

تیغی نه ریت له ژپړناوی نایین

تو پږینه وه په کی دیارده ناسانه سه بارت به
خه ته نه ی کوران / پیاوان

کامیل نه حمه دی

تیغی نهریت له ژیر ناوی ئابین

تویژینه وه یه کی دیارده ناسانه سه بارهت به خه ته نه ی

کوران / پیاوان له ئیران

کامیل ئه حمه دی

و
هاوکاران

ئاڤای بووف

2022 زاینی / 2722 کوردی

© AVAYE BUF

AVAYeBUF.com

AVAYeBUF .com

avaye.buf@gmail.com

The Blade of Tradition in the Name of Religion

A Phenomenological Research about Circumcision of Boys or Men in Iran

By: kameel Ahmady

Publication Technician: Ghasem

Gharehdaghi

Publisher: Avaye Buf

تیغی نهریت له ژیر ناوی نایین

سه‌رپه‌رشت و پیکه‌خه‌ر: کامیل

ئه‌حمه‌دی

کاروباری ته‌کنیکی و بلاوکردنه‌وه:

قاسم قه‌رده‌داغی

په‌رپه‌ندی: نو‌مید موقه‌دده‌س

ISBN: 978-87-94295-36-9

Avaye Buf

avaye.buf@gmail.com www.avayebuf.com

ناوی [کتیب]:

تیغی نه ریت له ژیر ناوی نایین

تویژینه ووهیه کی دیارده ناسانه سه بارهت به خهته نهی کوران

/ پیاوان له ئیران

سه رپه رشت و ریکخه ر: کامیل نه حمه دی

زانیارییه کانی چاپخانه:

دانیمارک

ناقای بووف

2022 زاینی / 2722 کوردی

: قاسم قه ره داغی

کاروباری ته کنیکی و

بلا و کورده وه:

نومید موقه ددهس

په ربه ندی:

416 ل. : ۲۱×۵/۱۴ س.م.

زانیارییه روواله تیبه کان:

چاپخانه ی نه نته رنیتی:

ژماره ی نه سپاردن:

978-87-94295-25-3

پیرست نووسی: به پتی

زانیارییه کانی فیبا:

: نامار / کومه لئاسی / زمانی کوردی

بابهت

30.13:

DK5

: 978-87-94295-36-9

ژماره ی کتیب ناسی

نیشتمانی

ناوی کتیب: تیغی نه ریت له ژیر ناوی نایین

سه رپه رشت و ریکخه ر: کامیل نه حمه دی

چاپی یه که م: 2022 زاینی / 2722 کوردی

چاپی دوو هم: 2023

تیراز: 500 دانه

شوینی چاپ: چاپخانه ی دانیشفه ر

هه موو مافه كانی ئەم بەرھەمە پارێزراوہ. بلاوکردنەوہ بە ھەر شیوہیەك بە مەرچێك كە
ناماژە بە سەرچاوە بكری كێشە ی نییە.
بۆ ھاواھەنگی كەلك وەرگرتن لەم بەرھەمە بە ھەر شیوہیەك (چاپ، بلاوکردنەوہ، و
وەرگیپان و ھەر بەكارھێنانێكی دیکە) تكایە نامە بۆ ئەم ئیمەیلە بنێرن:
لینکی دەستراگە یشتنی ئۆنلاینی بە بەرھەمەكان: www.AVAYEBUF.COM

سەرپەرشتیار و پێكخەر: كامیل ئەحمەدی
سەرپەرشتیاری گروپی مەیدانی: سێپەر ئیستیری
گروپی مەیدانی و گروپی شیکاری: سێپەر ئیستیری، شیما ستاری، فاتمە (سایە) رەحیمی،
فەراز كەریمی نیا، مەعسوومە بارز، رەوشەنەك ئەمیری
دووبارە خویندەنەوہی دەقی فارسی: كەتایوون ئەسلانی، دكتور فەرشید خزری، فاتمە
(سایە) رەحیمی
راویژكاران و چاودیئانی توێژینەوہ: دكتور فاتمە مووسەوی میرەك، دكتور عەلیرەزا
كرمانی، مەلا جەمالەدین واژی، دكتور مەھناز عەلیزادە
ئێندیتۆر: مەرزییە نكووكار
وەرگیز: نەسیم غولامی
ھەلەچن: چنوور مرادی
پازینەری بەرگ: چیا سەرسپی
پەر بەندی: ئومید موقەدەس
دیزاینی بەرگ: بەرھەمی سالوادور دالی Salvador Dalí

پیرستی بابه ته کان

- 11 و ته یه ک له گه ل خوینهر
- 17 به شی یه که م: چاوخشان دتیک به پرسی خه ته نه به ناراسته یه کی رخنه گرانه وه
- 17 پینشه کی
- 17 پالنه ر و نه نگیزه کانی تو یژهر
- 24 خه ته نه له ئیران: له رابر دووه وه هه تا نه ورۆ
- 30 هه ندی نه نجامی تو یژینه وه ی مهیدانی
- 32 چه ند پرسی چالنج بزوین له مهر دیارده ی خه ته نه
- 36 گرینگی بابه ت
- 38 نامانج و پرسیاره کانی تو یژینه وه
- به شی دووه م: چه مکی خه ته نه، جورناسی، ره وتی گورانی شیوازه کان و
- 39 په یوه ندیه کانی نه نجامدانی خه ته نه
- 39 پینشه کی
- 39 مانا و چه مکی خه ته نه
- 41 جوړه کانی خه ته نه
- 42 جوړه کانی خه ته نه
- 49 شیوازه کانی نه نجامدانی خه ته نه
- 51 شیوازی نه ریتی نه شته رگه ری خه ته نه، شیوازی برین و ته قه لدان
- 51 شیوازه نو یکانی نه شته رگه ری خه ته نه
- 51 شیوازی دانانی نه لقه ی پلاستیکی یان پلاستییل
- 53 خه ته نه کردن به له یزهر
- 53 خه ته نه کردن به ده زگای کلیپی زیوین
- 55 خه ته نه چیه کان

- 55 خه‌ته‌نه‌چیه نه‌ریتییه کان
- 60 خه‌ته‌نه‌چیه نوپکان یان پزیشکان
- 61 کاتی نه‌نجامدانی خه‌ته‌نه له روانگه‌ی نایینی ئیسلامه‌وه
- به‌شی سییه‌م: چاو‌خشان‌دتیکی به ناخیزگه‌ی میژوویی و ره‌وتی په‌ره‌سه‌ندنی
- 65 جوگرافیایی خه‌ته‌نه له جیهان.
- 65 پیشه‌کی
- 65 میسر ناخیزگه‌ی میژوویی و زه‌مینه‌ی پیش‌نایینی خه‌ته‌نه
- له سهر‌چاوه‌ی دایک‌په‌چه‌له‌کانه‌ی خه‌ته‌نه و قه‌ده‌غه‌کردنی هۆگریی
- هاورپه‌گه‌ز‌خوازانه‌وه بگه‌ه‌تا ده‌گاته‌ریشه‌ی باوک‌په‌چه‌له‌کانه‌ی خه‌ته‌نه، پیلانی خه‌ته‌نه له
- 67 چوار‌چیوه‌ی ته‌مبئ‌کردن و دامرکاندنی رکا‌به‌ریی سینکسی
- ده‌ستپیک‌ی په‌ره‌سه‌ندنی جوگرافیایی خه‌ته‌نه له میسر و ئه‌و فاکته‌رانه‌ی که کاربگه‌رییان
- 70 له سهر‌داناوه
- 71 چاو‌خشان‌دتیکی به سهر‌ره‌وتی په‌ره‌سه‌ندنی جوگرافیایی دیارده‌ی خه‌ته‌نه له جیهاندا.
- 73 خه‌ته‌نه له جیهان
- 73 به‌راوردی خه‌ته‌نه له ولاته‌جیا‌جیا‌کانی جیهان
- 77 فره‌یی و فاکته‌ره‌کاربگه‌ره‌کانی سهر خه‌ته‌نه له کیشوه‌ری ناسیا و خۆره‌ه‌لاتی ناڤین..
- 79 فاکته‌ره‌کاربگه‌ره‌کانی سهر خه‌ته‌نه له کیشوه‌ری ئه‌فریقا
- فره‌یی و فاکته‌ره‌کاربگه‌ره‌کانی سهر خه‌ته‌نه له ناو‌کۆمه‌لگه‌ ئینگلیزی زمانه‌کاندا
- 81 (ئه‌م‌ریکا، ئه‌وروپا، ئینگلته‌را، ئۆسترالیا و نیوزیله‌ند)
- فره‌یی و فاکته‌ره‌کاربگه‌ره‌کانی سهر خه‌ته‌نه له کیشوه‌ری ئه‌م‌ریکای ناوه‌ندی و
- 85 باشووری
- 87 به‌شی چواره‌م: خه‌ته‌نه له چوار‌چیوه‌ی هوکمیکی نایینی.
- 87 پیشه‌کی
- 88 تاییه‌تمه‌ندیی نایینی نه‌شته‌رگه‌ریی خه‌ته‌نه
- 92 خه‌ته‌نه له نایینه‌ئیراهیمییه‌کان
- 93 خه‌ته‌نه له نایینی جووله‌که‌دا
- 104 په‌خنه‌گرتن له کارداکانی خه‌ته‌نه له روانگه‌ی نایینه‌ئیراهیمییه‌کان و نایینی جووله‌که
- 105 دژایه‌تی نیوان لایه‌نگران و دژبه‌رانی خه‌ته‌نه له نایینی جووله‌که
- 116 لیک‌دژیی ههر دوو روانگه‌ی مه‌سیحیه‌ت و یه‌هوودییه‌ت سه‌باره‌ت به‌پرسی خه‌ته‌نه

120 غوسلی پیرۆز به دلیلی خه‌ته‌نه له ئایینی مه‌سیحییه‌تدا
122 ئەنجومه‌نی ئورشه‌لیم
123 پۆلسی ته‌رسووسی
124 روانگه‌ی مه‌سیحییه‌کان له دنیای ئیستادا
128 خه‌ته‌نه له ئایینی ئیسلامدا
134 خه‌ته‌نه وه‌ک یاسایه‌کی واژۆبی
136 تاوتۆبی خه‌ته‌نه له چوارچێوه‌ی یاسا‌کانی تسلط و لاضرر
143 دلّی خه‌ته‌نه‌که‌راو له قورئاندا
144 خه‌ته‌نه له فه‌رمووده و گێڕانه‌وه‌کاندا
146 فتوادان له مه‌ر خه‌ته‌نه له ئایینی ئیسلامدا
154 دژبه‌ران و لایه‌نگرانی خه‌ته‌نه له ئیسلام
159 خه‌ته‌نه‌ی پیغه‌مبه‌ران و ئیمامان
162 بۆچوونی فه‌قی شیعه‌کان
162 (ئا) فه‌قیانی پێشتر
162 (ب) فه‌قیانی هاوچه‌رخ‌ی شیعه
163 حکوومه‌تی تالییان و فه‌رمانی خه‌ته‌نه‌کردنه‌وه‌ی پیاوان
165 به‌شی پینجه‌م: ئاراسته‌ی زانستی سه‌باره‌ت به‌خه‌ته‌نه
165 پیشه‌کی
166 ئاراسته‌ی زینده‌وه‌رناسانه و پزیشکی سه‌باره‌ت به‌خه‌ته‌نه
169 کاردای پارێزه‌رانه‌ی به‌رپێست
172 به‌لگه‌ ئاناتۆمیه‌کان له‌ بواری کاردا سی‌کسیه‌کانی به‌رپێست
173 وێک‌که‌وته‌ له‌نجی - پێستییه‌کان
181 کیشه‌کانی به‌رپێست: رپنگری و چاره‌سه‌ری پارێزه‌رانه
182 خه‌سارناسی پزیشکی خه‌ته‌نه
182 زیانه‌ جه‌سته‌یه‌کانی خه‌ته‌نه
187 خه‌ته‌نه و مه‌ترسی تووش‌بوون به‌ ئۆتیزم
189 ته‌سک‌بوونه‌وه‌ یان هه‌وکردنی مییا و هه‌وکردنی بۆری میز
192 خه‌ته‌نه و کاریگه‌رییه‌که‌ی له‌ سه‌ر چێژی سی‌کسی
197 ئیش و مه‌ترسییه‌کانی خه‌ته‌نه له‌ سه‌ر مندالی ساوا

- 197 ناراسته‌ی خه‌لک ناسانه
- 198 خه‌ته‌نه له ئەدەب و فەرھەنگی جەماوەریدا
- 202 باوەرە گشتییەکان سەبارەت بە ئاھەنگی نان خه‌ته‌نه له ناو ھەندی لە ئەتەوێکانی ئێراندا
- 206 رێپۆرەسمی نان خه‌ته‌نه له ولاتی ئێران
- 221 خه‌ته‌نه وەک باوەرپێکی ئایینی
- 224 نزای خه‌ته‌نه
- 224 رێپۆرەسمی خه‌ته‌نه له شوێنەکانی دیکە‌ی جیھاندا
- 230 دیاردە‌ی خه‌ته‌نه له روانگە‌ی کۆمەڵناسییەووە
- 234 دیاردە‌ی خه‌ته‌نه له روانگە‌ی کۆمەڵناسیی جەستەییەووە
- 242 بەرسازخواری
- 249 ئاراستە ئاویتەییەکان
- 255 ئاراستە‌ی دەروونناسانە سەبارەت بە خه‌ته‌نه
- 255 ئاراستە‌ی دەروونناسانە بۆ وێنە‌ی جەستەیی
- 256 روانگە‌ی دەروون شیکاری
- 258 وێنە‌ی جەستەیی له روانگە‌ی مەعریفی - رەفتارییەووە
- 258 وێنە‌ی جەستەیی له تیۆری گە‌ڵا‌لەدا
- 261 وێنە‌ی جەستەیی له تیۆری رەفتاری - گۆرانی
- 261 خەسارناسیی دەروونیی خه‌ته‌نه
- 264 خه‌ته‌نه و پەپووەندییە‌کە‌ی له گە‌ل‌ترسی گری لە پیاوێ‌تی کەوتن
- 266 خه‌ته‌نه و مەترسی زیان له ناو مندالاندا
- 268 کاریگەراییە‌کانی خه‌ته‌نه له سەر پەپووەندییە‌کانی ئێوان دایک و کۆرپە
- 270 خه‌ته‌نه و ئەگە‌ری گۆشە‌گیربوونی مندال
- 270 خه‌ته‌نه و زیانە‌ی دەروونییە‌ی درژخایە‌نە‌کان
- 271 زیانە‌ی دەروونییە‌کانی خه‌ته‌نه بە ھۆی ئیش و ئازارەووە
- 272 خه‌ته‌نه‌ی باش و خراب
- 274 ئاراستە‌ی یاسایی سەبارەت بە خه‌ته‌نه
- 274 مافی خاوە‌نداریە‌تی جەستە
- 280 مافی تەندروستی له یاسا‌کانی کۆماری ئیسلامی ئێران
- 294 مافی خاوە‌نداریە‌تی بە سەر تەندروستی له پەیماننامە جیھانییە‌کانی مافە مرۆییە‌کان

- 301 به‌شی شه‌شه‌م: کاردا و هۆکاره‌کانی به‌رده‌وامیی خه‌ته‌نه له جیهاندا
- 301 پیشه‌کی
- 302 کاردا ته‌ندروستی و پزیشکییه‌کانی خه‌ته‌نه
- 302 به‌رگری و ریگری له په‌تای نایدز
- 309 ریگری له تووش بوونی پیاوان به شپه‌په‌نجه‌ی کۆئه‌ندامی زاوژی
- 312 ریگری له هه‌وکردنی بۆری میزکردن
- 316 کاردا کۆمه‌لایه‌تییه‌کانی خه‌ته‌نه
- 316 قبول‌کردنی ئایینی و نه‌ته‌وه‌یی
- 318 پاکبونه‌وه‌ی تاکه‌کان
- 322 خه‌ته‌نه وه‌ک رپۆره‌سمی تپه‌پین و شوناس به‌خشینی جینه‌ده‌ری به کوران
- 326 باوک‌سالاری و کۆنترۆل‌کردنی ئاره‌زووی سیکسی کوران
- 334 بی‌هیزی پیاوان له پرۆسه‌ی زاوژی و ئیره‌یی بردن به ژنان
- 337 کاردا ئابووری خه‌ته‌نه
- 339 به‌شی حه‌وته‌م: ئەزموونی به‌شداربووان له توێژینه‌وه
- 339 پیشه‌کی
- 339 شپواز و نامرازه‌کانی خه‌ته‌نه
- 344 زه‌مینه‌کان
- 345 زه‌مینه‌ نه‌ته‌وه‌یی، نه‌ریتی و نۆرمه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان
- 353 زه‌مینه‌ ئایینی و ئایین‌زاییه‌کان
- 357 سووده‌کانی خه‌ته‌نه
- 357 سووده‌ پزیشکییه‌کانی خه‌ته‌نه
- 362 جوانی و مۆد
- 363 کاریگری له سه‌ر کارکردی سیکسی
- 368 زیانه‌کانی ئەنجامدانی خه‌ته‌نه
- 368 خه‌ساره‌ته‌ جه‌سته‌یه‌یه‌کان
- 370 که‌مبونه‌وه‌ی چێژی سیکسی
- 372 ئازار و ترس و بیره‌وه‌ریه‌ ناخۆشه‌کان
- 375 پینشیل‌کردنی مافه‌کانی مندال و مندال‌زاری
- 378 کۆمه‌لی ره‌خنه‌ و چه‌ند بۆشاییه‌کی فیه‌قی و یاسایی

بەشى ھەشتەم: ئەنجامگرتن و خستنه رووى ھەندى رېكار بۇ باشتىرکردنى

- 385.....دۆخەكە
- 385 پيشەكى
- 385 دووبارەخوڭىندىنەوى كۆمەللى ھەلوئىستى بناغەيى لە مەر خەتەنەى كورپان
- 392 رېكارە بنەمايىھەكان بۇ گۆرپىنى بارودۇخ
- 395 ھەندى بەرنامەى ميكانىزمانە بۇ بەرەنگار بوونەوھ و كەم كوردنەوھى زىانەكانى خەتەنە
- 397 چەند داپەرپىكى پيشنيارانەى كارىگەر
- 400 سەبارەت بە نووسەر
- 402..... پېرسى سەرچاوەكان
- 402 سەرچاوەى كوردى
- 402 سەرچاوەى فارسى
- 410 سەرچاوەى ئىنگىلىزى
- 415 مالپەرە ئەنتەرنىتتېيەكان

وتەيەك لە گەل خوينەر

دەتوانین خەتەنەى كوران وەك دياردەپەكى نايینی و كۆن پیناسە بكەین كە زیاتر ریشەى دەچیتەووە سەر بێر و باوەرەكانى هەر دوو نايینی سامى واتە نايینی جوولەكە و ئىسلام، بەلام هەندى پاساوى تەندروستى واى كردوووە كە پانتاى خەتەنە سنوورە نايینیەكان بە زینى و هەندى لە كۆمەلگاكانى دیکەش بگرێتەووە. هەندىك لە ئامارەكان دەریدەخەن كە لە نزیكەى ۹۰ وڵاتى جیھاندا لانیكەم ۳۰ لە سەدى كوران خەتەنە دەكرین (مورس و هاوکاران، 2016)، كە زۆریەیان موسلمان یان جوولەكە نین. هەر چەندە ئەم ئامارانە گرینگی ئەم كارە لە كۆمەلگا جیاوازهكاندا پيشان دەدەن، بەلام ئەو بە مانای دروستى یان سوودمەندبوونی خەتەنە نییە. خەتەنەکردنى كوران، سەرەراى بلاو بوونەووە بەرفراوانەكەى، نەیارى زۆرە كە هۆكارى ئەم دژایەتییەش ئەووەیە كە لە خەتەنەدا مافەكانى مندالان پشتگوێ دەخرى و هەروەها كاریگەرى خراپى دەروونى و هەندى لیکەوتەى پزیشكى هەیە.

ئامانجى سەرەكی ئەم توێژینەووە ناسینی زانستیانەى پرسى خەتەنەکردنى كوران و هەولدان بۆ ئامادەکردنى بەرنامە و سیاسەتى كاریگەر بۆ نەهیشتنى دەرنەجام و لیکەوتە نەریینیەكانى خەتەنە لە سەر ئاستى كۆمەلگای ئێرانە. بۆ ئەم مەبەستە مانا و چەمكى خەتەنە، ریشە میژوووییەكانى خەتەنە و پانتاى جوگرافیایى ئەم نەشتەرگەرییە، ئاراستەى نایینەكان و بوارە زانستییە باوەكانى ئەم بابەتە، كاردە و هۆكارەكانى بەردەوامیى خەتەنە و ئەزموونی بەشداربووانى ئەو بوارانەى كە توێژینەووەیان لە سەر دەكەین لەو بابەتانەن كە وێدەچى لە گەیشتنى ئەم توێژینەووە بە ئامانجەكەى بەسوود بیت. بابەتەكانى ئەم كتیپە لە هەشت بەشى جیاواز پێك هاتوون و لۆژیکى ئەم رێكخستنە لۆژیکى توێژینەووەى زانستى بە واتاى گشتى، و تیۆریی زەمینەى بە مانا تاییەتەكەیهتى.

به شی یه که می ئەم کتیبه، هاوشپوهی هه موو توژیښنه وه زانستییه کانی دیکه، بۆ روون کردنه وهی بابهت ترخان کراوه. ئەنگیزه تایبه ته کانی توژیښ، بارودۆخی خه ته نه له ولاتی ئیران، هه ندی ئەنجامی وه دهسته هاووی توژیښنه وه یه کی مهیدانی، چه ند پرسپیک له مه پ خه ته نه، گرینگی بابهت، نامانج و پرسپاره کانی توژیښنه وه ئەو سه رتیرانه ن که به گشتی وینه به کی هه مه گیر سه بابهت به پرسی خه ته نه ی کوران ده خاته بهر ده م خوینهر.

به شی دووهه م، لیکۆلینه وه له سه ر بۆچیه تیی خه ته نه یه که تینیدا هه ول دراوه له دیوی جیا جیا وه ئەم دیارده روون بکریته وه. بۆ ئەم مه به سه ته له پینشدا وشه ی خه ته نه له رووی چه مک و مانا وه لیک دراوه ته وه، ئینجا بۆ روون کردنه وه ی زیاتر له م باره وه له به شه کانی دواتردا هه ول دراوه بۆ ئەوه ی به خۆ به دوورگرتن له ماناناسیی وشه یی به شیوازگه لی ناراسته وخۆتر و له هه مان کاتدا ناشکراتر و بینراوتر ئەم دیارده روون بکریته وه. تیبۆلۆژیی خه ته نه و شیوازه کانی ئەنجامدانی خه ته نه، خه ته نه چیه کان و له کو تاییدا کاتی ئەنجامدانی خه ته نه له و بابه تانه ن که له م به شه دا بۆ روون کردنه وه ی چیه تیی ئەم نه شه رگه ریه تاوتوی ده کرین.

به شی سییه می ئەم کتیبه له سه ر کۆمه لی له ره هه نده میژوویی و جوگرافیا ییه کانی خه ته نه له سه ر ناستی جیهاندا چر ده بیته وه. له م به شه دا له پینشدا کورته شو رفه یه ک سه بابهت به ناخیزگه ی میژوویی ئەم دیارده خراوته روو و هه ول دراوه چاویک به ریشه ی دایک ره چه له کانه ی خه ته نه بخشینریت. برگه ی دووهه می به شی سییه می ئەم کتیبه ته رخان لیکبلاویی خه ته نه له جوگرافیا ی دنیا ی نه ورۆ کراوه. بۆ ئەم مه به سه ته له پینشدا وینه به کی جیهانی له م دیارده خراوته روو، و ئینجا هه ول دراوه لیکبلاویی جوگرافیا یی خه ته نه له سه ر ناستی کیشوهی ناسیا به گشتی و خۆره لاتی نا فین به تاییه تی تاوتوی بکری و له درپژه شدا ناوچه جوگرافیا ییه کانی نه فریقا، ولاتی ئینگلیزی زمان و نه مریکای ناوه ندی و باشووری تاوتوی کراون.

به شی چواره م به شی هه ره گرینگی ئەم کتیبه یه، هه م له م سۆنگه وه که به شیکی زۆری قه باره ی ئەم کتیبه ی له خۆ گرتوه و هه م ئەوه ی که بۆ فام کردن و روون کردنه وه ی دیارده ی خه ته نه له دنیا ی نه ورۆ دا فاکتەر یکی یه کجار گرینگ و دیاریکه ره وه ی هه یه. ناوی ئەم به شه "پیشینه ی نایینی خه ته نه له جیهان" ه. نامانجی سه ره کیی ئەم به شه روون کردنه وه ی سروشتی نایینی نه شه رگه ریه ی خه ته نه له رابردووه وه هه تا هه نوکه یه. بۆ ئەم مه به سه ته هه ر سی نایینی سه ره کی، که هه ر سیکیان له نایینه ئیبرا هیمیه کان، واته یه هوودیه ت و

مه سیحیه و ئیسلام لیک دراونه ته وه. له هه ر دوو ئایینی یه هوو دییه ت و ئیسلام ئامانجه مان پوون کردنه وه ی لایه نه پیوسته کانی خه ته نه له ناو شوینکه و تووانی ئه م ئایینه نه یه. له ناو ئه م دوو ئایینه دا بناغه ی ئایینی خه ته نه، که له ناو شوینکه و تووانیا ندا ده توانین بلیین گشتگیر بووه، پوون ده کریته وه، به لام سه باره ت به ئایینی مه سیحیه ت هه ولی سه ره کی ئه وه یه که پوون بکریته وه چوئن ئه م ئایینه هه ر له ده ستپیکه وه سه باره ت به خه ته نه ئاراسته ی ره خنه گرانه ی گرت ه به ر، به جۆریک ده توانین ئیدعای ئه وه بکه ین که جگه له چه ند ژیرلقی لاوه کی و نه ریتی ئه و ئایینه نه بی، ئایینی مه سیحیه ت به رامبه ر به خه ته نه دژایه تی نواندوو ه و گیرانه وه یه ک سه باره ت به خه ته نه ده خاته ر وو که زۆر جیاوازه. به شی پینجه میش یه کیک له به شه گرینگه کانی ئه م کتیبه یه. له م به شه دا هه ولی دراوه له پوانگه ی زه مینه یه وه بابه تی خه ته نه لیک بدریته وه و ئه وه پوون بکریته وه که ئاراسته ی گشتی هه ر کام له بواره زانستییه باوه کانی جیهانی ئه ورۆ به رامبه ر به خه ته نه ی کوران چیه. بۆ ئه م مه به سه ته پینج بواری زانستی، که زیاترین به یه وندی و به ریه ککه و تیان له گهل خه ته نه هه یه هه لپژیردراون: ئاراسته ی زینده وه رناسی و پزیشکی، ئاراسته ی خه لکناسی، ئاراسته ی ده روون ناسی، ئاراسته ی کۆمه لناسی و ئاراسته ی یاسایی. سه باره ت به زینده وه رناسی و پزیشکی زیاتر تیشک خراوه ته سه ر به ریستی سیره ت یان کۆئه ندامی زاوژی کوران و هه ولی دراوه ئه م به رچاو پووشنییه بدری که گرینگی به ریست چیه و له نه شته رگه ری خه ته نه دا ئه م به شه تووشی چ پووداویک ده بی. له درپژه شدا له م پووه وه لیکدانه وه ی خه سارناسانه ی خه ته نه تاوتوی کراوه. به لام پرسی ئاراسته ی خه لکناسی، هاوشپوه ی خودی بواری خه لکناسی، ئاراسته ی تیگه یاننده و له م به شه دا هه ولی دراوه به خسته ن پووی به لگه ی خه لکناسی، ئاسانکاری بۆ تیگه یشتی قوولتر سه باره ت به دیارده ی خه ته نه بۆ خوینه ر بکری. له درپژه ی ئه م به شه دا به شیک ته رخانه ی ئاراسته ی کۆمه لناسی خه ته نه کراوه که زیاتر له پوانگه ی "کۆمه لناسی جه سه ت" وه سه یری ئه م دیارده ی کراوه. ئاراسته ی ده روون ناسی به گشتی ئاراسته یه که که له سه ر بنه مای و ینه ی جه سه ت له پوانگه ی ده روون ناسانه یه، جگه له وه ش باسیک ته رخان کراوه بۆ ئه و زیانه ده روون نیانه ی که له ئه نجامی خه ته نه کردن یان به واتایه کی تر کارده خراپه کانی خه ته نه دروست ده بن. له به شی کۆتایی ئه م بابه ته دا خه ته نه کردن له پوانگه ی یاساییه وه تاوتوی ده کری و هه ولی سه ره کیی توپژه ر ئه وه بووه که له پوانگه ی مافی مندالان و بیروکه ی "مافی خاوه نداریتی به ر سه ر جه سه ت" خاله به هیز و لاوازه کانی یاسا نیشتمانی و

نیودهوله تیهه کان بدوژیتهوه".

له به شی شهشمداهه لوه دای وه لامدانه وهی پرسیاریکی بنه په تیی کومه لئاسیه: کارده و هوکاره کانی بهرده وام بوونی خه ته نه له جیهاندا له رابردووه وه هه تا ئیستا چییه؟ به واتایه کی تر، هه ول دها بۆ نه وهی بزانی خه ته نه کردن له سهر بنه مای کامه کارده ی باش و نه ریئی توانیوه تیی هه تا هه نوکه بهرده وام بیت. بۆ وه لامدانه وهی ئهم پرسیاره، سی پۆلی گشتیی کارده کانی خه ته نه تاوتوی ده کرین: کارده ته ندروستی و پزیشکییه کان، کارده کومه لایه تیهه کان و کارده ئابورییه کان. له کارده ته ندروستی و پزیشکییه کاند، هه ندیک له کاریگه رییه نه ریئیه کانی ئهم کاره له ریگری له نه خو شیه کانی وه کوو نایدز و شیر په نجه ی نه ندای زاوزی و هه وکردنی کۆئه ندای میز باس کراون. له کارده کومه لایه تیهه کان که کارده نایینییه کانیش ده گریته وه، کارده گه لی وه کوو قبول کردنی نایینی و نه ته وه یی، پاک کردنه وهی مرو فیه کان، به ریوه بردنی ریوره سم بۆ تیهه رین، پیندانی شوناسی ره گزی به کوران و کۆنترول کردنی ئاره زووی سیکسی پیاوان روون کراوته وه. له کارده ی ئابوریدا ئماژه به ره هنده کارخولقینییه کانی خه ته نه له جیهانی کۆن و ره هنده بازگانیه کانی خه ته نه له کهرتی پزیشکیی مۆدی رندا کراوه.

ده توانین بلین به شی حه وته م چه قی ئهم توژی زینه وه یه، چونکه ئهم به شه تایهت به لیکو لینه وه و هه لئینجانندی بۆ چوونی به شدار بووانی توژی نه وه له روانگه ی ئه زمونه ژیاوه کانیانه. ئهم به شه له سهر بنه مای پارادایمی تیوریی زه مینه یی و ئه زمونی به شدار بووانه و له سهر چه ند ته وه ری سه ره کی پۆلئینه ندی کراون و روون کراونه ته وه، له وانه: شیواز و ئامرازه کانی خه ته نه کردن، به ستینه نه ته وه یی و نایینییه کانی نه نجامدانی نه شته رگه ری خه ته نه، سوود و زیانه کانی خه ته نه له روانگه ی به شدار بووان، زیانه بایؤلژی، ده روونی، یاسایی و فیههیه کانی خه ته نه له ئه زمونه ژیاوه کانی به شدار بووان.

به شی هه شته م که به شی کۆتایی ئهم کتیهه تایهت به ده ره نجامه کان و خسته ره ووی هه ندی ریکار بۆ باشتر کردنی دۆخی ئیستایه. له م به شه دا هه ول دراوه که به که لک وه رگرتن له دا تا کۆکراوه کان، هه ندی پیشنیار بۆ تیهه راندنی بارودۆخی کیشه داری خه ته نه یان لانیکه م بۆ باشتر کردنی بارودۆخی خه ته نه له ئیراندا بخریته روو. پیشنیاره پیشکه شکراره کان له سهر سی ناستی ستراتیژی و به رنامه یی و پراکتیکیدا خراونه ته روو و هیوادین گرینگیدان به م پیشنیارانه بینه هۆی نه هیشتهی هه ندیک له و پرسانه ی که په یوه ندییان به خه ته نه ی پیاوانه وه هه یه له ولاتی ئیراندا.

وەك خالی كۆتایی، پنیوستە ئاماژەش بەم خالە بكری كه ئەم توژیڤنەووە هەر چەندە لە ولاتی ئێراندا زۆر هاوشیووی نییە و لەم ڕووەوە لیکۆلینەووەیەکی ناوازییە، بەلام ئیدعایەکی زۆر سنووردار و میکانیزمانەیی هەیە؛ واتە دەرەنجامی ئەم توژیڤنەووە لایەنگر یان دژبەری بە جۆش و خروۆشی خەتەنە نییە، بەلام لە سەر ئەم ئیدعایەیی خۆی سوورە كه خەتەنەیی كورپان سەرەرای ئەو گریمانەیی كه خەتەنە هەندی كاردەیی ئەرپینی هەیە، لە ڕوانگەیی مافەكانی مندالەووە بی كیشە نییە و كه مترین شتیك كه دەتوانین بیكەین ئەووە كه تاكه كان خۆیان سەبارەت بە خەتەنەكردن یان خەتەنەكردن برپار بدەن.

ئەم توژیڤنەووە ئەنجامی چالاكیی كۆمەلێك لە یاریدەدەران و پرسیاركارانی مەیدانی و توژیڤەران و سەدان بەشداربوو كه وەلامی پرسیارەكانی ئەم توژیڤنەووەیان داووتەووە و هەر وەها ژمارەییەکی زۆری ئەو كهسانەییە كه لە قۆناغە جیاوازیەكانی لیکۆلینەووەدا ڕاویژیان پێ كراو و بۆچوونەكانیان لە كاتی كۆكردنەووە و نووسیندا بە كار هینراو. ئاماژەكردن و دەستخۆشی لە هەولێ هەموو ئەو كهسانە كه مترین كاریكە كه پنیوستە بكری، هەرچەندە كهسانێك هەن بە هۆكاری تاییەتی و كارییەووە داویان كردووە ناویان نەهینرێت. بیگومان ناوھینانی هەموو ئەم كهسانە نامومكینە و لەووش مەحالتەر ئەووە كه چەند ناویك بەجێ بهیالین. كهواتە لەم نیویندەدا، زۆر سوپاسیڤێژی بەشداریی هەموو ئەو كهسانەم كه لە هەموو قۆناغەكانی توژیڤنەووەدا لە پیدانی بۆچوونی كارناسانە درێغییان نەكرد: سەرەتا سپیڤەر ئەستێری، كه لە سەرەتای دەستپێكردنی ئەم توژیڤنەووەدا، بەكۆكردنەووی سەرچاوە سەرەتاییەكان و وەرگرتن و شی كردنەووی خولی یەكەمی دیمانە مەیدانییەكان و خویندەووی دووبارەیی ئەم بەرھەمە هەمیشە پالپشت بووە منیش دەستخۆشی لی دەكەم. سپاسی خۆم ئاراستەیی دكتور عەلپەزا كرمانی دەكەم بۆ پیدانی ڕاویژ و هاوكاریی بێ منەتیان لە دارشتنی سەرەتایی بەشەكانی ئەدەبیاتی تیۆری و شی كردنەووی داتا مەیدانییەكان و رپنمایە زۆرەكانیان، سپاسی فاتمە (سایە) رەحیمی دەكەم بۆ یەكخستنی سەرەتایی بەشە مەیدانییەكان و بەدەستھینانی دیمانەیی ئەو او كه تووژیڤنەووەكەیی بەھیز و پینز كرد، دەستی ماندوونەبوونی دكتور فاتمە مووسەوی میرەك دەگووشم بۆ دوبارە خویندەووە و پیدانی ڕاویژی یەك لە دوای یەك و تەواوكردن و رپكخستنی بەشەكان و ئیدییتی شیکارییە مەیدانییەكان و دارشتنی ژیدەرەكان، خۆم بە قەرزداریی دكتور مەھناز عەلپزادە دەزانم بۆ ڕاویژەكانی لە راست كردنەووە و دووبارە نووسینەووی بەشیك لە مانشیتەكان و بەشی شیکاری و رپكارەكان. هەر وەها سەری رپز نەووی دەكەم

بۆ چه ماله دین واژی، سوئسن په زایی، که تایوون نه سلانی، فاطمه (سایه) په حیممی و دکتور فهرشید خزری که هه موو یان به شیککی توژیژینه وه که یان خوینده وه و بۆ ته واوکردنی کاره که هاوکار بیان کردم. له هاوکاران و پرسیارکارانی مهیدانی که له وه رگرتنی دیمانیه مهیدانییه کان له ناوخۆ و دهروهی ئیران دهوریان بینیه، له وانه: سیپهر نه ستیری، فاطمه (سایه) په حیممی، رۆشه نه ک نه میری، شهیما سه تاری، فهراز که ریممی نیا، مه عسوومه بارز که نه و په پری دهستخوشییان لی ده که م. بۆ وردبینی و نه خلاقی کاری دهستی ماندوونه بوونی خاتوو مه رزییه نکو و کار سه رنووسه ری نه م کتیبه ده گووشم. بۆ خستنه پروو و پیدانی سه رچاوه و زانیاریی په یوه ست به پرسی خه ته نه کردنی کورپان / پیاوان سپاسی گروپ و لاپه ره جیاوازه کانی ناگادار کردنه وه و دژی خه ته نه ی پیاوان له وانه ش لاپه ره کانی ئینستاگرام و به رپوه به ره به رپزه کانی لاپه ره ی نه و تراوه کانی خه ته نه کردنی کورپان (ناگفته های ختنه پسران)، خه ته نه قه ده غه یه (ختنه ممنوع)، دژه خه ته نه (ضد ختنه) و لاپه ره کانی تر ده که م.

کامیل نه حمه دی
پاییزی 2022 زابینی، 2722 کوردی

به شی یه کهم: چاوخساندنیك به پرسى خه تهنه به ئاراسته یه کی رخنه گرانه وه

پیشه کی

له هندی له کۆمه لگه ئه ورپۆیه کاندایه تهنه یه کیک له گرینگ ترین و باوترین پروداوه کانی تافی مندایی کورانه. سه ره پای ئه مه ههچ زانستیکی گونجاو په یوه ست بهم دیارده و ره ههنده کیشه داره کانی بوونی نییه. ئامانجی سه ره کیی ئه م به شه روون کردنه وهی ره ههنده جیا جیا کانی پرسى خه تهنه یه له هندی کۆمه لگه ی وه کوو ئیران. بو ئه م مه به سته سه ره تا ئه نگیزه و پالنه ره تا که که سیه کانی توێژه ر بو ئه م بابه ته باس کراوه و پاشان به پیی چه ند بابه ت هه و لئى دراوه ره ههنده جیا وازه کانی بناسرئ و لیک بدرئته وه. دواتر به روون کردنه وهی هندی لایه نی گرینگی ئه م بابه ته نیشان دراوه که بوچی پیوسته لیکۆلینه وه له سه ر ئه م بابه ته بکرئت. له کۆتاییدا به خسته نه رووی ئامانج و پرسیا ره توێژینه وه یه کانه ئاراسته ی توێژینه وه که دیاری ده کرئت.

پالنه ر و ئه نگیزه کانی توێژه ر

من وه ک توێژه ر یکی مه یدانى، که به شیک له بواری لیکۆلینه وه که م خه ساره ته کۆمه لایه تییه کان و بابه ته کانی په یوه ست به مندالان تاوتوی ده که م، هه میشه هه ولم داوه به ئاراسته و روانگه ی چاک سازانه وه له و بابه تانه نزیک بيمه وه که راسته وخۆ په یوه ندییان به نه ریته زیانبه خشه کانه وه هه یه و به هۆکاری جۆراوجۆر که متر گرینگیان پئى دراوه. راسته له م پیناوه دا رووبه رووی سه ختی و ناخۆشی بوومه ته وه، به لام پیم وایه ئه رکی من هینانه گۆرپه وهی ئه و بابه تانه یه که به هۆی په یوه ندییان به بشه کانه وه (تابۆکان) ره وتی گه شه سه ندنی به رده وامی کۆمه لگایان قه تیس کردوه یان خاویان کردوه ته وه، به تایه ت ئه وهی که بابه ته توێژینه وه یه کانه م له ئه زمونه تا که که سیه کانی خۆم یان ده ور به ریه کانه م وه رگیراون و بۆته ئاوینه ی ئه وهی خۆم به ئه زمونم کردوه یان شایه تحالی بووم. له توێژینه وه خه لکناسیه کۆمه لایه تییه کاندایه مه باوه که مه یدانى کار و کۆمه لگه ی ئامانج

تویژهر بۆ لای خۆی راده کیشی و پهل بۆ بابه ته په یوه نندیداره کانی دیکه ده هاوژیت. ئەم بابه ته کاتیک لیکۆلینه وه له سەر خهساره ته کۆمه لایه تیه کان ده کری زیاتر له وهش به راست دهرده چی، چونکه برینه کان له ناو دلای یه کتردا شاراونه توه وه و زنجیر ئاسایانه به یه که وه گری دراوان و نه گهری نه وه هه به له کاتی لیکۆلینه وه سه باره ت به خهساره تیک، خهساره تیک دیکه دهر بکه ویت. ههر له بهر ئەم هۆکاره و ههروه ها ئەو هۆکارانه ی که له درێژهدا باسی ده کم، ده توانم بلێم که لیکۆلینه وه له سەر خهته نه کردنی کچان بان ژنان خالی وهر چه رخانه ی ژبانی پیشه یی و تایبه تیی من بووه؛ بۆیه ده لیم ژبانی پیشه یی چونکه له ناخی پرسى خهته نه ی ژنانه وه، گه یستمه پرس و خهساره ته کانی دیکه ی وه کوو هاوسه رگیری مندا، سیغهی مه حره میتی، هاوسه رگیری سپی و ناهاوسانان (ره گه زگوراو)، که ئاراسته سپۆریه که م له سالانی دواى ئەم توژیینه وه ی دیاری کرا. له گه ل نه وه ی ئەم کاره لیکۆلینه وه ییه دلّه ژین بوو، به لام بووه هۆی فیربونی زیاتر، و ئەزموونیکی قوول بوو بۆ من و هاوکاره کانم و بوو به سه ره تای پرۆسه ی پیشه یی و گروه یی و مه یدانى له سەر خهساره ته کۆمه لایه تیه کان له ولاتى ئیراندا. به لام لیکۆلینه وه ی به کۆمه ل له سەر خهته نه ی ژنان که له ژیر ناو نیشانی (به ناوی نهریت توژیینه وه یه کی گشتگیر سه باره ت به خهته نه ی ژنان له ئیران) و "گومانی روو له گۆران"¹ بلاو بۆته وه²، بوو به خالی وهر چه رخان له ژبانی تایبه تیی مندا، چونکه پاش سالانیک به هۆی لیکۆلینه وه له م بواره دا، که سه باره ت به هاوسه رگیری مندا بوو، تووشی کیشه ی یاسایی هاتم و من و هه ندی له هاوکاره کانم کۆمه لی تۆمه تمان بۆ داتا شرا و له نه انجامدا پاش گیران و زیندانى تاکه که سى و زیندان و لپیچینه وه ی نه وه پر یاسایی له لایه ن دادوهر سه له واتى بۆ 9 سال و سى مانگ زیندان حوکم درام. له م توژیینه وه دا خهته نه ی ژنان، ئەم دیاره خهساره ته خشه و هه موو گۆران و گۆرانکاریه کانی به درێژایی چه ندىن سالان تاوتوی کرا و نه انجامه کانی پرسى خهته نه کردنی ژنان له ئیراندا وه ک پرسیکی گرینگ له کۆر په نده نیوده ولتیه کاندئا وه کوو نه توه یه کگر توه کان و یونیسیف خرایه روو و

1- کامیل نه حمه دى و هاوکاران (2020 زاینی)، گومانی روو له گۆران "پاپۆرتیکی ناوخویی سه باره ت به خهته نه ی ژنان / شینواندى کۆنه ندامی زاوژیی ژنان / کچان و پشه کیه ک له سەر خهته نه ی پیاوان / کوربان له ولاتى ئیران"، دانیمارک: ئافای بووک.

2- کامیل نه حمه دى و هاوکاران (1394 هه تاوی)، به ناوی نهریت "توژیینه وه یه کی گشتگیر سه باره ت به خهته نه ی ژنان له ئیران"، تاران: شیرازه.

دهره نجامه که شی بوو بهوهی که ریکخواه نیوده و له تیهه کان داویان له ئیران کرد که زیاتر بیرژیته سهر بابه تی خه ته نهی ژنان و نه نجامه کانی لیکۆلینه وهی هاوسه رگیری مندالان. به درژایی ئه و ماوهی که له سهر بابه تی خه ته نه کردنی ژنان توژیینه وهم ده کرد بیرم له وه ده کرده وه که رۆژی کاریکی توژیینه وهی و لیکۆلینه وهییش له سهر خه ته نه کردنی کوران / پیاوان نه نجام بدهم و له گهل کۆتایی هاتی ئه م توژیینه وه، ئه م خه ونهش به دی هات. ههر چه نده پی ده چی ماوهیه کی زۆری خایاندی و مه ودا ی چاپکرانی کتییی خه ته نه کردنی ژنان هه تا چاپ کردنی ئه م کتییی زۆر بووبی، به لام مه سه له ئه وهیه که بابه تی خه ته نه کردنی ژنان دوو رینگای خسته بهر ده م که ههر دووکیان دوا جار یه که مه به ستیان ده پیکا: رینگای یه که م بابه تی په یوه ندیدار به ره گهزی (کچان و ژنان) بوو، رینگای دووه مهش بابه تی په یوه ندیدار به ره گهزی (کوران و پیاوان) بوو. و منیش که به شیک له ئه رکی خۆم له وروژاندنی پرسه خه ساره تبه خسه کان و خسته نه رووی ریکار بۆ کیشه کۆمه لایه تیهه کان ده زانی، بریارم دا ههر دوو رینگاکه بگر مه بهر. له رینگه ی یه که مدا، ئیمه پاش لیکۆلینه وه له سهر خه ته نه ی ژنان، بوونی هاوسه رگیری پیشه وخته ی مندالان و ناماری زۆری ئه م دیارده خه ساره تبه خسه مان له ئیراندا بۆ ده رکه وت. ههر بۆیه توژیینه وهیه کی مه یدانیمان سه باره ت به هاوسه رگیری مندالان نه نجام دا. ئه نجامی ئه م توژیینه وه له ژیر ناوی زایه له ی بیده نگی "توژیینه وهیه کی گشتگیر سه باره ت به هاوسه رگیری پیشه وخته ی مندالان له ئیران"¹ له لایه ن چاپخانه ی شیرازه له ئیران و فایله ئینگلیزییه که ی له ئه وروپا و ئه مریکا له گهل کتییی به ناوی نه ریت بلا و کراوه. لیکۆلینه وهی دواتر سه باره ت به هاوسه رگیری کاتی و سیغه ی مه حره میتی بوو که ئه نگیزه و هانه ی سه ره کیی لیکۆلینه وه له سهر ئه م بابه تهش له کاتی توژیینه وه سه باره ت به هاوسه رگیری مندالان واته کاره که ی پیشه و دروست بوو. له راستیدا له کاتی کارکردن له سهر دیارده ی هاوسه رگیری مندالان، بۆمان ده رکه وت که ریزه یه کی زۆری منداله کان به شیوه ی سیغه ی مه حره میتی به بی ده ستیوه ردانی یاسادانه ر لیک ماره ده کرین و ئه م سیغه ی مه حره میتییه و بوونی که لینی یاسایی و هه ندیک نۆرمی کۆمه لایه تی ده بنه ریکۆلینه وه و زه مینه سازی هاوسه رگیری پیشه وخته ی ئه و مندالانه. به م شیوه ده ستمان کرد به کارکردن له سهر دیارده ی سیغه ی مه حره میتی و هاوسه رگیری کاتی که جۆریک له سیغه ی مه حره میتییه و له هه مان کاتدا

1- کامیل نه حمه دی و هاوکاران (1396 هه تاوی)، زایه له ی بیده نگی "توژیینه وهیه کی گشتگیر سه باره ت به هاوسه رگیری پیشه وخته ی مندالان له ئیران"، تاران: شیرازه و دانیمارک: ناغای بووف (2021 زاینی).

باسمان له سهره لدان و بلاو بونه وهی شیوازه نوپکانی سیغه (له گه وره سالان)، لاوازیسه یاساییه کانی و کاریگه ری و زیانه کانی سیغه ی مه حره میتی له سهر مرؤفه کان به تاییه ت ژنان کرد. دهره نجامی ئەم لیکۆلینه وه له ژیر ناوی "مالیک له سهر ناو" (تویژینه وه یه کی گشتگیر سه باره ت به هاوسه رگیری کاتی و سیغه ی مه حره میتی له ئیران) له لایه ن ده زگای چاپ و بلاو کردنه وهی شیرازه وه بلاو کراوه ته وه و فایله ئینگلیزیه که ی له لایه ن ده زگای چاپ و بلاو کردنه وهی میهری له له نده ن بلاو کراوه ته وه.¹

لیکۆلینه وه یه کی دیکه ی په یوه نیدار به به ره مه لیکۆلینه وه یه کانی پیشووتر، پرسى هاوسه رگیری سپی له ئیرانه که له ژیر ناوی (مالیک به درگای ناوالاوه) "تویژینه وه یه کی گشتگیر سه باره ت به هاوسه رگیری سپی له ئیران"² و بۆ یه که مین جار له سهر ناستیکی هه مه گیر و مه یدانیدا باسی لایه نه ناشکرا و شاراوه کانی ئەم ديارده ی کردووه. چیرۆکی شاری قه ده غه کراو "تویژینه وه یه کی گشتگیر سه باره ت به ناهاوسانان له ئیران"³ ناونیشانی تویژینه وه ی دیکه و به کۆمه لمانه که سهر چاوه و ریشه ی له به ره مه کانی پیشوودا بوو و ههر دوو لیکۆلینه وه که له لایه ن ده زگای چاپ و بلاو کردنه وهی میهری له له نده ن و دواتر له لایه ن ئافای بووفه وه له دانیمارک چاپ کران. له کاتی راپه راندنی کاری مه یدانی و هه روه ها تویژینه وه له سهر گروپه کان له ناو تۆره کۆمه لایه تیه کان له سهر تویژینه وه کانی هاوسه رگیری کاتی و هاوسه رگیری سپی بۆم دهرکه وت که هه ندیك که سی هاوپه رگه زخواز له چوار چیوه ی ژبانی هاوبه شدا پیکه وه ده ژین. خالی سرنجراکیش و گرینگ نه وه بوو که سهره رای ناگادار بوونی ریشه یی له بوونی ئەم که سانه له ناو کۆمه لگادا، له ئیراندا زۆر لیکۆلینه وه و کاری مه یدانی سه باره ت به ژن و پیاوی هاوپه رگه زخواز و دووپه رگه زخواز نه نجام نه درا بوو. ههر له بهر نه وه برپارم دا له م بواره دا تویژینه وه نه نجام بدم بۆ نه وه ی ئەم بابه ته له ناوخۆی ئیراندا فام بکری و زیاتر بناسریت. خه ته نه کردنی ژنان، هاوسه رگیری مندالان، سیغه ی مه حره میتی، هاوسه رگیری سپی و ناهاوسانه کان

1- کامیل نه حمه دی و هاوکاران (1398 هه تاوی)، "مالیک له سهر ناو" (تویژینه وه یه کی گشتگیر سه باره ت به هاوسه رگیری کاتی و سیغه ی مه حره میتی له ئیران) تاران: شیرازه و دانیمارک: ئافای بووف (2021 زایینی).

2- کامیل نه حمه دی و هاوکاران (2020)، مالیک به درگای ناوالاوه (تویژینه وه یه کی گشتگیر سه باره ت به هاوسه رگیری سپی له ئیران)، له نده ن: میهری و دانیمارک: ئافای بووف (2021).

3- کامیل نه حمه دی و هاوکاران (2019)، چیرۆکی شاری قه ده غه کراو (تویژینه وه یه ک سه باره ت به ناهاوسانان له ئیران). له نده ن: میهری و دانیمارک: ئافای بووف (2021).

پینج کاری توژیینه وهی من و دیمانہ کاران و هاوکاره مهیدانییه کانم بوون که له چوارچیوهی کۆمه له توژیینه وهی په یوه ندیاردار به یه کتر به جهخت کردنه وه له سه مندال و جیندهری، یه که له دوای یه که نه نجام دراون. ههر چند پیشتریش ناگادار بووم، له کاتی لیکۆلینه وه له سهر بابه ته کانی په یوه ست به ره گه زیتی (جیندهری)، که به شیکی بهرچاویان په یوه ندیاریان به مندالانه وه هه بوو، زیاتر بۆم ده رکه وت که مندالان قوربانیی سه ره کیی نه ریته خه ساره تبه خسه کان و هه ژاری و بیبه شیین، نه وه که مینانه ی که پتیوستان به چاودیری هه مه لایه نه یه و پتر له هه ممووان زیانیان بهرده که ویت. نه م بابه ته دوو هینده گرینگ ده بی که بزانیان نه گهر نه م گروهی زیانیان پی بگا چاره سه رکردنی لیکه وته که ی زۆر نالۆز و نه سته م ده بی و له دریزخایه ندا کۆمه لگاش به م لیکه وتانه وه تیه ده گلێت.

که لکه له و خه می پرسی مندالان وای لی کردم که له دریزهی ناراستهی خه لکناسیدا سرنج بخه مه سهر نه و پرس و مه ترسیانه ی که هه ره شه له مندالان ده کا، وه کوو کاری مندالان و زبلگه رپی مندالان. یه که مین به ره مه می نه م بواره له ژیر ناوی "تالانی مندالی" (توژیینه وه یه کی گشتگیر سه باره ت به ناسین، رینگری و کوئترۆل کردنی دیارده ی زبلگه رپی مندالان له تاران)¹، لیکۆلینه وه یه ک بوو که به هاوکاریی هاو به شان له گهل کۆمه له ی داکۆکی له مافه کانی مندالان له سالی 1398 هه تاوی (2018 زاینی) نه نجام درا که له تاران بلاو کراوه و سالییک دواتر توژیینه وه ی "ناسه واری چه وساندنه وه له جیهانی مندالی" (توژیینه وه یه کی گشتگیر سه باره ت به جۆر، هۆکار و لیکه وته کانی کاری مندالان)² که هه موو جۆره کانی کاری مندالان له خو ده گری، دهستی پی کرد، که له م دواییانه دا، له زستانی سالی 2021 زاینی، له دوو توپی کتیبیکی نه لیکترۆنی (BookE) و ده نگیدا بلاو کراوه. ئیستا ده زگای چاپ و بلاو کردنه وه ی ئافای بووف سه رجه م نه و کتیبانه ی که باس کراون له فایل نه لیکترۆنی و ده نگیدا به شیوه ی خۆرای له مالپه ره که ی و له مالپه ره کانی نه مازۆن و گووگل بووک و گووگل پله ی بلاوی کردوه ته وه.

به لام چه وت سال پاش بلاو بوونه وه ی کتیبی به ناوی نه ریت، سه باره ت به

1- کامیل نه حمده ی و هاوکاران (2019)، تالانی مندالی (توژیینه وه یه ک سه باره ت به ناسین، رینگری و کوئترۆل کردنی دیارده ی زبلگه رپی مندالان له شاری تاران)، تاران: نه نجه مهنی پشتیوانی له مافه کانی مندالان.

2- کامیل نه حمده ی و هاوکاران (2021)، "ناسه واری چه وساندنه وه له جیهانی مندالی" (توژیینه وه یه کی گشتگیر سه باره ت به جۆر، هۆکار و لیکه وته کانی کاری مندالان)، دانیمارک: ئافای بووف.

خه ته نه کردنی ژنان و به له بهر چا و گرتی نه وهی که مهسه له کانی په یوه ست به جیند هری له تو یژینه وه کان یان هه مان ریگه ی یه که م کو تایی پی هات بوو، نیر کاتی نه وه هات بوو که ریگای دوو هه می دوا ی خه ته نه کردن بگر مه بهر. نه وه بوو که من له گه ل گرو پیکی بچووک به لام له راده به دهر تامه زر و و به توانا دهستم به کاری سه ره تایی تو یژینه وه له سه ر خه ته نه کردنی کوران کرد، ریگ له و کاته دا که دوا هه ول م بو مانه وه له نیران دها و به نیاز بووم چیر نیران به جی نه هیلم. نه م بابه ته له م رووه وه بو من گرینگر بوو که کاتی لیکو لینه وه له سه ر بابه تی خه ته نه کردنی کچان بریارم دابوو که له سه ر خه ته نه کردنی کورانیش نیش بکه م بو نه وهی به شیوه ی یه کسان و به بی جیا کاری نواندن، به پی ره گه ز به شیوه ی هه مه لاینه تو یژینه وه که م نه نجام دابی و له هه مان کاتدا و لامی که لکه له و داخو از ییبه په پتا په پتا کانی چالا کفانانی نه م بو ارم دابینه وه. نه م بابه ته م زور به لامه وه گرینگ بوو چونکه خه ته نه له هه ر دوو ره گه زه که دا، به ژن و پیاو وه، چ له رووی شیوازی نه نجامدانی کاره که و چ له رووی بلا بوونه وه و به رده و امیتییه وه هاوشیوه و هه ر دوو کیان ده توان بینه هو ی خه ساره تی سو زداری و ده روونی و جهسته یی، و نه و نه زمونه تال و نازار به خسه ی که کچان به هو ی خه ته نه وه به نه زمونی ده که ن کورانیش ده گر یته وه.

من بو خوم کاتیک کور پیکی ته مه ن پینج سالان بووم خه ته نه کرام، هه تا نیستاش بیره وه ری پر له نازاری نه و رو ژهم له یاده. له شاره که ماندا و اته شاری نه غده که سپک هه بوو پیمان دهوت "کیر پر". کاتیک به جاننا چه رمییه ره شه که یه وه ها ته مال که مان، خوم له تو الیتدا شارد هوه و دایکم و دایپرم ته واو ناو مال و حه وشه گه وره که گه ران هه تا نه وهی که له تو الیتی خوار حه وشه که دا دوزیمیا نه وه و به زور داری و زوره ملی و تامه زر و کردن منیان برده ژیر تیغی ریش تاشی پی او ی خه ته نه چی و نه وسا روو به رووی نه زمونیکی زور جهر گپر و تال بووم هوه. له و کاته دا سپر کردن و شتی وا له نارادا نه بوو و خه ته نه له ته مه نی زوردا نه نجام ده درا که هه ر نه مه نازار به خستری ده کرد.

من به نامانجی لیکو لینه وه له سه ر ناسه وار و کاریگه رییه نه گه رییه کانی خه ته نه له سه ر مندالان تو یژینه وه که م دارشت و دهستم کرد به نه نجامدانی نه وهی له تو یژینه وه کانی په یوه ست به خه ته نه کردنی ژنان (به ناوی نهریت) نه نجامم دابوو و دوا ی لیکو لینه وهی زانستی و مهیدانی، گه یشته نه وه ده ره نجامه ی که خه ته نه کردنی ژنان کاریگه ری زیان به خشی سو زداری، ده روونی، سینکسی و جهسته یی بو سه ر کچان هه یه. منیش بو نه و پرسیا ره ی که نایا خه ته نه کردن ده توانی زبانی لاهو کی وه کوو جهسته یی، سو زداری،

سینکسی و دەروونی بۆ منداڵانی کۆر هەبێ یان نا، بە دواى وەلامیکدا دەگه‌پام و ئەوه بوو که لیکۆلینەوه که دەستی پیکرد.

بۆ ئەنجامدانی نەشتەرگه‌ریی خەتەنەى منداڵ، بەرده‌وام بەلێنی وەکوو شیرینی و شوکولات و یاری یان پاساو هێنانەوه‌ی چوونه ناو تەمەنی گه‌وره‌سالی بە کچ و کۆرپان دەدریت. بێگومان بە هۆی پەپوهندی و هه‌ستیاریی خەتەنەى ژنان بە مەسه‌له‌ی ئەندامی زاوژیی ژنانەوه، خەتەنە‌کردنی کچان بە نەپنی و لە بێدەنگیدا ئەنجام دەدری، بەلام خەتەنە‌کردنی کۆرپان بە ناشکرا دەکری و لەگەل مەراسیمی نان خەتەنە و لەبەرکردنی تەنووڕه‌دايه. ئەمانه هه‌مووی لایه‌نی لیکچوون و لیکنه‌چوونی خەتەنە‌کردنی کچان و کۆرپانه. بەلام لیکه‌وته‌ شاراوه‌کانی خەتەنە سەرپرای گرینگیه‌ زۆره‌که‌ی، که‌متر ناوړی لێ دراوه‌توه یان هەر ناوړی لێ نەداوه‌توه. بەرفراوانی و قبوول‌کرانی بێ پینچ‌په‌نای ئەم دیارده‌ له‌ هەندئ له‌ کۆمه‌لگه‌ ئیسلامی و جەه‌وودی و مەسیحیه‌کاندا ئەم پرسیاره‌ی خسته‌ روو که ئەم دیارده‌ چۆن هه‌تا ئیستا بەرده‌وامه و بۆچیه‌تی ئەم دیارده‌ و ئەو قازانجه‌ زۆره‌ی که ده‌چیته‌ ناو که‌رتی پیشه‌سازی و بازاړی کاری پزیشکانه‌وه‌ ناخریته‌ به‌ر تیشکی پرسیار؟ ئەم پرسیاره‌ بۆ من که وه‌ک توێژه‌ریک گرینگیه‌کی دووقاتی هه‌یه‌ چونکه‌ له‌ ناو کۆمه‌لگایه‌کی نەریته‌خواز له‌دایک بووم که نەشتەرگه‌ریی خەتەنەى تیدا ئەنجام دەدری و ئەزموونی ژیانم له‌ کۆمه‌لگه‌گه‌لی وەکوو ئەوروپا و ئەمریکای باشوور و ئەفریقاشدا هه‌بووه‌ که خەتەنە به‌ شپۆه‌یه‌کی بەرفراوان ئەنجام نادرئ و له‌ ناو فەرهنگ و که‌لتووور و نایینه‌ جیا‌جیا‌کاندا زۆر دۆست و هاوړیم هه‌یه‌ که خەتەنە نه‌کراون. هەر بۆیه‌ ئەم توێژینه‌وه‌م ئەنجام دا که ولامیک بۆ ئەم پرسیارانه‌ بدۆزمه‌وه.

من له‌ توێژینه‌وه‌ خه‌لکناسییه‌کانمدا بەرده‌وام له‌ سەر ئەم باوه‌رە سوور بووم و تیکۆشاوم تیکه‌پشتنیککی وردتر له‌ رەسم و رپسا و گرینگیی داب و نهریت و فەرهنگ و که‌لتووور پيشان بده‌م و له‌ هه‌مان کاتدا ده‌نگی راسته‌وخۆی گروپی نامانج، لایه‌نگران و نه‌یارانی ئەم دیارده‌ کۆمه‌لایه‌تییانه‌ و نهریته‌ خه‌ساره‌تبه‌خشانه‌ بم و هه‌لبه‌ت رپکاری کرده‌یی که له‌گەل دۆخی ئیستادا بگونجی و جەخت له‌ سەر بنه‌مای فەرهنگی و که‌لتوووری بکاته‌وه، پیشکەش بکه‌م. که‌واته‌ ئەم توێژینه‌وه‌ به‌ نیاز نییه‌ که نەشتەرگه‌ریی خەتەنە رەت یان قبوول بکا، بەلکوو هه‌لوه‌دای ئەوه‌یه‌ که له‌ پال لیکدانه‌وه‌ی هه‌مه‌لایه‌نەى بابەتیکي هه‌ستیار و گرینگ که که‌س گرینگیی پێ نەداوه، هه‌ندئ رپکاری کرده‌یی بخاته‌ روو که له‌گەل مافه‌کانی منداڵان بگونجی بۆ ئەوه‌ی له‌م پیناوه‌دا هه‌نگاوێکی کاریگه‌ر

بهاو یژریت. هیوادارم ئەم زنجیره لیکۆلینه‌وانه له‌م بواره‌دا بێتته سه‌ره‌تای کاری توێژینه‌وه‌یی نوێ و ئۆبژه‌یی و بێتته هۆی ئه‌وه‌ی که که‌سانی دیکه له بواره پسیپۆرییه‌که‌ی خۆیاندا وه‌کوو پزیشکی، یاسا، توێژینه‌وه‌ی بواری مندالی، ده‌روونناسی و کۆمه‌لناسی، سه‌باره‌ت به‌م بابه‌ته پرسیار بکه‌ن و بگه‌رپڤن و بکۆلنه‌وه و له چوارچێوه‌ی زانست و پسیپۆری زیاتر له‌م بواره‌دا چر بینه‌وه.

خه‌ته‌نه له ئێران: له رابردوووه هه‌تا ئه‌و ورو

له ده‌ق و به‌لگه‌نامه و به‌ره‌مه‌ ده‌یینه‌کانی ئێراندا هیچ ناسه‌واریکمان نییه که پێشاندهری خه‌ته‌نه‌کرانی ژن و پیاو بیت. له ئافێستا و ده‌قه په‌هله‌وه‌یه‌کانی دیکه‌ی ئێرانی کۆندا هیچ باسیک له سه‌ر خه‌ته‌نه و هیچ نه‌شته‌رگه‌رییه‌کی دیکه‌ی وه‌کوو شیواندن یان برینی کۆته‌ندامی زاوژی نه‌کراوه. بۆیه له‌م به‌لگانه‌دا رۆون ده‌بیتته‌وه که پێش هاتنی ئیسلام، له ئێراندا خه‌ته‌نه بوونی نه‌بووه و نه‌ریتی خه‌ته‌نه‌کردنی ژن و پیاو له‌گه‌ل هاتنی ئیسلام بۆ ئێران په‌ره‌ی سه‌ندوووه. ته‌نانه‌ت له هه‌ندی سه‌رچاوه‌ی میژوویدا باس له‌وه کراوه که له سه‌ره‌تای هاتنی ئایینی ئیسلام بۆ ئێران، به‌شیک له ئێرانییه‌کان که موسلمان بیوون خه‌ته‌نه‌یان نه‌کردوووه. بۆ وینه ئه‌فشین، ژه‌نه‌رالی ئێرانی له کۆشکی مه‌ئموون و ئه‌لموعته‌سیم خه‌ته‌نه نه‌کراوو. ئه‌حمه‌دی کورپی ئه‌بی ده‌واد باسی له‌وه کردوووه که ئه‌فشین به هۆی کاریگه‌رییه نه‌رێنیه‌کانی خه‌ته‌نه له سه‌ر ته‌ندروستی خۆی، خۆی خه‌ته‌نه نه‌کردوووه (ته‌وحیدی، ۱۹۶۴). هه‌روه‌ها ئه‌بوو‌حه‌یان ته‌وحیدی گێراوه‌تییه‌وه که فه‌رزداق، یه‌کیک له شاعیره‌ به‌ناوبانگه‌کانی زمانی عه‌ره‌بی له سه‌روبه‌ندی سه‌ره‌تای هاتنی ئایینی ئیسلام، زیاد عه‌جه‌م که یه‌کیک له رکا‌به‌ره ئێرانییه‌کانی بووه به ئه‌غه‌لف (به‌ واتای خه‌ته‌نه‌نه‌کراو) ناوبرده ده‌کرد (هه‌مان سه‌رچاوه).

جگه له بیر و باوه‌ره نایینییه‌کانی ئیسلام، که وه‌ک فاکته‌ریکی سه‌ره‌کی، رۆلێکی بنه‌ره‌تییان له نه‌نجامدانی خه‌ته‌نه له ئێراندا هه‌یه، نابێ تابه‌تمه‌ندییه جوگرافی و ناوچه‌یییه‌کان و په‌یوه‌ندییه نیوده‌وله‌تییه‌کان له‌م باره‌وه پشنگوی بخه‌ین.

ئێران ده‌که‌وه‌یته ناوچه‌ی رۆژه‌لاتی ناڤین و به‌ درێزایی میژوو به‌رده‌وام له‌گه‌ل میسر که ناخیزگه‌ی سه‌ره‌کیی خه‌ته‌نه‌یه په‌یوه‌ندییه‌کی دێرینی هه‌بووه. بۆیه ئەم سێ هۆکاره، واته ناوچه‌ی جوگرافی، په‌یوه‌ندی له‌گه‌ل میسر و نایینی ئیسلام وای کردوووه که نه‌ریتی خه‌ته‌نه له قۆناغه جیاوازه‌کانی میژووی ئێراندا په‌ره‌ بستین، به‌ جوړیک که به‌ پێی دوا‌یین خه‌م‌لاندنه‌کان، 99.7 له سه‌دی پیاوانی ئێرانی خه‌ته‌نه‌ کراون (موریس و همکاران،

2016). جگه له وهش، پرسى خه ته نه له ئيران له گشتیتى خویدا له گهل خه ته نه ی کچان و ژنان باس کراوه و به بئ له بهر چاوگرتنى پرسى خه ته نه کردنى ژنان فام کردن و لى تىگه یشتنى دژواره.

مروڤ به لیکولینه وه له کتبه میژوویه کان گرینگی خه ته نه ی پیاوی له که لتوری ئیرانیدا بو ده رده که وئ، که خه ته نه فاکته رى گرینگ بو کردنى پیاو به پیاویکی موسلمانى ته واره. ههر له بهر ئه م هوکاره ش گرینگی خه ته نه کرانى پیاویکی موسلمان و به پى گپرا نه وه به ک پیاویکی موسلمانى ئیرانى له هاوسه رگریى ئیرانییه کانداهاشاهه لنگره. به ناوردانه وه له رپرسییه کان بومان ده رده که وئ که ههر چنده هاوسه رگریى ژنیکى موسلمان له گهل پیاویکی موسلمانى خه ته نه نه کراو جیى متمانه ی هه مووان بووه و له لاین هه موو نایینزا ئیسلا مییه کانه وه په سهند کراوه، به لام ژنان و بنه ماله موسلمانه ئیرانییه کان جه خت له سهر خه ته نه کراو بوونى زاوا ده که نه وه.

له کتیبى (گوشه هایى از تاریخ اجتماعى ایران: پشت پرده های حرم سرا) "گوشه یه ک له میژووی کومه لایه تى ئیران: نه ودیوی نه نده روون" سه باره ت به خه ته نه کردنى یه کیک له ههرزه کارانى کوشک نووسراوه:

"نه مروڤ خه ته نه کردنى عه زیزولسولتان (مه لیجه کی دووه م) له و ورده کارییه کانى به م شیوه ن: نه م کوره ته مهنى له ناو 17 یان 18 سالانه. به هوئ نه وه ی شاره حمى پئ کردووه، ههرگیز خه ته نه نه کراوه، ههر کاتیک دایک و باوکى گله یی و گازنده ی نه وه پان بووه که ده بئ کوره که مان بپیته موسلمان و نه گهر خه ته نه نه کرى له به ره ی حه نیف له قه له م نادری، ده یانفه رموو ئیمپراتوری پرووسیا، که خه ته نه نه کراوه، نایا پاشای ده وله تى پرووسیا نییه؟! هه تا نه وه ی که ماویه ک پیش ئیستا عه زیزولسولتان داوایه کی بو پاشا نووسیوو که نه گهر من زاواى ئیوه م بوچی نه خته روده وه لى کچتم پئ ناده ی؟ بریار درا که له مانگی ره یبعول نه وه لدا (مانگی مه ولوو) زه ماوند بکه ن. خاتوو سوغرا، دایکی کچه که، په یامیکى ناردبوو که نه گهر به نیازی بیته زاواى من، ده بئ له پیشدا خوت خه ته نه بکه یت. خو شه ویستى بو ده سه لات و خو شو یستى کچه که، عه زیزولسولتانى ناچار کرد که ملکه چى نه ریتى خه ته نه بیت". (آزاد، 1357).

بۆ زانیاری زیاتر (1)

خهته نهی ژنان له ئیران (به ناوی نهریت، نه حمه دی، 1394 هه تاوی)

خهته نه کردنی ژنان

خهته نهی ئافره تان نهریتیکه به میژوو به کی دوور و درێژتوه که له ئیستاشدا سه ره رای پێشیل کردنی دیوه جیاوازه کانی مافه سینکسییه کانی مندالان و ئافره تان، هیشتا باوه. دیارده یه که له ژیر ناوی "شیواندن و یان برینی کۆنه ندامی زاوژی ژنان" ناو ده بری و زاواوه یه کی دروست تر واته "خهته نهی ژنان" بۆ به کار دینن که به شیوه ی نهریتی، شه رعیه تی بی دراوه. هه ندیک بیر و باوه و نۆرم و هه لویست و سیسته می سیاسی و ئابووری له به رده وامیی ئهم نهریتدا رۆلیان هه به. له هه ندیک حاله تدا بۆ پاراستنی په رده ی کچیتی و وه فادار بوونی ژن به میرده که ی، جۆری سییه می خه ته نه به بهر کچاندا ده سه پینریت. به واتایه ک کونی شه رمگهی کچان ده دوور نه وه بۆ ئه وه ی به خه یالی خۆیان ده سه به ری ئه وه بکه ن که شه وه ی بوو کینی یان هه مان شه وه ی په رده ته نیا میرده که ی خۆی ئهم مۆر و مۆمه بکاته وه. ئه مه وه فاداری و به ئه مه گ بوونی ژنان بۆ پیاوان ده سه به ره ده کا و هه ره وه ها پیاوان له رووی ئاره زووی سینکسییه وه زیاتر چیژ ده به ن و به م شیوه خه ته نه له پیناوا ئاره زووی سینکسی و خواستی پیاوه. هه ر بۆیه هه یج دوور نییه که پیکهاته پیاوالارییه کان له سه ر مانه وه ی ئهم نهریته پیداکری بوینن.

له هه ندی حاله تیشدا وه ک رۆره سمی چوونه ناو هه ره تی گه ره یی و چوونه ریزی ژنه پیگه بیه ستوه کان لیبی ده روان. به لام له هه ندی له ولاتاندا له وان هه ش ئیران، نه شه ته ر که ری خه ته نه وه ک قوناغی تیه برین سه بر نه کراوه، چونکه له زۆر حاله تدا خه ته نه له ته مه نی زۆر که مدا ئه نجام ده دریت. بیر و باوه ره کانی دیکه سه به اهرت به خه ته نه کردنی کچان ئاماژه بۆ جوانی، پاکداوینی و چه یای ئافره تان ده که ن، به لام هه ندیک پینان وایه ته نگیزه و پالنه ری پشت ئهم کاره بریتیه له سنوور دار کردن و کۆنترۆلی هه لسه وگه وتی سینکسی ژنان بۆ ئه وه ی په رده ی کچیتیمان هه تا بهر له هاوسه رگیری پیاوین؛ په رده ی کچیتی وه ک مه رچیک پیویست بۆ هاوسه رگیری داده نری و له هه ندیک حاله تدا خه ته نه کان (و پیاوانی ئابینی) پینان وایه که خه ته نه کردنی کچان ده بیته هۆی که م بوونه وه ی ئاره زووی سینکسیان بۆ ئه وه ی له ده ره وه ی چوار چیه وه هاوسه رگیری سینکس نه که ن. سه بر له وه دایه له هه ندی له م کۆمه لگایانه دا کچه خه ته نه کراوه کان رێژه ی خوازی پینان زیاتره. گرینگیی خه ته نه ی کچان له و کۆمه لگایانه ی وا ئهم کاره ی تیدا باوه تا ئه و راده یه که کچ و ژنه خه ته نه نه کراوه کان به پیس و گلاو له قه له م ده درین یان پینان وایه ئه گه ر کلبتۆریس یان میتکه ی ژنان نه برن گه ره تر ده یی و رواله تی ئه ندامی سینکسیان ناشیرینتر ده رده خات. به گویره ی ئهم باوه ره که ئه ندامی زاوژی ژنان ناشیرین و پیسه، خه ته نه کردنی کچان به کرده وه یه که ده زانن که ئه ندامی زاوژیان جوان و خاوین ده کاته وه. له هه ندی ناوچه ی پارێزگا کوردنشینه کان و پارێزگی هورموزگان له باشووری ئیران کاتیک کچان خه ته نه ده کرین و شوو ده که ن ئه و چیسته ی که لیبی ده تی به خه لالی ده زانن و بیان ئه گه ر خه ته نه نه کرابی ته بنانه ت خواردنه وه ی ئاوی ده سته ی کچی خه ته نه نه کراو به جه رام له قه له م ده دن. هه له به ت له هه ندی شوینی ئیران دیری ده سته ی خه ته نه نه کراو جه لال نییه،" واته ئاژه لیک که له لایه ن پیاویکه خه ته نه نه کراوه سه ر ده بردری جه لال نییه، ئهم دیره کورائیش ده گریتوه و ئه مه ئه وه ده رده خا که ئه و باوه رانه ی که سه به اهرت به خه ته نه کردنی کچان و کراوه، جیا له فه ره نگ و ئابینه جیاوازه کانی ئیران، خالی لیکچوون و نزیکایه تی فه ره نگی و ئابینیان هه به.

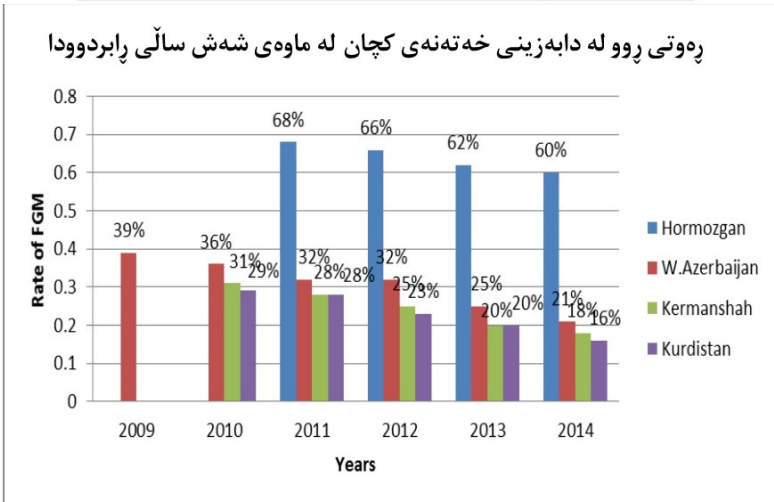
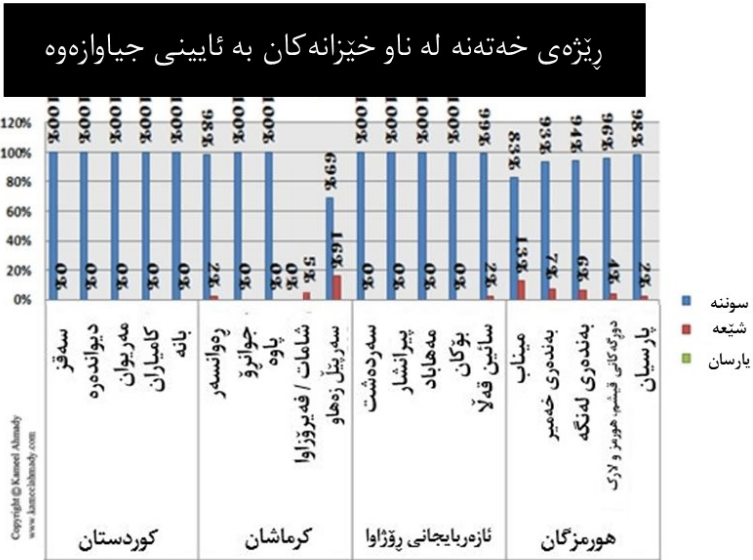
رێژه ی خه ته نه کردنی ژنان له ئیران، سه ره رای ئه وه ی که له م سالانه ی دوایدا به هۆی رۆشنسیرکردن و گۆرانی نه وه ی گه نجه وه که می کردوه، بابه تیکه که که م که س ئاگاداریه تی، نهریتیکه که به رده وام بووه و وه ک له ئه نجامی توێژنه وه ی "به ناوی نهریت" ده رده که وی، خه ته نه کردنی ژنان و کچان هیشتا له هه ندیک پارێزگی ئیراندا به وه ی هه به، له وانه هورموزگان، کوردستان، کرمانشاه و نازه ربايجانی رۆژاوا. به پنی بۆچووینیک که زۆر جیی متمانه نییه، خه ته نه کردنی کچان له ریگای بازرگانی ده ریایی له که ل هیندستان و سۆمالی هاتۆته باشووری ئیران، به لام زۆر به ی ئه و گروپانه ی که له ئیران

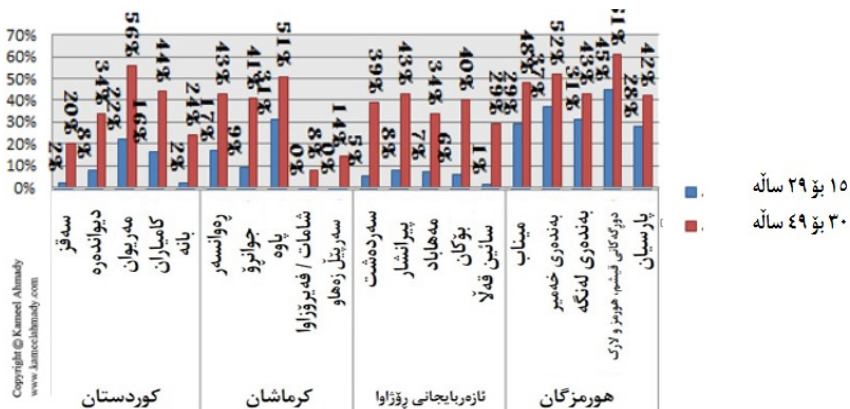
كچان خەتەنە دە گەن، بۆ پاساوهینانەوهی کردەوه کانیان پەنا دە بنە بەر بیر و باوهره ئایینییه کان، هەر چەندە بە هۆی پەرورده و رۆشنییری و گۆزینی روانگەي نەوهی گەنج لەم سالانەي دوايیدا ریژەي خەتەنەي کچان رووي له گەمی کردوو. گۆزانی روانگەي کۆمەلگا، بەرزبوونەوهی ئاستی هۆشیاری سەبارەت بە زبانه جهستهي و سیکسی و دەروونییە کانی خەتەنەي ژنان، کۆچ کردنی گوندنشینە کان بەرەو شارە کان، مردنی خەتەنە چیه کان (مامانە کان) و ناهۆگری نەوهی گەنج بۆ درێژە دان بەم کاره و هەر وهه کار یگه ربی تۆره کۆمە لایه تیه کان و میدیا کان له هۆشیاری و رۆشنگه ری و لاواز کردنی ره واداریی بیر و باوهره ئایینی و نهریتییه کان یه کینک له هۆکاره کانی کهم بوونهوهی ریژهی خەتەنە کردنی ژنان لەم سالانەي دوايیدا بووه. له ناو لیکۆلینهوهی بلاو کراوی تووژینهوهی "به ناوی نهریت"، پیکهاتهیه کی تایهت له بهر چاو گیرا بۆ نەوهی توانای هه موو رایه پنه ره جالا که کانی بواری نه هیشتنی دیاردهی گرینگی خەتەنە کردنی ژنان به ئاراسته یه کی گشت بینانه باشتەر بکات. بەر دهوام زانیاری بلاو ده گراوه و به له بهر چاو گرتنی زبانه کانی شیواندنی کۆئەندامی زاوژی کچان توانا کان به هیز ده کران. ئەمه له دوو ئاستدا ئەنجام دراوه: راهینانی فه رمانبهران و زیاد کردنی زانیاری له ناو کۆمەلگه ی ئامانج و ههروهه راهینان له زانکۆکاندا. بۆمان ده رکهوت که به پشتبەستن به چالاکیی به توانا کردن، ژماره یه کی بهر چاوی ئەندامی کۆمەلگه ی ئامانج به رانبهر به هه ره شه و مه تر سیه کانی خەتەنە کردنی ژنان / شیواندنی کۆئەندامی زاوژی ژنان هه ستیار بوون. بەرز کردنهوهی ئاستی هۆشیاریی خه لک و ئاشنابوون له گەل جیهانی مۆدیرنیش گۆرانکارییه کی زۆری له سه ر روانگه ی خه لک به رانبهر به خەتەنە کردنی ژنان دروست کردوو و هه لسوکه وه کانیی زۆر گۆریوه. ره وتی روو له دابه زینی خەتەنە کردنی ژنان چەندین هۆکاری هه به که هه ندیکیان بریتین له؛ ناسینی جیهانی مۆدیرن، نه بوونی خەتەنە چیه نوێ که بیته به دیلی خەتەنە چیه خۆجیهی کان، ئاماده نه بوونی نەوهی گەنج بۆ ئەنجامدانی خەتەنە، په روه رده و راهینان، کاریگه ربی میدیا کان و ههروهه پشنگیری هه ندیک له پیاوانی ئایینی ناوچه یی و ریبه رانی کۆمەلگا. له ماوه ی ئەو ده یان ساله ی که ئەم تووژینهوه به رده وام بوو، سال به سال ریژه ی خەتەنە کردنی ژنان کهم ده بووه وه، هه م به هۆی ئەو هۆکارانه ی که ئیستا باس کران و هه م به هۆی په روه رده و هۆشیاریی دانیشتوووان و ئەو لیکۆلینه وانە ی که له رابردوودا له م باره وه ئەنجام دراو؛ رۆلی رۆشنگه ری و هۆشیار کردنه وه به گه رانه وه بۆ ئەو ناوچانه ی که له تووژینه وه ی "به ناوی نهریت" هه لسه نگیندراون و کاریگه ربی راهینانه که له سه ر کۆمەلگه ی ئامانج له لیکۆلینه وه کانی داوتردا به راورد کرا و به م شیوه ریژه ی کهم بوونه وه ی خەتەنە به ده ست هات.

بۆ زانیاری زیاتر (2)

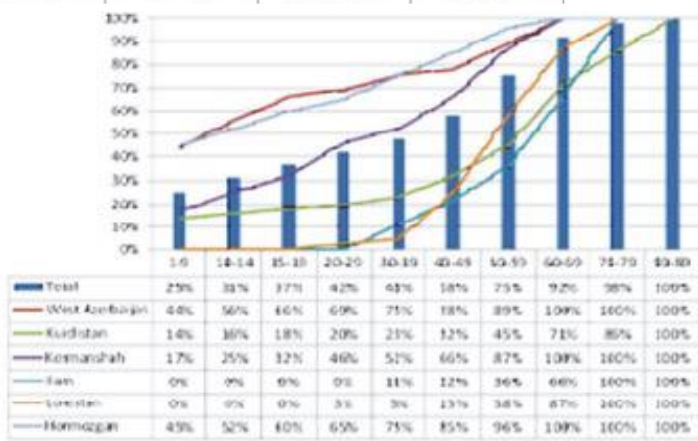
کۆمەلگە چارت سەبارەت بە بواری خەتەنە ی ژنان

(بە ناوی نهریت، ئەحمەدی، 1394 هه تاوی)

Copyright © Kameel Almasry
www.jamtechinhalay.com

له کتیبی "میژووی کۆمه‌لایه‌تی په‌یوه‌ندییه‌ سیکسییه‌کان له ئێران" - شیدا (تاریخ اجتماعی روابط سکسی در ایران) هاتوه: "م ریشار که له ساللی ۱۸۴۸ زاینی هاته ئێران بۆ نه‌وه‌ی له دارۆلفونون وانه‌ی فه‌ره‌نسی بلێته‌وه، رینگایه‌کی ئاسان‌تری گرت‌به‌هر. له جیاتی هاوسه‌رگیری کاتی، کاره‌که‌ریکی کوردی کرپیه‌وه و جلی کورانه‌ی کرده‌ به‌ری. به‌هه‌مووانی ده‌وت نۆکه‌ره‌که‌ی "کوره"، به‌لام شه‌وانه‌ به‌ دوور له چاوی که‌سانی دیکه، که‌چه‌که‌ ده‌چووه‌ باغه‌لێیه‌وه. کاتیک په‌کیک له خزمه‌تکاره‌کانی ئەم په‌یوه‌ندییه‌ی له قاودا، ئەو وتی که‌چه‌ ژنی ئەو نۆکه‌ره‌یه، به‌لام دوای ماوه‌یه‌ک دانی به‌ په‌یوه‌ندییه‌که‌دا نا. کاتیک ریشار زانی که که‌چه‌که‌ دووگیان بووه، ده‌چیتته‌ ناو ئارامگه‌ی شاه‌بدولعه‌زیم و باست داده‌نیشیت. دوای ماوه‌یه‌ک خۆی خه‌ته‌نه‌ ده‌کا بۆ نه‌وه‌ی بیسه‌لمینتی که‌ بۆته‌ موسلمان و راپه‌ده‌گه‌یه‌نی که‌ ئەو ژنه‌ گه‌نجه‌ هاوسه‌ره‌که‌یه‌تی. " (فلور، 2010)

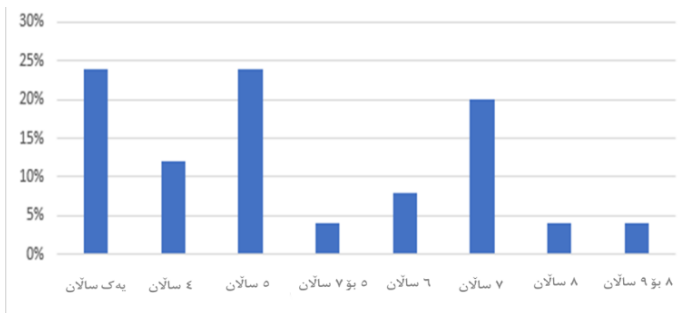
به پښی نهو گپړانه وه میژوو بیانه ی سهره وه، بۆمان درده که وهی که چهنده گرینگه پیاوان له کاتی هاوسه رگیریدا خه ته نه کرابیتن و ده توانین بلین ههر چهنده له پروانگهی شهربعه ته وه له هاوسه رگیریدا هیچ کیشه یه ک بۆ پیاوان پیش نه ده هات، به لام بۆ نه وهی پیاوانی ئیرانی به موسلمان دابنرین پیویست بوو خه ته نه بکرین. ئەم بابه ته گرینگه ته نانه ت له شیوازی هه ل سوکه وتی ژنه له شفرۆشه ئیرانییه کان له گه ل پیاوه خه ته نه نه کراوه کاندا به دی ده کړی، وه ک له سهرده می په هله ویدا ده گپړ نه وه:

"نافره ته ده مارگرژه موسلماننه کان له گه ل پیاوانی خه ته نه نه کراودا نه ده خه وتن، به لام هه ندیکیان هه بوون داوای نرخه دووقاتیان ده کرد بۆ نه وهی نیوهی بدن به مه لا بۆ نه وهی بیته که فاره تی گوناحه کانینان. به لام سۆزانییه کی ئیتالی هه بوو که هه میشه له کاتی سه رجیی له گه ل له شکر پکدا په بکه ری مه رییه می پاکیزه ی پرووه و دیواره که ده سورانده وه؛ ئایا ئەمه نهو مانا ده گه یینی که رۆژاوا و رۆژه لات نه وه نه ده له یه کتر دوورن؟! (فلۆر، ۲۰۱۰).

وه ک گوترا، پابه ندبوون به فه رمانه ئابینییه کان و نۆر مه کۆمه لایه تی و که لتوورییه کان یه که مین و گرینگترین نه نگیزه و هوکاری به رده و امیی خه ته نه له ئیران بوون. به هۆی هاتنی ئیسلام بۆ ئیران و خیرایی په ره سه ندنی ئەم ئابینه کۆمه لگای ئیران به شیوه ی خیرا تیهه لکیشی بنه ما و بیر و باوه رپه ئیسلامیه کان بوو. ههر بۆ یه ناشنابوون به م دیارده و نه شی و ناشیکانی خه ته نه له ئابینی ئیسلامدا ده بیته هۆی ئاسانبوونی تیگه یشتن له هه ندیک پرووداوی میژوو یی. له درپژدها هه ندی له نه نجامه توژی نه وه ییه کان که به ره مه می مه یدان ی لیکۆلینه وه یین و له ناو کۆمه لگای ئیران و هه ندی له ئیرانییه کانی ده ره وه ی ولات نه نجام دراوه تاوتوی ده کړیت.

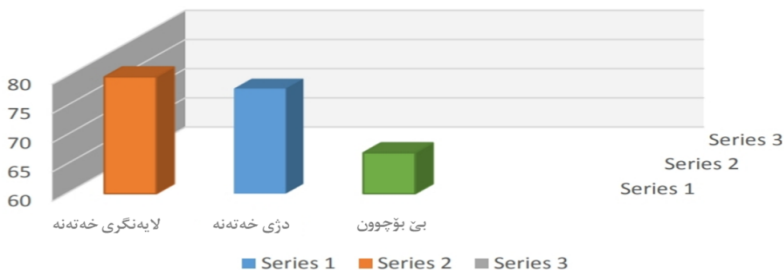
هه ندی نه نجامی توژی نه وه ی مه یدان ی

به پښی ده ره نجامه کانی توژی نه وه که به شیوازی چۆنایه تی و به پښی دیمانه له گه ل نموونه یه کی ئامانجدار له ناو ژماره یه ک له ئیرانییه خه ته نه کراوه کان که له ناوخو یان ده ره وه ی ولاتی ئیراندا ده ژین، نه نجام دراوه، نزیکه ی ۶۰ له سه دی نهو که سانه ی توژی نه وه یان له سه ر کراوه له ته مه نی ۵ سال یان که متر خه ته نه کرابوون. چارتی ژماره 1 لیکبلاوی فره یی نهو که سانه ی که لیکۆلینه وه یان له سه ر کراوه به پښی ته مه نی خه ته نه کردن ده خاته پروو.

چارتی ژماره (1) تەمەنی پیاوانی ئیرانی لە کاتی خەتەنەکردن لە ناو کۆمەلگەی تووژینەوه بە پیتی ئەم دەرەنجامانە، لە ولایەتی تاكەكان بۆ پرسسیاری "لە کووئ خەتەنە کراون؟" دەرە کەوئ کە 36 لە سەدیان لە نەخۆشخانە، 24 لە سەدیان لە مالهوه، 20 لە سەدیان لە نۆزینگەیی تایبەتی پزیشک، 8 لە سەدیان لە کلینیکەکان، 4 لە سەدیان لە بنکەیی تەندروستی، نزیکەیی 8 لە سەدیان لە شووینە نەزانراوهکان خەتەنە کرابوون. لە ناو هەموو ئەو کەسانەیی کە دیمانەمان لە گەل کردن تەنیا یەک کەس رايگەیانند کە کەسێک دەناسی کە خەتەنە نە کراوه. لەم تووژینەوه دا هەروەها پرسسیار لە کەسانی بەرتووژینەوه کرا کە "نایا لایەنگری خەتەنەیت؟"، نزیکەیی 80 لە سەدی بەشداربووان لایەنگری خەتەنە بوون.

لایەنگران و دژبەرانى خەتەنە

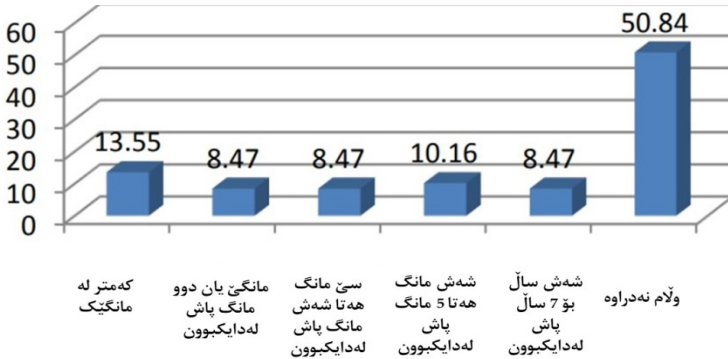

چارتی ژماره (2) رێژەیی کەسانی لایەنگر و دژبەری خەتەنەکردنی پیاو

بە پیتی ئەو نەنجامانەیی کە لەم تووژینەوه دا بە دەست هاتوون، تەنیا 50 لە سەدی بەشداربووان راپانگەیاندبوو کە منداڵەکانیان خەتەنە کردوو و نزیکەیی نیوہیان منداڵەکانیان خەتەنە نە کردبوو. بەلام نزیکەیی 55 لە سەدی هەمان ئەو کەسانە، کاتیک

پرسیاریان لێ کرا که ئایا به نیازی مندالە کەت خەتەنە بکە؟ ولامە که یان بە لێ بوو و نزیکە ی 45 له سه دیان ولامی نه خیریان دابوووه. به کیکێ دیکه له ئەنجامه وه دهسه تها تووه کانی ئەم تووژینه وه ته مەنی خەتەنە ی مندالانی ئەو که سانه بوو که کورپه که یان خەتەنە کردبوو. به پێی ئەم دهره نجامانه نزیکە ی 50 له سه دی هه موو ئەو که سانه ی که مندالە کانیان خەتەنە کردبوو، له ته مەنی شه ش مانگ یان که متر مندالە کانیان خەتەنە کردبوو.

ته مەنی خەتەنە کردنی مندال (رێژه)

چارتی ژماره 3: ته مەنی خەتەنە ی مندالی که سانی به تووژینه وه¹

چهند پرسى چالنج بزوين له مهر دياردهى خهتەنه

1- ئەوهی به تابه تی له کۆمه لگای ئیراندا گرینگه ئەوهیه که زانیاری سه باره ت به خهتەنه به شیوه ی به کلایه نه یه و به ته واوه تی له ئاراسته ی په سه ند کردنی خهتەنه و ئەنجامه ئه ر ئینیه کانی خهتەنه یه و گه رانی ئازادانه ی زانیارییه کان به شیوه یه ک که جه ماوه ر، هاوکات له گه ل ناگادار بوون له خاله ئه ر ئینیه کانی خهتەنه له باره ی ئه گه ر ی لیکه وت ه و زیانه کانی ئەم کرده وه زانیاری وه ده ست بێن له ئارادا نییه. له راستیدا خهتەنه وه ک دياردهیه ک به ئاراسته یه کی ره خنه گرانه وه سه یری نه کراوه که هه م ره ه ندی باشی هه یه و هه م خراب و ناشکرایه که به پرسانی حکومی و دامه زراوه زانستیه کان له ئیران ده بی ئەنجامی لیکۆلینه وه و تووژینه وه جیهانییه کان به خه لک رابگه یێن. وه ک ده بێن له پروانگه ی

1- ئەم پرسیاره ته نیا له وه که سانه ی که پالپشتی له خهتەنه ده کەن و ئەو که سانه ی که مندالی کورپان هه بووه، پرسیار کراوه.

پزیشکییه وه، دوو بۆچوونی جیاواز و ناکۆک سه بارهت به خه ته نه له ئارادایه و نه مه مافی خه لکه که جگه له خاله ئهرینیه کانی خه ته نه وه کوو خو پاراستن و پيشگيري له هه ندى نه خو شى وه کوو هه وکردن، له مه ر خاله نه رینیه کانی خه ته نه وه کوو ده ره نه جامه ده روونیه کان و که م بوونه وه ی ئاره زووی سیکسیش زانیاری وه ده ست یین.

٢- پیداغری له سه ر پتویستی نه انجامدانى رپوره سم و په په ره وکردنى سه رچه شه نه ئاینیه کان هیزیکى زورى هه یه، تا نه و راده ی که هه ندیک که س به م باوه ره ده گه یینى که هه یچ رینگه یه کى دیکه یان نیه جگه له په په ره وکردنى رپبازى رابردوانى خو یان، ته نانه ت نه گه ر ناچار بن نه و نازار و ره نجه بچیزن که به هوى نه م سه رچه شه نه وه دروست ده بیت. نه مه له کاتیکدایه که زانست و زانیاری خه لکی گشتى له سه ر ریشه ی خه ته نه و هوکار و فاکته ره کانی سه ره له دان و به رده وام بوونی ته واونیه و ره نگه نه گه ر له م باوه ردا هو شیارى و روونکارى بکرى زور دایک و باوک هه بن که بیان هه وى رینگیه کى جگه له رینگای رابردوانى خو یان بۆ مندا له کانیا ن هه لبریزن، به لام له نه بوونی داتای زانیاری ته واو و زانیاری به خش، نه م رپکاره به دریزایى میژوو وه ک میراتیک له نه وه یه که وه بۆ نه وه یه کى دیکه ده گوازی ته وه و نه و باوکانه ی که پوژى له پوژان نازار و ره نجى به هوى خه ته نه کردیان به نه زمون کردوه نه ک هه ر ناماده نین به ره له سستی نه ریه ته کان بکه ن، به لکوو ته نانه ت توانا و ئامانجى خو رگری دژ به م نه ریه شه له برپاره کانیا ندا نابیرى و ته نها هه و له ده دن به هه ر شیوه یه ک بى به دلنیا کردنى مندا له کانیا ن بتوانن برینه کانیا ن سا رپژ بکه نه وه.

٣- به داخه وه نه و لیکۆلینه وانه شه که له روانگه ی زانستى پزیشکییه وه خه ته نه یان لیک داوه ته وه، که من؛ که زوربه ی نه م تو یزینه وانه له ئاراسته ی نه انجامه ئه رینیه کانی نه م کاره و پته وکردنى شه رعییه تى خه ته نه بووه و نه مه له حالیکدایه که روانگه و ئاراسته ی کو مه لگه ی نه و رو یى سه باره ت به خه ته نه هه مه جو ره. نه م کاره که به رپژه و فره یى زوره وه له کو مه لگه موسلمان و جووله که کاندا به رده وامه له هه ندى له ناوچه کانی جیهاندا باو نیه، به لام نه بوونی زانیاری گشتگير و ریکلامى یه ک لایه نه له ئیران بو ته هوى نه وه ی خه لک که متر بیر له بۆچیه تى نه م کاره بکه نه وه، چونکه نه م و ئینایه هیه که نه م کاره له هه موو جیهاندا نه انجام ده ریت. نه بوونی زانیاری پتویست و گشتگير له مه ر خه ته نه، بالاده سستی فره هه نگ و که لتور، نه ریت و ئاین له هوکاره گرینگه کانی به رده وامى خه ته نه له هه ندى کو مه لگای وه کوو ئیرانه. به لام له پال هه موو نه مانه نابى ده وری زه خته

کۆمه لایه تیبیه کان له سهر بهرده وام بوونی ئەم کاره به ههند وهر نه گرین؛ له کۆمه لگایه کدا که خه ته نه نه کران به واتای له نایین ده کران دئ و شووریهیه و کورانی خه ته نه نه کراو گالته یان پئ ده کرئ، دایک و باوکه کان ته نانه ته گهر بیر یان له بوچیه تیبی ئەم باب ته شه کرد بیته وه، دیسان له وانه به بۆ راکردن لهم زهخته کۆمه لایه تیبانه منداله که یان خه ته نه بکهن، به تاییهت ئەوهی که زانیاری گشتگیر و ته وایان له مه ر زیان و نه نجامه کانی خه ته نه نه پئ و به شپوهی یه کلایه نه روو به رووی شه پۆلیک له رپکلامی پزیشکی و دهرمانی بینه وه که داکۆکی له سهر خه ته نه ده کات. سه بارهت به هۆکاره کانی ره زامه ندی و قبوول کردنی خه ته نه له لایین کۆمه لگه ی پزیشکی له به شی دووه می ئەم کتیبه دا به تیر و ته سه لی قسه کراوه، به لام ئەوهی راستی بی قازانجی زۆری بازرگانیی خه ته نه له پشه سازی پزیشکیدا وای کردوه که خه سارهت و دهره وایسته ئەگه ریه کانی خه ته نه له لایین هه ندئ له پزیشکه کانه وه چاوپۆشی لی بکرئ. به تاییهت ئەوهی که یاسا و رپسا ده وله تیبیه کانی ئیران له ناراسته ی داکۆکی کردن له خه ته نه ن و به زووترین کات مۆله تی پئو یستیش دهرده کرئ. مۆری قبوول کردنی رپکخراوه ده وله تیبیه کان له سهر ئەم کاره له نۆرینگه پرچیازه کانه وه بگه تا ده گاته ئەو که ره ستانه ی که رۆژ له دوا ی رۆژ پشکه وتووتر ده بن، به دی ده کرئ. ئیستا ئەو پشپۆرانه ی که له نۆرینگه رازاوه و جوانه کانداند مندالان خه ته نه ده کهن بوونه ته جیگره وهی خه ته نه چییه کۆنه کان. له لایه کی دیکه شه وه ئەم کاره له چوارچپوهی یاساکانی نه خۆشخانه کانداله کاتی له دایک بوون به دهروونی کراوه و تپچووی خه ته نه ی کوران له سهر پسوله ی له دایک بوون تو مار ده کرئ و دباره نه ته نیا داهاتی به لاشی نه نجامدانی خه ته نه ده بیته هۆی ئەوهی که کۆمه لگه ی پزیشکان له خه ساره ته ئەگه ریه کانی خه ته نه چاوپۆشی بکهن به لکوو به لایه نگری هه مه لایه نه بانگه شه ی بۆ ده کهن. له درپژه ی ئەم ناقاره دا ره واداریه ئایینی، که لئووری و نه ریتی و رپکاره یاساییه کان ده توانن په ره به نامانجه بازرگانییه کانی خه ته نه بدهن.

4- سه رچاوه ی قوولی خه ته نه له میژوو و ناییندا، (سه ره رای ئەوهی له قورئاندا هاتوه که ئیمه مرؤفمان به بی که م و کوپری دروست کردوه)¹، بالاده ستیی فهره ننگ و نه ریت، بازرگانیی خه ته نه له پشه سازی و مافیای پزیشکی، ناهنگی نان خه ته نه و ئەو داهاته ی که له نه نجامدانی ئەم ناهه ننگه دپته ناراوه، پیداکری ئایینی و بۆشاییه یاساییه کان له و

1. بره وانه: سوورته ی ملک، نایه تی 3: مَا تَرَىٰ فِي خَلْقِ الرَّحْمٰنِ مِنْ تَفٰوُتٍ فَاَرْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَىٰ مِنْ فُطُوْرٍ

حاله تانەن که بەر بەستی بەر دەم گۆرانکاری و چاکسازییەکانن (یوکسل، 2008). بە واتایەکی دیکە خەتەنە لە چوارچێوەی دیاردەییەکی مەروەیی و کۆمەڵایەتیدا دەبێتە بابەتیکی بازرگانی و لە راستیدا بە بازرگانی کرانی ئەم دیاردە بەرەمی ئەو ئاراستە پزیشکییەیه که لە نامۆزە نەریتی و ئاینی و بۆشاییە یاساییەکان شەرعییەت وەر دەگری و لە هەمان کاتدا لە گەل پیکهاتەیی ئابووری سیاسی سەرما بە داریدا پیکه وە هاوئاراستە و هاوقۆلن. سەرباری هەموو ئەمانە ئەووی گرینگە و نابێ پێشیل بکری ریزگرتن لە مافەکانی مندالان و حەقی ئەو مندالانە لە سەر لەش و تەندروستییانە. نایا دەستبردن بۆ تاییەتتیرین ئەندامی لەشی مندالیک وەک کارنیک که دژی مافەکانی مندالانە دەتوانی پاساوی هەبێ و نایا ئیمە ئەم مافەمان هەیه دەست لە تاییەتتیرین ئەندامی مندالیک بەدەین و بېشپوینین؟ ئەگەر لە تافی گەورەسالییدا رۆبەر رۆوی ئەم پرسیارەیی مندال بینەووە که بە فەرمانی کئی تاییەتتیرین ئەندامی لەشیمان قرتاندوووە؛ چ وڵامیکمان دەبیت؟ خالیکی گرینگ لەم بوارەدا پرسى حەقدار بوون لە سەر لەش و مافەکانی مندالە و ئەووی که نایا ئیمە وەک دایک و باوک، ئەو مافەمان هەیه که بە ناوی نەریت یان بە هۆی زەختی کۆمەڵایەتی یان فەرمانی ئاینییەووە تاییەتتیرین ئەندامی لەشی مندالە که مان بقرتینین یان باشتر وایە مندالە که بۆ ئەم کارە سەرپشک بکەین که پاش گەیشتن بە تافی بالتق بوون خۆی بریار بدات.

5 ئەووی رەهەندە جیاوازه کانی پرسى خەتەنەیی کورپان گرینگتر دەکا، ئەو که سەنەن که نەشتەرگەریی خەتەنەیان لە سەر ئەنجام دەدری، چونکه چ کورپان و چ کچان، لە تافی ساواپەتی و مندالیدا خەتەنە دەکرین. بە واتایەکی دیکە ئەوان لە تەمەنیکدا خەتەنە دەکرین که نە تەنیا توانای بریاردانان نییە بە لکۆو هیچ تێگەیشتنیکیشیان سەبارەت بەم کارە نییە و هەر ئەمە بۆتە هۆی رەخنەگیرانی زۆر. نابێ ئەوەمان لە بیر بچئی که چەمکی مندالی لە کۆمەڵگا جیاوازه کاندای پێناسەیی جۆراوجۆری هەیه، پێناسەگەلنیک که سەرەرای بوونی لیکدژی خالیکى هاوبەشیان هەیه و ئەویش نەبوونی پێگەیشتوویی لە رەهەندە جیاوازه کانی تافی مندالی و ئاشنانەبوونی مندال بە مافەکانیەتی و رەنگە هەر ئەمەش وای کردبێ که مەرف لە درێژایی میژووی ژيانی کۆمەڵایەتی خۆیدا وەک که سائیکى ناتەواو و شیاوی چاودێری و بېبەش لە مافە کۆمەڵایەتیەکان سەیری مەرفی بیکۆل و ناتەواوی زەینی (وەکوو مندال و شیت) بکات. بە جۆرنیک که ئەم بابەتە بۆ وێنە هەستی خاوەنداری لە ئاست مندال و ئەووی که مندال لە هەر حالەتیکدا هی دایک و باوکی خۆیەتی لە

هۆکاره سه ره کیهه کانی که مته رخه می و خه مساردیی له ئاست مافه کانی مندالانه (خوانین زاده، 1394 هه تاوی). ئەم که مته رخه می و خه مساردییه ده توانی لایه نینکی بهر بلاوی ئەو رووداوانه بگریته وه که به سه ر مندالاندا ده سه پینری که له خراپترین حالته کانی توندوتیژی دژی مندالان و هه ندی جار خه ته نه ی کچانه که له پرووی یاساییه وه قه ده غه ن و به تاوان دانراون. نایب ئەوه و شمان له یاد بکه یین که خه ساره ته جه سته یی و پوچیهه کان که له وانیه به هوی که مته رخه می و خه مساردیی دایک و باوک یان کۆمه لگاوه به سه ر مندالدا سه پینری ته نیا به روکی مندالان ناگریته وه و له در یژماوه دا ده توانی گروپ و ناوه ندگه لی وه کوو هاو پینان، بنه ماله، قوتابخانه و ... که تاک ده بیته نه ندامیان بخاته ژیر کاریگه ریی خو یه وه و لیکه وه ته ی نهرینیی زوری لی بکه و یته وه.

6- ئەم تو یژینه وه هه لوه دای قبول کردن یان په ت کردنه وه ی خه ته نه ی کوران نییه و به نه رکی سه ر شانی خۆی ده زانی که دادپه روه رانه و به ویژدانه وه زانیاری گشتگیر و ته واو سه باره ت به میژوو ی خه ته نه، هۆکاره کانی بلا و بوونه وه و به رده وامیی خه ته نه، پاساوی نایینی و نه ریتی، به لگه ی پزیشکی، کاریگه ریی ده روونی، لایه نه یاسایی و نابوو ریه کانی نه شته رگه ریی خه ته نه و هه روه ها په یوه ندیی مانادار له نیوان ئەم بو ارانه بخاته بهر ده م خو یته ران بو ئەوه ی به رده نگ به ناگادار بوون له دیوه جیاوازه کانی نه شته رگه ریی خه ته نه، خو یان بو ئەنجامدانی خه ته نه یان ئەنجامنه دانی سه رپشک بن.

گرینگیی بابەت

تو یژینه وه و لیکۆلینه وه له باره ی خه ته نه کردنی کوران کاتیک گرینگ ده بی که سه ره رای بهر بلاوی و فره وانیی خه ته نه له ناو کۆمه لگا نه ریتی و نایینییه کانی وه کوو ئیران که متر که و تۆته ژیر تیشکی پرسیار و به هوی یه کگرتوو یی و یه کده نگیی روانگه کان، نه ک هه ر تا ئیستا هیچ لیکۆلینه وه یه کی سه ربه خو و هه مه لایه نه سه باره ت به هۆکاری ئەم کاره نه کراوه و بگه ر په یوستیی تاوتوی کردنی ئەم پرسه هه سته یی نه کراوه. له راستیدا خه ته نه به شتیکی سروشتی دانراوه نه ک دیارده یه کی کۆمه لایه تی که په هه ندی هه مه چه شن و زوری هه یه. ئەم دۆخه له حالیکدایه که خه ته نه چه ندین لیکه وه ته ی زینده وه رناسی، فره هه نگی، کۆمه لایه تی، ده روونی، یاسایی و هتدی له سه ر ئەو که سانه هه یه که ئیستا و داهاتوو ی کۆمه لگا مرۆییه کان په یوه سته به ژیان ی ته ندروست و ناسایی و دادپه روه رانه یانه وه، مندالان نزیکه ی یه ک له سه ر سیی دانیشتوانی کۆمه لگا کانی وه کوو ئیران پینک ده هینن و هه ر چه شنه گرینگی نه دان به کیشه کان یان به واتای به شداری کردنی ته واوی کۆمه لگا له و

كيشانەيە. لە راستیدا كەمتر خەمی نواندن بەرانبەر بە منداڵان بە واتای خەمساردی لە ئاست دیاردەى منداڵییە، لە حاڵێكدا كە پێوستیی توژی نەووە سەبارەت بەم بابەتە لە بەر ئەووەیە كە هەموو قۆناغە كانی دیکەى ژبانی تاك دەخاتە ژێر كاریگەریی خۆیەووە یان بە واتایەكى ڕووتر تەندروستی دەروون و قۆناغە كانی دیکەى ژبانی تاك دیاری دەكات. توژی نەووەى وەكوو ئەمانە هەولێك بۆ ناسینی زانستی تری كێشەكە و نامادە كاریی پێوست بۆ هەر چەشنە داپەر، پلاندا نان و سیاسەتی كۆمەلایەتی لەم بوارە داپە.

جگە لەووە دامەزراو بەرپرسە كانی وەكوو وەزارەتی تەندروستی و كۆمەلگەى پزیشكان، دەبێ زانیاریی تەواو و نوویی جیهان لەبارەى خەتەنە بڵاو بکەنەووە و كۆتایی بە رێكلام و پەرەپێدانی یەكلا یەنەى ئەم كارە بینن و ڕوانگە هەمەجۆرە جیهانییە كان و ئەو رەخنانەى كە دژی ئەم كارە خراونەتە ڕوو پێشكەش بە رای گشتی بکەن. بەم شیوە، لەم ناراستەدا دیاری كردنی پڕۆتوكۆلە بابەتیە كان و رێنماییه گشتگیرە كان بۆ ئەنجامدانی هەر نەشتەرگەرییەك لە سەر منداڵان، بۆ وێنە خەتەنە بە لەبەر چاوگر تتی هەموو لایەنە یاسایی و تەندروستی و پزیشکیە كان بکریتە ناچاری، بە جۆرێك كە مافە كانی منداڵە كەش لە كاتی ئەنجامدانی هەر چەشنە نەشتەرگەرییە كدا لە بەرچاو بگیریت. بە داخەووە وا دیارە ئەنجامدانی ئەم جۆرە ئەركانە بە تەواوەتی لە كارنامەى رێكخراوە نامازە پێكراوە كانی ئێران دەرجوو و تەنیا بە ئەنجامدانی توژی نەووەى لەم جۆرە مرفۆ دەتوانن تا رادەیهك هەولێ پركردنەووەى ئەو جۆرە بۆشاییانە بدات.

بە بەراورد لەگەل ئێران، لە ماوەى دەیهى رابردوودا لە سەر ئاستی جیهانی و ناوچە پێدا بۆ هۆشیار كردنەووەى خەلك هەولێكى بەرچاو دراو. ئیستا ژمارەیهكى زۆر لە ئەنجامدەرانى خەتەنە بە توندی دژایەتی دەكەن، لە ئەنجامدە نەریتی خەتەنە لە زۆرێك لە ولاتان بەرەو كەم بوونەووە دەچیت. فاكته رێكى كاریگەر لەم پڕۆسە كراوە بوونی ئەم كۆمەلگایانە سەبارەت بە باس كردنی خەتەنە و نازادییان لە سەر ئاستی میدیا و چاپەمەنى و میدیا ئەلیكترۆنییە كانە كە بووتە هۆی ئەووەى لە سەر ئاستی هەموو ناوچە كاریكراوە كان رێژەى خەتەنە كەم بێتەووە. بەلام گۆرانكارى سەرەكى لە ناو ئەم كۆمەلگایانەدا بە دەستپێوەردانە كانی حكومەت و پشتیوانی رێكخراوە ناحكومیە كان بە هاوکاری لەگەل ئەم ناوهندانە ڕووی داو. بەلام لە چاو ئەم كۆمەلگایانە، لە كۆمەلگای ئێراندا بە هۆی نەبوونی ڕوونكارى میدیایی كە هۆكارە كەشى ئەو پێكها تە ئایینی و ئایدیالۆژیكییه یە كە بالی بە سەر كۆمەلگادا كێشاو و هەر شتێك كە پەيوەندیی بە بابەتی

سیکسییه وه هه بی به بښه و تابو له قه له م ددری و ههروه ها که م بوونه وهی دهستیوه ردا نه کانی ده ولت له دواي ئه سپاردنی ئه رکه کانی خو ی که له بهر بالادهستی چرو پری بهر ژه وه ندییه داراییه کانه و له کۆتاییدا پیکهاته و کاردا لاوازه کانی ریکخراوه ناده ولت تیه کان که به هوی نه بوونی توانایه، و هۆکاری ئه مهش کیشه و چالنجه کانی شارستانییه کۆمه لگایه، بوونه ته هوی ئه وهی که له و ئاراسته نهریتییه زالهی که سیبه ری خستۆته سه ر کۆمه لگا و ئه نجامدانی خه ته نه، هیچ گۆرانکاریه ک روو نه دات.

ئامانج و پرسبارة کانی توژیینه وه

ئامانجی سه ره کیی ئه م توژیینه وه بریتییه له ناسینی زانستییه پرسی خه ته نه ی کوران و هه ول بۆ ئاماده کردنی پلان و سیاسه تی کاریگه ر بۆ نه هیشتی لیکه وته نهریینه کانی خه ته نه له ناو کۆمه لگادا. له روون کردنه وهی زیاتری ئه م ئامانجه گشتیه دا ده توانین بلین ئه م توژیینه وه هه ول ددها خه ته نه له ره هه ند و پروانگهی جیاوازه وه بناسی، له هۆکاره کانی به رده وامیی خه ته نه ی کوران تیگا و له کۆتاییدا به گرتنه به ری ئاراسته ی ره خه گرانه هه ندی ریکار بۆ دارشتی سیاسه ت له م بواره دا بخاته روو.

له م توژیینه وه دا هه ول درا که به ولامدانه وهی چه ند پرسبار به ئامانجه کانمان بگه یین که ئه م پرسبارانه بریتین له:

1- مانا و چه مکی خه ته نه چیه؟

2- سه رچاوه میژووییه کانی خه ته نه کامانه ن و سنووری جوگرافیایی خه ته نه له جیهانی ئه ورۆدا چۆنه؟

3- ئاراسته ی نایینه گرینگه کانی جیهانی ئه ورۆ سه بارة به خه ته نه چۆنه؟

4- ئاراسته زانستییه کان له بواره جیا جیاکاندا سه بارة به خه ته نه چین؟

5- گرینگترین کاردا و هۆکاره کانی به رده وامیی خه ته نه له دریژی میژوو و له جیهانی ئه ورۆدا چین؟

6- ئه زموونی به شدار بووانی ئه م توژیینه وه چه ره هه ند و تاییه تمه ندیگه لیکه له خو گرتوه؟

7- بۆ که م کردنه وهی زیانه جهسته یی و دهروونییه کان و لایه نه کیشه داره کانی خه ته نه ده توانین چ پیشیاریک بده یین؟

بەشی دووھەم: چەمکی خەتەنە، جۆرناسی، رەوتی گۆرانی شیوازەکان و پەيوەندیەکانی ئەنجامدانی خەتەنە

پێشەکی

دەتوانین ئەم بەشە وەك رۆون کردنەوێهەك و تا رادەیهەك وەك پێناسەیهەك بۆ ئەم توێژینەوێهە ناو بیهەین كە توێژەر لێكۆڵینەوێهە لە سەر ئەنجام داوێهە. رەنگە باشتر وا بێ وەك رۆون کردنەوێهە پانتای چەمکی خەتەنە سەیری ئەم بەشە بکەین. بۆ ئەم مەبەستەش هەول دراوێهە تا لە پێشدا واتا و چەمکی خەتەنە رۆشن بکەینەوێهە و لەم رۆوێهە زیاتر پشتمان بە مانای وشەیی بەستووێهە. لە بەشی دواتر دا شیوازی نەریتی و نوێی خەتەنە دەناسین و بۆ رۆون کردنەوێهە پانتای چەمکی خەتەنە، بەشیکمان بۆ ناساندنی خەتەنە چیهە كۆن و نوێیەکان تەرخان کردووێهە. لە كۆتاییدا كورتەبایك لە بارە سەر دەمی خەتەنە لە ئیسلام و لە ناو موسلماناندا كە گەورەترین حەشیمەتی باوێهە رادار بە خەتەنە لە جیهان، دەخەینە رۆو.

مانا و چەمکی خەتەنە

خەتەنە یەکیك لە كۆنترین جۆرەکانی نەشتەرگەرێهە كە هەتا ئەم رۆش لە جیهاندا بەردەوامە و ناماژە بۆ برینی هەموو یان بەشیک لە بەرپێستی ئەندامی زاوژی ژن یان پیاو دەكات. خەتەنە یان برینی بەشیک لە پێستی ئەندامی زاوژی "ژن و پیاو" لە پێشدا لای میسرێهەکان و دواتر لای جوولەكەکان و عەرەبە موسلمانەکاندا پەری سەند. لە سیفری نافراندندا (10:17) هاتووێهە: "و ئەمە پەیمانی من لە گەل تۆیە، لە نیوان من و تۆ و نەوێهە پاش تۆ، پیاوێهەکانی ناوتان دەبێ خەتەنە بکرین، و ئەم خەتەنە کردنەش لە بەرپێستە (بەرپێستی ئەندامی زاوژی نیرینەدایە)."

هاوواتای ئینگلیزی نەشتەرگەرێهە خەتەنە "Circumcision" لە وشە لاتیینی "Circumcidere" بە واتای برین لە دەوری شتیك دیت (WHO, 2007). لە رۆوی مانایێهەوێهە خەتەنە وشەیهەکی عەرەبیهە و ناماژە بۆ برینی پێست یان غەلافی ئەندامی زاوژی

ژن یان پیاو ده کات. خه ته نه وشه یه کی عه ره بییه و به مانای برین دیت. ئەم وشه له ریشه ی "خ ت ن" و به واتای برین و قرتاندنه، به لام ده کرئ په یوه ندی به "ختم" - شیشه وه هه بی چونکه پیتی "م" له زمانه سامییه کاند ده بیته پیتی "ن" که زمانی عه ره بی یه کییک له ژیر لقه کانی زمانه سامییه کانه.¹ خه تم واته دانانی نیشانه ی ناساندن له سه ر عه بد عابق (کۆیله ی هه له اتوو). نین قه یوو می جوزییه له کتیبی "تحفه المعود یا حکام المولود" دا و پرای ناماژه به م خاله، خه ته نه وه ک هیما ی به ندایه تی و کۆیلا یه تی پیاو له ناست خودا ده زانیت (سعیدی، 1390 هه تاوی، ل ۷۰). له فه ره هه نگوکی فارسیی مو عین و عه میدا یه کییک له واتا کانی وشه ی "ختم" مؤر کردنه، و "خه ته نه" په گ و ریشه ی ده چیته وه سه ر "ختن" و به واتای برین یان برینی غه لاف / غولفه / قلیف (پیستی پۆشه نی سیره تی ئەندامی زاوژیی پیاو). هه ر له بهر ئەوه به پیاوی خه ته نه نه کراو ده لاین ناغلاف (داپۆشراو) / نه قله ف / نه غه رال / نه رغال. به پتی فه ره هه نگوکی دیه خودا، پیاو یان ژنیک که کۆنه ندامی زاوژیی خه ته نه نه کرابی پتی دهوتری خه ته نه نه کراو (نامختوون).

به و پتییه ی که زمانی عیبری و عه ره بی هه ر دووکیان له زمانه سامییه کان، وشه ی هاو به شیان زۆره و وشه گه لی هه لگری واتا گه لی "نه ریتی خه ته نه کردن" وه کوو "غرله" (به شیک له پیست که له خه ته نه دا ده بر دریت) و "اغرل" (خه ته نه نه کراو) له و نمونانه ن. چه مکی دروستی خه ته نه ی پیاو، له سه ر بنه مای ده قی فه رمووده یی و فیه ی بریتیه له لابرندی هه مو یان به شیک ی ئەوه پیسته ی که نووکی سیره تی ئەندامی زاوژیی پیاو داده پۆشی، خه ته نه کردنی ژنان بریتیه له برینی به شیک له پیستی ئەندامی زاوژیی ژن له سه رووی ئەوه شوینه ی که میز لپی ده رده چیت. (جاحز، بی تا؛ مه جلیسی، 1362 ی هه تاوی)

له زمانی عه ره بییدا "خه ته نه" له ریشه ی "خه ته ن" مانای دیکه شی هه یه، له وانه که سانیک که له لایه ن ژنه وه خزمایه تیان له گه ل میرد هه یه وه کوو: خه سوو (دایکی ژن)، خه زوور (باوکی ژن)، ژن برا، زاوا (میردی کچ) و زاوا (میردی خوشک)². هه ره وها له

1- برواته: ارناسکی، یوسف میخانیلوویچ (1360 هه تاوی)، فقه اللغة ایرانی، ترجمه کریم کشاورز،

تهران: پیام

2. بۆ وینه وتوو یانه: "علی ختن رسول الله صلی الله علیه و سلم" (حه زه ته یه علی میردی کچ - زاوا - ی پیغه مبه ر بووه) یان ده لاین "أبو بكر و عمر رضی الله عنهما ختن رسول الله صلی الله علیه و سلم" نه بوو په کر و عومه ر هزای خویان لی بی، خه زووری په سووله لا بوون.

زاراوی گشتیدا "خەتەنەکردن" ناماژە بۆ ھەر دوو رەگەزی ژن و پیاو دەکا، بەلام لە زمانی عەرەبیدا بڕین و قرتاندنی تەواو یان بەشیک لە کۆئەندامی زاوژی پیاو پێی دەوتری خەتەنە و بڕینی تەواو یان بەشیک لە کلیتۆریسی ژن (میتکە) پێی دەوتری "خافز" (خفص). خەفز واتە کەم کردنەو. (ختانە) واتە خەتەنەچی (خاتن)، ئەو کەسە کاری خەتەنە ئەنجام دەدات. "ختان" بە واتای شوینی خەتەنە پیاو و ژنە، "خوتونە" (خُتُونَة) بە واتای ھاوسەرگرییە. ھەر وەھا فارس زمان و تورکەکانیش "خاتون" بۆ ژنانی شەرەفمەند و وجاغزادە بە کار دەھێنن (پارسا و یوسف پەنا، 1391ی ھەتاوی: ل 43).

ھەندێ جار وشە "سونەت" یان وشەگەلی وەکوو "ظھور" (پاکی) کە لە چاوگە "ظەر" دین، لە بری وشە خەتەنەکردن یان (ختان) بە کار دێ تا ئەو پادە کە یەکیک لە ماناکانی خەتەنەکردن (ظھر) "پاکی" بوو. وە کە لە ھەلامە مەجلیسی دەگیرنەو: "روالەت ئەمە یە کە خەتەنەکراو (مختون) تەفسیری پاکە، چونکە ناوانی پاک لە خەتەنەکراو باو. و کەلینی بابەتی خەتەنەکردن بە بابەتی پاک کردنەو ناو دەبا و لە ئیمام سادق دەگیرنەو: "نێردراوی خودا فەرمووی لە رۆژی ھەوتەمدا رۆژە کانتان پاک بکەنەو کە جوانتر و خاوینتەر و بۆ رووانەوی تووک باشتر. و ھەر وەھا دەلێ رپێ تێ دەچی مەبەستی لە خاوینبوونەو، پاکبوونەو لە خوین و پیسییە. (کلینی، 1379: ل 70). "خەتەنە" لە ئایینی ئیسلام و لە ھەندێ لە دەقی ئایینی وە کە فەرمانێکی سروشتی لە قەلەم دراو کە گوزارشت لە رەچاگریتی تەندروستی دەکات. بۆ نمونە ئەبووھۆریرە بەم شیوہ قسە پیغەمبەری ئیسلام دەگیرنەو: "پینج کردووە ھەن کە بەشیک لە سروشتن: خەتەنەکردن، تاشینی تووکەبەر، بڕینی نینۆکەکان، ھەلکەندنی مووی بن باغەل و کورت کردنەوی سمیل" (ئەلقەشیری نیشابوری، ۱۴۱۲) لە تەوراتدا خەتەنەکراوکان بە کەسانیک ناسراون کە لە رووی ئایینیوہ پاک نین. (سيفري نافراندن، 17: 14)

جوړه کانی خەتەنە

خەتەنە پیاوان و ژنان لە درێژی میژوویدا بە ھەموو شیواژە جیاواژەکان ئەنجام دراو. وە کە لە توژیوینەوی "بە ناوی نەریت" یش باسی کراو، خەتەنە ژنان و پیاوان یەکیک لە کۆترین نەشتەرگەر بیەکانی سەردەمی کۆنە و لە دەورووبەری دوواوانەو (میزوۆتامیا) دەست پێ دەکا و ھەتا ئیستاش لە ھەندێ لە ناوچەکانی دنیادا بەردەوامە (ئەحمەدی، 1394 ھەتاوی). خەتەنە لە ناو کچان و کوراندە بە شیواژی جیاواژ ئەنجام دەدری و

ناشناوبون له گه‌ل ئەم شیوازانه ده‌توانی بۆ تیگه‌یشتنی ئیمه له‌م وشه قوول‌ه هاوکاریمان بکات.

جۆره‌کانی خه‌ته‌نه

به پێی لیکدانه‌وه ئەنجام دراوه‌کان چوار جۆری سه‌ره‌کی له "خه‌ته‌نه‌ی ژنان" ده‌ستیشان کراوه:

1. **جۆری یه‌که‌م:** سووکترین جۆری خه‌ته‌نه‌ی کچانه که بریتیه له لابرندی پێستی ده‌ورو به‌ری میتکه (کلیتۆریس) له‌گه‌ل / یان به بی لابرندی به‌شیک له میتکه یان هه‌ر هه‌مووی. که‌واته جۆری یه‌که‌م دوو حاله‌ت له خۆ ده‌گریت. حاله‌تی یه‌که‌م که سووکترین حاله‌ت و به ده‌گمه‌ن رۆو ده‌دا بریتیه له ته‌نیا لابرندی کلیتۆرال هوود که هه‌مان پێستی جیپ و داپۆشه‌ری میتکه‌یه.

2. **حاله‌تی دووهمه‌م:** له‌م جۆره‌دا به‌شیک یان کۆی میتکه و کلیتۆرال هوود به شیوه‌ی که‌م یان به ته‌واوه‌تی لا ده‌برئ و به‌م کاره ده‌لێن کلیتۆریدکتۆمی یان کلیتۆرکیتۆمی.

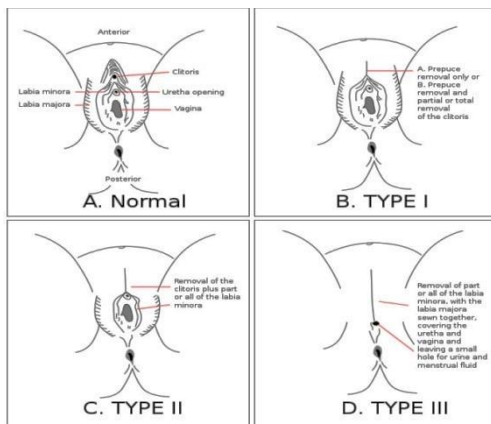
3. **جۆری سێیه‌م:** ئەمه توندترین جۆری خه‌ته‌نه‌ی کچانه که بریتیه له لابرندی به‌شه‌کانی ده‌روه‌ی ئەندامی زاوژی ژنان و داخستنی شه‌رمگه‌ی ژنان، له‌مه‌دا ته‌نیا کونیکه‌ی بچووک بۆ میزکردن و خوینی سووری مانگانه به‌ کراوه‌یی ده‌هێننه‌وه. جۆری سێیه‌میش دوو حاله‌ت له خۆ ده‌گریت؛ به‌ده‌ر له لابرندی میتکه، له حاله‌تی یه‌که‌مدا له‌چی چکۆله لا ده‌به‌ن و دایده‌خه‌ن و له حاله‌تی دووهمه‌مدا له‌چی گه‌وره لا ده‌به‌ن و دایده‌خه‌ن. بارودۆخ و که‌ره‌سه‌ی ئەم کاره ژان و ئیشیکه له راده‌به‌ده‌ر به سه‌ر قوربانیایدا ده‌سه‌پینیت. پاش ئەنجامدانی ئەم کاره، به مه‌به‌ستی چاره‌سه‌ر هه‌ر دوو قاچی قوربانیه‌کان بۆ ماوه‌ی 2 بۆ 6 هه‌فته پینکه‌وه ده‌لکینن.

4. **جۆری چواره‌م:** ئەم جۆره بریتیه له هه‌ر چه‌شنه کاریکه مه‌ترسیداری دیکه که به ئامانجگه‌لیکی ناپزیشکی به سه‌ر ئەندامی زاوژی ژنان ده‌سه‌پینری وه‌کوو رپوشاندن، کونکردن، ده‌رزى لێدان، هه‌لتێشاندن، داخ‌کردن و هتد.

توێژینه‌وه جیاوازه‌کان پيشان ده‌ده‌ن خه‌ته‌نه‌ی ژنان له ناو موسلمانانه‌کاندا زیاتر ئەنجام ده‌دریت. هه‌لبه‌ت ئەم نه‌شته‌رگه‌رییه له هه‌یج ئایینیکی تایبه‌تدا پێشنياری بۆ نه‌کراوه و به هه‌له‌ ده‌بخه‌نه پال ئایینی ئیسلام، چونکه ئەم نه‌شته‌رگه‌رییه له ناو مه‌سیحیه کاسۆلیک و پرۆتستانه‌کانیشدا ئەنجام ده‌دریت. ئەم نه‌شته‌رگه‌رییه ریشه‌ی قوولێ کۆمه‌لایه‌تی و نه‌ریتی و بارودۆخی کۆمه‌لایه‌تی مندال و بنه‌ماله‌که‌ی له ناو هه‌ندێ له فه‌ره‌نگ و

كەلتورەكاندا پيشان دەدات. نەشتەرگەری خەتەنە بەستراوتەو بە تەمەن، شوینی نیشتهجی بوون، ئاستی خۆیندەواری دایك و باوك، رادەى ئابووری دایكان و پيشەداربوونان (سیمبیر و هاوكاران، 1393، ل 6).

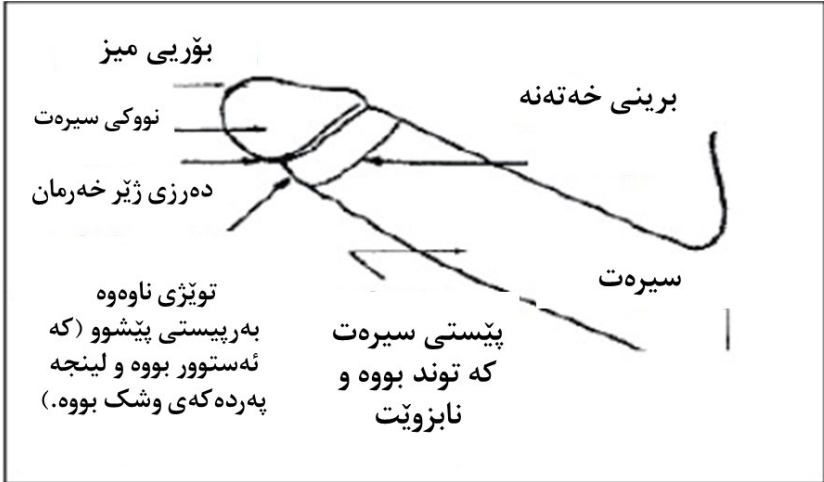
بە پێچهوانەى خەتەنەى كوران كە هەتا ئیستا كەس هەلۆیستی لە سەر نەبوو، كۆمەلگە نۆدوولەتییەكان و چالاكوانانى مەدەنى لە جیهاندا خەتەنەى كچانیان شەرمەزار كردوو و بۆ نەهێشتنى ئەم نەشتەرگەرییە كۆششێكى زۆر كراو. لە هەندى و لاتدا ئەنجامدەرانى خەتەنەى كچان (دایك و باوك یان پزیشكان یان خەتەنەچیەكان) سزا دەدرین و بۆ رۆشنیركردن و زانیاریگەيانندن لە مەر زيانەكانى خەتەنەى كچان داپەرى زۆر ئەنجام دراو.

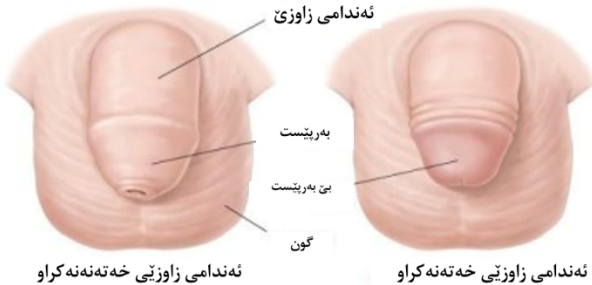
وینەى ژمارە 1: شیوازه باوهكانى خەتەنەى ژنان (مالپەرى بەیتووتە)¹

بە گوێزەى پۆلێنبەندى رێكخراوى تەندروستى جیهانى لە سالى 1997 زاینى، لە جۆرى یەكەمى برینى كۆتەندامى زاوژى ژنان، كلیتۆریس لا دەبرى، لە جۆرى دووهەم، كلیتۆریس لە گەل لچە بچووكەكانى شەرمگە دەبرى، و لە جۆرى سێهەمدا پاش برینى كلیتۆریس و لچە بچووكەكانى شەرمگە، لچە گەورەكانى شەرمگە لێك نزیك دەكرێنەو و دەدووردرێنەو. هەموو جۆرەكانى خەتەنەى ژنان لێكەوتەى خراپى پزیشكیان لى دەكەوتێتەو، بەلام زیانە خراپەكانى جۆرى سێهەم لە جۆرەكانى دیکە زیاترە (WHO, 1997).

به لام له باره ی خه تهنه ی پیاوان و جوړه کانی ده بی بلین کۆنه ندامی زاوژی پیاوان، سه ره پای جیاوازییه روواله تیه کان به شی هاو به شیان زوره و مزاره کانی خواره وه ده گریته وه که له وینه ی ژماره (2) یشدا ده بی نریت.

وینه ی ژماره 2: نومایه کی پیکهاته ی دهره وه ی نهدامی زاوژی خه تهنه کراوی پیاو (لانگی وتی تی دژ، 2016)

وینه ی ژماره 3: نومایه کی پیکهاته ی نهدامی زاوژی پاش و پیش خه تهنه (لانگی وتی تی دژ، 2016)

به شه سه ره کییه کانی نهدامی زاوژی پیاوان بریتیه له:

1. نووکی سیرەت¹ که نووکی ئەندامی زاوژیی پیاوێ که حەشەفەیی پێ دەلێن. بۆری میزی پیاوان لێردا دەکرێتەووە و شوینی تێپەرینی میز و شاوێتە. زۆریک لە پیاوان ئەم بەشەیان پێ هەستیارترین بەشی ئەندامی زاوژییانە.

2. ئەندامی زاوژی² بەشیک لە کۆئەندامی زاوژییە که لە نووکی سیرەتەووە دەست پێ دەکا و هەتا خوارەوی جەستە بەردەوامە و وەکوو گروڤەرە که بۆری میزکردن لە ناویەووە تێدەپەرێت.

3. بەرپیست³ (غفله) پیستیکی کیشراو و کەلەکەبوووە که نووکی سیرەت دادەپۆشی و دەپارێزی. ئەم شوینە لە کاتی ئاوهاتنەووە کیشی دێ و نووکی سیرەت دەردەکەوێت. ئەرکەکانی ئەم بەشە بریتییه لە:

31. لە کاتی سینکس کردن یان خۆرەحەت کردن بە سەر سیرەتدا دەخزێ و پنیوستی بە نەر مکه رەووە که دەکاتەووە یان پیوست بە نەر مکه رەووە ناکات.

32. دەبیتە هۆی دەلانی لیزۆزۆم و پانتایەکی دژەباکتریایی لە دەوروبەری نووکی سیرەتدا دروست دەکات.

33. پیستی هەستیاوی نووکی سیرەت و دەمارەکانی دەپارێزی.

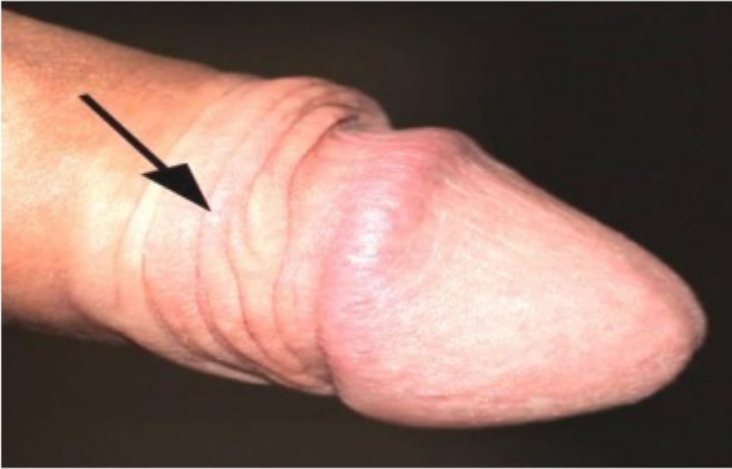
34. رووالەتی ئەندامی زاوژیی پیاوان جوانتر دەکات.

35. پیستی ئەندامی خەتەنەنەکراو شریتیکی ئەلقەیی هەیه که لە چیژی سینکسیدا کاریگەری باشی هەیه. ئەم ئەلقە که هۆکاری چربوونەووەی زیاتری دەمارەکانی دەوروبەری پیستە، ئەرکە سەرەکییەکی ئەوێه که دەبیتە هۆی راگرتنی بەرپیست لە شوینیکی گونجاوتر.

36. غەلقە عەسەبی وروژێنەری هەیه و کاریگەری لە سەر چیژی سینکسی دادەنیت.

www.circumcision.com/docs/farsi.pdf

1. glans
2. shaft
3. foreskin

وینهی ژماره 4: شریتی نهلقهیی پیستی خهتهنهکراو (هه مان)

4. فرینۆلۆم¹ شوپنیکه که بهر پیستی له شوینی ژیرهوهی ئەندامی زاوژی پئی لکاوه و وه کوو V بچووک له ژیر نووکی سیرهته. هه ندی جار له کاتی خهتهنه بهشیکى دهبردري و هه ندی له پیاوان ئەم شوپنه یان پئی هه شهري ترين و هه ستیارتري به شه. خهتهنه کردنی پیاوان بریتیه له برینی بهشیک یان هه موو بهر پیستی ئەندامی زاوژی. هه ر چهنده له سه رچاوه جیا جیاکاندا جوړه جیاوازه کانی خهتهنه ی ژنان پۆلینبهندی کراوه، به لام ئەم پۆلینبهندییه پۆ پیاوان زۆر باو نییه و له توژیینه وه زانکۆیه کانیشدا به ئەسته م سه رچاوه یه ک ده دۆزریته وه که خهتهنه ی پیاوانی پۆلینبهندی کردیت. له و سه رچاوانه ی که جوړه کانی خهتهنه ی پیاوان پۆلینبهندی ده کا ده تانین ناماژه به توژیینه وه ی پزیشکیکی سويسرایی - فه له ستینی واته دکتۆر سامی عه وه زولزه یب نه بوو ساحلییه بکه ین که خهتهنه ی پیاوی له چوار جوړدا پیناسه کردوه:

1. جوړی یه کهم: له م جوړه خهتهنه دا بهشیک یان هه موو نه و پیسته ی که نووکی سیرهتی پیاو داده پۆشی ده بردريت. به م پیسته ده لئین "بهر پیست".
2. جوړی دووه م: له م جوړه خهتهنه کردنه دا، خهتهنه چی به دهستی چه پی بهشیک له بهر پیست (شوینی خهتهنه) ده گری و ده یکیشی، راده ی گونجاوی برین دیاری ده کا و

پاریزەرێك دادەنێ بۆ ئەوەی نووکی سیرەت لە برین بپاریزێت. پاشان بە دەستی راست و بە چەقۆیەك، بە یەك جوولە، بەرپێست بارته‌قای پارێزەرەكە دادەنێ و دەبیرێت. بەم بەشەى نەشتەرگەریی خەتەنە دەلێن milah. ئەم پرۆسە دەبێتە هۆی ئەوەی كە نووکی سیرەت دەر بکەوێ و پاشماوەی پێستی ئەندامی زاوژی پیاو كە لە دەستیدا ماوێتەووە لە بەشى خوارەوێ نووکی سیرەت ببردێت. بەشى دوووەمی ئەم پرۆسە ناوی Periah. ئەم كارە بە شێوێهەكى نەریتی لە لایەن ئەو خەتەنە چیانەووە ئەنجام دەدرێ كە نینۆکیان درێژترە. زۆربەى جوولەكەكان ئەم شێوازە بەكار دەهێنن.

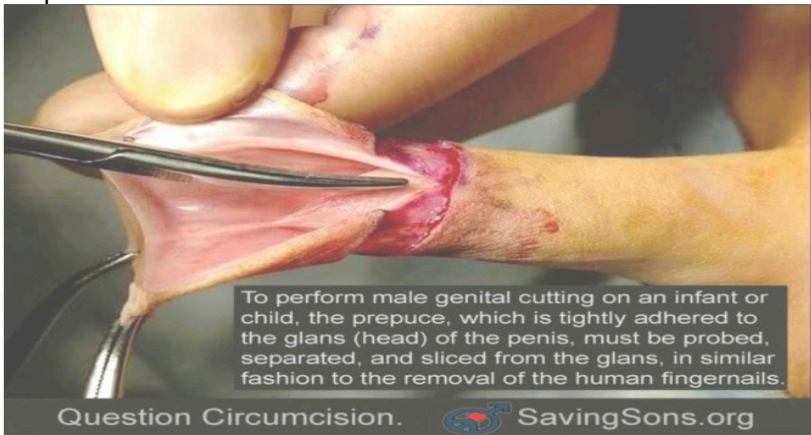
3. **جۆری سییەم:** ئەم جۆرە خەتەنە ناماژە بۆ لا بردنی تەواوی پێستی ئەندامی زاوژی پیاوان و هەندێك جار پێستی گون و بەشێك لە بەشى سەرەوێ ئەندامی زاوژی دەكات. ئەم جۆرە خەتەنە پێشتر لای هەندێك لە هۆزەكانی عەرەبستانی باشوور برەوێ بوو و بە گۆڕەى هەندێك لە شایەت‌حاله‌كان لە ناو هەندێك لە هۆزەكانی ئەفریقای رەشدا، بەتایبەت هۆزی "نامشى" دا دەبیرێت.

4. **جۆری چوارەم:** ئەم جۆرە خەتەنە بریتییە لە برینی كراوێ لە سەر بۆری میز لە گونەووە هەتا نووکی سیرەت. لەم حالەتەدا قلیشینك دروست دەبێ كە هاوشیوێ زیی نافرەتانە. ئەم جۆرە خەتەنە لە ناو هەندێك هۆزی ئۆسترالیادا ئەنجام دەدرێت. (داربى و هاوکاران، 2007)

بەگشتی زۆربەى ئەو خەتەنانەى كە ئیستا لە جیهاندا ئەنجام دەدرێن، لە سەر بنەمای شێوازی دوو هەمە، شێوازی یەكەم زۆر باو نییە و شێوازی سییەم و چوارەمیش هەندێك هۆزی نەریتخواز ئەنجامی دەدەن و دەگمەنە. لەم توێژینەووەدا مەبەست لە خەتەنەى پیاوان خەتەنەى جۆری دوو هەمە، كە زیاتر لە ئێراندا هەیە. بەلام خالی گرینگ و جیی سرنج ئەوێهە كە نە لە فەرھەنگ و كەلتووری باو و نە لە توێژینەووە پزیشكیەكاندا، پێناسەى كى روون و جیگیر بۆ خەتەنە نەكراوێ و لە بەر ئەم هۆكارەش روون نییە كە لە خەتەنەدا بە راستی كام بەشى كۆئەندامی زاوژی پیاو دەبردێ یان دەقرتینرێ، چونكە بەرپێست ئەندامیكى جیا نییە و بە شێوێ پێستىكى دوولۆیە كە لە شانەى رووكەشى پێك هاتووێ كە بە سەر ئەندامی زاوژی پیاویدا درێژ دەبێتەووە. هەر لە بەر ئەم هۆكارە شوێنەكەى، واتە ئەو شوێنەى كە بەرپێست دەست پێ دەكا و ئەندامی زاوژی پیاو كۆتایی دێ، قسەى لە سەر دەكرێت. جگە لەوێش درێژی بەرپێست لە كەسێكەووە بۆ كەسێكى تر دەتوانێ جیاواز بێ و لەم روانگەشەووە دەتوانین بڵیین كە برینی یەكسان و

ستاندارد بۆ ئەو کورپەى که بەرپیستی کورتتره ئازاری زیاتره، چونکه ئازار و زیانهکانی خهتهنه له پيشدا به رادهى پیستی ئەندامى زاوژى لابرآو بهستراوتهوه. بهلام زۆربهى ئەم بهشه گرینگه که بهشى دهروهه یان بهشى ناوهوهیه (کهمپک له نووکی سیرهت) و له جۆرى یهکهه و دووهه مى خهتهنهدا باسمان کرد، شباوی لیک ناسینهوهن و کاریگهری نهریى له سهههستیاری سیکسى دادهنن. ئەو ئازارهشى که به هۆى خهتهنهوه دروست دهبی ههم به هۆى ئەم بهشه گرینگهیه و ههمیش به هۆى فرینۆلۆمه کاتیک که دهپردریت. ئەم بهشه به یهکینک له چرتین وەرگره دهارییه ساواویهکان ناسراوه که کاردا سهههکیهکهى بریتیه له ناسینهوه و گواستهوهى ئەو چیهى که به هۆى بهرکهوتهوه دروست دهبی، بهشیک له بهرپیست، بهتاییهت له مندالی کۆرپه و کورانی خوار تهمنى ههشت سالد، نووسینهوه و برینى له نووکی سیرهتهوه ژان و ئازاریکی زۆر به سهههه مندالهدهسهپینى و درهنگتیش برینهکهى خۆش دهبیتهوه (ههمان). ههندى جار ئەم ئیشه دهگوازریتهوه بۆ بهشهکانى دیکهى سیرهت و ئازاریکی زۆر دروست دهکا، چونکه "بهرپیست له ماسوولکهى ساف، دهمارى خوینى، عهسهبهکان، T، لینجهپهرده پیک هاتوه، وهکوو پیلوی چاو که چاوهکان دهپاریزی، بهرپیست نووکی سیرهت و کونى بۆرى میز دهپاریزیت. به پیچهوانهى باوهرى باو، بهرپیست، پاچه گوشتى زیادهى ئەندامى زاوژى پیاو نییه که به بى هیچ دلهراوکیهک بتوانین بیهرین و فریى بدهن.

pdf.farsi/docs/com.circumcision.www

وینەى ژماره 5: برینى بهرپیستی ئەندامى زاوژى پیاو به مقهست¹

شیوازەکانی ئەنجامدانی خەتەنە

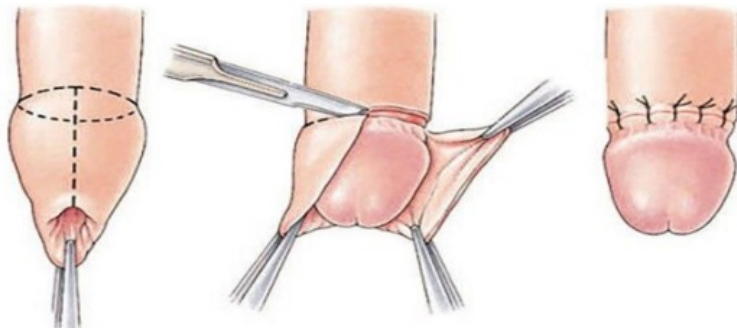
خەتەنە لە ناوچە جیاوازه‌کانی جیهان بە شیواز و کەرەستە ی جیاواز ئەنجام دەدرێ، ئەمەش دەتوانی ئاماژە بکە بۆ راده‌ی ئەم دیارده‌ی لە ناوچە جیا جیاکانی جیهان و فرەوانیی خەتەنە بی، هەتا ئەو راده‌ی کە چەندین دەزگا و ئامیری پیشکەوتوو بۆ ئەنجامدانی خەتەنە دروست کراوە. باوترین و نوێترین ئەم ئامیرانە، کە لە ناوچە جیا جیاکانی جیهاندا بە کار دەهێنرێن، لە خشتە ی ژمارە ۱۰ هاتوووە.

ئەو ی لە نەشتەرگەری خەتەنە ی پیاو دا روو دەدا، واتە لابردنی هەموو یان بە شیک لە بەرپێستی ئەندامی زاوژی، لە رابردوو هەتا ئێستا هیچ گۆرانکارییەکی بە سەردا نەهاتوووە. ئەو ی لە گەل تێپەرینی زەمەن گۆراو، شیوازەکان یان رینگاکانی ئەنجامدانی خەتەنە یە. سەررەپای ئەمەش خەتەنە لە رابردوو هەتا ئێستا بە دوو شیوازی گشتی ئەنجام دراو و ئەنجام دەدرێ: شیوازی نەریتی و شیوازی مؤدێرن.

خشتهی ژماره 1: شپووازه کانی خهتهنه (UNAIDS, 2010)

ناوهرسی مالپهپر	ماوهی گیره بو رینگری له خوینپیزی	تهمهن	ولاتی سازینه یان شوینی دهرکهوتن	ناوی ئامیر
www.accucirc.com		کۆرپه	ئه مریکا	Accucirc
www.alisklamp.com	چهنه رۆژ	کۆرپه کان ههتا گهورهسالان	تورکیا	Alisklamp
www.ismailclamp.com	5 بو 10 رۆژ	کۆرپه کان ههتا گهورهسالان	مالیزیا	Ismail clamp
www.kirveklamp.com	3 بو 5 رۆژ	کۆرپه کان ههتا گهورهسالان گهنج	تورکیا	Kirve Klamp
	7 رۆژ	5 سال بو سهه	چین	Shenguan Disposable Minimally Invasive Circumcision Anastomosis Device
www.smartklamp.com	5 رۆژ	کۆرپه کان ههتا گهورهسالان	هۆلندا	SmartKlamp
www.sunathrone.com	8 بو 12 رۆژ	کۆرپه کان ههتا گهورهسالان	مالیزیا	Sunathrone
www.taraklampsa.co.za	5 رۆژ	کۆرپه کان ههتا گهورهسالان	ئهفریقای باشووری	Tara Klamp

شیوازی نەریتیبی نەشتەرگەریی خەتەنە، شیوازی برین و تەقەلدان
 ئەم شیوازە ئیستاش باوترین شیوازی خەتەنەکردن لە ناو زۆربەیی ئەو کۆمەلگایانە یە کە نەشتەرگەریی خەتەنە ئەنجام دەدەن. گرینگترین تایبەتمەندیی ئەم شیوازە ئەوەیە کە بۆ برینی بەرپیست تیغی ریشتاشین بە کار دەهێنرێت. لەم شیوازەدا کە دەتوانین ناوی بنیین شیوازی برین و تەقەلدان، لە پێشدا بەرپیستی ئەندامی زاوژی بە چەقویان تیغی نەشتەرگەری دەبرد و دواتر تەقەل دەدرێت. ئەم شیوازە کۆنترین شیوازی خەتەنەکردنە کە لە رابردووویەکی زۆر کۆنەو دەستی پێ کردوو و لە ئیستادا لە لایەن زۆریک لە پزیشکەکانەو لە نۆرینگە تایبەتەکان یان نەخۆشخانەکان بە کار دەبرێت. تاکە گۆرانیک کە لەم شیوازەدا رووی داووە ئەوەیە کە لە ئیستادا ناستی چاودێری تەندروستی لە کاتی نەشتەرگەری و دوای نەشتەرگەری بەرز بووتەووە و هەروەها نامیری گەماربەرکراو (ستریلیزە) بە کار دەهێنرێت (دویل، 1389 هەتاوی).

وینەی ژمارە 6: بە کارهێنانی برین و تەقەل لە نەشتەرگەریی خەتەنەدا (دویل، 1389)

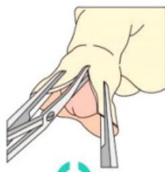
شیوازە نوێکانی نەشتەرگەریی خەتەنە
 گرینگترین جیاوازیی نێوان شیوازە کۆن و نوێیەکانی خەتەنە بە کارهێنانی کەرستەیی نوێیە کە بە کەلکۆەرگرتن لە تەکنەلۆژیای مۆدێرن دروست دەکرێن و بە کار دەهێنرێن. گرینگترین شیوازە نوێکانی نەشتەرگەریی خەتەنە بریتین لە: دانانی ئەلقەیی پلاستیکی یان پلاستیبل¹، بە کارهێنانی لەیزەر و خەتەنەکردن بە نامیری کلیپسی زیوین.

شیوازی دانانی ئەلقەیی پلاستیکی یان پلاستیبل
 ئەمڕۆ باوترین شیوازی خەتەنەکردن شیوازی دانانی ئەلقەیی پلاستیکی یان پلاستیبلە.

1. plastibell

له م شپوازهدا ئەلقەیهکی پلاستیکی له سەر نووکی سیرەتی ئەندامی زاوژی دادەنرئ بۆ ئەوێ نەهیلن خوین بەرەو بەشی سەرەوێ ئەندامی زاوژی بچیت. ئەندامی زاوژی (سیرەت) بۆ ماوێ 5 بۆ 10 رۆژ لەم حالەتەدا رادەگرن. لە ئەنجامدا پیستی سەرەوێ دەزووێ پەش دەبیتهوێ و وەکوو ناوک پاش وشک بوونەوێ بە ئەلقەکەوێ دادەکەوێت. لەم شپوازهدا پیوستان بە بانداژ نییە. ئەم شپوازە زیاتر بۆ کۆرپەیی ژیر چوار مانگ بە کار دەبەن. (هەمان).

Plastibell

1

له سەرەوێ پیستی نووکی سیرەت برشتیک ساز دەکەن

2

پلاستیبیل دەچیتە سەر نووکی سیرەت و بەریتست بە دەور پلاستیبیل و روو بە دەرهوێ پلاستیبیل دەکیشرتەوێ.

3

دەزووێکی تەقلدان لەو درزێ کە ئەلقە پلاستیکی پلاستیبیل دروستی کردووە بە دەوری نووکی سیرەتدا گرن دەدرۆت. ئەو پیستە زیادە کە ماوێتەوێ دەیبەرن. ئەلقە پلاستیکییە کەش پاش 3 بۆ 7 رۆژ خۆ بە خۆ دادەکەوێت.

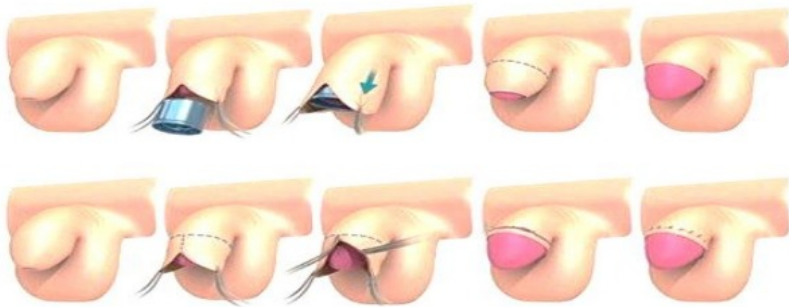
وینەیی ژمارە 7: قوناغەکانی ئەنجامدانی نەشتەرگەریی خەتەنە بە شپوازی ئەلقە

وینەیی ژمارە 8: نامیری خەتەنە کۆرپە ئەندازە 13 میلیمەتر (دویل، 1389)

خەتەنەکردن بە لەیزەر

خەتەنەکردن بە لەیزەر شێوازی نوێی نەشتەرگەریی خەتەنەیه. لەم شێوازدا شانەکانی ژێر پێستی بۆریی زاوژی بە لەیزەر دەسوتێنرێ، بەلام لە چاوە ئەو شێوازانەی باسمان کردن، کە متر ئەنجام دەدرێت. لە راستیدا ناوانانی خەتەنە بە لەیزەر زۆر دروست نییە، چونکە لەم شێوازدا تیشکی لەیزەر بە کار ناهێنرێت، لەم شێوازدا بە بەکارهێنانی cauter یان نەشتەرگەریی کارەبایی پێستی ئەندامی زاوژی پیاو دەبردێت. ئامیری cauter بە بێ ئەوی بێتە هۆی خوینەربوون بەرپێست دەبێ، چونکە یەكسەر خوینەكە لە سەر پێست دەمەبێت. هەر لە بەر ئەم هۆکارەش لەم شێوازدا خۆش بوونەوی برین خێراترە. بێگومان شێوازی خەتەنە بە لەیزەر یان خەتەنە کارەبایی هێشتا پێستی بە تەقەلە بۆ ئەوی خەتەنە ساف بێتەوه و برینی پاش خەتەنە زووتر سارپۆز بێتەوه. بۆیە ئەم شێوازی خەتەنە هاشووی خەتەنە ناساییە، تەنیا ئەو كەرەستەنەی كە تێیدا بەكار هێنراون جیاوازن.

وێنەی ژمارە 9: نەشتەرگەریی خەتەنە بە لەیزەر (مالپەری گھوارە)

خەتەنەکردن بە دەزگای کلیپسی زیوین

شێوازی کلیپسی زیوین هەمان شێوازی کلامپ بە بەکارهێنانی دوو ئامیر بە ناوەکانی مووگین¹ و گمکو² یە کە لە رابردوودا بە کار نەدەهێران. لەم شێوازدا پێستی دەوری نووکی سیرەتی ئەندامی زاوژی پیاو بە ئامیر لا دەبێ و پێویست بە ئەلقە یان تەقەل ناکا، بەلکوو بانداژێکی بچووکی دەکەن. لەم شێوازدا ئیدعا کراوە کە خەتەنەکردنی مندالان بە بێ خوینەربوون ئەنجام دەدرێت. بە پێی توێژینەوه ئەنجامدراوەکان، بە بەراوردکردنی شێوازی نەشتەرگەری و شێوازی ئەلقە لەگەڵ ئامیری کلیپسی زیوین یان هەمان کلامپ

1. Mogen
2. Gemco

دهبئ بلین خه ته نه کردن بهم نامیره خیراتر نه انجام دهد، به لام له پرووی زیانه کانی پاش نهشته رگه ری، وه کوو خوینبه ربون، هه وکردن، و نارپازی بوون له جوانیبه که ی، جیاوازیبه کی بهر چاو له نتوان نه شتوازاندا به دی ناکریت. مه ترسیی جولاندن و راگرنتی پلاستییل که مه. ره نگه کلامی موگینیش بۆ نهو کورپانه ی که له ناوچه گه لپک ده ژین که ده ستیان به پزیشک راناگا، سوودمه ندرت بیت. هه روه ها به کارهینانی نامیری کلیپسی زیوین ره نگه بۆ مندالانی قه له و و خاوهن نه خویشی میکروپینیس (سیره تی بچووکت له حاله تی ناسایی) کیشه ساز بکا، چونکه سیره تیان زور کورته و له ژیر توژی و لوی چه وریدا نوقم بووه و هه ر له بهر نه وهش خه ته نه کردنیان نهسته متره. هه ر بۆیه خه ته نه به کلیپسی زیوین به هوی نهو زیانانه ی که هه یه تی له ئیستادا له زوربه ی ولاتاندا که لکیکی نهوتوی نییه و شتوازیکی باش نییه.

خه ته نه به گیره یان کلامی گو مکو یه کیک له باوترین شتوازه کانی خه ته نه له نه مریکایه. له م شتوازه دا پزیشکان له پیشدا به پرۆب یان سووند بهر پیست له نووکی سیره تی دهرده هینن. نامیریکه که له زهنگوله ده چی و ده چیته ژیر پیستی ناوچه ی بهر پیست و نووکی سیره ت داده پوشتیت. پاشان پزیشکه کان بهر پیست له سه ر زهنگوله که دهرده کیشن و گیره که توند ده که نه وه، به جوریک که بهر پیست نه و نه ده هه لده گووشری هه تا گه رانی خوینی تیدا ده وه ستیت. پزیشکه کان به چه قو بهر پیست ده برن و بۆ ماوه ی پینچ خوله ک گیره له سه ر سیره ت ده هیلنه وه هه تا خوینه که ده مه بیت.

له شیوازی به کارهینانی گیره ی موگینیشدا دوا ی جیاکردنه وه ی بهر پیست به پرۆب، بهر پیست له پیش نووکی سیره ت دهرده کیشن و له ریگه ی گیره ی کانزاییه وه له گه ل درزه که ی ناوی ده خریته ناوه وه. پاشان پزیشکه کان بهر پیست ده خه نه ناو گیره ی کانزایی و به چه قو ده برن.

وینه ی ژماره 10: نامیری موگین 7/5 سانتیمه تر (ویل، 1389)

خه ته نه چیه کان

یه کیک له بزیره گرینگه کانی خه ته نه ی کچان و کوران نه و که سانه ن که نه شته رگه ری خه ته نه نه نجام ده دن. له زاراهوی گشتیدا به م که سانه ده لین "خه ته نه چی"، که ده توانین له دوو گروهی پزشکی و نه ریتیدا پۆلینه ندیان بکه ین. له رابردوودا و له ولاتی ئیراندا خه ته نه کردنی کچان له لایه ن خه ته نه چیه نه ریتیه نه کانه وه نه نجام ده درا، که پیمان ده گوترا "ماما" یان "دایه" و خه ته نه کردنی کورانش له لایه ن خه ته نه چیه نه ریتیه پیاوه کانه وه نه نجام ده درا، که پیمان ده گوترا "کیربر" یان "خه ته نه چی"؛ نه م که سانه به پشتبه ستن به نه زمون و زانیاری خویان و به بی راهینانی پزشکی نه م کاره یان نه نجام ده دا. زور تو یژینه وه له م بواره دا نه نجام دراون، که هه ندیکیان ناماژه بو زانی که متری خه ته نه ی نه ریتی و هه ندیکی دیکه ش ناماژه بو که متربوونی زیانه کانی خه ته نه ی کۆمه لگه ی پزشکی ده که ن.

خه ته نه چیه نه ریتیه کان

وه ک له لیکۆلینه وه ی "به ناوی نه ریت" دا هاتووه، له رابردوودا خه ته نه چیه نه ریتیه کان پیمان ده و ترا "لوتی / قه ره ج". زۆربه ی نه و که سانه ئارایشته گه ر یان گه رۆک بوون و به و پییه ی که نه م گروه هیچ راهینانیکه ی پزشکیان نه بینیه و هیچ جیازاتیکیان نه بووه، به بی سړکردن و ته قه ل دان خه ته نه یان نه نجام ده دا. له ئیرانی سه رده می سه فه ویدا هه ندیک له پیاوانی ئایینی نه م کاره یان ده کرد. زانایانی ئایینی نه م سه رده مه پله و پایه ی جیاوازی وه کوو سیداره ت، شیخولئیسلا م، موخته هیدی، پیش نو یژی، وانه بیژی (موده رسی)، دادوهری (قه زاوه ت) خه لیه فه تولخه لیفایان هه بوو و له م نیوه نه دا و به گو یزه ی گپرا نه وه ی سانسۆن (گه رۆکیکی بیانی) نه م پیش نو یژانه مندالیان خه ته نه ده کرد:

"پیش نو یژ له مالی شا، نو یژی ده کرد و ئیمامی جه معاهه ت بوو و کاروباری خه ته نه و ماره برین و پرسه و ناشتی مردووی له نه ستۆ بووه". (سانسۆن، 1346، ل 30)

وینەى ژماره 11: چه قۆى تايه تى خه تهنه له كۆنگۆ، هى كۆ تايه كانى سه دهى نۆزده هه مى زاينى¹ له سه رده مى قاجار يشدا شايه تى رۆلى سه لمانى (سه رتاشى) و خه تهنه چيه پياوه كان له به ره و پيشبردنى ئەم دابونه ريته كۆنه ين كه جگه له پيشه ي نارايشتگا، وه كوو كه م كرده وهى قژى سه ر و ريش و كيسه كيشى له گه رماو، هه ندى كارى پزىشكيشيان وه كوو ده رهينانى ددان، كه له شاخ، خوین رشتن و خه تهنه كردنيان نه نجام ده دا (خاكرند و كرىمى، 1398). ئەو ناميرانه ي كه خه تهنه چيه كان به كارىان ده هينا كه جياوازيه كى نه وتۆى له گه ل ناميره كانى سه رتاشى نه بووه، برىتى بوون له: تيغ، قاميش كه دريژيه كه ي 12-15 سانتيمه تره و نه ستووريه كه ي بارته قاي په نجه ي ناوه راسته و له سه ري كيدا درزى هه يه. ئەم درزه بۆ ئەوه بوو كه پىستى نووكى سيره تى مندا ل بخره نه ناوى و به چه قۆ (تيغى ريشتاشى) بى برن (بهالگردي، 1442).

1- بروانه:

https://en.wikipedia.org/wiki/File:Mangbetu_Beschneidungsmesser_Museum_Rieberg_RAC_15.jpg

۱۲: نامیری خەتەنەى كورآن لە سەردەمى قاجار (مۆزەخانەى كۆن)^۱
لە ئیسراييليشدا خەتەنە كوردنى كورآن لە لاين پياوانى ئاينىيەو باو بوو و تا ئىستاش بەردەوامە. بە جۆر پىك كە يەك كىك لە پىشە گرینگە كانى پياوانى ئاينى لەم و لا تەدايە و بۆ ئەم كارەش رايەنان دەبينن، هەر لە بەر ئەو هەش زۆر شارەزای ئەم كارەن، ژمارەى سكا لا لە دژى ئەو خەتەنە نانەى كە لە لاين ئەم گروپەو ئەنجام دەدرى لە چاوەوانى تر كە مترە (يگانى، 2006، ل 442).

بە لام خەتەنەى كچان زياتر لە لاين خەتەنە چيە نەريتخوازە كانهو ئەنجام دەدرىت. زۆر بەى ئەم كەسانە ژنانى خۆ چيى و قەرەج و گەرۆكن كە لەم بارەو هەيچ رايەنانىكى پزىشكيان نەبينو و تەنيا پالپشتيان لەم كارەدا ئەو ئەزمونەيە و لا لە دريژەى چەندىن سأل بە دەستيان هيناو. خەتەنە چيە ژنە كان بۆ برين كە لك لە كەرەسەى وەك تيغى ريش تاشين، مقەست يان چەقۆ وەردە گرن و پاش نەشتەر گەريش شوپى برينە كە بە

1- ئەم ناميرە ناوى "داغ دل" و ناميرىك بوو كە سەردەمانى كۆن بۆ خەتەنە كوردنى كورآن بە كار دەبرا.

خۆله میشی لای ته نووری خۆجییی، پاودری زهرده چیه داده پۆشن یان ناوی ساردی پیدای ده کهن. سهیر له وه دایه که له بهر ئه وهی خه ته نهی کچان وه ک نه شته رگه ریه کی پزیشکی له قه له م نادری، نه ته نیا له نۆرینگه یان نه خۆشخانه ئه نجام نادری، به لکو وه له شوینییکی ناته ندروست و به بی جیازات و زیاتر به شیوهی نهینی و له گونده کاندایه نجام ده دریت.

وینهی ژماره 14: وینهی کچیکی میرمندالی کورد له کاتی خه ته نه له ههریمی کوردستان (هه واده ریی رۆیتیرز، 2014)

بۆ زانیاری زیاتر (4)

قازانج و زیانی شیوازه باوه کانی خه ته نهی مندالان

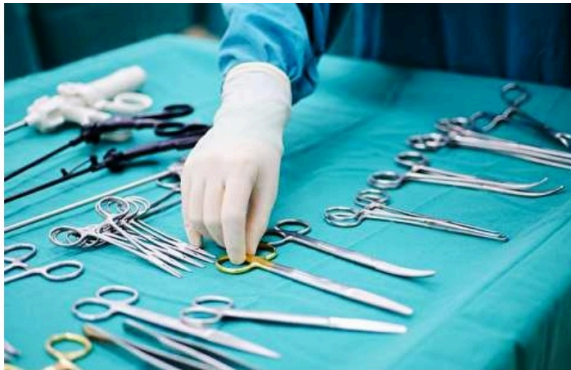
قازانجه کان	زیانه کان	تایبه تمه ندی	شیواز
له هه موو ئه وه نه خۆشخانه و نۆرینگانهی که جیازاتی هه یه ئه نجام ده دریت.	زیاتر پیوستمان به شماره زایی بهر له نه شته رگه ریی خه ته نه یه تا شیوازه کانی دیکه.	ده توانین که له خه ته نه چیه شماره زاکان وه رگرین که هه میسه خه ته نه ناکن.	Dorsal Slit
شیوازیکی ساده به کار دهینتی و نه نجامدانی ئه م خه ته نه به کریمی سرکه ری ELMA یه.	پیوستمان به نه ندازهی جۆراو جۆری نه لقه یه، چونکه نه لقه که ده بی چه ند رۆژیک بمینیتته وه و په نگه پیوست بکا که دیسان سهردانی نۆرینگه بکا بۆ ئه وهی نه لقه که دهر بهینر یتته وه. به کارهینانی هه له ی ئه م شیوازه له وانه یه هه ندی	له جیهاندا شیوازیکی باوه، له ولاتانی روو له گه شه قبول کراوه. بۆ ئه وه ناوه نده تهندروستییانه گونجاوه وا مشته رییان زۆره.	Plastybell

شێواز	تایبەتە ندى	زیانەکان	قازانجەکان
		کێشەى لى بکەوێتەوه. ئەو شێوازە جگە بۆ حالەتى تایبەت نەبێ بۆ حالەتەکانى دیکە پێشنیار ناکرێت.	
Mogen Clamp	تەکنیکی بەکارهێنانى ئامرازى Onepiece سادە و فیزیوونى زۆر ئاسانە. بە جۆریک کە شوینی بردراو پتووستى بە تەقەل نییە. رێژەى ئەمە لە ئەمریکای باکووری ئەنجام دەدرێت. پتووست بە تەقەل ناکا، بەلام لە هەندى حالەتدا رەنگە پتووست بە تەقەل بکاکە لەم حالەتدا پتووستمان بە شارەزایی زیاترە.	ئەگەر بە دروستى جیازەکە بە کار نەهێنرێ ئەگەرى مەترسیی قرتان یان برینى نووکی سیرەت لە نارادایە.	ئەگەر بۆ کۆرپە بە کار بهێنرێ رێژەى سکالا لە دژى ئەم چەشنە خەتەنە لە چاوشێوازەکانى دیکە کەمترە. هەندى لە لیکۆلینى هەوکان دەریانخستوو کە ئەم شێوازە لە چاوشێوازی Goco clamp خێراترە و ئازاریکی کەمتریش دروست دەکات.
Gomco Clamp	کاردايه کى سادە و ساکاری هەیه و بۆ ئەنجامدانى کەلک لە سەرکەرى ELMA وەرده گرن. وەها دەبیرێ کە پتووست بە تەقەل ناکات. پتووست بە تەقەل ناکا بەلام لە هەندى حالەتدا رەنگە پتووست بە شارەزایی بکات.	ناوەندە تەندرووستییەکان پتووستیان بەو Gomco Clamp ئەندازەى ئەلقەکانى جیاوازه. پتووست بە نامزێکی فرەکارە کە ئەگەرى ون بوون و خراب بوونی هەندى لە بەشەکانى لە نارادایە. ناتوانین هەر وا بە ئاسانى پاژەکان لە ناو گیرە جیاجیاکاندا چینگیر بکەین.	پتووست بە تەقەل ناکات.
Metal Shield	پیاوانى ئایینیى جوولەکە ئەم شێوازە بە کار دەبەن و دەتوانین بە شێوازی جیاواز	ئەگەر خەتەنە چى وردبین نەبێ، ئەگەرى مەترسی قرتانى بەشێک لە نووکی	شێوازیکی سادە بۆ بەکارهێنانى ئامیزى one piece – (پارێزەرێک بۆ

شێواز	تایبه‌تمه‌ندی	زیانه‌کان	قازانجه‌کان
	که‌لکی لئ وەر بگرین: یه‌کجاره‌کی یان چه‌ندجار له‌گه‌ل نه‌خته‌کردن.	سیره‌ت له‌ نارادایه.	پاراستنی نوکی سیره‌ت و ناسانکاری له‌ به‌کاره‌ینان و راهینانی جه‌ماوه‌ری خه‌لک.

خه‌ته‌نه‌چییه‌ نوێکان یان پزیشکان

ئهم‌کرده‌وه‌ له‌ ئێراندا کیشه‌ی یاسایی نییه‌ و له‌ گه‌ل ئه‌وه‌ی فه‌رمانیک شه‌رعی و پئووستیه‌کی فه‌رهنگی و نهریتیه‌ سروشتیکی یاسایی هه‌یه‌، که‌واته‌ به‌ پنی جوژه نهریتیه‌کان، ئهم‌ نه‌شته‌رگه‌ریه‌ له‌ ناوه‌نده‌ ته‌ندروستی و پزیشکیه‌کانیشدا ئه‌نجام ده‌دری‌ت. له‌ ناو پیاوانی ولامده‌ری پرسیارنامه‌ی گشتی ئهم‌ توێژینه‌وه‌ش که‌ مامناوه‌ندی ته‌مه‌نیان له‌ 22 بو 70 سال بوو، 36 له‌ سه‌دیان له‌ نه‌خۆشخانه، 24 له‌ سه‌دیان له‌ ماله‌وه‌، 20 له‌ سه‌دیان له‌ نۆرینگه‌ی تایبه‌تی پزیشک، 8 له‌ سه‌دیان له‌ کلینیکه‌کان، 4 له‌ سه‌دیان له‌ بنکه‌ی ته‌ندروستی، (نزیکه‌ی 8 له‌ سه‌دیان له‌ بیران نه‌بوو که‌ له‌ کوی خه‌ته‌نه‌ کراون) خه‌ته‌نه‌ کرابوون. لیکۆلینه‌وه‌ی دیکه‌ش له‌م بواره‌دا ئه‌نجام دراوه‌ که‌ هه‌ندئ له‌ ئه‌نجامه‌کان ئاماژه‌ به‌ زیانی لاوه‌کیی که‌متری خه‌ته‌نه‌ له‌ سه‌ر ده‌ستی خه‌ته‌نه‌چییه‌ نهریتیه‌کان و هه‌ندیکیان ئاماژه‌ به‌ زیانی لاوه‌کیی که‌متری خه‌ته‌نه‌ له‌ سه‌ر ده‌ستی پزیشکان له‌ ولاتی ئێراندا ده‌که‌ن.

وێنه‌ی ژماره 15: هه‌ندئ له‌ ئامرازه‌ تایبه‌ته‌کانی نه‌شته‌رگه‌ریی خه‌ته‌نه‌ له‌ که‌رتی پزیشکی ئیستادا (مالپه‌ری تابناک)

کاتی ئەنجامدانی خهته نه له روانگهی ئایینی ئیسلاموه

سهبارت به کاتی خهته نه کردنی کوران له ناو موسلمانان، پیغه مبهری ئیسلام و ئیمامه شیعه کان و زانایانی ئایینی ئەهلی سوننه جهختیان له سه ره ئەنجامدانی نه شته رگه ربی خهته نه له ساله سه ره تاییه کان و به تاییه ت له رۆژی هه وه مه دا کردووه ته وه. بۆ نمونه له پیغه مبهری ئیسلام ده گیر نه وه:

"منداله کانتان له رۆژی هه وه مه می له دایک بوونیاندا خهته نه بکه ن، چونکه ئەم کاره بۆ مندالی کۆرپه خاوینتره و کاریگه ربی باشی له سه ره گه شه ی جهسته یی ئەو منداله هه یه و له رووی رۆحیه وه شادتره." (کلینی، ج 6، 1407 مانگی، ل 35).
ههروه ها له ئیمام عه لی ده گیر نه وه:

منداله کانتان له رۆژی هه وه مه می له دایک بوونیاندا خهته نه بکه ن و هه رگیز له بهر گه رما و سه رما په کی ئەم کاره مه خه ن، چونکه خهته نه کردن ده ییته هۆی پاکی و خاوینی جهسته (ئه بووشه عبه هه رانی، 1363، ل 124).
له فه ره مووده ی ئیمامی پینجه می شیعه کاندای¹ هاتوو که پیغه مبه ره سه سه ن و سه سه یی له هه وه مه یی رۆژی له دایک بوونیاندا خهته نه کرد و ئیمام سادقیش سه باره ت به خهته نه فه ره موویه تی:

"منداله کانتان خهته نه بکه ن، چونکه سه رچاوه ی پاکیی زیاتر و گوشت گرتنی زیاتره و زه ویش میزی خهته نه نه کراوی پی بیسه" (کلینی، به رگی 6، 1407 مانگی، ل 34).
هه ره چه نده چه ن دین فه ره مووده جهختیان له سه ره پیویستی خهته نه کردن له رۆژی هه وه مه دا کردووه ته وه، به لام ده رکه وتوو که له کۆمه لگا ئیسلامیه کاندای ته مه نی خهته نه کردن هه تا ته مه نی پیگه یستن و هه ژده سالان دوا ده که وی و ههروه ها هه ندی به لگه له نارادایه که پیشان ده دا ئەم کاره له رووی شه رعیه وه هه یچ کیشه یه کی نییه، له عه لی کوری یه قتی هاتوو که له ئیمامی هه وه مه می شیعه یان پرسی: ئایا خهته نه کردنی مندالی کور له رۆژی هه وه مه دا سونه ته، یان ده توانین دوا ی بخه یی و کامیان باشتره؟
وتی:

له رۆژی هه وه مه سونه ته و ئەگه ره وه دوا بکه وی، هه یچ کیشه یه کی نییه (هه مان سه رچاوه، ل 36؛ حر عاملی، به رگی 15، بی تا، ل 165).
سه باره ت به ته مه نی خهته نه بی ره و بۆ چوونی جیاوازه له نارادایه که گرینگترینه که یان

1- بروه:

<https://www.hadithlib.com/rolls/view/130046/%D8%AE%D8%AA%D9%86%D9%87-%D9%83%D8%B1%D8%AF%D9%86>

جیوازبوونی نهجامدانی هم کاره له ناو کومه لگا ئیسلامیه کانه، به جوریک که هندیکی له پوژری حهوتهدا خهتهنه کراون و هندیکی کاتی خهتهنه کردیان بو ههتا کاتی بالقی بوون دوا خراوه. بو نمونه له پاکستان هه کورانهی که له نهخوشخانه له دایک دهبن چند پوژر دواي له دایک بوون خهتهنه ده کرین، به لام هه کورانهی که له دهرهوهی نهخوشخانه له دایک دهبن له تمههنی نیوان سی بو حهوت سالان خهتهنه ده کرین. له ولاتی تورکیا کاتی خهتهنه کردنی کورانی موسلمان له نیوان پوژری ههشتهمی له دایک بوون ههتا تمههنی بالقی بوون بگوره. له ولاتی هه ندهنوسیا خهتهنه کردنی کوران له نیوان تمههنی پینج بو ههژده سالان نهجام ده دریت (WHO, 2007)، له ولاتی عهرهستانی سعودیه به تایهت شاری مه که، زیاتر له نیوانی تمههنی سی بو حهوت سالان خهتهنه نهجام ده دری، له ولاتی میسر له نیوان تمههنی پینج بو شهش سالان نهجام ده دری و له باکووری هه فریقا له نیوان تمههنی حهوت پوژر بو سیزده سالان هه شتهرگه ریی خهتهنه نهجام ده دریت (سعیدی، 1390).

خالیکی سرنجراکیش سه بهارت به کاتی خهتهنه کردنی موسلمانان ده توانین له گپانه وهیه کدا له کتیبهی بارسولوموس جوروفیک¹، کاسولیکیک که له لایه ن تورکه کانه وه گیرابوو، به دی بکه یین. هه که نزیکه ی ده سال له ههسته نیول و ناوچه کانی تری ئیمپراتوریه تی عوسمانی ژابوو، له کتیبه که یدا دنووسیت: "به پینچه وانه ی جووله که که له پوژری هه شتهمی له دایک بوونیان مندالان خهتهنه ده که ن، موسلمانان منداله کانیا ن له تمههنی حهوت یان هه شت ساله خهتهنه ده که ن و هه کار ی هه وهش هه وهیه که منداله که پیش خهتهنه دان به باوه ره که یدا بینیت." (دویچ، 2013) ییگومان هه و راستیه ی که مندال بهر له خهتهنه دان به بر واداری به رپوره سمیکه تایه تی بنی له هیچ کام له رپوره سمه کان و به تایهت له ناو موسلمانان کادا به دی نه کراوه و هه مه ته نیا راپورتیک له سه ر بنه مای هه مابه ته گرینگه بوو.

واجب کردنی خهتهنه ته نانهت له دواي بالقی بوونیش شتی که که ده توانین بلین هه موو رپه ره نایینییه کان له سه ری کوکن، هه ر چه نده ژماره یه ک له فه قیکان خهتهنه به واجب و به مافی دایک و باوکی ده زانن و کومه لیکه ی دیکهش له سه ر دایک و باوک به واجبی نازانن و ناماژه یان به هه ندی فهر مووده کردوو که هه م کاره مسته حه به که دایک و باوک دنه ده دن بو هه وهی منداله کانیا ن خهتهنه بکه ن. بو نمونه له ناو رپه رانی سه رده می هاوچه ر خدا، به

پئی بۆچوونی رپیهری تهقلیدی دیاری شیعهکان واته سهید علی حسهینی سیستانی، مستهحه به که دایک و باوکی منداله که، پیش ته مهنی بالق بوون خهته نهی بکهن. رپیه رانی تهقلیدی دیکه وه کوو سافی گولپایه گانی و شه بیری زه نجانای خهته نه کردنی مندالیان له رۆژی هه وته مدا به مستهحه به ده زانی و مه کارم شیرازی حوکمی داوه که به پئی فرمان به چاکه و رپگری له خراپه دایک و باوک ده بی کوره که یان خهته نه بکهن. مه له محمه مد جه ماله دین واژی، پیاوی نایینی نه هلی سوننه ی مزگه وتی په سوئی، خه لکی شاری پیرانشار له پارێزگای نازره بایجانی رۆژاوا، پئی وایه:

"له دواي ته مهنی بالق بوون، نه کردنی خهته نه بۆ که سبکی موسلمان که باوه ری به واجب بوونی خهته نه یه، ده بی به رپر سیاری تیی رۆژی دواي له نه ستۆ بگری، چونکه کاریکی واجبی جیبه جی نه کردوه."

عه بدولرپه حمان محمه مد ره سوولی، زانا و لیکۆله ری نایینی، خهته نه کردنی مندالان بهر له رۆژی هه وته م به (مه کر ووه) و ناشیرین ده زانی و خهته نه کردن له رۆژی هه وته مدا به مستهحه به له قه له م ده دات. ناوبراو وه ک به لگه یه ک بۆ نه م لیکۆلینه وه گیرانه وه یه ک ده هینینه وه که نه مه یه:

ئیمام هه کیم و ئیمام به ریه قی له هه زره تی عایشه وه ده گیرنه وه که پیغه مبه ری خودا هه سه ن و حسه ین، کچه زا خوشه ویسته کانی له هه وته مین رۆژی له دایک بوونیاندا خهته نه کرد.

به وته ی محمه مد ره سوولی:

به لگه کانی نه م گیرانه وه سه حیحن و رپکه وتی له دایک بوونیش هه ژمار ناکری؛ واته ده بی جگه له رۆژی له دایک بوون هه وت رۆژ تپیه ربییت. پاشان خهته نه بکریت. ههروه ها هه زره تی ئیبراهیم ئیسه قی کورپی له ته مهنی هه وت سالان و کوره که ی تری واته ئیسه اعیلی له ته مهنی هه قده سالاندا خهته نه کردوه. جا نه گهر منداله که لاواز بوو و توانای بهرگه گرتی له هه مبه ر نه شته رگه ری خهته نه نه بوو پیو یسته هه تا نه و کاته ی توانای بهرگه گرتی بوو دوا بخریت.

به شی سییه م: چاوخساندنیك به ئاخیزگه میژووی و رهوتی پهره سەندنی جوگرافیایی خهته نه له جیهان

پیشه کی

میژووی خهته نه بۆ ۱۵ ههزار سال پیش ئیستا ده گهر پته وه. ئەم نه شته رگه ریه یه کیک له کۆنترین نه شته رگه ریه کانه که له سه ر مندالان نه نجام ده درا. لیکۆله ران له لاشه مؤمیا کراوه کانی میسری کۆندا بوونی ئەم نه شته رگه ریه یان سه لماندوو. له کتیه پیرۆزه کانی نایینی ئیسلام و جووله که دا نامازه و پیشنیار بۆ نه نجام دانی خهته نه کراوه. ههروه ها ئەم کاره سالانیکی زۆر له ناو هه ندیک له ره شپسته کانی نه فریقا و هۆزه کانی ئۆسترا لیا و هه ندیک هۆزی دیکه (به بێ په یوه ندیی نایینی) باو بووه. جگه له وهش خهته نه یه کیک له کۆنترین نه شته رگه ریه کانی جیهانه، که پیشینه یه کی دوور و دریزی له سه رده می کۆندا هه یه و هه تا ئیستاش له ناوچه جیاوازه کانی جیهاندا به رده وامه.

له م بابه ته دا هه ول دراوه وینه یه کی گشتی له سه رچاوه میژوویی و سنووری جوگرافیایی خهته نه، و به تایبهت خهته نه ی پیاو بخریته روو. بۆ ئەم مه به سه ته سه ره تا به قسه کردن له باره ی ئاخیزگه میژوویی و سه رچاوه ی دایک ره چه له کانه ی خهته نه، وینه یه کی کورت به لام میژوویی سه بابهت به م بابه ته که توژی نه وه ی له سه ر ده کری ده خریته روو و له در یژه شدا به قسه کردن له باره ی راده ی پهره سه ندن و بلا و بوونه وه ی خهته نه له ئاسیا، نه فریقا، ولاتانی ئینگلیزی زمان و ولاتانی ئەمریکای ناوه ندی و باشووری هه ول ده دری وینه یه کی جوگرافیایی سه بابهت به خهته نه پیشکesh بکریت.

میسر ئاخیزگه میژوویی و زه مینه ی پیش نایینی خهته نه

گه ران به دوا ی دۆزینه وه ی ئاخیزگه ی خهته نه له سه ر ئاستی جیهان، چ سه بابهت به خهته نه ی ژنان و چ له سه ر خهته نه ی پیاوان، ئیمه به ره و ده رو به ری میسری کۆن راده کیشیت. توژی ره ران به گشتی سه رچاوه ی جوگرافیایی خهته نه ی ژنان ده به نه وه بۆ

دهوروبه‌ری پروباری نیل له میسری کون و پیشینه‌ک‌شی ده‌گه‌رپننه‌وه بو زیاتر له دوو هه‌زار سال پیش نیستا. په‌نگه‌ ئه‌م داب‌ونه‌ریته له ناو‌هنده‌ ناماژه‌پیکراوه‌که‌وه بو ناوچه‌کانی ده‌وروبه‌ری بلاو بو‌ویته‌وه. میژوونوسان ئیدعای ئه‌وه ده‌که‌ن که‌ خه‌ته‌نه‌کردنی کچان له سه‌رده‌می فیرعه‌ونه‌کاندا ئه‌نجام دراوه و هه‌ر له‌به‌ر ئه‌م هۆکاره‌ش ده‌بی له‌ میسردا بو سه‌رده‌می ده‌ره‌وه‌ی خه‌ته‌نه له‌ سه‌ده‌ی پینجه‌می پیش زایین بگه‌رپین. هه‌روه‌ها به‌لگه‌کان ئه‌وه ده‌ره‌خه‌ن که له‌م ناوچه‌دا نهریتی خه‌ته‌نه‌کردنی پیاوان به‌دی کراوه، که بو نمونه‌ده‌توانین ناماژه به‌گه‌رپانه‌وه‌ی هیرۆدۆت "باوکی زانستی میژوو" بکه‌ین که ده‌گه‌رپنه‌وه که‌ خه‌ته‌نه له‌ دیرزه‌مانه‌وه له‌ ناو میسریه‌کاندا باو بووه. ئه‌م گه‌رپانه‌وانه به‌ دوزینه‌وه‌ی مؤمیاییه‌کان و هه‌ندئ نه‌خه‌ش و نیگاری سه‌رکیلی گۆره‌کان پشتراست کراوه‌ته‌وه و ده‌ریده‌خا که‌ خه‌ته‌نه‌کردنی ژن و پیاو به‌ر له‌ هاتنی مووسا له‌ نیوه‌ی سییه‌می هه‌زاره‌ی پیش زایین باو بووه، وه‌کوو چۆن ئه‌م کاره به "پاکیی فیرعه‌ونی" ییش ناوزه‌ده‌ کراوه (فرۆید، ۱۳۴۸ هه‌تاوی). سه‌باره‌ت به‌ کورته‌میژووی خه‌ته‌نه‌گه‌رپانه‌وه‌ی زۆرمان هه‌یه، هه‌تا ئه‌و جیگایه‌ی که به‌هراورد کراوه پیشینه‌ی خه‌ته‌نه‌بو سئ هه‌زار، پینج هه‌زار و به‌ گویره‌ی هه‌ندئ گه‌رپانه‌وه هه‌تا بو 15 هه‌زار سال پیش نیستاش ده‌گه‌رپنه‌وه، به‌لام خالی سرنج‌اکیش ئه‌وه‌یه که به‌ بوچوونی هه‌ندئ که‌س، ئه‌م بابه‌ته‌ گرینگه‌ زه‌مینه‌ی پیش‌نایینی هه‌یه و ده‌توانین له‌ میسری کون و دوواوان (میزۆپۆتامیا)دا بو شوینی ناخیزگه‌ی خه‌ته‌نه‌ بگه‌رپین (احیدری، 1371 هه‌تاوی). ئه‌وه‌نده‌ی ئیبه‌ده‌زاینین هیچ کام له‌ هۆزه‌کانی دیکه‌ی رۆژه‌لاتی ده‌ریای مه‌دیته‌رانه‌ ئه‌م داب‌ونه‌ریته‌یان په‌یره‌وه نه‌کردوه. هیرۆدۆت له‌ ده‌وروبه‌ری سالی ۴۵۰ پیش زایین سه‌ردانی میسری کردوه و له‌ راپۆرتی سه‌فه‌ره‌که‌یدا بابه‌تیک ده‌خاته‌ روو که‌ بو پیشاندانی تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی نه‌ته‌وه‌ی میسر زۆر گونجاوه و هاوشیوه‌ی هه‌ندیک له‌ تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی نایینی جووله‌که‌ له‌ قوناغه‌کانی دواتره و ئه‌و ده‌لی:

"ئه‌وان له‌ هه‌موو رووبه‌که‌وه له‌وانی دیکه‌ خواپه‌رست‌ترین و به‌ هۆی هه‌ندیک خووه‌وه له‌وان سه‌رت‌ترین. ئه‌وان خه‌ته‌نه‌ ده‌که‌ن و به‌ هۆی پاک‌خواوینییه‌وه، یه‌که‌م که‌س بوون که‌ بره‌ویان به‌م کاره‌ دا. جگه‌ له‌وه‌ش له‌ به‌راز بیزاران." (فرۆید، ۱۳۴۸ هه‌تاوی).

ده‌گه‌رپنه‌وه که‌ کۆلمان ئه‌سه‌که‌نده‌رانی وتوویه‌تی:

"بیئاگۆراس که‌ ده‌چیتته‌ میسر، بو‌ئه‌وه‌ی بتوانی له‌ گه‌وره‌کانه‌وه‌ فیری نه‌پینییه‌ نایینییه‌کان بی به‌ ناچاری قبوولی کرد که‌ خه‌ته‌نه‌ بکری، که‌سیکیش ده‌بوو به‌ زانای

نایینی که خهته نه کرابایه". (دانش پژوه، ۱۳۲۵ هی هتاوی).

ویتهی ژماره 16: که نه کاریی نه شته گهریی خهته نه له یه کییک له په رستگه کۆنه کانی میسر هی

سهرده می نامینه ژیبیی سییه¹

له سه رچاوهی دایک ره چه له کانهی خهته نه و قه ده غه کردنی هوگریی هاوره گه زخوازانه وه بگره هه تا ده گاته ریشهی باوک ره چه له کانهی خهته نه، پیالنی خهته نه له چوار چیوهی ته مبی کردن و دامرگاندتی رکابه ریی سییکسی خهته نه کردن ده توانی کرده وه یه کی ره مزی و کۆن بی که له بیر و باوه ری مرؤفه کان له نه زمونه کانی ژیاناندا سه رچاوهی گرتی و گیره وه ری به شیک له فهره ننگ و میژووی نه و که سانه بی که پیشت له سه ر نه م گۆی زه وییه ژیاون. خهته نه کردنی ژنانیش له م یاسایه به ده ر نییه و نه بووه، وه ک له توژیینه وهی "به ناوی نه ریت" هاتووه (نه حمه دی، ۲۰۱۴) سه بارت به و بیر و باوه رانهی که په ره پنده ری خهته نهی ژنانن هاتووه: هه ندیک پییان وا بوو که خهته نه کردنی کچان توانای مندال خسته وه یان باشتر ده کا، مه یلی هاوره گه زخوازیمان تیدا که م ده کاته وه و وه فادار بوونی ژن به هاوسه ره ده ستیشانکراوه که ی زۆر ده کات.

کاتیک که رتی پیشه سازی و کشتوکال زۆرتر بوو و فره تر گه شهی سه ند و بری داهات زیادی کرد، ره گه زی به هیتر ورده و ورده په ره ی به بالاده ستیی خوئی به سه ر که رتی

1- بروانه:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Circumcision_Precinct_of_Mut.png?uselang=fa

پیشه‌سازی و کشتوکال دا. له‌گه‌ل پهرسه‌ندنې ناژه‌لدارې، سه‌رچاوه‌یه‌کی نوږې سامان که‌وته ده‌ستی پیاوون و بهم شپوه ژيان به‌هیزتر و سه‌قامگیرتر بوو. ته‌نانه‌ت کشتوکالیش که راو‌چیپه‌کانې چاخی کون به کار‌یکې بڼ‌پایه‌خیان داده‌نا، له کورتاییدا، پیاوې به ته‌واوې بو لای خوږ پاکیشا و نه‌و سه‌روه‌ریه‌ه‌تابووریه‌ه‌کی که ژن به هوږی نه‌و کاره‌وه وه‌ده‌ستی هینابوو، له ژنی زهوت کرد. تا نه‌و کاته نه‌وه ژن بوو که ناژه‌لی ده‌سته‌مؤ ده‌کرد، به لام نه‌وه پیاوه‌که بوو که له کشتوکالدا به کاری ده‌هینا و بهم شپوه به‌رپرسیار‌یتیی ئیسی کشتوکالی گرت‌ه ده‌ست و به‌تایبه‌ت نه‌وه‌ی که گاواسن نامرازی جووت‌کردن بوو و بو ئیش‌کردن بهم نامرازه‌ پنیوست به هیزی ماسوولکه‌یی زیاتر بوو. هه‌ر نه‌م جووت‌کردنه‌ گواسته‌نه‌وه‌ی به‌رپرسایه‌تیی کشتوکالی له ژنه‌وه بو پیاوې ناسان کرده‌وه (رید، 1387 ی هه‌تاوې).

زیادبوونی سامانی شیاوې گواسته‌نه‌وه‌ی مرؤف، وه‌کوو ناژه‌لی مالی و به‌روبوومی زه‌وی، زیاتر ژنانی ملکه‌چ و گوږ‌پایه‌ل کرد، پیاو له‌م کاته‌دا داوای له ژن ده‌کرد که پنی وه‌فادار بڼ بو نه‌وه‌ی نه‌و مندا‌لانه‌ی که له‌دایک ده‌بن و میرات وه‌رده‌گرن مندا‌لی راسته‌قینه‌ی پیاوه‌که بن. بهم شپوه پیاو پنیس که‌وت و به هوږی نه‌وه‌ی مافی باوکایه‌تی له ناو خیزاندا هه‌بوو، گواسته‌نه‌وه‌ی میرات که هه‌تا نه‌و کاته له ریگه‌ی ژنه‌وه ده‌گوازراوه، بوو به هی پیاو. مافی دایکایه‌تی له ناست مافی باوکایه‌تی سه‌ری نه‌وی کرد و بنه‌ماله‌ی پیاوسالاری که به‌ته‌مه‌تترین پیاو سه‌رؤکایه‌تی ده‌کرد، له ناو کومه‌لگادا وه‌ک به‌که‌یه‌کی نابووری و یاسایی و سیاسی و نه‌خلاق‌ی ناسینرا. خواکانیش که هه‌تا نه‌وسا زور‌به‌یان ژن بوون، بوونه پیاوې ریشدار که له راستیدا هیمای باوکه‌کان و گه‌وره‌کانی خیل بوون. له ده‌وری نه‌م خوداوه‌نداندا "حه‌ره‌م" ڼک دروست بوو هاوشپوه‌ی نه‌وه‌ی پیاوه‌ لوته‌رزه‌کان له کاتی لاکه‌وته‌بیاندا له خه‌یاله‌کانیاندا دروستیان کردبوو (ستوده، 2003).

سه‌ره‌له‌دانی بنه‌ماله‌ی پیاوسالاری زه‌بریکی به‌هیز بوو که ری‌ز و شکوې ژنی تیکشکاند. ئیتر له‌و کاته‌وه ژن و مندا‌له‌کانی ژن بوون به ملکی باوک یان برای گه‌وره و پاش نه‌وه بوون به ملکی می‌رد. بو‌هاوسه‌رگیریش هه‌ر وه‌ک چوون غولام و که‌نیزیان له بازاردا ده‌کرپیه‌وه، ژنیشیان ده‌کرپیه‌وه و کاتیک می‌رده‌که ده‌مرد، ژنه‌ک‌ه‌ش وه‌کوو به‌شه‌کانی دیکه‌ی سامان و ملکی پیاو به میرات ده‌برا (ستوده، 2003) و به گوږه‌ی مورگان، دامه‌زراوه سه‌ره‌کیه‌ه‌ مرؤیه‌کان له سه‌ر بنیات و بناغه‌ی وه‌حشیگه‌ری (درنده‌یی) دامه‌زراون، له به‌ر به‌ریه‌ت گورانیان به سه‌ردا هات و له شارستانیه‌تدا ڼنگه‌یشتن. هه‌ر بهم چه‌شنه‌ش بنه‌ماله‌ بیچم و فؤرمی جوړاوجوړی تیپه‌راندوه‌وه و سیسته‌می گه‌وره‌ی

ھاوخواوینی و خزمایە تییان خولقاند کە ھەتا ئیستاش ماوہ تەوہ. ھەر و ھا چەمکی خاوەنداریتیش گەشە و گۆرانکارییەکی ھاوشیوہی بە خۆوہ بینی، کە لێکە لەی خاوەنداریتیی سامان وەک چارتنی بژیویی کە لە کەبوو، کە لە سەردەمی درندەیی لە ئاستی سێفردا بوو، بە سەر زەینی گروپە شارستانییە مەزھەبەکاندا زال بوو (مورگان، 1371ی ھەتاوی).

دوای کزیوونەوہی سیستەمی دایکەرچەلەکی و خاوەنداریتیی ھاوہەشانە و سەرھەلدانی پیکھاتەیی پیاوسالاری و خاوەنداریتیی تابیەت، سیستەمی بنەمالەیی وردە وردە لەگەل دامەزرەواوەکانی دیکە گۆرانی بە سەردا ھات و سیستەمی فرەژنی بە ھۆکاری ئابووری و یاسایی پەری سەند. لە کۆمەلگا فرەژنییەکاندا، باوکی خانەوادە بوو ئەوہی لە ناو سنووری بنەمالەدا مافی خاوەنداریتیی بە سەر ژنەکاندا بپاریژی و نەھێلێ کورەکانی لەگەل ئەم ژنانەدا ھاوچینی بکەن، پەری بە نەریتی خەتەنە کوران دا. ئەم بیرۆکە لەگەل تیۆری گری ئۆدیو فرۆید یەک دەگرێتەوہ کە لە پرۆسەیی ھەلدان و گەورەبووندا، مندالە ئیرەکان، باوک وەک بەر بەستیک لە بەردەم خۆشەویستی و سۆزی دایک دەبینن. ھەر بۆیە ھەول بوو نەھیشتنی باوک دەدەن کە ئەم دژایەتی بە ھۆی ئەوہی مندال دەرقەتی باوک نایە، لە شیوہی ئیرەیدا خۆی دەنوینیت. کەواتە لە سەردەمانی کۆنیشدا بوو ئەوہی کورانی بنەمالە ئارەزووی سێکسیان بوو ژنەکانی تری باوکیان نەبی، بپاری درا ھەتا تەمەنی ھەوت سالان بە پیلانی خەتەنەکردن سزایان بەدەن. وەکوو چۆن پێشتریش، بە ھۆی پیلانگێڕییەکی نەریتی خەتەنەکردنی ژنانیان دەست پیکردبوو بوو ئەوہی ئارەزووی سێکسیان دایمکین کە نەکا لە نەبوونی مێردەکانیاندا، لەگەل ھاوہەشی سێکسی دیکە ھاوہاخی بکەن. ئەم جارەش توانیان بە سەپاندنی ئەم نەریتە خۆئایوہی بە سەر کورەکانیاندا، بە ئەرخیەنیوہ ماوہیەکی زۆر بە دوور لە مال بپۆن بوو شەپ، ڤاو و بازرگانی و ھتد. دوای ئەگەل سەرھەلدانی ئایینەکان لە ناو فەرھەنگ و کەلتووری جەماوەردا، ئەم نەریتە وەکوو دەستکەوتەکانی دیکە مەزھەبەکانی ناو ئایین و بە گۆرانکاری و ھەرچەر خانەوہ بەردەوام بوو (رید، 1387). بەو پێیەکی کە ئەم رپۆرەسمانە بەر لە دەرکەوتنی ئایینەکانیش برەویان بوو، ھێچ دروست نییە کە خودای میری مەزنی ئایینەکان، لە بری تیرامان و تیۆری دەرشتن لە سەر جۆر و چەشنە جیاوازەکانی نەخۆشییە شاراوہ و دیارەکانی مەزھەب، سرنجی لە سەر لەتە پێستیکی نووکی سیرەت چر کردیتەوہ و بوو ئەگەری زۆر کەمی دەرکەوتنی نەخۆشی لەو شوێنەدا، پێشنیاری پاک کردنەوہ و

رېڅخستنی ته ندروستی و له شسایگی کورپان و کچانی دابې که نه گهر وا بې نافراندنی خودا ده شیوپین که بوچی ههر له سه ره تاوه هم له ته پیسته ی له سه ره نه ندای زاوژی داناوه و...؟!

ده سته پیکې په ره سه ندنی جوگرافیایی خه ته نه له میسر و نه و فاکته رانه ی که کاریگه ریبیان له سه ره داناوه

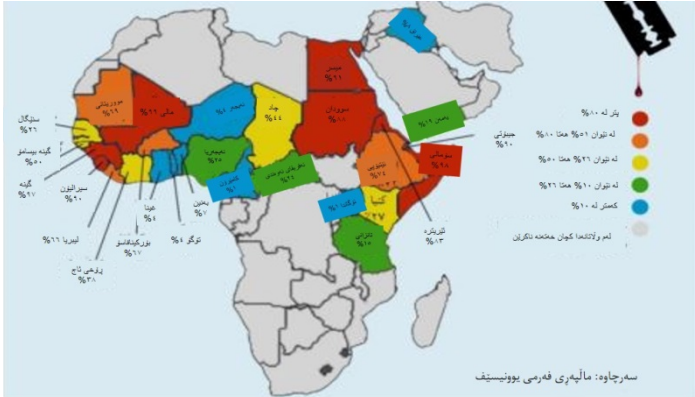
له تیبینی و به لگه نامه میژوو ییه کاندا وا ده رکه ووتوه که نه گهر چی په کیک له ناخیزگه کانی نه شته گهری خه ته نه میسری کون و میژو پوتامیا بووه، به لام به درېژایی میژوو ته نیا له م شوینه دا سنووردار نه بووه و له ناوچه کانی دیکه ی جیهاندا، به تاییه ت روزه له لاتی نایینیشدا به دی کراوه. سه بارت به چۆنیه تیی بلا بوونه وه ی نه شته گهری خه ته نه و بلا بوونه وه ی له ناوچه جوگرافییه کانی دیکه دا هه تا ئیستا چه ندین لیکولینه وه نه نجام دراوه. په کیک له و گریمانانیه ی که ده خرته ره روو ده توانین له ناوچه نگ و داگیرکاری شارستانیه ته دیرینه کان و هه ولدان بو بلا و کردنه وه ی فره نگی بالاده مست و له هه ندیک کاریگه ریی دیکه دا بیدوزینه وه که کومه لگه ی بنده مست به سه ره سه رکه ووتوانی شه ردا ده یسه پاند. میسریش وه ک خالی و یک که وتنی ههر سی کیشوهری نه فریقا و ناسیا و نه ورووپا، به رده وام بابه تی ناکوکی نیوان داگیرکهره گه و ره کان بووه. ده گپ نه وه که له سالی ۵۲۵ پیش زابین کامبوچیا ی کوری کورش به هه لمه ت بردنه سه ره مه مفیسی پته ختی ولاتی میسر هم ولاته ی به نیمپراتوریه تی هه خامه نیه کانه وه لکاندووه. پاشان برپاری دا له نیوان میسر و ئیران په کیتی ساز بکا، ههر بو یه به پنی دابونه ریت و رپوره سمی هم ولاته تاجی له سه ره ناوه. دوا ی کامبوچیا داریوشی په که م و پاشان زهرخه س (خه شایارشا) له په ره پندان به حکومتی هه خامه نی به رده وام بوون و داریوش به لاسای کردنه وه له کورش، رپگه ی به میسریه کان دا که له ژیانی تاییه تی و نایینیاندا به نازادی بژین. هه ژموونی ئیران به سه ره ولاتی میسر ماوه ی ۲۰۳ سالی خایاندووه، به لگه شوینه وارناسی و هه لکولینه کان باس له پیکه وه ژیانی ناشتیانه و په یوه ندی مری نیوان ههر دوو شارستانیه تی ئیران و میسر له سه رده می هه خامه نیه کان ده کهن، نه گهر وا نه بوایه، ده سه لاتیان تا هم راده به رده وام نه ده بوو. ههر دوو ولاتی ئیران و میسر له ماوه ی دوو سه ده په یوه ندی، نه ک ههر له رووی فره نگی و زمانیه وه هاو به شیه کی زوری له نیوان شارستانیه ته کانی ئیران و میسر دا دروست کرد، به لکوو ئیرانییه کان زانستی پزیشکی که له میسری کوندا زور پیشکه ووتو بووه، له میسریه کانه وه فیبر بوون (نصیری، 1385 ی

هه تاوی). به پپی رواله ت و گتپانه وه کانی میژوو، کونترین به لگه نامه ی پزیشکی هی به رده نووسیکه که له سه ر خشت و به هیلی بزماری هه لکه ندراره و له دۆله کانی میژو پوتامیا (دوو اووان) دۆزراوه ته وه و به رای شوئنه وار ناسه کان میژوو هه که ی ده گه رپته وه بو سئ هه زار سال پیش له دایک بوونی مه سیح (اصلانی، 1397 ی هه تاوی). له درپژه ی ئەم ئیدعا به دا ده توانین ناماژه به خه لکی کۆلخوسی بکه یین که به وته ی هیرو دۆتس هاوشپوه ی میسر به کان خه ته نه له ناویاندا باو بووه. خه لکی کۆلخوسی شاری مه که به ره چه له ک میسر یین و ئەوانیش رۆژگار یک کۆلۆنی فیرعه ونه کان بوون. که واته ده توانین بلپین نه شه رگه ربی خه ته نه یان له میسروه وه رگرتوه، به لام جووله که کان که هۆز یک له گۆشه یه کی دیکه ی عه ره بستان بوون، له وانه یه ئەم دابونه رپته یان له ولاتی میسر وه رگرتی چونکه ماوه یه ک له ژیر ده سه لاتی میسر به کاندا بوون (دانن پژه، 1325). به که لکوه رگرتن له ته کنه لۆژیای "ئیکس تری" به لگه ی زۆر له سه ر رازاندنه وه ی جه سه ته و خه ته نه کردنی ژن و پیاو له پشکنینی جه سه ته ی مؤمیا کراوی فیرعه ونه کانی میسری کۆندا دۆزراوه ته وه.

چاوخشان دنییک به سه ر ره وتی په ره سه ندنی جوگرافیا یی دیارده ی خه ته نه له جیهاندا

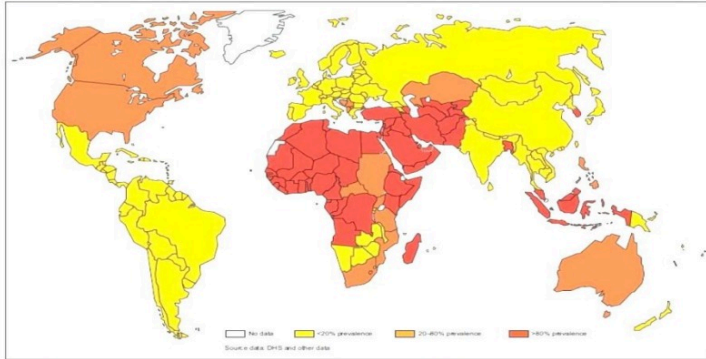
وه ک پیشتریش وترا، خه ته نه یه کیک له کونترین جوړه کانی نه شه رگه ربیه که هه تا ئیستاش له جیهاندا به رده وامه و ناماژه بو برینی ئەندامی زاوژیی هه ر دوو ره گه زی (ژن و پیاو) ده کات. سه به رت به خه ته نه ی کچان، سه ره رای به ره به ستی یاسایی و ره خنه ی مه ده نی، هیشتا ده یینین له هه ندیک ناوچه ی جیهاندا خه ته نه روو ده دات. به پپی راپۆرتی یوونسیف، له ئیستادا خه ته نه ی کچان له 29 ولات که زۆر به یان که وتوونه ته به شی ئەفریقا، هه ندی له ولاتانی ئاسیا و خۆر هه لاتی ناڤین وه کوو ئیران و هه ربمی کوردستان و هه روه ها له ناو هه ندی له گرو په په نابره کانی دانیشتوی ئەمریکا ی باکووری، ئۆسترالیا، خۆر هه لاتی ناڤین و ئەوروپا باوه. جگه له سوودان و سوّمالی، هیچ به لگه یه کی ئەوتۆ له به رده ستدا نییه که باو بوونی ئەم نه شه رگه ربیه له به شه باشوور به کانیه کانی ئەفریقا یان له ولاتانی عه ره بزمانی باکووری ئەفریقا جگه له میسر پشتر است بکاته وه. کۆچ کردنی روو له زیاد بووی ئەو جه ماوه ره ی وا کچان خه ته نه ده که ن خه ته نه ی بو هه ندی له ولاتانی جیهانیش وه کوو ئۆسترالیا، کانادا، نیوزله ند، ئەمریکا و هه ندی ولاتی ئەوروپه ی دیکه گواسته وه ته وه. ده توانین به رپژه یه کی سنووردارتر خه ته نه ی کچان له ئەندونسیا، مالیزیا،

پاکستان و هیندستان به دی بکه یین.

وینە ی ژماره 17: برهوی خهته نهی کچان له سهرتاسه ری جیهان (مالپیری فهرمی یوونیسف) به پیچه وانه ی خهته نه کردنی کچان که تا ئیستا زور چالاکیی مه دهنی له باره وه نه نجام دراوه، خهته نه کردنی کوران به بی هیچ بهر به سستیکی یاسایی له زور به ی ولاتانی جیهاندا بهرده وامه و دهوتری نزیکه ی یه ک له سهه سیتی پیاوانی جیهان خهته نه کراون.

Figure 4. Global map of male circumcision prevalence at country level, as of December 2006

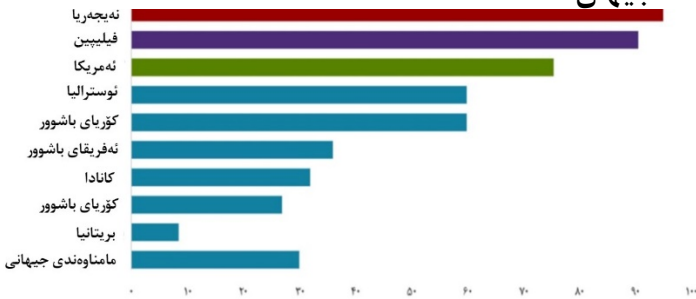

Note: National prevalence of male circumcision was estimated using Demographic and Health Survey data where available. For other countries, estimates were made from other published sources. Countries with no published data on male circumcision prevalence are labelled "no data".

The boundaries and names shown and the designations used on this map do not imply the expression of any opinion whatsoever on the part of the World Health Organization concerning the legal status of any country, territory, city or area or of its authorities, or concerning the delimitation of its frontiers or boundaries. Dotted lines on maps represent approximate border lines for which there may not yet be full agreement.

وینە ی ژماره 18: له و ولاتانه ی که به رهنگی سوور جیا کراونه ته وه خهته نه ی کوران برهوی زیده تری هه یه (BBC).

خەتەنە لە جیھان

سەرچاوه: ڤێڤخراوی جیھانی تەندروستی

چارتی ژمارە 4: خەتەنە لە جیھان بە پێی گێڕانەوهی ڤێڤخراوی تەندروستی جیھانی (BBC) لەم نامارەدا نزیکەی 69 لە سەد موسڵمان، 0/8 لە سەد جوولەکە و 13 لە سەد ناموسڵمان و ناجوولەکەن که لە ئەمریکا دەژین (WHO, 2007). بەلام ئەو سنوورە جوگرافیاپایانەى که ئەم نەشتەرگەرییە میژوووییە پەپرەو دەکەن تەنیا بۆ نەتەوه موسڵمان و جوولەکە و ئەمریکییەکان سنووردار نایتەوه، بەلکوو هەندێ لە دانیشتووانی رەسەنى ئۆسترالیا و ئەفریقا و ولاتانیکی وەکوو ئەندونسیا و فیلیپین و زۆر ولاتی دیکەش لە خو دەگریت (بل، 2005، ل 135).

بەراوردی خەتەنە لە ولاتە جیاجیاکانی جیھان

چارتی ژمارە 5: پێژەى خەتەنەى کوران لە ولاتە جیاجیاکانی جیھان

(www.Hhealexapp.com)

رەنگە بتوانین هۆکاری ئەم بەرفراوانییە لە سەرچاوه کەیدا بدۆزینەوه. بە پێی زۆرێک لەو لیکۆڵینەوانەى که ئەنجام دراون، نەشتەرگەریی خەتەنە بە هۆکاری جیاوازی ئایینی،

نه ته وهی، پزیشکی و تندرستی خه ریکه به دوا داچوونی بو ده کړیت. له خشته ی ژماره 2 ناماری خه ته نه ی پیاوان له ولاته جیاوازه کان ده بینریت.

خشته ی ژماره 1: خه ملاندنی خه ته نه ی پیاوان له ولاته جیاوازه کان (موريس و هاوکاران،

(2016)

.No	/Country Territory	MC له سه د	.No	/Country Territory	MC له سه د	.No	/Country Territory	MC له سه د
1	Morocco	99.9	81	Albania	47.7	16 1	Moldova	0.5
2	WestBank	99.9	82	Mozambique	47.4	16 2	Monaco	0.5
3	Afghanistan	99.8	83	South Africa	44.7	16 3	Aruba	0.46
4	Tunisia	99.8	84	& Bosnia Herzegovina	41.6	16 4	Latvia	0.38
5	Iran	99.7	85	Sudan	39.4	16 5	Romania	0.34
6	Western Sahara	99.6	86	Macedonia	33.9	16 6	Venezuela	0.33
7	Comoros	99.4	87	New Zealand	33	16 7	Belarus	0.32
8	Mauritania	99.2	88	Canada	31.9	16 8	Anguilla	0.3
9	Tajikistan	31.9	89	Hong Kong	28	16 9	Grenada	0.3
10	Yemen	99	90	Uganda	26.7	17 0	Malta	0.3
11	Iraq	98.9	91	Australia	26.6	17 1	Saint Kitts & Nevis	0.3
12	Nigeria	98.9	92	Namibia	25.5	17 2	Chile	0.21
13	Jordan	98.8	93	South Sudan	23.6	17 3	Bahamas, The	0.2
14	Turkey	98.6	94	Thailand	23.4	17 4	Cayman Islands	0.2
15	Azerbaijan	98.5	95	Cyprus	22.7	17 5	Dominica	0.2
16	Maldives	98.4	96	Belgium	22.6	17 6	Isle of Man	0.2
17	Algeria	97.9	97	Malawi	21.6	17 7	Lithuania	0.2
18	Liberia	97.7	98	United	20.7	17	Saint Pierre &	0.2

				Kingdom		8	Miquel	
19	,Congo Democra t Repub	97.2	99	Montenegr o	18.5	17 9	Vietnam	0.2
20	Saudi Arabia	97.1	100	Mauritius	16.6	18 0	Costa Rica	0.15
21	Cote d'Ivoire	96.7	101	Suriname	15.9	18 1	Slovakia	0.15
22	Libya	96.6	102	Mexico	15.4	18 2	Czech Republic	0.14
23	Djibouti	96.5	103	Botswana	15.1	18 3	Puerto Rico	0.14
24	Uzbekist an	96.5	104	Singapore	14.9	18 4	Bolivia	0.11
25	Pakistan	96.4	105	China	14	18 5	Cuba	0.11
26	Sierra Leone	96.1	106	Jamaica	14	86	Ecuador	0.11
27	Niger	95.5	107	Dominican Republic	13.7	18 7	Egypt	0.11
28	Togo	95.2	108	India	13.5	18 8	El Salvador	0.11
29	America n Samoa	95	109	Bulgaria	13.4	18 9	EquatorialGui nea	0.11
30	Cocos (Keeling)	95	110	Rwanda	13.3	19 0	Eritrea	0.11
31	Cook Islands	95	111	Zambia	12.8	19 1	Estonia	0.11
32	Guam	95	112	Guyana	12	19 2	Ethiopia	0.11
33	Nauru	95	113	Russia	11.8	19 3	Falkland Islands	0.11
34	Niue Papua	95	114	NewGuine a	10.1	19 4	Faroe Islands	0.11
35	Palau	95	115	Zimbabwe	9.2	19 5	Fiji	0.11
36	Samoa	95	116	Japan	9	19 6	Finland	0.11
37	Solomon Islands	95	117	Slovenia	8.5	19 7	France	0.11
38	Tokelau	95	118	Sri Lanka	8.5	19 8	French Polynesia	0.11
39	Tonga	95	119	Taiwan	8.3	19	Gabon	0.11

						9		
40	Tuvalu	95	120	Swaziland	8.2	200	Gambia, The	0.11
41	Vanuatu	95	121	Spain	6.6	201	Gaza Strip	0.11
42	Madagascar	94.7	122	Timor Leste	6.4	202	Georgia	0.11
43	Cameroon	94	123	Haiti	6.2	203	Germany	0.11
44	Senegal	93.5	124	Gibraltar	6	204	Guatemala	0.11
45	Somalia	93.5	125	Switzerland	5.9	205	Paraguay	0.11
46	Turkmenistan	93.4	126	Austria	5.8	206	Poland	0.1
47	Guinea-Bissau	93.3	127	Trinidad & Tobago	5.8	207	Armenia	0.1
48	Bangladesh	93.2	128	Netherlands	5.7	208	Belize	0.1
49	Benin	92.9	129	Denmark	5.3	209	Cabo Verde	0.1
50	Syria	92.8	130	Sweden	5.1	210	Christmas Island	0.1
51	Indonesia	92.5	131	Liechtenstein	4.8	211	Greenland	0.1
52	Kyrgyzstan	91.9	132	Greece	4.7	212	Guernsey	0.1
53	Israel	91.7	133	Mongolia	4.4	213	Holy See ((Vatican	0.1
54	Kosovo Islands	91.7	134	Columbia	4.2	214	Honduras	0.1
55	Philippines	91.7	135	Nepal	4.2	215	Iceland	0.1
56	Ghana	91.6	136	Serbia	3.71	216	Jersey	0.1
57	Kenya	91.2	137	Peru	3.7	217	Kiribati	0.1
58	Northern Mariana Islands	90	138	Burma	3.5	218	Korea, North	0.1
59	Burkina Faso	88.3	139	Cambodia	3.5	219	Laos	0.1
60	Oman	87.7	140	Norway	3	220	Macau	0.1

61	Kuwait	86.4	141	Argentina	2.9	22 1	Marshall	0.1
62	Mali	86	142	Italy	2.6	22 2	Micronesia, Fed States	0.1
63	Guinea	84.2	143	Luxembou rg	2.4	22 3	Montserrat	0.1
64	Bahrain	81.2	144	Ukraine	2.3	22 4	Nicaragua	0.1
65	Qatar	77.5	145	Saint Vincent & Grena	1.7	22 5	Norfolk Island	0.1
66	Korea, South	77	146	Brazil	1.3	22 6	Saint Barthelemy	0.1
67	United Arab Emirates	76	147	Croatia	1.3	22 7	Saint Helena, Ascens	0.1
68	Chad	73.5	148	British Virgin Islands	1.2	22 8	Saint Lucia	0.1
69	Tanzania	72	149	Andorra	1.1	22 9	Saint Martin & Tristan	0.1
70	United States	71.2	150	Seychelles	1.1	23 0	San Marino	0.1
71	Congo, Republic	70	151	Bhutan	1	23 1	Sao Tome & Principe	0.1
72	Central African Republic	63	152	Panama	0.95	23 2	Svalbard	0.1
73	Burundi	61.7	153	Ireland	0.93	23 3	Turks & Caicos Is	0.1
74	Malaysia	61.4	154	Barbados	0.9	23 4	Wallis & Futuna	0.1
75	Lebanon	59.7	155	Bermuda	0.8	23 5	Curacao	0.07
76	Angola	57.5	156	Hungary	0.78	23 6	Sint Maarten	0.06
77	Kazakhst an	56.4	157	Uruguay	0.62	23 7	Pitcairn Islands	0
78	Lesotho	52	158	Portugal	0.61			
79	Brunei	51.9	159	Antigua & Barbuda	0.6			
80	New Caledoni a	50	160	Virgin Islands	0.55			

فره بې و فاکتوره کار بېگه گانې سه ر خه نه نه له کيشوهرې ناسيا و خوږه لاتی
نافین

به له بهر چاوگر تنی میسر وه ک په کیک له ولاتانی روزه لاتی نافین، ده توانین نیدعای نه وه

بکهین که ئەم ناوچه ناخیزگه‌ی خه‌ته‌نه بو هەر دوو ره‌گه‌زه‌که بووه و پشکنینی تهرمه مؤمیاکراوه‌کان که هی میسر یه کۆنه‌کانه، بوونی ئەم نه‌شته‌رگه‌ریه له سه‌رده‌مانی کۆندا ده‌سه‌لمینیت (فناپی و هاوکاران، 1382 ی هه‌تاوی). به پپی خسته‌ی ژماره 2، به شیوه‌ی مامناوه‌ند 86/02 له سه‌دی پیاوانی ناوچه‌ی رۆژه‌لاتی ناڤین خه‌ته‌نه کراون و به له به‌رچاوگرتنی ئه‌وه‌ی که زۆرینه‌ی خه‌لکی ئەم ناوچه شوێنکه‌وته‌ی نایینی ئیسلام و نایینی جووله‌که‌ن و فهرمانه‌کانی هەر دوو نایینه‌که له سه‌ر بنه‌مای واجب‌بوونی نه‌شته‌رگه‌ریی خه‌ته‌نه‌ی کورانه، بینه‌ی ئەم رۆژه‌چاوه‌روان نه‌کراو نیه. سه‌بارت به ئییرانیش ده‌بی ئه‌وه بلێین که له‌م ولاته‌دا هۆکاری په‌رسه‌ندن‌ی خه‌ته‌نه زۆره، له‌وانه بوونی خه‌ته‌نه له ناوچه‌ی رۆژه‌لاتی ناڤین، نایینی فهرمی ئه‌و ولاته، واته ئیسلام و په‌یوه‌ندییه‌ دێرینه‌که‌ی له‌گه‌ڵ ولاتی میسر که له به‌شی "خه‌ته‌نه له ئیران" دا به تیر و ته‌سه‌لی باس ده‌کریت.

به پپی ئه‌و زانیاریانه‌ی که له به‌ر ده‌ستن، رۆژه‌ی خه‌ته‌نه‌کردنی پیاوان له رۆژه‌لاتی ناڤین، ناسیای ناوه‌ندی، به‌نگلادش، ئه‌نده‌نوسیا و پاکستان نزیکه‌ی 100 له سه‌ده (هال، 2001). جگه له‌وه‌ش نزیکه‌ی 120 ملیۆن پیاوی خه‌ته‌نه‌کراو له هیندستان هه‌ن (درین و هاوکاران، 2006). له ناسیا رۆژه‌ی خه‌ته‌نه‌کردنی ناایینی زۆر که‌مه، له هه‌موو ئەم ولاته‌دا جگه له کۆریای باشوور و فیلیپین که خه‌ته‌نه له‌م ولاته‌دا زۆر باوه، خه‌ته‌نه‌کردنی پیاوان زیاتر به هۆکاری نایینی و فهره‌نگی نه‌نجام ده‌دریت. له کۆماری کۆریادا رۆژه‌ی نه‌نجامدانی خه‌ته‌نه له ماوه‌ی سه‌ده‌ی بیسته‌مدا به شیوه‌ی به‌رچاو گۆرانیکاری به سه‌ردا هاتوو و له نزیکه‌ی له سه‌دا سه‌فره‌وه، له سالێ 1945 دا بۆ زیاتر له 90 له سه‌د له ئیستادا به‌رز بووه‌ته‌وه (چارتی ژماره 5). ئەم گریمانە له نارادایه‌که ئەم بابەته‌ گرینگه‌ تا راده‌یه‌کی زۆر له ژیر کاریگه‌ریی ویلایه‌ته‌یه‌ کگرتوو‌ه‌کانی ئەمریکایه‌ که له سالێ 1945 دا سه‌ره‌رشتی کۆماری کۆریای گرت‌ه‌ ئه‌ستۆ. زۆربوونی رۆژه‌ی خه‌ته‌نه‌کردنی پیاوان له ناو گه‌نجانی بیست سال‌دا له سالێ 1950 تا 2000 زۆر دیاره (چارتی ژماره 5). ئەم ئامارانه‌ ده‌ریده‌خه‌ن که زیاترین رۆژه‌ی خه‌ته‌نه له ناو پیاواندا له سالانی هه‌شتاکان بووه و نزیکه‌ی 60 له سه‌د بووه (پانگ و کیم، 2002). له کۆماری کۆریا خه‌ته‌نه‌کردنی پیاوان له بری هه‌رته‌ی کۆرپه‌یی له سالانی هه‌ره‌زه‌کاری یان دره‌نگتر ئه‌نجام ده‌دریت (کیم، وای و پانگ، 1999). به پپی ئه‌نجامی توێژینه‌وه‌یه‌ک مامناوه‌ندی ته‌مه‌نی خه‌ته‌نه‌کردن له ناو هه‌زار و 500 پیاوی گه‌نجی خه‌لکی پارێزگای باشووری که دیمانه‌یان له‌گه‌ڵ کرابوو 10 بۆ 15 سال بوو که ته‌نیا 1 له سه‌دی کوره‌کان

لەم سالددا خەتەنە کرابوون (اوه و همکاران، 2004). لیکدانەوهیەکی دیکە سەبارەت بە هەزار و 124 پیاو دەریخستوو 80 لە سەدی پیاوانی رۆومالکراو خەتەنە کرابوون و مامناوەندی تەمەنی خەتەنە دوازدە بۆ 14 سالان بوو (ریو و هاوکاران، 2003). هۆکاری بۆلابوونەوهی جیهانیی خەتەنە پیاوان لە فیلیپین زۆر روون نییە، بەلام لەم ولاتەدا خەتەنە میژووویەکی دوور و درێژی هەیە و ئەم گریمانە هەیە کە خەتەنە لەم ولاتەدا هیچ پەییوەندییەکی بە کاریگەریی نایینەوه نییە (لی، 2005). لەم ولاتەدا لەبارە تەمەنی خەتەنەوه زانیاری کەممان هەیە، بەلام لیکۆلێنەوهیەکی دەریخستوو کە 42 لە سەدی کوران لە تەمەنی خوار 10 سالددا خەتەنە کراون، 52 لە سەدیانی لە نیوان تەمەنی 10 بۆ 14 سالیدا، هەرۆهە 52 لە سەد لە نیوان تەمەنی 10 بۆ 14 سالی خەتەنە کراون و 5 لە سەدیانی لە 15 بۆ 18 سال خەتەنە کراون (هەمان). هەرۆهە خەتەنە پیاوان لە ولاتی مالیزیا زۆر باوه، کە رەنگە بە هۆی کاریگەریی حەشیمەتی زۆری موسلمانانی ئەو ولاتە بێ کە 60 لە سەدی حەشیمەتی ولاتیان بێک هیناوه (اشمیتز و هاوکاران، 2001). لە لایەکی دیکەوه ئەم نەشتەرگەرییە لە ولاتی تایلەند جگە لەو کۆمەلگایانەکی کە لە باشووری تایلەند کە زۆرینەیان موسلمانن، بە دەگمەن ئەنجام دەدرێت (ویلنتە و پوتس، 2004: ماسترو و هاوکاران، 1994).

فاکتەرە کاریگەرەکانی سەر خەتەنە لە کیشووری ئەفریقا

خەتەنە پیاوان لە زۆریک لە ولاتی ئەفریقا و بەتایبەت باکووری ئەفریقا و زۆربەکی ولاتی رۆژاوی ئەفریقا باوه. لە بەرانبەرەدا لە باشووری ئەفریقا رێژەکی کەمترە. بە پێی نامارە بەرەستەکان، رێژەکی ئەنجامدانی ئەم نەشتەرگەرییە لە ولاتی بۆتسوانا، نامیبیا، سووازیلاند، زامبیا و زیمبابووه نزیکی 15 لە سەده (پارسییه دیمۆگرافی و تەندروستییهکان، 2006؛ درین و هاوکارانی، 2006؛ لئنی، 2005؛ کنولی و هاوکاران، 2004). ئەم نامارانه نیشان دەدەن کە رێژەکی ئەنجامدانی نەشتەرگەریی خەتەنە لە باشووری ئەفریقا 35 لە سەد، لە لیسۆتۆ 48 لە سەد، لە مۆزەمبیک 60 لە سەد و لە ئەنگۆلا و ماداگاسکار 80 لە سەده (پارسییه دیمۆگرافی و تەندروستییهکان، 2006؛ 2006؛ درین و هاوکارانی، 2006؛ لئنی، 2005؛ کنولی و هاوکاران، 2004). هەرۆهە، بۆلابوونەوهی نەشتەرگەریی خەتەنە لە ئەفریقای ناوەندی و رۆژھەلاتی لە نزیکی 15 لە سەد لە بۆرۆندی و رواندا بۆ 70 لە سەد لە کۆماری یە کگرتووی تانزانيا، 84 لە سەد لە

کینیا و 93 له سهد له ئیسیۆ پیا جیاوازه (پارپرسییه دیمۆگرافی و تندرستییه کان، 2006).

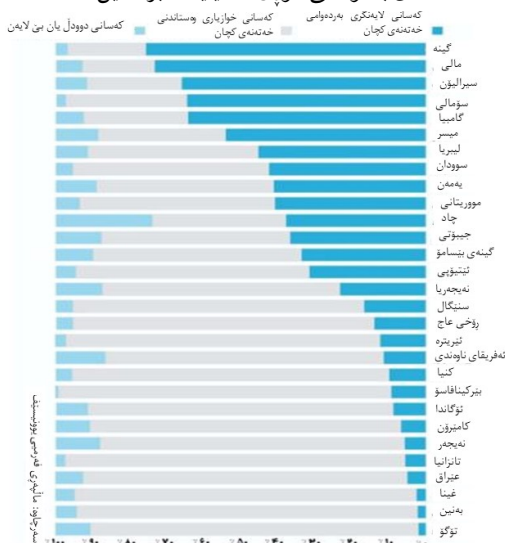
تەمەنی خەتەنە لە ولاتانی ئەفریقادا جیاوازه، بە جۆریک کە مامناوەندی تەمەنی خەتەنەکردن لە بورکینافاسۆ پینچ بۆ حەوت سەلە (پارپرسییه دیمۆگرافی و تندرستییه کان، 2006)، لە زامبیا حەوت بۆ 10 سەلە (بوا، 2006)، لە کینیا هەشت بۆ شازدە سەلە (ناگوت و بیلی، 2006) و تەنانهت لە هەندی بەشی کۆماری یە کگرتووی تانزانیا و باشووری ئەفریقا تا کۆتاییهکانی هەرەتی میرمنداڵی یان بیست سالان خەتەنە ئەنجام دەدریت (انکو و هاوکارانی، 2001؛ اوورت و هاوکاران، 2001).

خەتەنەکردنی پیاوان لە ئەفریقا زیاتر بە ھۆکاری ئابینی و فەرھەنگی و کەلتووری ئەنجام دەدریت. لە ولاتانی باشووری بیوانی ئەفریقا نهریت و شوناسی فەرھەنگی بە ئەندازی ئابین لە رپۆرەسمی خەتەنە پیاواندا رپۆلێکی گرینگ دەگێرێت. لەم ولاتانەدا تەمەنی خەتەنە لە کۆرپەییەووە هەتا کۆتایی هەرەتی میرمنداڵی و ھەرزەکاری یان سەرەتای تەمەنی بیست سالان جیاوازه. خەتەنە پیاو لە زۆریک لە ولاتانی ئەفریقادا ئەنجام دەدری، بەلام لەم نیوەندەدا ئەوێ گرینگە ھەمەچەشنی ھۆکارەکانە کە بۆتە ھۆی بەردەوامی ئەم نهریتە کۆنە. جگە لە جەختکردنی ھەندیک لە ئابینیەکانی وەکوو ئیسلام و جوولە کە لە سەر ئەنجامدانی خەتەنە، خەتەنە پیاو لە ناو ھەندیک لە نەتەوەکانی ئەفریقا بە مەبەستی بەھیزکردنی پەییوەندی زنجیرە پلەکان و پەییوەندی سیکیسی لە ئیوان ھەر دوو رەگەزی ژن و پیاو، بە جۆریک کە ئەگەر کەسێک لە یەکتێک لەم کۆمەلگایانەدا کە تییاندا خەتەنە کردەوێکی گرینگە، خەتەنە نەکرێ، ھەست بە ناسروشتی بوون و نایە کسان بوون لە گەل کەسانی دیکە ی ناو نەتەوەکی خۆی دەکات (ھلستین، 2004، ل 245). ھەر بۆیە رادە پەرسەندنی ئەم چەشنە نەشتەرگەرییە لە باکوور و رۆژاوا کیشووری ئەفریقا لە دیکە ناوچەکانی ئەم کیشوورە زیاتر و فراوانییەکی لە 15 بۆ زیاتر لە 80 لە سەد لە سەر ئاستی ولاتە جیاوازهکانی کیشووری ئەفریقا راکەییندراوە کە ھۆکاری ئەم رادە جیاوازییە دەتوانی بوونی ئەو ئین جی ئۆیانە بێ کە ھەندی جار مل بەم نەشتەرگەرییە نادەن و یان ئەو نەتەوە جیاوازانەکی کە دابونەرتی جیاوازیان ھەیە و لە ناو ھەندیکیاندا نەشتەرگەریی خەتەنە لە ماوێ سەدەکانی رابردوودا وەستینراوە. ھەلبەت ھۆکارەکانی فەوتانی ئەم نەشتەرگەرییە لە ناو ھەندی لەم نەتەوانە بە تەواوی رپوون نییە، بەلام لە فاکتەرە کاریگەرەکانی ئەم بابەتە گرینگە دەتوانین ناماژە بە بوونی بانگەشەکارە

(میسو نیره) نه ورو پیه کان له ولاتانیکي وه کوو بوستاوانا و مالوی و به شیک له باشوری نه فریقا بکهین و ههروهه ده توانین نامازه به فرمانی ههندیك له فه رمانه واکان له ههندیك له قوناغه کانی میژوودا بکهین (WHO, 2007).

خه ته نه ی به کۆمه لی کوران له کینیا (خبر آتلان)

چارتی ژماره 6: پروانگی خه لکی هه ندی له ولاته جیاوازه نه فریقاییه کان سه بارهت به خه ته نه ی

کچان (مالیپه ری فه رمی یوونیسٹیف)

فه بی و فاکتیره کاربگه ره کانی سه ر خه ته نه له ناو کۆمه لگه ئینگلیزی زمانه گاندا (ئه مریکا، ئه وروویا، ئینگلته را، ئوسترالیا و نیوزیله ند) له در یژه ی سه ده ی نۆزده هه مدا خه ته نه ی پساوان له ناو خه لکی ولاتانی پیشه سازی

ئینگلیزی زماندا برهوی په یدا کرد که ئەمەش ھۆکاری زیادبوونی دەرمانی بیھۆشی له نەشتەرگەرییەکان و توژیڤنەوہ پەتازانییەکان¹ بوو که پێشانى دەدا 61 له سەدى نەخۆشە ناجوولە کەکان (بە واتایەکی تر خەتەنەنە کراو) تووشى نەخۆشى سەفلیس² ھات بوون کە چى ئەم ژمارە بۆ جوولە کەکان تەنیا 19 له سەد بوو. ھەر ئەم بابەتە بوو ھۆی پەرەسەندنى ئەم بۆچوونە کە خەتەنە نەشتەرگەرییەکی بەسوودە و بەرپێست³ (نووکى سیرەت) ھۆکاری نەخۆشییە کە لا بردنى پێویستە. سەرەرای ئەمانە رێژەى خەتەنە لە ئەورووپا، بە بەراورد لە گەڵ ئەمریکا، زۆر کەمترە (WHO, 2007).

لە ویلايەتە یەكگرتووەكانى ئەمریکا و بەریتانیا، ھەتا جەنگى دووھەمى جیھانى، خەتەنە وەك پرسىكى پزىشكى لە قەلەم دەدرا. بەلام سەربارى ئەمانەش خەتەنە لە بەریتانیا ھەتا سالانى 1960 و لە سەرانسەرى ویلايەتە یەكگرتووەكانى ئەمریکا لە دواى 1970 بوو بە شتىكى ناپزىشكى و لەم چوارچۆیەدا پەسپۆرانی پزىشكى و سیستەمەكانى بیمە / چاودێرىیە تەندروستییەکان لە گرینگترین ھۆکارە کاربەگەرەکان بوون. لە ویلايەتە یەكگرتووەكانى ئەمریکا شادا چالاكفانانى جەماوهرى لەم بوارەدا رۆلێكى گرینگیان ھەبوو.

خالیكى سەرنجراكیش كە پێویستە ناماژەى پى بكەین ئەوھى كە ئەم بابەتە لە كاتى بوونى ھیزە كۆمۆنىستەكان لە یەكیتی سۆفیەتدا بوونى ھەبوو. بە گۆرەى راپۆرتى شانئال لۆمیرسییە لە گۆفارى نارەش (آرش)، نزیكەى 47 ملیۆن مۆسلمان لە یەكیتی سۆفیەتدا دەژیان و نەك ھەر ئەو كەسانە، بەلكوو ھەندىك كەسى بىباوەر و نەندامانى پلە بەرزى حیزبى كۆمۆنىستىش خەتەنە كرابوون. بە بۆچوونى ئەوان خەتەنە نەرىتێكى فەرمیە نەك نایینى و دەبێتە ھۆى ئەوھى ئەوان خۆیان لە برا گەورە رۆوسەكان جیا بكەنەو. لۆمیرسییە لە درێژەى ئەم راپۆرتەیدا رابگەیانندوو؛

"ئەو كەسەى خەتەنە نەكراو نائوانى مۆسلمان بى، و كەسىكى ئۆزبەك ... یان تەتار ... یان تاجىك نائوانى مۆسلمان نەبیت".

لە درێژەى سەدى نۆزدەھەم و دواى سەرھەلدانى بیھۆش كردن لە نەشتەرگەریدا و یەكەمین توژیڤنەوہى پەتازانى (ئىپىدیمۆلۆژىك)، وەكوو توژیڤنەوہ لە سەر نەخۆشە نزیكییەكان لە سالى ۱۸۵۵ كە دەریخست 6۱ لە سەدى نەخۆشە ناجوولەكە (كە خەتەنە

1. epidemiology
2. syphilis
3. prepuce

نەكران)، بە بەراورد لەگەل ۱۹ لە سەدى نەخۆشە جوولەكەكان تووشى سفلىس بوون، خەتەنەى پىاوان لە ولاتانى پىشەسازى ئىنگلىزى زمان بە شىۆەى زۆر بەرچاوپرووى لە زيادبوون كرد. بە پشتبەستن بە زانبارىيە بەردەستەكان، نەشتەرگەرىيە خەتەنە لە ئەمەرىكاي باكوورى لە چاواناچەكانى دىكەى ئەم كىشۆەرە زياتر باوە، بەلام هۆكارى بلابوونەوى خەتەنە لە ئەمەرىكا و كانادا (بە رىز 71/2 لە سەد و 31/9 لە سەد) لەگەل ناوچەكانى ترى جىهان فەرقى ھەيە و لە سەر بنەماى دەرەنجامە پزىشكىيەكانە. رېژەى خەتەنەكردنى كۆرپە و مندالى كۆر لە ئەمەرىكا لە سالانى شەستەكاندا (1960) گەيشتە نرىكەى 80 لە سەد و لە ئىستاشدا بەردەوام پرووى لە زيادبوونە، واتە لە نىوان 76 ھەتا 92 لە سەد (مورىس و ھاوکاران، 2016). لە سالى 1971 زايىنى بوو كە كۆمەلەى ئەمەرىكى بۆ پزىشكىيە مندالان¹ راپگەياندا، كە نەشتەرگەرىيە خەتەنە ھىچ كاردايەكى پزىشكى نىيە و بوو ھۆى كەمبوونەوى رېژەى خەتەنە لەم ولاتەدا، بەلام لە سالى ۱۹۸۹، دواى بلابوونەوى ھەندى راپۆرت سەبارەت بە كارىگەرىيە خەتەنە لە سەر كەمكردنەوى ھەوكردىنى مەز لە كۆران، كەمكردنەوى تەشەنەسەندنى ھەوكردىنى سىكسى لە ناو كەسانى پىگەيشتوودا و كەمكردنەوى بلابوونەوى شىرپەنجەى ئەندامى زاوژنى پىاوان و زارەكى منالدان، ئەم رىكخراوہ راپگەياندا خەتەنە لە تافى كۆرپەيىدا قازانجى يەكجار زۆرە و ھەر ھە زيانى شاراوھشى ھەيە كە پىويستە داىك و باوكەكان پىش ئەنجامدانى ناگادار بكرىنەو (فشاركى نىا، ۱۳۷۴ ھەتاوى). كەواتە ئەمە زيادبوونى رېژەى خەتەنەى كۆرانى لە ئەمەرىكا لى كەوتەوہ. گرىنگترىن خال لەم نىوئەندا ئەو پىشبنىيانەن كە باس لە كەمبوونەوى رېژەى ئەم نەشتەرگەرىيە لە داھاتوودا دەكەن. بە پىى راپۆرتى واشىنگتۆن پۆست، تەنىا 33 لە سەدى ئەو كەسانەى تەمەنىان لە نىوان ھەژدە بۆ بىست و نۆ سالە پىيان واىە دەبى كۆران خەتەنە بكرىن، و ئەمە لە حالىكدايە كە ئەم باوہرە لە ناو گروپە تەمەنىيەكانى سى بۆ چل و چوار سال، و چل و پىنج بۆ شەست و چوار سالان بە رىز 43 و 52 لە سەد بوو (واشىنگتۆن پۆست، 2015). بە پىى خەملاندانەكانى توژىنەوہەكى نىشتمانى لە ولاتى ئەمەرىكا (مورىس و ھاوکاران، 2016)، كە لە نىوان سالانى 2005 و 2010 ئەنجام دراوہ و تىيدا دىمانە لەگەل نمونەيەكى نىشتمانى پىكھاتوو لە شەش ھەزار و 294 پىاوى چواردە بۆ پەنجا سال كرا، رادەى پەرسەندنى گىشتى خەتەنە 80/5

1. American Academy of Pediatrics (AAP)

له سهد بوو. به گوږه‌ی ئەم ئەنجامانه، جیاوازییه ره‌گه‌زییه‌کان ناشکرا بوو: بڵاوبوونه‌وه‌ی 90/8 له سهد له ناو سپی پیسته نایسپانییه‌کان، 75/7 له سهد له ره‌ش پیسته نایسپانییه‌کان و 44 له سهد پیاوانی ئەمریکی مه‌کسیکی.

له کانادا، به پێچه‌وا‌نه‌ی ویلایه‌ته‌یه‌ کگرتووه‌کانی ئەمریکا به‌لگه‌ ڤوونه‌کان ئەوه‌ پیشان ده‌ده‌ن که تا دی رێژه‌ی خه‌ته‌نه‌ ڤوو له دابه‌زین ده‌کات. به پێی ناماره‌کانی سالانی 1970-1971 رێژه‌ی خه‌ته‌نه‌ی کۆرپه‌کان له 42 له سهد‌وه‌ له نوفا‌سکۆشیا بۆ 67 له سهد له ئالبیرتا جیاوازه. داتا‌کان ده‌ریده‌خه‌ن که بڵاوبوونه‌وه‌ی نه‌شته‌رگه‌ریی خه‌ته‌نه‌ له ماوه‌ی سالانی ده‌یه‌ی 1970 که‌می کردووه. که‌مترین رێژه‌ی ئەم که‌م‌بوونه‌وه‌ به 13 له سهد له که‌بک و له نوفا‌سکۆشیا له سالی 1978 دا 22 له سهد بووه. ئەم دابه‌زینه‌ ڤه‌نگه‌ به‌ هۆی بۆچوونی ئاکادیمیای مندا‌لانی ئەمریکا و ئەنجومه‌نی مندا‌لانی کانادا له ده‌یه‌ی 1970 بێ که ئیدعای ئەوه‌یان کرد که خه‌ته‌نه‌ هیچ کاریگه‌رییه‌کی باشی پزیشکی له سهر کۆرپه‌کان نه‌بووه (ویرت، 1980).

له سالانی ڤا‌بردوودا خه‌ته‌نه‌ی پیاوان له ئەوروو‌پادا ڤووبه‌ڤرووی دژایه‌تی و ئاسته‌نگ بووه‌ته‌وه که یه‌کیکیان قه‌ده‌غه‌کردنی خه‌ته‌نه‌ له سالی 2012 له شاری کۆلنی ئەلمانیا بوو. دوا‌ی ئەوه‌ی کورپیک سهردانی پزیشکی کرد به هۆی خوینبه‌ر‌بوونی دوا‌ی خه‌ته‌نه‌، ئەم داد‌گایه‌ ڤایگه‌یان‌د که خه‌ته‌نه‌کردنی مندا‌ل تا ده‌گاته ته‌مه‌نی یاسایی قه‌ده‌غه‌یه‌ و ئەنجامدانی نه‌شته‌گه‌ریی خه‌ته‌نه‌ به تاوان داده‌نری، به‌لام کاتی که‌سه‌که‌ بگاته ته‌مه‌نی یاسایی ئەگه‌ر خۆی ڤازی بوو بۆی هه‌یه ئەم نه‌شته‌رگه‌رییه‌ نه‌نجام بدات. دادوهرانی ئەم داد‌گایه‌ پێیان وا بوو که خه‌ته‌نه‌ نه‌ تنیا زیان به‌ جه‌سته‌ی مندا‌لان ده‌گه‌یه‌نی، به‌لکوو نه‌شته‌رگه‌رییه‌که‌ که بۆ هه‌میشه‌ له سهر جه‌سته‌ی مرؤفدا ده‌مینیته‌وه‌ و هه‌ر له‌به‌ر ئەمه‌ش نایاساییه (واشینگتۆن پۆست، 2015). هه‌لبه‌ت ئەم قه‌ده‌غه‌کردنه‌ له لایه‌ن داد‌گایه‌کی خۆجیبی ڤاگه‌ییندرا و هه‌موو ئەلمانیا ناگه‌ریته‌وه‌.

دۆسیه‌یه‌کی دیکه‌ی قه‌ده‌غه‌کردنی نه‌شته‌رگه‌ریی خه‌ته‌نه‌ هه‌ی سالی 2019 بوو، کاتیک ڤارتی ناوه‌ندی سوید، له کۆبوونه‌وه‌ی سالانه‌ی خۆیدا و به‌ زۆرینه‌ی ده‌نگ، پلانی قه‌ده‌غه‌کردنی خه‌ته‌نه‌ی کورانی په‌سه‌ند کرد. له‌م پلانه‌دا هاتووه‌:

ئه‌گه‌ر بۆ ئەنجامدانی خه‌ته‌نه‌ هیچ هۆکاریکی پزیشکی له ئارادا نه‌بوو ده‌بێ ئەم دا‌په‌ره‌ به‌ زووترین کات له‌م ولاته‌دا قه‌ده‌غه‌ بکری‌ت. هه‌ر له‌م باره‌وه‌ جیگه‌ری سه‌رۆکی ڤارتی ناوه‌ندی سوید ڤایگه‌یان‌دبوو که قه‌ده‌غه‌کردنی خه‌ته‌نه‌ی پیاوان باهه‌تیکه‌ که تیشک ده‌خاته

سەر مافی مندالان و هیچ پەيوەندییەکی بە نایینەووە نییە. پێشتریش و لە ساڵی ۲۰۰۱دا یاسایەك لەم وڵاتەدا دەرچوو کە بە پێی ئەو یاسایە کورپان تەنیا بە نامادەبوونی پزیشکی متمانە پێکراو کە لە لایەن وەزارەتی تەندروستی سویدەووە کە شیاو تێتییە کە ی قسول کرابی بۆیان هەیه خەتەنە بکەن. (هەوالدەریی ایرنا، 1398 هەتاوی).

رێژە خەتەنە کورپەکان لە ئوسترالیا لە ساڵانی 1970 و 1980 کەمی کرد، بەلام ئیستا هیواش هیواش خەریکە رێژە کە ی زیاد دەکات (موریس و بیلیس، 2004). بە پێی ئەنجامی راپرسییەکی سەرتاسەری لە سەر 10 هەزار و 173 پیاوی ئوستراالی، 59 لە سەدی پیاوانی ئەم وڵاتە خەتەنە کراون. هەروەها داتا کانی تر دەریدەخەن کە رێژە خەتەنە کردنی کورپە لە ساڵی ۱۹۷۴، ۵۰ لە سەد، لە ساڵی ۱۹۸۳، ۲۴ لە سەد و لە ساڵی ۲۰۰۴، ۱۷ لە سەد بوو (اودانیل، ۲۰۰۴). بەلام سەبارەت بە نیوزیلەند زانیارییەکی ئەوتۆ لە بەر دەستدا نییە. بە پشتبەستن بەو ئەنجامانە ی کە لە توژی نەووەیه کدا کە لە سەر ۴۳۵ پیاوی لەدایکبوی ساڵانی ۱۹۷۲-۱۹۷۳ لە شاری داندین بە دەست هاتوون، رێژە خەتەنە ۴۰ لە سەد بوو (دیکسون، ون رود، و پل، 2005) کە ئەمەش بە شێوەیەکی بەرچاو زیاتر لە رێژە ی ۲۶ لە سەد لە ناو هەزار و ۲۶۵ مندالی لەدایکبوی گەرەکی شاری کرایست چەرچ لە سال 1977 هـ (فرگوسن و هاوکاران، 2006).

فرەبی و فاکتەرە کاریگەرەکانی سەر خەتەنە لە کیشوهری ئەمریکای ناوهندی و باشووری

خەتەنە کردنی کورپان لە ئەمریکای ناوهندی و باشووری جیاوازه. بیگومان لیکۆلینەووی تیر و تەسەل سەبارەت بە ناوچە جیاجیاکانی جیهان ئەنجام نەدراوه، بەلام خەمڵاندنەکان نامازە بوو دەکەن کە رێژە خەتەنە لە هیچ یەکیک لە وڵاتانی ئەم ناوچە لە 20 لە سەد تێنە پەریو. نازتکەکان¹ و مایانەکان² لەو نەتەوانەن کە ئەم کارە ئەنجام دەدەن کە بە هاتنی ئەورووپییەکان بۆ ئەم ناوچانە تا رادەیهکی زۆر خەتەنە باوی نەماوه. راپۆرتەکانی سەدە ی ۱۷ هەتا ۱۹ لەم ناوچەدا دەریدەخەن کە خەتەنە ی پیاوان لە دەریای کاراییب نە تەنیا لە ناو جوولە کەکاندا بە لکۆو لە ناو ئەفریقییە ناوخواییه کانیشتا کە کاریان بۆ دەکردن ئەنجام دەدرا. بە پێی ئەنجامی توژی نەووەیه ک کە لە سەر پیاوانی هاو بەشی سیکیسی ئەو ژنانە ئەنجام درا کە لە توژی نەووەیه ک لەمەر شیر پەنجە ی ملی منالدان لە وڵاتانی کۆلومبیا و

1. Aztec
2. Mayan

کاستاریکا و مهكسیک و پاناما به شدارییان کردبوو، 11 له سهدی ئه و پیاوانه خه تهنه کرابوون (هه رچه نده به پشتبه ستن به راپۆرتی پیاوانی به رتوئیژینه وه، 25 له سهدیان خه تهنه کرابوو) ههروه ها به گویره ی ئه نجامی توئیژینه وه یه کی نوپتر که له سه ر شیره پهنجه ی ملی منالان له ناو هاوبه شه سینکسییه کانی ژنانی گروپهی کۆنترۆل ئه نجام درا، ده رکهوت که 7 له سهدی پیاوانی کۆلۆمبیا و به رازیل خه تهنه کرابوون. سه ره رای ئه وه ش، به گویره ی ئه و زانیاریانه ی که له مۆله تی ته ندروستی نموونه یه کی هه ره مه کی پیکیه اتوو له 300 پیاوی خوازیاری ئیش له ولاتی لیما و پرۆ ده رکهوت که 6 له سهدیان خه تهنه کرابوون (WHO, 2007).

به‌شی چوارهم: خه‌ته‌نه له چوارچیوهی حوکمیکی ئایینی و پیشینه‌ی ئایینی خه‌ته‌نه له سهر ئاستی جیهاندا

پیشه‌کی

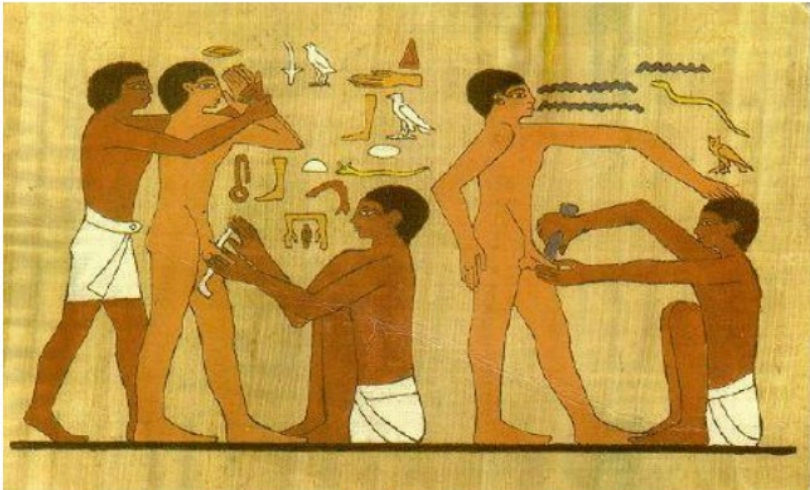
جوغرافیای بلاوونوه و باوه‌رداربوون به نه‌شته‌رگری خه‌ته‌نه له ناو نه‌توه و ئایینه باوه‌کاندا ئاماژه به‌وه ده‌کا که خه‌ته‌نه له بنه‌رته‌وه نه‌شته‌رگریه‌کی ئایینییه. به‌ پیی ئه‌و ئاماران‌ه‌ی که له لایهن ناوه‌ندگه‌لینکی وه‌کوو ریک‌خراوی ته‌ندروس‌تی جیهانی و نووسینگه‌ی به‌رهنگاربوونوه‌ی نایدزی ریک‌خراوی نه‌ته‌وه یه‌گرتوه‌کان¹ دراوه (۲۰۰۸) ته‌نیا نزیکه‌ی ۳۰ له سده‌ی هه‌موو خه‌ته‌نه‌کانی دنیا هۆکاری نا‌ئاینیان هه‌بووه. هه‌روه‌ها ئه‌م ئاماره‌ ده‌ریده‌خا که نزیکه‌ی ۷۰ له سده‌ی هه‌موو ئه‌و خه‌ته‌نانه‌ی که له جیهاندا ئه‌نجام دراون له ناو په‌رپه‌وانی ئایینی ئیسلام و جووله‌که‌دا پروویان داوه.

هه‌ر چه‌نده‌ ته‌نیا له ناو شو‌ینکه‌وتووانی دوو ئایینی ئیسلام و جووله‌که‌یه‌ که خه‌ته‌نه‌یان له سهر واجبه، ئیمه‌ له‌م به‌شه‌دا جگه‌ له‌م دوو ئایینه، ییگه‌ی خه‌ته‌نه‌ له ئایینی مه‌سیحیشدا تاوتوئ ده‌که‌ین. لیک‌دانه‌وه‌ی ئایینی مه‌سیحی له‌م پروانگه‌وه‌ له‌به‌ر ئه‌وه ئه‌نجام ده‌درئ که یه‌که‌م: ئه‌وه‌ی که رپوره‌سمیکی هاوبه‌ش له نیوان ئایینه باوه‌ردار و ناباوه‌ردار به‌ خه‌ته‌نه‌یه، هیشتاش هه‌ندیک له‌ تا‌قمه‌ کۆنه‌کانی ئایینی مه‌سیحی باوه‌ریان به‌ نه‌شته‌رگری خه‌ته‌نه‌یه و دووهم: لیک‌دانه‌وه‌ی پروانگه‌ی مه‌سیحیه‌ت له‌م پرووه‌وه تا راده‌یه‌ک پیشانده‌ری پروانگه‌ی زوریک له‌ که‌سانی ئایینییه که له جیهانی ئه‌م‌رۆدا باوه‌ریان به‌ خه‌ته‌نه‌ نییه. له‌ درئۆده‌ا سه‌ره‌تا بۆ‌چوونی جووله‌که‌کان سه‌باره‌ت به‌ خه‌ته‌نه‌ تاوتوئ ده‌کریت. پاشان پروانگه‌ی مه‌سیحیه‌ت تاوتوئ ده‌کرئ و له‌ کۆتایشدا، پروانگه‌ی گرینگترین ناین که له جیهانی ئه‌م‌رۆدا که باوه‌ری به‌ خه‌ته‌نه‌یه واته‌ ئیسلام، لیک ده‌دریته‌وه.

1. World Health Organization & UNAIDS

تایبه تمه ندیی نایینی نه شته رگه ربی خه ته نه

له پرووی میژووییه وه خه ته نه ی پیاو په یوه ندی به کاری نایینی و شوناسی نه ته وه بییه وه بووه. خه ته نه له ناو گه لانی کونی سامیدا، له وانه میسر و جووله که کاندبا او بووه، (جانسون، ۱۹۹۳) و کونترین به لگه نامه له م باره وه هی شیوه کارییه کانی سه ر کتلی گوری میسر ییه کانه که میژووه که ی ده گه ریته وه بو نزیکه ی ۲۳۰۰ سال پیش زایین (وینه ی ژماره 20).

وینه ی ژماره 20: کونترین شیوه کاریی دوزراوی خه ته نه له میسری کون (نه حمه دی، 1394 هه تاوی) به لام خه ته نه ی پیاو له نایینه نایبراهیمییه کان کاریکی نه ناسراو و له هه ندیک حاله تدا پیچه وانه ی پرهنسییه کانیاں بووه. بو نموونه له کتیبه پیروژه کانی هیندوسیدا باس له خه ته نه نه کراوه و وا دیاره هه ر دوو نایینی هیندوسی و بوودا هه لو یستیکی بی لایه نیان سه باره ت به خه ته نه هه یه. نایینی هیندوو دژی خه ته نه یه که که هه یچ پاساویکی پزیشکی نه بی، چونکه به پیی ناموژه کانی ئەم نایینه جهسته له لایه ن خودای گه وروه نافرینراوه و که س مافی نه وه ی نییه به بی ئیزنی ئەو که سه ی که ئەم جهسته ی پی دراوه بیگوریت. هه ندیک له گروپه هیندوسییه کان راسته وخو خه ته نه به دژی سروشت و خیلقه تی خودا ده زانن. ههروه ها سیکه کانیش کوپه کانیاں خه ته نه ناکه ن، و نایینی سیکه کان خه ته نه کردنی نیر و می به ناچاری نازانن و په خنه له م کاره ده گرن.¹

1- هه رچه نده به پروای زوریک له باوه دارانی نایینی هیندوسی، خه ته نه کردن کاریکه که له گه ل شوناسی شونیکه وتوانی ئەم نایینه دا ناوکه، به لام هه ندیکیان به هوی هوکاری پزیشکی وه که مکرده وه ی

هەر وەها ئاراستەى ئایینی مەسیحیش دژى خەتەنەىە. بۆ نمونە بە پىنى بۆچوونى نەرىتى پۇلس "لە ئایینی مەسیحدا هیچ جیاوازییەك لە ئیوان خەتەنەكران و خەتەنەنەكراندا نییە" (غلاطیان، 5:6) و لە فەرمانیکدا كە لە سالى ۱۴۴۲ لە لایەن پاپا لە كەنەسى كاسۆلیكى رۆما دەرکرا و تیدا هاتوو كە خەتەنەى پیاو پىویست نییە. كەواتە بە پىداگرییەو فەرمان بە هەموو باوەردارانى مەسیحیەت دەكا كە "نە پىش غوسلى پىرۆز و نە پاش غوسلى پىرۆز خەتەنە نەكەن" (پاپا یۆگنیۆسى چوارەم، ۱۴۴۲). لە ناو ئایینە جیاوازهكانى مەسیحیدا، تەنبا مەسیحیە قبتیەكان لە میسر و مەسیحیە ئۆرتۆدۆكسەكان لە ئیسوپیا، كە دوو ئایینزای هەرەكۆنى مەسیحیەتن (ترنى، 2003) و زۆر پىك لە تاییەتمەندییەكانى مەسیحیەتى سەرەتایان پاراستوو، هیشتا پىداگری لە سەر ئەنجامدانى نەشتهرگەرى خەتەنە دەكەن. بۆ نمونە 97 لە سەدى پیاوانى ئۆرتۆدۆكس لە ئیسوپیا خەتەنە كران (رپرسییە دیمۆگرافى و تەندروستیەكان، 2006). زۆر مشتومرى گروپى سەبارەت بە خەتەنەى پیاوان لە ناو مەسیحیەكانى پیاوانى ئەفریقا دروست بوو، بەلام لە كۆتاییدا هیچ كۆدەنگییەكى روون لە سەر سازانى خەتەنەى پیاوان لە گەل بىر و باوەرە مەسیحیەكان دەست نەكەوت (وستر كمپ، 2007). هەندى لە كلیسای مەسیحیەكان لە ئەفریقای باشوورى دژى ئەم كارەن و وەك رپۆرەسمیكى بپەرستى لى دەروان (رىن تلجارد، 2003). لە كاتیکدا لە هەندىكى دیکە بۆ نمونە لە كلیسای نۆمیا لە كینیا، نەشتهرگەرى خەتەنەمەرجى بوونە ئەندامى كلیسایە (ماتسون و هاوكاران، 2005). مەسیحیە بەشداربووكان لە وتوویژى گروپییەكان لە مالاوى و زامبیا لە بارەى ئەنجامدانى خەتەنە بۆچوونى هاوشیویان هەیه، بۆ وینە دەلین عیسا خەتەنە كراو و كتیى پىرۆزىش فىرى نەشتهرگەرى خەتەنەمان دەكات (لوکوبو، 2007؛ ان گالاند و هاوكاران، 2007).

لە هەندى ولاتى رۆژاواى ئەفریقا رێژەى خەتەنە لە ناو كەسانى ئایین پەرورەرى

مەترسى تووشبوون بە قارچك و باكتىریا هەولى ئەنجامدانى خەتەنە دەدەن. هەر وەها دەوترى ئەگەرى تووشبوون بە شىرپەنجەى مىلى مئالدان لە سىكس كردن لە گەل پیاوانى خەتەنەكراودا كە مەترە. دارپۆزەرانى سىاسەتى ئەنجومەنى تووژینەوى پزىشكى هیندستان و دامەزراوى نىشتمانى تووژینەوى ئایدز لە هیندستان پىشنياریان كروو كە خەتەنەكردنى پیاوان وەك بەشنىك لە پاكیجىكى گشتگىر بۆ خو پاراستن لە ئایدز پىشكەش بكړئ كە مژارەكانى بریتىیە لە: كۆندۆم، كە مەكردنەوى رێژەى هاوبەشە سىكسىیەكان، دواخستنى دەست پىكردنى سىكس، چاودىرى نەخۆشییە نزیكییەكان و پشكنىنى ئایدز و راوژوكارى.

نهریتخواز که متر له مهسیحیه کانه. بۆ وینه له بورکینافاسۆ ٦٦ له سهد له بهرانهر ٩٣ له سهد و له غانا ٦٨ له سهد له بهرانهر ٩٥ له سهد (پاپرسییه دیموگرافی و تندرستییهکان، 2006). راسته که نایین و نه تهوه ده توان په یوه نډیه کی نزیکیان له گه ل یه کتردا هه بئ، به لام نایین له ناو گروپیکی نه ته ویددا ده توانی دیاریکه ریکی به هیز بیت. بۆ نمونه له ناو هۆزی مؤل دا قبانی له غانا ریژه ی خه ته نه له ناو موسلمانان 97 له سهد و له ناو مهسیحیه کان 78 له سهد و له ناو ئه و که سانه ی که نایینی نهریتیان هه به 43 له سهد و له ناو که سانی بی باوهردا 52 له سهد (هه مان).

ههر چه نده به پشته ستن به نه نجامی وه ده ستهاتوی زوریکی له لیکۆلینه وه کان، جگه له دوو حالته تی ئاوارته ی سهره کی واته ئیسلام و جووله که نه بی، نایین له خه ته نه کردنی پیاواندا هۆکاری سهره کی نییه و دیاره زوریکی له نایینه کان بۆ وینه نایینی هیندۆسی و بوودیزم هه لۆیستیکی بی لایه ن یان دژ بهریان بهرانهر به خه ته نه هه یه، به لام ده بی ئه وه بزانی که نزیکه ی 100 له سهدی پیاوانی موسلمان و جووله که خه ته نه بۆ خویان به واجب ده زانن و نزیکه ی 70 له سهدی هه موو پیاوه خه ته نه کراوه کانی جیهان سهر به کۆمه لگه ی موسلمانن و ته نیا 30 له سهدی خه ته نه کراوان ناموسلمان یان ناجووله که ن (ریکخراوی تندرستی جیهانی و نووسینگه ی به ره ننگار بوونه وه ی نایدزی ریکخراوی نه ته وه په کگرتوه کان، ٢٠٠٨). ناماره په یوه نډیداره کان به خه ته نه ی نایینی و نایینی له سهر ناستی جیهان له خسته ی ژماره ٣دا هاتوه.

خسته ی ژماره ٢: ریژه ی خه ته نه کراوانی ته مه ن ١٥ سال و سهر ووتر له جیهاندا (ریکخراوی تندرستی جیهانی و نووسینگه ی نه ته وه په کگرتوه کان بۆ نایدز، ٢٠٠٨)

بره وی خه ته نه ی پیاوان له حه شیمه ت (ریژه)	ریژه ی خه ته نه کراوانی پیاو (ملیۆن)	ریژه ی خه ته نه له کۆی پیاوانی خه ته نه کراو له جیهان (ریژه)	
خه ته نه ی نایینی			
100 له سهد	455	68/8 له سهد	پیاوانی موسلمان
100 له سهد	5/3	0/8 له سهد	پیاوانی جووله که
خه ته نه ی نایینی			
75 له سهد	84/9 له سهد	12/8 له سهد	ویلایه ته په کگرتوه کانی ئه مریکا

دیکەى ولاتان	17/6 لە سەد	116/3	61 لە سەد
كۆى دنیا	100 لە سەد	661/5	30 لە سەد

ئایین، وهك یه كێك له گرینگترین ناوه‌ند و یه كێك له دیارده كاریگه‌ره‌كانی ناسینی هه‌مه‌لایه‌نه‌ی فه‌رهه‌نگی هه‌ر جفاك و كۆمه‌لگایه‌ك، به‌ درێژایی میژووی پره‌ه‌وراز و نشیوی مروفایه‌تی، داكشان و هه‌لكشانیکى زۆرى به‌ خۆوه‌ بینوه. رێژه‌ی بێر و باوه‌ر و رێكخراوی ئایینی ئه‌وه‌نده‌ زۆرن كه‌ لێكۆله‌ران زۆر به‌ زه‌حمه‌ت توانیو‌یانه‌ پیناسه‌یه‌كى گشتیی په‌سه‌ندكراو بۆ ئایین وه‌ده‌ست بێنن (گیدنز، 1985، ل 496). هۆگری مروف بۆ ئایین له‌ سیسته‌مه‌ كۆمه‌لایه‌تی و به‌ستینه‌ زه‌مه‌نى و شوێنیه‌كاندا بیجمی جیاواز به‌ خۆوه‌ ده‌گرێ، كه‌ بوونی ئایین و ئایینزا جۆراو‌جۆره‌كان ئه‌مه‌ پشتراست ده‌كاتوه‌. ئایین بیجم به‌ ژیانی كۆمه‌لایه‌تی مروفه‌كان له‌ ناو كۆمه‌لگادا ده‌دا و كۆترۆلی ده‌كا و وه‌ك كۆمه‌لێك بێر و باوه‌ر و له‌ چوارچێوه‌ی كه‌مال (ته‌واوته‌ی) له‌ بێرۆكه‌ و رفтары مروفه‌كاندا به‌رده‌وام ده‌بیت. كاریگه‌ریی ئه‌م بێر و باوه‌رانه‌ له‌ رفтары و كرداری نه‌وه‌كانی داها‌توشدا ده‌بینرێت. خه‌ته‌نه‌ كردن یه‌كێك له‌ و بێر و باوه‌رانه‌یه‌ كه‌ له‌ نه‌ریت و فه‌رهه‌نگه‌ كۆنه‌كانه‌وه‌ وه‌رگیراوه‌ و دزه‌ی كردۆته‌ ناو ئایین و له‌ قۆناغه‌كانی دواتردا خۆی به‌ سه‌ر مروفدا سه‌پاندوه‌وه‌. ئه‌و باوه‌ره‌ی كه‌ خه‌ته‌نه‌ ته‌نیا كرده‌وه‌یه‌كى نه‌ریتی رابردووان نییه‌، به‌لكوو مه‌رجیكى خودایی بۆ موسلمانان و جووله‌كه‌كان بووه‌، هه‌ندێ ناكۆكى له‌ چۆنیه‌تی بێر كرده‌وه‌ له‌ مه‌ر خه‌ته‌نه‌ی پیاوان و ژنان دروست كرده‌وه‌ و ئه‌مه‌ وه‌بیر دێنێته‌وه‌ كه‌ باوه‌ری ئایینی بۆ نه‌ریت و كه‌لتوو‌ره‌كان هۆكاری مانه‌وه‌ی ئه‌م نه‌شته‌رگه‌رییه‌، چونكه‌ ئایین بۆ پێویسته‌یه‌كان سه‌رچاوه‌یه‌كى هه‌میشه‌یه‌ و هیواداربوون به‌ خودا ریشه‌ی كرداره‌كانیه‌تی. به‌لام له‌ لایه‌كى دیکه‌وه‌ بابه‌ته‌ فه‌رهه‌نگیه‌كان ته‌نیا پيشانده‌ری چه‌مكه‌ باشه‌ كاتییه‌كان. بۆیه‌ گرینگیدان به‌ ره‌گ و ریشه‌ی ئایینی نه‌شته‌رگه‌ری خه‌ته‌نه‌ ده‌توانی تیگه‌یشتنی هه‌رچی باشت‌ر و گرینگى و هۆكاره‌كانی مانه‌وه‌ی خه‌ته‌نه‌ی لێ بکه‌وێته‌وه‌. به‌ گشتی ده‌توانین ئیدعای ئه‌وه‌ بکه‌ین كه‌ یه‌كه‌م، ئه‌وه‌ی كه‌ به‌ گوێره‌ی پشكى 70 له‌ سه‌دی ئایین له‌ كۆی رێژه‌ی خه‌ته‌نه‌كراوان له‌ سه‌ر ئاستی جیهان، خه‌ته‌نه‌ نه‌شته‌رگه‌رییه‌كى ئایینییه‌ كه‌ بۆ ناسینی باشت‌ری ئه‌م نه‌شته‌رگه‌رییه‌ پێویسته‌ له‌ ره‌گ و ریشه‌ ئایینییه‌كانی بكۆلێنه‌وه‌؛ و دووه‌م: به‌ هۆی بێ‌لایه‌نی یان دژایه‌تی ئایینه‌گه‌وره‌ و باوه‌كانی ئه‌ورۆ، وه‌كوو ئایینی بوودیزم و هیندۆیزم بۆ ناسینی هه‌قانه‌تی ئایینی خه‌ته‌نه‌ ده‌بێ فوكوس بخه‌ینه‌ سه‌ر ئایینه‌ ئیبراهیمیه‌كان، به‌تایبه‌ت ئیسلام و جووله‌كه‌.

خه‌ته‌نه له نایینه ئیبراهیمیه‌کان

خه‌ته‌نه‌ی کچان نهریتیکی کۆنه که [میژوووه‌که‌ی] ده‌گه‌ر یته‌وه بو پیش ئیسلام یان مه‌سیحیه‌ت. به‌لام زۆریک له‌ گوتاره‌کان خه‌ته‌نه‌کردنی ژنان به‌ نایینه‌وه‌ ده‌به‌ستنه‌وه‌ و به‌ یه‌کیک له‌ مه‌رحه‌کانی نایینی ئیسلامی ده‌زانن. راسته‌ خه‌ته‌نه‌کردنی ژنان له‌ هه‌ندیک ولاتی موسلماناندا باوه، به‌لام ده‌بێ جه‌خت له‌ سه‌ر ئه‌وه‌ بکریته‌وه‌ که نه‌ له‌ کتییی پیروژ [ئینجیل] و قورئان و نه‌ له‌ هیچ کام له‌ ده‌قه‌ مه‌سیحی و ئیسلامیه‌ ره‌سه‌نه‌کاندا باسی خه‌ته‌نه‌ی ژنان نه‌کراوه‌ (تانگوک، ۲۰۱۸، ل ۲۸۳)، جگه‌ له‌ موسلمانان و مه‌سیحیه‌کان، ئه‌م کاره‌ له‌ ناو گیان‌باوه‌ران و جووله‌که‌کان و هه‌ندیک نایینی خۆجینی دیکه‌ش باوه. بو وینه‌ خه‌ته‌نه‌کردنی ژنان له‌ ناو هه‌ندیک گروپی جووله‌که‌دا وه‌کوو بیتا نیسراییل و فلاشا ئه‌نجام ده‌دریت. له‌م کۆمه‌لگایانه‌دا نایین بووه‌ته‌ پاساوێک بو‌ به‌ره‌و پیشبردنی خه‌ته‌نه‌کردنی ژنان، چونکه‌ به‌ستوو یانه‌ته‌وه‌ به‌ پاکداوینی ژنانه‌وه‌ و به‌ بۆچوونی ئه‌وان خه‌ته‌نه‌ له‌ لای خودا به‌لگه‌ی پاک‌بوونی ژنه‌ (ئه‌حمه‌دی، 1394).

هه‌روه‌ها لایه‌نگرانی خه‌ته‌نه‌ی ژنان له‌ ئیسلامدا ئه‌م کاره‌ به‌ سونه‌تی پیغه‌مبه‌ر ده‌زانن و بو‌ نمونه‌ به‌شیک له‌ خه‌لکی هه‌ندێ ده‌فه‌ری کوردستانی ئێران و پارێزگای هورمزگان پێیان وایه‌ خه‌ته‌نه‌کردن سونه‌تی پیغه‌مبه‌ره‌ و ئه‌م کاره‌ ده‌بیته‌ هۆی پاک‌بوونی ژنانی خه‌ته‌نه‌کراو. به‌ پێی باوه‌ری گروپینکی دیکه‌، ئه‌م کاره‌ پاراستنی ناموس و پاکداوینی کچانی لێ ده‌که‌و یته‌وه‌، چونکه‌ ئاره‌زووی سیکسیان که‌م ده‌کاته‌وه‌ و به‌ پاراستنی پاکیزه‌یی و په‌رده‌ی کچینیان هه‌تا به‌ر له‌ شووکردن، ده‌یانکا به‌ هاوسه‌رانیکی وه‌فادار.

وه‌ک پیشتریش ئاماژه‌مان پیکرد، له‌ قورئاندا سه‌باره‌ت به‌ خه‌ته‌نه‌کردنی ژنان و کچان هیچ نیشانه‌یه‌ک به‌دی ناکرێ، به‌لام هه‌ندیک له‌ گیرانه‌وه‌ ئیسلامیه‌کان ئاماژه‌ به‌وه‌ ده‌که‌ن که ئه‌م کاره‌ له‌ سه‌رده‌می پیغه‌مبه‌ری ئیسلامدا باو بووه‌ که‌ ده‌توانین ئاماژه‌ بو‌ دوو گیرانه‌وه‌ی گرینگ له‌م باره‌وه‌ بکه‌ین.

١) له‌ فه‌رمووده‌یه‌که‌دا هاتوه‌ که‌ کۆمه‌لیک له‌ ئافره‌تان چوونه‌ خزمه‌تی پیغه‌مبه‌ر، ژنیک هاته‌ پێشه‌وه‌ که‌ پێیان ده‌وت دایکی حه‌یب (ام حه‌یب) و ژنانی خه‌ته‌نه‌ده‌کرد، پیغه‌مبه‌ریش فه‌رمووی: ئه‌ی ئومه‌ حه‌یب ئه‌و نیشه‌ی وا له‌ سه‌ری بووی هیتشتا له‌ سه‌ری به‌رده‌وامی؟ و وه‌لامی داوه‌: به‌لێ، ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خودا، مه‌گه‌ر حه‌رامی بکه‌ی و منیش وازی لێ بینم. هه‌زرت فه‌رمووی: بو‌ تو‌ هه‌لآله‌، وه‌ره‌ با فیرت بکه‌م که‌ چو‌ن خه‌ته‌نه‌ بکه‌یت؛ زیاده‌ره‌وی و که‌مه‌ره‌وی مه‌که‌ چونکه‌ ده‌موچاو گه‌شتر ده‌کا و می‌ردیش چیژیکی

زیاتر وهرده گریټ. " (کلینی، ۱۴۰۷ کۆچی، بهرگی ۶، ل ۳۸).

ب) له ههر دوو کتیبی سنن ابن ماجه و صحیح سنن ابن ماجه له نویسی محمه د ئیینی ماجه له گیرانه وهی عایشه ی هاوسه ری پیغه مبهه، سه بارهت به واجب بوونی غوسل له کاتی جووت بووندا، سه بارهت به بوونی دوو خه ته نه عایشه فه رمویه تی: (دوای جووت بوون، شتنی ههر دوو خه ته نه کراوه که واجبه. من و پیغه مبهه ری خودا ههر کات هاو جییمان ده کرد دواتر خۆمان دهشت. " (ابن ماجه، ۱۴۰۷، ۱۵۵ کۆچی).

هه ندیک پیمان وایه به هیئانه وهی نهو دوو گیرانه وهی سه ره وه ده توانین بهو نه نجامه بگهین که له سه ره مه ی پیغه مبهه ری ئیسلامدا نهک ته نیا خه ته نه کردنی پیاو، به لکوو خه ته نه کردنی نافرته تیش باو بووه. ئیستا کام به شی ئه م بیر و باوه رانه پاشماوه ی داب و نه ریتی عه ره به کانه و تا چه نده له لایه ن ئایینی ئیسلام و حه زره تی محمه ده وه به ره هم هیئراوه ته وه، پیشنیاری بۆ کراوه و چه سپینراوه و هه موار کراوه ته وه نه مانه ده بی تاوتوی بکرین. به باوه ری هه ندیک له مرؤفئاسه کان ریوره سمه ئایینییه کان پیشاندانی ره مزیی نهو هه ستانه ن که بۆ سه قامگیری و مانه وهی کۆمه لگا پیویستن. بیر و باوه ر و کاردای هه له سه ره رای نادروست بوونیان، کاردای کۆمه لایه تی به نرخیان هه یه.

خه ته نه له ئایینی جووله که دا

له لیکۆلینه وه ئایینییه کاندا یه که م نیشانه کانی په یوه ست به خه ته نه له په یمانی کۆن و له ناو جووله که کاندا ده بیئریت. له م کتیبه دا به پیچه وانه ی قورئان و شه ی خه ته نه به ئاشکرا به کار هاتوه و کوپانی جووله که له رۆژی هه شته می له دایک بوونیان به بی پاساوی پزشکی خه ته نه ده کرین. نه م نه شته رگه رییه هه تا هه نووکه ش له لایه ن جووله که کانه وه له هه موو جیهاندا په یه وه ده کریت. بۆ نموونه ده توانین بلین هه موو کوپه جووله که له دایکبووه کانی ئیسراییل، ۹۹ له سه دی پیاوانی جووله که له به ریتانیا و ئیره ندی باکووری و ۹۸ له سه دی پیاوانی جووله که له نه مریکا خه ته نه ده کرین. سه بارهت به گرینگی خه ته نه کردن لای باوه ردارانی نه م نایینه، پیویسته بلین که جووله که بوون له دوو توخم پیک دی که نه بوونی ههر یه که یان به واتای ده کرانی تاک له نه ته وه و ئایینی جووله که یه: یه کیکیان "چاره نووس" (مقدّر) و نهوی دیکه یان "ئیراده" یه. توخمی چاره نووس جووله که زاده بوونی تاکه که هه لبهت له حاله تیکدا قبووله که نه گه ر تاک هه م دایکی و هه میش باوکی

جووله که بن و توخمی ئیراده خه ته نه کرانه که ئەم ئیراده پیوه ری ملکه جی بو یه هوهیه¹.
واته نه نجامه دانی ئەم ئه رکه نایینییه نه ک ههر به یاخی بوون به لکوو به دهر چوون له نایینی
جووله که له قه له م دهر دیت. (لطیفی، 1397 ی هه تاوی).

ئەم بابە ته کاتیک گرینگ ده بی که بزانیین ملکه جیتی بناغه و جه وهه ری په یمانی کۆن
و ناسنامه ی نه ته وه بی جووله که کانه، چونکه بییان وایه نه ته وه ی به نی ئیسراییل بو ئه رکیکی
تاییه ت هه لژێر دراوون. ئەم بابە ته به و مانا نییه که ئەم گه له خاوه ن مافی تاییه ت یان
پره نسیمی تاییه تن، به لکوو ئەم هه لژێر دانه به گو پرا په لی له ناست فه رمانه کانی خودا و
ره چاو کردنی شه ریعه ت به دی دێ، له حالیکدا سه رپنچی کردن له فه رمانه کانی خودا
زه لیلی و په ستی لی ده که وه یته وه. به و پنییه ی که پیندا گری نایینی جووله که زیاتر له سه ر
کرداره نه ک له سه ر بابە تی هزری و ئەو په رسروشتی، هیچ سه ر نییه که ئەم نایینه له سه ر
نه نجامدانی بنه ما و وانه کانی پیندا گری بنوینیت.

بو تیگه یشتنی ههر چی باشتر له گرینگی خه ته نه له ناو جووله که کان پیوسته
لا په ره کانی په یمانی کۆن هه لده نه وه و نموونه کانی ئەم پرسه لیک بده نه وه، به جو ریک که
له "سیفری ئافراندن" (یه کینک له کتیبه کانی ته ورات) هاتوه.

خودا به ئیبراهیمی فه رموو تو و رۆله کانت و نه وه کانی دواییت ئه رکی سه رشانانه که
به لینی من جیبه جی بکن. ده بی هه موو پیاوان و کورانتان خه ته نه بکرین بو ئه وه ی
پیشان بدن که په یمانی میان قبول کردوه. هه ر کوریک هه شت رۆژه ده بی
خه ته نه بکریت. ئەم یاسایه پیاوی خانه زاد² و به زێر کردراویش ده گریته وه. پیوسته
هه موو که سیک خه ته نه بکری و ئەم نیشانه ش په یمانی هه میشه بی منه له سه ر
جه سه ته تان. هه ر که سیک نه یه وه ی خه ته نه بکری، ده بی له هۆز و گه لی خۆی
وه ده ر بنری، چونکه په یمانی منی شکاندوه (په یمانی کۆن، ۲۰۱۹: ۲۲).

له درێژه شدا هاتوه:

پاشان ئیبراهیم ئیسماعیلی کوری و ئەو پیاو و کورانه ی دیکه ی که له ماله که یدا
بوون، وه ک خودا فه رموو ی خه ته نه ی کردن. له و کاته دا ئیبراهیم ته مه نی ۹۹ سال
بوو و ئیسماعیل مێر مندال و هه رزه کار بوو. هه ر دوو کبان له یه ک رۆژدا له گه ل ئەو
پیاو و کورانه ی که له ماله که یدا بوون به خانه زاد و به به زێر کردراوه خه ته نه کران.

1- یه هوه ناوی تایه تیی خودا له زمانی عبیرییه. ناویک که به پیی ته ورات له میقاتی مووسا، خودا ئەم
ناوه ی له خۆی ناوه. ئەم ناوه پینچ هه زار و 410 جار له په یمانی کۆندا هاتوه.
2- مندالیک که له مالی خه لک له دایک بووه.

(هەمان).

لە ناو ئەم ئایەتانەدا دەتوانین هەندێک خال لە فەرمانی خودا بۆ ئیبراھیم دەر بهێنین، لەوانە کاتی خەتەنەکردن بۆ منداڵان، رۆژی خەتەنە وەک پەیمانیک لەگەل خودا، خەتەنە وەک هیمای شوناسی نەتەوی و هەروەها دەرەنجامی خەتەنەنەکران کە کۆتاییەکی دەبێتە دەرکران لە کۆمەلگەی جوولەکەکان. بە واتایەکی دیکە خەتەنە لە ئاینی جوولەکەدا وەک فاکتەرێکی شوناس بەخش لە قەلەم دەدرێ کە ئەو کەسانەکی کە ئیمانیا بە خودای تاقانە هیناوە لەو کەسانەکی کە ئیمانیا نەهیناوە جیا دەکاتەووە. لەم ئیوەندەدا خالێکی گرینگ هەیە کە ئەویش گرینگی رۆژی هەشتەم بۆ خەتەنەکردنی منداڵانە کە دەتوانین ھۆکارەکی لە کتیی لایاندا بەدی بکەین، ئەو شوینەکی کە خودا فەرمانی بە موسا دا کە ئەم فەرمانانە بە گەلی ئیسراییل رابگەیی:

ئەگەر ژنیک کوری بوو، ئەوا ئەو ژنە هەتا حەوت رۆژ لە رووی شەرعییەووە گلاو، وەکوو چۆن کە لە سووری مانگانەدا گلاو و ناپاکە. لە رۆژی هەشتەمدا دەبێ کورەکی خەتەنە بکریت. ئەو ئافرەتە دەبێ ۳۳ رۆژ چاوەرێ بێ هەتا بە تەواوی لە سووری مانگانە پاک دەبێتەووە. لەم ماوەدا دەبێ دەست لە شتی پیرۆز نەدا یا نەچیئە پەرستگە (هەمان: ۱۲).

هەروەها خاخامە جوولەکەکانیش بیان وایە خەتەنەکردن بۆ باشترکردنی سروشت هاتوو، چونکە مروف بە تەواوی لەدایک نابێ و پێویستە لە نیوان جەستە و زەین هاوسەنگی ساز بێت. جگە لەووش خەتەنە وەک یاسایەکی گشتگیر سەر دەرکری کە هەر شتی کە دروست دەرکری لە ماوەی شەش رۆژی یەکەمدا پێویستی بە ئامادەکردنە، هەر وەک چۆن گەنم پێویستی بە هارپنە.

خالێکی گرینگ لە پەیمانی کۆن و ئەو گێرانەووی کە باسما کرد، جەختکردنە سەر خەتەنەکردنی کوران لە رۆژی هەشتەمی لەدایکبوونیانە. لەم روووە پێویستە بلێین لە ئاینی جوولەکەدا بەر لەووی شوین پیرۆز بێ، کات پیرۆز دەبێ، چونکە پەرستگە وەک شوینی پیرۆزی فەرمیی گەلی جوولەکە، لە دەور و بەری چوار سەدە دوای موسا و لە سەردەمی سلیماندا دروست کراوە و چادری پەیمان کە لە سەردەمی موسا و سەردەمی ئاوارەیی و سەرگەردانی جوولەکەکان لە بیابانی سینا هەلەدەریتەووە، هیشتا وەک شوینیکی پیرۆزی فەرمیی جینگیر و هەمیشەیی لە قەلەم نادری و تەنیا بۆ ئەوان و کاتی وتووێژکردن لەگەل خودا تەرخان کرابوو. ئیستا راکرتن و جیبەجێکردنی رۆژی شەمە لە پال شەعیرە خەتەنە بە گرینگترین هیمای گۆرپاھەلی تەواو لە یەھووە دادەنریت. بە پێی

روانگه‌ی جووله‌که‌کان، خه‌ته‌نه له‌دایک‌بوونی پیاویکه که ده‌چیته ناو فهره‌نگ و که‌لتوری خزیه‌وه و له‌دایک‌بوونی کۆرپه چوونه ناو سروشته، به‌لام‌هم بابه‌ته‌گرینگه له‌یه‌که‌م رۆژه‌کانی له‌دایک‌بوونی کوردا ده‌توانی وه‌ک جیاوازیه‌کی پیاوانه بناسریت‌هوه، که‌گوزارشت له‌دووفاقیه‌ی که‌لتور له‌نیوان کور و کچدا ده‌کات. شتیکی تر نه‌وه‌یه که ده‌توانین خه‌ته‌نه وه‌ک هیمایه‌کی ده‌ره‌کی و فیزیکی و وه‌ک فاکته‌ریک سه‌یر بکه‌ین که شوناس به‌گه‌لی جووله‌که‌یان نه‌وه‌کسانه‌ده‌خشی که‌باوه‌ریان به‌خودایه، وه‌ک سه‌عیدی پی وایه جووله‌که‌کان خه‌ته‌نه به‌نیشانه‌ی جیاکردنه‌وه‌ی نیسراییلیه‌کان و په‌یمانی نیوان خودا و وه‌چه‌ی نیراهیم ده‌زانن و پنی ده‌وتری "بیریت میلا" واته په‌یمانی لیبراهه. فرۆیدیش پی وایه که به‌پی ته‌ورات یه‌کیک له‌نامانجه‌کانی موسا جیاوازی کردنی گه‌لی جووله‌که‌بوو. بۆیه هه‌له‌وه‌دای پیکه‌ینانی نه‌ته‌وه‌یه‌کی پیروژ بوو و وه‌ک نیشانه‌ی نه‌م پیروزیه‌ی رپورهمیکی بنیات نا که لانیکه‌م له‌گه‌ل میسریه‌کان یه‌کسان بن. جگه له‌وه‌ش بۆ موسا جینگه‌ی خوشحالی بوو که بزانی به‌خه‌ته‌نه‌کردن خۆیان له‌نه‌ته‌وه بیگانه‌کانی ولاته‌که‌یان (که شوپنی کۆچی نه‌ته‌وه‌کانی دیکه بوو) جیا ده‌که‌نه‌وه. جووله‌که‌کانیش وه‌کوسو میسریه‌کان، که خۆیان له‌هه‌موو نه‌ته‌وه بیگانه‌کان دوور ده‌خسته‌وه، خۆیان تیکه‌لی نه‌وه‌که‌کرد. نه‌وانه‌ی خه‌ته‌نه‌یان پاراستوه خۆیانی پیوه‌ده‌نوین و شانازی به‌خۆیان‌وه‌ده‌که‌ن و خه‌ته‌نه‌که‌راوه‌کان به‌ناپاک ده‌زانن و سووکایه‌تییان پی ده‌که‌ن. ته‌نانه‌ت نه‌مه‌رۆش یه‌کیک له‌وه‌جینوانه‌ی که‌تورکه‌کان به‌مه‌سبحیه‌کانی ده‌ده‌ن "سه‌گی خه‌ته‌نه‌که‌راوه". نه‌م نهریته له‌ناو نیسراییلیه‌کان نه‌وه‌نده‌گرینگ بوو که "خه‌ته‌نه‌کران" بوو به‌سینه‌تیکی تایبه‌ت بۆ باوه‌رداران که نه‌وانی له‌کافره‌کان جیا ده‌کرده‌وه (قراپی، 1380).

له‌ناو جووله‌که‌کاندا نه‌شته‌رگه‌ری خه‌ته‌نه به‌لنکدانه‌وه‌ی جیاوازی پوون کراوه‌ته‌وه: هینلیستن¹ پی وایه جووله‌که‌کان خه‌ته‌نه وه‌ک نامرازیک بۆ کۆنترۆلی سیکسی و مه‌یلی پیاوان بۆ ژنان به‌کار ده‌هینن. هه‌روه‌ها نه‌م نه‌شته‌رگه‌ریه وه‌ک نیشانه‌یه‌ک بۆ جیاکردنه‌وه‌ی باوه‌رداران و بی‌باوه‌ران به‌کار هینراوه (هه‌لستین، 2004، ل 253). هه‌ندیکی دیکه پینان وایه که خه‌ته‌نه، جگه له‌وه‌بابه‌ته‌گرینگه‌ی که پیاوان له‌پووی جه‌سته‌یی و رۆحیه‌وه له‌که‌سانی خه‌ته‌نه‌که‌راوه جیا ده‌کاته‌وه، به‌که‌م‌کردنه‌وه‌ی نارزوه‌ی سیکسی، پیاوان به‌ره‌وشت ده‌کات. لایه‌نگرانی خه‌ته‌نه‌ی پیاوان له‌کاردا‌ی نه‌م

1. Hellsten

نه شته رگه ریه به که کهم کردنه وهی ئاره زووی سینکسیه ناگادارن. موسا میمؤنیدس¹، پزیشکیکی جووله که که له سه دهی ۱۳دا ژیاوه، ناماژهی به وه کرد که خه ته نه کردنی پیاو به مه به سستی باشتر کردنی ره وشت و داوینپاکییان وای کردووه که توانا و چیژی سینکسی پیاو کهم بیته وه. له دیکه ی نه وه نه جامانه ی که له خه ته نه ی جووه کان وه ده ست هاتووه ده توانین ناماژه به واتا خراپه کانی ناو ده قه عیرفانییه کانی جووله که بکه یین که تیدا به ریستی نه ندای زاوزی پیاو ده گه پینه وه بو چه مکی ژنانه، نه و بیر و باوه رانه ی که به لیکدانه وه ی خو جیپانه ی خه ته نه ی بهر له ته مه نی بالق بوونیان وه ک پرگار کردنی به شی ژنانه ی نه ندای زاوزی کوران له قه لم ده دا. له هه ندیک شوین، له وانه ش هه ندیک له هوزه کانی نه فریقا، پیمان وایه مرؤف به هه ر دوو ره گه زی نیر و می له دایک ده بی و کوران له به ریستی نووکی سیره ت و کچان له کلیتور یسدا به ریز ره وحی ژنانه و پیاوانه یان هه یه که به برین یان به واتایه کی دیکه خه ته نه کردنیان ده بنه هو ی هه لدان و گه شه کردنی که سایه تی و توانای زک وزای مندالان. به پی ده سته وه ته کانی زانستی پزیشکی نه مرؤ که ره گه زی له دوو به ره کیی نیر/می دوور خستوو ته وه و باوه ری به بوونی لایه نی فره چه شنی جینه ری هه یه شیوا ی گه راندنه وه یه.

به لام نه مه ته وای نه و شته نیه که له په یمانی کۆن باسی خه ته نه ی پیاوانی تیدا کراوه، گه رانه وه ی دیکه ش هه ن که ناماژه بو گرینگی نه م باه ته له ناو گه لی جووله که دا ده که ن. بو نمونه سرنجی شروقه ی دوو نمونه یان بده ن که له "سفری ده رچوون"² (یه کییک له پننج کتیبی ته ورات) هاتووه.

له به شی چواره می سفری ده رچوون (شه رقاوی، ۲۰۱۹، ل ۱۶۳) باس له وه کراوه که موسا و بنه ماله که ی بو پرگار کردنی ئیسراییلییه کان به ره و میسر به ری که و تن، به لام له ناو ریگادا، کاتیک پشوویان ده دا، خودا خو ی بو موسا ئاشکرا کرد و هه ره شه ی مه رگی لی کرد. هه ر بو یه سه فوورای ژنی موسا به ردیکی تیژی هه لگرت و به ریستی سیره تی کوره که ی خه ته نه کرد و فرییدا بهر دم خودا و وتی: تو خوینی میرده که می. "له م نیوه نده دا هه ندیک گو مان له نارادایه بو وینه نه وه ی که بو چی موسا کوره که ی خه ته نه نه کردووه و له بهر نه وه خودا به گژیدا چوو". هه ندیک پیمان وایه به و پییه ی که موسا نیوه ی ته مه نی له کۆشکی فیره عون و نیوه که ی دیکه ی له بیابانی میدیان به سه ر بردوووه، ره نگه زور

1. Mosses Maimonides Exodus Rabbah
2. Exodus Rabbah

ناشنای فەرمانه کانی خودا نه بوو، به تایبەت ئەو هی که هه موو ئەو شتانه ی که خودا به هۆی به لاین و په یمانی له گه ل ئیسراییل له م گه له ی چاوه رپ د کرد بۆ ماوه ی زیاتر له ۴۰۰ سال زۆر به باشی ئەنجام نه ده درا. هه ندیک له شاره زایان پینان وایه که ژنه که ی مووسا به هۆی رابردووی خۆ یه وه دژی خه ته نه بووه، به لام مووسا نه یوانیوه به شپوه به کی کاریگه ر رۆلی خۆی وه ک رزگار به خشی گه لی خودا جیبه جی بکا، مه گه ر ئەو هی که سه ره تا مه رجه کانی په یمانی خودا جیبه جی بکا که خه ته نه یه کی که له مه رجه کان بوو. پیش ئەو هی مووسا و خیزانه که ی هه نگاو یک بنین، ده بوو فەرمانه کانی خودایان به ته واوی جیبه جی بکر دایه. به پپی یاسا کانی په یمانی کۆن، ئە گه ر که سیک کوره که ی خه ته نه نه کرد بایه، هه م خۆی و هه م خیزانه که ی له نیعمه ته کانی خودا بیبه ش ده بوون.

به لام له درێژده دوو پرسیار دیته ئاراهه: سه فوورا چۆن زانی که ده بوو کوره که ی خه ته نه بکات؟ و بۆچی له و دۆخه دا ئەم کاره ی کردووه؟ پپشتریش باس له وه کرابوو که به پپی کتیبی سیفری ده رچوون، گپدر اوه ته وه که ماریک له م روودا وه دا مووسا قوت ده دا و ته نیا ئەندامی زاوژی ده مینیتته وه، که سه فوورا زوو تیده گا که ئەمه ئامازه بۆ هیزی ژبان به خشی خه ته نه ده کا و منداله که ی خه ته نه ده کات. ئە گه ری ئەوه هه یه که نه شته رگه ری خه ته نه وای کردووه که مووسا به ته واوی قوت نه دریت. هه روه ها هه ندیک که سی دیکه پینان وایه ره نگه سه فوورا نه یه پشستی که مووسا کوره که ی خه ته نه بکا، چونکه وه ک میدانییه ک هپچی له باره ی پپیستی خه ته نه نه زانیوه. ئیستا که خۆی رپگری له خه ته نه کردبوو خۆشی ده با ئەنجامی بدا یه. هه روه ها ئە گه ری ئەوه هه یه که مووسا به هۆی سه رکیشیه وه نه خۆش که وتی و سه فوورا بۆ رزگار کردنی گیانی هاوسه ر و کوره که ی خه ته نه ی ئەنجام دایت. له لیکدانه وه ی و اتا شارا وه کانی ئەم به سه ره اته بۆمان ده رده که وی که هیما مانا ناسیه کانی ئیمه هاوکاری هه ژموون و ئەندیشه ی بالا و زالت، و اته راگه یانندن و په رده ان به حه قانییه ت و تاقانه بوونی خودا ده کهن. له م چیرۆکه دا به هاوکاری هه موو سیسته مه گوتاریه جۆراو جۆره کان وه کوو سیسته می کارلیکی، سیسته می سۆزداری، سیسته می گرژی و شیوازی رپکخستن، چه مک و گواسته وه ی په یام و په یوه ندی له گه ل به رده نگ له رپگه ی مووسا وه ئەنجام ده درئ و ئەوه گوتاری یه کتا په رستی هه ژموونیک ده کات. له م چیرۆکه نایینییه دا هه موو توخمه سازینه ره کانی گوتاری سۆزداری دوو و اتا به ره هه م ده یینن: ئ) فیر کردنی به رنامه ی نایین و به ندایه تی و یه کتا په رستی، ب) گواسته وه ی گوتاری هه ژموونیک حه قانییه ت و تاقانه بوونی خودا. به پپی ئەو وینه و

راستیانییەى كه له میژووی بی باوه پاندا ههیه و به پیتی بوونی نامیری كه لامی و توخمه كانی ناو ئەم چیرۆكه، ههست و بیر و باوه پێك بۆ بهردهنگ ده گوازێتهوه كه له شیکاریی سیستمی گرژیدا ئەوه دهرده خا كه موسا به كارکردی خۆی، چ ئەو كاتهی ماره كه قوتی دا و ئەندامی زاوژیی وهك شوینی كۆبوونهوهی نۆرمی خهته نه قوت نه درا و چ ئەو كاتهی گۆچانه كهی ده پیتته مار (ئهژدیها) بۆ ئەوهی گه له كهی رزگار بكا و هتد، كاردای مه عریفه ناسانهی ههیه و ده پیتته هۆی زۆربوونی مه عریفه ی دهورو به ریههه كان و له گه گۆل زیادبوونی زانین، به شێوهی هاوكات ئیمان و پروایان به ریتماییه كانی پیغه مبه رانی خودا پته و ده بپی و ئەنجامی ئەم زیادبوونی ئیمان ههش ده ستره گه یشتن به چه مكي یه كتا په رستی، حه قانه تی خودا، فیر كردنی وانه و نۆرمه ئاینیهه كان و پراكتیك له سه ر بنه مای ئەم هه ژ موونه یه و هه موو ئەمانهش له نیو گوتاری ئوستوره ئاینیهه كاندا مسۆگه ر ده كریڻ.

له به شى پینجه می یه شووع له په یمانی كۆنیشدا ناماژه به خه ته نه كراوه. دواى چل سال سه رگه ردانى، گه لى ئیسراییل له و سه رده مه دا هه ولئى داگیر كردنى كه نعانیان ده دا و به فه رمانى خودا یه شووع یاریده ده رى موسا (به هۆى مردنى موسا) بوو به سه ركرده ی ئەم گه له. پيش ئەوه ی له رووبارى نۆردۆن بپه رنه وه، خودا فه رمانى به یه شووع دا كه هه موو كورپان و پیاوانى ئیسراییل خه ته نه بكریڻ. خودا پیتی وتن كه به به ردی چه خماخه خۆیان خه ته نه بكه ن. ئەو شوینه ی كه ئیسراییلیه كان تیدا خه ته نه ده كریڻ ناویان ناوه گردی خه ته نه. هۆكارى ئەمهش ئەوه بوو كه هه موو ئەو پیاوانه ی كه به ته مه نى شه ر گه یشتبوون و كاتى له میسر ده ركه وتن خه ته نه كرابوون، هه موویان له بیاوان مردبوون و كوره كانیان پاش له ده رچوون له میسر له داىك ببوون، خه ته نه نه كرا بوون. گه لى ئیسراییل چل سال له بیاوان سه رگه ردان بوون هه تا ئەوه ی كه هه موو ئەو پیاوانه ی كه كاتى ده رچوون له میسر به ته مه نى شه ر كرده گه یشت بوون مردن. ئەوان له به ر ئەوه ی گو پرایه لى خودا نه بوون، خوداش سویندى خوارد كه نه هیلئى بچنه ئەو نیشتمانه ی كه به لئینى به باب و باپیرانیان درابوو. نیشتمانیک كه شیر و هه نگوینی پیدا ده روات. كه واته یه شووع ئەو كورانه ی كه گه وره بوون و ده با جینگه ی باوكیان بگرنه وه ی خه ته نه كرد. دواى ئەنجامدانى نه شته رگه ریی خه ته نه هه موویان له ناو خێوه ته كانی خۆیاندا پشوویان دا بۆ ئەوه ی چاك ببه وه. پاشان خودا به یه شووعی فه رموو: "ئه مرۆ شه ر مه زاریی میسر م لیتان دامالئى." وهك له ده قه ناماژه پێكراوه كه وه دهرده كه وئى له م قۆناغه ی میژووی جووله كه كاندا، پیاوان به كۆمه ل و له ته مه نى گه وهرتر له هه شت رۆژه خه ته نه ده كران.

به لّام نه نجامی خه ته نه نه کران و نهو که سانه ی که سه ریچی له به لّین و په یمانی خودا ده که ن بابۀ تیکه که له به لّینی کوندا تاوتوی کراوه. گرینگیی خه ته نه له ته وراتدا تا نه و راده په که له کتیبی به لّینی کوندا که سان و نه ته وه ناجوله که کان به "خه ته نه نه کراو" و "گلاو" ناو ده برین و خوداش فرمان به ئیبراهیم دها که خه ته نه نه کراوه کان له خوی بتارینیت. خه ته نه نه کراو له ته وراتدا به که سانیک ناسراون که له پرووی شه رعیه وه پاک نییه. جووله که کان به پی ریساکانی شه رعیه تی خویمان به ریستیان به گلاو و ناپاک ده زانی و که سیکی ناوا بوئی نییه له جهژن و مه راسیمه کاندانا ماده بی و ریگهی پی نادهن بچیته شوینه پیروزه کان و هاوسه گیری له گه لّ نه م که سه به حه رام ده زانن. له سیفری ده چوونیش ریساکانی په یوه ست به جهژنی په سیخ به م شیوه هاتوه:

ته گهر که سانیک بیگانه له ناو ئیوه دا ده ژین و بییان خوشه نه م ریوره سمه بو خودا بیاریژن، ده بی پیاوان و کوره کانیا خه ته نه بکرین بو ئه وه ی وه ک ئیوه به شداریی نه م ریوره سمه بکه ن، به لّام که سی خه ته نه نه کراو هه رگیز ناپی گوشتی به رخی قوربانی بخوات. هه موو ریساکانی نه م ئه هه نگه نه و بیانیانه ش ده گریته وه که خه ته نه کران و له ناوتاندا ده ژین (په یمانی کون و په یمانی نوی: ۱۲، ل ۴۸۴۹).

و له هزه قیالیشدا باس له قه ده غه کردنی ئاماده بوونی خه ته نه نه کراوه کان له شوینه پیروزه کان کراوه، کاتیک که خودا ده فهر مووی:

هیچ نامۆبه کی خه ته نه نه کراوی یاخی مافی ئه وه ی نییه بیته ناو مالی پیروزی منوه، ته نانه ت نه و نامۆبانه ی که له ناو گه لی ئیسرایلدا ده ژین (هه مان: ۴۴، ل ۹).

که واته جگه له هه ولدان بو پاراستنی دیسیلینی کون، خه ته نه ده توانی سنووری نیوان که سی خویی و که سی نامۆ دیاری بکا و بیته فاکته ر و سه رچاوه ی شوناس به خشی و شوناس سرپنه وه و به م شیوه خه ته نه کراوان بویان هه په بچه ناو بازنه ی خودایانی مادی و مه عنه وی و خه ته نه نه کراوه کانیش به تاوانی پیکهاته به زینی و کفر بیژییه وه تووشی تو قانندن و سزای خوا مر قویی و مه تافین یکه کان ده بنه وه.

وینەى ژماره 21: خه ته نهى ئىسحاقى كورى ئىبراهيم؛ موزه خانهى ئىسرائيل، ئورشه ليم، دهورو بهرى 1300 زايينى¹

به پيچه وانەى ئەو گيڤرانه و باو و نووسراوانەى كه له پەيمانى كۆن و كتيبه پيرۆزه كاني ديكه دا سه بارهت به گه لى ئىسرائيل نووسراون، گيڤرانه و په كى جياواز له سه ر ئىسرائيليه كان، موسا و به تاييهت هۆكاره كاني په ره سه ندنى خه ته نه له ناو جووله كه كاندا هاتوو. ئەم گيڤرانه و جياوازه له كتيبي موسا و په كتاپه رستيدا كه له سالى 1939 دا بلاو كراوه ته وه، به وردى شى كراوه ته وه، به لام له م كتيبه دا سه ر له خوینەر ناشپۆنين و ههروه ها نه وهى كه ئەم گيڤرانه و جياوازه لايەنى لاوه كيشى ههيه كه ناچتته ناو چوار چينه وى ئامانجى ئەم توژينه وه. هه ر بۆيه به كورتى باسى ده كه ين و بۆ ئەمانه تدارى هه ندى به شى سرنجراكيشى كتيبه كه به شپوهى راسته وخۆ ده گيڤرينه وه. فرۆيد له م كتيبه دا و پراى ناماژه به ميژووى ده ركه وتتى په كتاپه رستى له ولاتى ميسر، نيدعا ده كا له ميژووى جووله كه دا دوو موسا ههيه: يه كه م موساى ميسريه كه به هۆى رزگار كردنى گه لى جووله كه له بنده ستى ميسريه كان، و نه وى ديكه موساى مه دينى بوو. ناوبرا و پنى وايه كه له قۇناغيكى ميژووويدا نامين هۆتپى چواره م خه لكى به ره و په كتاپه رستى بانگهيشت كرد، به لام تووشى ناكامىكى نه خوازراو بوو و له ناو برا. فرۆيد ناماژه به وه ئه گه ره ده كا كه موسا

1- بروانه:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Isaac%27s_circumcision,_Regensburg_cl1300.jpg?uselang=fa .

یان یه کیک له خزمه کانی ئەم شایه بووه یان یه کیک له شوینکه وته سه رسه خته کانی بووه، به لام ئەوهی بۆ فرۆید گرینگه ئەوهیه که موسا میسری بوو نه ک جووله که. ئەگینا بۆ ده بی ئیسراییلیه دانیشتووه کانی میسر بۆ ئەنجامدانی کارێکی ناوا قورس هان بدات؟ نامانج له هه تاهه تایێ کردنی یادهوه یی میسر چیه؟ ئایا نه ده با هه وڵ و کۆششی موسا ئەوه بوایه که بیرو و لاتی به ندایه تی و کۆیلا یه تی له میسکی ئەوان بسپرته وه و خه فه تی رۆژانی رابردوو یان دابمر نیت؟ فیر کردنی خه ته نه کردن له لایه ن موسا به جووله که کان له گه ل گریمانه ی جووله که بوونی موسا ناته بایه. ئەگه ر موسا، به ده ر له نایین، خه ته نه شی فیری جووله که کان کردوه له به ر ئەوه بووه که موسا میسری بووه نه ک جووله که و ئەنجامه که ی ئەوهیه که نایینی موسا رهنگه نایینیکی میسری بووی، به لام نه ک نایینی باوی میسر. به پنی بۆچوونی ئەو جووله کانه ی که له گه ل موسا کۆچیان کردوه، ده با بۆ موسا رۆلی جیگره وه ی میسریه کانیان بگێرایه و نه ده با له هیه چ حاله تیکدا له میسریه کان که متر بان. موسا بریاری دا به پنی ته ورات بیانکا به "نه ته وه یه کی پیرۆز"، و وه ک نیشانه ی پیرۆزی، رپوره سمینکی داهینا که لانیکه م وای لی کردن که له گه ل میسریه کان یه کسان بن و به هۆی ئەوه شه وه له و گه له بیانیه ی که میسر نامانجی کۆچ کردیان بوو جیا بکاته وه. به لام به پروای فرۆید، موسای میسری له دوای نازاد کردنی ئیسراییلیه کان له میسر له سه ر ده ستی ئەوان ده کورێ و دوای یه کگرته وه، جارێکی دیکه ئیسراییلیه لیکه ه لبرآوه کان، هه ر یه که یان به شیک له بی و باوه رپه کانی خۆیان تیه لکیشی نایینی جووله که کرد، چونکه ئەوانه ی له میسره وه گه راونه ته وه زۆر باوه ریان به موسا هه بوو. یه کیک له و باوه رانه نهریتی خه ته نه بوو که رۆلێکی گرینگی له نایینی جووله که دا هه یه. به لام بۆچی ئەو که سانه ی که باوه ریان به موسا هه بوو، موسایان کوشت؟! ئەمه ئەو پرسیاره یه که فرۆید به پنی تیوریه ده روونشیکاریه کانی خۆی، بۆ وینه توتیم و تابۆ، له م کتیه دا هه وڵ دها وه لامی بداته وه. به لام باسی موسای میسری له میسریه کان جیا یه. ناوبراو به پینچه وانه ی هه لویستی ئیسراییلیه کان به رانه ر به موسا، زۆر هۆگری ده رپینی هه ستی وابه ستیه ی به خه لکی میسر نییه. هه ر بۆیه بۆ دانانی موسا له مه دین و کادیش و تیکه ل کردنی له گه ل زانای نایینی دامه زرینه ری نایینی یه هوه ده ست به کار بوون. ده با نهریتی خه ته نه وه ک هیما ی وابه ستیه ی به میسر بیاریژن، به لام سه ره رای هه موو به لگه رپوونه کان هه ولیان دا له رپال دانی به میسر جیا ی بکه نه وه. له سیفیری ده رچوون خالینکی نه پنی هه یه که به پنی ئەوه یه هوه له وه ی که بینی موسا وازی له نهریتی خه ته نه هیناوه تووره بوو و ژنه

مادینییه که ی به زوو خه ته نه کردنی، گیانی هاوسه ره که ی پرزگار کرد. نهم گپرانه وه بو شاردرنه وه ی راستییه کی پروونه. به گویره ی ئیدعای فرۆید، نه گه ری نه وه ش هه یه نه وه موسایه ی که لیره دا ناماده نییه منداله که ی خه ته نه بکا، موسای مه دینانه که هیچ له بنه ماکانی میسر و خه ته نه نازانیت.

له شوینیکی دیکه دا فرۆید ره خه له په یمانی خودا له گهل ئیبراهیم ده گری و ده لئی: یه هوه داوای خه ته نه ی له ئیبراهیم کرد بو نه وه ی بیته هیمای یه کیتی له گهل مندال و نه وه کانی باب و باپیران. نه مه ساخته کارییه کی گه و جانه بوو. کاتیک ده یانه وه ی که سایه تی به که سیک بدن و خالیکی نه رینی بو دروست بکه ن، بابه تیکی تایه تی هه لده بژیرن که به ملیۆنان که سی تر لپی بیبه شن [نه ریتی خه ته نه له شارستانییه تی میسر دا بو ماوه یه کی زور و له سنووریکی به ریلادا نه نجام ده درا]. کاتیک ئیسراییلییه ک له میسر بوو، ده با به چاوی برایانیک سه یری میسریه کانی بکر دایه که به هیمایه کی هاوشیوه ی هیماکه ی خوی له گهل یه هوه یه کیان گرتووه. خه ته نه ی میسریه کان نه یه تواتی له چاوی نه ئیسراییلییه نه ی که ده قی ته وراتیان نووسیوه بشادر یته وه و پپویست بوو به هر چه شنیک بی نکولی لی بکه ن. ئیمه چاوه رپی نه وه ناکه ین که نه فسانه و ئوستوره ئاینیه کان به وردی و به وریایه وه گونجاوی و په یوه ندیی لۆژیکی ره چاو بکه ن که نه کا به بی نه وه، هه ستی جه ماوه ره که کرده وه خودایه ک بریندار بی که هه تا چه ندین سه ده پاش واژوی گریه ستی یه کیتی له گهل باب و باپیرانی به نی ئیسراییل [نامازه بو په یمانی خودا له گهل ئیبراهیم سه باره ت به خه ته نه]، وازی له بیر هینانه وه ی خه ته نه به هاوبه شه کانی ده هینی بو نه وه ی له نا کاو دوو باره بو منداله کانیا ن ده ربیرن. سه رسوور هینه تر نه وه یه که بینین که نه م خودا وه نده له نا کاو نه ته وه یه ک بو خوی هه لده بژیری و رایده گه یه نی که خودای نه وانه. نه م بابه ته حاله تیکی ناوازه له میژووی ناینی مرؤفایه تیه. له شوینه کانی دیکه دا خودا و خه لک لیکدانه پراون و نه مریکی تاقانه پیک ده هینن. وه ک ده زانین زور جار وا پیش دی که گه لیک خودایه کی نوئ هه لده بژیری، به لام خودا هه رگیز نه ته وه یه کی نوئ هه لئا بژیری. " (فرۆید، 1348، ل 3839)

به هوی هه له ی زه مه نه شیوی و گۆرینی میژوو و کات ناتوانین سه باره ت به ناینه کان و ههروه ها هه موو جو ره بیر کردنه وه و به ره مه مه به ره حقه کانی مرؤف دادوهریه کی دروست بکه ین. زمانی گوتار له کتیبه پیرۆزه کاندایه زمانیکی هیمایی و ره مزیه و نیشانه جهسته ییه کان بو نزیک بوونه وه له زه ینه و هه لقولاوی سه رده می خویه تی که له ناو

به سستی نیوستورده دا دروست بووه و دواتر چووه ته ناو نایینه کانه وه.

ره خنه گرتن له کارداکانی خه ته نه له روانگه ی نایینه ئیبراھیمییه کان و نایینی جووله که

به و چاو خشانده نی که بو ناراسته ی نایینه ئیبراھیمییه کان و نایینی جووله که سه باره ت به خه ته نه بوومان، بو مان درده که هو ی که له روانگه ی هم نایینانه وه، له گه ل نه وه ی خه ته نه به هیمای شوناسی نه ته وه یی و نایینی داده نری، فاکته ری کیشه بو جیا واز بوون، به جوړیک که به دابه ش بوونی دوو فاقه یی له م نایینانه دا، مرؤفه کان بو سهر دوو به شی خه ته نه کراو و خه ته نه کراو پۆلینه ندی ده کرین و به و پتییه که له بهر نه وه ی خه ته نه له م نایینانه دا به لگه ی سه لماندنی وه فاداری و وابه سته یی به نه ته وه و نایینه، له روانگه ی نه وانه وه خه ته نه کراوه کان گو پرایه ل و پابه ند به نایین و نه ته وه ی خو یانن و تیکه ل به جشاک ده بن. به پیچه وانه وه نه و که سانه ی خه ته نه کراون به یاخیبوی نامو ناوزده ده کرین و له لایه ن نه ته وه و نایینه که یانه وه ده تاریترین و ته نانه ت هاوسه رگری و زه ماوه ند کردن له گه ل نه مانه شهرمه زار ده کریت. که واته، هم پرؤسه ی جیاکاری و دابه ش بوونه دوو فاقه ییه، ده بیته هو ی تاریان و په راو یزخرانی که سانی خه ته نه کراو له لایه ن گروپی نایینی و نه ته وه ییه وه و نه مه نه ویتری سازی لی سه وز ده بی که یه کیک له میکانیزمه کانی ده سه لاتی تاریه ره. بیگومان میکانیزمه کانی وه درنه ان و به نه ویتری کردن که سانی خه ته نه کراو وه ک نه ویتریه کی گلاو و نا پاک و پاتو لپیس ده ناسپین که ده بی له که سانی خه ته نه کراو جیا بکریته وه و به م شیوه پرؤسه ی تارانن به رده وام ده بیته.

یه کیکی دیکه له کارداکانی خه ته نه، له روانگه ی هم نایینانه وه نه وه یه که له ریگه ی به سنووردار کردن و کو نترؤل کردنی ناره زووی سیکیسی پیاوان به هو ی خه ته نه وه پیاوان به ره وشت بن و داو پتپاکی و وه فادار بوونیان به هاوسهر و بنیاتی خانه واده ده سته بهر بیته. واته خه ته نه پتوهری تیر کردنی ناره زووه سیکیسیه کان له ناو خیزان و دنده ان بو پیکه پینانی بنه مال و ره ت کردنه وه ی په یوه ندی سیکیسی له دره وه ی چوار چپوه ی هاوسه رگری و بنیاتی خانه واده یه که هه لبت خه ته نه نه یوانیوه له گوړه پانی راسه قینه ی ژبانی تاکه کان و هاوسه ره کان هم کاردایه ی هه بیته. له لایه کی تره وه هم نایینانه بو باشر کردنی سروشت و هاوسه نگی نیوان جه سته و زهین خه ته نه به فاکته ریکی کارا ده زانن و به و پییه ی که پنداگری له سهر نه وه ده کری که له ریگه ی خه ته نه کرانه وه که سایه تیی جینده ری ژن و پیاو به گووران و ته واهوتی ده گا وه ک نامانچیک له توانای زک و زا دره وانن.

بە پێداچوونەوه بەم کاردايانەى كە باسماڻ كۆردن دەتوانين بە پرونى لەوه تيبگهين كە ميكانيزمگهلى وهكوو جياوازابوون، دابهشبوونى دووفاقهيبى لە سەر بنه ماى پاكى و گلاوى، ئەويتريسازى و تاراندين، شوناس بەخشى نەتەوهيبى و ئايينى، بەرپهوشت كۆردن، كۆنترۆل و سنووردركۆردنى ئارەزووى سېكسى، جەخت كۆردن لە سەر گوروانى كەسايه تيبى سېكسى و رەگەزى، پېكھيتاننى خيزان و تواناى زاووزى، هەر هەموويان بەشپىك لەو ميكانيزمى دەسەلاتەن كە ئايينه كان وهك كاردائى نەشتەرگهريى خەتەنە سەيرى دەكەن و لە رېگهى ئەمەوه بەردەوام تاكە كان بۆ خەتەنە كران دنە دەدەن و خەتەنەنەكراو ئيدانە دەكەن و دەيتارپنن. كەم كۆردنەوه و كۆنترۆل كۆردنى ئارەزووى سېكسى دەبیتتە هۆى هانداڻ و رازى كۆردن، كە دەتوانى لە پتوهندى لەگەل ئابوورىى سياسى سەرمايه دارى و سېكسواليتە لەبەر چاو بگيرى و لە لايەكى ديكەشەوه زاووزى وهك شيوازى كۆنترۆل كۆردن لە قەلەم دەدرى كە لە دەقى سياسەتدانانى رېكخستنى حەشيمەتدا شياوى تېرامانە.

دزايەتى نيوان لايهنگران و دزبهرانى خەتەنە لە ئايينى جووله كە

لەگەل تيبەرپوونى زەمەن و لە سەدهى 18 و 19 دا كە رەخنە لە هەندىك داب و نەريت و باوهرى ئايينى رپووبەرپووى ئايينى جووله كە كرا و ئەمەش دەيتوانى گەلى جووله كە - كە هەتا ئەوسا خۆيان بە گەلى هەلبژيردراو دەزانى و لە هەندى قۇناغى ميژووييدا جيابوونەوهى ئەوانى لە نەتەوه ناجووله كەكانى لى كەوتبوووه - بۆ ژيان و پەيوهندى لەگەل شوينكەوتوانى ئايين و بزووتنەوه هزريه كانى ديكە هان بەدات.

بزاڤى ريفۆرمخوازى جووله كە بزووتنەوهيهكى نوپخواز بوو كە لە كۆتايى سەدهى 18 و دواى دروستبوونى سەردەمى رۆشنگەرى سەرى هەلدا. پيشەنگى بزووتنەوهى رۆشنگهريى جووله كە لە ولاتى ئەلمانيا موسا مەندلسۆن¹ بوو. ئەم بزووتنەوه لە ناو جووله كە كاندا بە "هيسكالا"² (رەوتى رۆشنييرى جووله كە) بەناوبانگ بوو و هاوكاره كانى مەندلسۆن بەوهى كە هيسكالايان كۆرد بە دروشمى فەرمىيى خۆيان، ناو خۆيان نا "مسكيليم"³ (سليمانى، 1394، ل 139). مسكيليم بۆ ژيانە پيشانداڻى جووله كايەتى لە جيهانى مۆديرندا، بە عەقلانى زانينى هەر بابەتتيك، هەر بەشيكى ئيمان

1. Moses Mendelssohn 3 .

2. Haskalah

3. Maskilim

که عقل نهیتوانیایه بیسه لمینې، قبولیان نه ده کرد و له ژیر کاریگری نه م پوانگه دا، شویکه و تروانی مسکلیم پشتیان له هندیک بیر و باوهری نهریتی نایینی جووله که وه کوو باوهر به سهرتری و نه ته وایه تی جووله که و شتی له م چه شنه، هه لکرد. ته نانهت هه ندیکیان وه حیانی بوون و نه و په رسروشتی بوونی کتیبی پیروزی ته ورات و ته لموودیان رت کرده وه و به شیک له فهرانه کانی نه م کتیبانه یان قبول نه ده کرد یان رت یان ده کرده وه. بۆ وینه یاسا کانی کتیبی پیروز سهارهت به خوراکیان ره چاو نه ده کرد، وه ک له کتیبی پیروزدا هاتووه "گۆشتی به راز مه خۆن"، به لام نه وان ده یان خوارد و بۆ پاساوهینانه وهی کاره که یان ده یانوت نیمه ناتوانین ولا میکی قنیات کهر بۆ نه م پرسپاره بدوزینه وه که بۆچی ده بی ملک جی فهرانه کانی رژیمسی خوراکیی "کاشیر"¹ بین. ته نانهت زوریک له ریفورمخووانی جووله که رۆزی شه مه یان به هه ند وهر نه ده گرت.

یه کیک له خاله گرینگه کانی نه م چاکسازییانه یه کسانیی جینده ری له نایینی جووله که بوو که رووداوی سهرتری لی که وه توه که ده توانین ناماژه به هه لباردنی ریجینا جۆناس² و سالی پیروزاند³ وه ک یه که م ژنانی خاخام به ریز له سالانی ۱۹۳۵ و ۱۹۷۲ له کۆمه لگهی جووله که کانی نه لمان و نه مریکا بکه یین.⁴

له م نیوه نه دا خه ته نه ش یه کیکی دیکه له و بابه تانه بوو که جووه چاکسازییخوازه کان قسه یان له سهر کرد. وه ک پیشتیش ناماژه مان پی کرد، خه ته نه په یمانیک بوو له نیوان خودا و نیبراهیم و به تاییهت له نیوان خودا و باوهر داران که سهر پیچی کردن له وه فهرانانه ته نانهت نه گهری مهرگی موسای لی ده که و یته وه. هه روه ها پیشتیش باس له وه کرابوو که جووله که بوون له دوو توخم پیک دی که نه بوونی هه ر یه که یان وه ک ده رچوونی تاک له نه توه و نایینی جووله که بوو؛ یه کیکیان "چاره نووس" و نه وی دیکه یان "ئیراده" یه. توخمی چارهنووس جووله که زاده بوونی تاکه که هه لبهت له حاله تیکدا قبوله که تاک هه م دایکی و هه میش باوکی جووله که بن و توخمی ئیرادی خه ته نه کرانه که نه م ئیرادی بوونه پیوه ری ملک جی بۆ یه هوه یه⁵. واته نه نجامنه دانی نه م نه رکه نایینییه نه ک هه ر به یاخی بوون

1- (Kasher) خوراکي مؤله تپندراو له نایینی جووله که دا؛ حه لالی شه ری.

2. Regina Jonas
3. Sally-Jane Priesand

4- بر وانه:

https://en.wikipedia.org/wiki/Regina_Jonas.

5- یه هوه ناوی تاییه تی خودا له زمانی عبیرییه ناویک که به پی ته ورات له کاتی موسا، خودا نه م ناوی له خۆی ناوه. نه م ناوه پینج هزار و 410 جار له په یمانی کۆندا هاتووه.

بەلكوو بە دەرجوون لە ئایینی جوولەكە لە قەلەم دەدریت. لە سەدەى نۆزدهەمدا بوو كە لە ولامى خەتەنەنە كەردنى مندالى جوولەكە ريفورمخوازه كان، بپراكردن بەم بابەتە گرینگە كە رپنگرى لە خەتەنە وەك رپت كەردنە وەى جوولەكە بوونە لە لایەن خاخامە نۆرتۆدۆكسەكانە وە زیاتر پەرهى پى درا.

لایەنگرانی خەتەنە پیمان وایە هیچ جیگرە وەیه ك بۆ ئەم نەشتەرگەرییە بوونی نییە و خەتەنە وەك كەردە وەیه كى فەرەهنگى - ئایینی لە ئایینەكە یاندا دیتە هەژمار. هۆكارى بەردەوام بوونی خەتەنە زۆرن كە گرینگترینەكە یان ئەمانەن:

- نیشانەیه كى جەستەیی گرینگە كە پەیمانى نیوان پیاوان و خودایە.

- پەیمانى گۆشت وەك پەیمانى دل وایە. بەرپیتست وەكوو بەشى ناپیویستی میوهیه، وەك چیلەكەیه ك كە بە سیووه بەستراو تهوه كە لە قوئاغیكى زەمەنیدا گرینگ بووه، بەلام دواجار بەشیک لەو میوه نییە.

- خودا خاوەنى جەستەیه و ئەویش فەرمانى خەتەنە كەردنى داوه.

- جۆره وەفادارییه كى قوول بۆ باب و باپیرانى مرؤفه.

- داپەرپىكى میژووییه كە پیاوه خەتەنە كراوه كان بە باب و باپیران و هاوته مەنەكانیانە وە

دەبەستیتە وە.

- نیشانەیه كى فەرەهنگى و فیزیکییه كە وەك رەمزە.

- هەستى وابەستەیی دروست دەكات.¹

جگە لە حالەتە ئاماژە پێكراوه كانى پشتیوانیى لە خەتەنە، پىویستە ئەووش بزانی كە جوولەكە كان لە سەر جییه جى كەردنى كاروباره كانیان زۆر پنداگرن و لەوانەیه ئەمەش وای كەردبى كە دژایەتى چاكسازە (موهتیل) جوولەكە كان بكەن. بەتایبەت سەبارەت بە خەتەنە كەردن پىویستە خەتەنە چى كەسێكى جوولەكە بى و بە پى هەندىك لىكۆلینە وە لە ئیسرايیل، خەتەنەى نەرىتى كارى سەرەكیى موهتله² جوولەكە كانە (یگان، ۲۰۰۶: ۴۴۲). بى گومان، بەوێى كە خەتەنە بە ناپیویست و واجب سەیر نەكړى، رەنگە كاریگەرى لە سەر بارودۆخى نابوورى ئەوان دابنى و بیانخاتە ژیر گوشاره وە. رۆنالد

1- رپورەسمى خەتەنە كەردن، بەروارى دەستگەىشتن 1399/3/30 بەردەستە

<https://www.bbc.co.uk/religion/religions/judaism/jewish>

2- موهتله كان ئەو كەسانەن كە لە لایەن جوولەكە كانە وە بۆ ئەنجامدانى خەتەنە راهینانیا ن پیندە كړى و هەندى جارىش لە هەمان ئەو پيشانەى كە پەيوەندیان بە رپورەسمى ئایینە وە هەیه كار دەكەن.

گۆلدمن¹ (2016)، دهر وونناسی خه لکی بۆستون، پیی وایه نه خلاقیاتى بهها جووله که بیه کان له سهرووی تیوری و هوکاره کانن. ناوبراو له دريژدها زيادی دهکا و دهلی ریژه په کی زوری جووله که کان منداله کانیاں به هوکاری کومه لایه تی نه ک نایینی خه ته نه ده کهن، چونکه به شیوه په کی گشتی جووله که کان نایین په روهر و ناگاداری بابه تی نایینی نین و نه مهش واده کا که له مهر نایینی جووله که شتیکی نه وتو نه زانن و نه مهش به هزی بابه تی فهره نگییه که دهزی کردووه ته ناو بییر و باوهر و روانگه و مانه وهی شوناسی جووله که وه. ناوبراو له کوتاییدا دهلی: "زور کهس پییان وایه پیاوان بۆ نه وهی بینه جووله که ده بی خه ته نه بکرین، به لام نه مه دروست نییه و به گویری ئینسایکلۆپیدیای یه ههودا، ههر مندالیک که له دایکیکی جووله که له دایک ده بی جووله که یه، جا چ خه ته نه کرابی و چ خه ته نه نه کرابیت." هره وه روانگه په کی دیکه شی هه بوو که خه ته نه ی به نه رییتیکی بهر په رانه و گۆشه گیر خواز² ده زانی (جانسون، 2010). بالی توند په وی بزوتته وهی ریفورم خواز نیدعای نه وهی ده کرد که جووله که په کی خه ته نه نه کراو له هه موو روو په که وه جووله که یه و ده بی نه م کاره ده دهغه بکریت (سلیمانی و موسوی، 1394). هه ندیکی تر جهخت له سهر نه م بابه ته گرینگه ده که نه وه که به پیچه وانیه نه و باوهر په باوهی که خه ته نه په یمانیکی ده ره کی له گه ل نایین و فهره نگی جووله که کانه، شوناسی جووله که له دایکه وه بۆ مندال ده گوازیته وه.

بزوتته وهی ریفورم خوازی که لایه نگری نازاد نه ندیشی له نایین و کومه لگای جووله که بوو، جهختی له سهر نه وه ده کرده وه که ده بی له تیوان نهریت و شیوازی ژیا نی مؤدیپن و فهره نگی نوئ سازانیک دروست بییت. لایه نگرانی نه م بزوتته وه به پشتبه ستن به م بییر کردنه وه له بابه ته کانی وه کوو هاوسه رگیری له گه ل بیانیه کان، ته لاق، خه ته نه، رپور په سمی قبو ل کردنی گه نجان و هاوشیوه کانی، لیکدانه وهی نو پیان خسته روو که له گه ل روانگه نه ریتییه کان فه رقی هه بوو و یه هوودیه تیان روو په رووی چالنجگه لیک کرده وه که له زوری بهی نه م بۆ چووناندها، کاریگه ری کومه لگا مه سیحیه کانیاں پیوه دیار بوو. ده رکه وتتی نه م چاکساز ییانه تا راده په ک بووه هزی نه وهی سکۆلاریزم له ناو جووله که ریفورم خوازه کاندا په ره بستیتیت (هه مان). هه لبهت نه م نه رمی نواندن و گۆرانکاریه

1. Ronald Goldman

2. لیره وده و شهی exclusionary به کار هینرابوو که ده توانین له دژی روانگه ی شوناس به خشبوونی خه ته نه له روانگه ی جووله که کان سهیری بکهین.

پیکه وه له په یوه نندییه کی دیالکتیکیدا کاریان کرد و تهواوکه ری یه کتر بوون. رووبه رووبوونه وهی یه هوودییه ته له گهل دنیا ی موډرین و ولامنه دهرنه بوونی نهریته دیرینه کان بو خواسته نوپکانی کومه لگا، په ره سه نندنی سکولاریزم، بی که لک بوونی ناموزه نایینی و فهره نگییه کونه کان، سه ره هلدانی بیروکه ی نو ی و خو به دوورگرتن له توندوتیژی و هتد، هه موویان بوون به بنه مای چاکسازی که له پرؤسه ی تهواوکه ری دوولایه نه و سه رکه وتندا کاریگه رییان له سه ر یه کتر هه بوو.

له لایه کی تره وه په خنه گرانی خه ته نه پیمان وایه به پیی دهقی راشکاوی ته ورات گورین یان دهستکاری کردنی جهسته ی مروف قه ده غه یه و ههر بویه پنیویسته به گومانه وه سه بری خه ته نه بکریت. بهو پنیه ی که خه ته نه برین و نیشانه دارکردنی نه ندای زاوزییه که واته نه م ئیدعایه دژی نه م نه شته رگه رییه میژووییه و ناچپته ناو بازنی به ها و یاساکانی جووله که وه، له راستیدا به پیی روانگه ی دژبه رانی خه ته نه، خه ته نه به مانای دهستکاری کردنی جهسته و هاوتای داغ کردن یان دیاری کردنی جهسته یه که پیچه وانه ی ناموزه کانی نایینی جووله که یه که هه میسه دهستکاری کردنی جهسته یان گورینی به ههر شیویه ک شهر مزار و رت ده کاته وه. له م نیوانه دا روانگه ی میانه ره ویش هه بوون که خه ته نه کرانیان به هاوتای دهرچوون له کومه لگای جووله که نه ده زانی، له ناویاندا ده توانین نامازه به روانگه ی هاییم¹، خاخامی نورتودؤکس بکه یین، که پیی و بوو له شهر یه تی جووله که دا (هه له خا) سه باره ت به خه ته نه هیچ ناچار ییه کی له نارادا نییه و که سی خه ته نه نه کراو ره ننگه نه توانی له رپوره سمی قوربانیدا به شداری بکا به لام نه م خه ته نه نه کرانه په یوه ندلی پیروزی نه و له گهل کومه لگای جووله که کان هه لئاوه شپینتته وه. له راستیدا له روانگه ی که سانی لایه نگر ی خه ته نه، نه شته رگه ری خه ته نه نه توانه وه ی تاک له ناو کومه ل و ملنه دان به خه ته نه تاریتران و بیه ش بوونی تاک له به شداری کردن له رپوره سمگه لی نایینی وه کوو قوربانی کردنی لی ده که ویته وه و نه م تاریتران و بیه شپینتیه به هوی خه ته نه نه کردن و نافه رمانی له ناست ناموزه کانی نایینی یه هوودییه ت وه کوو سزا و تمبب کردن وایه. هاییم له دریژه دا ده لی: نه گهر که سیک گه یشته ته مه نی خه ته نه کران و خو ی خه ته نه نه کا، نه و ا شایه نی سزایه (بییه ش بوون له به شداری کردن له چالاکیه نایینییه کان)، ههر وه ک چوون نه و که سانه ی که گوشتی حه رام ده خوون یان یاساکانی رؤزی شه مه پشتگو ی ده خه ن نه وانیش نه م سزایه ده یانگر پته وه. هه ندیکی دیکه ش وه کوو

بیرمه ندانی مسکلیلم، خه ته نه یان به هی شهریعه تی مووسا نه ده زانی و به هی حه زه رتی ئیبراهیمیان له قه له م دهدا و هه له وه دای لیکدانه وهی دوو باره ی ئەم په یمانه ی ئیبراهیم بوون بۆ نه وهی به زمانیکی مه عنه و بی په تی خه ته نه تاوتوی بکه ن. به لام نه وهی له بابه تی خه ته نه دا له نایینی جووله که دا گرینگه نه وه به که ئەم نهریتی خه ته نه به ژنان ناگرته وه. به بر وای کۆهین¹، نه گهر خه ته نه کردنی پیاو به ره مزی پیوستی جووله که بوون بزانی، دهی له م نیوه نه دا پۆلی ژیانی چیه؟ نایا ژنان ده توانن وه ک جووله که له قه له م بدرین؟! و نه گهر خه ته نه نه کرانی ژنان به م نه نجامه مان بگه یینی که خه ته نه کران بۆ جووله که بوون فاکته رپکی گرینگ نییه، نه وا پۆلی خه ته نه چیه؟ ده یینین له یه هو دیه تیشدا به هزی نه بوونی راشکاوی و شه فافیه ت سه بارت به بواری خه ته نه وای کردوه که ته فسیر و حوکمی جیاواز و هه ندیک جار لیکدژ و دژواز په ره بستینی و بر واداران له کاروباری نهریتی و هه له سوکه وتی نۆر مداردا تووشی چالنجیکی زۆر بینه وه که هه ر ئەم زهمینه ده وتانی یه کپارچه یی کۆمه لایه تی له ناو راهه رینه ره ده ره نه نگیه کان تیک بدات.

جگه له وهش نه نجامه ندانی نه شته رگه ربی خه ته نه کاریگه ری له سه ر لایه نه کانی تری ژیانی جووله که کان داناوه و هه ندی جاریش ناهیلێ گروپه جیاوازه جووله که کان له گه ل یه کتردا رپک بکه ون. جووله که دژ به ره کانی خه ته نه که هه له وه دای دانانی به دیل بۆ رپوره سمی خه ته نه ن، هه ندیک جار رپوره سمی ناولینان بۆ مندالان² وه ک به دیلیک بۆ رپوره سمی خه ته نه هه له ده بژیرن. ئەم جوړه رپوره سمی ناولینانه که به بی خه ته نه کردن به رپوه ده چی، پیی دهوتری "بریت شالو"³. ئەم رپوره سمه ده رفه ت به و دایک و باوکه جووله کانه ی که دژی خه ته نه ن دهدا که به م شیوه پیشوازی له کچه تازه له دایکی بووه کانیان بکه ن. له لایه کی دیکه وه هه له وستی دژ به خه ته نه هه ر به وه کۆتایی نایه و کۆمه لگه جووله که کانیسی گرتوه ته وه. بۆ نمونه رپوره سمی نوئی "گیور"⁴ پرۆسه یه که که له نایینی جووله که دا بۆ هاته ناوه وهی بیانییه کان بۆ ناو ئەم رپوره سمه له نا هه نگیکدا نه نجام ده دریت. ئەم پرۆسه بۆ جووله که نهریتخوازه کانیس به رپوره سمی وه کوو غوسلی پیروژ و خه ته نه نه نجام ده دریت. تازه جووله که کان "گیر"⁵ بهر له خو شۆردن ده بی رپوره سمی خه ته نه ش نه نجام بدهن. به لام به و پییه ی که جووله که ی ریفۆرمخواز وازی له خو شۆردنی

1. Cohen
2. Naming ceremony
3. Brit Shalo
4. Giyyur
5. Ger

ژیر ئاو هیناوو و وهک مهرجیککی ئایینی خهتهنه نه نجام نادا، پرۆسهی ئهم رپورسهمه نوییه له لایهن جووله که کۆنه پهرسته کانهوه و یان ته نانهت جووله که مه حافظه کاره کانهوه به فهرمی نه ناسراوه و نه ندامانی ئهم دوو گروپه له گهل جووله که ریفورمخوازه کان هاوسه رگیری ناکهن (یگان، ۲۰۰۶). له هه ندیک کتیبی پیرۆزدا ئاماژه به دل و گوئی و ده می خهته نه کراوه کراوه، به لام خهته نه کردنی ئهو به شانیهی جهسته مانای چیه؟ ههروهها له پهیمانی کۆنیشدا گیرانهوهی لهم چهشنه ههیه که له درپژهدا تاوتوی ده کرین.¹ له کتیبی ئیرمیای پیغه مبهردا سیفه تی خهته نه کراوه بوونی دل وهک سه رکۆنه کردن خراوه ته پال بهنی ئیسراییل:

خودا ده فهرمووی رۆژانیک دین که خهته نه نه کراوه کان له گهل خهته نه کراوه کان سزا ده دهین؛ واته میسر و به هوودا و ئه دووم و بهنی عه موور و موواب و ئه وانیهی گوشه ی موویان ده تاشن و له بیاباندا ده ژین، چونکه هه موو ئهم گه لانه خهته نه نه کراوان و هه موو خانه دانه ئیسراییلییه کان دلایان خهته نه نه کراوه. له "سه فهری دووانه (تنیه)" (یه کیک له کتیبه کانی تهورات)، ویرای پروون کردنه وهی ئهو پهیمانهی که هه زه تهی مووسا به فهرمانی خودا له گهل ئیسراییلییه کان به ستوویه تی، هاتوه:

و یه هوه، خودای ئیوه، دلای ئیوه و دلای نه وه کانتان خهته نه ده کا بو ئه وهی خودا که تان به دل و گیان خووش بووی، و زیندوو بمیننه وه. یان له هه مان کتیب و شوینیکی دیکه شدا بو بهنی ئیسراییلییه کان هاتوه: که واته غه لافی دلتان خهته نه بکه ن و چیتر سه ریچی مه نویین.

دیاره له دهسته وازاندا دهسته وازهی خهته نه کردنی دل بو پاک کردنه وهی دل له گلاوی کفر و رازاندنه وهی دل و دهروون به کار هاتوه. ئهم بابته له و دیرانهی که له کتیبی ئیرمیای پیغه مبهر و "سیفری لافیان" (یه کیک له کتیبه کانی تهورات) هاتوه به روونی ئاشکرا به:

ئهی بیوانی یه هوودا و دانیشتووانی ئۆرشه لیم، خۆتان بو یه زدان خهته نه بکه ن و غه لافهی دلتان فری بدن. نه کا توورهی من که ئه نجامی ئا کاره خراپه کانتان وهک ناگریک بلێسه بسینی و کهس نه توانی بیکووژینیتته وه. یان له سیفری لافیاندا هاتوه:

1- ئهم باسه هه تا کۆتایی ئهم به شه له م وتاره وه رگیراوه: قراپی، علی قلی، دل های ناپاک: تحقیقی درباره عبارت قلوبنا غلف، مجله ترجمان وحی، سال پنجم، شماره اول، 1380، ل 4-25.

هر له بهر ئهم هۆکارهش دژی ئهوان ههلسوکهوتم کرد و هینایانمه ناو خاکی
 دوژمنه کانیان. کهواته ئهگه دلخهتهنه نهکراوه کانیان خاکه پرا بئی و سزای
 گوناچه کانیان قبول بکهن.
 له کتیبي حهزه قیلدا "نامۆکان"، واته کهسانی ناجروله که به "دل خهتهنه نهکراو و
 گوشت خهتهنه نهکراو" ناو ده برین:

چونکه ئیوه، نه یارانی دل خهتهنه نهکراو و گوشت خهتهنه نهکراوتان هینایه جزووری
 من، بۆ ئهوهی ماله کهم پیس بکهن و کاتیک ئیوه خواردنی من، واته چهوری و
 خوینتان تپه پرا، ئهوان، جگه له ههموو گلاوی و قیزه ونییه کانتان، پهیمانی منیان
 شکاند.

یان له شوینیکی تری ئهم کتیبه دا هاتوه:

خودا، به هوه، ده فهرمووی: هیچ نه یاریکی دل خهتهنه نهکراو و گوشت
 خهتهنه نهکراو له ناو ههموو ئهوه نه یارانیهی که له ناو ئیسراییلیه کاندان نابئی بپته
 په رستگهی من.

دیسانه وه له کتیبي ئه شعیای پیغه مبهه بهم شیوه باس له رزگار کردنی به یتلمه قه دهس و
 بنیاتانه وهی کراوه:

هۆزایون راپه ره! له خهوه ههلسه و قوئی مهردایهتی هه لماله! ئه ی شاری ئور شه لیمی
 پیرۆز، جله جوانه کانت له بهر بکه، چونکه خهتهنه نهکراو و ناپاکه کان نایه نه ناوته وه.
 خهتهنه نهکراوی جیا له وهی سیفه تی دلخه، ده توانی سیفه تیک بۆ گوئی و ده میش بئی،
 وه ک له کتیبي ئیرمیای پیغه مبهه ردا هاتوه:

ئهوانه کین که قسه له گه ل کردوون، شایه تی بدهم بۆ ئهوهی بتوانن بژنه ون. ها!
 گوئیان خهتهنه نهکراوه بۆیه ناتوانن بژنه ون. ئیستا وتهی خودا به لایانه وه شووره ییه
 و پنیان خو ش نییه.

بۆ تیغه یشتن له گیرانه وه نامازه پیکراوه کان و وه لامدانه وهی ئهوه پر سپاره گرینگه ی که
 مه به ست له دلی خهتهنه نهکراو چییه، پتو یسته له چه مکی خهتهنه کردن له ناو نایینه
 ئیبراهیمییه کان تیبه گه ی. پیشتیش و ترا خهتهنه کردنی کوئه ندایه ی زاوژی پیاو په یمانیک
 له ئیوان خودا و ئیبراهیم و نیشانه ی به ندایه تی و کو یلایه تی خو ی و هاوه له کانی بۆ خودا
 بوو. دو ات ئهم نهریته بۆ گه لی جووله که زۆر گرینگ بوو و له پهیمانی کو نیشدا سه بهاره ت
 به کاتی خهتهنه کردنی مندالان فهرمانیک هاتوه و به پشتبهستن به پروانگه ی
 شوناسخوازانه ده و ترا که ئهم بابته گرینگه توانی بووی بیته خالی جیاوازی بۆ ئیمانداران و
 ئهوان له کافران و بیباوه ران جیا بکاته وه. ههر بۆیه له کتیبه کانی پهیمانی کوندا هه ندیک

جار به کەس و نەتەووە ناچوووە کانیان وتوووە "خەتەنەنە کراو" و "گلاو". لە سیفری دەرچوون "خەتەنەنە کراو" بە مانای مەجازی بۆ "لیو" و لە سیفری لاقیان بۆ "میووی لێنە کراو" بە کار هاتوووە. بۆ یەکەم جار زاراوەی "دلێ خەتەنەنە کراو" لە سیفری لاقیان بە جوړیک بە کار هاتوووە کە مانای "یاخی بوون" و "سەرکێشی" لێ هەڵدەهینجریت. ¹ پاشان، زاراوەی "خەتەنە کەردنی دل" لە کتییی پیرۆزی تەسنییه دوو جار بە جوړیک بە کار هاتوووە کە مانای "گوێرپایەلی و ملکه چبوون و کۆڵدان" ی لێ هەڵدەهینجریت. لە کتییی ئەشعیای پیغەمبەر وشە "ناپاک" وەک شیکاری و هاوواتایەک بۆ "خەتەنەنە کراو" بە کار هاتوووە. هەر وەها وایە دیارە لە کتییی ئیرمیای پیغەمبەر، "غەفلە" بە مانای "رێگر و بەر بەست" بە کار هاتیب و رەنگە بتوانین بڵیین "گوئی خەتەنەنە کراو" گوئیە کە کە داخراوە و دەنگی حەق نایستیت. ئەگەر "خەتەنەنە کرانی گوئی" نیشانەی رۆالەتیی ملنەدان بە پەیمانی خودا و قبولنە کەردنی نایینی ئیبراھیم بێ، "خەتەنەنە کرانی دل" ناماژە بۆ کفر و ملکه چنەبوونی دەر وونە.

رەنگە دێری سەرکۆنانە ی ئیرمیای پیغەمبەر بۆ ئەم دۆخە دەر وونییە ی زۆرینە ی گەلی جوولە کە بێ:

چونکە هەموو ئەم گەلانە خەتەنە نە کراون و هەموو خانەدانە ئیسراییلییەکان دلیان خەتەنە نە کراوە.

ئەو مانایە ی کە لە دەقە کۆنە کەنەووە دەر دەکەوێ، لە دەقە نوێیە کانیشدا بە روونی دەبینریت. ئینسکلۆ پیدیای ناکسفۆرد زاراوەی "خەتەنەنە کراو" لە مانای مەجازی خۆیدا بە شتیک کە "لە رووی رۆحییەووە پاک نەبوو تەووە"، "بێ باوەر و کافر" پێناسە دەکات. ئینسکلۆ پیدیای نووسینکی دیکە ی ئینگلیزی زاراوەی "خەتەنەنە کراو سەبارەت بە دل و گوئی" بەم شێوە پێناسە دەکا: "لاساری لە گوینەدان، ملنەدان بە نامۆژەکانی پیغەمبەر، کفرێکی سەر سەختانە" (قراپی، ۱۳۷۰ ی هەتاوی) لە نزایە کدا کە یەکیەک لە قەشەکانی کانتر پیری نووسیویە تی هاتوووە:

پەر وەر پێنە کەم ئەم دلە وەکوو بەرد رەقەم، ئەم دلە درنەدم، ئەم دلە خەتەنەنە کراوەم
 لێ بستینەووە و دلێکی نوێ، دلێکی بەخوریە و پاکم بێ ببەخشە!

نووسەر پێکی دیکە ی مەسیحی لە روون کردنەووە ی زاراوەی "گوئی خەتەنەنە کراو"

دەنووسن:

گوئی خەتەنەنە کراو ناماژە بۆ رەت کردنەووە ی نامۆژەکان (ئیلایهییەکان) دەکا و دلێ

1- دێرە کە بەم شێوەیە: "ئەگەر خەتەنەنە کراوە کە یان سەری نەوی بکا و سزای گوناخەکانی قبول بکا ...".

خه‌ته‌نه‌نه‌کراو ئامازه بۆ لاساری و سه‌ربزیوی ده‌کات. به پیتی ئەم به‌لگانه ده‌توانین ب‌لین "دلی خه‌ته‌نه‌نه‌کراو" دلپکی یاخی و سه‌رکیش، دلپکی ناپاک و پیس بووه و چلکنی رۆحی و تووشبوو به نه‌خۆشیه مه‌عنه‌ویه‌کانه، دلپکی داخراو و که‌ر و و درنده‌یه که ژبانی مه‌عنه‌وی نییه.

که‌واته له سه‌رتاسه‌ری ئەو ده‌قانه‌ی که له میژوودا ماونه‌ته‌وه، ده‌توانین ناته‌واوی و ئەو که موکورییه زمان ناسی و شیکاری و شرۆفانه‌ی که ئەنجامی ئەم ناته‌واوییه‌ن به‌دی بکه‌ین. بلا‌بوونه‌وه‌ی ئەو تیگه‌یشتنه‌ هه‌له و چه‌واشه‌کارانه وای کردوو که فه‌ره‌ه‌نگی توندوتیژی و بالاده‌ستی ته‌شه‌نه‌ بستینی و خه‌لکی ئەو کۆمه‌لگایانه به درپزایی میژوو ملکه‌چی بوون و به هۆیه‌وه نالاندوویانه. به‌شیک له‌م شیواندن و چه‌واشه‌کاریانه به‌ره‌می ده‌سه‌لاتی پیاوسالاری شاروه‌ی ناو جه‌وه‌ری نایینه‌کانه و هه‌ندپکی دیکه به‌ بئ‌ته‌وه‌ی خۆیان بیزانن به پیتی جیه‌جی کردنی خواسته‌کاردايه‌کانی کۆمه‌لی پروادار به‌و نایینانه، له ناو ئەو پیکه‌ته‌ی که له ژیر کاریگه‌ری هه‌ژمونی ئەم هیزانه‌دان، درپزه‌یان به نهریته تونداژۆکان داوه.

وینە‌ی ژماره 22: خه‌ته‌نه‌ی مندالپکی ساوای جووله‌که¹

خه‌ته‌نه له نایینی مه‌سیحیه‌تا

له ناو نایینه ئیبراهیمیه‌کاندا مه‌سیحیه‌کان یه‌کیک له‌و گروپه‌ که‌مانه‌ن که خه‌ته‌نه له

1_ بروه‌نه: ←

<https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fvirgool.io%2F%40ali.nikoel1981>.

ناویاندا نه وونده باو نییه و له لیکدانه وهی نه و مهسیحییانهی که له سهر نه نجامدانی نهشته رگهری خه ته نه وهفادارن ده بیئ اماژه به خالیئک بکهین و نه ویش نامانجی که سه کان بۆ نه نجامدانی نهشته رگهری خه ته نه یه که زۆر به یان له بهر هوکارای ئایینی نه نجامی نادهن، به لکوو به نامانجی پزیشکی نه م کاره ده کهن. له راستیدا نه و مهسیحییانهی که نهشته رگهری خه ته نه نه نجام ددهن، کارلیکی نه وان زیاتر له سهر بنه مای باوه ره نائایینییه کان (ته ندروستی و پزیشکی) که و نه له بهر بیر و باوه ری ئایینی یان نه وهی که له رینگه ی نه و نامۆژانه ی که سه رچاوه ی له ئایینی مهسیحیه تدا یه بۆ نه نجامدانی نهشته رگهری خه ته نه هان درایبتن.

له ناو نه و گروپه مهسیحییانه ی که تا ئیستاش له سهر نه نجامدانی نهشته رگهری خه ته نه سوورن دوو گروپی سه ره کیین که له کیشوه ری نه فریقان: مهسیحیه قبتیه کانی میسر¹ و مهسیحیه نۆرتو دۆکسه کانی ئیسیۆ پیا. به جوړیک که به راورد کراوه نزیکه ی 97 له سه دی پیاوانی نۆرتو دۆکسی له ئیسیۆ پیا خه ته نه ده کرین. له هه مان کاتدا به پتی لیکۆلینه وه کان له باشووری پیاوانی نه فریقاش وا دهرده که وئ که هیچ ته بانیه ک له نیوان خه ته نه کردنی پیاوان و بیر و باوه ری مهسیحیه کاند بوونی نییه و ته نانته هه ندیک له کلپسا کانی نه فریقای باشووری دژی نه م کاره ن و به کاریکی هاوه لدا نه رانه ی² ده زانن. له لایه کی تره وه هه ندیک له کلپسا کان وه ک کلپسای نومیا له کینیا خه ته نه کردن به یه کیک له مه رجه کانی نه ندامیتی ده زانن و هه ندیکیشیان له مالای و زامبیا بیر و باوه ریکی هاوشپوه یان هه یه و پتیا ن وایه له بهر نه وهی مهسیح خه ته نه کراوه و کتیبی پیرۆز فیری کردوین، پتویسته مهسیحیه کانیش خه ته نه بکرین (WHO, 2007) له درپژه ی نه م به شه دا به قوول بوونه وه له سه رچاوه کان و کتیبی په یمانی نوئ، نه و فاکته رانه تاوتوئ ده کرین که پابه ندبوونی مهسیحیه کان به خه ته نه یان لاواز کردوه.

وه ک له ناوی کتیبه پیرۆزه کانه وه دهرده که وئ دوو کتیبی "په یمانی کۆن" و "په یمانی نوئ" کتیبه گه لیکن که به دوای یه کتردا هاتوون و ههر یه که یان مژده یه کی خو ش بۆ رزگار بوونی مرؤفن که له کاتی دوو پیغه مبه ر به ناوه کانی مووسا و عیسا دابه زپیران. سه باره ت به خه ته نه و پابه ندبوون پتی، له ناو شوینکه و تووانی ئایینی جووله که دا به گویره ی ده قی کتیبی په یمانی کۆن قسه مان کرد و له م به شه دا نه م بابه ته له "په یمانی

1. Coptic Christians
2. pagan ritual

نوئى "دا شى دەكەينەو، پىرسى خەتەنە لە "پەيمانى نوئى" تاوتوئ دەكرى كە پەيمانىكە لە نيوان ئافرىنەر و مرؤف و دەستپىكى سەردەمىكى نوئى پەيوەندىي ئافرىنەر و ئافرىراو. بە پىي ئەم پەيمانە خودا ئەو شەرىعەتەي كە لە رېگەي مووساوە بە مرؤفى دابوو لە كۆل مرؤفى كىردەو و پرۆادار بوون بە مەسىحى كىردە مەرج بۆ لىخۇش بوون لە گوناخەكانى مرؤف و رزگار بوونى (مەتا ۴: ۱۹ و 24: 16؛ لوقا، ۹: ۲۳۲۵؛ يوحنا، 4: 10 و 26: 12). بۆ پەيمانى نوئى خودا لە گەل بەندەكانى، پىويست بوو بانگەشە بۆ ئايىنەكە بكرى و جوولەكە و ناجوولەكەكان بىنە مەسىحى. لە گەل چوونى كەسانى نوئى بۆ ناو ئايىنى مەسىحىيەت لە نيوان ئەو كەسانەي كە ببوونە مەسىحى و خەتەنەكراو بوون و دىكەي شوپىنكەوتووانى نوئى مەسىحى كە ناجوولەكە و خەتەنەكراو بوون، لە سەر ئەوئەي كە "ئايا خەتەنە مەرجى مەسىحى بوونە يان نا؟" ئاكوئى ساز بوو.

گروپى يەكەم پىيان وابوو كە جىيەجى كىردنى رېسا ئايىنىيەكانى ئايىنى جوولەكە (خەتەنەكردن) پىويستە و رېگاي رزگار بوونە، بەلام گروپى دووھەم پىيان وا بوو بۆ ئەوئەي بىيئە مەسىحى پىويستە بىيئە جوولەكە. ئەگەرچى بە گويزەي دەقى راشكاوى ئىنجىلى لۇقا (2: 21) مەسىح لە رۆزى ھەشتەمى لەدايك بوونى خۆي خەتەنە كرابوو، بەلام پىرسى سەرەكى و بناغەي مەسىحىيە بە رەچەلەك جوولەكەكان رزگار بوونى مەسىحىيە ناجوولەكەكان نەبوو، بەلكوو مەسەلەكە ئەو بوو كە بە بۆچوونى ئەوان خەتەنە پىوئىك بۆ پەپرەو كىردنى رېسا ئايىنىيەكان بوو و ناجوولەكەكان بۆ رزگار بوون دەبا شەرىعەتى مووسايان جىيەجى بكردايە. چونكە ھىندەي نەدەخاياند كە تا دەھات رېژەي مەسىحىيە ناجوولەكەكان لە مەسىحىيە بە رەچەلەك جوولەكەكان زياتر دەبوو و جوولەكەكان دلەراو كىي ئەوئەييان بوو كە ئەگەر مەسىحىيە ناجوولەكەكان رېساكانى ئايىنى جوولەكە جىيەجى نەكەن، ئەوا پىوئەرە ئەخلاقىيەكان لە ناو باوئەرداران كەم دەبنەو. ھەمان ئەو پىوئەرە ئەخلاقىيەكانى كە لە فەرھەنگى ئەورۆپىدا ھۆكارى ھەژموون و توندوتىژى و جياكارىي نەتەوئەي و ئايىنىن، بۆ ئيمانداران وەك پىوئەرى پاراستنى كۆدەنگى و يەكدەنگى لە قەلەم دەدرا كە لە ھەموو بارىكەوئە لە پىرۆزى و پاراستن بىيەرى بوو.

لېكدژىي ھەر دوو روانگەي مەسىحىيەت و يەھوودىيەت سەبارەت بە پىرسى خەتەنە

لە راستىدا لە ئايىنى مەسىحىيەتدا خەتەنە وەك بابەتتىكى رۆحى و فاكتەرىك بۆ يەكگرتوويى سەير دەكرى و لە ئايىنى جوولەكەدا وەك كىردەيەكى جەستەيى و فاكتەرى جياواز بوون و تاراندىن لە قەلەم دەرىت.

پۆلس¹ یه کینک له میسیۆنیره کانی نایینی مه سیحی بوو که خه ته نه ی وهک بهر به ستیک بۆ بلا و کردنه وه ی نایینی مه سیحی له ناو رۆمییه کان و گه لانی ناجووله که [خه ته نه کراو] ده زانی و ههر له بهر ئەم هۆکارهش لایه نگرى وازهینان له م نه ریته کۆنه بوو و له م پیناوه دا هه ولتیکى بى و چانى دا تا نه و راده ی که له "نامیلکه ی فیلیپییه کان" سى په یمانى نوئى، لایه نگرانى خه ته نه کردنى مه سیحیه ناجووله که کانی به "سه گ" ناود پێر کرد (2:3) و داواى کرد که واز له م نه ریته به تیرى و وتیشى:

خه ته نه کراوان ئیمه یین که به رۆح خودا ده په رستین و شانازى به عیسای مه سیحه وه ده که یین و متمانه مان به جهسته نییه (43:3).

به گشتى ده توانین بلێین رپوانگه ی سه ره کى و زال به سه ر په یمانى نوئى هه لگرى رپوانگه ی پۆلسه که خه ته نه وهک کرده وه یه ک نایینی که له سه ر بنه مای جهسته یه به لکوو وهک بابه تیکى رۆحى لئى ده رپوانى، له حالیکدا نایینه ئیبرا هیمییه کان و نایینی جووله که کارداى خه ته نه یان وهک چاک کرده وه ی سروشت و هاوسه نگى له نیوان جهسته و زه یین به فه ز ده زانى. له رپوانگه ی نوئى نایینی مه سیحیه تدا، خه ته نه له سه ر بنه مای جهسته نییه، به لکوو رۆحیه و خالى سرنج راکیش نه وه یه که بۆ چوونى پیشووی نایینه کانی رابردوو باوه رپان به لیکجیا بوونى جهسته و زه یین نییه و پینان وایه که کارداى نه شته رگه رى خه ته نه جهسته و زه یین هاوسه نگ ده کا، له حالیکدا رپوانگه ی نوئى له و باوه رده یه که جهسته و بابه تى رۆحانى و زه یین فه رقیان هه یه و نه شته رگه رى خه ته نه نه ک وهک کرده وه یه کى جهسته یی، به لکوو وهک جهسته یه کى رۆحانى له قه له م ده دات. نایینی جووله که به و ناراسته ی که به رانه ر به خه ته نه له چوار چپوه ی کرده وه یه کى جهسته یی هه یه تى، بوار بۆ داغ کردن یان نیشانه دار کردنى جهسته، و به دواى نه وه جیاوازی نیوان نیشانه کراو (خه ته نه کراو) و جهسته ی نیشانه نه کراو (خه ته نه کراو) خو ش ده کا که ئەم جیاکارییه هۆکارى تارانندن، دا بران و دوو به ره کییه. ئەم جو ره رپوانگه و پیشگر یمانانه ی نایینی جووله که پیچه وانه ی نایینی مه سیحیه ته که نامانجه که ی بانگه شه و بلا و کردنه وه له رپگه ی یه کیتى و یه گرتووی مه عنه و یه و ههر له بهر ئەم هۆکارهش خه ته نه کرده وه یه کى جهسته یی نییه به لکوو بابه تیکى مه عنه و ی و رۆحیه.

هه ره ها پۆلس له "رۆمییه کانی په یمانى نوئى" دا و توو یه تى:

چونکه خه ته نه قازانجى هه یه، ههر کات شه ر یعت جیبه جى بکه یت. به لام ئەگه ر

سهر پیچی له شهربعت بکهی، خهته نه کهت به تال ده بیته وه. که واته نه گهر پیاو پکی خهته نه نه کراو پ نساکانی شهربعت جیبه جی بکا، ئایا خهته نه نه کراو بیه کهی به خهته نه هه ژمار ناکریت؟ و کاتیک پیاو پکی خهته نه نه کراوی سروشتی شهربعت جیبه جی ده کا، نه واکمیت له سهر ده کا که سهره رای کتیبی پیروژ و خهته نه سهر پیچی له شهربعت ده کهی، چونکه نه وهی له رواله تدا دیاره جووله که نیبه و نه وهی له رواله تدا به جهسته وه ده بیتری خهته نه نیبه، به لکوو جووله که بوون به دهروونه و خهته نه به دل، له روج بی نه که له قسه، ستایش کردنی خودایه نه که ستایش کردنی مروث (۲: ۲۸۲۹).

به لام نه و په پری ناکوکی نیوان مه سیحیه به ره چه له که جووله که کان و پولس نه و شوینه یه که نه اوبراو بو قسه کردن له م باره وه له گهل چه ند کهس ده چیه کلتیسی نورشه لیم بو نه وهی له گهل په ترؤس و تووژ بکات. له کز تاییدا له لایه ن کلتیسی نورشه لیم که شروفه کهی له "ناکاری پیغه مبه رانی په یمانی نوی" دا هاتووه، حوکمیکي ناوا ده درئ:

رؤحولقو دووس و نیمه و امان به باش زانی که بارگرانی [جووله که کان] نه خهینه سهر شانان جگه له م شته پیوستانه که خوتان له قوربانی (گوشتی قوربانی کراو) بته کان و خوین و تازه لی خنکینراو و زینا به دوور بگرن که ههر کات سلتان له مانه کرده وه نه وه باش ده بن (۱۵: ۲۸۲۹).

وه که له فرمانی کلتیسی نورشه لیم ده رده که وئ، جهخت له سهر خهته نه نه کراو ته وه و ناجووله که کانش بویان بوو به بی نه نجامدانی نه شته رگه ریی خهته نه بنه مه سیحی، بابه تیک که به پی گیرانه وه یه که له وه یه که م پرسانه بوو که مه سیحیه تی له ئایینی جووله که جیا کرده وه. ههر له م سهر و به نده دا زانایانی ئایینی جووله که یاساکانی په یوه ست به مه رجی خهته نه یان بو کوران قورستر کرد و پولس به رده وام جهختی له سهر به لگه هینانه وهی خوی له سهر مانای مه جازیی خهته نه ده کرده وه که به واتای پاک بوونی دل له ریگه ی نیمان بوو.

وه که له ئینجیلی نویی تو ماسدا نو سراهه، مه سیح له ولامی نه و شاگردانه ی که له مهر قازانجی خهته نه پرسیاران لی کرد، و توو یه تی:

خهته نه کردنی راسته قینه که هه موو قازانجیکی تیدا به خهته نه کردنی روجه. (تنتیه، 16:10).

زور به ی زانایانی ئایینی مه سیحی لیکدانه وه یه کی سیمبولییان بو خهته نه کردن کردووه. ژوستی نیوسی شهید¹ پیی وایه مه سیح هینه ری په یمانیکی نوییه و به پیی نه م په یمانه

نوییه ده‌بێ خه‌ته‌نه‌کردنیکى نوێ دابه‌پنڤرئ که هه‌مان خه‌ته‌نه‌کردنى دلّه، وه‌ک له‌ ته‌ورات، (تثنیه ۱۶:۱۰) دا فه‌رمان به‌ خه‌ته‌نه‌کردنى دلّ دراوه. ئیريگنا^۱ش جیاوازی ده‌خاته‌ نیوان خه‌ته‌نه‌کردنى جه‌سته و خه‌ته‌نه‌کردنى رۆح. ناوبراو خه‌ته‌نه‌کردنى رۆحى به‌ شیاوى په‌یمانى خودا زانیوه و خه‌ته‌نه‌کردنى جه‌سته‌ی به‌ یه‌کێک له‌ خورافاته‌کانى جووله‌که‌کان له‌ قه‌لّه‌م داوه (سعیدی، ۱۳۹۰). زۆرێک له‌ شوێنکه‌وتوانى مه‌سیح پێیان وایه‌ که‌ گرینگترین شت خه‌ته‌نه‌کردنى جه‌سته‌یى نییه، به‌لکوو خه‌ته‌نه‌کردنى رۆحى یان خه‌ته‌نه‌کردنى دلّه. هه‌ندێک له‌ مه‌سیحیه‌کان ئه‌و گێرانه‌وه‌ی که‌ له‌ هه‌ر دوو کتیبى پیرۆز (تثنیه) هاتوه‌ (۶:۳۰) به‌م شێوه‌ لێک ده‌ده‌نه‌وه‌ که‌ خه‌ته‌نه‌ له‌مه‌ر پیرۆزبوونى دلّی مرۆقه‌ نه‌ک پڤستى ئه‌ندامى زاوۆزى (تانگۆک، 2018). هه‌روه‌ها فه‌رمانیکى گشتى که‌ له‌ لایه‌ن کلێسای کاسۆلیکى رۆما له‌ سالى ۱۴۴۲ دا ده‌رچوه‌ خه‌ته‌نه‌ی به‌ پڤویست نه‌زانى و به‌م شێوه‌ رایگه‌یاندا: "له‌ ئه‌نجامدا هه‌موو ئه‌و که‌سانه‌ی هوگړى نایینى مه‌سیحین فه‌رمانیان پڤ کراوه‌ که‌ به‌ هیچ شێوه‌یه‌ک چ پڤش و چ پاش خو‌شۆردنى پیرۆز (غوسلّی پیرۆز) خه‌ته‌نه‌ نه‌کن، چونکه‌ پێیان خو‌ش بڤ یان نا، ئه‌مه‌ ته‌نیا له‌ کيسدانى رزگارىی هه‌تاهه‌تاییه (WHO, 2007).

رهنگه‌ بتوانین ئه‌و ره‌خانه‌ی که‌ پڤشتر و له‌ دژى خه‌ته‌نه‌ وه‌ک پڤوه‌رێک بۆ به‌ جووله‌که‌ناساندنى تاکه‌کان سه‌یر ده‌کرا به‌ تینگه‌پڤستن له‌ چه‌مکى خه‌ته‌نه‌کردنى دلّ وه‌لایمیان بده‌پڤنه‌وه‌. له‌و به‌شدا باس له‌وه‌ کرا که‌ یه‌کێک له‌و ره‌خانه‌ی ئاراسته‌ ده‌کړئ به‌م شێوه‌یه: ئه‌گه‌ر خه‌ته‌نه‌ پڤوه‌رێک بۆ جووله‌که‌بوون بڤ، خو‌ژنان خه‌ته‌نه‌ ناکرڤن ئایا ئه‌وانبڤش به‌ جووله‌که‌ داده‌نرڤن؟ و ئه‌گه‌ر ولامه‌که‌ به‌لڤیه‌ گرینگى خه‌ته‌نه‌کردنى پیاو چیه‌؟ به‌لام کاتێک که‌ هه‌م له‌ په‌یمانى کۆن و نوێ و هه‌م له‌ قورئاندا روه‌به‌رووى ماناکانى دلّی خه‌ته‌نه‌کراوه‌ بڤپڤنه‌وه‌، ده‌توانین ئه‌م بابته‌ گرینگه‌ نه‌ک بۆ ره‌گه‌زى دياریکراوه‌ له‌کوو بۆ هه‌ر دوو ره‌گه‌زى ژن و پیاو پڤناسه‌ بکه‌ین. له‌ راسئیدا ئایینى جووله‌که‌ بۆ ئه‌م پرسپاره‌ چالنج‌بزوڤنه‌ که‌ ئه‌گه‌ر نه‌شته‌رگه‌رى خه‌ته‌نه‌ وه‌ک شتیکى فیزیکی پڤوه‌رێک بۆ جووله‌که‌بوونه، که‌واته‌ ئه‌و ژنانه‌ی که‌ له‌ ئایینى جووله‌که‌دا خه‌ته‌نه‌ ناکرڤن، به‌ جووله‌که‌ له‌ قه‌لّه‌م نادرڤن، ولامیکى به‌لگه‌یى و لوژیکى پڤ نییه‌ و ئه‌مه‌ش که‌ موکۆرڤى و ناروونى پڤشگریمانته‌کانى ئه‌م نایینه‌ سه‌باره‌ت به‌ خه‌ته‌نه‌ نیشان ده‌دات.

ویښی ژماره 23: نابلزې خه‌ته‌نه‌کردنی مه‌سیح به‌رهمی هونه‌ریی فریدریک هی‌لین (ویکی‌پیدیا)

غوسلی پیرۆز به‌دیلی خه‌ته‌نه له نایینی مه‌سیحیه‌تدا

یه‌کلیک له وه‌ژکارانه‌ی که وای کرد خه‌ته‌نه له ناو مه‌سیحیه‌کاندا سه‌ر نه‌که‌وی لیک‌دژی به‌غوسلی پیرۆز و خه‌ته‌نه‌یه. ده‌گپ‌نه‌وه که کاسپینیانوس¹ وای گپ‌راوه‌ته‌وه که تورک به‌پنجه‌وانه‌ی جووله‌که، که خه‌ته‌نه وه‌ک ده‌رمانیک بۆ نه‌و گوناخانه‌ سه‌یر ده‌کهن که به‌هوی ناره‌زوی سیکسیه‌ که چی تورکه‌کان وه‌ک خورافه‌یه‌ک خه‌ته‌نه‌یان جبه‌ه‌جی ده‌کرد (دویچ، 2013). روون نیه که نه‌م جوړه تیگه‌یشتنه‌ی جووه‌کان له‌مه‌ر خه‌ته‌نه، که وه‌ک سزا و پاک‌بوونه‌وه له‌گوناخی به‌هوی ناره‌زوی سیکسیه² سه‌رچاوه‌که‌ی له‌کوپوه‌دیت. له‌م گپ‌راوه‌وه و هه‌روه‌ها نه‌و شرفانه‌ی که سه‌بارت به‌خه‌ته‌نه، به‌تایبه‌ت له‌نایینی نیسلام خویندوو‌مانه، ده‌توانین کاردای خه‌ته‌نه وه‌ک پاک‌که‌روه‌وه سه‌یر بکه‌ین که چه‌ندین سه‌ده پینش نیستا و له‌ناو مه‌سیحیه‌کاندا باو بووه. توم وینته‌ر، ماموستای کولژیروانی که مبرج، له‌وتووژیکی تایبه‌تدا له‌گه‌ل نووسه‌ر و له‌ولامی نه‌و پرسیاره‌ی که بۆچی خه‌ته‌نه له‌ناو مه‌سیحیه‌کان هاوشیوه‌ی موسلمان و جووله‌که‌کان بلاو نه‌بووه‌ته‌وه، وتی:

1. Caspinianus
2. original sin

خهتهنه کرانی عیسا مهسیح و هاوه له کانی، پیوستیی خهتهنه پیشان دهدات. به لام به پشتبهستن به کتیبی Didache، که په کهم به لگه ی تۆمار کرای مهسیحیه، ده توانین بلین که له سه ده ی په کهمدا کلنسا ریگه ی به نا جووه گه وره ساله کان دا که به بی خهتهنه کردن بینه مهسیحی. به واتابه کی دیکه، کلنسا پنی وایه که په یمانی ئیبراهیم له مه ودوا له ریگه ی غوسلی بیروژه وه ئه نجام دهری و خهتهنه بابه تیکی دلخوازه.

لۆپیز کۆرۆ¹ (2019) له کتیبی "ژنی دهری" باوه ری وایه که فه لسه فه ی ئاینی مهسیحی هه میشه هۆگری ناشتی بووه:

ئه گه ر ناتانه هوئ قه زاوه تان له سه ر بکری، قه زاوه تی خه لک مه که ن. دۆژمه کان تان خو ش بووی و بو ئه و که سه ی که جوین تان پی دها دوعای خیری بو بکه ن. ئه مانه ئه و چه مکانه بوون که له لایه ن مهسیحه وه بانگه شه یان بو ده کرا. له دلۆفانی مهسیحدا خه ته نه جیی نابیته وه که برینی ئه ندای زاوژی پیاوه. به هۆی ئه م میهره بانیه وه و به هۆی ئه زموونی خه ته نه بوونی مهسیح خو ی و ئه و نازاره ی که چه شتویه تی، عیسا ی مهسیح پیاوان له خه ته نه کردن بیهری ده کا و پنی وایه که ژن و پیاو به غوسلی پیروژ دیسان له دایک ده بنه وه و پاک ده بنه وه (جانسون، ۲۰۱۰). له باره ی چۆنیه تی به دیل بوونی غوسلی پیروژ له جیی خه ته نه، کاردای پاکه ره وه ی خه ته نه مان وه بیر دینیته وه که تیبگه ی که یه حیای غوسلکه ر یه کیک له گه وره ترین ئیلهامه خشه کان بو شهوودی سه رسورهینه ری مهسیح بووه. دۆژینه وه و بینینی یه حیا بو تاوتویی "گوناحی ره سه ن" که له په یمانی کۆندا وروژیندرا، ریگه چاره یه کی سه رسامهینه ر بوو. که واته به پنی شیوازی یه حیا، ده توانین به شوژدن (غوسل) له جیی خه ته نه ئه م تاوانه بسرپنه وه. به لام له روانگه ی نه ستی ناوشبارگه شوژدن یان برینی ئه وه ی ئیمه به گوناحی ده زانین واتای هاوشیوه ی هه یه. به گویره ی لۆپیز کۆرۆ (1399) گه وره ترین و گرینگترین میراتی مهسیح بو ئه و نه وانه ی که شوینکه وتووی مهسیح، به جیهیشتنی پاچه به ریستی نووکی سیره ته.

ژماره یه ک له کلنسا و پیاوانی ئاینی مهسیحی، وه ک کلنسا ی مهسیحیه ئۆرتۆدۆکسه قیتییه کانی ئه مریکا²، له ولایه ئه م پرسپاره دا که "نایا خه ته نه کردن هیشتا له په یمانی نویدا هاوشیوه ی په یمانی کۆن پیوسته و نایا خه ته نه کردنی مندالی کور و اجبه؟"، ده لین له

1. Rafael E. López-Corvo
2. Coptic Orthodox Diocese of the Southern United States

په پیمانې كؤندا خه تهنه نیشانه ی په پیمان له گه ل خودا بوو كه فهرمانه كهی به ئیبراهیم درا به لآم له په پیمانې نویدا غوسلی پیرۆز بوو به جیگره وهی خه تهنه و ئیستا له پیناو ره چاو كړدنی ته ندروستی بوو ته نهریتیکي فهرهنگی (نامیلکه ی به کولسیان، 2: 11).

له کتیبی پیرۆز و له به شی رهوشتی پیغه مبه رانیسدا ئهم بابه ته له ناو ئهو پیغه مبه رانه ی که بهر له بوونه مه سیحی له سهر پیویستی خه تهنه سوور بوون، قسه ی له سهر کراوه. پیتەر¹ له م باره وه ناماژه به ئاکار و رهوشتی پیغه مبه ران ده کا و پؤلس سه باره ت به خه تهنه ده لی:

بؤ نموونه، پیاوینک که بهر له مه سیحی بوونی به پیی داب و نهریتی جووله که کان خه تهنه کراوه نابئ بهم شته دلته نگ بی و ئه گهر خه تهنه ی نه کړدوه، نابئ ئیستا خه تهنه بکری، چونکه بؤ مه سیحیه ک هیچ گرینگ نییه که خه تهنه کرابئ یان نا. گرینگ رازی كړدنی خودا و جیبه جئ كړدنی فهرمانه کانی ئه وه. ئه وه یه که من، پؤلس، پیتان ده لیم: که ئه گهر خه تهنه بکری مه سیح هیچ قازانجیکي بو تان نییه و له مه سیحی عیسا دا نه خه تهنه قازانجی هیه و نه خه تهنه نه کراوی، به لکوو ئه و ئیماننه گرینگه که به خوشه ویستی کار ده کات (5: 1115).

² وینه ی ژماره 24: خه تهنه له کلیسای گهره ی نو تیر دام

ئه نجومه نی ئورشه لیم
ئه نجومه نی ئورشه لیم له سالی ۵۰ ی زایینی یه که م شو ئینیک بوو که تیبیدا باسی چؤنیه تی

1. St. Peter

2- پروانه:

<https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fkhatneh.ir>

مامه له‌کردن له‌گه‌ل مه‌سیحیه‌کان کرا. له‌م نه‌نجومه‌نه‌دا باسی سه‌ره‌کی نه‌وه بوو که ئایا ره‌چاو‌کردنی یاسا‌کانی موسا له‌ سه‌ر مه‌سیحیه‌کان واجبه یان نا؟ هه‌روه‌ها، به‌و پێیه‌ی که ئایینی مه‌سیحی جه‌نتیله‌کانی قبول‌کرد، مشتومر‌پێکی زۆر له‌ سه‌ر نه‌وه دروست بوو که ئایا ده‌بێ خه‌ته‌نه‌ بکری‌ن یان نا. له‌ هه‌مان کاتدا ئه‌م باسه‌ش ورووژ‌پندرا که خه‌ته‌نه‌کران له‌ ته‌وراتدا وه‌ک "هیمایه‌کی هه‌میشه‌یی" بۆ په‌یمانی خودا له‌گه‌ل ئیبراهیم باس کراوه. له‌ هه‌مان کاتدا مه‌سیحیه‌ سه‌ره‌تاییه‌کان خۆیان له‌ جووله‌که‌کان به‌ جیا نه‌ده‌زانی و هه‌موو سه‌رکرده‌ سه‌ره‌تاییه‌کانی کلێسا به‌ ره‌چه‌له‌ک جووله‌که‌ بوون. له‌م نه‌نجومه‌نه‌دا فه‌رمائیک به‌ ناوی فه‌رمانی هه‌وار یوون هاته‌ ته‌ ئاراوه‌ که تێیدا راگه‌یه‌ندرا که جه‌نتیله‌کان بۆ مه‌سیحی بوون پتو‌یستیان به‌ خه‌ته‌نه‌ نییه، به‌لام نه‌نجومه‌ن رایگه‌یاند که مه‌سیحیه‌کان نابێ گۆشتی خو‌یناوی بخۆن و بۆیان نییه‌ بت به‌سه‌ستن. هه‌ندیک، برباره‌کانی ئه‌م نه‌نجومه‌نه‌ به‌ پتی یاسا‌کانی نوح ده‌زانن که جووه‌کان پێیان وایه‌ ئه‌مه‌ بۆ جه‌نتیله‌کان پتو‌یسته.¹ له‌م نه‌نجومه‌نه‌دا یاسای دووانه‌ خرایه‌ روو: هه‌ندیک یاسا بۆ جووله‌که‌ مه‌سیحیه‌کان که سوور بوون له‌ سه‌ر نه‌وه‌ی که هه‌موو یاسا‌کانی موسا جێبه‌جێ بکه‌ن و هه‌ندیک تریش بۆ جه‌نتیله‌ مه‌سیحیه‌کان بوو که ته‌نیا هه‌ندیک له‌ یاسا‌کان ئه‌وانی ده‌گرته‌وه.

پۆلسی ته‌رسووسی

پۆلس که‌ رۆلێکی گرینگی له‌ بلا‌بوونه‌وه‌ی ئایینی مه‌سیحی دا هه‌بووه‌ له‌م بواره‌دا چه‌ندین باب‌ه‌تی نووسیه‌وه. پۆلس خۆی به‌ ره‌چه‌له‌ک یه‌هوودی بوو و له‌به‌ر ئه‌مه‌ش خه‌ته‌نه‌کراو بوو. ئه‌و پتی وا بوو که خه‌ته‌نه‌ ئیتر پرسنکی جه‌سته‌یی نییه، به‌لکوو پرسنکی په‌یوه‌ست به‌ دله‌. دواتر پۆلس له‌ دژی خه‌ته‌نه‌کرانی مه‌سیحیه‌ جه‌نتیله‌کان چه‌ندین باب‌ه‌تی توندتری نووسی و ئیدعای کرد که ئه‌وانه‌ی ده‌یان‌ه‌ه‌وی جه‌نتیله‌کان خه‌ته‌نه‌ بکری‌ن، پێغه‌مبه‌رائیکی ساخته‌چین. ئه‌و ره‌خنه‌ی له‌ مه‌سیحیه‌کانی گالاتی گرت که مندا‌له‌کانیان خه‌ته‌نه‌ ده‌کرد و ئیدعای ده‌کرد که ئه‌وان له‌ مه‌سه‌له‌ی رۆحی دا‌براون و سه‌رنجیان خستۆته‌ سه‌ر پرسی جه‌سته‌یی. به‌ گشتی هه‌ندیک پێیان وایه‌ که پۆلس ته‌واوی کتیبی گالاتیانی له‌ دژی جێبه‌جێ‌کردنی یاسا‌کانی ئایینی جووله‌که‌ له‌ لایه‌ن جه‌نتیله‌ مه‌سیحیه‌کانه‌وه‌ نووسیه‌وه.

1- بروه‌نه:

https://fa.wikipedia.org/wiki/%D8%AE%D8%AA%D9%86%D9%87_%D8%B4%D8%AF%D9%86_%D8%AF%D8%B1_%D9%85%D8%B3%DB%8C%D8%AD%DB%8C_%D8%AA_%D8%A7%D9%88%D9%84%DB%8C%D9%87 .

به لام نه مړو هېچ کام له لقه کانی ناینی مه سیحی کهسانی خه ته نه کراو پرت ناکه نه وه.¹

روانگهی مه سیحیه کان له دنیای ئیستادا

له دنیای نه مړو دا مه سیحیه کان به گشتی بؤ چوونیکي تایه تیان سه بارهت به خه ته نه کردن نیه و پیتان گرینگ نیه. هر بؤیه لقه کانی ناینی مه سیحی نه پیشنیاری خه ته نه ده کهن و نه قه ده غهی ده کهن. به لام زوریک له مه سیحیه کانی رږژه لاتی ناین که له کونترین مه سیحیه کان، هیشتا مندا له نیره کانیاں خه ته نه ده کهن. هه نندیک له مه سیحیه کان، بؤ نمونه له کینیا خه ته نه کردن، ته نانهت بؤ بوونه نه ندای کلپساش به پنیویست ده زانن. جگه له وهش زوریک له مه سیحیه کان له جیهانی نه مړو دا، به تایهت له نه مریکا به هوی پیشنیاری پزیشکیه وه کوره کانیاں خه ته نه ده کهن.²

بؤ زانیاری زیاتر (5)

خه ته نه ی کچان له ناینه ناسمانیه کاندا

(به ناوی نهریت، کامیل نه حمه دی، 1394 هه تاوی)

نه نجامی وه ده سته تاووی توژینه وه کان سه بارهت به چۆنیه تی سهره لاندانی خه ته نه ی کچان پیشانی دا که نه م بابه ته پیشینه یه کی دوور و دریزوی هیه و گیرانه وه ی جیاوازی هیه. بؤ وینه نه وه ی که نه م نه شته رگه ریبه سهدان سال بهر له هاتی مه سیحیه ت، یه که م جار له میسر و نیسیویا نه نجام دراوه و به لگهی نه م ئیدعایه نه و مؤمیاپانه که میژوه که یان ده گه رپته وه بؤ دوو هه زار سال پیش زایین که ناسه واری قرتاندنی کلپتورسیان تپدا به دی ده کریت. له هه ندی سهرچاوه ی فیهی شیع و نه هلی سوننه دا هاتوه یه که م ژنیک که خه ته نه کراوه هاجه ری دایکی ئیسمایل بوو که ساره له بهر بیتاقه تی و توورپه ی خه ته نه ی کرد. ئیستا روون نیه که شتیک که له رووی بیتاقه تی و لاساری و رقه ستوریه وه نه نجام دراوه بؤچی له جیاتی نه وه ی رپگری لی بکری و لومه بکری له درپژایی میژوودا بووه به کاریکی نه مرکراو و مسته حب، و جهخت له سهر نه نجامدانی ده کرپته وه. له وسواوه نه م بوو به نهریتیک که ژنان خه ته نه بکرین و پاش ناینی ئیسلامیش نه م نهریته به رده وام بووه. سهرباری نه وه ی برینی کونه ندای زاوژی ژنان هی بهر له هاتی ناینی مه سیحیه ته، له کونیا کانی سهدی بیسته م کومه لیک له

1- هه مان سهرچاوه.

2- هه مان سهرچاوه.

خاوهن تپۆرییه کان به شیوهیه کی زهق خه ته نه یان به نایینه وه گرئ دا و وتیان خه ته نه ی کچان له هه موو کۆمه لگا کاندای له لایهن مه سیحی، جووله که و موسلمانه کانه وه نه نجام ده دریت.

خه ته نه ی کچان له روانگه ی یه هو و دیه ته وه

به پشتبهستن به هه ندی دهق، ئەم راستیه مان بۆ ده رده که وهی که له نایینی جووله که دا هه رگیز ئیزن به خه ته نه ی کچان نه دراوه. توێژه ران ده لێن هه موو جوړه کانی خه ته نه ی کچان به که مه ندام کردن له قه لأم ده درئ و له روانگه ی یاسای نایینی جووله که وه قه ده غه یه. سه ره پای ئەمه گروپینکی که مینه ی دانیشتووی ئیسیۆپیا - واته فالاشا و بیتا ئیسراییل - نه شته رگه ربی خه ته نه ی ژنان نه نجام ده دن، که خاوهن رایان پنیان وایه داب و نه ریتی خه ته نه کردنی کچانی جووله که بهر له وهی له نایینه وه هاتبی، له که لتووری خو جیبی نه فریقاهه ئیله هه مه که ی وه رگراوه و پنیان وایه له بهر نه وهی فالاشای جووله که هه زاران سال له ژیر چه پۆک و نازار و مهینه تدا بوون، بۆیه ده ستیان به ده قی نایینی و یان که سانی شاره زای نایینی جووله که نه گه یشتووه. شایه تحالی ئەم ئیدعایه ش جووله که کانی ئیسیۆپیان که به ره و ئیسراییل کۆچیان کردووه که ژنان خه ته نه ناکهن. له توێژینه وه ی ئیل دامانزوری (2013) که له سه ر 13 ژنی کۆچه ری ئیسیۆپیا بۆ ولاتی ئیسراییل نه نجام درا، ده رکه وت که 27 له سه دیان که میک، یان هه موو کلیتۆریسیان قرتاوه و وتیان: خه ته نه کردنی کچان له ناو جووله که کانی ئیسیۆپیا باو بووه و هۆکاره که شی بریتی بووه له جوانی و رپگری له سیکس کردنی بهر له هاوسه رگری و هتد. و به نایینه وه په یوه سستی ناکه نه وه.

خه ته نه ی کچان له روانگه ی مه سیحیه ته وه

ئهو به لگانه ی که خه ته نه ی کچان له روانگه ی نایینی مه سیحیه ته وه تاتوی ده کا، زۆر که من. سه رباری ئه وه ی که رپه رهانی نایینی مه سیحی له سه ر ئه وه هاوده نگن که خه ته نه ی کچان له نایینی مه سیحیدا هه چ جیگه و یگه یه کی نییه، به لأم هه ندی حاله تی خه ته نه ی ژنان له ناو ژنانی مه سیحیی دانیشتووی میسر، نه یجه ریا، تانزانیا و کینیا به دی کراوه.

خه ته نه ی کچان له روانگه ی نایینی ئیسلامه وه

بړینی کۆنه ندای زاوژی کچان چوار حاله تی هه یه که بریتیه له:

1. بړینی هه موو یان به شیک له کلیتۆریس
2. بړینی هه موو یان به شیک کی کلیتۆریس و لچه بچووکه کان

3. تهسک کردنهوی زاره کی واژن له ریگه ی دانانی موز و مؤمی داپوشه رانه له ریگه ی قرتانندن و گوړپینی شوینی لچه بچووک و گه وره کان و یان به بی برینی کیلتوریس؛

4. دیکه ی (هممو) شیوازه نازار به خشه کانی دیکه ی سه ر نه ندانی زاوړی، وه کوو کون کردن، بریندار کردن و هتد.

هه ندی له په خنه گران پیمان وایه که هم کتیبانه ی وا له م چند ساله ی دوا پیدا سه باره ت به خه ته نه ی کچان له نیران نووسراون نه و بابه تانه ی وا له سه ره وه باس کراون له ژیر ناوی جوړه کانی خه ته نه ی ژنان باسی لی ده کهن و پیمان وایه هم ناولینان و پوښه ندیسه دژی نایینی ئیسلام (به دهر له قبول کردن یان قبول نه کردنی خه ته نه) و فره نگی ئیرانیه کانه و هه له یه و هم ناولینانه هه له وای کردووه که تیگه یشتنی نادر وست و په پال دانی بابه تی ناراست به نایینی ئیسلام دروست بیی و له دانیشتنه کانی مافه کانی مرو فدا بووه ته سه رچاوه. نه وان پیمان وایه که نایینی ئیسلام دژی برینی راده دوو و سی و چواری نه ندانی زاوړی ژانه و ته نانه ت سزاشی بو دیاری کردووه. سه باره ت به جوړی یه که م که برینی که میک یان هه موو کلیتوریسه (میتکه)، دژی برینی ته وای میتکه یه و له مهر برینی که میکی میتکه و نه وه ی که هم چه شنه برینه له نایینی ئیسلام به خه ته نه ی ژن له قه له م دهری یان نه وه ی که برین ته نیا هی برینی پیستی سه ر میتکه یه بابه ته که زور لیل و ناروونه. قورنان راشکاوانه سه باره ت به خه ته نه ی کچان هیچی نه و تروه.

نه وه ی له گپړانه وه سه حیچه کاند ا دهره که وی نه وه یه که خه ته نه ی ژنان به پیچه وان ه ی خه ته نه ی پیاوان واجب نییه. له ژیره وه ناماژه به دوو جوړ له م گپړانه وان ه (صحیح ه) ده که ین:

له ئوسوولی کافی به رگی 6 کتیبی النکاح باب العقیقه هاتووه:

1. "محمد بن یحیی عن احمد بن محمد عن محبوب عن ابن رناب عن ابی بصیر قال سالت ابا جعفر (ع) عن الجاریه تسبی من ارض الشریک فتسلم فتصلب لها من یخفضها فلا تقدر علی امره فقال: اما السنه فی الختان علی الرجال و لیس علی النساء" وه رگپران: محمه د کوړی یه حیا له نه حمه د کوړی مه حبوب له کوړی روواب له نه بی نه سیر له نیمام باقر (س.خ) سه باره ت به که نیز یک که له ولاتی هاوه لدانه ران به دیلیتی گپرا بوو و موسلمان بوو، پرسیارم لی کرد. بو ژنیک ده گه راین که خه ته نه ی بکا به لام که سمان نه دوزییه وه. نیمام له ولما دوتی خه ته نه بو پیاوه و له سه ر نافرته تان واجب

نییه.

2. محمد بن یحیی عن احمد بن محمد بن عیسی عن محمد بن عیسی عن عبد الله بن سنان عن ابی عبدالله (ع) قال: ختان الغلام من السنه و خفض الجوارى لیس من السنه». وهرگپران: محمه مد کورپی یه حیا له نه حمه مد کورپی محمه مد کورپی عیسا له محمه مد کورپی عیسا له عه بدولای کورپی سه نان له نیمام سادقیان گپراوه ته وه که فهر موویه تی: خه ته نه ی کور سوته ته و خه ته نه ی کچ سوته نه نییه.

له گپراوه وه به کی دیکه دا له ئوسوولی کافی که ده توانین به روانگه ی رپجالانه ی سه ختگیرا نه ره خنه له به لگه که ی بگرین و به لاوازی بزانی، به لام به پتی بنه مای رپجالا به هپیز، هاتوه: "عه من اصحابنا عن سهل بن زیاد عن علی بن اسباه عن خلف بن حماد عن عمرو بن ثابت عن ابی عبدالله (ع) قال کانت امراه یقال لها ام طیبه تخفض الجوارى فدعاها رسول الله (ص) فقال لها یا ام طیبه اذا انت خفصت امراه فاشمی و لاتجفی فانه اصفی للون و احظی عند البعل". وهرگپران: "کومه لئ له هاوه لان له سه هل، کورپی زیاد له عه لی، کورپی نیسات له خه له فی، کورپی حیماد له عه مرؤی کورپی سابت له نیمام سادق (س.خ) ده گپراوه که فهر مووی: نافره تیک به ناوی ئومه ته بییه که چانی خه ته نه ده کرد و پیغه مبه ر بانگی کرد و پتی فهر مووی ئومه ته بییه کاتی ژنان خه ته نه ده که ی که میکی بیسه و هه مووی مه بره نه م کاره رووخسار ده گه شینیتته وه و بو میردیش چیژ به خستره."

نیمام سادق له ده دیسیکدا ده لئ: خه ته نه ی کور سوته ته و خه ته نه ی کچ سوته نه نییه. له ناو ههر چوار فیرقه ی نه هلی سوته دا شوئیکه وتوانی ئاینزای شافیعی خه ته نه ی که چان به واجب ده زانن و له په یوه ندی له گهل راده ی برین و راده ی خه ته نه، پنیان وایه که ده بی پستیکی بچووک که له سه ر نه ندای زاوژییه بپر دیت. له ناو شیعه کانشدا فیرقه ی موسته عه لوی له میسر و فیرقه ی نه هلی شیعه ی بوورا له هیند له سه ر نه نجامدانی نه شته رگه ربی خه ته نه سوورن.

هه ندی له رخنه گرانی خه ته نه ی ژنان پنیان وایه که ئاینی نیسلام دژی برینی کوئنه ندای زاوژیی ژنانه و زیانگه یانندن به جهسته به تاوان له قه له م ددا و سزای توندی بوئ نه نجامدانی داناوه و فیهی نیسلامی دژی برینی که میک یان هه مووی کلیتورسیسه که له فتوای رپهرانی ته قلیدی شیعه نه م بابه ته به دی ده کریت. فتوای رپهری ئیستای ئیران واته خامنه یی، له سه ر واجب نه بوونی خه ته نه ی که چانه و مه کارمی شیرازی فتوای

قهدهغه کردنی خهته نه کردنی کچانی داوه. سهید علی حسهینی سیستانی وتوویه تی
 "پرینی پیستی نه ندامی زاوژی ژنان سونه تی شرعی نییه، به لکوو نه گهر زیان به کچه که
 بگه یینی حه رماه و پرینی به شیک یان نه ندامی زاوژی ژنان تاوان له دژی نه و نافرته یه و
 هیچ پاساو و مؤله تیک بؤ خهته نه ی ژنان بوونی نییه."

خهته نه له نایینی ئیسلامدا

له ئیستادا ریژه یه کی بهر چاوی پیاوانی خهته نه کراو له جیهاندا موسلمانن، به جۆریک که
 ناماره کان پیشانیان داوه له ولاتانکی وه کوو ئیران که نایینی فهرمیان ئیسلامه، زیاتر له
 99 له سهدی پیاوان خهته نه ده کرین (موریس و هاوکاران، 2016).

فهری حه شیمه تی شوینکه وتوانی نایینی ئیسلام له جیهان له لایه ک و چرپونه وهی
 به شیکی زوری داتا کانی هم توژیینه وه له سهر خهته نه له ولاتی ئیران له لایه کی تره وه وای
 کرد هم بابه ته له ئیسلام به شروفه و ورده کاری زیاتر له چاو نایینه کانی دیکه تاوتوی
 بکری، به تایبهت نه وهی که له قورن، کتیبی پیروزی موسلماناندا ناماژه یه کی راسته وخۆ
 به خهته نه نه کراوه. به لام سهره رای نه و ناروونیا نه ی که سه بارهت به خهته نه له ئیسلامدا
 هه یه له بهر نه وهی فهرمانیکی راسته وخۆ له قورنندا بوونی نییه، موسلمانان هیشتا له سهر
 نه نجامدانی خهته نه سوورن و پشکی خهته نه له ناو موسلمانان کان له ناستیکی بهر زدايه، به
 جۆریک که به گویره ی بهراورده کان نزیکه ی له سهدا 69 ی پیاوانی خهته نه کراو له
 جیهاندا موسلمانانن (موریس و هاوکاران، 2016).

به گویره ی فهرمووده و گیرانه وه کان و ههروه ها نه و پرسیارانه ی که له ربه رانی نایینی
 کرا و ادرده که وی که شوینکه وتوانی شیعه و سونه ی نایینی ئیسلام به ناماژدان به هه
 دوو نایه تی 123 ی سوورته ی نه حل و نایه تی 161 ی سوورته ی نه نعام جیهه جی کردنی
 نهریته کانی ئیبراهیم که خهته نه یه کیکیانه، به واجب ده زانن. به لام پیده چی فهرمانه
 نایینییه کانی ئیسلام سه بارهت به خهته نه کردن به هیتانه وهی فهرمووده و حوکمه
 فیهیهیه کان بیجمی گرتبی که نه وانیش رهگ و ریشه یان ده چیهته وه سهر شیوازی ژیان و
 نهریته باوه کانی جووله کانی مه دینه له سهرده می پیغه مبهری ئیسلامدا.

دهوتری که پیغه مبهری ئیسلام دوا ی کوچ کردنی بؤ مه دینه، به پتی سهر چه شنی
 جووله که کان که چه ندین نه وه له وی ژیاون، نوممه یه کی موسلمانن دروست کرد. ئیسلام
 که له شاری مه که هه لگری سیفه تیکی مه سیحی بوو، له مه دینه دا سیفه تیکی جووله که ی
 گرته خوی. له وی پیغه مبهری ئیسلام سووده کانی یاسا و رپوره سمی نایینی دوزیه وه و

یه که م‌زگه‌وتی ئیسلامی بینا کرا (عبدالصمد، ۲۰۱۱، ل ۵۶).

له‌وه‌سه‌رده‌مه‌دا جووله‌که‌کانی مه‌دینه به‌پیی یاسا و فەرمانه‌کانی هه‌لاخا¹ ده‌ژیان، هه‌روه‌ها پینغه‌مبه‌ری ئیسلام هه‌لاخای کرده‌سه‌رچه‌شنی خووی و نه‌نجامه‌که‌ی بوو به "شهریعت" که ژیانی تایبه‌تی و کۆمه‌لا‌یه‌تی موس‌لمانانی شی ده‌کرده‌وه. هه‌ر دوو وشه‌ی "شهرع" و "هه‌لاخا" به‌مانای رپنگای رپویشن دیت. به‌م شتیوه موس‌لمانانی مه‌دینه وه‌کوو جووله‌که‌کان به‌رپوژوو ده‌بوون و ئورشه‌لیمیان وه‌ک قیبله‌هه‌لبژارد. جگه‌له‌وه‌ش پینغه‌مبه‌ری ئیسلام وه‌کوو جووله‌که‌کان خواردنی گوشتی به‌راز و هه‌روه‌ها سه‌رجینی پیاوان له‌گه‌ل هاوسه‌ره‌کانیان له‌کاتی سووری مانگانه‌ی ژناتی بو موس‌لمانان قه‌ده‌غه‌کرد. هه‌روه‌ها به‌رده‌باران کردنی زیناکارانی ژنی میرددار نه‌ریتیکی جووله‌که‌کانه‌یه‌که‌هاته‌ناو ئیسلامه‌وه. ده‌توانین هۆکاری ئەم لاسایی کردنه‌وه و سوودوه‌رگرتن له‌هه‌لاخای جووله‌که‌وه‌ک کۆششی پینغه‌مبه‌ری ئیسلام بو به‌فه‌رمی ناسینی جووله‌که‌کان و هه‌ولیی به‌رفراوان کردنی کۆمه‌لگه‌ی موس‌لمانان له‌قه‌له‌م بده‌ین، چونکه‌له‌وه‌سه‌رده‌مه‌دا ده‌توانین بلین چوار هۆزی جووله‌که‌له‌مه‌دینه‌ده‌ژیان (هه‌مان). هه‌ر له‌به‌ر ئەمه‌و به‌پیی رپشه‌ی خه‌ته‌نه‌له‌نایینه‌ئیراهیمییه‌کان و کارتی‌کراوی شهریعتی ئیسلامی به‌هۆی هه‌لاخا و هاو‌نشینیی له‌گه‌ل جووله‌که‌کان، هیچ دوور نییه‌که‌نه‌ریتی خه‌ته‌نه‌له‌ناو موس‌لمانان له‌نه‌ریتی جووله‌که‌کانه‌وه‌هه‌رگیرایی یان موس‌لمانان ئیلها‌میان له‌م نه‌ریته‌وه‌رگرتیی و یان خودی پینغه‌مبه‌ر واژوی کردییت (یوسف اشکوری، 1397 هه‌تاوی). به‌واتایه‌کی تر دنه‌دانی جووه‌کان بو هاته‌ناو ریزی موس‌لمانان یه‌کیک له‌وه‌ئنگیزانه‌بوو که‌وای کرد پینغه‌مبه‌ر خه‌ته‌نه‌وه‌ک حوکمیکی واژویی بناسینیت. هه‌روه‌ها یاکۆف دو‌یج² جه‌خت له‌سه‌ر ئەم بابته‌هه‌رگینگه‌ده‌کاته‌وه‌که‌له‌کاتی لیکۆلینه‌وه‌کانیدا له‌سه‌ر خه‌ته‌نه‌کردن له‌ناو موس‌لماناندا، هه‌میشه‌تووشی به‌راورد کردنی ئەم کاره‌له‌نیوان موس‌لمانان و جووله‌که‌کاندا بووه، له‌کاتی‌کدا که‌له‌وه‌ده‌قانه‌ی که‌په‌یوه‌ندی به‌خه‌ته‌نه‌ی جووله‌که‌کانه‌وه‌هه‌یه‌هه‌رگیز ناماژه‌به‌بوونی ئەنجامدانی خه‌ته‌نه‌له‌ناو موس‌لمانان نه‌کراوه. (دو‌یج، 2014، ل 193).

1- به‌هه‌رگرتین به‌شی تیلموود ده‌لین هه‌لاخای و کۆمه‌له‌یاسایه‌کن که‌مافه‌کانی جووله‌که‌له‌هه‌موو کاروباری ژیانی کۆمه‌لا‌یه‌تی و تاکایه‌تی پیک دینن. هه‌لاخا بریتییه‌له‌رپسای په‌یوه‌ست به‌کرده‌وه‌ی مرۆف له‌گه‌ل مرۆف و رفتاری ئەو له‌ئاست خودای و به‌واتایه‌کی دیکه‌ئه‌رکه‌ئه‌خلاقیه‌کانی تاک به‌گو‌یره‌ی فه‌رژ و فەرمانه‌کانی توورا (تهورات) له‌هه‌مبه‌ر دیتران و له‌هه‌مبه‌ر خودای خو‌ی دیاری ده‌کات.

2. Yaacov Deutsch

ته نانه ت نه مانه رهنګه ولا می هوکاره گونجاوه کانی به دهرونی بوونی خه تهنه وه ک بابه تیکي واجبی دینی له نیسلام نییه. شپینگلیز له شوپنیکدا دنهوسئ: "نه کهسه ی زور باسی نژاد بکا، پشاندهری نهوهیه که نه کهسه نیر نژادی نییه" ده توانین دژی بووه ستینه وه و بلین نیسلام نژاد نییه، به لام نه م وه لامه هه له یه. به و پییه ی که زوربه ی ولاتانی تازه پینګه یشتوی نیسلامی توانای نهوه یان نییه که شوناسیکی سه قامگیر و مانادار بو هاوولا تیانان دابین بکن، ده توانین له جياتی وشه ی "نژاد"ی شپینگلهر نایین وه ک سه رچاوه ی سه ره کیی شوناسی ولاتانی نیسلامی به کار بینن. نه م بابته گرینگه ش له لیکولینه وه یه ک له ژیر ناوی "خه تهنه وه ک شوناس خوازی" تاوتوی کراوه. کاردایه ک له خه تهنه که بووه ته هو ی جیاوازی له نیوان گروهه خه تهنه کراوه کان و گروهه کانی دیکه، و هه ندیک جار له پیناسه کردنی گروهی نه یاران هه ندی سیفه ت و به ها به کار ده هتیرین، به جوریک که سه رچاوه نهریتیه کان، قورنان، و فهرمووده کانی پیغه مبه ریش له سه ر بنه مای لوزیکیکی ساده ن، واته دابه ش کردنی جیهان بو سه ر نیمانداران که هه موو کاره کانیان دروسته، و کافره کان که له هه ر کو ی بن مایه ی نه گبه تی و به دبه ختین (عبدالصمد، ۲۰۱۱). له راستیدا کاردای خه تهنه له نایینی نیسلامدا، به هو ی کاریگه ریی نایینی جووله که و نایینه نیبراهیمیه کان، به واتای پاک بوونه وه له گوناحه کان و کوئترؤل کردن و که مکرده وه ی ناره زووی سیکسیه و وه کوو نایینی جووله که که نه نجامدانی خه تهنه وه ک شوناس خوازی نه ته وه یی - نایینی سه ر ده کا و له ریگه ی نه وه وه برپوای به دوو فاقه یی خه تهنه کراو و خه تهنه نه کراوه و وه ک فاکته ری جیاکاری و دوورخسته وه لپی روانپوه، نیسلامیش خه تهنه به فاکته ری شوناس خوازی داده نی و بو نه و کاردایه ش جیاوازی ده خاته نیوان کو مله ی موسلمانه خه تهنه کراوه کان و خه لکانی دیکه و به جوریک له جوړه کان به هو ی نه شته رگه ریی خه تهنه وه هه ول ده دا موسلمانه کان به سه ر ناموسلمانه کاند سه ر بخت. له راستیدا لوزیکیکی نایینی نیسلام سه باره ت به خه تهنه هاوشیوه ی لوزیکیکی نایینی جووله که یه و هاوکات دژی نایینی مه سیحیه، نایینیک که دژی جیاکاریه و جیاوازی بوون له کرده وه دا ده زانی و به رده وام به ناساندنی خه تهنه وه ک بابه تیکي مه عنه وی نه ک جهسته یی هه ولی یه کپارچه یی گروهه کان ده دات. ههروه ها له نایینی مه سیحیدا، پاکي و پیسی زیاتر به هوکاری پزیشکی باس ده کری و هه ر له بهر نه م هوکاره ش خه تهنه ده بیته خالی دژبه ری نایینی نیسلام و جووله که که وه ک نیشانه ی چاکه و خراپه و نزیک بوونه وه له پهروه ردار یان پیچه وانه که ی له قه له م ده دریت.

له‌م لیکۆلینه‌وه‌دا، له‌ لیکدانه‌وه‌کانی خه‌ته‌نه‌دا، ناماژه‌ به‌وه‌ کراوه‌ که‌ خه‌ته‌نه‌ واته‌ "پاک‌کردنه‌وه‌" و له‌ هه‌ندی‌ک فهرمووده‌دا وشه‌ی "طهور" له‌ بری‌ خه‌ته‌نه‌کردن به‌ کار هاتوو‌ه و له‌ عه‌لامه‌ مه‌جلیسی ده‌گێڕنه‌وه‌ که‌ له‌ پ‌روا‌له‌ تدا‌ خه‌ته‌نه‌کراو لیکدانه‌وه‌ی پاکه‌ (مطهر) چونکه‌ وا باوه‌ وشه‌ی پاک‌کردنه‌وه‌ بۆ خه‌ته‌نه‌کردن به‌ کار ده‌بن. و که‌لینی بابی خه‌ته‌نه‌کردنی به‌ بابی تطهیر شوو‌به‌اندوو‌ه. له‌ پشتراست‌کردنه‌وه‌ی لایه‌نی پاکیی خه‌ته‌نه‌ و که‌سی خه‌ته‌نه‌کراودا ده‌توانین ناماژه‌ به‌ ر‌یوا‌یه‌تینکی ئیمامانی پینجهم و شه‌شه‌می شیعه‌ بکه‌ین:

له‌ رۆژی حه‌وته‌مدا منداله‌ کانتان خه‌ته‌نه‌ بکه‌ن، چونکه‌ پاک‌ده‌بنه‌وه‌ و زه‌وی له‌ باره‌گای خودای میری مه‌زن گله‌بی و گازنده‌ له‌ میزی که‌سی خه‌ته‌نه‌کراو ده‌کا و ده‌نالی‌نیت (حر‌عاملی، بی‌تا، ب 21، ل 434؛ کلینی، ب 6، ل 35).

له‌ فهرمووده‌یه‌کی دیکه‌دا که‌ هی ئیمام سادقه¹ هاتوو‌ه:

منداله‌ کانتان له‌ رۆژی حه‌وته‌م خه‌ته‌نه‌ بکه‌ن که‌ مندال ج‌وانتر ده‌کا و گوشت ده‌گرئ و زه‌وی بی‌زی له‌ میزیک دیته‌وه‌ که‌ هی که‌سیکی خه‌ته‌نه‌کراوه‌ (حر‌عاملی، بی‌تا، ج 15، ل 14).

وه‌ک وترا هه‌ندی له‌ گێڕانه‌وه‌ی شیعه‌کان، به‌تایبه‌ت سه‌باره‌ت به‌ پاکیه‌ک که‌ به‌ هۆی خه‌ته‌نه‌یه‌ پ‌یدا‌گریان نواندوو‌ه و میزی که‌سی خه‌ته‌نه‌کراویان به‌ هۆکاری پ‌یس‌بوونی زه‌وی و هاوار‌کردنی زه‌وی له‌ باره‌گای خودا زانیوه‌ (سعیدی، 1390 ی هه‌تاوی).

هه‌ر له‌م پ‌یناوه‌دا ر‌ه‌نگه‌ بتوانین باشت‌ر له‌م باب‌ه‌ته‌ ت‌ی‌گه‌ین که‌ بۆچی یه‌کیک له‌ ش‌ر‌و‌قه‌ باوه‌کانی هه‌ندی له‌ کۆمه‌لگه‌ ئیسلامیه‌کان ناو‌برده‌کردنی کافران یان بی‌باوه‌پ‌ان به‌ "گلاو"ه. به‌لام له‌ کۆمه‌لگا ئیسلامیه‌کاندا که‌سیکی خه‌ته‌نه‌کراویان به‌ ته‌واوه‌تی به‌ دوور له‌ پیسی نه‌ده‌زانی وه‌ک نه‌وه‌ی ئەم پیسیه‌ له‌ میزیک که‌ له‌ ئەندامی زاو‌زی‌وه‌ دره‌ده‌چی سه‌رچاوه‌ی گرتوو‌ه، چونکه‌ به‌ر‌پ‌یست (پ‌یستی نووکی سیره‌ت) نه‌یده‌ه‌یشت ئەندامی زاو‌زی به‌ ته‌واوه‌تی له‌ میز خاوی‌ن بیته‌وه‌ و له‌به‌ر نه‌وه‌ش ده‌با ب‌ر‌ابایه‌ته‌وه‌ (تانگوک، 2018). فرۆیدیش سه‌باره‌ت به‌م باب‌ه‌ته‌ ده‌لی: یه‌کیک له‌و ج‌وینانه‌ی که‌ تورکه‌کان به‌ مه‌سیحیه‌کانی ده‌دن "سه‌گی خه‌ته‌نه‌کراو"ه (فرۆید، 1348 ی هه‌تاوی) و به‌و گ‌ریمانه‌ی که‌ زۆربه‌ی گه‌لی تورک مو‌س‌لمانن و به‌ پ‌یتی یاسا‌کانی ئیسلام مو‌س‌لمانان

1- ئەم فهرمووده‌ به‌ پ‌یتی گ‌یرانه‌وه‌یه‌ک هی حه‌زه‌رتی محمه‌ده‌ و به‌ هی ئیمام عه‌لیشی ده‌زانن و له‌ سه‌ر بی‌زه‌ری ئەم فهرمووده‌ کۆده‌نگیه‌ک له‌ نارادا نییه‌.

سه گیان پښ ناژه لیکي گلاوه، پیناسه کردنی نه و مه سیحیانه ی که زوربان خوږیان له خه ته نه ده بوړن، بهم دپړانه شیاوی روون کردنه ووهیه. له م رووه ووه پاکي و گلاوی جیا له هیما ی خیر و شه رپوونی خه ته نه، زیاتر لایه نی ته ندروستی و پزیشکی خه ته نه وه بیر دینیته وه، نه ک نه و بژیرانه ی که له نایینی یه هوودی و وانه کانی موسا هوکاری نریک بوونه وه و دوورکه و تنه وه له یه زدانن. جیا له م بابه تانه، ده بی نه م خاله ش وه بیر بهینینه وه که یه کیک له کارداکانی خه ته نه له نایین و باوهره جیا جیاکان و ههروه ها ئیسلام، تایه تمه نندی که م کردنه وه ی ناره زووه سپکسیه کانه (هلستن، 2004).

ویته ی ژماره 25: خه ته نه ی مندالبکی موسلمان (گاردیپه ن)

بو زانیاری زیاتر (6)

بو چوونی هه ندی له فهقی شیعه کان سه باره ت به خه ته نه ی ژنان

(به ناوی نهریت، کامیل نه حمه دی، 2015)

فهقیانی پښتر

خوالیخو شبوو موحه قیق حیلی ده فه رمووی: "و الختان واجب و خفض الجواری مستحب"

وه رگیران: خه ته نه ی کوران واجبه و خه ته نه ی کچان مسته حه به.

عه لامه حیلی ده فه رمووی: "و خفض الجواری مستحب".

شه هیدی یه که م ده فه رمووی: "و یستحب خفض النساء و ان بلغن"

شه هیدی دووه م: "و یستحب خفض النساء و ان بلغن، قال الصادق (ع) خفض

النساء مکرمه وای شی افضل من المکرمه"

ساحیب جه واهیر له باره‌ی خه‌ته‌نه‌ی ژنان سه‌باره‌ت به‌ مسته‌حه‌ببونی به‌ کۆده‌نگی رازی بووه و گیرانه‌وه سه‌باره‌ت به‌م بابه‌ته‌ی به‌ قازانجدار و بی‌پسانه‌وه زانیوه. به‌ر‌پزیران ده‌فه‌رمووی: "اما فی الاناث المعبر عنه فی کلام الاصحاب بخفض الجوارى فمستحب بلاخلاف، بل الاجماع بقسیمه علیه، و لنصوص مستفیضه فیه او متواتره"

به‌ ئاو‌ردانه‌وه له‌ بابه‌ته‌کانی سه‌ره‌وه ده‌رده‌که‌وی که‌ پرس‌ی خه‌ته‌نه‌ی ژنان پیش‌تر لای فه‌قیانی پیش‌تر به‌ شیوه‌ی کۆده‌نگ به‌ مسته‌حه‌ب زانراوه.

(ب) فه‌قیانی هاو‌چه‌رخ‌ی شیعه

ئایه‌تو‌لا نه‌بووه‌لقاسم خو‌یی له‌ منه‌اج الصالحین ده‌فه‌رمووی: مسته‌حه‌به‌ کچ‌یش خه‌ته‌نه‌ بکری، نه‌گه‌رچی بالقیش بی، و باش‌تر وایه‌ کچ له‌ ته‌مه‌نی حه‌وت سالاندا خه‌ته‌نه‌ بکری‌ت.

به‌ گو‌یوه‌ی بۆ‌چوونی ئایه‌تو‌لا مه‌کارم شیرازی خه‌ته‌نه‌کردنی کچان و ژنان لای زانایانی شیعه به‌ کۆده‌نگی و هاو‌ده‌نگی واجب نییه؛ به‌لام فه‌رمانی مسته‌حه‌ببونیان داوه. سه‌باره‌ت به‌ شیوازه‌که‌ی له‌ گیرانه‌وه‌کاندا جه‌ختی له‌ سه‌ر کراوه‌ که‌ نه‌و نه‌ندامه‌ تایه‌ته‌ له‌ بنه‌وه‌ نه‌قرتینری، به‌لکوو ته‌نیا به‌شی سه‌ره‌وه‌ی ببرد‌ری‌ت. بۆ‌ روون‌کردنه‌وه‌ نه‌وه‌ی که‌ له‌ سه‌ر شه‌رمگه‌ پاچه‌ گوشتیکی بچووک هه‌یه‌ که‌ نه‌وه‌ خه‌ته‌نه‌ بکری‌ت. له‌ ئیستاشدا له‌ جیهانی ئیسلامدا نه‌مه‌ ره‌چاو ناکری؛ چونکه‌ به‌ هاو‌ده‌نگی زانایانی شیعه له‌ واجبات نییه و پیوست ناکا دا‌به‌ر‌پکی له‌و چه‌شنه‌ نه‌نجام بدر‌یت.

ئایه‌تو‌لا سانعی پیی وایه‌ خه‌ته‌نه‌ی کچان، مسته‌حه‌ب نه‌بووه و ناییت. و بابه‌تیک‌ی ئاپۆره‌یی و خواستی خه‌لک له‌ زه‌مه‌ن و شو‌ینه‌کانه‌ و ئامانجه‌که‌شی پاک‌ی و جوان‌ی و که‌رامه‌ت لای می‌رده. ته‌نانه‌ت نه‌گه‌ر له‌ رووی فیه‌قی و فه‌رمانی به‌رزبوونی، له‌ خویدا شیوا‌ی سه‌لمان بی، نه‌گه‌ر بیته‌ه‌وی ده‌رکه‌وتنی نانۆرمیی تاکایه‌تی و کۆمه‌لایه‌تی و زیان، و هه‌روه‌ها هوکار و سوودیک‌ی نه‌بی، و ... چ‌ بگا به‌ هه‌موویان، له‌به‌ر نه‌و بابه‌تانه‌ و نه‌و هه‌لو‌مه‌رجه‌ ده‌بی له‌م کاتانه‌دا حه‌رام بکری و مؤله‌تی پی نه‌در‌یت. (به‌رگی 2،

1384)

ئایه‌تو‌لا محمه‌د حه‌سین فه‌زلو‌لا پینی وایه‌ خه‌ته‌نه‌ی ژنان چیکراو و دروستکراوی ئایینی ئیسلام نییه و سونه‌ت و مسته‌حه‌ب نییه، به‌لکوو ئیسلام وه‌ک بابه‌تیک‌ی په‌سندکراوی کۆمه‌لایه‌تی له‌ قه‌له‌می داوه‌ که‌ ده‌توانین وه‌ک داب و نه‌ریتی نه‌وان له‌ کاتی (جاهیلی) به‌یه‌ئینه‌ هه‌ژمار. له‌ در‌یژه‌دا ئایه‌تو‌لا فه‌زلو‌لا گیرانه‌وه‌یه‌ک په‌یوه‌ست به‌ ئومه‌

تهیبه که پیشتیر باسماں کرد دینیتته بهر باس و ده فهر مووی: پیغه مبهه (د.خ) تاوتوی کردنی بابته تی خه ته نهی به موباح نه ده زانی، به لکوو جوړیک بیزاری تیدا به دی ده کرد. ته نانه ت له فهر مووده ی (فلا تنه کی ولاستصالی) ده توانین حهرام بوونی شه رعیی خه ته نه به دی بکه یین. چونکه مه حافزه کاره کان پیمان وایه رواله تی نیرن نه دان هه مان حهرام بوونه، مه گهر نه وهی که هوکاریک بو نه بوونی هه بیت.)

خه ته نه وهک یاسایه کی واژوی

وهک پیشتیریش وتماں له قورناندا هېچ فهرمانیکي راسته وخو سهاره ت به خه ته نه نه دراوه. سهره پای نه مه خه ته نه بوته به شیکي دانه برای ژيانی موسلمانان، تاراده په ک که نه مړو زورترین ریژهی خه ته نه له جیهاندا هی نه م گروهه ناینییه یه. بو لیکدانه وهی زیاتری نه م بابته پیوسته شوین و سهرده می پیغه مبهه (محهمه د) له سهره تای نیسلامدا شی بکریته وه، نه و بارودوخه ی که دامه زرانندی یاسا ناینییه کان به پتی نه وان بیچمی گرت. یاسا نیسلامیه کان له و سهرده مه دا له یاساکانی "تاسیسی انشایی" (دامه زرانندن پیکهاته یی) و "واژوی په سه ندردن" (امضایی تاییدی) پیکهاتبوون. یاسا دامه زراوه کان نه و یاسایانه که پیغه مبهه ی نیسلام له سهر بنه مای ریپساکانی قورنان دامه زرانددوون و پیوسته نه نجام بدرین. به لام له به رانه ردا یاسا واژوییه کان هه ن که پیش نیسلام هه بووه و پیغه مبهه ریش دوا ی هه ندی چاکسازی و گوړانکاری په سندی کردوون. ده توانین بلین هه موو حوکمه کانی نیسلام ته نانه ت نوژ و روروو و حه ج و زوریک له یاساگه لی سزایی په یوه ست به ژنان له نهریتی پیش نیسلام و عه ره به کانی حیجازدا بوونیان هه بووه. نیسلام له م حاله تانه دا هه ندی گوړانکاری و وهرچه رخانه نه نجام دا، هه ندیکي ره ت کردنه وه، و هه ندیکي تری به ته وواوی یان به که میک راست کردنه وه و پروون کردنه وه په سه ند کرد (اشکور، 1397 هه تاوی).

به پتی نه و به لگه نامانه ی که ناماژه مان پی کردن و نه وهی که بابته تی نه م توژیینه وه، واته خه ته نه، له ریزی یاسا واژوکراره کانی نیسلامه، لیکدانه وهی یاسا واژوییه کان زور گرینگه. له و توژیینه وانه ی که نه نجام دراو، تیروانینی جیاواز له سهر نه م بابته هه یه که له ناویاندا ده توانین ناماژه به بوچوونی دکتور نیعمه ت نه حمه دی یاساناس و پاریزه ر بکه یین: سهاره ت به و یاسایانه ی که له سهر بنه مای ثایه ت و حوکم دامه زراوون و په یوه نندیان به ژبانی روظانه ی خه لک، وه کوو میرات و قیساسه، هېچ ریگه دهره تانیک بوونی نییه و پیوسته نه نجام بدرین، به لام یاسا یان حوکمه واژوکراره کان شیاوی گوړبند.

له به‌رانیه‌ر ئەم ڕوانگەدا، هه‌ندیک که‌س پێیان وایه که ئیسلام ته‌نیا ئەو یاسایانه‌ی قه‌بوول کردووه که بنه‌مایه‌کی عه‌قلانی و هه‌میشه‌پیان بووه و ده‌یتوانی به هه‌ندێ چاکسازی له ئاسانکاری و ڕێکخستنی کاروباری کۆمه‌لایه‌تییه‌ی خه‌لک ڕۆلێکی کاریگه‌ر بگێرێت؛ واته به هۆی هه‌بوونی بنه‌مایه‌کی عه‌قلانی و توانای مانه‌وه و ڕۆلی ئاسانکار و ڕێکخه‌رانه‌ی له کاروباری کۆمه‌لایه‌تییه‌ی خه‌لکدا قه‌بوول و واژۆ کرا، هه‌ر چه‌نده هه‌ندێ چاکسازی و گۆرانکاری تێدا کراوه. که‌واته هه‌یج پێوستیه‌یک له نیوان واژۆیه‌ی بوونی حوکمیک و ناسه‌قامگیری و مانه‌وه‌که‌یدا بوونی نییه، به‌لکوه حوکمی واژۆکراو، وه‌کوو حوکمه دامه‌زراره‌یه‌یه‌کان، وه‌به‌ر فهرمووده‌ی "حه‌لّی محمه‌ده‌ده‌هه‌لّ له‌هه‌تا ڕۆژی قیامه‌ت و حه‌رامی محمه‌ده‌ده‌هه‌لّ هه‌تا قامی قیامه‌ت"¹ ده‌که‌وی، ده‌نا هه‌رگیز ئەم حوکمه به شێوه‌ی ڕه‌ها واژۆ نه‌ده‌کرا. جگه له‌وانه‌ی سه‌روهه، زۆرین له ڕێسا کۆمه‌لایه‌تییه‌کانی ئیسلام لایه‌نیکی واژۆپیان هه‌یه و ئەگه‌ر خوازیاری گۆڕینی حوکم و ڕێسا واژۆپیه‌کانی ئیسلام به‌پێی پێوستیه‌کانی زه‌مه‌ن و شوێن بێن، ته‌نیا به‌شێکی که‌می حوکمی عیباده‌ت، مامه‌له‌ و دادی بۆ ده‌مینیته‌وه که ئەمه‌ش له‌گه‌ل ئەو فهرمووده‌ی که ئاماژه‌مان پێ کرد و بێر و بۆچوونی بێر مه‌ندانی ئیسلامی ناکوکه (محمد جورکویه، ۲۰۱۳).

به‌پێچه‌وانه‌ی ئەم ناراسته که یاسا واژۆپیه‌کان به جیگه‌ر و نه‌گۆڕ ده‌زانن، ڕوانگه‌یه‌کی جیاوازه له نارادایه. بۆ نمونه له لیکۆلینه‌وه‌یه‌که‌دا که له سه‌ر ته‌وه‌ری خه‌ته‌نه‌ی ژنان و له ژێر ناوی "به‌ ناوی نه‌ریت" بلا و کراوه، شێخ محمه‌ده‌ده‌هه‌لّ یه‌کیک له پیاوانی ئایینی له دوورگه‌ی قیشم پێی وابوو که رای ئاین ناتوانن رای هه‌موو زانیان بێت.

سه‌رده‌مانیک ئەم کاره ناچاری بوو. ئاین له‌بواره‌که‌ی خۆیدا بۆچوونی خۆی هه‌بوو. ئەم ڕۆژێک له فتواکانی ئیمامی شافعی له هه‌ندیک باردا کاریان پێ ناکرێ و ده‌گه‌ینه ئاستیک که ته‌نانه‌ت هه‌ندیک فهرمووده‌ی پێغه‌مبه‌ری ئیسلام له هه‌ندیک شوێندا بێ که‌لکن، چونکه ئیجتیهادیه‌یه. ئەمه‌ به‌به‌تی خه‌ته‌نه‌ش ده‌گرێته‌وه. واته ئەگه‌ر مه‌که‌به‌ی شافعی له‌و کاته‌دا شتیکی وتی ئەوه ته‌نیا له میسریدا کاری پێ ده‌کریت. له‌و کاته‌دا بارودۆخیک تابه‌ت هه‌بوو که بووه هۆی ده‌رکردنی ئەم فتوایه‌ی ئیمامی شافعی و ڕه‌نگه‌ نه‌توانین هه‌ندیک له‌م فتواپانه له ئێراندا جبه‌جبه‌ی بکه‌ین. باسه‌ فیه‌یه‌یه‌کان هه‌رگیز ناتوانن بگه‌ن به حوکمیک گشتی؛ واته ئەگه‌ری ئەوه هه‌یه که حوکمیک که له لایه‌ن زانیه‌ک و له بارودۆخیک تابه‌تدا ده‌رکراوه له شوێنیکدا واجب و له شوێنیک دیکه‌دا بێ که‌لک بێت (ئه‌حمه‌دی، 1394).

1- الْحَلَالُ وَالْحَرَامُ فَحَالَ حَلَالٌ مُحَمَدٌ حَلَالٌ حَلَالٌ أَبَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَ حَرَامُهُ حَرَامٌ

نهم هیزه په نگر او و پيشيښي نه کراوه وای کردوه که تا قمگه ليکي توندېره و تونداژوی وه کوو تالیبان، نه لقا عیده، داعش، بوکوحه رام و هتد سهر هه لبدن، که به به کاره پینانی هه ندیک فهرمووده و دهق و ته فسیر که به رای خو یان له سهر بنه مای فتوای هه ندیک له موجته هید و موته شهربه کانه، ریگا بؤ کوشتن و نه نجامدانی کرده وی نامرؤفانه خو ش ده کات.

نوهوی که خه تهنه له یاسا واژو ییه کانه ناماژه بؤ نه وه به که ده توانی لایه نی هه لومه رچی هه بی و به پی زه من و شوین و هه لسه نگانندی قازانجه که ی و به پی نهم هه لومه رجه ده توانین بیگورین. نهم بابه ته پیشان هدا که خه تهنه دیارده یه و نه وه ی که ده توانین به ناراسته یه کی دیارده ناسانه لئی پروانین و به گویره ی نهم ناراسته، فام کردنی دووباره ی خه تهنه وه ک دیارده یه ک که له پتوه ندی له گه ل ره هه ندی زه منی و شوینی له ههر قونایکی زه منیدا ماناداره و به روون کردنه وه ی کارداکانی نیستای خه تهنه ده توانین له چوار چیوه ی لاواز بوون یان هه لپه سیردراوی و رت کردنه وه دا تاوتوی بکه یین.

تاوتوی خه تهنه له چوار چیوه ی یاسا کانی تسلط و لاضرر

یه کیک له و بابه تانه ی که ده توانی ناسانکاری بؤ پشکنی په یوه ندی نیوان مرؤف و جهسته ی له نیسلامدا بکا، زیاتر ناشابوون له گه ل "قواعد تسلط و لاضرر"؛ که واته ده توانین بابه تی خه تهنه ش له م روانگه وه که له ریزی فهرمانه واژو ییه کانی نیسلامه، لیک بدینه وه و پیدا چوونه وه ی به سهردا بکه یین.

له فیهدها، هه ندی یاسا و ریسا هه یه که به روونی جهخت له سهر کو نترؤلی مرؤف به سهر سامان و گیان و ژیان، نه ندامانی له ش و مولک و ناکاره کانیدا ده کهن (صفای، سهیلا؛ محمود عباسی و مصطفی محقق داماد، 1393 هه تاوی). به پی نهم یاسایه مرؤفه کان به سهر مولک و مالی خو یاندا زالن، به جوړیک که یه که م: له کو نترؤلی مولک و مالی خو یاندا نازادن، دووه هه م: که س مافی نه وه ی نییه کو نترؤلی نه وان به سهر مولک و مالی خو یاندا سنووردار بکات. به لام هه ندیک پینان وایه هو کمپانی پاشایه تی ته نیا له مولکی مرؤفدا نییه، به لکوو به هوی یه که مایه تی و چه مکی هاوړاوه، نهم مافه به سهر ماف و خودی نه ویشدا سه پاوه، واته کاتیک ده ست گرتن به سهر مولک و مالی مرؤف ته نیا به رهمانه ندی خاوه نه که ی ده لوئ، ده ست گرتن به سهر مافه کان و نه فسی نه و که سه له سهر بنه مای مؤلت و رهمانه ندی نه وه. زور بورهان له پیناو هو کمی زال بوون (تسلط) روون

کراوه تهوه که هه ندیکیان له درێژهدا تاوتوئ ده کړین: له راستیدا رپساکانی "تسلط و لاضرر" دهروازهیه که بۆ ئه وهی به ئاراسته یه کی رپژیه یی تره وه له خه تهنه بر وانرئ و به و پینیه ی که ئه م رپسا یانه له پیکهاته ی نایینی ئیسلامدا بوونیان هیه، به پشتبه ستن به وهی که له دهقی نایینه وه دئ ده توانین ئه م بابه ته که له ناوهرؤکی ناییندا جهخت له سهر خاوه نداریه تیی مرؤف و بالاده ستیی ئه و به سهر نه فس و جهسته یدا کراوه ته وه و خه تهنه دژیه تی، و له لایه کی دیکه شه وه - وه ک پشتریش ئاماژه مان پیکرد - خه تهنه له یاسا واژوویی کانه، ئه م دووانه له پال یه کتر پانتابه ک ساز ده که ن که بتوانین به گویره ی زه من به ئاراسته یه کی ناشتیخوازانه له خه تهنه و کارداکانی خه تهنه بر وانین و له درێژهدا ئاراسته که مان له ره خاوازیی په تیه وه به ره و رپژیه یی خوازی بگورین.

یه کیکی له به ناو بانگترین بورهانه کانی ئه م یاسایه هه مان یاسای عه قلابیه "النَّاسُ مُسَلِّطُونَ عَلَىٰ أَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ" و هه ندیکیان به "النَّاسُ مُسَلِّطُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ" لیکیان داوه ته وه. له ناو ئه و ئایه تانه ی دیکه دا که ئاماژه به حوکمی بالاده ستی ده که ن، ئایه تی شه شه می سووره تی ئه حزابه: "پیغه مبه ر نزیکتره له باوه رداران به خویان".¹ هه ر چه نده ئه م ئایه ته دیسه لمینی که پیغه مبه ر گه وره ی ئیماندارانه، به لام بی گومان ئاماژه به وه ش ده کا که ئیمانداران بالاده ستی خویان، هه ر چه نده بالاده ستیی پیغه مبه ر له سه رووی هه مووانه (صفایی و همکاران، 1391 هه تاوی). پیغه مبه ری ئیسلام له فه رمووده ی غه دیردا به پشتبه ستن به م ئایه ته وه ک پشه کییه ک بۆ دارپشتنی فه رمانه روایی عه لی و به گریمانه کردنی ئه وه ی که خه لک بالاده ستی رۆحی خویان، حوکمرانییه که ی به سهر رۆحی خه لکدا ته وا و توند ده زانیت. له ناو ئه و ئایه تانه ی دیکه دا که ده توانن حوکمی زال بوون پشتر است بکه نه وه، ئایه تی ۲۰۷ ی سووره تی به قه ره یه: "له ناو خه لکدا که سیک هیه زینانی خوی ده فروشی بۆ ئه وه ی به دوای ره زامه ندیی خودادا بگه رپت"² فروشتنی "رۆح" له م ئایه ته دا بۆ به ده سته یینانی ره زامه ندیی خودا ئاماژه بۆ ئه م بابه ته ده کا که مرؤف بالاده ستی رۆحی خویه تی (درگاهی، 1395 ی هه تاوی).

یه کیکی دیکه له هۆکاره کانی ئه م یاسایه روانگه ی زانایانه. واته مافی خاوه نداریتی به سهر مولک له لایه ن خاوه ندار لای هه موو زانایان قبوول کراوه و گومانی تیدا نییه که وه ها

1- التَّيْبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ إِلَّا أَنْ تَفْعَلُوا إِلَيَّ أُولِيًّا إِنَّكُمْ مَعْرُوفًا كَانَ ذَلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا
2- وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَعُوفٌ بِالْعِبَادِ

روانگه یه ک له سه رده می نیمامانی شینه شدا بوونی هه بووه و هوکاري ره تنه کردنه وه و ریگری شه ریعت زان له م ناکاره گوزارشت له واژوکردنی شه ریعت زانی پیروز به رانبه ر به م ناکاره یه. (طباطبایی، 1386 ی هه تاوی)

له روانگه یه که مدا ده توانین ئەم دهره نجامه دست بخهین: مروّف کۆنترۆلی به سه ر هه موو ئەندامانی جهسته ی خویدا هه یه، به لام ئەم کۆنترۆله به جۆریک سنووردار کراوه و پانتای ئەم دهره سه لاته هه تا ئەو راده یه که بنه مای که رامه تی مرویی و بنه مای پاراستنی ژیان و ته نانه ت (اصل لاضرر) یش پشتگویی نه خریت. له م حاله ته دا (اصل لاضرر) زال بوون به سه ر نه فس پیمان دها و عه قلیش شایه تی بو دهادت. خودا ریگه به نیماندار نادا که خوئی زه لیل و په ست بکا، هه ر وه کوو چۆن عه قلی ته ندروست ریگه به شتیکی وا نادا و له سیسته می فیهی نیسلامیشدا مروّف بوئی نییه زیان به خوئی و به دیتران بگه یه نیت. له م چوار چیوه دا نیمامی شه شه می شینه کان دهره مرووی: خوا هه موو کارو باره کانی نیمانداری به خوئی سپاردووه، به لام دهره سه لاتی نه وه ی پی نه داوه که خوئی په ست و زه لیل بکات. (جوکوریه، 2013). و له کۆتاییدا نایه تی 195 ی سوورته تی به قهره "به دهستی خوۆتان خوۆتان له ناو مه بن"¹ سه باره ت به له ناو بردن و فه وتانندی نه فسه، به لام ده کری بلیین له ناو بردن هه مان به فیروۆدان و زیانگه یانندن به نه فسه (صفایی، 1394 ی هه تاوی).

سه باره ت به به لگه و اجبه کانی بنه مای بی زیان (اصل لاضرر) ده توانین زۆر نایه ت و گپړانه وه شوو قه بکه یین و سنووردار بوونی حوکمی زال بوون به سه ر خو (زال بوون به سه ر نه فس) ته نیا له بنه مای بی زیاندا سنووردار نایته وه، به لکوو هه ندیک بابه تی دیکه ش وه کوو ریگری کردن له خو کوشتن ده گریته وه. به لام به وه پییه ی که دریزه دان به م بابه ته کاریکی سپوړانه و فیهی لئی تیده په رین و له دریزه دا به پی پشکه و ته پزیشکیه کانی سه رده می نیستا په یوه ندی نیوان (قواعد تسلط و لاضرر) تاوتوی ده که یین.

له مه ر لیکه و ته نه رینی و نه رینییه کانی خه ته نه له که رته پزیشکی و دهره وناسییه کان به چر و پری قسه ده که یین، چونکه سنووری نیوان ئەم لیکه وتانه نه وه نده باریک و ته سکه که به پیچه وانه ی هه لو یستگرتی ریخراوی ته ندروستی جیهانی سه باره ت به خه ته نه ی ژنان، ئەم ریخراوه و دیکه ی ناوه نده په یوه سه ته کانی ئەم ریخراوه هیه هه لو یستیکی

1. وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

فهرمی و دیاریکراویان سه‌بارت به خه‌ته‌نه‌ی پیاوان نییه و ته‌نیا به پراگه‌یانندی هه‌ندی زانیاری له باره‌ی لیکه‌وته باش و خراپه‌کانی خه‌ته‌نه‌ی رازی ده‌بن.

له ئاراسته‌ی "قاعده‌ تسلط" لیکه‌وته باش و خراپه‌ یاساییه‌کانی خه‌ته‌نه -که له درێژ‌ه‌دا باس ده‌کری- تاوتوئی کراون. ههر له‌م پیناوه‌دا سرنج‌خستنه‌ سه‌ر پێیوستیی نه‌ه‌پشتنی زیانه‌ نه‌گه‌ریه‌کانیش گرینگه. به‌ بۆچوونی زانیان و ههم له‌ ر‌واله‌تی نه‌و گێرانه‌وانه‌ی که گوزارشت له‌ حهرام‌کردنی زیان‌گه‌یاندن به‌ دیتران یان زیان‌گه‌یاندن به‌ نه‌فس (خۆ) ده‌که‌ن، نه‌وه‌ ده‌رده‌که‌وی که مه‌به‌ست ته‌نیا زانی لیب‌راوه‌ نییه، به‌لام نه‌گه‌ر نه‌م زیانانه‌ گوماناوی بن و ته‌نانه‌ت که‌متر له‌ گومانا‌ویش بن، پێیوسته‌ لیبی دوور بکه‌وینه‌وه. مه‌به‌ست له‌ زیان‌ لیب‌ره‌دا نه‌و زیان و زه‌ره‌ریه‌ که‌ زۆره‌ و ه‌ی نه‌و حاله‌تانه‌یه‌ که‌ دژی به‌رژوه‌مندی مرو‌فه. هه‌روه‌ها فه‌قی پێشتر و پاشتره‌کان له‌ هه‌ندیک حاله‌تدا باسیان له‌م باب‌ه‌ته‌ کردوه، له‌وانه‌ نووسه‌ری کتیبی (جوهر‌الکلام) راشکا‌وانه‌ ده‌لی: "هه‌ر شتییک نه‌گه‌ری زانی تیدا بی‌ حهرامه". له‌ هه‌ر حاله‌تیکدا شتییک که‌ زانیکی به‌رچاوی تیدا بی‌ قه‌ده‌غه‌یه، جا‌ج زانستی له‌ سه‌ر هه‌بی یان گومان. ده‌توانین نه‌م باب‌ه‌ته‌ گرینگه‌ بۆ کاروباری ئایینی له‌وانه‌ش خه‌ته‌نه‌ بگشتین و بۆ نمونه‌ سه‌بارت به‌ خه‌ته‌نه‌ی ژنانیش نه‌م ئاراسته‌ له‌ لایه‌ن هه‌ندی له‌ زانیانی ئایینییه‌وه‌ گه‌راوته‌ به‌ر، بۆ وینه‌ ده‌توانین ناماژه‌ به‌ کۆنفرانسیک بکه‌ین که‌ له‌ سالێ 2006 له‌ زانکۆی نه‌له‌زه‌ری میسر به‌رپۆه‌ چوو. له‌م کۆنفرانسه‌دا که‌ زۆریک له‌ زانیانی ناسراوی ئایینی تیدا به‌شدار بوون، نه‌م نه‌نجامه‌ ده‌ست که‌وت که‌ "خه‌ته‌نه‌کردنی کچان ده‌بی قه‌ده‌غه‌ بکری، چونکه‌ له‌ ئیسلامدا هه‌یچ پنگه‌یه‌کی نییه".¹ پ‌رۆفیسۆر عه‌لی جومعه، موفتی گه‌وره‌ی میسر، له‌م کۆنفرانسه‌دا وتی:

خه‌ته‌نه‌کردنی کچان چ له‌ رووی ده‌روونی و چ له‌ رووی جه‌سته‌یه‌وه‌ زیان به‌ ژنان ده‌گه‌یینیت. بۆ پشتیوانی له‌یه‌کیک له‌ باشت‌ترین به‌ها ئیسلامیه‌کان، که‌ زیان‌نه‌گه‌یاندن به‌ دیترا‌نه، به‌ گوێره‌ی فه‌رمانی پیغه‌مبه‌ری ئیسلام (لاضرر و لااضرار

1- سه‌بارت به‌ داپه‌رپه‌کانی به‌ر له‌م کۆنفرانسه‌ ده‌توانین ناماژه‌ به‌ نه‌وال سه‌عداوی پزیشک و پووناکیبری میسری، له‌ کۆتاییه‌کانی ده‌یه‌ی 1960 زاینی بکه‌ین که‌ به‌ بلا‌وبوونه‌وه‌ی کتیبی المرأة‌ الجنس (له‌ کوردیدا به‌ ناوی پوخساری روتی ژنی عه‌ره‌ب) چوو پال پزیشک و لایه‌نگرانی مافه‌کانی ژنان که‌ دژی خه‌ته‌نه‌ی ژنان بوون. نه‌م دژایه‌تیه‌ له‌ نه‌نجامدا له‌ سالێ (1998 زاینی) ده‌رکرانی حوکمی قه‌ده‌غه‌کردنی خه‌فزی له‌ لایه‌ن وه‌زاره‌تی ته‌ندروستی میسری لێ که‌وته‌وه. له‌ میانه‌ی نه‌م مشتوم‌رده‌دا ولاتی میسر و دیکه‌ی ولاتی عه‌ره‌بی به‌ شرو‌فه‌کردنی پشینه‌ی خه‌فزی له‌م باره‌وه‌ فتاویان دا.

فی الاسلام¹، ده‌بئی واز له‌م کاره بینین. هه‌روه‌ها ده‌توانین ئه‌م کاره وه‌ک ده‌ستدریژی بۆ سه‌ر مروّف سه‌یر بکه‌ین که شایه‌نی سزایه و ئه‌مه ته‌نیا خه‌ته‌نه ناگرێته‌وه و ئه‌و باب‌ه‌تانه‌ش ده‌گرێته‌وه که له سه‌ر بنه‌مای ئابین و ئاماژه بۆ ئه‌وه ده‌که‌ن که هه‌ر کاتیک به‌ندایه‌تی یان پێشه‌کی به‌ندایه‌تی زیانی بۆ له‌ش و جه‌سته هه‌بێ، ئیتر واجب نییه. وه‌کوو ده‌ستنوێژ یان روژوو یان چه‌جیک که ده‌بیته هۆی زیان بۆ سه‌ر جه‌سته، که له‌م حاله‌ته‌دا له بری ده‌ستنوێژ ده‌بێ ته‌یه‌مووم بکری و روژوو و چه‌ج ته‌گه‌ر زیانی هه‌بێ ئیتر واجب نییه. بۆ وێنه به‌کیک له‌م گێرانه‌وانه گێرانه‌وه‌ی ئیمامی شه‌شه‌می شه‌عه‌کانه که وتی: که‌سیک که روژوو زیان به‌ له‌شی ده‌گه‌یبێتی به‌ربانگ بۆ ئه‌و واجبه". (ئه‌حمه‌دی، 1394 ی هه‌تاوی)

پێویسته ئه‌وه‌ش بڵێین که پێویستی زیان له‌ خو‌ دوورخستن به‌ مانا یاسایه‌که‌ی حوکمه‌ نه‌ک ماف، واته‌ شیوا‌ی گو‌رین و هه‌له‌وه‌شانه‌وه‌ نییه و که‌س بۆی نییه زیان به‌ خو‌ی بگه‌یه‌نێت.

هه‌روه‌ها وه‌بیره‌ینانه‌وه‌ی چه‌ند خالی دیکه‌ش گرینگه. بۆ وێنه زیان‌گه‌یان‌دن بۆ مه‌به‌ستی عه‌قلا‌نی و ئامانجی گرینگتر و هه‌روه‌ها زیان و زه‌ره‌ریک که که‌م بێ کیشه‌ی نییه و عه‌ق‌ل و شه‌ریعت تابشت‌هینان له‌ ئاست ئه‌و جو‌زه زه‌ره‌ر و خه‌ساره‌تانه‌ قه‌ده‌غه‌ ناکه‌ن، وه‌کوو کاتیک که چاره‌سه‌رکردن یان رێگری کردن له‌ نه‌خۆشییه‌ک که زیانه‌کانی زیاتر و قورس‌تره، چاره‌سه‌ره‌که‌ی تابشت‌هینان له‌ هه‌مبه‌ر زیانی که‌متره. به‌ واتایه‌کی تر، پێویسته زیانی گه‌وره‌تر به‌ به‌رگه‌گرتن له‌ هه‌مبه‌ر زیانی بچووکتر به‌وینینه‌وه. به‌ له‌ به‌ر چاوگرتنی ئه‌م باب‌ه‌ته و ئه‌وه‌ی که هه‌تا ئیستا هیچ هه‌لو‌بستێکی دیاریکراو بۆ خه‌ته‌نه‌کردنی پیاوان نه‌گیراوه‌ته‌ به‌ر، پێویسته سرنجی ئه‌وه‌ش بده‌ین که له‌ کاروباری پزیشکی‌دا ده‌ست‌نیشان‌کردن و دیاری‌کردنی راده‌ی زیان و سنووره‌کانی خه‌ته‌نه‌کردنی پیاوان له‌ ئه‌ستۆی که‌سانی شاره‌زا و پسپۆری ئه‌م بواره‌یه و ئه‌رکی فه‌قێکان له‌م روه‌وه‌ هه‌ل‌ب‌جاندنی حوکمه‌ گشتیه‌کانی شه‌رعه و لیکۆلینه‌وه‌ سه‌باره‌ت به‌ باب‌ه‌تی حوکمه‌ فقهیه‌کان له‌ ئه‌ستۆی شاره‌زایانی باب‌ه‌ته‌که‌یه (صفایی و عباسی، 1394 ی هه‌تاوی). له‌ هه‌مان کات‌دا هه‌ر له‌به‌ر ئه‌وه‌ سه‌باره‌ت به‌ خه‌ته‌نه‌ پێویستمان به‌ هاو‌بیری نیوان پسپۆرانی بواره جیا‌جیا‌کان واته‌ بواره‌یاسایی، فقهی و پزیشکی و هه‌ته‌ده‌کانه‌ که له‌ میان‌ه‌ی ئه‌م په‌یوه‌ندی‌ه‌دا زانیاریه‌کانی هه‌ر بوارێک بخه‌ریته‌ به‌ر ده‌م بواره‌کانی دیکه‌ و له‌ کۆتاییدا له‌م رینگه‌وه‌

1- زیان و زه‌ره‌ره‌ گه‌یان‌دن به‌ خو‌تان و خه‌لک رینگه‌پندراو نییه.

ئاراستەییەکی فرەپهه‌ند و فرەلایەن لە سەر بنەمای دیاردەبوونی خەتەنە بێتە دی بۆ ئەوێ بە پشەبەستن بەم ئاراستە، باشتەر و قوولتر بتوانین لە خەتەنە برۆانین و کارداکانی شیکاری و ڕوون بکەینەو و لە ئەنجامدا لە سەپاندنی ئاراستەیی تاک‌پهه‌ندی سەبارەت بە خەتەنە خۆمان بە دوور بگرین و خۆمانی لێ ڕزگار بکەین.

لە درێژەدا و سەبارەت بە پرسى خەتەنە پنیوستە ئاماژە بە یاسای عەقلانیی "الکناُس مسلطون علی أموالهم و أنفُسهم" بکریت. بە گریمانەکردنی زۆربوونی قازانجەکانی خەتەنە خالێکی دیکە لەم بابەتەدا دپتە ئاراوه و ئەویش ئەوێهە کە نابێ هەرگیز مرۆفیک ناچار بکری جگە لە حالەتی تاییەت و بەپەلە ئەبێ (ووکوو زیانگەیانندن بە کەسانی دیکە یان ترس لە دەستدانی گیانی خۆی) چاره‌سەر و دەرمان بکەین (صفایی، عباسی و محقق داماد، 1391) کە لەم حالەتەدا بنەمای بێ زیان (اصل لاضرار) و وەپیش ڕپسای زال‌بوون (قاعده تسلط) دەکەوی و نەخۆشەکە ناچار بە چاره‌سەر دەکەن. ڕوونکاری ئەم دوو جۆرە ناوارتە بەم شپۆهە: یەکەم: ئەگەر نەخۆشییەکە بێتە هۆی نازار یان زیانگەیانندی بە کەسانی دیکە. لەم حالەتەدا بە ئیزنی سەرپه‌رشتیاری تاییەت یان سەرپه‌رشتیاری گشتی ناچار بە چاره‌سەری دەکەن و حەرामी زۆرەملی بە حوکمی نكۆلی لە زیان و زەرەر و حوکمی نكۆلی لە تەنگانە و نكۆلی لە سەختی لە ناو دەچیت. دووهم: ترسی لە دەستدانی نەخۆش لە ئارادا بێ و ڕوون کردنەو کەشی ئەوێهە کە لە دەستدانی سێ قۆناغی هەیه: 1 مردن و ئەگەر نەخۆش ملی بە چاره‌سەر نەدا هیچ گومانی تیدا نییه کە کەسەکە بە زۆرەملی چاره‌سەر بکریت. 2. نەخۆشییە گرینگەکانی وەک کوو نایدز و شیرپەنجە و هاوشپۆهەکانی، یان لە دەستدانی چاویان برینی قاچ و دەست، گومان لەوێ نییه کە کەسی پینگەیشتوو یاخود سەرپه‌رشتیارەکە دەبێ ڕپگری لەو ڕووداوانە بکەن و ئەگەر کەسی پینگەیشتوو یان نەخۆشەکە ملی بە چاره‌سەر نەدا، فەرمان‌په‌وای شەریعەت بۆی هەیه زۆرداری بگریتە بەر. 3 زیانی کەم: هیچ هۆکاریک بۆ ملنەدانی کەسی پینگەیشتوو لە ئارادا نییه چ بگا بە کەسیکی دیکە. هەر بۆیە حەرামী سەرەتایی ناچار کردنی ئەو بۆ ئەنجامدانی چاره‌سەر وەک خۆی دەمینیتەوه. هەلبەت لە گریمانەیی چاره‌سەری ناچاریدا، سەرکەوتنی چاره‌سەر لە بە دەست هینانی باشتەری ئەنجام بە کەمترین زیانی گونجاو پنیوستە (أصف‌المحسنی، 1424؛ 254). لەم باره‌وه هەندیک لە فەقێکان وتویانە:

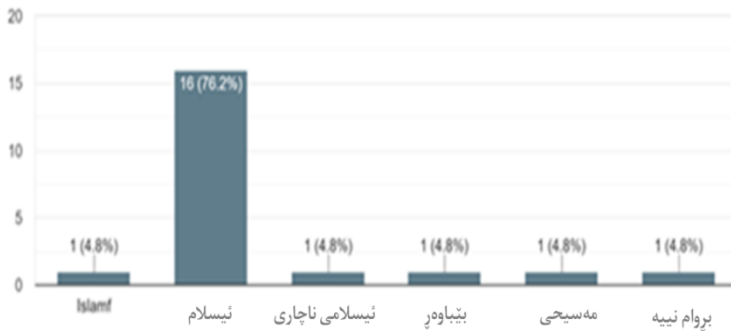
" چاره‌سەری زۆرەملی هیچ کەس دروست نییه، چونکە کەرەمەتی مرۆف و

رېژگرتن له ئیراده کە ی و ههروهها به هۆی حوکمه عقلا نییه ناماژه پیکراوه کان که به بئ رېگری له لایهن شه ریه ته وه واژۆی له سه ر کراوه و ههروهها به هۆی ئه وه ی ده سترگرتن به سه ر له ش و سامانی که سه که یه و ئه م کاره به بئ ئیزنی ئه و ده ستر پژییه و ئه وه به پئی شه ریه ته دروست نییه " (نجفی، ۱۹۸۱).

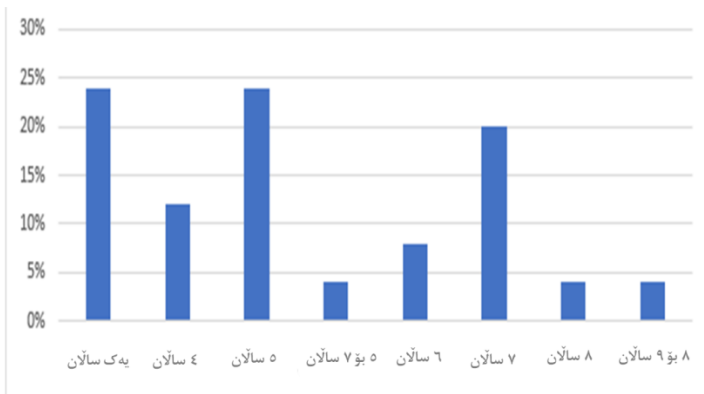
چارته کانی ژیره وه پيشانده ری فره یی ئه نجامدانی خه ته نه له ناوشوینکه وتوانی هه ر سئ نایینی جووله که، مه سیحی و ئیسلامه. وه ک دیاره له ناو کۆمه لگه ی به رتو ئیزینه وه ی ئه م لیکۆلینه وه دا زیاترین رېژه ی خه ته نه له ناو شیعه کاندئا ئه نجام ده دریت.

نایین

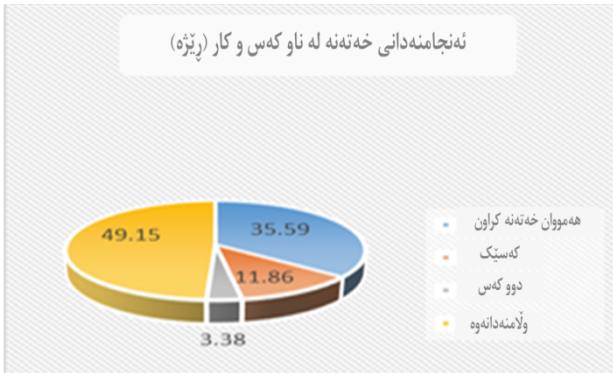
21 responses

چارتی (7) فره یی خه ته نه کردنی پیاوان به پئی نایین له ناو کۆمه لگه ی به رلیکۆلینه وه ی سالی 1400 هه تاوی

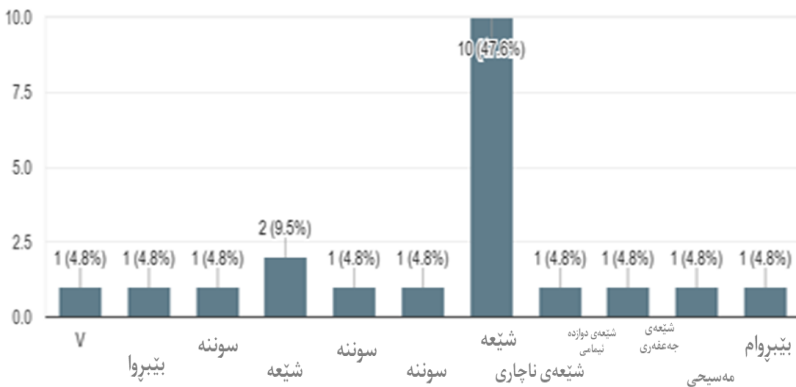
چارتی ژماره (8): ته مه نی پیاوانی ئیرانی له کاتی خه ته نه کردن له ناو کۆمه لگه ی تو ئیزینه وه له سالی ۱۴۰۰ هه تاوی

چارتی ژماره (9): فرهیی کهسانی خه تهنه کراو له سالی 1400 هه تاوی

نایین

21 responses

چارتی ژماره (10): فرهیی خه تهنه کردنی پیاوان به پتی نایین له ناو کۆمه لگهی بهر لیکۆلینه وهی سالی 1400 هه تاوی

دلی خه تهنه کراو له قورئاندا

پیشتر و له لیکدانه وهی خه تهنه له پهیمانی کۆن و رپۆرپه سمی جووله که کاندای باسی "دلی خه تهنه کراو" کراوه، بابته تیک که قورئان و فهرموده کانیش ئاماژه یان پئی کردوه. بۆ نمونه دهسته واژهی "قُلُوبُنَا غُلْفٌ" دوو جار له قورئان له زمانی جووله که کانه وه هاتوه: بۆ یه که مجار له ئایه تی ۸۸ی سووره تی به قهردها هاتوه:

ههروهها (جووله که کانی سهردهمی پیغه مبهر) وتیان: دلّه کانمان داخراوه (له وتاری

تو تیناگهین) نه خیر وا نییه، نه وانه خودا نه فرینی لی کردوون به هوی کوفر و خاوانه ناسیانه وه، که وا بوو کهم پروا ده کهن.¹

جاری دووهم له نایه تی 155 سووره تی نساء هاتووه:

ئینجا به هوی په یمان شکاندنیان و بی باوه پریان به نایه ته کانی خوا و کوشتنی به ناحه قی پیغه مبه ران له لایه ن نه وانه وه و نهو قسه شیان که ده لین دلی تیمه داخراوه و په رده ی پیوه به (مه به ستیان نه وه به که ناماده نییه گوی بو هیچ راستیه ک بگرن، خوا لینیان توو ریه و نه فرینی لی کردوون) نه خیر به و جوړه نییه که نه وان ده لین، به لکوو خوا موړی ناوه به سهر دل و دهر وو نیاندا به هوی بی باوه بوونیانه وه، جا بویه به هندیکیان نه بی نه وانی دیکه باوه نا هینن.²

سه بارت به خویند نه وه و شیکاری په پیوه ست به "قُلُوبَنَا غُلْفٌ" عه لی قولی قه رای پی لیکو لینه وه په کی تیر و ته سه لی نه انجام داوه که ده توانین نه و نه انجامه ی لی هه لنجینین که وشه ی "قلب أغلف" به واتای "دلی خه ته نه نه کراوه". ناو براو له شو نیکدا له روون کردنه وه ی غلف دهنووسی غلف (سکوونی لام) کوی أغلف (سکوونی لام) و نه و شته به که له غه لافدا بیت. هه رو هه پایاو یک که خه ته نه نه کراوه پی ده لین "أغلف". نه م زار او له فهره نگی یه هوود و مه سیحیدا باو بووه. له ده قه ئیسلامیه کانی شدا، به تاییه ت له فهر مووده کانی پیغه مبه ر و حه زره تی عه لیدا، نه م زار او به واتای "دلی کافر"، "دلنیک که ئیمان تی دا نه م زه راوه" یان "دلنیک که له ئیمان بیهریه" به کار هاتووه. به پی نی نه م به لگانه ده توانین بلین "دلی خه ته نه نه کراوه" دلنیک سهر کیش و سهر بز یو، دلنیک ناپاک و گلاو و به گوناحی روهییه وه لیخنکراو و تووشبوو به نه خو شیی مه عنه وی، دلنیک داخراو و که ر، و دلنیک رقه و به بی ژ یانی مه عنه وییه (قرایی، 1380 ی هه تاوی). به واتایه کی دیکه گه لی جووله که له ولامی بانگه پستی موسا باس له وه ده کهن که دلیان به هوی نه وه ی ئیمانان نه هینابوو خه ته نه نه کراوو. هه ر هه موو نه م به لگانه پیشانده ری نه وه ن که پیش گریمان کانی نه م دووانه سه بارت به نه شته رگه ری خه ته نه لیک نریکن.

خه ته نه له فهر مووده و گپړانه وه کاند

فهر مووده و گپړانه وه زور له پیغه مبه ری ئیسلام و ئیمانانی شیعه سه بارت به خه ته نه

1- وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَّا يُؤْمِنُونَ

2- فِيمَا تَنْصُهُمْ مِثْلَهُمْ وَكُفْرَهُمْ بِآيَاتِ اللَّهِ وَقَتْلِهِمُ الْأَنْبِيَاءَ بَعِيرٍ حَتَّى وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ طَبَعَ اللَّهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا

دەگێر نەووە که لەم توێژینەووەدا بە کۆکردنەووە و شیکاریی هەموو گێرپانەووە و فەر موودەکان، گرینگیی ئەم بابەتە لە ئایینی ئیسلامدا تاوتوێ کراوە. وەک دەوتری لە قورئاندا هیچ نامازەیهکی راستەوخۆ سەبارەت بە خەتەنە نەکراوە، بەلام ئەهلی شیعە و ئەهلی سوننە بە پشتبەستن بە هەر دوو ئایەتی 123 سوورەتی نەحل و ئایەتی 161 سوورەتی ئەنعام، جێبەجێ کردنی نەریتەکانی ئیبراھیم بە واجب دەزانن.

لە ئایەتی 123 سوورەتی نەحل هاتووە:

(ئەو محەمەد) لەوهدوا (دوای چەندین سەدە) وەحی و نینگامان بوو تۆ نارد که شوێنی ئاین و بەرنامەی ئیبراھیم بکەویت که بە دوور بوو لە هەموو بێر و باوەڕینکی چەوت، هەر وەها لە دەستەوی موشریکانیش نەبوو.¹

و لە ئایەتی 161 سوورەتی ئەنعام هاتووە:

ئەو محەمەد پێیان بلی: بە راستی من بەروەردگارم، هیدایەت و پێنۆینیم کردوون بوو پێگە و رێبازی راست و دروست، ئاینیک که راگری ژبانی خەلکە، ئەویش ئایینی ئیبراھیمیە که دوورە لە هەموو لادان و نارێکییە که و ئەو هەرگیز لە ریزی موشریک و هاوئەندەران نەبوو.²

لەم ئایەتانەدا "حەنیف" نامازە بوو کەسێکی عەرەب دەکا که لە سەر دەمی بەر لە ئیسلام ژیاووە و خودا بەرەست بوو یان گروپیک لە خەلک که هۆگری ئەنجامدانی ئیشتی موشریکانە وەکوو بت پەرستی نەبوون. راستە که لەم ئایەتانەدا بە شیوەی تاییەت جەخت لەسەر خەتەنە نەکراوەتەووە، بەلام پێی وایە خودا لاسایی کردنەوی ئیبراھیم لەبەر درێژەدان بە بەلێنی نیوان ئیبراھیم و خودا بە پێوست دەزانیت.

مەلای جەمال واژێ، لە ولامی ئەم پرسیارە توێژینەووە که "بوچی سەرەرای ئەووی قورئان فەرمانیکی راشکاووی بوو خەتەنە نەداوە، ئەم بابەتە هاتۆتە ناو ئاینەووە" دەلی:

لە ئاینە یەکتاپەرستیەکاندا بە شیوەی تاییەت باسیان لە خەتەنەیی پیاو کردووە، بەلام ئەمە ئەو ناگەیینی که لە کتیبی پیرۆزدا هاتییت.

بەم پێیە دەتوانین بەلێن خەتەنە نەریتیکە که لە سەر دەمی بەر لە ئیسلامەووە باو بوو و بە کۆت و بەندی تاییەتەووە هاتە ناو سەر دەمی ئیسلامەووە، بەلام بە بوچوونی فەقیان و زانایانی ئیسلامی، وەک یەکیک لە پێوستییە ئاینییەکان لە قەڵەم دەدری و سەر بەری ئەووی که

1- ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنْ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ

2- قُلْ إِنِّي هَدَانِي رَبِّي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ دِينًا قِيمًا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ

ناینزا جیاوازه کانی ئیسلام سه بارهت به چۆنیه تی و کاتی ئه نجامدانی خه ته نه ناکوکیان هه یه، به لام سه بارهت به واجب بوونی ئه نجامدانی خه ته نه زور هاوده ننگن. شیخ موفید له کتیبی المقنعه له م باره وه ده لئ:

ئه وه ی ده بیته موسلمان ئه گهر بیهه وی بچی بو حه ج، هه تا خه ته نه نه نه کری بوی نییه پرواته حه ج.

نه جه فی جه واهیری نووسه ری کتیبی جواهر الکلام، بوچوونیکي هاوشیوه ی هه یه: ئه گهر کافر یک بوو به موسلمان و پیشتر خه ته نه ی نه کردبئ له سه ری فه رزه که خه ته نه بکا، نه نانهت ئه گهر پیریش بیت. (نجفی، 1981).

فتوادان له مهر خه ته نه له نایینی ئیسلامدا

خه ته نه له دیرزه مانه وه یه کیک له نهریته باوه کانی ناو موسلمانانه کان بووه و هه تا ئیستاش به رده وامه و فه رمووده کان ده توانن ئه م ئیدعا یه پشتراست بکه نه وه. به لام له به رانه ر ئه م کاره دا، له کتیب و توژیینه وه جیاوازه کان و له روانگه ی ناینزا جیاوازه کانی ئیسلامه وه، هه لوئیستی جوړاو جوړ گیر دراوه ته وه که گرینگترین هوکاری ئه م جیاوازییه ش له وه وه دئ که له قورناندا سه بارهت به خه ته نه هیه هه لوئیستیکی راشکاو و دیاریکرومان نییه. نه بوونی به لگه ی متمانه پیکراو له قورناندا وای کردووه که زانایان و فه قیبان را و بوچوونه کانیان سه بارهت به خه ته نه یه کده ست نه بی و ئه نجامه که ی بووه ته هه لوئیستگرتنی جیاواز له لایه ن ئه وانه وه.

ئیکسان تانگوک¹ (2018) له خویندنه وه کانیدا جه خت ده کاته وه که به پئی قوتابخانه ی حه نه فه یه کان، مالکیه کان و حه نه لیه کان خه ته نه ی پیاوان سونه ته و خه ته نه ی ژنان که رامه ته². له حالیکدا قوتابخانه ی شافعییه کان خه ته نه بو پیاوان و ژنان به واجب ده زانیت.

محه مه دحه سین سه عیدی له توژیینه وه یه که یدا له م باره وه ده لئ: فه قئ شیعه کان خه ته نه بو پیاو به واجب و بو ژن به سونهت ده زانن، به لام هه موو به ندایه تییه کانی که سی خه ته نه نه کراو جگه له ته وافی که عبه یان به دروست زانیوه. شافعییه کان له و باوه رده دان که خه ته نه هه م بو پیاو و هه میش بو ژن واجبه. حه نه لیه کان بو پیاوی به واجب و بو ژن به سونهت و مه کره مه تی ده زانن. حه نه فی و مالکیه کان خه ته نه به دروشم و سونه تی

1. Ikhsan Tanggok
2. virtuous

ناواجبی ئیسلامی ده‌زانن (سعیدی، 1390: ل 70).

تیم وینتیر¹، مامۆستای کۆلیژی خواناسیی زانکۆی کهمبریج، له دیمانه‌یه‌کی تایبه‌تدا جه‌ختی له‌ سه‌ر ئەم باب‌ه‌ته‌ گرینگه‌ کرده‌وه که خه‌ته‌نه‌ بۆ هه‌موو رێپاژه‌کان² واجبه‌ و جیاوازییه‌که‌ زیاتر له‌ قوتابخانه‌ی مالکییه‌کاندا ده‌زانن که خه‌ته‌نه‌ بۆ تازه‌موسڵمانه‌کان به‌ باب‌ه‌تی خۆوێستانه‌ و ناواجب له‌ قه‌ڵه‌م ده‌ده‌ن. به‌ وته‌ی ئه‌و، شافعییه‌کان به‌ندایه‌تییه‌ که‌سه‌یکێ خه‌ته‌نه‌ نه‌کراویان پێ قبوول نیه‌، له‌ حاله‌یکدا مالکییه‌کان بۆ ئەم پرسه‌ هه‌یج کێشه‌یه‌کیان نیه‌ (هه‌مان).

خاله‌یکێ دیکه‌ ئه‌وه‌یه‌ که‌ خه‌ته‌نه‌ باب‌ه‌تیکی واجب و یان فاکته‌ریکی شوناس‌به‌خش بۆ جیاوازی‌دانان له‌ نیوان موسڵمانان و ناموسڵمانان بووه، له‌ ئەنجامدا ده‌توانین ئیدعا بکه‌ین که‌ خه‌ته‌نه‌ له‌ سه‌رده‌می ژیا‌نی پیغه‌مبه‌ری ئیسلام و له‌ ناو هاوه‌ڵا‌نی‌دا باو بووه. به‌لام هه‌ندێ به‌لگه‌ هه‌ن که‌ ئەم ئیدعا‌یه‌ ر‌ه‌ت ده‌که‌نه‌وه. ته‌نانه‌ت ئه‌گه‌ر وای دابنێین که‌ ئەم نه‌ریته‌ له‌ ناو عه‌ره‌به‌ نه‌فامه‌کاندا باو بووه، شوێنکه‌وتووای دیکه‌ی ئیسلام خه‌ته‌نه‌کراو نه‌بوون و سه‌باره‌ت به‌وه‌ی که‌ ئه‌وان پاش موسڵمان‌بوون خه‌ته‌نه‌ کرابێتن هه‌یج به‌لگه‌یه‌ک له‌ به‌ر ده‌ستدا نیه‌. به‌ گوێره‌ی گێڕانه‌وه‌ی ئیبنی قه‌یوومی جووزیه‌، که‌ یه‌کیک له‌ زانایانی قوتابخانه‌ی ئاینزای سوننه‌ی حه‌نبه‌لی بووه، کاتیک که‌ میری به‌سه‌ری ناچار کردووه که‌ به‌سالا‌چووانی خه‌لکی کیکر له‌ زستاندا خه‌ته‌نه‌ بکا و هه‌ندیکیان به‌و هۆیه‌وه‌ مردن، حه‌سه‌ن به‌سه‌ری وه‌ک نا‌هه‌زایه‌تی و سه‌رسامی وتی رۆمی و فارسی و حه‌به‌شی ئیمانیان به‌ پیغه‌مبه‌ری ئیسلام هه‌ینا و که‌سه‌یش له‌ خه‌ته‌نه‌کراو بوونیان نه‌کۆلییه‌وه‌. هه‌روه‌ها کاتیک که‌ له‌ سه‌د سالی پێش ئیستادا پێش‌نیاریان به‌ والیی خوراسان واته‌ جه‌را‌ح کورپی عه‌بدو‌لا‌ دا بۆ ئه‌وه‌ی تازه‌موسڵمانه‌کان که‌ به‌ ر‌و‌اله‌ت بۆ خۆقوتاردان له‌ جزییه‌ بوونه‌ موسڵمان به‌ خه‌ته‌نه‌ تاقتیان بکه‌نه‌وه، عومه‌ری کورپی عه‌بدو‌لعه‌زیز بۆی نووسی خودا پیغه‌مبه‌ری کرد به‌ بانگه‌یشتکار (داعی) نه‌ک خه‌ته‌نه‌چی (خاتن) (هه‌مان). که‌واته‌ له‌ ئایینی ئیسلامیشدا ر‌اشکا‌وانه‌ که‌س بۆ خه‌ته‌نه‌ بانگه‌یشت و ناچار نه‌کراوه‌ که‌ ئه‌گه‌ر ئیجباریش بوایه‌ ده‌با به‌ پنی گۆرانکاریه‌کانی ئیستای ماف و نازادیه‌ تاکه‌ که‌سه‌یه‌کان ئەم دیارده‌ له‌م سه‌رده‌مه‌ هه‌لبوو‌ه‌شایه‌ته‌وه‌ یان به‌خرایه‌ته‌ ئه‌ستۆی که‌سه‌که‌ خۆی. به‌لام به‌ داخه‌وه‌ ئەم مه‌سه‌له‌ به‌ هه‌یز و پێزه‌وه‌ له‌ لایه‌ن ناوه‌نده‌ کۆمه‌لایه‌تی و ئایینییه‌کانه‌وه‌ به‌رده‌وام بووه و بوته‌ هۆی زیان

1. Tim Winter
2. schools

و خهسارهت بۆ سههر جهسته و دهروونی زۆریک له مندان! دهلین ههر نهریتیکی خوڤییی که نه توانی له ریگهی و تووویزی فرههنگهکان خووی له گهل رهوتی یه کگرتنی فرههنگی بگونجینی و تیبه لکیشی ب، ده بی وهک نهریتیکی کۆنه یان نانهرمی نوین وه لا بنری، و نایا کاتی نه وه هاتوووه که نه شته گهریی خه ته نه وازی لی بهینریت؟ ناخو کاتی نه وه هاتوووه که موجته هیدان و موته شه ریعه کان به نیازی هاوئاراسته کردنی یاساکانی ئاین له گهل هه لومهرجی سهردهم، خوینده وه و شیکاریی نووی و مرؤف خوازانه و دوور له توندوتیژی سهبارهت به یاسا و پرپسا و فه رمان و پرپر ییه ئاینیه کان بۆ ئیمانداران بخه نه روو؟

خشتهی ژماره 3: فتوای ربه رانی تهقلیدی و زانایانی ئاینییی دهروه و ناوه وهی ئیران (له لایه ن گروپی ئەم تووژینه وه کو کراوه ته وه)

ناوی موجته هید: سهید عه لی سیستانی

ئاین: شیعه

واجب بوونی خه ته نه کرانی پیاوی موسلمان: له سههر پیاوی پینگه یشتوو واجبه.

واجب بوونی خه ته نه کرانی مندان له سههر دایک و باوک: مسته حه ب.

تاچ کاتیک ده توانین مندالی تیرینه خه ته نه بکهین:

هاوسه رگیری ژنی موسلمان له گهل پیاوی موسلمانی خه ته نه کراو:

ئاسته نگی بهر دم که سسی خه ته نه کراو له نه نجامدانی کاروباری ئاینی و یان به شداری کردن له شوینه ئاینیه کان: خه ته نه بۆ قبوول بوونی ته وافی که عبه له کاتی حه جدا پتو یسته.

ناوی موجته هید: یوسف سانعی

ئاین: شیعه

واجب بوونی خه ته نه کرانی پیاوی موسلمان: واجبه. به لام نه گهر تا ههره تی بالق بوون

خه ته نه نه کرا، واجبه له سههری کوپر که خووی خه ته نه بکات.

واجب بوونی خه ته نه کرانی مندان له سههر دایک و باوک: له سههر دایک و باوک واجبه که

رؤله که یان خه ته نه بکهن.

تاچ کاتیک ده توانین مندالی تیرینه خه ته نه بکهین: خه ته نه له رۆژی حه وته می دوا ی

له دایک بوون مسته حه به، به لام پیش و پاش نه و حه وت رۆزه ش خه تن بکری کیشه نیبه. خه ته نه

واجبه و ههر کات کرا ده بی نه نجام بدریت.

هاوسه رگیری ژنی موسلمان له گهل پیاوی موسلمانی خه ته نه کراو: دروسته.

ئاسته نگی بهر دم که سسی خه ته نه کراو له نه نجامدانی کاروباری ئاینی و یان

<p>به شداری کردن له شوینه ئاینیه کان: بۆ ته وافی که عبه له حه ج و حه جی عومره خه ته نه پتو یسته.</p>
<p>ناوی موجهه هید: شه بیری زه نجانئ ئاین: شیعه واجب بوونی خه ته نه کرانی پیاوی موسلمان: واجبه. واجب بوونی خه ته نه کرانی مندال له سه ر دایک و باوک: نه گهر دایک و باوکی مندال له بزانه که نه گهر خه ته نه ی نه کهن، پاش هه ره تی بالقی بوون به هه ر هۆکاریک خه ته نه ناکرئ، له سه ر یان واجبه و نه گهر خۆی خه ته نه نه کرد له سه ر که سه که واجبه پاش بالقی بوون خۆی خه ته نه بکات.</p> <p>تا چ کاتیک ده توانین مندالی تیرینه خه ته نه بکهین: کاتیکئ تاییه تی بۆ نییه، به لام واجب وایه زوو خه ته نه بکرئ، واته به زووترین کات نه گهر لووا خه ته نه ی بکهن. هاوسه رگیری ژنی موسلمان له گهل پیاوی موسلمانی خه ته نه کراو: دروسته. ئاسته نگی بهر دم که سه سی خه ته نه کراو له نه نجامدانی کاروباری ئاینی و یان به شداری کردن له شوینه ئاینیه کان: له بهر حه رام بوونه که ی دروست نییه. ههروه ها ناتوانئ له حه ج به شداری بکا، ههروه ها ته وافی که عبه که شی دروست نییه.</p>
<p>ناوی موجهه هید: نوری هه مه دانی ئاین: شیعه واجب بوونی خه ته نه کرانی پیاوی موسلمان: له سه ر که سه سی بالقی خه ته نه کراو واجبه و وازلپهتینانی حه رامه. واجب بوونی خه ته نه کرانی مندال له سه ر دایک و باوک: مسته حه به. تا چی کاتیک ده توانین مندالی تیرینه خه ته نه بکهین: باشتر وایه له نه نجامدانیدا په له بکرئ. هاوسه رگیری ژنی موسلمان له گهل پیاوی موسلمانی خه ته نه کراو: کیشه نییه. ئاسته نگی بهر دم که سه سی خه ته نه کراو له نه نجامدانی کاروباری ئاینی و یان به شداری کردن له شوینه ئاینیه کان: بۆ حه ج و ئیحرام ده بی خه ته نه بکرئ.</p>
<p>ناوی موجهه هید: مه کارم شیرازی ئاین: شیعه واجب بوونی خه ته نه کرانی پیاوی موسلمان: له سه ر پیاوان واجبه. واجب بوونی خه ته نه کرانی مندال له سه ر دایک و باوک: واجب نییه، به لام باشتر وایه که خه ته نه ی بکهن که له کاتی بالقی بووندا خۆیان ناچار نه بن خۆیان خه ته نه بکهن.</p>

<p>تاچ کاتیک ده توانین مندالی تیرینه خهته نه بکهین: پیاو ده بی به زووترین کات ئه رکی خۆی که خهته نه کردنه راپه پرتی و نه گهر له کاتی بالق بووندا خهته نه نه کرین نهوا تووشی تاوان هاتوون.</p> <p>هاوسه رگیری ژنی موسلمان له گه ل پیاوی موسلمان خهته نه نه کراو: دروسته.</p> <p>ئاسته نگی بهر دم که سسی خهته نه نه کراو له نه نجامدانی کاروباری ئایینی و یان به شداری کردن له شوینه ئایینییه کان: تهوافی که عبه و نوپزی تهوافی حه جه که یان دروست نییه و به ندایه تیه کانی دیکه یان دروسته.</p>
<p>ناوی موحته هید: جهوادی نامولی ئایین: شیعه</p> <p>واجب بوونی خهته نه کرانی پیاوی موسلمان: واجبه.</p> <p>واجب بوونی خهته نه کرانی مندال له سه ر دایک و باوک: له پله ی یه که مدا له سه ر دایک و باوک واجبه و نه گهر دایک و باوک نه یانکرد، له کاتی بالق بووندا که سه که له سه ری واجبه که خۆی خهته نه بکات.</p> <p>تاچ کاتیک ده توانین مندالی تیرینه خهته نه بکهین: هه تا کۆتایی ته مه ن خهته نه واجبه، به لام له زووترین کاتدا ده بی نه نجام بدریت.</p> <p>هاوسه رگیری ژنی موسلمان له گه ل پیاوی موسلمان خهته نه نه کراو: کیشه نییه.</p> <p>ئاسته نگی بهر دم که سسی خهته نه نه کراو له نه نجامدانی کاروباری ئایینی و یان به شداری کردن له شوینه ئایینییه کان: تهوافی عومره و حه جه که ی به تال ده بیته وه.</p>
<p>ناوی موحته هید: قوتا بخانه ی دارولفه تای زاهدان ئایین: سوننه / حه نه فی</p> <p>واجب بوونی خهته نه کرانی پیاوی موسلمان: واجبه، یه کیک له بابه ته جه وه ره بیه کانه.</p> <p>واجب بوونی خهته نه کرانی مندال له سه ر دایک و باوک: واجبه.</p> <p>ماوه ی زه مه نی خهته نه کرانی مندالی تیرینه: هه ر کاتیک کرا ده بی خهته نه بکرت.</p> <p>هاوسه رگیری ژنی موسلمان له گه ل پیاوی موسلمان خهته نه نه کراو: دروسته.</p> <p>ئاسته نگی بهر دم که سسی خهته نه نه کراو له نه نجامدانی کاروباری ئایینی و یان به شداری کردن له شوینه ئایینییه کان: هیچ بهر به ست و کیشه یه ک نییه.</p>
<p>ناوی موحته هید: مه ولانا عه بدولحه مید ئیسما ییل زهیی ئایین: سوننه / حه نه فی</p> <p>واجب بوونی خهته نه کرانی پیاوی موسلمان: نهریتکی سر و شتییه.</p> <p>واجب بوونی خهته نه کرانی مندال له سه ر دایک و باوک: له فه ر مووده هاتووه و به</p>

گویره ی نیمام نه بوو حنیفه واجب نییه.

تا چ کاتیک ده توانین مندالی تیرینه خه ته نه بکهین: دایک و باوک بهر له بالقی بوونی کور
ده بی خه ته نه ی بکهن. کاتیک که بالقی بوو شیواو نییه لای که سیک عه وره تی در بخا، نه گهر خوی
ده توانی خوی خه ته نه بکا و یان نه گهر لوا، عه وره تی جوان داپوشی، به جوریک که چاوی
که سی خه ته نه چی به عه وره تی که سه که نه که وی، بوی هه یه خه ته نه نه نجام بدات.
هاوسه رگیری ژنی موسلمان له گه ل پیاوی موسلمانی خه ته نه نه کراو: کیشه نییه.
ئاسته نگی بهر دم که سی خه ته نه نه کراو له نه نجامدانی کاروباری ئایینی و یان
به شداری کردن له شوینه ئایینییه کان: ناماده بوون له شوینی چول قه ناکه.

ناوی موحته هید: ماموستا مه لا یوونس وهیسی

ئایین: سوننه / شافیعی

واجب بوونی خه ته نه کرانی پیاوی موسلمان: خه ته نه ی پیاوی موسلمان پاش بالقی بوون
واجبه. په له کردن له خه ته نه له حه و ته مین رژی له دایک بوونه وه واجبه. به لام خه ته نه سی
مه رجی هه یه: بالقی و عاقل بی و بتوانی بهر گه ی ئیش بگریت. بو وینه نه گهر منداله که لاواز بی و
نه توانی له رژی حه و ته مدا بهر گه ی خه ته نه بگری خه ته نه که هه تا نه و کاته ی که مندال خوی
ده گری و هدوا بخریت. نه گهر که سه که عه قلی نه بی خه ته نه بو نه و منداله واجب نییه و سونه ته.
واجب بوونی خه ته نه کرانی مندال له سهر دایک و باوک: له سه رو به ندیکدا که مندالی
ساوا تابستی ئیشی خه ته نه ناهینی خه ته نه له سهر دایک و باوک واجب نییه. خه ته نه ی مندال له
سهر دایک و باوک واجب نییه.

تا چی کاتیک ده توانین مندالی تیرینه خه ته نه بکهین: نیمام یان حاکمی کاتی ده بی
فرمان بدا نه وانه ی عاقل و بالقی به لام خه ته نه نه کراون ده بی خه ته نه بکرین. نه گهر نه م ناچار ییه
چوو بهواری جینه چی کردن و کهس خه ته نه نه کرا نه وه گونا جبار ده بیت. به لام نه گهر هه تا کاتی
مه رگ خه ته نه نه کرا، پاش مه رگ پیویست به خه ته نه نه کردن ناکات.
هاوسه رگیری ژنی موسلمان له گه ل پیاوی موسلمانی خه ته نه نه کراو: کیشه نییه.
ئاسته نگی بهر دم که سی خه ته نه نه کراو له نه نجامدانی کاروباری ئایینی و یان
به شداری کردن له شوینه ئایینییه کان: کیشه ساز ناکا، به لام کاتی غوسل ده بی ئاو بچیته ژیر
پیستی پیشه وه و نوکی سهرت ته ر بی و نه گهر نه مه ی نه کرد ده بی ته یه موم بکات.

ناوی موحته هید: زانکوی نه لئه زه هری میسر

ئایین: سوننه

واجب بوونی خه ته نه کرانی پیاوی موسلمان: واجبه، واته به سووده.
واجب بوونی خه ته نه کرانی مندال له سهر دایک و باوک: باشر وایه دایک و باوک له

کاتی مندالیدا منداله کانایان خه ته نه بکه نه بؤ ئه وهی له گه و ره سالییدا زور نازار نه چیرن.

تا چی کاتیک ده توانین مندالی تیرینه خه ته نه بکه یین: نه گهر کوږ ږکی گه نج خه ته نه نه کرابو ده بې ههر کات که بؤی لوا نه م کاره بکات. به لام باشتیرین ږوږ بؤ خه ته نه حهوت ږوږه ی دواى له دایکبوونه و نه گهر نه بوو نیزی نه وه هه په که به زووترین کات و ههر کاتیک کرا و باشتیر بوو خه ته نه نه نجام بدریت.

هاوسه رگیری ژنی موسلمان له گه ل پیاوی موسلمانى خه ته نه نه کراو: دروسته.

ئاسته نگی بهر دم که سى خه ته نه نه کراو له نه نجامدانى کاروبارى ئایینی و یان به شداری کردن له شوپنه ئایینییه کان: به ندایه تیی که سى خه ته نه نه کراو هه تا ئه و کاته که دلنیا بې پیسی له خوئی دوور خستو ته وه قبوله. به شیوه ی تایبته هیچ شتیک له که سى خه ته نه نه کراو قده غه نه کراوه و له ږووی ئایینییه وه هاوشیوه ی که سى خه ته نه نه کراوه. به لام نه م که سه ده بې زور وریای پاک و خاوییی له شی خوئی بیت. و نه گهر له شی پیس بې ئه وه به ندایه تی لى قبولل ناکړی و ده بې پاش پاک و خاوییی به ندا په تیه که ی دست پې بکاته وه.

ناوی موجه ته هید: حاجی ماموستا سید محمهد نووره دین واژی

نایین: سوننه / شافعی

واجب بوونی خه ته نه کرانی پیاوی موسلمان: به لى، به گویره ی فیهی ئیمام شافعیی خه ته نه ی پیاوان واجبه.

واجب بوونی خه ته نه کرانی مندال له سهر دایک و باوک: نا، فه رمانی واجب بوونی خه ته نه بؤ پیاوی موسلمان هاتووه و هه موو که س ئه رکی سهر شانیه تی که خوئی خه ته نه بکات. هه لبت په کیک له زانایانی شافعیی به ناوی علامه زه رکیشی ده لى کاتیک که مندالی کوږ به ته مه نی عه قل پیشکان¹ بگا، له سهر دایک و باوک واجبه که خه ته نه ی بکه نه. هه لبت نه م فتوايه به بؤ چوونی دیکه ی زانایان قبولل کراو نییه، چونکه مه سه له ی خه ته نه بؤ که س و کار و دایک و باوکی که سى موسلمان یان ته نانه ت حاکمی ئیسلامی نییه، به لکوو خه ته نه بؤ خودی که سه که واجب کراوه.

تا چی کاتیک ده توانین مندالی تیرینه خه ته نه بکه یین: له ته مه نی که مدا بؤ دایک و باوک مه ندووبه² که کوږه که یان خه ته نه بکه نه، به لام له سهر یان پیویست نییه. که سى تیرینه ی موسلمان

1- ته مه نی عه قل پیشکان (تمیز عقل) ناروانیته چهن دایه تی و ژماره و ناماژه به هه لو مه رچیک ده کا که مندال بهر له بالقبوونی جهسته یی گه یشتووه ته ناستیک که چاک و خراپ لیک ده کاته وه. نه م چاک و خراپ لیک کردنه وه زیاتر له ته مه نی حهوت تا ده سالان ږوو ده دات. عه قل پیشکان مه به ست نه نجامدانى ئه رکه ئایینییه کان نییه و نه م و ته زا په یوه ست به بالقبوونی جهسته یی و عه قلییه.

2- مه ندووب هاووتای وشه ی مسته حبه.

له کاتی بالق بوونی جهستی و عقلی نه رکی سهر شانیه تی که خه ته نه نه نجام بدات. خه ته نه له سهر مندالان و کهسانی بی عقل واجب نییه. کهسی بالق و عاقل ده بی خه ته نه بکریت. هاوسه رگیری ژنی موسلمان له گه ل پیاوی موسلمانی خه ته نه نه کراو: به لئی دروسته. ئاسته نگی بهر دم کهسی خه ته نه نه کراو له نه نجامدانی کاروباری ئایینی و یان به شداری کردن له شوینه ئایینییه کان: کهسی خه ته نه نه کراو بۆ نه نجامدانی کاروبار و ریوره سمی ئایینی بهر بهستی شهرعی نییه و بۆی هه یه بچینه هه موو شوینیک. هه لبهت نه گهر پیستیک نووکی سهرتی دا پۆشیوو به جوریک که کهسه که نه توانی به باشی غوسل دهر بکا، به ندایه تی و خودا بهرستیه که دی دروست نییه و هه تا نه و کاته ی ئه م کیشه ی چاره سهر نه کا بۆی نییه بچینه مزگهوت یان ناتوانی بچی بۆ حه ج. نه وه ی ئه م به ندایه تییانه له کهسی خه ته نه نه کراو قبول ناکری له بهر نه وه یه که پاک نییه و په یوه ندیی راسته و خۆی له گه ل خه ته نه نه کرانی کهسه که نییه، چونکه ئه م کۆسپ و بهر به ستانه نه و کهسانه ناگریته وه که خه ته نه نه کراون به لام خاوپن.

ناوی موحته هید: ئیمام شیخ زهید (کولژی زهیتونای کالیفورنیا)

ئایین: Sunnah Mu'akkadah/ Preferred

واجب بوونی خه ته نه کرانی پیاوی موسلمان: جه ختی له سهر کراو ته وه. واجب بوونی خه ته نه کرانی مندال له سهر دایک و باوک: نه رکی سهر شانیانه. تاج کاتیک ده توانین مندالی تیرینه خه ته نه بکهین: هه تا دواساتی ته مه ن کاتیان هه یه. هاوسه رگیری ژنی موسلمان له گه ل پیاوی موسلمانی خه ته نه نه کراو: کیشه نییه. ئاسته نگی بهر دم کهسی خه ته نه نه کراو له نه نجامدانی کاروباری ئایینی و یان به شداری کردن له شوینه ئایینییه کان: بۆی هه یه هه موو کاریک نه نجام بدات.

ناوی موحته هید: عه بدولره حمان محه مه د ره سوولی

ئایین: سونه

واجب بوونی خه ته نه کرانی پیاوی موسلمان: به لئی بیگومان خه ته نه واجب و ده بی نه نجام بدریت.

واجب بوونی خه ته نه کرانی مندال له سهر دایک و باوک: بۆ ره چاو کردنی بارودۆخی باسکراو له ولامی پرسیار یه ک به لئی، ده بی خه ته نه ی بکهین. به لام نه گهر مهرجه کان ره چاو نه کهن مافی ئه م کاره یان نییه، به لکوو واجبه وه دوای به خه ن.

تاج کاتیک ده توانین مندالی تیرینه خه ته نه بکهین:

هاوسه رگیری ژنی موسلمان له گه ل پیاوی موسلمانی خه ته نه نه کراو:

ئاسته نگی بهر دم کهسی خه ته نه نه کراو له نه نجامدانی کاروباری ئایینی و یان به شداری کردن له شوینه ئایینییه کان: سه بارهت به نوژی مردووی کهسێک که خه ته نه نه کراوه،

شیخ محمەد رەملى نووسەرى نهایە المحتاج دەفەر مووی: ئەگەر کرا دەبى پىستی سەر ئەندامى زاوژیکەى هەلبەریتەو و ژیرەكەى بشۆردریت. بەلام ئەگەر نەکرا نابى پىستەكەى بىرن و خەتەنەى بکەن، چونکە ئەم کارە بى پرېزى بە مردوو. کەواتە دەبى بە بى نوژیى مردوو بنیژریت. بەلام لە بەرانبەردا شیخ ئىبى حەجەر هەیتى نووسەرى کتیبى تحفەالمحتاج دەفەر مووی: ئەگەر تونایتان پىستەكە لا بەدەن دەبى بە باشى بيشۆن. بەلام ئەگەر ئەم کارە مەیسەر نەبوو دەبى لە جیاتى شتى ئەو شویتە، مردوو تەیه موم بکەن و لەبەر پىوست بوونەكەى لە سەرى نوژی بکەن و بيشۆن. کەواتە بە گوێرەى فەر موودەى شیخ ئىبى حەجەر، کیشە بۆ نوژیى سەر تەرمى مردوو دروست ناکا و ئیمە دەتوانین فتواى بەرېزىيان بقۆزینەو.

و بەلام سەبارەت بە ئەنجامدانى رپورەسمى حەج، دەبى لە پىشدا ئەووەتان وەبەر بهینمەووە کە جگە لە ئەوفاى کەعبە خەتەنە بۆ حەج و دەستنوژی پىوست نىبە و تەنیا ئەوفاى کەعبەى کە بە بى دەستنوژی شیاو نىبە، دوو هەم ئەووى کە خواونى کتیبى اعانە الطالبین دەفەر مووی: ئەگەر کەسێكى خەتەنە نەکراو (أغلف) غوسلى واجبى ئەنجام نەدا، دەبى ژیر پىستی نووکی سىرەتیش بە ناو بشوا چونکە ئەویش حوکمى روالەتى لەشى هەیه، چونکە پىستی ئەووى، ئەگەر خەتەنە نەکراو شەرع دەلێ دەبى خەتەنە بکری هەر لەبەر ئەووش ئەگەر کەسێک خەتەنەى کرد، نابیتە زامن. کەواتە ئەگەر تونایتان بيشۆن، بيشۆن. ئەگەر نەکرا دەبى خۆى خەتەنە بکا، بەلام ئەگەر نەیتوانى خەتەنە بکا، بە عوزر دادەنرێ و وەکوو کەسێكى (فأقيد الطهورين) و نە ناوى وەگیر دەکەوێ نە خۆلى بۆ تەیه موم دەست دەکەوێ و دەبى نوژیەكەى بکا، ئەم کەسە ئەقلەفەش بوو اوو و ژیر پىستی نەشوا و لە برى ئەو تەیه موم دەکا و دیکەى بەشەکانى لەشى بە ئەوفاى بشوا و دەستنوژی بگری و بەندایەتییەکانى لەوانە رپورەسمى حەج بە جى پىست.

کەواتە ناشکرا دەبى کە خەتەنە حوکمى تايهتتى خۆى هەیه و هیچ پەيوەندییەكى بە دروستى و نادروستى ئەنجامدانى رپورەسمى حەج و کاروبارە ناینییهکانى دیکە نىبە. (کتاب اعانة الطالبین شرح فتح المعین، بەرگى یەكەم، ل 73، بحث فرايض غسل)

دژبەران و لایەنگرانى خەتەنە له ئىسلام

وێک لە ناو جوووەکاندا خەتەنە هەمیشە ئەیارى بوو، لە ناو مومسلمانەکانیشدا بە هەمان شێوێه، بەلام بە رپۆیهكى کە مەتر بەر هەلستى خەتەنە کراو. راستە کە لایەنگرانى خەتەنە پشت بە حوکم و فەر موودە و ئەو قازانجە پزشکیانەى دەبەستن کە سەبارەت بە خەتەنەى کورانه، بەلام ئەیارەکانیشى هەندى جار بە کتیب و هەندى جار بە پشتبەستن بە نایەتەکانى قورئانى پىروۆ هەول دەدەن نەرىتى خەتەنە لە لایەن ئىسلامەووە رەت بکەنەو.

بۆ وینه عیسامه دین حه نه فی ناسف کتیبی ژوو زیف لوویس¹ له ژیر ناوی "الختان ضلاله اسرائیلیه مؤذیه"² وه رگێراوه توه وه له سالی 1971 زاینی له میسر بلاوی کرده وه وه ها ئیدعایه کی تیدایه. رهنگه ئەمه په کهمین کتیبیک بی که له جیهانی ئیسلامدا له دژی خه ته نه بلاو بوو بیته وه، به لام له سه رده می هاوچه رخیشدا له دژی خه ته نه کردنی پیاوان هه ندیک به ره له سستی کراوه که رهنگه بتوانین دواترینه که یان له تیمورییه کانی ئودیپ یوکسیل³، فه یله سووفی تورک و کوردی ئەمریکایی⁴ به دی بکه ین که به ره خه نه گرتن له ئیسلام و ئەهلی سوننه و ئەهلی شیعه ناودار بوو و کتیبیکیشی له سالی 2007 به ناوی "قورنان: وه رگێرا ئینکی نوی"⁵ بلاو کرده وه. یوو کسێل⁶ به پشتبه ستن به ئایه ته قورناییه کان و به تاییه ت ئایه تی 38 سووره تی ئەنعام (هیچ زینده وه ر گیانله به ریک نییه به سه ر زه ویدا بر وا و هیچ بالنده یه ک به باله کانی بفری، ئەوانیش ئومه و گه لیک نه بن وه کوو ئیوه (له ر ووی دروست بوونه وه دلنیا بن) هیچ شتیک نییه پشتگو یمان خسته تی له کتیبه (تاییه ته که ی لوح المحفوظ) دا له وه دوا هه ر هه موو ئەوانه کو ده کرینه وه بۆ لای په ر وه ردگار یان (بۆ ئەوه ی دادگایی بکرین و هه موو که س مافی خو ی وه بگر ی، یان تۆ له ی ره وای لی بسیت ریت.⁷)، ده قه کانی دوا ی قورنانی وه درو خسته توه و پتی وایه قورنان وه ک پردی نیوان خودا و محمه مه د، کتیبیکی ته واوه و به واتایه کی دیکه به لگه یه. ئەو هه روه ها له پشترا ست کردنه وه ی بۆ چوونه کانی خو ی ناماز ه به ئایه تی 59 سووره تی یوونس ده کا: "پیان بلی: هه و آلم بدنه تی ئیوه چۆن له خو تانه وه ئەو رزق و رۆزییه ی که خوا پتی به خشیون دابه شی ده که ن و هه ندیکی به حه رام داده نین و هه ندیکی دیکه به حه لال (که چی باوه رتان به به رنامه ی خودا نییه)، پیان بلی: ئایا خوا خو ی مؤ له تی ئەو کاره ی پیداون؟! یان خود له خو تانه وه شت به ده م خوا وه له ده ستن؟!"⁸ و ئایه تی 115

1. Joseph Lewis

2- خه ته نه لاده ری زبانه خشی ئیسرائیلییه.

3. Edip Yuksel

4- بر وانه: ویکیتیدا.

5. Quran: A Reformist Translation

6 بر وانه:

[https://web.archive.org/web/20080704104344/http://www.yuksel.org/e/resume/resumelo ng.htm](https://web.archive.org/web/20080704104344/http://www.yuksel.org/e/resume/resumelo%20ng.htm) (accessed April 11, 2010.)

7- وَمَا مِنْ ذَابَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُنمِّئْنَا لَكُمْ مَا قَرَرْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ

إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ

8- قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَامًا وَحَلَالًا قُلْ اللَّهُ أَدْنَىٰ لَكُمْ أَمْ عَلَى اللَّهِ تَفْتَرُونَ

سورورتی نه‌نعام، "فهرمان و فهرمووده‌کانی په‌روه‌دگارت (نه‌ی محه‌مه‌د) له‌و په‌ری راستی و دادپه‌روه‌ریدا به‌ نه‌نجام‌گه‌یشتووه، هه‌رگیز شتی‌ک نییه‌ بیان‌گۆرپ، هه‌ر نه‌ویش بیسه‌ره به‌ وتاری هه‌مووان، زانابه به‌ هه‌موو نه‌ینی و ئاشکرايه‌ک.

به‌ وته‌ی یوو‌کسپیل، کتیبی فهرمووده‌ له‌ سه‌رچاوه‌ بیستتیه‌کانی دوو سه‌ده‌ به‌ر له‌ پی‌نغه‌مبه‌ری ئیسلام ناماده‌ کراون، له‌ حالیکدا یه‌کیک له‌ سه‌رچاوه‌ سه‌ره‌کیه‌کانی فهرمووده‌ گپرا‌نه‌وه‌ی جووله‌که‌ و مه‌سیحیه‌کان بوو. نایین تو‌یژانی سوننه‌ و شیعه‌، به‌ پشتبه‌ستن به‌ سه‌رچاوه‌ی سنووردار، گه‌لێ کتیبیان نو‌وسیوه‌ که‌ هه‌ندیکیان له‌ چیرۆکی سه‌رچاوه‌گه‌لی وه‌کوو می‌شنای جووله‌که‌، په‌یمانی کۆن و ئیسراییلیات¹ وه‌رگیراون و له‌م رپ‌گه‌وه‌ و هه‌روه‌ها له‌ رپ‌گه‌ی موس‌لمان‌بوونی تو‌یژه‌رانی مه‌سیحی و جووله‌که‌، چیرۆک و فه‌رمانی نایینی جووله‌که‌ هاته‌ ناو نایینی ئیسلامه‌وه‌ که‌ ده‌توانین ناماژه‌ به‌ خه‌ته‌نه‌ و سه‌ره‌ه‌لدانی مه‌هدی (رژگاریه‌خس) بکه‌ین (یوو‌کسپیل، 2008).

به‌ ره‌چاوگرته‌ی ئەم پرسه‌ ده‌توانین بل‌یین پر‌بایه‌خترین فهرمووده‌کان نه‌وانه‌ن که‌ له‌ وتاریژی پی‌نغه‌مبه‌ری ئیسلام له‌ حجة‌الوداع گپردراوه‌ته‌وه‌ و هه‌زاران که‌سی گو‌یدار باسیان کردووه‌.

یوو‌کسپیل له‌ شو‌ینیکی دیکه‌دا، به‌ پشتبه‌ستن به‌ نایه‌تی 114 سورورتی نه‌نعام، "نایا ره‌وايه (بۆ منی پی‌نغه‌مبه‌ر، بۆ منی ئیماندار) جگه‌ له‌ خوا که‌سیکی تر بکه‌مه‌حه‌کم و دادوهر، له‌ کاتیکدا نه‌و زاته‌ کتیبی پیرۆزی خۆی که‌ (قورئانه‌ی) بۆ دابه‌زاندوون که‌ هه‌موو دروست و نادروستیکی تیدا جیا کردۆته‌وه‌، نه‌وانه‌ش که‌ کتیبمان پیداون (له‌ گا‌ور و جوو) چاک ده‌زانن نه‌و قورئانه‌ له‌ لایه‌ن په‌روه‌دگارت‌ه‌وه‌ به‌ راست و ره‌وا دابه‌زینرا، که‌وا‌بوو بیتر تو‌ هه‌رگیز مه‌چۆره‌ ریزی گوماندار و دوودلانه‌وه‌ له‌ هه‌یج شتیکی نه‌م قورئانه‌." ² و نایه‌تی 2 سورورتی ئیعراف "نه‌م قورئانه‌ (کتیبیکه‌ بو‌ت هاتۆته‌ خواره‌وه‌، که‌وا‌بوو با سه‌غله‌تی له‌ دل و ده‌روونتاندا نه‌بی (له‌ گه‌یاندنیدا) بۆ نه‌وه‌ی خه‌لکی پی‌ خه‌به‌ر بکه‌پته‌وه‌، هه‌روه‌ها یاده‌وه‌ریشه‌ بۆ ئیمانداران." ³ و هه‌روه‌ها له‌ درپژه‌ی به‌لگه‌کانیدا بۆ متمانه‌پینه‌کرا‌بوونی فهرمووده‌کان جه‌خت ده‌کاته‌وه‌ که‌ پی‌نغه‌مبه‌ر تاکه‌ وه‌رگری قورئانه‌ و خودا تاکه‌ فه‌رمانده‌ری

1. Gemarak

2- أَفَعَزَّ اللَّهُ ابْتِغَى حَكَمًا وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ

3- كِتَابٌ أَنْزَلَ إِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ لِئُنذِرَ بِهِ وَذِكْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ

بنه ما ئیسلامیه کانه.

یووکسیل له دریزه ی توژیښه وه کانیدا له سهر بنه مای رپت کردنه وه ی رپشه ی ئایینی خه ته نه وه ک فهرمانیکی خودایی له ئایینی ئیسلام، به پشتبسته تن به م نایه تانه ی خواره وه، دیسان پنداگری له سهر نه وه ده کاته وه که ئافرانندی خودا ته واوه و خودا مروقی له باشتیرین شیوه دا ئافراندوه:

نایه تی 4 سوورته ی تین: "به راستی ئیمه مروقمان له جوانترین شیوه و ریک و پیکترین شیوازا له هه موو روویه که وه دروست کردوه."¹

نایه تی 2 سوورته ی فورقان: نه وزاته ی که هه موو ئاسمانه کان و زهوی مولکی نه وه و ههر نه و خاوه نیانه، که سیشی نه کردوه به رۆله ی خۆی و که سی نه کردوه به هاوبه ش و شهریک له مه ودا ی مولک و ده سه لآتیدا، هه موو شتیکی دروست کردوه به نه ندازه و قه باره و شیوه و تام و بۆن و په نگ و جیاوازی هه مه جوړ، نه خشه ی ریک و پیک بۆ هه موو شتیکی داناوه (به شیوه یه ک که پتویستیه کانی ئاده میزاد دایین بکه ن و له خزمه تیدا بن).²

نایه تی 64 سوورته ی غافر: خودا نه وزاته یه که زهوی بۆ کردون به شوینی سره وتن و ژیان و حه وانه وه، ئاسمانیشی به سه رتانه وه راگرتوه، رووخسار و شیوازانی نه خشاندوه، به جوانترین شیوه ش نه خشاندوه یه تی. له رزق و رۆزی چاک و پاک و به سوود به هره وه ری کردون، جا نا نه وه یه خوی پهروه دگارتان، پاک و بیگهر د و بلنده نه و خواهی که پهروه دگاری هه موو جیهانه کان و هه موو شتیکی.³

نه و هه ره ها له دریزه شدا به پشتبسته تن به نایه تی 119 سوورته ی نسا "سویند بی به

1- "لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَن تَقْوِيمٍ" هه له بت خالیک سه باره ت به م بابه ته و نایه تی 64 سوورته ی غافر گرینگه: له ههر دوو نایه ته که دا وشه ی "أحسن" به کار هینراوه که ناوی هه فیازی (تفضیلی) له سهر موزه کهر و له سهر کیشی أفعال. له زمانی کوردیشدا ناوه لئاوی هه فیازیمان هه به و نیشانه که ی "تر"، وه کوو زیره ک تر و لپه زده ره نگه بتوانین بلین مانای باشتیرین وینه ی گونجاو ده دا و نه ته واوترین، چونکه له زمانی عه ره بیدا ناوه لئاویکی هاوشیوه له سهر کیشی فعلیه که پیشانده ری سیفه تیکی بهرده وام و هه میسه یه، وه کوو ته واوترین. سهر باری نه مه، پرسیاریک که ده ور ووژتیرئ نه وه یه که نه گهر وای دابینین "أحسن الخالقین" نامه زه بۆ باشتیرین جوژی ئافرینراوه کان به به راورد له گه ل ئافرینراوه کانی دیکه یه و نه باشتیرین وه ک بی کیشه و بی عه یب بی، نایا نه وه مروقه که ده توانی به ه نندی گۆرانکاری وه کوو خه ته نه له جهسته ی ئاده میزاد، نه م ئافراننده ته واو بکات؟!

2- الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَرَهُ تَقْدِيرًا

3- اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ قَرَارًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوْرَكُمْ وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ ذَلِكَمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَتَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ

تو گو مړایان ده که م و به ناوات و خه یالی پووجهوه سه رقالیان ده که م و خوّم فه رمایان پی ده دم و هانیان ده دم، نه وانیش بیگومان گوئی ناژه له کانیان ده برن، ههروه ها فه رمایان پی ده دم نه وانیش دروستکراوانی خودا ده ستکاری ده که ن و ده یگورن، جا نه وهی له جیاتی خوا شه یتان بکاته پشتیوانی خوئی، نه وه به راستی تووشی زیان و خه ساره تمه ندیه کی ناشکرا بووه.¹، ناوبراو هه ر چه شنه شپواندنیک به گونا هه ده زانیت (جانسون، 2010).

سه براهت به م نایه ته شیکاری و شروقه ی دیکه ش هه به. بو وینه، له نه لمیزاندا هاتووه: "له م نایه ته شکومه نده دا له زمانی شه یتانه وه ده گپرنه وه که وتوویه تی: "من مروقه کان له ریگهی سه رقآل کردیان به په رستی شتیکی غه پری خودا و گونا حکرده به لاړیدا ده به م و به ناوات و خه یالی که نه هیلی نه رکه کانی ژیانان جیبه جی بکه ن هه لیانده فریونیم بو نه وهی له پیناوشتی پوپوچ و به دوور له راستی واز له شته گرینگه کانیان بینن و فه رمایان پی ده دم و هانیان ده دم که گوئی ناژه له کانیان برن (به م بیر و باوه ره خورافی و خه یالیان نه وه) هه لالی خودا له خوئیان حه رام بکه ن و فه رمایان پی ده دم که ئافریتراوانی خودا بگورن، بو وینه نه و پیاوهی که به پیاوی دروست کراون و خووخده ی ژنانه یان گرتووه له پیاوهی بخه ن هم به هره یان تیدا بکووژن و یان په ره به هه موو جوړه کانی برین - برینی نه ندامانی له ش - بدن و یان پیاوان له گه ل یه کتر تیربازی بکه ن و ژنانیش پیکه وه میبازی بکه ن (علامه طباطبایی، 1386، به رگ 5، ل 135 و 136).

به لام شیکاری یووکسیل (2008) له م نایه ته به م شپوهیه که هه چه شنه گورانکاریه ک به ئامانجی نایینی له خیلقه تی خودا وه ک کاریکی شه یتانی له قه له م ده دریّت. ناوبراو ناماژه به خه ته نه ده کا که به ریستی سیره ت وه ک ئافراندنیک نه شیاوی خودا به هه ژمار نایه و شتیکی ئاساییه و هه ول بو گورینی وه ها دیارده یه ک به نه شته رگه ری له پینا و رزگار بوون، خورافاته. به واتایه کی دیکه یووکسیل له و باوه ره دایه که له ریگهی نا ئاسایی پیشاندان و ناونا تووره و نه و میکانیزمانه ی که چیکراوه نابی شتیکی ئاسایی که به شیک له ئافراندنی خودایه سه رکونه بکه یین و هه ول بو ده ستکاری کردن و گورینی دیارده یه ک بدیه ی که جه وه ره یکی سروشتی هه یه.

به لام مه هدی ده رگاهی، ماموستای پله به رزی حه وه ی عیلمیه ی قوم، سه براهت به م نایه ته و کاریکی وه کوو خه ته نه بو چوونی جیاوازی هه یه. نه و پی وایه که نایه ته که ی

1- وَلَا ضَلَّتْهُمْ وَلَا مَنَّتْهُمْ وَلَا آمَنَتْهُمْ فَلْيَسْتَكُنْ آدَانُ الْأَنْعَامِ وَلَا مَرْتَهُمْ فَلْيَغْيِرَنَّ خَلْقَ اللَّهِ وَمَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُبِينًا

سەرەوێ ئاماژە بۆ ئەم بابەتە دەکا کە شەیتان مەرۆف بۆ ئەو کارانە دانه دەدا کە خودا بە گۆرانیاندا چوووەتەو و حەرامی کردوون. کەواتە گۆرانیکاری لە ئافرانندی خودا حەرامە. کەواتە هیچ گومانێک لە حەرام نەبوونی خەتەنە و گۆرانیکاری لە بەستووکان و پروووک و گیا و ئاژەلان (خەساو نەبوون) دا نییە و کەس ئەمە قبوڵ ناکا کە خەتەنە لە سەرەتادا نایەتی پیرۆز گرتوو یەتیئەو و دواتر بە هۆکاری تاییەتەو دەرھێنارو. کەواتە ناتوانین پێشکەش کردن و فرۆشتنی ئەندامانی جەستە وەک گۆرانیکاری لە ئافراندن بە حەرام لە قەلەم بدەین و لە بنەرەتەو مەبەست لە گۆرانی ئافراندن - بە پێی لیکدژی شیکاریی زانایان - هەمان گۆرانیکاری لە نایینی خودا و یان گۆرانیکاری لە حوکمی سروشتی مەرۆیی و یان دەرچوون لە سروشتی پاکی مەرۆییە، وەک خوالیخۆشبوو تەبرەسی لە شیکاریی خۆیدا لە ئیمام سادق دەیگێرێتەو (درگاہی، 1395: ل 45).

خەتەنە ییغەمبەران و ئیمامان

خەتەنە ییغەمبەرانی خوا بابەتیکە کە لەبارەیانەو گێرانەوێ لیکدژ ھەیە. بۆ وینە ئەبووھۆریرە، لە زانایانی کۆشکی مەعاوییە، لە ییغەمبەری ئیسلام دەگێرێتەو کە ئیبراھیم یەکەمین خەتەنە کراو بوو و لە تەمەنی 80 سالاندا خەتەنە کرا، لە حالیکدا گێرانەوێ دیکە ھەیە کە ئەم گێرانەوێ رەت دەکا تەو. لە گێرانەوێکانی دیکەدا تەمەنی خەتەنە کردنی ئیبراھیم بە کەمینک جیاوازییەو بەس کراو و ئیبنی عەباس بیرمەندی ئیسلامی بە گێرانەوێ لە ییغەمبەر و توو یەتیئە کە یەکەم خەتەنە کراو ئیبراھیم نەبوو بە لکۆو نادەم بوو (سعیدی، 1390).

بەلام لە گێرانەوێکی دیکەدا کە ھی ئیمام سادقە خەتەنە کرانی حەزرەتی ئیبراھیم وەرۆ خراوەتەو و بە پێی ئەم گێرانەوێ، بەرپێستی سیرەتی ییغەمبەران وەکوو بەندی ناوک لە دواي حەوت رۆژی دواي لەدایکبوون خۆی داکەوتوو. لەم نێوئەندە ئیسحاق و رۆلەکانی ئاوارتە بوون و نەریتی خەتەنە کران لەوساوە بۆتە باو (ھەمان).

ھەرەھا بە پێی کۆمەلێ گێرانەوێ دیکە (لانیكەم دوازدە کەسیان، واتە ئادەم، شەیس، ئیدریس، نوح، ئیبراھیم، داوود، سولەیمان، لووت، ئیسمائیل، موسا، عیسا و محەمەد) بە خەتەنە کراوی لەدایک بوون (ھەمان). لە بارە ی خەتەنە کرانی ییغەمبەری ئیسلام رەوشت نووسانی وەکوو ئیبنی ئیسحاق و ئیبنی ھیشام باسی ھیچیان نەکردوو، سەباری ئەمەش ھەندی فەرموودە باس لە بە خەتەنە کراوی لەدایکبوونی دەکەن و ھەندی گێرانەوێش باس لەو دەکەن کە بە پێی نەریتی عەرەب خەتەنە کراو. لە ئوسوولی

کافیدا هاتووه که نه تنیا پیغهمبه‌ران به خه‌ته‌نه‌کراوی له‌دایک بوون که نیردراوانی خوداش
 ئەم تایه‌تمه‌ندیانه‌یان هه‌یه، به جوړیک که زوراره که یه‌کینک له فه‌قییان و موته‌که‌لیمانی
 شیعه‌یه، له ئیمامی پینجه‌می شیعه‌کان ده‌گیریتته‌وه:

ئیمام ده‌نیشانه‌ی هه‌یه: 1. پاک و خه‌ته‌نه‌کراو له‌دایک ده‌بیت؛ 2. به‌ناو له‌پی
 ده‌سته‌وه دیتته‌سه‌ر زه‌وی و کاتیک که هیشتا کوږیه‌یه شایه‌تیمان دینی؛ 3. به‌ه‌وی
 ناوه‌اتنه‌وه له‌شی پیس نییه؛ 4. خه‌و به‌سه‌ر چاوبدا زال ده‌بی و دل‌ی هه‌ر بیداره؛ 5.
 ورینه‌بیژی و قسه‌ی هه‌لیت و په‌لیت ناکات؛ 6. پشت‌سه‌ری وه‌کوو به‌رده‌می
 ده‌بینیت؛ 7. بونی گووه‌که‌ی له‌میسک ده‌چیت؛ 8. زه‌وی قووتی دها و پارێزهری
 شاردنه‌وه‌یه‌تی؛ 9. کاتیک که زری پیغهمبه‌ر له‌به‌ر ده‌کا ته‌واو به‌به‌ریه‌تی و کاتیک
 که‌سیکی دیکه له‌به‌ری ده‌کا چ که‌له‌گه‌ت و چ کورته‌بالا به‌شی بستیکی ده‌کات؛
 10 و ئیمام هه‌تا‌ئه‌و کاته‌ی که ده‌مری فەرمووده‌گیره‌وه‌یه (له‌گه‌ل فریسته
 نه‌بینراوه‌کان له‌په‌وه‌ندیاده و وتووێژیان له‌گه‌ل ده‌کا و هه‌واله‌ نه‌بینیه‌کان له‌وانه‌وه
 وهره‌گریت) (کلینی، 1407، به‌رگی 1، باب موالی‌الا‌ئمه، ده‌روبه‌ری 8).

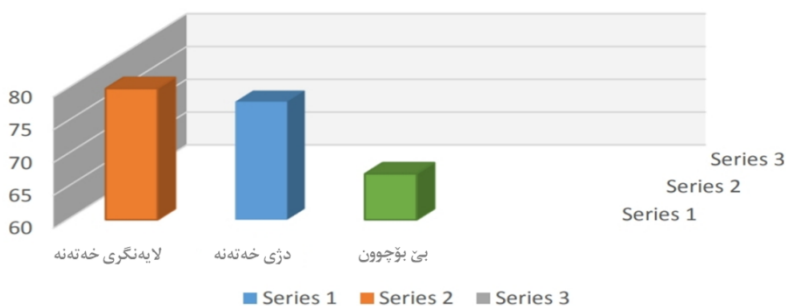
له‌شوینتیکی دیکه‌دا له‌ئوسوولی کافی دیسان له‌ئیمام محهمه‌دباقر خه‌ته‌نه‌کراو بوونی
 راسپارده و پیغهمبه‌ران گیردراوه‌ته‌وه:

کاتیک راسپارده‌کانی خودا ده‌چنه‌ناو منال‌دانی دایکیان، پاش تپه‌رینی نو مانگ، له
 مالدا هه‌ست و هه‌را و زه‌نایه‌کی توند ده‌بیستی و ئه‌و شه‌وه‌ی وا ئه‌وی تیدا له‌دایک
 ده‌بی، له‌ماله‌وه‌رووناکیه‌کی لی دهرده‌که‌وی که ده‌بینی و ته‌نیا دایکی و باوکی ئه‌و
 ده‌بینن و کاتیک له‌دایک ده‌بی، داده‌نیشی و فهرانه‌یه‌کی بو دروست ده‌بی که به
 چوارمشقی له‌دایک ده‌بی و له‌هه‌ر کوی بی له‌سه‌ر زه‌وی ده‌سوورپته‌وه هه‌تا رووه‌و
 قیبله‌داده‌نیشیت. سی جار ده‌پژمی و بو ستایش کردنی خودا ئه‌نگووستی شاده‌به‌رز
 ده‌کاته‌وه. خو‌ش‌حال و خه‌ته‌نه‌کراو له‌دایک ده‌بی، ددانه‌چوارمه‌کانی له‌سه‌ر و خوار
 و ددانه‌چیره‌کانی و دوو ددانی دواتریان، که پینی ده‌لین زه‌واحیک دهرده‌په‌ری و له
 به‌ر ده‌می رووناکیه‌که که وه‌کوو زیږ دهره‌وشپته‌وه و هه‌تا شه‌و و روژیک زیږ له
 ده‌ستی ده‌باری و پیغهمبه‌ران ئاوان. و کاتیک که له‌دایک ده‌بن و وه‌کوو
 راسپارده‌کان ده‌بنه‌باشکووی پیغهمبه‌ران (هه‌مان، نزیکه‌ی 5).

ئهم جوړه‌پیناسه‌کردنه‌ی که بو‌پیاو چاکان ده‌کری به‌دوور له‌عه‌قله‌که ئه‌مه‌گومان و
 در‌دو‌نگی زیاتری لی ده‌که‌و پته‌وه، بو‌وینه‌ئه‌وه‌ی که: 1. دادپه‌روه‌ری خودا له‌نافراندنی
 به‌نده‌کانیدا تووشی چالنج ده‌کا؛ 2. پاکیی ئیمامان و پیغهمبه‌ران ده‌باته‌ژیر پرسیار،
 چونکه‌روونی ده‌کاته‌وه که نا‌کار و رفتاری نه‌وان سه‌ر‌پشکانه‌نه‌بووه‌به‌لکوو له‌رووی
 جه‌وه‌ریکی نا‌چاری و به‌ه‌وی هه‌لا‌واردنیکه که خودا له‌نافراندنی جیا‌وازه‌ی ئه‌واندا به

کاری هیناوه؛ 3. سه‌یرکردنی فریشته‌ناسا و نامرۆفانه‌ی پیغه‌مبه‌ران ئه‌وه پشترپاست ده‌کاته‌وه که ئه‌وان ناتوانن مرۆفه‌کان وه‌ک که‌سانیک که‌ ناهاوسروشت و ناهاوچه‌شنی خو‌یانن ر‌ینۆینیک‌کردنی ب‌کن و بۆ ئه‌م مه‌به‌سته بی‌بایه‌خ و نار‌ه‌وان؛ بوونی ک‌یشه له فه‌لسه‌فه‌ی ئاف‌راندن ده‌سه‌لم‌ینێ و ئه‌و جیا‌کارییه‌ شار‌اوه‌ی که له خیل‌قه‌تی خودادا هه‌یه ناشکرا ده‌کات؛ 5. ناهاوا‌هه‌نگ‌بوونی ئه‌م ئاف‌راندنه له‌گه‌ل بنه‌مای و‌جوودیی مرۆف پیشان ده‌دا و ... هه‌لبه‌ت ره‌نگه هۆ‌کاری ئه‌م وه‌سفه نار‌است و زی‌ده‌رۆیه به‌هۆی ک‌یشه و لا‌وازیی زمانی بی‌یان ره‌نگه بۆ ئه‌وه بی‌که له نی‌وان ئاپۆ‌ره‌ی خه‌لک و پیغه‌مبه‌ران مه‌ودا ساز ب‌کا به‌و پاساوه‌ی که نه‌گه‌ر ئه‌وان به‌که‌سانیک‌کی ئاوارته له‌قه‌لم بدر‌ین خ‌یراتر و با‌شتر وانه‌کانیان قه‌بو‌ل ده‌کر‌یت. ئیتر به‌هه‌ر هۆ‌کاریک بی‌ئه‌م وه‌سف و پ‌یناسه نار‌استانه بۆ که‌سانیک که به‌ئامانج‌ی بانگه‌پشت‌کردنی مرۆفه‌کان بۆ چاکه و راستی و پاکی د‌ینه ناو گۆ‌ره‌پان، ئه‌و ئه‌رک و ئاراسته‌ی وا ئه‌وان بانگه‌شه‌ی بۆ ده‌که‌ن و ئید‌عای ده‌که‌ن که بۆ ئه‌وه هه‌لبۆ‌ی‌رد‌راون ره‌ت ده‌کاته‌وه.

لایه‌نگران و دژ‌به‌رانی خه‌ته‌نه

چارتی ژماره (11) ر‌یژه‌ی که‌سانی لایه‌نگر و دژ‌به‌ری خه‌ته‌نه‌کردنی پیاو له‌سا‌لی 1399 هه‌تا‌وی (ئه‌حمه‌دی، 1399)

بۆچوونی فهقی شیعه کان (ئا) فهقیانی پیشتر

خوالیخو شیبوو موحیق حیلی دهفه رمووی: "وَ الْخَتَّانَ وَاجِبٌ وَ خَفَضُ الْجَوَارِي مُسْتَحَبٌ": خه ته نهی کورپان واجبه و خه ته نهی کچان مستهحه به. (بی تا، ب 2، ل 288).
عهلامه حیلی دهفه رمووی: "وَ خَفَضُ الْجَوَارِي مُسْتَحَبٌ وَ إِن بَلَّغَنَ وَ الْأُولَى أَنْ يَكُونَ بَعْدَ بُلُوغِهَا سَبْعُ سِنِينَ": واته خه ته نهی کچان بهر له بالقببون له سهردایک و باوک مستهحه به و باشر وایه سالی هه وه ته می کچه بی و پاش بالقببون له سهردایک مستهحه به (1411 مانگی، ب 1، ل 143).

شهیدی یه که دهفه رمووی: "وَ يُسْتَحَبُّ خَفَضُ النِّسَاءِ وَ إِن بَلَّغَنَ": خه ته نه کردنی ژنان مستهحه به، نه کهرچی به ته مه نی بالقببونیش گه یشتیتن. (ب 1، 1389: ل 93)
شهیدی دووهه م: "وَ يُسْتَحَبُّ خَفَضُ النِّسَاءِ وَ إِن بَلَّغَنَ قَالَ الصَّادِقُ (ع) خَفَضُ النِّسَاءِ مَكْرُمَةٌ وَ أَيُّ شَيْءٍ أَفْضَلُ مِنَ الْمَكْرُمَةِ" (ب 1، 1389: 340) خه ته نه کردنی کچان مستهحه به، نه کهر به ته مه نی بالقببونیش گه یشتیتن، چونکه نیمام سادق دهفه رمووی: خه ته نه کردنی ژنان کهرامه تیانه و چی له کهرامه تی ژن بوژن باشره (1388، ل 339 و 340).

شیخ محمه د هسه نه جهه فی له کتیبی جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام، له به شی نیکاح، له باره ی خه ته نهی ژنان سه باره ت به مستهحه بیوونی به کۆدهنگی رازی بووه و گیرانه وه سه باره ت به م بابه ته ی به قازانجدار و بی پسانه وه زانیوه. به ریزیان دهفه رمووی: "اما فی الاناث المعبر عنه فی کلام الاصحاب بخفض الجوارى فمستحب بلاخلاف، بل الاجماع بقسيمه عليه، و لنصوص مستفیضه فيه او متواتره" و به لام خه ته نهی ژنان که له کهلامی هه ندی له فهقیکان پی ده لئین خه فزی جهواری (خفض جوارى)، به بی جیاوازی مستهحه به، به لام کۆدهنگی له سهردایک دوو به شه که هیه (به گیردراو و هه دسه ته اتوووه) پی وایه گیرانه وهی به سوود و بی پسانه وه سه باره ت به خه ته نه بوونی هیه ... (نه جفی، 1374 هه تاوی، باب النکاح، ل 262).

به ناوردانه وه له بابه ته کانی سهروه دهرده کهوی که پرسى خه ته نهی ژنان پیشتر لای فهقیانی پیشتر به شیوهی کۆدهنگ به مستهحه زانراوه.

ب) فهقیانی هاوچه رخی شیعه

ئایه تولا نه بوولقاسم خو بی له منهاج الصالحین دهفه رمووی: مستهحه به کچیش

خه‌ته‌نه بکری، ئە‌گه‌رچی بالقیش بێ و باشر وایه کچ له ته‌مه‌نی حه‌وت سالاندا خه‌ته‌نه بکریت .

ئایه‌تولاً مه‌کارم شیرازی: خه‌ته‌نه‌کردنی کچان و ژنان له‌ پروانگه‌ی زانایانی شیعه‌ به‌ کۆده‌نگی و هاوده‌نگی واجب نییه؛ به‌لام فه‌رمانی مسته‌حبه‌بوونیان دراوه. سه‌باره‌ت به‌ شیوازه‌که‌ی له‌ گێرانه‌وه‌کاندا جه‌ختی له‌ سه‌ر کراوه‌ته‌وه‌ که‌ ئە‌و ئە‌ندامه‌ تایبه‌ته‌ له‌ بنه‌وه‌ نه‌قرتینری، به‌لکوو ته‌نیا به‌شی سه‌ره‌وه‌ی به‌ردری؛ بۆ پروون‌کردنه‌وه‌ ئە‌وه‌ی که‌ له‌ سه‌ر شه‌رمگه‌ پاچه‌ گۆشتیکی بچووک هه‌یه‌ که‌ ئە‌وه‌ خه‌ته‌نه‌ بکریت. له‌ ئیستاشدا له‌ جیهانی ئیسلامدا ئە‌مه‌ ره‌چاو ناکری؛ چونکه‌ به‌ پنی هاوده‌نگی زانایانی شیعه‌ له‌ واجبات نییه‌ و پنیوست ناکا داپه‌ریکی له‌و چه‌شنه‌ ئە‌نجام به‌دری (مکارم شیرازی، 1378).

یوسف سانعی: خه‌ته‌نه‌ی کچان مسته‌حبه‌ نه‌بووه‌ و نابێ و بابه‌تیک ئاپۆره‌ی و خواستی خه‌لک له‌ زه‌مه‌ن و شوینه‌کان بووه‌ و نامانجه‌که‌شی پاک‌ی و جوانی و که‌رامه‌ت لای می‌رده. ته‌نانه‌ت ئە‌گه‌ر له‌ پرووی فیه‌قی و حوکمییه‌وه‌ شیوازی سه‌لماندن بێ، ئە‌گه‌ر بیه‌ته‌ هۆی ده‌رکه‌وتنی نانۆرمیی تاکایه‌تی و کۆمه‌لایه‌تی و زیان و هیچ هۆکار و سوودیکی بۆ نه‌بێ، و ... چ بگا به‌ هه‌موویان، له‌به‌ر ئە‌و بابه‌تانه‌ و ئە‌و هه‌لومه‌رجه‌ ده‌بێ له‌م کاتانه‌دا حه‌رام بکری و مۆله‌تی بێ نه‌دری. (صانعی، 1384)

ئایه‌تولاً محمه‌د حسین فه‌زلولاً: خه‌ته‌نه‌ی ژنان چیکراو و دروستکراوی ئایینی ئیسلام نییه‌ و سونه‌ت و مسته‌حبه‌ نییه. به‌لکوو ئیسلام وه‌ک بابه‌تیک په‌سندکراوی کۆمه‌لایه‌تی له‌ قه‌له‌می داوه‌ که‌ ده‌توانین وه‌ک داب و نه‌ریتی باوی جاهیلی بیه‌نینه‌ هه‌ژمار. له‌ درێژه‌دا ئایه‌تولاً فه‌زلولاً گێرانه‌وه‌یه‌کی په‌یوه‌ست به‌ ئومه‌ ته‌یبه‌ که‌ پیشتر باسمان کرد دینیه‌ به‌ر باس و ده‌لی: پنگه‌مه‌ر (د.خ) تاوتوی‌کردنی بابه‌تی خه‌ته‌نه‌ی به‌ موباحی ره‌ها نه‌ده‌زانی، به‌لکوو جۆریک بیزاری تیدا به‌دی ده‌کرد. ته‌نانه‌ت له‌ فه‌رموده‌ی (فلا ته‌هکی ولاتستاصلی) ده‌توانین حه‌رامبوونی شه‌رعیی خه‌ته‌نه‌ به‌دی بکه‌ین. چونکه‌ ئوسوولیه‌کان پێیان وایه‌ ره‌واله‌تی ئیزنه‌دان هه‌مان حه‌رامبوونه، مه‌گه‌ر ئە‌وه‌ی که‌ هۆکاریک بۆ نه‌بوونی هه‌بیت.¹

حکومه‌تی تالیبان و فه‌رمانی خه‌ته‌نه‌کردنه‌وه‌ی پیاوان

تالیبان پاش ئە‌وه‌ی دیسان له‌ ولاتی ئە‌فغانستان حکومه‌تی گرت‌ه‌وه‌ ده‌ست به‌ شیوه‌ی

1- مآله‌ری راگه‌یانندی ئایه‌تولاً محمه‌د حسین فه‌زلولاً. ناوینشانی مآله‌ر: www.bayynat.ir

تونداژویانه و بناژوخوازانه بیر و باوهره ئیسلامیه کانی جیبه جی کرد و سه بارهت به خه ته نه فره مانیکی نامرؤفانهی دهرکرد، بو وینه نه وهی که یه کیچ له پیاوه نایینییه کانیان واته مه جیبولرپه حمان نه نساری که یه کیچ له پیاوه نایینییه توندروه وه کانی خه لکی هه راته و زوربهی ژنان به دوزه خی ده زانی، له ناپریلی سالی 2022 و پرای رخنه گرتن له پزیشکه سکولاره بی ردینه کان که کاتی خه ته نه کردن الله اکبر نالین، خوازیاری خه ته نه کردنه وهی دوو بارهی پیاوان بووه و رایگه یاند به هوئی خه ته نه کرانی بی الله اکبر، ئه م کاره شه رعیه "ناته و او" و ده بی دیسان خه ته نه بکرینه وه!

ئه وه ده لئ: "به گویره ی ئه و لیکدانه وانهی که به ننده به هاوکاری سهرؤکی فه رمان به چاکه ی ئیماره تی ئیسلامی له شاری هه رات نه نجامم داوه، بوم دهرکه و تووه که پزیشکان له کاتی خه ته نه کردن (برینی به ریست) ناگورینن الله اکبر." ناوبراو و پرای نامازه به وهی که خه ته نه ی ئه م که سانه "ناته و او"، له درپژه دا وتی: "داوا له گه وره کانی ئیماره تی ئیسلامی ده که م که هه موو ئه و پیاو و مندالانه ی که له ماوه ی ئه م چل ساله دا له ژیر نالای سوڤیه ت، ئه مریکا و کویله گوئی له مشتته کانیان خه ته نه کراون کو بکرینه وه و دیسان به شیوه ی باشی ئیسلامی خه ته نه بکرینه وه." (سرپوش افغانستان، 14 مانگی گولانی 1401 هه تاوی، کودی هه وائل: 1401021422). ئه م به لگه پیشان ده دا که چون پیکهاته حکومه تی و نایدولژیکیه ده سه لاتداره کان وه ک گوتاریکی نایینی له پیناو شه رعیه تدان به کاریکی تونداژو و نامرؤفانه که لک له نایین وه رده گرن.

سروران گرامی!

طبق بررسی های که بنده به همکاری ریاست امر بالمعروف امارت اسلامی در شهر هرات انجام دادم، متوجه شدم که داکتران در هنگام ختنه سوری (بریدن پوست شنبول) نعره تکبیر (الله اکبر) نمیگویند. سروران من !! کسانی که در ۴۰ سال گذشته در نبود سایه حکومت اسلامی توسط داکتران سکولار بیدین، بی ریش، بی نماز، و نکتای پوش به روش یهود و نصارا ختنه شده بودند، به والله قسم ختنه ی همه شان ناقص هست، و بنابراین از بزرگان امارت اسلامی خواهان این هستم که همه مردان و بچه های را که در این ۴۰ سال زیر پرچم شوروی، آمریکا و غلامان حلقه بگوش شان ختنه شده اند را جمع آوری کرده و دوباره به طریقه احسنه اسلامی ختنه نمایند. البته اون عزیزان که در حضور ملا، قاری و حافظان با ذکر نعره تکبیر ختنه شده اند ازین حکم مستثنی میباشند!

و ما علینا الابلاغ المبین!

وینه ی ژماره 26: فره مانی خه ته نه کردنه وه پیاوان له حکومه تی تالیبان

به‌شی پینجه‌م: ناراسته‌ی زانستی سه‌بارت به‌خته‌نه

پیشه‌کی

له‌جیهانی زانست‌په‌روه‌ری نه‌ورژدا هیچ‌دیاردیه‌ک به‌بی وردبونه‌وه له‌پیوه‌ره زانستییه‌کان ناتوانی‌په‌ره بستینی و له‌ناو کۆمه‌لگه‌جیا‌جیا‌کاندا به‌شیوه‌ی به‌رچاو بلاو بیته‌وه. دیاردیه‌کی وه‌کوو خه‌ته‌نش له‌م ری‌سایه‌به‌ده‌ر نییه. به‌م پیته‌ئامانجی‌ئهم به‌شه (به‌شی پینجه‌م) پینشان‌دانی وینه‌یه‌کی خه‌ته‌نه‌یه‌که له‌گه‌ل پیوه‌ره زانستییه‌باوه‌کان بگونجیت. بۆ‌ئهم مه‌به‌سته، له‌ناو ناراسته‌و ری‌بازه‌زانستییه‌باوه‌کان، پینج‌ناراسته‌ی زینده‌وه‌رناسی و پزیشکی، خه‌ل‌کناسی، کۆمه‌لناسی و ده‌رووناسی و یاسا‌هه‌لبژێردراون که زیاتر په‌یوه‌ست به‌م باب‌ته‌یه‌که ئیمه‌توژی‌ینه‌وه‌ی له‌سه‌ر ده‌که‌ین.

ناراسته‌ی یه‌که‌م زینده‌وه‌رناسی و پزیشکییه‌که له‌م به‌شه‌دا هه‌ول دراوه‌ به‌چرپونه‌وه‌ی زیاتر له‌سه‌ر به‌ری‌پست، کورته‌شروقه‌یه‌ک له‌کاردا باشه‌کانی خه‌ته‌نه‌و هه‌روه‌ها کۆمه‌لێ زیان‌له‌م رووه‌وه‌بخه‌ریته‌روو. له‌دریژه‌دا ناراسته‌ی خه‌ل‌کناسی خه‌ته‌نه‌تاوتوی ده‌کری و هه‌ول دراوه‌بۆ‌ئه‌وه‌ی بی‌ر و باوه‌ر و داب و نه‌ریتی خه‌ته‌نه‌له‌ولاتی ئیران و هه‌ندی ناوچه‌ی جیهان‌لیک بدریته‌وه. لیک‌دانه‌وه‌ی کۆمه‌لناسانه‌به‌جه‌خت‌کردنه‌له‌سه‌ر کۆمه‌لناسی جه‌سته‌ناراسته‌یه‌کی زانستی دیکه‌یه‌که له‌م به‌شه‌دا کورته‌راپۆرتیکی له‌سه‌ر بلاو ده‌که‌ینه‌وه. ناراسته‌ی دیکه‌ناراسته‌ی ده‌رووناسییه‌که زیاتر له‌رووی وینه‌ی جه‌سته‌یی و خه‌سارناسییه‌وه‌بابه‌تی خه‌ته‌نه‌تاوتوی ده‌کات. روانگه‌ی زانستی یاسایی دوا‌به‌شه‌که به‌پی‌ئوه‌خه‌ته‌نه‌لیک ده‌دریته‌وه. له‌م به‌شه‌دا به‌پشت‌به‌ستن به‌نایدای "مافی خاوه‌نداریه‌تی به‌سه‌ر جه‌سته" بارودۆخی خه‌ته‌نه‌له‌یاساکانی کۆماری ئیسلامی ئیران، په‌یماننامه‌ی نیوده‌وله‌تی مافه‌کانی منداڵ و په‌یماننامه‌جیهانییه‌کانی دیکه‌ی مافه‌کانی مرؤف تاوتوی ده‌کریت.

ناراسته‌ی زینده‌وهرناسانه و پزیشکی سه‌بارت به‌خه‌ته‌نه به‌رپیست و گرینگیه‌که‌ی له‌خه‌ته‌نه¹

ده‌توانین بلین له‌هم‌موو شیرده‌ره‌کاندا نه‌ندامی زاوژی نیر و می‌جوره پۆشه‌نیک‌ی هه‌یه. له‌ره‌گه‌زی نیرینه‌ی مرؤفدا هم پۆشه‌نه‌پتی ده‌لین به‌رپیست. له‌نیوان به‌رپیست و پیستی نه‌ندامی زاوژی هیچ سنووریک به‌دی ناکرئ، به‌لکوو به‌رپیست (پیستی نووکی سیرهت) به‌شی دانه‌پراوی پیستی نه‌ندامی زاوژی‌یه. پیستی نه‌ندامی زاوژی له‌خالئ ویک‌که‌وتن واته‌هه‌لتوقینی شهرمگه‌وه ده‌ست پی‌ده‌کا و ئینجا به‌ره‌وه‌هه‌تا‌ته‌نه و هه‌تا زیاتر له‌نووکی سیرهت درپژ ده‌بیته‌وه. له‌م شوینده‌ده‌گه‌رپته‌وه سهر‌خوی هه‌تا‌ده‌گاته‌درزی ژیر خهرمانی نووکی سیرهت. که‌واته به‌رپیست وه‌ک باسی ده‌که‌ن پیستیکی زیاده‌نیه، به‌لکوو توپژیک‌ی دوولوی شانه‌یه‌که به‌شیوه‌ی بی‌هاوتا جیا بوته‌وه و تایبه‌تی بووه.

وینه‌ی ژماره 27: نه‌ندامی زاوژی پیاوانه‌ی خه‌ته‌نه‌کراو و خه‌ته‌نه‌کراو

(www.circumcision.com/docs/farsi.pdf)

1- هم‌باسه له: لانگلی، گیلیان و تی‌تی‌دژ، رایکا (2016)، نگاه‌ی به‌ناناتومی پیش‌پوست، هامبورگ:

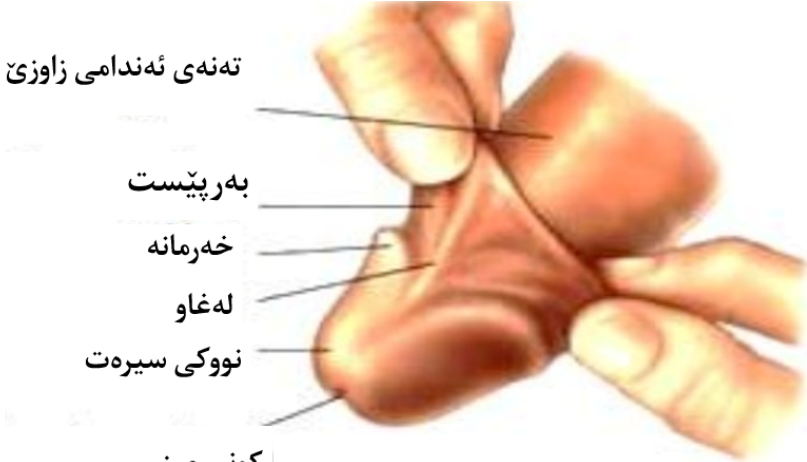

ئه ندامى زاوژى خه ته نه كراو

ئه ندامى زاوژى خه ته نه نه كراو

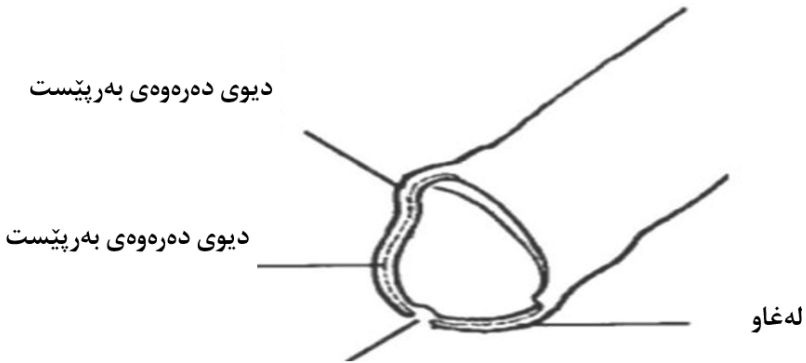
وینهى ژماره 28: ئه ندامى زاوژى خه ته نه نه كراو و خه ته نه كراو (لانگلى و تى تى دژ، 2016) تووژى ده ره كى به رپیست دریژهى هه مان شانهى پیستى ته نهى ئه ندامى زاوژیه، به لام چینی ناوه وى له جوژى په ردهى لینجه ییه. په ردهى لینجه یی شانیه كى ناسكى شیداره كه رووكارى كونه ناوه كیه كانى لهش داده پۆشیت. رووكارى نووكى سیره تیش هه ره له چه شنیه و ئه مه ئه وه پیشان ده دا كه نووكى سیره تى پیاوانه هاوشیوهى كلیتوریسی ژن چى كراوه كه له حاله تى ناساییدا (ناره پ) پینكهاته یه كى ناوه كى هه بیته.

به رپیست نه ك هه ره پاچه پیست نییه، به لكوو به هووى سروشته چین چین و دوولوكه یه وه كاتیک كه له حاله تى چیندار دپته ده ره وه، به شیوهى مامناوه ند نزیكه ی 50 له سه دى پیستى سروشتی ئه ندامى زاوژى پینك دینى و ئه مه هه ره ئه وه قه باره یه كه به خه ته نه لا ده بریت. ئه وهى كه ره نگه له مندالى ساوادا پیستى كى یه ك و نیو سانتیمه تری بى، پاش گه وره سالى ده بیته سى و شهش سانتیمه تری دوو جای شانیه ئه ندامى زاوژى. ته واوى پیستى بوژى ناسای ئه ندامى زاوژى نیرینه، بو وینه به رپیست، جگه له و دوو شوینه ی كه به شه رمگه و درزى ژیر خه رمانى نووكى سیره ته وه لكاوه، به پینكهاته كانى ژیره وهى ئه ندامى زاوژى نه لكاوه. كه وا ته ئه م پیسته نازاده، بو ئه وهى به شیوهى به ربلاو له سه ره ته نهى ئه ندامى زاوژى بچوولپته وه و هه ره به م شیوه كاتى جوولاندنى به رپیست به ده ست، یه خته یی و یان تیخزانندن سه رى ئه ندامى زاوژى دابپوشى یان رووت بكاته وه. جوولى پیستى ئه ندامى زاوژى پیاو خه ته نه نه كراو له جه سه ته دا ناوازه یه و له چالاكی سیکسیدا رولینكى گرینگی هه یه.

کونی میز

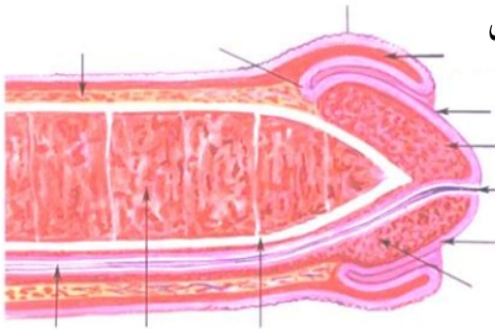
وینه ی ژماره 29: پیکهاته ی دهره کیی نه ندامی زاوړی نیرینه ی خه ته نه کراو (هه مان سه رچاوه)

زاره کی به رپیست

وینه ی ژماره ۳۰: پیکهاته ی نه نیشتی نه ندامی زاوړی پیاوی خه ته نه کراو (هه مان سه رچاوه) سیسته می پیستی نه ندامی زاوړی (کیر و گون) توپژیککی ته نککی پیکهاتوو له ماسولکه یه که پیی ده لین توپژیی ماسولکه ی دارتوس. نه ماسولکه له کاتی سه رمادا ویک دپته وه بو نه وهی نه ندامی زاوړی پیاو له جهسته نریکتر بیته وه. کرژبوون و ویکهاتی نه ماسولکه ریگه به به رپیست ده دا بو نه وهی له دوخه سه خته کاندا به شیوهی پاریزه رانه به سه ر نووکی سیره تدا شوپر بیته وه.

تۆژی دارتۆس

ۋەنەى ژمارە 31: سىستەمى پىستىي ئەندامى زاۋزىي نىرىنە (ھەمان سەرچاۋە) لە زارەكى بەرپىستدا كۆمەلىك رىشالى ماسوولكەيى ھەن كە بە شىۋەيەكى ئەلقەيى رېك خراون و حالەتيكى ئىسفينكىتتىرى بە سەرەتاي بەرپىست (ھاوشىۋەى زارەكى كۆم) دەدەن. كەواتە زارەكى بەرپىست دەتوانى شل بىتتەۋە بۆ ئەۋەى رېگە بدا كە مېز دەرىچىت. پاشان دواى كۆتايىھاتى مېزكردن دووبارە وىك دىتتەۋە بۆ ئەۋەى نووكى سىرەت لە بەركەوتن لەگەل ھەر پىسىيەك بپارىژىت.

غەلافى پىستىي ئەندامى زاۋزىي پياۋ، جگە لە كۆتايىيەكەى، بە پىكھاتە ژىرىيەكانەۋە نەلكىنراۋە، سىستەمى دەماريى ئەم غەلافە لە سىستەمى دەماريى پىكھاتە ناۋەكى ترەكانى ئەندامى زاۋزىي پياۋ جىايە. ئەم سەرچاۋە دەماريىيەى رۈوكارى ئەندامى زاۋزىي لە درىژايى پىستى تەنەى ئەندامى زاۋزىي و ھەرۋەھا لە سەرتاسەرى بەرپىستدا بەردەوام دەبىت. سەربارى ئەۋەى ھەندى لەم دەمارە رۈوكارىيەنە لە سنوورى نووكى سىرەتدا كۆتايىان پى دى، بەلام تالەكانى دىكە دەچنە ناۋ نووكى سىرەتەۋە و بەشپىك لە خوئىنى پىئويست بۆ بەشى ناۋەۋەى نووكى سىرەت و كونى مېز دابىن دەكەن. كاتىك ئەم دەمارانە لە كاتى خەتەنەكردندا دەپدرىن، رەۋتى خوئىن گەياندىنى ئاسايى بۆ ئەم بەشانە دەپچىرپىت. لە ئەندامى زاۋزىي پياۋى خەتەنەكراۋدا رەنگى سىرۋشتى سۈورىيان بىنەۋشى بەرپىستى ناۋەكى و نووكى سىرەت لەبەر ئەۋە وردە دەمارانەيە كە ھەتا نىزىك رۈوكارى پەردەى تەسكى لىنجەيى دىنە سەرۋە.

كارداى پارىزەرەنەى بەرپىست

نووكى سىرەت بە شىۋەيەك دروست كراۋە كە پىكھاتەيەكى ناۋەكى ھەبى و بە شىۋەى سىرۋشتى تەنھا لە كاتى وروۋزاندنى سىكسىدا بىتتە دەرۋە. لە حالەتى نايەختەيىدا،

به‌رپیست نووکی سیرهت داده‌پوښی و بهم جوړه به‌رپیست به چهند شیوه نووکی سیرهت، نووکی درچه‌ی میز و به‌شی ناوه‌وی به‌رپیست ده‌پاریزیت. له کوره‌کوړپه‌کان و کوراند، به‌رپیست به شیوه‌ی سروشتی به سهر نه‌ندامی زاوژی پیاو لکاوه و درچه‌ی به‌رپیست به شیوه‌په‌کی سروشتی ته‌نگه.

هه‌روه‌ها له ناو کوړپه و مندالانی کوردا به‌شیک له توږه‌کانی به‌رپیست به نووکی سیره‌ته‌وه شوړ بوونه‌ته‌وه. هم شوړبوونه‌وه یارمه‌تیده‌ری نه‌وه‌یه که پانتای به‌رپیست و زاره‌کی میز له ژینگه‌ی دهره‌وه دورتر بیت. هم تایه‌تمه‌ندیانه ناهیلن که له کاتی به‌ستنی داییدا پسیایه‌کان بچنه ژیر به‌رپیست و به‌هاواه‌نگی له‌گه‌ل حاله‌تی ئیسفینکتری به‌رپیست، ناو به‌رپیست له ژینگه‌ی دهره‌وه جیا ده‌کاته‌وه و له‌م نیوه‌نده‌دا، پانتایه‌کی چوړ دروست ده‌کات. هم پانتا چوړه خو به خو به‌رپیست له پسی ده‌پاریزیت. ته‌نها له حاله‌تیکدا زاره‌کی به‌رپیست ده‌کریته‌وه که نه‌ویش کاتی دهرچوونی میزه که بو هم مه‌به‌سته‌ش درچه‌ی به‌رپیست به تیپرینی میز که له کاتی دهرچوون له میزلدان گه‌مابه‌ر و ستریلیزه کراوه، به‌رووی دهره‌وه ده‌کریته‌وه.

پوښه‌نی به‌رپیست نووکی سیرهت و درچه‌ی میز له لیکخشان و وشکبوونه‌وه و زیان‌برکه‌وتن ده‌پاریزیت. به بی پوښه‌نی به‌رپیست، نووکی سیره‌تی نه‌ندامی زاوژی پیاوی خه‌ته‌نه‌کراو به‌هوی به‌رکه‌وتنی به‌رده‌وامی له‌گه‌ل هه‌وا و لیکخشان وشک و نه‌ستور ده‌بیت. هه‌ر چنده زور جار و تراوه که کاردای سهره‌کی به‌رپیست پاراستنی هه‌ستیاریی نووکی سیره‌ته (کاپ)، به‌لام له راستیدا نووکی سیره‌ت به شیوه‌ی سروشتی له ناست لیککه‌وتنی سووک زور هه‌ستیار نیه. سهره‌رای نه‌مه‌ش، به‌رپیست به ریگری کردن له نه‌ستوربوونی رووکاری کاپه‌که هه‌ر هه‌مان نه‌واده هه‌ستیاریه‌ی که نووکی سیره‌ت (کاپ) به‌رامبه‌ر به لیککه‌وتنیکی سووکی هه‌یه له ناستیکی گونجاودا ده‌په‌نلایته‌وه. پوښه‌نی به‌رپیست نووکی سیره‌ت (کاپ) له هه‌مبه‌ر زیانه‌کانی ماده‌ی نازاربه‌خشی کیمیاوی و میکابیکی وه‌کوو نامونیاکی ناو داییی و هه‌روه‌ها له لیکخشان و خورانی پیست له کاتی وهرزش‌کردن و چالاکیه جه‌سته‌یه‌کان ده‌پاریزیت. ده‌مار و خو‌تبه‌ره‌کانی ناو به‌رپیست نووکی سیره‌ت گهرم راده‌گری و له بارودوخی ناجیگیردا له سه‌رما ده‌پاریزیت.

وټنه ی نه ندامی زاوړی خه ته نه نه کراوی منډال ټکی ساوا

رووکاری دهره کی

به رپټست

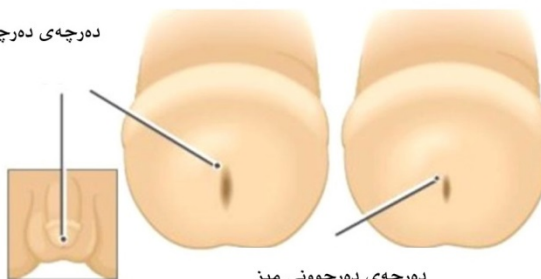
زاره کی به رپټست

وټنه ی ژماره 32: نو مایه کی نه ندامی زاوړی خه ته نه نه کراوی کوږه کوږ په یهک (هه مان سه رچاوه) خالیکی تر دهرچه ی دهرچوونی میزه که شانه یه کی لینجه یی زور هه ستیاره. له نه ندامی زاوړی خه ته نه نه کراودا، به رپټست هم به شه هه ستیاره له نازار و خوران دهر پاریز، به لام له نه ندامی زاوړی خه ته نه کراودا، هم دهرچه به گشتی له و سالانه ی که منډال دایبی دهر کری، هه و دهر کاته وه که هوکاره که شی به رکه ووتی هم شوینه له گه ل میز و گوو و لیکشانه. هم حاله ته ناخو شه پیی دهر وتری می تی تیس. می تی تیس دهر توانی زیاتر هه و بکاته وه و له کو تایدیدا بیته برین، حاله ټیک که پیی ده لین میتال سنتوسیس. له ماوه ی هم نه خو شیبیه دا به هو ی شانه برینداره کانه وه دهرچه ی دهرچوونی میز ته سک ده بیته وه. هم نه خو شیبیه له 710 له سه دی پیاوونی خه ته نه کراودا ده بیتری، له حالیکدا دهر توانین بلین هم حاله ته هه رگیز له پیاوونی خه ته نه کراودا روو نادات. جگه له نازار و خورانی هم شوینه، گریمان هه گه لیک هه ن که باس له وه ده که ن که خوین به دهرچه ی دهرچوونی میز ناگات (به هو ی لبرانسی سووره ده ماری فیرنولار له رپگه ی خه ته نه وه که دهر توانی توو شبوون به میتال سنتوسیس لی بکه و ټته وه).

دهرچه ی ته ندروست

میتال سنتوسیس

دهرچه ی دهرچوونی میز

دهرچه ی دهرچوونی میز

وټنه ی ژماره 33: دهرچه ی میتال سنتوسیس و دهرچه ی ته ندروستی نه ندامی زاوړی (هه مان سه رچاوه)

به‌رپیست، جگه له کاردا پاریزه‌ری - میکانیکیه‌کان، کاردای پاریزه‌ری - به‌رگریه‌ی هه‌یه. هه‌رچه‌نده له‌م به‌اره‌دا هیشتا پیوستمان به لیکۆلینه‌وه‌ی زیاتره، به‌لام توژی‌نه‌وه‌کانی ئیستا ده‌ریده‌خه‌ن که به‌رپیست خانه‌ی چالاکی به‌رگری هه‌یه و له پانتای به‌رپیستدا ماده‌ی پاریزه‌ری - به‌رگری به‌دی ده‌کریت. بۆ نمونه لایزۆزیم که له‌ه‌رووی به‌رگری ناسییه‌وه ئانزیمیکی چالاکه و له‌ه‌ر رووکاری په‌رده‌ی لینه‌یه‌ی و له‌ه‌ر درواوه‌کانی وه‌کوو فرمیسک و لیک و شیر ی دایکدا هه‌یه، له‌ه‌له‌ی ژیر به‌رپیستی مرۆفیشدا هه‌یه. هه‌روه‌ها ده‌رکه‌وتوووه که ژماره‌ی خانه‌کانی پلازما له‌ه‌ر پیستی گا له‌وه‌لامی هه‌وکردنی باکتریاییدا زیاد ده‌کا و ئەم خانانه له‌ه‌ر پیستدا دژه‌ته‌ن ده‌رده‌که‌ن.

خانه‌کانی لانگه‌رهانس کۆمه‌لێک خانه‌ی چالاکی به‌رگری له‌ه‌شن که له‌ پیست و هه‌ندیک په‌رده‌ی لینجیدا ده‌بینرین، له‌وانه‌ش له‌ه‌ر پیست (پیاوان) و زێ (واژه‌نی ژنان). له‌م دوایانه‌دا لیکۆلینه‌وه له‌ه‌ر نمونه‌ی شانه مرۆیه‌کان ده‌ریخستوووه که ئەم خانانه پرۆتینیک به‌ ناوی لانگرین دروست ده‌که‌ن که شوینه‌که له‌ بوونی فایرۆس و گواسته‌وه‌ی ئەم فایرۆسانه له‌ خانه‌وه بۆ شوینیکی دیکه‌ خاوپن ده‌که‌نه‌وه.

له‌ حالیکدا هه‌ندیک له‌ نووسه‌ران رایانگه‌یاندوووه که بوونی خانه‌کانی لانگه‌رهانس له‌ به‌رپیست رینگه‌یه‌ک بۆ تووشبوون به‌ نایدز ده‌کاته‌وه و به‌م پاساوه بۆ رپگری کردن له‌ تووشبوون به‌ نایدز به‌رگریان له‌ خه‌ته‌نه‌ه‌ کردوووه، به‌لام له‌ لایه‌کی دیکه‌وه، ده‌یفید و هاوکارانی به‌م ئەنجامه‌گه‌ پشتوون: "پرۆتینی لانگرین به‌ه‌ه‌ستیکی سروشتی له‌ هه‌مه‌به‌ر تووشبوون به‌ ئیچ‌ئای‌فی - 1 له‌ بۆ چاره‌سه‌ری هه‌وکردن ده‌بی کاردای لانگرین به‌ه‌یز بکه‌ین، بیاریزین بان لانیکه‌م ده‌ستپه‌ردان له‌ کاردای لانگریندا نه‌که‌ین."

له‌ کۆتاییدا، هاوشپه‌وه‌ی زێ (واژه‌ن)، به‌رپیستش له‌ رووی هاوسه‌نگی به‌کتريالییه‌وه باروودۆخی تابه‌تی خۆی هه‌یه و هه‌روه‌ها ده‌رکه‌وتوووه که زیاده‌رۆیی له‌ به‌کاره‌ینانی سابوون له‌ ژیر به‌رپیست هاوسه‌نگی به‌کتريال تیک ده‌دا و ده‌بیته‌ه‌وی هه‌وکردنی به‌رپیست و نووکی سیره‌ت (کاپ).

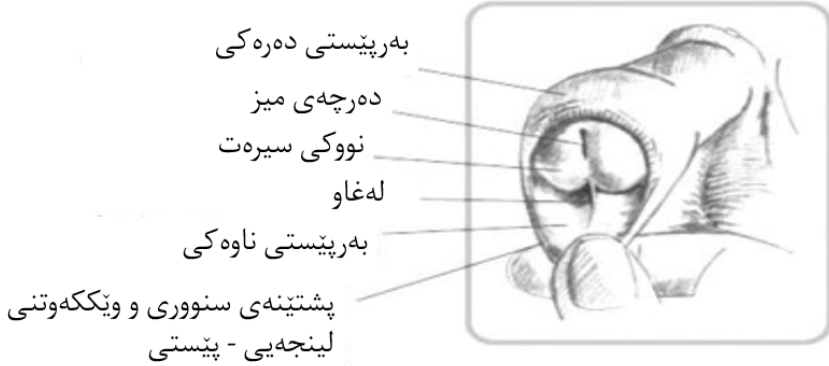
به‌لگه‌ ئاناتۆمییه‌کان له‌ بواری کاردا سیکیسیه‌کانی به‌رپیست

زۆربه‌ی ئەو زانیارییه‌کانی که سه‌باره‌ت به‌ کاردا سیکیسیه‌کانی به‌رپیست هه‌مانه له‌ کۆتاییه‌کانی ده‌یه‌ی 1990 به‌م لاوه به‌ ده‌ستمان هیناوه. له‌ درێژدا پینداچوونه‌وه‌یه‌ک به‌ هه‌ندی له‌ تابه‌تمه‌ندییه‌ ئەناتۆمییه‌کانی به‌رپیست ده‌که‌ین که کاردا سیکیسیه‌کانی به‌رپیست پیشان ده‌دات.

ویک که وتنه لینیجی - پیستییه کان

ویک که وتنه لینیجی - پیستییه کان خالی تایه تیی شانهن که پیستی ناسایی ده پیته پهردهی لینیجه یی. نه مانه خاله سه ره کییه چه شه رییه کانی جه ستهن. یه کیچ لهو خالانه پشتینه ی سنووری بهر پیسته که تپیدا پیستی دهره کیی نه ندای زاوزی ده پیته پروکاری پهردهی لینیجه یی ناوه وی بهر پیست. جگه له بهر پیست، نه م جزره شو پئانه له به شه کانی دیکه له شیشدا ده بیری، له وانه لیو، کوم، گوی، مه مک و زی.

دیمه نیکی نه ندای زاوزی خه ته نه نه کراوی گه وره سالیک

وینه ی ژماره 34: دیمه نی نه ندای زاوزی خه ته نه نه کراوی که سیک کی گه وره سال (هه مان)

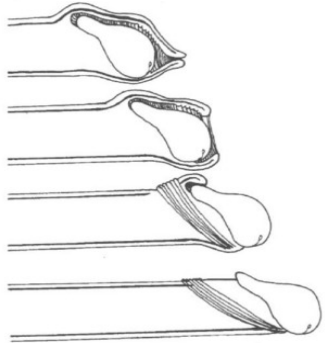

وینه ی ژماره 35: نه ندای زاوزی خه ته نه نه کراوی که سیک کی گه وره سال (هه مان)

(www.circumcision.com/docs/farsi.pdf)

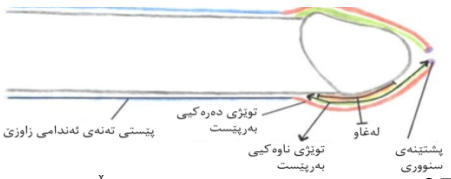
تایه تمه ندی سه ره کیی نه م شو پئانه نه وه یه که زور جار پشانده ری بوونی ژماره یه کی

زۆری ترمینالی عهسه بی تایه تن. ئەم تایه تمه ندییه وا ده کا که ئەم شوینانه بهرام بهر به بهرکه وتن و وروژانی سیکیسی زۆر ههستیار بن. وه کوو پروکاره لینجیه کانی دیکه ی ناو لهش، توژی لینجیه بی ناوه ی بهر پیست له چاو توژی دهره ی پیست ههستیار یه کی وردتری هه به. هۆکاری ئەمهش ئەوه به که پروپۆسی په رده ی لینجیه ی له پیستی ئەستور کر او ی دهره ته نکتره و ههروه ها تۆره عهسه بیه کانی ناو په رده ی لینجیه ی، له چاو خاله ئاساییه کانی پیست، له پروکار نزیکترن. هه رچه نده کاتیک ئەندامی زاوژی ره پ نیه، توژی ناوه کی بهر پیست له نزیک نووکی سیره تدا (کاپ) ده شاردریته وه و ده پارێزری، به لام له گه و ره سالاندا له کاتی په خته ییدا ئەندامی زاوژی پیاو درێتر ده بیته وه و له توژی بهر پیست دیته دهره وه و ئەمهش ده بیته هۆی ئەوه ی ئەم توژیه لینجیه یه ناوه کییه بگه ریته وه سه ر ته نه ی ئەندامی زاوژی و بکریته وه.

وینە ی ژماره ۳۶: قوئاغه کانی بهراوه ژوو بوونی بهر پیست له سه ر پشتینه ی سنووری (لانگلی و تی تی دژ، 2016)

له م دوو وینە ی ژیره ودا به شه جیاوازه کانی ئەندامی زاوژی پیاوی خه ته نه نه کراو به دوو حاله تی په خته بی و نایه خته بی نیشان دراوه:

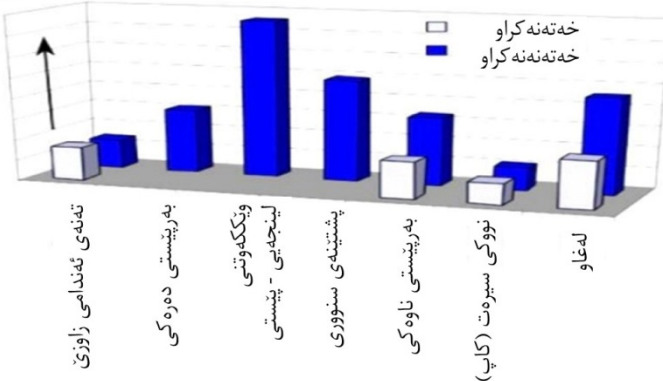

وینە ی ژماره 37: ئەندامی نیرینه ی خه ته نه نه کراو له حاله تی نایه خته بی (هه مان)

وینەى ژماره 38: ئەندامى زاوژى پياوى خه‌ته‌نه‌ه‌کراو له‌ حاله‌تى يه‌خته‌بيدا (هه‌مان) جى. ئار تەيلۆر و هاوارانى (1996) لیکۆلینه‌وه‌یه‌کى ئانا‌تۆمیان له‌ سه‌ر به‌رپیستی 22 پياوى گه‌وره‌سال ئەنجام دا. ئەوان له‌ رینگه‌ى توپکاریه‌وه‌ بۆیان ده‌رکه‌وت که به‌رپیستی ناوه‌کى رێژه‌یه‌کى زۆرى خانه‌کانى مایسنه‌ر له‌ خو‌ ده‌گرئ، جۆرێک له‌ ناوه‌نده‌ عه‌سه‌بیه‌کان که تاک ده‌توانی شوینی دروستى ده‌ست‌لیدان ده‌ستیشان بکات. بۆ نمونه بوونى ئەم چه‌شنه‌ ناوه‌نده‌ عه‌سه‌بیانه‌ هه‌ستیارى قامکه‌کانى ده‌ست و لیوی زۆر کردووه. ده‌رکه‌وتووه‌ که به‌ شیوه‌ى تابه‌ت چرپى خانه‌کانى مایسنه‌ر له‌ به‌شى پشتینه‌ى سنوورى ناوه‌وه‌ى به‌رپیست له‌ ئاستیکى به‌رزدايه. ئەم شیوازی دا به‌شبوونه‌ که تیدا که‌له‌که‌بوونى خانه‌کانى مایسنه‌ر به‌رکه‌وتنى له‌ گه‌ل پیکهاته‌کانى ته‌نیش هه‌یه، به‌ توندى کارداى هه‌ستیارى پشتینه‌ى سنوورى پشان ده‌دات. به‌ پێچه‌وانه‌ى به‌رپیست، رێژه‌ى چرپى خانه‌کانى مایسنه‌ر له‌ کاپ (نووکى سیره‌ت) که‌مه (زیکه‌ى يه‌ک له‌ سه‌ر ده‌ى قه‌باره‌ى به‌رپیست) به‌لام هه‌لگرى چرپه‌کى زۆرى ترمیناله‌ عه‌سه‌بیه‌ نازاده‌کانه‌ که کارداکە‌یان ئەوه‌یه‌ که‌ ده‌روون‌زانیاریه‌ هه‌ستیه‌ سه‌ره‌تایی تر و له‌ رووى شوینییه‌وه‌ ئالۆزه‌کانى وه‌کوو نازار، گه‌رما و سه‌رما و گوشاره‌ قووله‌ تونده‌کان ده‌ستیشان بکات.

سه‌سیاری زیاتر

چارتى ژماره 12: هه‌لسه‌نگاندنى هه‌ستیارى لیک‌ساوینى ئەندامى خه‌ته‌نه‌کراو و ئەندامى خه‌ته‌نه‌ه‌کراو (هه‌مان)

توژیښه وهه کانی نهم دواپیهی سورلیز و هاوکاران (2007) له سهر ههستیاری لیک ساوینی نهدامی زاوژی گوره سالانی پیاو، که له سهر 68 پیاوی خهته نه کراو و 91 پیاوی خهته نه کراو نه نجام دراو، پشتگیری له دوزینه وه نانا تو میسه کانی تهیلور و هاوکاران ده کات. نهم توژیښه رانه به که لکوره رگرتن له تاقی کردنه وهی لیک ساوینی سیمس - واینستین، نه خسهی نهدامی زاوژیان هه لگرتوه و رادهی زهختی لیک ساوینیان له نوزده شوینی نهدامی زاوژی نیرینه پیواند. ههشت شوین تهنها له کهسانی خهته نه کراودا هه بوو و دوو شوین تهنها له پیاوانی خهته نه کراودا هه بوون (واته هیلی برینه سکی و پشتیه کان) هه بوو. ناشکرا بوو که ناوچهی نووکی سیرهت چ له پیاوانی خهته نه کراو و چ له پیاوانی خهته نه کراودا ههستیاری لیک ساوینه که ی زور که مه و ههستیاری نووکی سیرهت پیاوانی خهته نه کراو به شیوهی بهرچاو له نووکی سیرهت پیاوانی خهته نه کراو که متره. ههروه ها درکهوت که خه رمانه ی نووکی سیرهت ههستیاری ترین به شی نووکی سیرهت، هه ر چه نده له چاو دیکه ی به شه کانی نهدامی زاوژی ههستیاری که می هه بوو. له ناو هه موو نهو ناوچانه ی نهدامی زاوژی پیاو که پشتکینیان بو کراوه، خاله ویک که و تنه لینجه یی - پیستیه کان به رامبه ر به لیک ساوین هه شه ری ترین به ش بوون، ده توانین بلین دوازده قات له نووکی سیرهت هه شه ری تر بوو. ههروه ها درکهوت که پینج خالی نهدامی زاوژی که تهنها له نهدامی زاوژی پیاوی خهته نه کراودا هه ن، (واته نهوانه ی به خهته نه کردن لا ده برین) له هه شه ری ترین شوینی نهدامی زاوژی پیاو له هه مبه ر لیک ساوین (واته هیلی برینی شریتی سکی) هه شه ری تر و ههستیاری تر. توژیښه ران گه یشته نهو نه نجامه ی که "خهته نه هه شه ری ترین و ههستیاری ترین به شه کانی نهدامی زاوژی پیاو له ناو ده بات". هه لبهت کومه لی توژیښه ریش هه ن که ههستیاری نهدامی زاوژی پیاوی خهته نه کراو و خهته نه کراویان به راورد کردوه و گه یشتوه ته نهو نه نجامه ی که له رووی هه سته وه ریه وه جیاوازیه کی نهوتو له نیوان نهدامی زاوژی پیاوی خهته نه کراو و خهته نه کراودا نیه. سه ره پای نه مهش نابی نهوه له بیر بکری که له دوو توژیښه وه دا به هیچ شیوه یه ک لیکو لینه وه له سهر ههستیاری بهر پیست نه کراوه و توژیښه ران ته نیا له هه لسه نگانندی په ک خالی نووکی سیرهت و ته نه ی نهدامی زاوژی خو یان سنووردار کردبووه. توژیښه وهی سیه میس جگه له به راورد کردنی ههستیاری نووکی سیرهت و ته نه ی نهدامی زاوژی پیاو، ته نیا خالیکی هیلی ناوهراستی پشتوه ی بهر پیستی ده ره کیان لیک دابوه (واته شوینیکی بهر پیست، که به پی داتا کانی سوریلنس

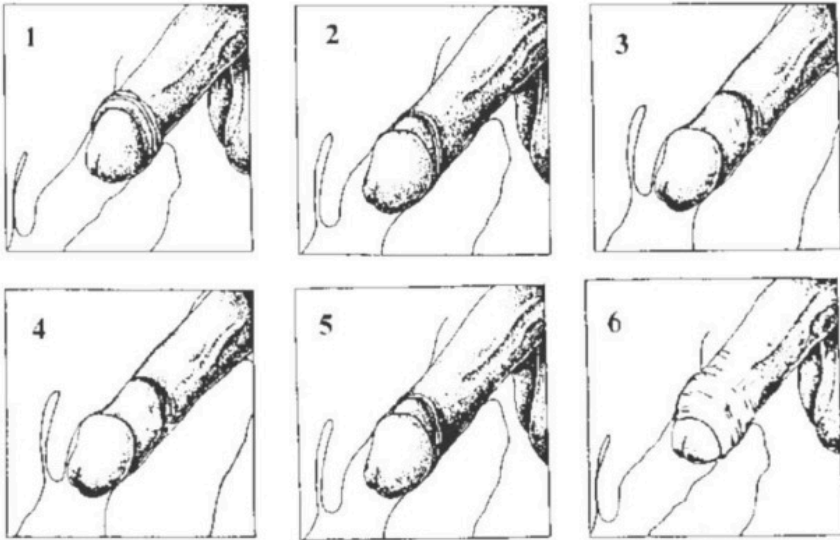
و هاوکارانی که مترین ههستیاری ههیه). ههتا هه نووکه توژیژینه وهی سوژیلس و هاوکارانی تاکه توژیژینه وهیه که که رادهی ههستیاریی ئانائومیی ئه ندامی زاوژیی خهته نه کراو و خهته نه نه کراویان له چه نه شوینی جیاواز پیکه وه هه لسه نگاندووه، بو وینه له چه نه شوینی به ریست.

هه لبهت نه وه هه ر لیکوژینه وه ئانائومیکیه کان و تاقی کردنه وهی به راورده کانی ههستیاری نین که کاردا سیکسیه کانی به ریست پیشان دده نه، توژیژینه وه کانی دیکه ش ئه م بابه ته پشتر است ده که نه وه. له ناویاندا ده توانین ئاماژه به م بابه تانه بکهین: کالینز، ناپشاو، پوچیک، ئورتیپیترگ و ئالبیرتسین، ۲۰۰۲؛ کورسی و هاوکارانی، ۲۰۰۱؛ فینک، کارسون، و دیفلیس، ۲۰۰۲؛ کیگوزی و هاوکارانی، ۲۰۰۸؛ کیم و پانگ، ۲۰۰۷؛ مه سعوود و هاوکارانی، ۲۰۰۵؛ سینکوژ و هاوکارانی، ۲۰۰۴؛ شین، چین، ژو، وین، و چین، ۲۰۰۴؛ سولینیس و یاناک، ۲۰۰۷؛ بینزلی و بویل، ۲۰۰۱؛ بینزلی و بویل، ۲۰۰۳؛ ئوهارا و ئوهارا، ۱۹۹۹؛ تاوس، ۲۰۰۲؛ رینکخراوی نیشتمانی بو پیاوان چاکبوونه وه ((NORM, 20061999؛ به گلو، 1998؛ نه و لیکوژینه وانیهی که له سه ر پیاوانی پیش و پاش خهته نه کردن نه انجام دراو؛ لیکوژینه وهیه ک که نه زمونی سیکسیی ژنان له گه‌ل پیاوانی خهته نه کراو و خهته نه نه کراوی تاوتوی کردووه؛ نه و توژیژینه وانیهی که کاریگه ریی خهته نه یان له سه ر شیوازی تیخراندن و ریژهی ده دراره کان له کاتی جووتبوونیان نه اندازه گرتووه؛ راپورته گیر دراره ییه کانی نه و پیاوانیهی که به شیوازیکی دیکه ی جگه له نه شته رگه ری به ریستیان وه ده ست هیناوه ته وه و به م شیوه توانای داپوشینی نووکی سیره ت و په وانیی پیستی نه ندامی زاوژیی نیرینه یان وه ده ست هیناوه ته وه.

له دریژه دا چاویک به نه نجامی هه ندیک له و توژیژینه وانیه ده خشیننه وه:

نه و توژیژینه وانیهی که سه باره ت به ئاستی په زامه ندی و کاردا ی سیکسیی پیاوان پیش خهته نه و پاش خهته نه کردن نه انجام دراو، چه ندین نه نجامیان لیکه و تووه ته وه. له کاتیکدا هه ندیک له م توژیژینه وانیه هیه جیاوازییه کیان نه دوزیوه ته وه، به لام توژیژینه وه کانی دیکه باسیان له ده رکه وتی کیشه ی په خته یی، ئاوه اتنه وه و که مبوونه وهی ههستیاریی نه ندامی زاوژیی پیاو و دژواریی خوژه حه ت کردن و که مبوونه وهی چیژی سیکسیی دوا ی خهته نه کردن کردووه. به گشتی نزیکه ی یه ک له سه ر سیی که سه کان دوا ی نه نجامدانی خهته نه راپانگه یاندووه که ژیا نی سیکسیان له پرووی کوالیتییه وه که می کردووه. سه ره پای نه مه ش نه و توژیژینه وانیهی که مرؤفه کان به ر له خهته نه کردن و دوا ی خهته نه کردن به راورد

ده‌کهن له چه‌ند لایه‌نیکه‌وه کیشی می‌تودلورژبیان (شیواناسی) هه‌یه و هه‌ر بۆیه زور جیی متمانه نین یان شیکاری لیکدانه‌وه‌یان نه‌سته‌مه، ته‌نیا به پشته‌ستن به‌و شتانه‌ی که له‌باره‌ی توانا هه‌ستیاره‌کانی به‌ر پیست و تایه‌تمه‌ندیه میکانیکیه‌کانی ده‌یزانین، ده‌توانین بلیین به‌ر پیست نه‌ندامیکه که کاردای سی‌کسی جؤ‌راو جؤری هه‌یه که کاربگه‌ریه‌کی به‌رچاوی له‌سه‌ر چیژ و ناسووده‌یی هه‌ر دو‌ره‌گه‌ز له‌کاتی جووتبو‌ندا هه‌یه. له‌وینه‌ی ژیره‌وه‌دا میکانیزی تیخ‌زاندنی نه‌ندامی زاوژی نیرینه‌ی خه‌ته‌نه‌کراو نیشان دراوه. به‌وردبو‌نه‌وه له‌م وینه‌ نه‌وه‌ی له‌داهاتو‌دا روونی ده‌که‌ینه‌وه، ناشکراتر ده‌بیت.

وینه‌ی ژماره ۳۹: دیمه‌نیکی نه‌ندامی زاوژی پیاوی خه‌ته‌نه‌کراو و نه‌و گؤ‌را‌نکار بیانه‌ی که له کاتی تیخ‌زاندندا روو ده‌دن (هه‌مان)

له‌ناو کاردا سی‌کسیه‌کانی به‌ر پیست‌دا، ده‌توانین ناماژه به‌مانه‌ی ژیره‌وه بکه‌ین: نه‌ندامی زاوژی پیاو له‌کاتی یه‌خته‌بیدا به‌لایه‌نیکه‌مه‌وه 50 له‌سه‌د دریزتر ده‌بیتته‌وه. کیشراوی پیستی که به‌هوی ره‌پ‌بو‌نه له‌ریگه‌ی کرانه‌وه‌ی چین و لۆچه‌کانی به‌ر پیست قه‌ره‌بو ده‌کریتته‌وه و به‌م شیوه له‌کاتی ره‌پ‌بو‌ندا ته‌نه‌ی نه‌ندامی زاوژی به‌شیوه‌یه‌کی شل به‌م پیسته‌داده‌پؤشری، به‌جؤریک که پیستی نه‌ندامی زاوژی ده‌توانی بجوولیتته‌وه. له‌به‌رامبه‌ردا پیستی نه‌ندامی زاوژی پیاوی خه‌ته‌نه‌کراو له‌کاتی ره‌پ‌بو‌ندا تاراده‌یه‌کی به‌هیز ده‌کیشریته‌وه و ناتوانیت بجوولیتته‌وه. هه‌ر بۆیه به‌هوی که‌مبو‌نه‌وه‌ی زوری قه‌باره‌ی پیست، نه‌ندامی زاوژی پیاو زور گه‌وره نابیتته‌وه. هه‌ندیک له‌پیاوانی خه‌ته‌نه‌کراو باسیان

له وه کردووه که له کاتی هاو جییدا له کاتی ره پ بووندا، ئەم کشانی پیسته بووه ته هژی نازار یان ته نانهت برین و خورانی پیست.

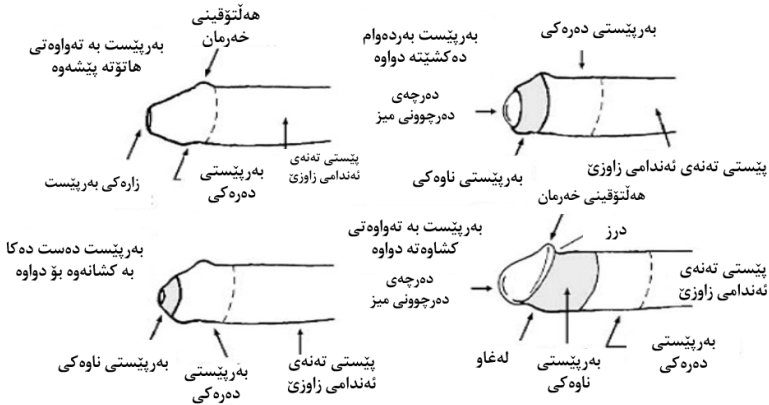
له کاتی هاو باخه لیدا، توژی دوولژی بهر پیست دهوری پالگهی خولخواردن ده بنیت. کاتیک ئەندامی زاوژی پیاو ده خزیته ناو زیی ژنه وه، لیکخشانی نیوان ئەندامی زاوژی پیاو و دیواری واژەنی ژن (زی) پیستی ئەندامی زاوژی تا راده به ک جیگیر ده کا و بهم شیوه ریگه به ته نهی ئەندامی زاوژی ده دا که له کاتی جووتبوونی سیکسیدا له ناو کالانه پیستیه که یدا پاش و پیش بکا، له جیاتی نه وهی راسته و خو له ناو زیدا پیش و پاش بکا و له دیواری زی بخشیت. ئەم جووله تلخواردن و نه ساوینه جووتبوون بو ههر دوو ره گهز ناسانتر و خو شتر ده کات. ههروه ها له ئەندامی زاوژی پیاوی خه ته نه نه کراودا ئەم جوړه جو له پیست له کاتی تیکه لبوونی سیکسی بهر له تیخزاندن، خوړه حهت کردن و کاتی تیخزاندنی ئەندامی زاوژی پیاو بو ناو واژەنی ژن رۆلی ناسانکاری ده گیریت. که سیکی پسپۆر و شاره زا بهم شیوه باسی ئەم حالته ی دوایی ده کا: له پیاوانی خه ته نه کراودا، ده تانین تیخزاندنی ئەندامی زاوژی بو ناو واژەنی ژن به پالنانی پا بو ناو گوړه و ییه ک بشوو بهینین که ههر سه ره وهی ئاوالایه، له کاتی کدا له پیاوه خه ته نه نه کراوه کاندا، تیخزاندن له چوونی پا بو ناو گوړه و ییه ک ده چی که پیشتر لۆچ بووه و کو کراوه ته وه.

به له بهر چاوگر تیی نه وهی له کاتی جووتبوونی سیکسیدا، ته نهی ئەندامی زاوژی خه ته نه نه کراو له ناو کالانیک پیستیدا ده جوولی، نوکی سیرهت له کاتی هاتنه ده ره وه له واژەنی ژن ده چیته ناو تو په له پیستی بهر پیست. بهم شیوه بهر پیست بو پاراستنی ده درداوه سروشتیه کانی زی دهوری بهر گره ده بنیت. به لام له ئەندامی زاوژی خه ته نه نه کراودا که تو په لهی بهر پیستمان نییه، هه م لئواری خه رمانه یی نوکی سیرهت (که ئیستا ده ره هاتووه) له ههر پیش و پاشیکیدا ده درداوی سروشتی زی له گهل خو یدا ده هینیته ده ره وه و هه م پیستی کیشراوی ئەندامی زاوژی له گهل ته نهی ئەندامی زاوژی پیاو له زیی ژن دیته ده ره وه و بهم شیوه ده درداوه واژینالییه کان که به پیستی ئەندامی زاوژی پیاو نو ساوه بهر که وتنی له گهل هه وا ده بی و په یتا په یتا وشک ده بیته وه. ئەو ناسووده یی و ناسانکارییه ی که به هژی جوولگی تلۆرانه ی بهر پیسته و ههروه ها کاردا ی ره وانکه ره وهی ئەم بهر پیسته ده توانی بو ژنان به تاییهت دوا ی له زکو پستاوی سوود به خش بیت.

جگه له هه ستیاریه تاییه ته کانی بهر پیست له هه مبه ر لیک ساوین و بهر که وتن،

ئەندامی زاوژیی خەتەنەنە کراو توانای سروشتیی خۆرووژینی هەیه. بە واتایەکی وردتر، له کاتی جووتبووندا خانەکانی مایسنەر که له نزیك زاره‌کی بەرپیستن و رێژه‌شیان زۆره، به چەندین شیوه دەبزوین. ئەم لینجە سنوورییە پەرەسەب و چرە بە شیوه‌ی پەیتاپەیتا و هەروەها دیواری تەنە‌ی ئەندامی زاوژیی پیاو بەرکەوتنی لەگەڵ دیواری زێ هەبە و دەبزوێ و هەر لەو کاتەدا "پشتینە‌ی سنووری" بە هۆی کیشرانی پەیتاپەیتا که دەره‌نجامی لکینران بە لە‌غاوه دەبزوێت. جگە لە‌وه‌ش، بەرپیست و پشتینە‌ی سنووری بە هۆی جوولە‌ی سیکس کردنە‌وه چەندین جار لە سەر خەرمانە‌ی نووکی سیرەت بە‌ره‌و پیش و پاش دەسووړینە‌وه. ئەم بەرکەوتنە بە‌شیک‌ی زۆری ئەو ورووژانە‌ی که پشتینە‌ی سنووری بە مە‌به‌ستی وەرگرتنی دانراوه، دا‌بین دە‌کا و لە هە‌مان کاتدا خەرمانە‌ی نووکی سیرەت (کاپ) (هە‌ستیارت‌ترین بە‌شی نووکی سیرەت لە هە‌مبەر بەرکەوتن) بە هۆی جوولە‌ی بەرپیست لە سەر ئەم خەرمانە دە‌رووژێت.

بە هۆی ئەو ورووژانە سینکسییە‌ی که لە ئە‌نجامی پە‌یوه‌ندی ئیوان نووکی سیرەت و بەرپیست دروست دە‌بێ، چیت‌ر پیوست ناکا تە‌نە‌ی ئە‌ندامی زاوژیی پیاو بۆ ورووژانی زیاتر جوولە‌ی زۆر بۆ پیش و پاش بکات. ئە‌مە‌ش دە‌بیته هۆی ئە‌وه‌ی که ئە‌ندامی زاوژیی پیاو ئە‌ندازە‌که‌ی بۆ نیوه‌ کەم‌ بیته‌وه، ئە‌وه‌ لە‌ حالیک‌دا‌یه‌ که پیاوانی خە‌تە‌نە‌نە‌ کراو زۆر جار ئە‌ندامی زاوژیان تە‌واوتر لە‌ ناو زێ‌دا پاش و پیش دە‌کا و ئە‌ندامی زاوژیی پیاو زە‌بری توندتر (ترومپایی) دە‌وه‌شینیت. توێ‌ژەرێ‌ک ئە‌زمونی ئە‌و ژنانە‌ی تاوتوێ‌ کردووه‌ که سیکسیان لە‌گە‌ڵ هەر دوو پیاوی خە‌تە‌نە‌ کراو و پیاوی خە‌تە‌نە‌نە‌ کراو‌دا کردووه. لە‌م لیکۆ‌لینە‌وه‌دا دە‌رکە‌وتووه‌ که سیکس کردنی زۆ‌رینە‌ی ئە‌م ژنانە‌ لە‌گە‌ڵ پیاوانی خە‌تە‌نە‌نە‌ کراو‌دا هێ‌وتر و ناسانتر بووه، هە‌روە‌ها ئە‌وان تە‌نیا بە‌ تیخ‌زان‌دنی ئە‌ندامی زاوژیان بۆ ناو واژە‌نی ژن بە‌ نۆ‌رگازم دە‌گە‌یشن. رە‌نگە‌ لە‌بەر ئە‌وه‌ بێ‌ که ئە‌ندامی زاوژیی خە‌تە‌نە‌ کراو بەرکە‌وتنی زیاتری لە‌گە‌ڵ شەر‌مگە‌ی ژن هە‌یه. ئە‌مانە‌ هە‌ندیک‌ لە‌ دیارترین کاردا می‌کانیکی و هە‌ستیاره‌کانی بەرپیستن. سەر‌ه‌رای ئە‌وه‌ش، بەرپیست وە‌ک بە‌شی دانە‌برای ئە‌ندامی زاوژیی سروشتی رە‌نگە‌ کار‌دای سینکسی گ‌رینگی دیکە‌شی هە‌بێ‌ که هیش‌تا فام نە‌کراوه‌ و نە‌ناسراوه. لە‌ راستیدا هە‌ندیک‌ لە‌ توێ‌ژە‌ران راپانگە‌یان‌دووه‌ که بوونی بەرپیست بۆ کار‌دای سینکسی لە‌ پ‌رووی فیزیۆ‌لۆژیکییە‌وه ناساییه. دە‌بێ‌ لە‌م ب‌واره‌دا لیکۆ‌لینە‌وه‌ی زۆر زیاتر ئە‌نجام بە‌دریت (هە‌مان سەر‌چاوه‌).

وینه ی ژماره 40: قوناهه کانی جوولئی بهر پیستی له سهر ته نه ی نندامی زاوژی پیاو (ههرمان سه رچاوه)

کیشه کانی بهر پیستی : ریگری و چاره سهری پارېزه رانه¹

وهک هر به شیکي دیکه ی جهسته، بهر پیستیش هه نلډیک جار له وانه یه کیشه ی هه بیټ. به لام دیاره خراپترین کیشه که ده توانی به سهر بهر پیستدا بیئو هه یه که که سیک پیی وایه بهر پیستی نه وی دیکه کیشه ی هه یه. به ره چا وکردنی ریئماییه ته ندروستییه کان و ده ستوره نهدان له پرؤسه ی گه شه و هه لدان ی سروشتی له ش ده توانین ریگری له زور به ی هم کیشانه بکه ین. زور به ی هم کیشانه ی که بو بهر پیستی روو ددهن ده توانین بلئین له هه موو حاله ته کاندایا به ناراسته ی مه حافظه کارانه وه² شیواوی چاره سهره و ته نیا له حاله تی ده گمه ندا پیو یستمان به نه شته گه ربی خه ته نه یه. نه نجومه نی پزیشکی مندالانی کاندایا (2004) مه زنده ی کردوه که 1 له سهدی مندالانی خه ته نه نه کراو له وانه یه له سالانی دواتری ژبانیاندا پیو یستیان به خه ته نه کردن هه بیټ. سه ره رای نه مهش، نه نجامه کانی په یوه ست به و ولاتانه ی که پیاهه کانیان قهت خه ته نه نه کراون، نشان ددهن که پیو یستی خه ته نه له داهاتودا ده توانی زور که متر له م ژماره بیټ. پیو یسته ناماژه به وه بکری که له سواری به لگه ی په یوه ست به گه شه کردنی سروشتی بهر پیستی، هه موو سه رچاوه

1. conservativ approach

2- به شیوازیکی چاره سهر دوتری که هیچ چه شنه نه شته ره گری و ده سستیوه ران له شیوازی چاره سهر کردندا بوونی نییه. هم شیوازی چاره سهر کردنه زیاتر له بهر امهر "ناراسته ی هیر شبرانه" داده نری که بریتیه له برنی جهسته و نه شته ره گری.

متمانہ پیکراوه کان وه کوو یه ک نین .

خه سارناسی پزیشکی خه تهنه زیانه جه سته یه کانی خه تهنه

زیانه جه سته یه کان یه کیک له بابه ته گرینگه کانی زوریک له و توژیینه وانه یه که سه بارت به خه تهنه کردنی کوپان نه نجام دراون که لیره دا هه ندیک له نه نجامه کانی هه ندی له و لیکولینه وانه ده خه یه نه روو .

روو حولا یه گانه و هاوکارانی (1383 ی هه تاوی هاوړیکه وت له گه ل 2003 ی زاینی) له وتاریکدا زیانه درهنگ وه خته کانی خه تهنه یان له ناو خویندکاره کوپه کانی قوتباخانه سه ره تابه کانی شاری خوړه ماوا تاوتوی کرد. توژیینه وه که یان له جوړی پیناسه یی - قونای بوو و به به کاره یانانی نمونه گرتنی نه گه ری گونجاوی هیشووی نه نجام دراوه. له م توژیینه وه دا، سی هه زار و ۲۰۵ کوپری قوتابی قوتباخانه ی سه ره تابی له رووی زیانه درهنگ وه خته کانی خه تهنه که له لایه ن پزیشکی گشتی یان ئورؤلژیسته کان پشکینیان بو کراوه که سی هه زار و ۱۲۵ یان پیشر خه تهنه کراون. نه نجامی نه م توژیینه وه ده ریده خا که ۲۳۷ کهس (له سدا 7.6) له کووی سی هه زار ۱۲۵ خویندکاری خه تهنه کراو تووشی زیانه درهنگ وه خته کانی خه تهنه بیوون. باوترین زیانه کان زوربوونی بهر پیست (له سدا 47.7) بوو. هایپوسپادیاس که مترین زیانی درهنگ وه ختی خه تهنه (له سدا 2.5) بوو. به پی ریژه ی بهرزی زیانه لاهه کییه درهنگ وه خته کانی خه تهنه، توژیهرانی نه م وتاره گه یشتنه نه و نه نجامه ی که ده بی کارگای فیرکاری بو فیرکردنی نه م چه شنه نه شته رگه رییه بو پزیشکانی گشتی و په رستاران بکریته وه. ههروه ها ناگادار کردنه وه ی دایک و باوک له زیانه نه گه رییه کانی خه تهنه و هاندانیان بو نه نجامدانی خه تهنه له ریگه ی پزیشکی پسپوره وه بو ریگری کردن له م زیانه مه ترسیدارانه پیویسته.

ماییده جه عفه ری (1389 ی هه تاوی هاوړیکه وت له گه ل 2009) له تیزی دکتورا که یدا که له کوولیژی زانسته پزیشکیه کانی زانکووی نازاد (لقی شاهرپوود) پیشکشی کردوه، زیانه پیشوه خت و درهنگوه خته کانی خه تهنه ی لیک داوه ته وه بو نه وه ی به لیکدانه وه ی نه م زیانانه و شیوازی شیوازی نه نجامدانی خه تهنه له سه ره دستی که سیکی شاره زا زیانه کانی خه تهنه که م بکریته وه. له م لیکولینه وه دا که بو لیکدانه وه ی راده ی زیانه کانی خه تهنه که لکیان له شیوازی پیناسه یی رابردوو خواز وه رگرتوه، به مه بهستی وه رگرتنی زانیاری له کووه لگه ی نامانج، پرسپارنامه به ک ناماده کرا که له لایه ن دایک و

باوکی ۱۰۰ مندالی سەردانکەری نەخۆشخانەى خاتەمول ئەنبیای شاهرپوود، کە پشکینى کلینیکىيان بۆ کرابوو، ولام دراوه. بە پى دەرنەجامەکانى ئەم تیزه، تەمەنى خەتەنە لە بىست مانگانەوه هەتا شەش سالان راگەيىندرابوو کە زيانەکان بە پى کەسى خەتەنە چى (پزىشک يان کەسبىكى خۆچىيى) و شىوازى نەشتەرگەرى (ئەلقە و نائەلقە) پۆلئىنبەندى کرا، باوترىن زيان پىستى زىادە بوو کە لە شىوازى ئەلقەيى (5 لە سەد) دا زياتر بەدى کرا. دواى ئەوه بە پزىر پزىزەى هەوکردنى خوئىنبەريوون 4 لە سەد و لەرز و تا 3 لە سەد بووه. بە گشتى زيانەکان لە شىوازى نائەلقەيى زياتر لە شىوازى ئەلقەيى بوو و بە پى کەسى ئەنجامدەرى خەتەنە، زيانەکان زياتر لەو خەتەنانەدا بەدى دەکرا کە لە سەر دەستى خەتەنە چى نەرىتى ئەنجام دەدرا نەک پزىشک. هەر بۆيە نووسەرى تیزهکە پىشنيارى کردوو کە پىوستە خەتەنە بە وريايىهوه ئەنجام بدرى و خول و کارگەى راهىنانى کردەيى بۆ پزىشکانى گشتى کە هۆگرى ئەنجامدانى خەتەنەن، بکرىتەوه.

هەر وهه مەرجان جەودى و هاوکارانى (1389ى هەتاوى هاوړپکەوت له گهل 2009)، له توپزىنبهوهيه کدا کە لە سەر کورانى پىنج بۆ دە سالان کە لە کاتى کۆرپەيدا خەتەنەيان بۆ کراوه، بۆيان دەرکەوت کە رىزەى نمونەى تەنگ بوونى بۆرى ميايان مياستوس¹ بى زيان بوون. لەم توپزىنبهوهه ئەو مندالانەى کە بە هەر هۆکارىكى ناپەيوهست بە کىشەى ميزکردن هاتبوونە کلينىكى مندالان پشکينيان بۆ کرا و تاوتوى کران. لە کۆى 132 حالەتى ديمانە، 27 کەس (20.4 لە سەد) بە هۆى تەنگ بوونەوى ميا، 3 کەس (11.1 لە سەد) بە هۆى تووشبوون بە ئەستوربوونى ميزدان² و هايدروئىفروزى دوولايەنە (پيهۆکالىسه)³ دەياننالاند و سىستوگرامىکىش بۆ نىشاندانى گەرانهوى بۆرى ميا⁴ (VUR) ئەنجام درا کە نەخۆشنىک بە VUR پلە دوو لە گورچىلەى لای راست و پلەى سى لە گورچىلە لای چەپ و لە نەخۆشنىكى دىکەدا بە VUR پلە دوو لە هەر دوو گورچىلەدا بەدى کرا. بە پى شايەتى ئەم توپزەرە، بۆ ئەوهى نەخۆشى ئەگەرى تەسکبوونەوى بۆرى ميا دەستنىشان بکرى ئەنجامدانى پشکينى رەگەزى لە سەر مندالانى خەتەنەکراو لە کۆرپەيدا پىوستە.

محەمەد سادق دىهقان (1387ى هەتاوى هاوړپکەوت له گهل 2007) لە تىزى

1. Meatus
 2. thickening of the bladder
 3. bilateral hydronephrosis (pyelocaliceal)
 4. vesicoureteral reflux

دکتوراکه پيدا که له زانکوؤی زانسته پزیشکییه کان و خزمه نگوزارییه تندر و سستییه کانی شه هید سدوقی یه زدی پيشکشی کردوه، لیکنۆلینه وهی له سهر رادهی بلاو بوونه وهی زیانه کانی خه تهنه له ناو مندالانی خوار ته مهنی دوو سالیی ئهم شماره کردوه. بو ئهم مه به سته له ناوه نده تندر و سستییه کانی ئهم شماره ههزار و 500 نمونه لیکنۆلینه وهیان له سهر کرا. ئهم توؤیژینه وه پیناسه ییه به شیوازی قؤناغی نمونه گیری پشکی به شیوازیکی ناسان له سهر ئاستی 15 ناوه ند و له ههر ناوه ندیک 100 نمونه ئه نجام درا. شیوازی کؤکردنه وهی زانیاری له ریگهی دیمانه له گه ل دایکان و پشکینی جهسته ی مندالان و پرکردنه وهی پرسپار نامه بوو. به پنی ئه وه نجامانه ی که له کؤمه لگهی ئامانجدا به دهست هاتوون، ریژه ی فره یی زیانه کان به شیوه ی گشتی 23/8 له سهد بوو و فره یی ههر کام له زیانه کان به پنی ریزه بندی بلاو بوونه وه بریتی بوون له: خوئبهر بوون 8.2 له سهد، هه وکردن 6.5 له سهد، ته سکبوونه وهی بۆرییه کان 4 له سهد، هیما تووما 1.3 له سهد، باندنه نووسینه ره کان 0.9 له سهد، گیرانی میز 0.7 له سهد، زؤر لابر دنی به ریست 0.7 له سهد، گوؤرینی کاپ (نووکى سیرهت) به نه شته رگه رى 0.7 له سهد، فیمؤزیسی دواى خه ته نه کردن 0.6 له سهد، زیانکه وتن له گلائس 0.2 له سهد، فیسئولای بۆری پیست 0.1 له سهد. له کؤمه لگهی ئامانجی ئهم تیزه دا، زیاترین ته مهنی ئه نجامدانی خه تهنه له یه که م ساتی له دایکبوونه وه هه تا سی مانگان بوو که له م ته مهنه دا زیانی زیاتر به دی کراون (له سهدا 25.6). هه ره وه ها ده رکه وتوه که له سهدا 71 ی حاله ته کانی خه ته نه کردن به شیوازی نه شته رگه رى و له سهدا 28.8 به شیوازی کاپ ئه نجام دراوه، که زیانه کانی نه شته رگه رى زیاتر بوون (له سهدا 24.9 له به رامبه ر له سهدا 21.3). زیانی لاوه کی به هؤی کاپه وه له ساوا یانی چوار بؤ حه وت مانگان زیاتر بوو (له سهدا 22) که باوترین جوؤریان هه وکردن بوو (له سهدا 0.9) و زیانی لاوه کی به هؤی نه شته رگه ریه وه زیاتر له سفر بؤ سی مانگان به دی ده کرا (له سهدا 27.3) و باوترین جوؤره که ی خوئبهر بوون بوو (له سهدا 8.5). له م توؤیژینه وه دا ریژه ی 43.3 له سهدی خه ته نه چیه کان به ریز پزیشکی نه شته رگه رى گشتی 43.3 له سهد، پزیشکی ئؤرؤلوؤیست 24.9 له سهد، 22.5 له سهد پزیشکی گشتی و 9.3 له سهد ناپزیشک بوون، که زؤرترین زیانه لاوه کییه کانی خه ته نه هی ئه وانه بوو و له سهر ده سستی خه ته نه چیه ناپزیشکه کان خه ته نه کرابوون (74.8 له سهد) و که مترین زیانه لاوه کییه کانی خه ته نه ئه وانه بوون و له سهر ده سستی پزیشکانی نه شته رگه رى گشتی ئه نجام درا بوون (له سهدا 7.8).

ھەروەھا حومپرا ھەيدەرى (1371ى ھەتاوى ھاوپرېكەت لەگەل 2011) لە تيزى دكتورا كەيدا، كە لە زانكۆزى پزىشكىي شەھيد بەھەشتى خستىيە پوو، ليكۆلېنەھوى لە سەر خەتەنە و زيانە لاوھ كىيەكانى خەتەنە لە ھەپتە كۆرپەيى و شيرە خۆرەيى و مندالېدا ئەنجام داوھ بۆ ئەھوى باشتري تەمەن بۆ ئەنجامدانى خەتەنە بە كەمترين زيانى لاوھكى دەستنيشان بكات. ھەر لەم بارەھ 50 دۆسيەي خەتەنە كەردن لە نەخۆشخانەي مندالانى موفيد و 420 دۆسيەي خەتەنە كەردن لە نەخۆشخانەي لەبافى نژاد (لە سالى 1365 بۆ 1369ى ھەتاوى) ليكۆلېنەھويان لە سەر كرا كە ھەموو خەتەنە كەردنەكان لەم ناوھندانەدا لە لاينە نۆرۆلۆژيستەكان (پزىشكانى ميزەلەدان)، پزىدېتەكانى نۆرۆلۆژىيان پزىشكانى نەشتەرگەريى مندالان ئەنجام دراوھ. جگە لە چەند حالەتېكى خوينەبوون لە شوپى ئينسىزۆن، ھيچ كام لە خەتەنەكان زيانى لاوھ كىيان نەبووھ. بە گشتى 16 حالەتى بە ھۆي خەتەنە كەردنەھوى پوو دابوو (8 حالەت لە دواي خەتەنە كەردنى كۆرپە، 5 حالەت لە دواي خەتەنە كەردنى مندالى شيرەخۆرە و 3 حالەتى دواي خەتەنە كەردنى مندالى سەرووي تەمەنى يەك سال). ھەروەھا 125 دۆسيەي توندبووني ميا لە نەخۆشخانەي لەبافى نژاد ليكۆلېنەھويان لە سەر كرا، لەو ژمارەش 42 حالەت لە دواي خەتەنە پوو يان دابوو (19 حالەت لە دواي خەتەنە كەردنى كۆرپە، 12 حالەت لە دواي خەتەنە كەردنى مندالى شيرەخۆرە و 11 حالەتيش دواي خەتەنە كەردنى مندال). لە كۆتاييدا گەيشتە ئەو ئەنجامەي كە تەنگبوونەھوى ميا بە ھۆي خەتەنە لە ھەپتە كۆرپەيى زياتر لە تەمەنەكانى ديكە بوو و ھۆكاري ئەمەش ئەو يە كە تەنگبووني ميا لە ئەنجامى مەھاتيت و بالانتيت پەري ميا تال پوو دەدا كە پەيوەندى بە دەرماتىتى ناموونياكيى دايبىيە¹ ھەيە. بۆيە باشتەر وايە خەتەنەي مندال لە كاتيكدا ئەنجام بەردى كە دايك و باوك ناچار نەبن مندالەكە دايبى بەكن. ھەروەھا خەتەنە يەكيك لەو نەشتەرگەريە گرينگانەيە كە پيوستە پزىشكانى نەشتەرگەري بە بەكارھيئەتاني شيوازي وردى نەشتەرگەري ئەنجامى بەدن.

ھەندىك جار پادەي پىستى ئەندامى زاوژي پياو زۆر لا دەبرى و يان بۆرى لە ناو گيرەدا (كلامپ) گير دەكا و فيستولا دروست دەپيت. فيمۆزى، ئەندامى زاوژي شاردرائ²، سكارى پىستى، گيرانى ميز، تەنگبوونەھوى يان ھەوكەردنى ميا، چەمىنەھوى ئەندامى زاوژى بەرەھو خوارەھ³، كىستى گيرانى، لەنفى ئيدىم، فيستولى نۆرتروكوتانوس،

1. diaper rash
2. concealed penis
3. chordee

نیکرۆز، نامپۆتاسیۆنی ئەندامی زاوژی پیاو، دواخرانی داكهوتنی پلاستییل، زۆربوونی چینی ناوهکیی بهرپیست، ئییسپادیازیس، هیپۆسپادیازیس، هایدرۆئۆرتیرۆئینفرۆزی دوولایه‌نه، سیانۆزی یه‌ك لایه‌نه‌ی په‌لكی پا، درانی مێعده و پینۆمۆتراکس (به هۆی گریانی زۆره‌وه دروست ده‌بێت) و زیانه لاوه‌کییه‌کانی ده‌رزی لێدانی گیراوه‌ی سرکه‌ر (گه‌شکه و هتد) به‌شیک له‌ زیانه لاوه‌کییه‌کانی خه‌ته‌نه‌ن. به‌ هۆی له‌ ناوچوونی ئەندامی زاوژی پیاو له‌ ئەنجامی بلا‌بوونه‌وه‌ی په‌وتی ئەلیکتریکی نابی له‌ خه‌ته‌نه‌کردنی مندالی کۆر په‌دا کۆتیر مینۆپۆلار به‌ کار به‌یتریت. له‌ ئیستادا ئەگه‌ر ئەندامی زاوژی پیاو له‌ کاتی خه‌ته‌نه‌کردندا له‌ ناو بچیی گۆرانی ره‌گه‌ز له‌ لایه‌ن هه‌موو که‌سیکه‌وه‌ قبوول کراوه (سیم‌فروش، 1390ی هه‌تاوی).

له‌ ناو دیکه‌ی زیانه لاوه‌کییه‌ درێژخایه‌نه‌کانی خه‌ته‌نه‌، وه‌کوو ته‌سکبوونه‌وه‌ی مییا، ده‌توانین باس له‌ زیادبوون و که‌مبوونه‌وه‌ی به‌رپیست بکه‌ین که‌ به‌ ریز ناماژه‌ به‌: کشانی زۆری پیست به‌ سه‌ر نووکی سیره‌ت له‌ گه‌ل که‌ له‌ که‌بوونی به‌رپیست به‌ پو‌اله‌تیکی قارچه‌کاسایانه¹ له‌ ده‌ورو به‌ری نووکی سیره‌ت و دیستالی ئەندامی زاوژی یان پو‌اله‌تی خه‌ته‌نه‌ له‌ پشکینی جه‌سته‌یی، و ئەوی دیکه‌ یان کشانی پیستی جوته‌ گونه‌کان به‌ره‌و ته‌نه‌ی ئەندامی زاوژی پیاو و نه‌مانی سووچی پینۆئیسکرۆتال یان سکاری به‌دفۆرم له‌ شوینی خه‌ته‌نه‌ له‌ گه‌ل ره‌زامه‌ندی دایک و باوک سه‌باره‌ت به‌ کردنه‌وه‌ی ته‌قه‌له‌کان یان دواکه‌وتنی خۆشبوونه‌وه‌ی سه‌ره‌تایی سکاری خه‌ته‌نه‌. جیا له‌م بابه‌تانه‌ی که‌ تیشک خرایه‌ سه‌ریان، ده‌توانین ناماژه‌ به‌ گرانۆمی شوینی ته‌قه‌ل، چه‌مانه‌وه‌ و سوورانی ته‌نه‌ی ئەندامی زاوژی بکه‌ین.

خه‌ته‌نه‌ی مندالیك که‌ نه‌خۆشیی هایپۆسپادیاسه‌ و هه‌تا کاتی چاکبوونه‌وه‌ی نه‌خۆشییه‌که‌ی نایین

خەتەنە بکریت.

وینەى ژمارە 41: نەشتەرگەریی خەتەنەى خراب (net.dr.safarinejad)

گەنجیک که له تەمەنى 18 سالان به هۆى نەشتەرگەریی خرابى خەتەنە ئەندامى زاوژى پیاوانەى له دەست داوو توانى به ئەنجامدانى نەشتەرگەرییە کى سەرکەوتوانە تەندروستىی خۆى وه دەست بىنیتەوه. به وتەى پزىشکان له سەرتاسەرى جیهاندا زۆرێک له پیاوان به هۆى خەتەنە یان رووداوى هاتوچۆ تووشى ئەم کىشه دەبن و کۆمەلێکیان له ئەفرىقای باشورى و رێژهشیان زۆره.

یه کەم پەپۆند کردنى سەرکەوتوى ئەندامى زاوژى له ئەفرىقای باشورى

www.bbc.co.uk

وینەى ژمارە 42: نموونەىەک له نەشتەرگەریی خەتەنەى خراب که به نەشتەرگەرییە کى سەرکەوتوو چارەسەر کرا (BBC)

خەتەنە و مەترسى تووش بوون به ئۆتیزم

لێکۆلینەوه کانى ئەم دواییه دەریدەخەن که کورانی خەتەنە کراو دوو هیندە زیاتر تووشى ئۆتیزم دەبن (نیکبخت، ۱۴۰۰¹). به پێى توێژینەوه یه ک که له لایەن مۆرتنفرىش و جاکۆب سایمۆنسن ئەنجام دراوه و له سەر بنەمای داتا نامارییه کان کۆ کراونه تەوه له ماوهى نۆ سالددا له کۆى ۸۷۷ هەزار و ۳۴۲ کورپى خوار تەمەنى نۆ سأل ناشکرا بووه که خەتەنەى کورپه کۆرپه کان رێژهى تووشبوون به ئۆتیزم لهم مندا لانهدا بۆ دوو قات زیاد دهکات. پروفیسۆر مۆرتنفرىش و هاوکاره کانى هۆکارى ئەم تووشبوون به ئۆتیزمه یان گه پاندهوه بۆ کاربگه ریه کانى ئازارى زۆر له سەر گه شه کردنى مېشکى کۆرپه. ئەم توێژینەوه له گۆڤارى کۆمه لهى پزىشکى شاهانهدا بلاو کراوه تەوه.

له لێکۆلینەوه یه کدا که فرىش² و سیمۆنسن³ ئەنجامیان داوه لهو بۆچونەدان که ئەو

1- گشتگیرترین شیکاری بۆ رێژهى رەگەز له ئۆتیزم که له سالى ۲۰۱۷دا بلاو کراوه، به کەلکۆه رگرتن له ۵۴ توێژینەوه ئەگەرى تووشبوون بهو نەخۆشیهى له سەرانسەرى جیهاندا لیک داوه تەوه، لهم شیکارییهدا نزیکه 4.2 کورپى تووشبوو به ئۆتیزم بۆ هەر کچیک مەزەندە کرا.

2. Frisch
3. Simonsen

کورانهی که به ناوی نایینه وه خه ته نه ده کرین، ره ننگه زیاتر بکه ونه بهر دم مه ترسیی تووشبوون به ئوتیزم (ASD)¹. نه نجام و به لگهی هه لکشانی چاوه پروان نه کراوی ریژهی مه ترسیی تووشبوون به کیشهی فره چالاکیی له کورانی خه ته نه کراو له ناو خیزانه ناموسلمانه کاندای پیویستی به سه رنجه، به تایهت ئه وهی که که مبونوی داتاگان به ئه گه ری زور خه ملاندنی سه رچاوه مروییه کانمان به مه حافظه کارانه نیشان دهدات. بهو پییهی که خه ته نهی ناچاره سه ری له تافی کورپه یی و مندالی له سه رانسه ری جیهاندا به رفراوان بووه، ده بی توژیینه وه پشتراستکه ره وه کان له یه که مایه تیدا بن (فریش و سیمونس، 2015، ل 3).

ده ستیشان کردنی ئوتیزم له ماوهی چهند ده یه ی رابردوودا به شیوه یه کی به رچاو زیادی کردووه. ئه م بابه ته پرسیری زوری بو توژیهران دروست کردووه که هۆکاری زیادبوونی لهو شیوه چیه. بابه تی ننگه رانکه ره وهی دیکه ئه وه یه که کوران پینچ قات زیاتر له کچان تووشی ئوتیزم دهن، به لام بوچی؟ نایا شتیک هه یه که له میشکی پیوودا بو ماوه یی بی که ده بیته هۆی تیکچوونی گه شه کردن یان به هۆی کیشهی ژینگه ییه؟ دکتور مورتن فریچ، پسپوری پتا و دانیمارکییه، له سالی 2007 دا توژیینه وه یه کی له سه ر په یوه ندیی نیوان خه ته نه و ئوتیزم نه نجام داوه. ئه م توژیینه وه له گۆفاری نه نجومه نی شاهانه ی پزیشکی بلاو کراوه ته وه و به م شیوه یه: ئه و کورانه ی خه ته نه ده کرین، ئه گه ر میشکیان به ته واوی دروست نه بو، ئه وا کاردانه وه یان به رامبه ر به نازار نییه و له ته مه نی نو سالی دا ئوتیز میان بو ده ستیشان ده که ن. به لام پرؤفیسوری ئه مریتوس برین موریس² له زانکوی سیدنی له و باوه رده ایه که کورپه له هه ر ته مه نیکدا کاردانه وه ی سروشتیان ده بی؛ واته له به رده م ئه و نازاره ی که به سه رباندا ده سه پی ده گرین و به م شیوه دلته نگی خویان درده برن. به لام هه ندیک مندال هه ن له کاتی خه ته نه کردندا ناگرین و ته نانه ت ده شخه ون. بوچوونی ناوبراو له لایه ن ئامارگیریی ئوسترالیا وه پشتگیری لی کراوه که سه رباری ئه وه ی که له ده یه ی 1960 ریژه ی خه ته نه که می کردووه، به لام ده ستیشان کردنی ئوتیزم زیادی کردووه.³ که واته ئه م بابه ته په یوه ندیی به خه ته نه ی کورپه وه نییه و له وانه یه هۆکاریکی دیکه ی هه بیته. له گه ل هه موو ئه مانه شدا په یوه ندیی نیوان ئیش و نازاری خه ته نه کردن یان نازاره کانی تر له گه ل ئوتیزمدا هیشتا له ژیر لیکولینه وه دایه و له ئیستادا هیه به لگه یه ک نییه

1. autism spectrum disorder (ASD)

2. Emeritus Brian Morris

3 - بروانه: <https://khatneh.ir/circumcision-and-autism>.

که پيشان بدا خه ته نه کردن و لابردنی بهر پيست نه گهري تووشبوون به توتيزم زياد ده کات.

تهسک بوونه وه يان هه وکردنی مييا و هه وکردنی بۆري ميز
 يه کيک له زيانه لاوه کييه مشتومر بزويته کاني خه ته نه برتبييه له تهسکبوونه وه يان هه وکردنی مييا. رپژهی ئينسيانس له نيوان ۸ بۆ ۳۱ له سه د راپگه پيتراره. زياتر له و مندالانه دا رپوه ده دا که دواي خه ته نه کردن دايبي کران. ته شه نه سه ندي ئه م زيانه لاوه کييه به گشتي له مندالاني خه ته نه کراو زياتر له مندالاني خه ته نه نه کراوه. مييا به هۆي بهر که وتي له گهل ژينگه ئی نامونيکي (ميز) و ميکروبي ژينگه يي بريندار ده بيت. ئه م زيانه لاوه کييه زور بي مه ترسييه و بۆر ينگري کردن لبي باشتره له چهن د رۆژي يه که مي نه شته رگه ريدا منداله که دايبي نه کري يان له مه ودای زه مه نبي زور که مدا دايبييه که ي بگوردر پت. ئه م زيانه لاوه کييه درهنگ وه خته (لانيکه م چهن د مانگ دواي نه شته رگه ري) و هه وکردنی ميزي به دواوه يه (نه ربابي، 1379 ی هه تاوی).

هه وکردنی کۆنه ندامي ميز¹ يه کيک له و نه خۆشيانه يه که به هۆي په يوه ندييه ک که له گهل خه ته نه کردن پياوان هه يه تي گر ينگيه که زوري پي دراوه. ئه م جۆره هه وکردنه يه کيک له و هه وکردنه يه که له ناو مندالاندا باوه که به هۆي هه ستيار يي گورچيله له تافي کۆر په بي دا ده بيته هۆي تيکچووني گورچيله، بهر زبووني فشاري خوین (هايپرتانسيۆن)، سيپتي سيمييا به هۆي هه وکردنی بۆري ميز، سکاري گورچيله يي و له کار که وتي دريژخايه ني گورچيله. ده رکه وتي ئه م جۆره برين و زيانه لاوه کييانه زياتر له کاتي شيره خۆره يي دا رپوه ده دن. راسته هه وکردنی بۆري ميز له ناو کچان زياتره وه ک له کورپان، به لام له سه رته تاي شيره خۆره بي دا هه وکردنی بۆري ميز له ناو کورپاندا زياتره. نز يکه ي له سه دا يه ک بۆ ۲ ي کورپان پيش ته مه ني ده سالان تووش ي هه وکردنی بۆري ميز ده بن (ئيسماعيلي، 1384 ی هه تاوی؛ نه ربابي، ۱۳۷۹). شيکاري ئه نه جامي ۹ تافي کردنه وه ي کلينيکي ده ريخستوه که له سالي يه که مي ته مه ندا هه وکردنی بۆري ميز له کورپاني خه ته نه نه کراودا ۱۰۰ قات زياتر له کورپاني خه ته نه نه کراوه و هه روه ها ئه گه ري خه وانديان له نه خۆشخانه ۱۸ قات زياتره (ئيسماعيلي، 1384).

سه باره ت به چۆنيه تيي کاريگه ري خه ته نه له سه ر نه گه ري که م کردنه وه ي تووشبوون به هه وکردنی بۆري ميز ده توانين بلين به و پييه که ژينگه ي ناوه وه ي بهر پيست گه رم و

1. urinary tract infection (UTI)

شىدارە، دەپتە ھۆى بەرگىرى و زۆربوونى پاتۇژېنە كان¹، رەپوتېك كە بە ھۆى نزمى ئاستى كەرتى تەندروسىتېيە ۋە خىراترىش دەپتە ۋە. بۇ نمونە دەركە ۋە تۈۋە كە كۆرپە خەتەنەنە كراۋە كان زىاتر لە بۆرىى مىز و شوپىنى حال² دا توۋشى كلۇنيزاسىيۇنە ئۆرگانىزە مەكانى ئۆرۇپاتۇژېنىك³ ۋە كوۋ ئېشېرىشياكۆلى⁴ دەبنە ۋە، بابە تېك كە ۋا دەكا باكتىريا ئۆرۇپاتۇژېنىك بنوسىن بە رۋوكارى لىنچەى ناۋە ۋەى شوپىنى خەتەنە ۋە، كە بە پىنچە ۋە ناۋى رۋوى دەرە ۋەى شوپىنى خەتەنە (بەرىپىست) كراتىنيزە نىيە (WHO, 2007). ئەنجۈمەنى نەخۇشېيە كانى مندالانى ئەمىرىكاش لە رۋون كىرنە ۋەى ئەم بابە تەدا دەلىى زىادبۋونى كلۇنيزاسىيۇنە باكتىرىيە كانى بۆرىى مىز⁵، ھەر خۇيان ھۆكارى ھەۋە كىرنى كۆنەندامى مىزن. پىنوسىتە نامازە بە ۋە بىرى كە لە ماۋەى شەش مانگى بە كەمى ژياندا، ئۆرگانىزە مە ئۆرۇپاتۇژېنىكى لە دەۋرى بۆرىى مىزەلدانى كۆرپەى خەتەنەنە كراۋە لە چاۋ كورانى خەتەنە كراۋ زىاترە. ئەم كۆلۇنيزاسىيۇنە لە ھەر دوو گروپە كەدا [خەتەنە كراۋ و خەتەنە كراۋ] دۋاى شەش مانگ كەم دەپتە ۋە (AAP, 2012).

ھەر ۋە ھا لىكۆلۇنە ۋە كان يارمە تىي پىشتراست كىرنە ۋەى ئەم ئىدعايە يان كىردۋە. بۇ نمونە شىكارىي ئەنجۈمى ۹ تاقى كىرنە ۋەى كلېنىكى پىشانى داۋە كە لە سالى بە كەمى تەمەندا رادەى ھەۋە كىرنى بۆرىى مىز لە كورانى خەتەنە كراۋدا دۋادە قات لە كورانى خەتەنەنە كراۋ زىاترە. لە توپۇنە ۋە ۋەى كى دىكەدا دەركە ۋەى كە تىچۋى چارەسەرى ھەۋە كىرنى كۆنەندامى مىز لە كورانى خەتەنەنە كراۋدا ۱۰۰ ئەۋەندەى كورانى خەتەنە كراۋە ۋ ئەگەرى خەۋاندانىان لە نەخۇشخانە ۱۸ ھىندە زىاترە (ئىسماعىلى، ۱۳۸۴). كەۋاتە پىدە چى لابرېنى بەرىپىست يان كەم كىرنە ۋەى رېژەى ھەۋە كىرنى مىز لە كورانى لى بىكە ۋە ۋە ۋە. سوۋە كانى خەتەنە لە مندالانى كوردا كە رۋوبە رۋوى كىشەى ئاناتۋمىكى ۋە كوۋ گەرەنە ۋەى مىز يان ھەۋە كىرنى بەردەۋامى كۆنەندامى مىز دەبنە ۋە، زىاد دەكات (AAP, 2012).

ھەلبەت ھەندىك لە لىكۆلۇنە ۋە كانىش جۆرىك لە خەتەنە كىرنىان ۋە ك ھۆكارىكى كارىگەر بۇ رۋودانى ھەۋە كىرنى كۆنەندامى مىز ناساندۋە. لە ھەندىك لە لىكۆلۇنە ۋە كاندا دان بەۋەدا نراۋە كە ئەگەرى ھەۋە كىرنى كۆنەندامى مىز لە ئىسرائىل بە ھۆى ئەۋ

1. pathogens
2. uropathogenic
3. escherichia coli
4. periurethral area
5. periurethral bacterial

خەتەنەکردنەى كه له لایەن مۆهیلە نەریتیییەكانەوه ئەنجام دەدرین زیاتر لەو خەتەنەىە كه له لایەن پزیشكانی نەشتهرگەرییەوه ئەنجام دەدریت (WHO, 2010). خالیکی دیکه كه سەرنجمان بۆ روودانی ئەم جوړه هەوکردنە كه بە هۆی خەتەنەىە راده كیشی بابەتیكه كه كه متر باسی لى كراوه؛ واتە كۆمەلێك لیكۆلینەوى سەرنجراكیش كه روانگەىەكى جیاوازیان سەبارەت بە پەيوەندیی نێوان خەتەنە و هەوکردنی كۆئەندامى میز پێشنيار كردووه.

مندالان له چاو گەورسەلەكان كاردانەوى فیزیۆلۆژیی بەهێزترین بۆ نازار هەیه. خەتەنەکردنی كۆرانیس ئازاریكى قورس، ئەزمونیكى ناخۆش، زەبرەخس و تاقت پووكتین بە سەر مندالی خەتەنەكراودا دەسەپنیت. جگە لەمانە، خەتەنە دەتوانی سەرچەشنى خەوى مندال تىك بدا و دابراى مندال لە جیهانى دەورووبەرى، لەوانەش تىكچوونى خواردنى شیرى داىكى لى بكه ویتەوه. هەروەها بەلگە لەو كۆرپانە بێنراوه كه دواى خەتەنەکردن توانای مژینی مەمكى داىكیان لە دەست داوه. ئەمە كاتىك گرینگ دەبێ كه بۆمان دەربكەوى كه باكتریاكانى ئىشیریاكۆلى ناو گوو باوترین هۆكارى ئىتیلۆژىك¹ بۆ هەوکردنى بۆرى میزى بى زىانى لاوهكى لە ناو مندالان و كۆرپەداىە. شیرى مرۆف ئۆلیگوساكاریدی (oligosaccharides) تىداىە كه لەگەل میزکردنى كۆرپەدا لە لەش دەچیتە دەرووه و لەكاندنى ئىشیریاكۆلى بە شانەكانى كۆئەندامى میز لە ناو دەبات. هەروەها زانایانى ئىتالى و تویژەرانى سویدی ئەم كاردا پارێزەرەىەى خواردنى شیرى داىكیان پشتراست كردووتەوه. بەلام خواردنى شیرى داىك نە تەنھا لە كۆرپان، بەلكوو لە كچانىشدا، كه ئەگەرى تووشبوونیان بە هەوکردنى بۆرى میز چوار هێندە زیاتر لە كۆرپانە، ئەگەرى تووشبوون بە هەوکردنى بۆرى میز كەم دەكاتەوه. لە ئەنجامدا، هەندىك كەس راپانگەياندوو بە بەراورد لەگەل خواردنى شیرى داىك، خەتەنە بۆرپگى كردن لە هەوکردنى بۆرى میز چاك نىیە (NOCIRC, 2002).

سوودمەندنەبوون لە شیرى داىك تەنھا بەو قازانج و سوودانەى كه ئاماژەیان پى كراوه سنووردار ناییتەوه، بەلكوو بە گوێرەى كۆمەلگە پزىشكیەكانى ئۆستراالىا و كانادا و نامرىكا شیرى داىك گونجاوترین خۆراك بۆ كۆرپەكانە. خواردنى شیرى داىك بۆ كۆرپەكان سوودى خۆراكى، سۆزدارى، پەروەردەى، بەرگرى و ئابوورىشى هەیه كه هېچ بەدیلىك ناتوانی هاوتای بكات. خواردنى شیرى داىك دەتوانی پەيوەندیى داىك مندال

باشتر بکا و هۆگری بۆ ئەنجامدانی توندوتیژی لە تەمەنی گەورەسالییدا کەم دەکاتەوه. توێژینهوه جۆراوجۆرهکان کاردای خواردنی شیرى دایک نیشان دەدەن کە دەتوانین ناماژە بە پاراستنی کۆرپە لە هەمبەر ئاسم و هەناسەسوارى تافی مندالی، مردنى کۆرپە، سکچوون و هەوکردنى بۆرى مەزبەن. لە لایەكى ترهوه خواردنى شیرى دایک لە لایەن مندالی تازە لە دایکبوو قازانجى بۆ دایک هەبە، چونکە دەبیتە هۆى بەرزبوونهوى ئاستى ئۆکسى تۆسىن و سوودگەلى وهکوو کەمبوونهوى خوینبەربوونى دواى مندالبوون، خیراتر گەرانهوه بۆ کیشى پىش دووگىانى، باشتربوونهوى ئىسک بە شکانى کەمترى لەگەن و کەمبوونهوى مەترسى تووشبوون بە شپىرەنجەى هیلکەدان و مەمک، و فشارى دەروونى دواى مندالبوون کەم دەکاتەوه. هەموو ئەو قازانجانە بۆ ئەو دایکانەیه کە شیرى مەمكى خۆيان بە مندالەکانیان دەدەن.

خەتەنه و کارىگەرییه کەى لە سەر چىژى سىکسى

سەبارەت بە کارىگەرى خەتەنهى پىاوان لە سەر پەيوەندىيە سىکسىيەکانيان، باس و لىکۆلىنهوى جۆراوجۆر ئەنجام دراوه و ئەنجامى جۆراوجۆرى لى کەوتۆتەوه. پىستى بەرپىست (شوىنى خەتەنه) شوىنى کۆبوونهوى وەرگرە عەسەبىيە هەستیارەکانە کە لە کاتى وروژاندندا بەرەو پشەوهى نووکى سیرەت دەکیشرى و بە بەرکەوتنى لەگەل کۆرۆنا (شوىنى دەوروبەرى نووکى سیرەت) کە خوڤى لە چرپوونهوى ئەم جۆره وەرگرە دەمارىيانەدا سوودمەندە، دەبیتە هۆى هەستیارى سىکسى. سىکسۆلۆژیستەکانى ئەنجومەنى پزىشکى شاهانەى هۆلەندا لە سالى 2010 جەختيان کردۆتەوه کە بەرپىست لە چالاکى فیزیایى ئەندامى زاوژى پىاوانە لە کاتى جووتبوون و خۆرەحەت کردندا دەوریکى گرینگى هەبە. هەر بۆیە ئەم بابەتە گرینگە لە وتار و زۆر دىمانەدا خراوتە بەر باس کە خەتەنەکرانى پىاوان و برىنى بەرپىست (شوىنى خەتەنه) کە هەلگرى رێژەبەكى زۆرى وەرگرى دەمارىيە، دەبیتە هۆى کەمبوونهوى ئارەزووى سىکسى پىاوان و یان لە کاتى جووتبووندا پتووستیان بە کاتىکى زیاترە بۆ ئەوهى رەحەت بن. فاکتەرێکى دیکە کە لەم نێوئەندا ئەم ئىدعاىە دەچەسپىن کراتینەبوونى نووکى سیرەت و کەمبوونهوى هەستیارىيە کەیه تى. هەرچەندە هەندىک لە لىکۆلىنهوهکان دەرىدەخەن کە خەتەنه نابیتە هۆى کراتینەبوونى نووکى سیرەت، بەلام گریمانەى کراتینەبوونى پىستى حەشفە لە سەر ئەو باوهرەیه کە نەشتەرگەرى خەتەنه پىستى حەشفە دەخاتە بەر هەواى دەرهوه و جلى ژېرهوه و هتد و ئەم پىستە کراتینى زیاتر بەرھەم دەھینى،

ئهستوورتر و کهمههستیارت ده بیت. بهرگریمانه ی زوریکی له دژ بهرانی خه ته نه ئه وه یه که کراتینه بوونی پیستی شوینی خه ته نه (به ریست) پاش خه ته نه ده بیته هژی ئه وه ی ده ماره عه سه بییه کانی ئه م شوینه به قهت پیش خه ته نه ههستیارت نه بن و ئه مهش چیژی سیکیسی که ده کاته وه. (موغانلو، 2016)

• یک پژوهش که توسط دانشگاه گنت بلژیک در سال 2012 انجام شده نشان میدهد تحرک کننده ترین عصب های جنسی اندام تناسلی مرد عصب های ریگید بند هستند که تراکم آنها در لایه زیرین پیش پوست میباشد که بر اثر ختنه بیشتر آنها برداشته میشوند.^[۲]

ختنه باعث ناقص شدن و کاهش لذت جنس در مردان میشود یکی از جشن های احتماله و نادرست در کشور جنس «ختنه سورون» می باشد

آسیب به اندام کودک جشن ندارد

Bulbospongiosus muscle

Muscles of male perineum. (Bulbospongiosus visible at upper left.)

عوارض ختنه مردان

[۳] پژوهش های جدید نشان می دهند که واکنش ماهیچه پیازی اسفنجی در ۷۲٪ مردان ختنه شده به سبب برداشتن پیش پوست و حلقه آن، وجود ندارد.^[۴]

وینه ی ژماره 43: زیانه کانی خه ته نه کردنی پیاوان (لاپه ری ئیستراگرمی khatneh.no)

وینه ی ژماره 44: په کیکی له زیانه لاهه کییه کانی خه ته نه بریتیه له په رده دار بوونی ئه ندامی زاوژی که ریگری له کارکردی ته وای سیکیسی ده کات (هه مان) هه روه ها خه ته نه په یوه ندیی به نازاری زییه وه (واژینال) هه یه. ئه و ژنانه ی ها و به شی سیکیسی خه ته نه کراویان هه بوو که متر ناماده ی دریژهدان به په یوه ندیی که ده بوون و

دهیانویست به زووترین کات کوټایی پښ بهینن.¹ ژنانی بهرتوژیږینهوه بهم شیوه ههستی خوږیان سهبارت به سیکس کردن له گه ل پیاوانی خهته نه کراودا دهرده برن: ناسپاس، دواکه وتوو، بڼ مه بل، نائومیدکهر و نارازی. کاتیک هاو به شه سیکسیه که یان خهته نه کرا بو، ژنان ههستیان به ئینتیمای زیاتر له گه ل هاو به شه سیکسیه که یان ده کرد و ناسووده یی و گهرمی و رهمانندیی دوولایه نه و ته و او یان دهرده بری و له و سیکسه ی که کرد بو یان ههستیان به رهمانندیی زیاتر ده کرد. بۆ زیاتر روون کردنه وه ی بابه ته که پیوسته نه وه روون بگریته وه که نه مه به و مانا نییه که ژنان ناتوانن په یوه نندیه کی سؤزداری و سیکسیی خوږشیان له گه ل پیاوکی خهته نه کراودا هه بی، به لکوو نه وه دهرخه ری نه و مانایه یه که له هه لوموهرجیکدا که هه موو شته کان په کسان بن، نه گهری نه وه ی که په یوه نندیی سیکسی له گه ل که سیکی خهته نه کراودا چیڅه به خستر بی، زیاتره. (هه رانا، 1395).

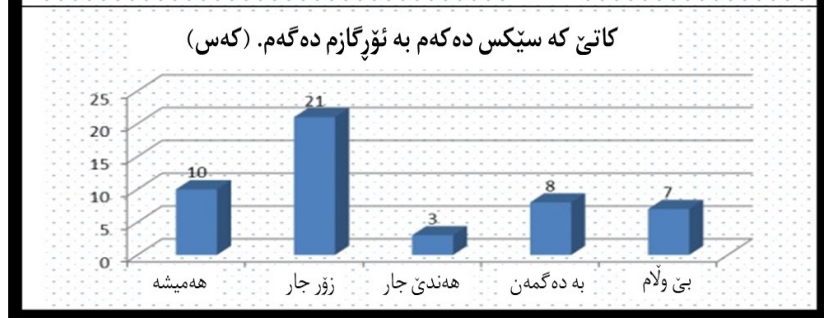
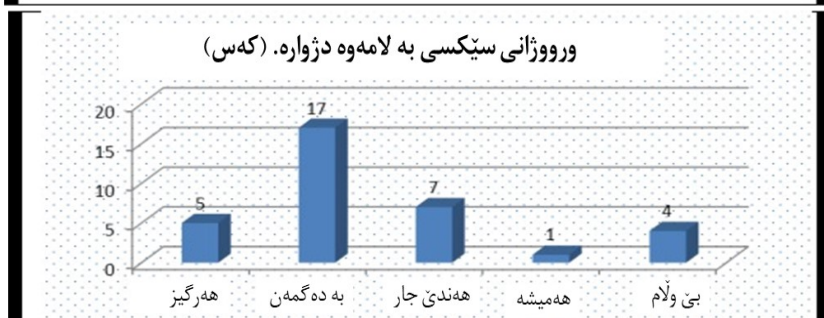
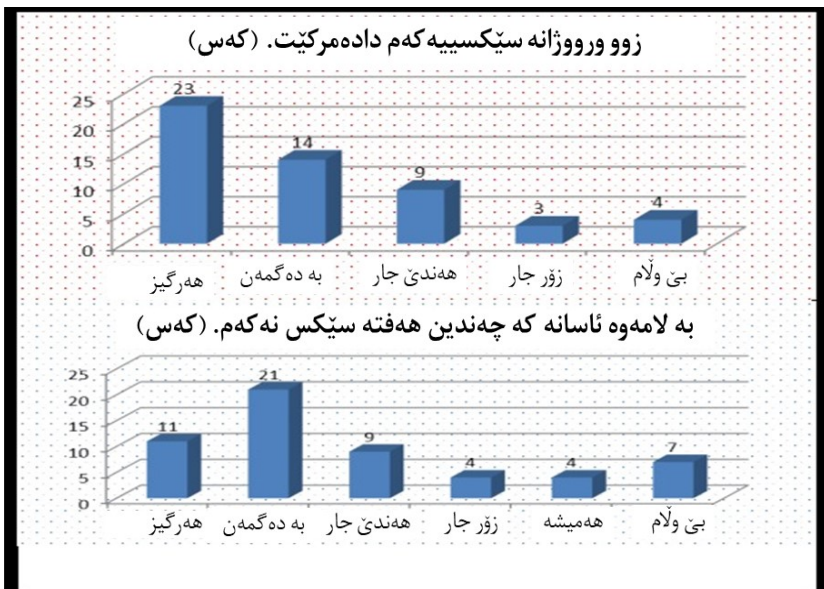
وه ک ناماژهمان پی دا، په کتر بریبه لینجه یی - پیستییه کان خاله تایبه ته کانی شانن که پیستی ناسایی ده کهن به په رده ی لینجه یی. نه م ناوچانه خاله حه شه ریبه سه ره کییه کانی له ش پینک دینن. په کیک له و خالانه پشینه ی سنووری به ریسته که تیدا پیستی دهره وه ی نه ندای زاوزی پیاو ده بیته رووی په رده ی لینجه یی به ریستی ناوه وه. له ناو هه موو نه و ناوچانه ی نه ندای زاوزی پیاو که پشکنینان بۆ کراوه، په کتر بریبه لینجه یی - پیستییه کان هه ستیارتین شوین له هه مبه ر لیکساوین و به رکه و تنن، واته نریکه ی دوازه هینده له نووکی سیره ت هه ستیارتیه. دهرکه وتوو په پنج خالی نه ندای زاوزی (که نه نیا له نه ندای خهته نه کراودا هه یه)، واته نه وانیه ی به خهته نه لا دهرین، له هه مبه ر لیکساوین و به رکه و تنن حه شه ری ترین به شه کانی نه ندای زاوزی پیاوین. واته هیلی برینی شریتی سکیی نه ندای زاوزی و توژیهران گه پشونه ته نه وه دهره نجامه ی که "خهته نه به شیوه ی کرده کی هه ستیارتین به شی نه ندای زاوزی پیاو لا ده بات".

بۆ زانیاری زیاتر (7)

ولامی پیاوانی خهته نه کراو به برسیاره کانی توژیږینه وه له مهر چۆنیه تی په یوه نندیی سیکسی

1- پروانه: گلدمن، رونالد، مالپه ری هه رانا: چگونه ختنه مردان به زنان آسیب می رساند؟ وه رگریانی بیهر روز جاوید تیهرانی، به راوری ده ستیپراگیشن: 1399/04/20 پر وانه:

<https://www.hra-news.org/?p=105352>

بە لام بۆچوونى جياوازىش سەبارەت بە كاريگەرىي خەتەنە لە سەر ھەستيارىي سېكسى ھەيە كە خەتەنە بىكارىگەر دەكا و لە ھەندىك ھالەتدا ھەك ھۆكارىك بۆ

باشترکردنی حه شه ریپوون و سینکس هه لده هینجریت. ینگومان به لگه ی نه یارانی خه ته نه ش سهرنجر اکیشه. ده توانین نات ه بایی نه نجامه و ده دسته اتووه کان بو هوکاری جوړاو جوړ بگه رپینه وه. بو نمونه ده توانین په کیچک له هوکاره کاریگه ره کانی نه م باه ته گری بده یه وه به هه لپژاردنی که سی خه ته نه کراو یان په یوه سستی بکه یه وه به هوکاری پزیشکی (WHO, 2007). جینیفیر بوسیو¹، کارولین پاکال² و سته یفن ستیل³ له زانکووی "کوینیز"ی کاناډا له تاقی کردنه وه په کدا له سالی 2016 پشانیان دا که خه ته نه کردن هیچ کاریگه ریبه کی له سهر هه ستیاری به ریپست و به شه کانی تری پیستی نه ندامی زاوژی پیاو دانانیت.⁴ له م تاقی کردنه وه دا که به که لک وه رگرتن له شیوازی تاقی کردنه وه ی هه ستیاری چه نډایه تی⁵، پینواندنې راسته و خوږاده ی هه ستیاری پیست نه نجام درا، 62 پیاو له نیوان ته مهنی هه ژده بو سی و حه وت سالان (30 که سی خه ته نه کراو و 32 که سی خه ته نه کراو) به شدار بیان نواند. نه م توژیینه وه هیچ جیاوازیه کی له نیوان هه ستیاری حه شفه و دیکه ی شوینه کانی نه ندامی زاوژی ههر دوو گروپی خه ته نه کراو و خه ته نه کراو دا به دی نه کرد و توژیهران گه یشتنه نه و نه نجامه ش که خه ته نه هه ستیاری نه ندامی زاوژی پیاو ناگورې و به لگه سهره تاییه کان نیشان ددهن که به ریپستی نه و که سانه ی که خه ته نه کراون هه ستیارتین به شی نه ندامی زاوژی پیاو نییه. (مغانلو، 2016)

خالیکې دیکه که سهرنجر اکیشه نه وه یه که ژماره یه کی زوری پیاوان له ته مهنی کوږ په یی یان له مندالیدا نه م نه شته رگه ریبه به نه زمون ده کن. بویه جیاوازی نیوان سینکس کردن به نه ندامی زاوژی خه ته نه کراو و نه و چیژهی که لسی ده که ویته وه و نه ندامی زاوژی خه ته نه کراو نازانن. به لام به گشتی پیویسته ناماژه به وه بکری که "چیژبردن" په کیچک له و باه ته ده گمه نه زهینیا نه په⁶ که کهسانی جیاوازی ده توانن له سهر باه ته کیکی جیاوازی بوچوونی جوړاو جوړیان هه بی، ههر وه ک چون له روانگه ی که سیچ وهرزش کردن، دووشگرتن به ناوی سارد، یان خواردنه وه ی چای تال ده توانی چیژبه خش

1. Jennifer A. Bossio
2. Caroline F. Pukall
3. Stephan S. Steele

4- بو زانباری زیاتر بروانه:

Examining Penile Sensitivity in Neonatally Circumcised and Intact Men Using Quantitative Sensory Testing .

5. quantitative sensory testing
6. subjective

بئ و له پروانگه یه کی دیکه وه په ننگه وه ک کرده وه یه کی نازار به خش هه ژمار بکریت. بیل (2005) پئی وایه چیژ و ورووژانی سیکسی شیوی پیواندن و چه ندایه تی هه لگر نیسه. هه ندیک له لیکولینه وه کان هه مه یان پشتراست کردو وه.

ئیش و مه ترسییه کانی خه ته نه له سه ر مندالی ساوا

تویژینه وه جیاوازه کان پشتراستی ده که نه وه که کاردانه وهی کورپه بو نازار هاوشیوه و زیاتر له کاردانه وهی گه وره سالانه. رۆبیرت وهن هاف¹، بزیشکی پسیوری مندالانی میشیگان که چه ندین تویژینه وهی له سه ر خه ته نه هه نجام داوه، کاردانه وهی کورپه یان به م شیوه باس کردووه: خه ته نه نه که ته نها ده بیته هوئی ئیش و نازاریکی زور، به لکوو نه گه ری خنکان و کیشی هه ناسه دانیش زیاد ده کات. لیکولینه وه بزیشکیه کان هه لکشانی به رچاوی لیدانی دل و ناستی هورمونی سترسی خوین پیشان ده دات. هه ندیک له کورپه کان ناگرین چونکه تووشی شوک ده بن. به پنی پیناسه کلینیکیه کان و راپورتی تویژه ران، خه ته نه خه ساره ت به خشه؛ ته نانه ت کاتیک ده رمانی نازار شکین به کار ده هینری (ده رزی، باشترین بژاردی تاقیکراو)، ته نها راده یه ک له نازاره که ده شکیت. بنگومان کاریگه ریه کانی خه ته نه جیاواز و هه ندیک جاریش دژ به یه کن. بیهوش کردنی گشتی بو مندالی تازه له دایکبوو مه ترسیداره. هه لکشانی ناستی هویشیاری دایکانی جووله که به رامبه ر به نازاره سه خته کانی خه ته نه وای کردووه که ریزهی پرسیاری سه باره ت به خه ته نه و پشتگوینخستی هه م کاره له ناو به شیک له جووله که کان زور بووه، به جوریک که له سالانی رابردوودا ده یان وتار له بلافوکه به ناو بانگه کانی جووله که سه باره ت به خه ته نه بلاو کراونه ته وه. پینج خاخام کتیبیک پشتراست ده که نه وه که گومان له خه ته نه ی جووله که کان ده کات. هه لبت ناتوانین به م زووانه هه موو کاریگه ریه کانی خه ته نه بزانی. به لام ئیستا هه ونده زانباریمان هه یه که بوچیه تی و کاریگه ریه کانی هه م نه ریته فره هه نگیه به خه یه ژیر پرسیاره وه، به تایه ت بو هه وهی که ژان هان ده درین تا له بریاری خه ته نه کردنی کوره کانیاندا به شداری بنوین (گولدمه ن، 2016).

ئاراسته ی خه لک ناسانه

خه لکناسی (هه نترۆپولۆژی) یه کیک له یه که مین و گرینگترین ئاراسته زانستییه کانه که دیارده ی خه ته نه له ناو کومه لگا جیاوازه کانداتاوتوی ده کات. هه ر له سه ره تاوه و له

1. Robert Van Howe

بهره‌توه ناراسته‌ی خه‌لک ناسی ناراسته‌یه‌کی نۆرماتیف و پیشنیاری نه‌بووه به‌لکوو ناراسته‌یه‌ک له پیناو تیگه‌یشتن له‌گه‌ردوون بووه. سه‌بارت به‌دیاردی خه‌ته‌نه‌ش ئه‌م ناراسته‌ر په‌چاو کراوه. له‌م به‌شه‌دا هه‌ول ده‌دری که به‌لیکدانه‌وه‌ی خه‌لک‌ناسانه‌ی خه‌ته‌نه‌ تیگه‌یشتنیکی ته‌واوترمان لینی هه‌ییت.

خه‌ته‌نه له‌ئه‌ده‌ب و فهره‌نگی جه‌ماوه‌ریدا

داب و نهریتی کۆنی خه‌ته‌نه له‌ئیراندا نه‌ته‌نیا له‌بیر و باوه‌ر و بریاره‌گرینگه‌کانی وه‌کوو هاوسه‌رگیری له‌ژیانی رۆژانه‌ی ئیرانییه‌کاندا رۆل ده‌بینی، به‌لکوو له‌چیرۆکه‌ ئه‌ده‌بییه‌کان، مه‌ته‌له‌کان، سه‌فه‌نامه و کتیه‌ ئه‌ده‌بی و میژوو‌یه‌کانیشدا خۆی ده‌نوییت. یه‌کیک له‌به‌شه‌کانی فهره‌نگی کۆمه‌لگا که ده‌توانی ده‌رکه‌وته‌ی بیر و باوه‌ر په‌سپاوه‌کانیان بێ، چیرۆک و مه‌ته‌ل و نوکته‌کانه‌ که به‌دریژیی چه‌ندین سال‌بیر و باوه‌ری سه‌بارت به‌خه‌ته‌نه‌ی قوولتر کردووه‌ته‌وه و چۆته‌ ناو‌گفتوگۆی رۆژانه‌ی خه‌لک تا ئه‌و راده‌ی که "ئه‌غله‌ف" یان "خه‌ته‌نه‌نه‌کراو" له‌ئه‌ده‌بی جه‌ماوه‌ریی زۆریک له‌ولتانی ئیسلامی بۆ گالته‌کردن به‌ناموسلمانانه‌کان به‌کار ده‌بریت. هه‌روه‌ها به‌پیی ئه‌و باوه‌ره‌ی که خه‌ته‌نه‌ ئاره‌زووی سیکی که‌م ده‌کاته‌وه، زاراوه‌ی "ئینولغوله‌فا" (ابن الغلفاء) له‌زمانی عه‌ره‌بیدا وه‌ک ناماژه‌یه‌ک بۆ پیاوی "حیز" به‌کار هاتووه. له‌ناو عه‌ره‌به‌کاندا په‌ندیکی به‌ناوبانگ هه‌یه‌ که ده‌لی "کوره‌که‌ت به‌تریشته‌خه‌ته‌نه‌ بکه‌ با‌چاو له‌ده‌ستی خه‌لک نه‌بیست"¹، له‌زمانی تورکیشدا په‌ندی له‌م چه‌شنه‌هه‌یه‌ که ده‌لیت: "کوره‌که‌ی سونه‌ته‌ ده‌کا، منه‌تیش به‌سه‌ر دراوسیدا ده‌کا"² یان "ئه‌م خه‌ته‌نه‌چییه‌ له‌تیغه‌که‌ی توند و تیژتره"³. (سعیدی، 1390)

فارسی‌زمانان په‌ندی "نان‌خه‌ته‌نه‌ی دادوهره" (خته‌سوران قاضی است) به‌کار ده‌هینن کاتیک ئاپۆره‌یه‌کی زۆر بۆ بابه‌تیکی ناگرینگ کۆ‌ده‌بنه‌وه‌ یان مه‌به‌ستی سه‌ره‌کی له‌ئه‌نجامدانی کاریک له‌ژیر په‌رده‌ی کاریکی دیکه‌دا بشارنه‌وه‌ و ده‌سته‌واژه‌ی "ده‌ستیکی خه‌ته‌نه‌نه‌کراو هه‌ل‌نیه" واته‌ ناژه‌لیک که به‌ده‌ستی پیاویکی خه‌ته‌نه‌نه‌کراو سه‌ر بپروری هه‌ل‌نیه. هه‌ر له‌به‌ر ئه‌م هۆکاره‌هه‌ندیکی له‌فارسی‌زمانه‌کان، بۆ وینه‌تاجیکستان، له‌

1- طه‌ر ابنک بالقاس و لا حاجه‌ الناس

2- وغلونه سنت ایلر، قونشوسینه منت ایلر

3- سنتچی پیاغاندان ایتیدیر

بری خه‌ته‌نه‌کردن، ده‌سته‌واژه‌ی "ده‌ست‌ه‌لال‌کردن" به‌کار ده‌هینن. هه‌روه‌ها خه‌لکی بروجی‌دیش په‌ندیکیان هه‌یه‌له‌ شیوه‌ی ده‌سته‌واژه‌ی "یارو بیه‌اوساگ گن سبی ک" چیرۆکی وه‌ستایه‌که‌که‌قرانیکی وه‌رده‌گرت و سه‌گی خه‌ته‌نه‌ده‌کرد. ئینجا دوو قرانی وه‌رده‌گرت بۆ شتنی ده‌ستی که‌به‌هۆی خوینی سه‌گه‌وه‌گلاو بووه؛ ئەم په‌نده‌ناماژه‌بۆ شتی‌ک ده‌کا که‌زیانه‌که‌ی له‌سووده‌که‌ی زیاتره. له‌ناو‌عه‌ره‌به‌کانی خووزستانیشدا په‌ندی‌ک هه‌یه‌که‌ده‌لی "بَعْدَ مَا شَاب طَهْرُوه": واته‌پاش پیری خه‌ته‌نه‌یان کرد و له‌حاله‌تگه‌لێکدا به‌کار ده‌هینری که‌ده‌رفه‌تی‌ک فه‌وتینرابیت (تورابی و حوسه‌ینی کازروونی، 1392).

له‌ئه‌ده‌بیاتی کۆنی ئیرانی‌شدا به‌شیوه‌ی جۆراوجۆر باسی خه‌ته‌نه‌کردن کراوه و نیشانه‌کانیشی له‌به‌ره‌می شاعیرانی گه‌وره‌ی وه‌ک مه‌ولانا و حیکایه‌تگه‌لی زانیانی وه‌کوو شیخ به‌هایی به‌دی ده‌کریت.

در آن خانه سماع ختنه‌سور است
ولیکن با طهوران خانه‌خانه
ئهم دێره‌شێعره‌یه‌کی‌ک له‌دێره‌کانی غه‌زه‌لی ژماره‌ ۲۳۴۵ دیوان شه‌مسه‌که‌تیبدا
جگه‌له‌ناماژه‌کردن به‌رپۆره‌سمی "خه‌ته‌نه‌کردن"، وشه‌ی "پاک‌کردنه‌وه (طهور)" یش به‌کار هاتوه، که‌ناماژه‌به‌خه‌ته‌نه‌ده‌کات.

این جزا تسکین جنگ و فتنه‌ایست
آن چو اخصاست و این چون ختنه‌ایست¹
ئهم شاعیره‌به‌ناو‌بانگه‌ی ئیران له‌سه‌ده‌ی هه‌وته‌می کۆچیدا له‌دێرپێکی دیکه‌ی مه‌سنه‌وی له‌چیرۆکی‌کدا که‌باس له‌ژنی‌ک ده‌کا که‌خۆی و هاوسه‌ره‌که‌ی میوانیان هاتوه:
سوی ختنه‌سورکرد آنجا وطن
ماند مهمان عزیز و شوهرش²
هه‌روه‌ها ئه‌نوری شاعیری سه‌ده‌ی شه‌شه‌می کۆچی، له‌دێرپێکدا وه‌رگرتی شتی‌ک له‌ده‌ستقوو‌چاو‌یک به‌دیاریه‌کی وه‌ک خه‌ته‌نه‌شووبه‌هاندووه و ده‌لی:

ازو بستان کزو بسیار باشد
عطای او بود چون ختنه‌کردن³
ئهم دێره‌وه‌بیره‌هینه‌ره‌وه‌ی په‌ندی "موویه‌کیش له‌به‌راز که‌م بیه‌ته‌وه‌باشه‌یه."
حه‌بیبو‌لا قانانی شاعیری سه‌رده‌می قاجاریش، گۆنای هه‌لتۆقیوی خپری سیوی

1- مه‌وله‌وی مه‌سنه‌وی، ده‌فته‌ری چواره‌م، اطوار و منازل خلقت آدمی از ابتدا.
2- مه‌وله‌وی مه‌سنه‌وی، ده‌فته‌ری پینجهم، هه‌قابه‌تی ئه‌و میوانه‌ی که‌چووه‌مالی ژن و پیاوه‌که‌و باران باری و میوانه‌که‌له‌ماله‌که‌دا دایکوتا.
3- انوری، دیوان اشعار، مقطعات.

چه ناکه‌ی که سیکی به کاریگه‌ریه کانی خه‌ته‌نه شوو بهاندووه و ده‌لی:

تحت الحنکش طوق زنان گرد زرخدان
 همچون اثر ختنه بر اطراف ذکر بر¹
 بیدیل دپه‌لوی شاعیری غه‌زلی سه‌ده‌ی یازده‌هم، شاعیریکی دیکه‌ی ئیرانییه که
 باسی خه‌ته‌نه‌ی کردووه و له دپړیکدا وتوویه‌تی:
 سربریدن در طریق وهم رسم ختنه داشت

نفس کافر را درین صورت مسلمان یافتم²

خه‌ته‌نه له ده‌قه‌ه‌ده‌بییه کانی ئیرانییدا چ له هه‌قایه‌ت و چیرۆک و چ له ده‌قی نایینی
 شاعیران و غیرفانه‌کاندا خۆی نواندووه. بۆ نمونه ناسر خه‌سه‌رو قوبادیانی له کتیبی وجه
 دین (گفتار شانزدهم، ل ۱۴۱) سه‌باره‌ت به پئویستی غوسلی دوا‌ی جووتبوون
 ده‌فه‌رمووی: "ئیمه ده‌لین به فه‌زلی خودای گه‌وره، جووتبوون له ناوه‌اته‌وه‌ی پشت
 واجبه، ته‌نانه‌ت نه‌گه‌ر جووتیش نه‌بن و له لیک‌کووتنی دوو خه‌ته‌نه‌کراو ته‌نانه‌ت نه‌گه‌ر
 ناویش نه‌رژیته ناو هه‌ناوی ئه‌وی دیکه‌وه ...".

شیخ به‌هایی، حه‌کیم و بیرکاری زانی سه‌ده‌ی ۱۰ و ۱۱، له کتیبی که‌شکول چیرۆکی
 به‌م شیوه ده‌گیریته‌وه: "ئه‌سمه‌یک ده‌گیریته‌وه که رۆژیک گه‌یشتمه لای هۆزیک و پاچه
 گۆشتیکم خوارد که به پتیکیان به‌ستبووه‌وه، له خواردندا به‌رده‌وام بووم. که خواردنم ته‌واو
 کرد، ژنی خاوه‌نی چاداره‌که هاته‌ده‌روه و وتی: ئه‌وی به په‌ته‌وه‌م کردبوو چی لئ هات؟
 وتم خواردیانم. وتی: ئه‌وه خواردن نه‌بوو، من ژنیکم که کچان خه‌ته‌نه ده‌که‌م. و هه‌ر
 جاریک که که‌سپک خه‌ته‌نه ده‌که‌م، ئه‌وه‌ی ده‌پیرم به‌م په‌ته‌وه‌ ده‌یبه‌ستمه‌وه". (شیخ به‌هایی
 (بی‌تا)، ده‌فته‌ری چوارم، ل 511).

شیخ به‌هایی له چیرۆکیکی دیکه له که‌شکولدا باسی له‌وه کردووه که له ناو
 موسلماناندا خه‌ته‌نه‌کران بابه‌تیکه که ده‌بیته هۆی شه‌رمه‌زاری و سه‌رشۆری و ده‌لی:
 "فه‌رزداق به زیادی کوری عه‌جه‌م که سه‌رقالی هۆنینه‌وه‌ی شیعر بوو، وتی: هۆ
 خه‌ته‌نه‌کراو، دیسان ده‌په‌یقی؟ زیاد وتی: په‌له‌ت له‌وه‌وه‌اله کرد که دایکت پیی داوی؟
 فه‌رزداق وتی: وه‌لامیکی بی‌وه‌لامه" (هه‌مان، ده‌فته‌ری سپیه‌م، ل 339).

په‌شیده‌دین مه‌بیودی له "کشف الاسرار و عده‌الابرار" له شیکاریی سووره‌تی
 به‌قه‌ره‌دا، وه‌ک که‌سپک باس له حه‌نیف ده‌کا که دۆستی خودایه و خه‌ته‌نه‌کراوه. ناوبراو

1- قاتی، دیوان اشعار، قواید، ژماره 177. له ولّامی قه‌سیده‌ی سووزنی سه‌مه‌رقه‌ندی.

2- بیدل ده‌لوی، دیوان اشعار، غزلیات، ژماره 2.

له به‌شینیکی دیکه‌ی ئەم کتیبەدا باس له پینچ فەرمانی خودا بۆ "سەر" و پینچ فەرمانە‌کە‌ی بۆ "جەستە" ی مرۆف دەکا، که خودا به‌وانه ئیبراهیمی تاقی کردوه: "به‌لام ئەو پینچ فەرمانه که له سەردان: ئاو له دەم و لوت‌هە‌ل‌دان و شتتی ددان و سمیل‌تاشین و دوولەت‌کردنی قژی سەر و پینجە‌ی دیکه‌شی که له جەستە‌دان: خەتە‌نە‌کردن و نینۆک برین و تاشینی تووکی ژێر باغە‌ل و تووکه‌بەر و به‌ ئاو قنگ‌شۆردن (مە‌بیۆدی، 1382 سوورەتی به‌قەرە، ل 345).

له نێو شاعیر و حە‌کیم و قسە‌زانانی فارسدا که زۆر به‌یان له سەر جێ‌ه‌جێ‌کردنی فەرمانە ئیسلامیەکان سوورن هە‌میشە پشتیوانیان له خەتە‌نە کردوه، که سائیکی وه‌کوو عوبە‌ید زاکانی تە‌ن‌ز‌ن‌و‌سی سە‌ده‌ی هە‌ش‌ته‌می هیجریش هە‌ن که به‌ ر‌وانگە‌یه‌کی گالته‌جارانه و گوماناییه‌وه له خەتە‌نە بروانن. عوبە‌ید زاکانی له چیرۆکی‌کدا له‌رباره‌ی پیاویکی مە‌سیحی که ببوو به‌ موسلمان ده‌لی: "پیاویکی مە‌سیحی بووه موسلمان، موحتە‌سیب (شاره‌وانیی کۆن) وتی خەتە‌نە‌ی بکه‌ن. کاتیک مە‌سیحییه‌که ملی به‌ خەتە‌نە نه‌دا، ویستی ببێته‌وه به‌ خاچ‌پەرست، وتیان له نایین لای داوه و ده‌بێ سە‌ری ب‌برن. کاتی مه‌رگ لیان پرسی که موسلمانیتیت پێ چۆنه؟ وتی: نایینکی سه‌یره! هەر که سینک بچیته ئاو ئەم نایینه‌وه سە‌ری کیری ده‌برن و ئە‌گەر بیهه‌وی وازی لی بینی، سە‌ری ده‌برن" (فە‌شه‌می، 1380).

خەتە‌نە به‌ چه‌مکی جیا‌وا‌زه‌وه هاتۆته ئاو ئە‌ده‌بی جە‌ما‌وه‌ری و زمانی کووچه و کۆ‌لان‌ه‌وه. بۆ نموونه په‌ندی "کورە‌که خەتە‌نە ده‌کرێ، کچه‌که ده‌گری" بریتیه له خۆ‌ن‌اندن بۆ شتی‌ک یان کارێک که په‌یوه‌ندی به‌ که‌سه‌که‌وه نییه، یان وشە‌ی "خەتە‌نە‌کردوو" و "خەتە‌نە‌کراو" بۆ ئە‌وه که‌سانه به‌ کار ده‌هێنرێ که تە‌ما‌ح‌کار و پارە‌خۆ‌شه‌ویستن.

سه‌باره‌ت به‌ خەتە‌نە له ئاو ئە‌ده‌بی جە‌ما‌وه‌ری گە‌لانی دیکه‌شدا زاراوه و مه‌ته‌لمان هه‌یه. بۆ نموونه له ئۆ‌کرانیا که ر‌یژه‌ی خەتە‌نە‌کردنی پیاوان 23 له سە‌ده، چیرۆک هه‌یه که ده‌لێن: "پیاویک ده‌چیته دوو‌کانیک که کاتر‌میر‌یک له سە‌ری هه‌ل‌واس‌رابوو. بۆیه ده‌پرسی: ئایا ئە‌مه کاتر‌میر‌سازیه‌یه؟

نه‌خیر ئیمه لێره خەتە‌نە ده‌که‌ین.

خەتە‌نە ده‌که‌ن؟! ده‌ی که‌واته بۆچی وینە‌ی کاتر‌میر‌تان له سەر درگای دوو‌کانه‌که هه‌ل‌واسیوه؟

ب‌وورن، ئیشی ئیمه خەتە‌نە‌کردنه، چاوه‌ر‌پێ له سەر دوو‌کانه‌که چی دا‌بنین؟

ئوهی دیاره ئهوهیه که خهتهنه له ئهدهب و کولتور و فرههنگی باودا به جوړیک خراوته پروو که بوته رهمزی موسلمانن و فاکتهریک بو جیاکردنهوه له ناموسلمانان و کوترول کردنی ئارهزوی سیکسی و دوورکهوتنهوه له زیادهپوچی له سیکس کردن و ههروهها نیشانهای پاکي و حهلالی له ههمبهر گلاوی و ناپاکي بو ئه و کهسهیه که ئهنجامی دههات. بیگومان زورهی که له بیوانی ئهدهبی فارسی له ژیر کاریگهیری ئاراسته ی نایینی و پیشگریمانهکانی نایینی ئیسلامدا بوون، جگه له چهند حالته تی دهگمهن نه بی که ههندی له زانایانی ئهدهبی به گومان و پهخنهوه سهیری ئه م کرده و دیاردهیان کردوو و پهخنهیان له پیگه و ئاراسته ی نایینی خهتهنه گرتوو.

باوهره گشتیهکان سهبارت به ئاههنگی نان خهتهنه له ناوهندی له نهتهوهکانی ئیراندا

ئهدهبیاتی فؤلکلور یان جهماوهری، بهشی سهههکی فرههنگ و کولتور و بیر و باوهری ههر کومه لگایه که بهر بلاوی ئهدهبیاتی جهماوهری له نهدهبیاتی فرهمی زیاتره، چونکه بهردهنگ و خولقینهه سهههکیهکانی خودی خه لکن که به بی قوتابخانه و ریپاز و زانکو له بهستی نی ژیاندا زانیاری وهدهست دینن. له م بهشدا ههندی له م باوهره باوانه تاوتوی دهکین که به درپژایی چهن دین سهده له سهه دیاردهی خهتهنه و دابونه ریتی په یوهندیار به م دیارده دروست بوون و باسیان لی کراوه و پشتاوپشت گواستراونه تهوه و به م شیوهی ئیستا گه پشتهوه ته دهست نهوهکانی ئیستا.

له ناوچه و دهقههه جیا جیاکانی ئیراندا نمونه ی بیر و باوهری فرههنگی په یوهست به ئاههنگی خهتهنه (نان خهتهنه) ده بیرو، بو وینه ده توانین ئامازه بکهین به مردنی باوک پیش زاوایه تی منداله که ی له نهگهری ئاههنگ نه گپران و نه دانی نانی خهتهنه ی کوره که ی، له شیمدانی پیستی خهتهنه کراوه و هه لواسینی له ناو مالدا بو ئهوه ی پیاوهری وه بیر منداله که بخاتهوه، فریدانی پیستی خهتهنه له ناو شوینگه لی وه کوو قوتابخانه بو ئهوه ی کوره خهتهنه کراوه که له خویندندا تیکوشهر بی و پادانانی دایک له ناو دهفر یان هوزی ئاوبه هیوای زووساړیژ بوونی برینی منداله خهتهنه کراوه که ی. له لایه کی دیکه شهوه له ناوچه جیا جیاکانی ئیراندا، سهبارت به ئاههنگ و ریوره سمی خهتهنه بیر و باوهری دژ به یه ک بهدی ده کریت. بو نمونه له لارستاندا ههندی که س پیمان وابوو که نه گهر کوریک به ته نیا خهتهنه بکری و هاو بهشی نه بی، سهری که له شیریک ده برن یان لوله ی مسینه ی گلینه ی ده شکینن بو ئهوه ی نگرسی و شومی لی ده ربکه ن. به لام له ههندی که شوین

وه کوو تفرش قهت دوو مندال پیکه وه خه تهنه ناکهن، چونکه پیمان وایه ژماره ی نهو که سانه ی له رۆژنیکدا خه تهنه ده کرین ده بی تاق بی و نه گهر جووت بی، پیویسته که له شپړیک یان مهر پیک سهر بپرن بو نه وه ی نه م ژماره تاق بیست. نه گینا په کییک له کوره کانی مال ده مریت (باوه ند سه واد کووه ی، 1388 ی هه تاوی).

هه روه ها نهو پیسته ی که له خه تهنه دا ده پردرئ بو چاره سهر ی نه زوکی و چاکبونه وه باشه. به پنی باوه ری نهوان، نه گهر نهو پیسته پراوه وشک بکه نه وه و له هاوه نیکدا بیهارن و له گهل خوړاکی دیکه بیدهن به پیاویک، نهوا خو شه ویستی پیاوه که بو ژنه که ی زیاتر ده بی و نه گهر ژنیک سووری بکاته وه و بیخوا، نهوا کوړ په که ی هوگری ده بیست. هه روه ها نه گهر ژنیک خواری کوری بی، ده بی گهر ماوگهرم بیخاته گهرووی و قوتی بدات. هه ندپیک که س پیمان وایه نهو پیسته ی له کاتی خه تهنه کردندا ده پردرئ پیویسته به جیا ببر ژنیری و بدرئ به کوړ په بو نه وه ی جهسته ی هیچی که نه بی، چونکه رۆژ په نجا هه زار ساله و نهو کاته ی که با گهر دیله کانی جهسته کو ده کاته وه و مروشه کان دووباره دروست ده کرینه وه جهسته ی ناتهواو نه بیست. هه ر له م باره وه ده توانین ناماژه به زاراوه یه کی باوی به شپیک له دانیش توانی بیر جه ند له خوړاسانی باشووریش بکه یین که ناماژه بو سهر به خوپی و گیره نه بون ده کا: "پیویسته مروشه پیستی کیری خو ی بخوا، به لام منه تی قه ساب نه کیشت".

له ره شتدا وا باوه که پیستی خه تهنه کراو بکه ن به لق و پوی داری هه نار و بو ماوه ی جهوت رۆژ له ژوور سهر ی منداله که دا پینین. گروپیکی دیکه ش دوا ی برینی به ریپست، ده پیکه ن به په تیکدا و له ملی منداله که ی هه لده واسن و پاش جهوت رۆژ ده یخه نه بهر که له شپیر. له هه ندپیک له ناوچه کاندایک بو نه وه ی برینی منداله که ی سارپژ بیتته وه، پیسته پراوه که له گهل پیواز و سیر له شیشی ده کرد و له میچی چیشته خانه که دا هه لیده واست. گروپیک پیمان وایه نه گهر نهو غه فله له ژیر زه ویدا چال بکه ن، کوره که له ته مه نی گه وره سالیدا ده بیتته پیاویکی ژیر و نه گهر فرپی بدنه ناو دووکانی جووله که یه ک، منداله که نارم ده بی و که متر ده گری. یان لۆکه ی سووتایان به سهر به ریپستدا ده پرژاند و دوا ی نهو ره وونی نیوکی هو لووی سووتای هار دراو یان رۆنی قرژانگ¹ یان له شوینی خه تهنه ده دا. یان جاری وا بوو له به امبه ر پیدانی پاره پیستی خه تهنه یان له خه تهنه چی

1- رۆنی چرا یان (رۆنی کهرچه ک) یان ده خسته شووشه و هه رچی قرژانگ له ناو مالدا هه بوایه ده یان تو پاند و ده یان خسته ناو نهو شووشه وه و وه ک ده رمانی برین به کاریان ده هینا.

وهرده گرت. هه ندیک له تارانیه کان ئیده عای ئه وه یان ده کرد که جووه کان به پیستی خه ته نه کراو رۆنی مروڤیان گرتووه. به لام ئه مروڤ هیچ کام له م بیر و باوه پرا نه باویان نه ماوه (هه مان).

وینیه ژماره ٤٥: ناههنگی نان خه ته نه له یه کینک له شاره کانی باکووری ئیران (هه والده ربیی میهر)

وینیه ژماره ٤٦: دیمه نیککی رپوره سمی خه ته نه له ئیران (هه مان)

ناههنگی نان خه ته نه رپوره سمیکه که هه تا ئیستاش له ناو هه ندیک له نه ته وه کان و له زۆریک له شاره کانی ئیراندا باوه، به لام شیوازی ناههنگ گپرا نه که تا راده به کی زۆر گۆراوه و ئیستا رپوره سمی خه ته نه زیاتر به شیوازی ناههنگی گه وره و هاوشپوهی ناههنگ گپرا نی ئیستا به رپوه ده چیت. له ئیستادا له زۆربه ی ئه و ناههنگانه کینکی تایبه تی خه ته نه و هاوشپوهی ناههنگی هاوسه رگیری کارتی بانگه پشتمانه ناماده ده کری، مندالی

خه ته نه کراویش دیاری و شاباش له گه وره کانی خزم و کەس وەر ده گریت. بهم شیوه روون ده بیته وه که مانای ئەم بێر و باوه رانه تهنا له به ستینی میژوویی خۆیدا به دواد اچوونی بۆ ناکرێ، به لکوو هەر رپورەسم و ناههنگیک له بواره کانی دیکه ی وه کسوو کۆمه لگا، کولتور و فەرهنگ، سیاسهت، یاسا، باوه ر و بۆچوون و ... مانای جۆراوجۆر به خۆوه ده گرێ و به شیوه ی جیاواز جیبه جی ده کریت. هەر له بهر ئەمه شه که له کاتی رووبه روو بوونه وه له گه ل دیارده یه کدا، له درێژه ی گۆرانکاری میژوویدا، به رده وام کیشمه کیش و ناکۆکی دروست ده بێ و چه ندين مانا لپی وەر ده گیرێ که ئەمه ش له مانا ره سه نه که ی خۆی دووری ده خاته وه و به هۆی نه بوونی کاردا ی سه رتا و ره سه نی خۆی، ره نگه له گه ل نامانجه ره سه نه کانی تووشی دژوازی مانایی و چه مکی بێی و ره وتی کردنه وه ی کۆدی مانای په یامه سه ره تاییه که ی ئەسته م بکات.

وینە ی ژماره ٤٧: نمونه کانی کیک و کارتێ بانگه یشتنامه ی ناههنگی خه ته نه له ئینستاگرام

رپوره سمی نان خه تهنه له ولاتی ئیران

رپوتی میژوویی ئاههنگی خه تهنه ش جیی سه رنجه. شه هلا زهر له کی (۱۳۹۵ی هه تاوی) له کتیی "زان، دستان و جنون ماهانه" ناماژه به ئیرهیی پیاوان دهبا که خوی له ئیرهیی پیاوانه وه سه رچاوهی گرتوه که ئیرهیی به توانای زک و زای ژنان ده بن و ههر بویه له ناوچه جیا جیاکانی جیهاندا رپوره سمیک بۆ چوونی پیاوان بۆ ته مهنی زک و زای نه انجام ده درا که یه کیک له فۆرمه کانی ئەم رپوره سمه خه تهنه یه. له درپژهدا زهر لکی وه ک نمونه ناماژه به ئیرهیی پیاوان له ناو هۆزه کانی جاوه له که ناری رپووباری نامازون ده کا که پشت رانیان ده برن و ئەو خویتهی که لپی دئ له رپووباره که دا ده یشو نه وه و جهخت ده که نه وه ئەم خویته خویتنیکی ته وای پیاوانه یه و ژنان بویان نییه به شداری تیدا بکن. سه رپای ئەمه ش تیمه وای گریمان ده که یه که له رابردووی که زور کۆندا ئەم کاره تهنه با به شداری پیاوان نه انجام ده درا. به لام حه سه ن نازاد له کتیی "گوشه های از تاریخ اجتماعی ایران: پشت پرده های حرم سرا و از قرون وسه" (گوشه های میژووی کۆمه لایه تی ئیران: پشت په رده ی حه ره مه کانی سه ده کانی ناوه راست) ده گپر پته وه:

"ته نانه ت له جه ژنه گه وره کان و خوشی و شادمانی خیزانیدا، بۆ وینه ئاههنگی هاوسه رگیری و نان خه تهنه و هتد، ژن و پیاو پیکه وه به شداریان له ئاههنگه کاندا نه ده کرد". (نازاد، 1357: ل 38)

ناوبراو له جیگایه کی دیکه دا و بۆ پیتاسه کردنی ئیرانی پاش ئیسلام ده نووسی:

"پیاوه کان که متر له گه ل ژنه کانیاندا قسه یان ده کرد و قهت له گه لیان له مال نه ده هاتنه ده روه و له کاتی جه ژن و ئاههنگ و خوشی و نان خه تهنه و ئاههنگی هاوسه رگیری دا، شوینی کۆبوونه وه که یان له باز نه ی ژنان جیا ده کرده وه و کۆبوونه وه ی پیاوان له گه ل ژنایان پین عیب و شوهری ده زانی" (هه مان سه رچاوه، ل 156)

له م گپرانه وه وای ده رده که وئ که رهنگه به پینچه وانیه رابردو ژنان له ئیرانی دوا ی ئیسلام له سه ده کانی ناوه راست نه گه ری به شداری کردنیان له ئاههنگی نان خه تهنه دا هه بووه، به لام دیسانیش رپوره سمه که تیکه لا و نه بووه و ژنان و پیاوان به جیا له م ئاههنگه دا به شداریان کردوه.

به لام ئەم گرینگیه له سه رده می دواتردا به جۆریکی دیکه وه سف کراوه و گریمانیه ئەوه ده کری که شایه تی تیکه لپوونی ژن و پیاو له رپوره سمه کانی ئاههنگی خه تهنه دا

بووین، به‌لام هیشتا ناتوانین لیپراوانه له‌م باره‌وه قسه بکه‌ین.

له شوپینکی دیکه‌ی کتیبی پشت پرده‌های حرام‌سرا هاتوه:

"ئه‌و رۆژه‌ی ئاهه‌نگی نان خه‌ته‌نه به‌رپۆه چوو، ناسره‌دین شاش به‌رپکه‌وت له کۆشکی فیروزه‌هات و کاتیک بیستبووی که ئاهه‌نگیک به‌رپۆه چوو، هه‌رچه‌نده ماندوو و تۆزای بوو، به‌لام به‌پا و به‌ده‌م پیاسه‌وه چووئه‌ ناو باخه‌که و له‌باخی گۆلستانه‌وه چووئه‌ ناو ئه‌و مالانه‌ی که ئاهه‌نگه‌که‌یان تیدا به‌رپۆه چوو بوو و به‌شدارای ئاهه‌نگه‌که‌ی کرد. هاتتی شا گرینگی ئاهه‌نگه‌که‌ی سه‌د قات زیاد کرد و بووه‌هۆی ئه‌وه‌ی کۆمه‌لینکی دیکه له‌خانمانی کۆشک که نیازی به‌شدارای کردن له‌ئاهه‌نگه‌که‌یان نه‌بوو، به‌په‌له‌ خۆیان بگه‌ییننه‌هۆی و له‌ئه‌نجامدا دوا‌ی کاتژمیریک، ده‌توانین بلینین هیچ خانمیک کۆشک نه‌مابوو که له‌ئاهه‌نگه‌دا به‌شدارای نه‌کردیت ... کاتژمیریک تپه‌ری؛ له‌کاتیکدا که شایه‌ر و شایه‌گیره‌کان خه‌ریکی گۆرانی چرین بوون، چاوه‌ تیزه‌کانی ناسره‌دین شا به‌حاجی قه‌ده‌مشاد که‌وت و به‌ئامازه‌یه‌کی ده‌ست بانگی کرد. ژنه‌ر شه‌پسیتیکی جوانکیله به‌راکه‌راکه‌ چووئه‌ پیشه‌وه و کرنۆشی برد." (هه‌مان سه‌رچاوه، ل ۴۱۳)

به‌لام ناماده‌بوونی تیکه‌لایی ژن و پیاوی ئیرانی باو نه‌بووه. بۆ نمونه‌نامه‌یه‌که هه‌یه هه‌ی زه‌هرا سۆلتان عیژه‌ته‌ولسه‌لته‌نه بۆ محمه‌ده‌علی نیزام مافی برای له‌ناوه‌راستی سه‌ده‌ی ۱۴ی مانگیه (وینه‌ی ژماره ۴۸)، که تیدا نووسراوه: "مه‌حموودخانمان له‌شه‌شه‌می مانگی رابردوودا خه‌ته‌نه‌کرد. زۆر به‌باشی به‌رپۆه چوو؛ واته‌هیچ نه‌گریا. خه‌ته‌نه‌چییه‌که‌ش یه‌که خه‌ته‌نه‌چی ئه‌م شاره‌بوو که سۆلتان ئه‌حمه‌د شاشی خه‌ته‌نه‌کردبوو. زۆر باش خه‌ته‌نه‌ی کرد نه‌که وه‌کوو جارمان که زۆر به‌ئازار و ئیش بوو. رۆژی خه‌ته‌نه‌کردنه‌که پیاوانی بنه‌ماله‌هاتبوون؛ واته‌مه‌جیدولسه‌لته‌نه، بوره‌انوده‌وله، وه‌له‌دمحه‌مه‌دخان و سالار موحه‌شه‌م و ئه‌مانه‌بوون. دوا‌ی سێ رۆژیش بۆ ژنان میوانیمان دا." (<http://search.qajarwomen.com>>search)

وه‌که‌دیه‌نری که رپۆره‌سمی خه‌ته‌نه‌که هه‌ر به‌جیا، به‌لکوو له‌دوو رۆژی جیادا به‌رپۆه چوو و هه‌روه‌ها پتویسته‌ئامازه‌به‌وه‌بکری که رپۆره‌سمی خه‌ته‌نه‌رپۆره‌سمیکی یه‌که رۆژه‌نه‌بووه و ماوه‌ی دوو بۆ سێ رۆژی خایاندوو و ئه‌مه‌ش له‌ناو کۆشک‌نشیناندا گرینگتر بوو.

وینه‌ی ژماره ۴۸: نامه‌ی زه‌هرا سولتان عیزه‌تولسولتان بۆ براک‌ه‌ی محمه‌دعه‌لی نیزام مافی سه‌باره‌ت به‌ه‌والی خه‌ته‌نه‌کردنی مه‌حموودخان (هه‌مان سه‌رچاوه).

سه‌باره‌ت به‌و شتانه‌ی که پروو دده‌ن کاتیک ئیتمه‌ نه‌ک ته‌ن‌ها له نان خه‌ته‌نه به‌لکوو شاهیدی تیکه‌لا و بوونی ژن و پیاوی له دانیشتنی ئیرانی‌شدا ده‌بین، ناماژه به‌خال‌تیک گرینگه، به‌لام پیش نه‌وه‌ی قسه‌ له سه‌ر ئه‌م بابه‌ته بکه‌ین، پیوسته‌ ناماژه به‌وه بکری که گوړینی داب‌ونه‌ریت نه‌ک ته‌ن‌ها له ئیران به‌لکوو له هه‌موو کولتوور و فره‌ه‌نگه جیاوازه‌کانی جیهاندا به‌هوی به‌رده‌وامی دريژخایه‌نیانه‌وه نه‌سته‌مه و به‌گویره‌ی نه‌و به‌لگانه‌ی باس‌مان کردن تیکه‌ل‌کردنی ژن و پیاو له هه‌موو شوئینیکی ئیراندا باو نه‌بووه. له نه‌جامدا دوا‌ی سال‌اتیک له ده‌سه‌لاتی نایینی له ئیراندا، شایه‌تی قوناعی تپیه‌رینین که هه‌ندیک جار له دانیشتنه ئیرانییه‌کاندا ژن و پیاو تیکه‌لاو و هه‌ندیک جاریش جیا ده‌کرینه‌وه. بۆ نمونه ده‌توانین ناماژه به‌م دوو وینه‌ی خواره‌وه بکه‌ین که هی مال‌په‌ری "دنیای زنان له عصر قاجار" ه که باس له دوو رپوره‌سمی نان‌خه‌ته‌نه له مه‌شه‌د له سالی ۱۲۹۰ی هه‌تاوی ده‌کا که تپیدا ژن و پیاو تیکه‌ل‌ن و له‌وی دیکه‌یاندا بالاده‌ستی ره‌گه‌زی نیر ده‌بینریت.

وینهی ژماره ٤٩: رپورهسمی خهته نه کردن له شاری مه شههد به ناماده بوونی ئافره تان و پیاوان (هه مان)

١٢٧٥-ع ٣١٥ مراسم خهته سوران در خانواده لوبیم و لوبان
١٩١٠-ع ٣١٥
١٩١١
Mehad
Levin and Lovian Family, A Brit Mills Ceremony
325-P-1996

وینهی ژماره ٥٠: رپورهسمی نان خهته نه له مه شههد به ناماده بوونی پیاوان (هه مان)
له م ئیوه ننده دا، رهنگه بوونی چینی و جاغزاده یان بیر مه نندان و گه شتیاریانی ئیرانی له
ئه وروپا وه ک فاکته ریکی دیکه سهیر بکه یین که بوو ته هژی تیکه ل بوونی ژن و پیاو له

هه ندیک شوینی ئیراندا، ههر چهنده له ناو نه ته وه کان و له ئیرانی پیش ئیسلامدا جیا بونوه و هه کی ئه وتو له نیوان ژن و پیاودا بوونی نه بووه و میژووی ئیران له دواي ئیسلام زیاتر ژنانه و پیاوانه بوو و ئه وهی که تیکه لیبوونی ژن و پیاو به ته نیا له ئه ورو پیه کان وه گرپراوه و به هوی رۆژاوی بوون، دوور له راستیه. خه لک به بینینی نمونهی ئه ورو پیه کان بویان ده رکهوت که تیکه لیبوونی له و شپوه بابه تیکی پر شه رمه زاری و شوومی لی ناکه و یته وه. ده گپر نه وه که میرزا ئه بووه له سه ن خانی شیرازی، یه کیک له یه که م گه شتیرانی ئیرانی بوو که له سه دهی نۆزده هه مدا گه شتی ئه ورو پای کردووه، باسی پارکی سینت جه یمس له له نده له دیسامبری سالی 1809 ده کا که سه ده هزار پیاو و ژنی تیدا بوون که خه ریکی هاتوو چۆ و سواری ئه سپ و خۆنواندن بوون و له شروقهی میوانیه کدا ده نووسی:

"باشان هه موو ژنه گه نجه کان، ئه و په ری رو خسار، گول نه ندام و شوخ و نه شیمیلانه ده ست له ناو ده ست له گه ل گه نجه قۆز و خو ش دیمه ن و په سه نه کاند ده ستیان به سه مایه کی دۆستانه کرد، ده تگوت باخی به هه شته. هه موویان شه ربیان خوار دبووه وه، به لام هه چیان سه رخۆش نه بوون." (نه جم نابادی، 1397)

به دلنیا یه وه دووباره بلا و کرد نه وهی ئه م جو ره سه فه رنامه نه و ئه و روان گانه ی که له ناو کۆمه لگای ئیراندا هه یه ده یوانی ئیرانییه کان له گه ل جیهانیک ناشنا بکا که له ژن و پیاوانیک پیکهاتوو که پیکه وهن. له هه ر حاله تیکدا له سه رده می قاجاردا، بوونی ژنان و رۆلی ژنان له خه ته نه کردنی ئیراندا به به راورد له گه ل سه رده مانی پیشوو پیشکه و تینکی به رچاوی به خو وه بینیه تا ئه و راده ی که یار ئه حمه دی پیی وایه: "خالئ وه رچه ر خانی ئاهه نگه شاده کان بو ژنانی باشووری ئیران ده توانین له رپوره سمی خه نه به ندانی بوو کینی و نان خه ته نه دا به دی بکه یین (که رز به ر یار نه حمه دی، 1388).

رپوره سمی خه ته نه له شوینه جیا جیاکانی ئیراندا به شپوازی جیاواز به رپوه ده چی که جیاوازییه کی بچووکیان له گه ل یه کتر دا هه یه، به لام به شپوهی سه ره کی لایه نی هاو به شی ئاهه نگی نان خه ته نه ی ئیرانییه کان ده توانین له چه ند بژیره دا کورت بکه بنه وه: به یه ک رۆژ سنووردار نایه ته وه و بو ماوه ی دوو بو سئ رۆژ به رده وام ده بی؛ رپوره سم و ئاهه نگی تایه تی خو ی هه یه که بریتیه له رازانده وهی ناو مال، بانگه پشت کردنی ناشنا و دراوسی، ئاماده کردنی جلو به رگی تایه تی خه ته نه بو مندال، میوانی دان، شتنی مندال به ر له ئاهه نگی خه ته نه و له و رۆزه ی که به لین وایه خه ته نه بکری، خه ته نه به ندان له هه مان رۆژدا

و هەندىك جار لە رۆژى پيش خەتەنە كردن؛ لە كاتى خەتەنە كردندا هەول دەدەن بە شىوازى جوړاوجۆر هۆشى منداڵ لە سەر ئەندامى زاوژى پەرتەوازه بکەن، كە بە شىوئەپەكى سەرەكى ئەم كارە بە مۇسقىا ئەنجام دەدرى كە ئەمەش نەك تەنھا ئاھەنگى خەتەنەكاران خۆش دەكا، بەلكوو سەرنجى منداڵ لە سەر جەستەى دوور دەكاتەوھ؛ بە گىستى، ميوانى دەدرى و ئەوانيش وەك شاباش ديارى بە منداڵكە دەدەن.

ئەم ئاھەنگە لە گىلان بەم شىوئە بەرپۆھ دەچى كە كاتژمىرىكى بەفەر و پىرۆز ديارى دەكەن و ھاوړى و دۆستان و گۆرانبيژان كۆ دەبنەوھ و خەتەنە چى يان سەرتاش خولك دەكەن، ميوانى دەگرن و بە زمانى منداڵوھ كە تەمەنى چوار يان پىنج سالە، سەبارەت بە سوودەكانى خەتەنە قسە دەكەن و كاتى ئەنجامدانى خەتەنە بە لىدانى نامىرى مۇسقىا و گۆرانى سەرقالى دەكەن. لە سەروىستان كوران لە تەمەنى نىوان سى بۆ دوازدە ساليدا خەتەنە دەكرين و ئاھەنگى خەتەنە كردنەكەش رەنگە دوو رۆژى بخايەنىت. لە يەكەم رۆژدا تەپل و دەھۆل دەژەن، تاقمىكيان يارى دەكەن. ژنانيش گۆرانى دەچرن و سەما دەكەن. شەوانە بە رپورەسمىكى ھاوشىوھى خەنەبەندانى زاوا، بە گالته جارى و سەما خەنە لە منداڵكە دەدەن. رۆژى دواتر دەبيەن بۆ گەرماو و سواری ئەسپىكى رازاوى دەكەن، لە كاتىكدا پارە و سكه بە سەر سەريدا دەبارين، دەيگەرپىننەوھ بۆ مالەوھ. لە كۆتاييدا كاتى ئىوارە خەتەنە چى گەرەك دى بۆ خەتەنە كردن (ھەمان).

لە خوراساندا منداڵان لە دەورووبەرى سى يان حەوت رۆژە خەتەنە دەكرين كە لەم حالەتەدا ئاھەنگ ناگيرى و ئەگەر لەم بەروارە تىپەرى، لە تەمەنى پىنج بۆ حەوت ساليدا لە ئاھەنگىكى گەورەى نان خەتەنە خەتەنەى دەكەن. بۆ يەيانى ئاھەنگەكە، منداڵكە لەگەل كۆمەلەى شاھەر دەنيرن بۆ گەرماو. لە سەرىبەنە گەرماو بە قانگ دووكە لاوى دەكەن و كوندەر و بخوور دەسووتين. پاشان كورەكە جلىكى نوپى بۆ لەبەر دەكەن و بە خۆشى و ھەلھەلەوھ دەيانگەرپىننەوھ بۆ مالەوھ. لە مالەوھشدا منداڵكە لە سەر قەرەو پللىكى سوورى خاوپن، كە پىشەوختە نامادەيان كردووه، دەخەوين. خوراسانىيەكان وەكوو ئىزدىيەكان كە سىك وەك كرىب / كرىو ھەلدەبژيرن بۆ ئەوھى ھەتا ئەنجامدانى خەتەنە ھاوكارى باوكى منداڵكە بكات. لە ماوھى ئەنجامدانى نەشتەرگەرىيە خەتەنە، سى ژەنيار دووتار و دەھۆل و زورپنا دەژەن و گۆرانى دەچرن. دواى نەشتەرگەرىيەكە كرىب و كەسوكارى منداڵكە كە پرە پارەيەك وەك خەتەنە يان جەژنانە دەدەن بە منداڵكە و ماچى دەكەن. منداڵى خەتەنەكراو ھەتا رۆژى دواتر ئاوى پى نادرى بۆ ئەوھى برىنەكەى چلك نەكات.

گټړانه ووهیږي کی تریش له باره یی ناهه نگی خه ته نه یی خوراسانییه کان ده گټړنه ووه که دواى 15 رږژ دیسان کهس و ناسیاوان بانگه پښت ده کریږ و جه ژن و ناهه ننگ ساز ده کریږ و منداله که له گهل خویان ده بهن بږ گهر ماو و له گهر ماوه که دا نامیری موسیقا و ده هوئل ده ژهن و دایره و ته پل لئ ده دن و شیعر ده خویننه ووه و قانگ ده سووتینن (ته به سی، 1398).

له رابردوودا تالشییه کان زیاتر له ته مه نی 3 بږ 5 سالی و له ناوه راستی به هاردا کورپه کانیاں خه ته نه ده کرد. له ماوه ته مه نییه دا هه ندپک جار دوو برا که یه ک سال به بنیان بووه و به شوین په کتردا هاتوون (به زمانی تالشییه کان خویان جیپووی یه کترن) پیکه ووه خه ته نه ده کران. دایکانی تالشی بږ نه ووهی منداله کانیاں نه ترسن و دنه یان بدن هه وئل ده دن به مزگینیی پیاووه تی و به زاو ابوون له داهاتوودا، ناهه ننگ و دیاری و جیبه جی کردنی کاروباری موسلمانیتی دلخوشیان بکه ن. له رابردوودا خه ته نه چی یان سه لمانییه کی لیهااتوو به م شیوه خه ته نه یی نه نجام ده دا، ده چوووه مالی منداله که و دواى نه ووهی منداله که نارام ده بووه ووه و هوشی لای دیران بوو، ههر دوو قاچی به توندی له ژیر پیی خویدا ده گرت و خه ته نه یی ته واو ده کرد. هه ندی له تالشییه کان پیستی غه لافه که یان به شیشه ووه ده کرد و به دیوارووه هه لیانده واسی و هه موو جارپک نیسانی منداله که یان ده دا و پیاو بوونیاں وه بیر ده خسته ووه. هه ندی جار پیستیان ده خسته شوینی وه کوو قوتا بخانه کان بږ نه ووهی کورپه که یان وانه خوینتیکی باشی لئ ده ر بچیت. خه ته نه چی بږ پگری کردن له خوینتیه ربوون و هه وکردن، که میک لږکه یان کږتالیان له سهر یه کتر داده نا و ناگری تیه ر ده دا؛ کاتیک باش ده سووتا، قاپی فه خفوریان له سهر داده نا بږ نه ووهی له حاله تی نیوه سووتا ویدا بکوژ ټه ووه. لږکه نیوه سووتا و خو له میشییه که یان به سهر دا ده پر ژاند و سهری سیره تیان پی داده پووشی بږ نه ووهی خوینتیریزی نه کا و به م شیوه ستریلیزه و گه مار به ریان ده کرد. منداله که بږ ماوه یه که ته نووره یه کی سووری له بهر ده کرد تا برینه که یی چاک بیته ووه. زوربه یی تالشییه کان له رابردوودا به پیی داهاتیان ناهه نگیکیان ساز ده کرد و میوانه کان دواى نان خواردن ههر یه که یان، پاره یان دیاریان به کورپه خه ته نه کراوه که ده دا. هه روه ها هه ندیک خورافاتیش هه بوو که نه گهر باوکیک ناهه نگی نان خه ته نه بږ کورپه که یی نه گری، نه ووه بهر له زاوا یه تی کورپه که یی ده مریت (نیک نه هاد، 1394).

له سه وادکووه به ناهه نگی خه ته نه (نان خه ته نه) ده لین "په چکه عهرووسی" ¹ یان

"پچوک عهرووسی" ¹ یان "عهرووسی بچوک" (سوکه ناههنگی هاوسهگریی). له ناو بهشیک له خه لکی گونده کانی سه وادکووه هم نهریته ههیه که له رۆژیککی گونجاودا مندالیک یان سی مندال پیکهوه خه ته نه ده کهن و زیاتر و که متر له وه یان پی شوومه. باشرین وهرز بۆ هم کاره به هار و پاییزه. هه ندیک ده لپن کورپیک که له به هاردا خه ته نه ده کړی ده بیته باوکی کوران و نه گهر له پاییزدا همه رووی دا یه کهم مندالی کچ ده بیت. رۆژیک بهر له ناههنگی نانه خه ته نه له ههوشه ی ماله کهدا خپوه تیک هه لده دهنه وه. له رابردوودا که بارودوخی ته ندروستی و چاره سهر بهم شپوهی ئیستا بووه و گونجاو نه بوو، خه لک به شپوازی نه ریتی کوره کانیان خه ته نه ده کرد، سهرشور، سه لمانی، یان خه ته نه چیی گونده که به جانتایه کی چه رمیبه وه ده هاته ژوووه که که ره سه ی ئیشه که ی له و جانتا بوو و هم که ره سه انه بریتی بوون له: سه رکیرد و له له هچه ق²، ده رمانی گیایی. کیسه کیش بهر له ده ستپیککی کار دوعایه ک ده خوینی و کورپه که ی رووه و قبیله له سهر کۆتالیک داده نا. دایکه که له منداله که دوور ده خرپته وه. هه ندیک پتیان وابوو له کاتی نه شته رگه ریدا باشره دایکی منداله که پیکانی بخاته ناو ئاوی سارده وه. کیسه کیش یان خه ته نه چی دواي نه جامدانی کاره که، کوله فه ندیککی فری ددهایه ناو ناگره که وه بۆ نه وه ی شوینه که پر له دووکه ل بکات. هه ندیک کهس نه مه یان پی جورپیک له گه ماربه ری بوو. ههروه ها بۆرپگری له خوینبه ره بوون، که میک خوری مه رپان ده سووتاند و خو له میشه که یان به سهر برینه که دا ده پرژاند و هه ندیک جاریش کۆتالیککی به نییان ده سووتاند و خو له میشه که یان ده پرژانده سهر برینه که. باوکی کوره کهش له ده ره وه ی ژوووه که چاوه ری ده ما هه تا ئیسی خه ته نه چی کۆتایی ده هات. کاتیک ده چوه ژوووه وه و نازی منداله که ی ده کیشا و له نامیزی ده گرت و ده یبرده ناو خپوه ته که بۆ نه وه ی میوانه کان له وی کۆ بینه وه. هه ر یه ک له خزمان و ناسیاوه کان به پی پینگه و نزیکیی خو یان له منداله که پاره یان پی ده دا. باوکه که مه رپیککی ده کرده قوربانی، که رانیککی هی مامای منداله که بوو و باوک و دایک گۆشتی مه ری قوربانیه که یان نه ده خوارد. ههروه ها نه یانده هیشته که سی نامۆ بچپته ژوووه وه و پتیان وابوو که خه لکی ناپاک نابی سه ری منداله که بکات (باوه ند سه وادکووه ی، 1388 ی هه تاوی).

جاران له لارستان مندالی کورپان له ته مه نی حه وت هه تا پازده سالانه وه خه ته نه

1. pečuk
2. čeq lale

ده کرد، به جوړیک که له گهړه کینکدا ژماره یه ک کورپان له و ته مه نه دا که گه یشتبوونه ئەم قوناغه له یه ک رۆژدا (زۆر جار جه ژنی په مه زان و جه ژنی قوربان) پیکه وه سونه تیان ده کردن و پیمان وا بوو نایې مندال به تنها خه ته نه بکری و بیهاوسه بری و نه گه ر حاله تی واپرووی بدابایه شوومیمان لی دهره کرد واته که له شپړیکیان سهر ده بری یان لووله ی مسینه یه کی گلینه بیان ده شکاند. ئەمه واته دهرکردنی شوومی و نگرسی که له فهره نگی ناوچه کانی دیکه شدا ده بینین، وه ک له ته فریش هه رگیز دوو مندالیان پیکه وه خه ته نه نه کردوو، چونکه پیمان واپوو یه کیکیان دهری، مه گه ر به قوربانی کردنی که له شپړیک یان مه ریک ئەم شوومی و به دبییه یان دهر بکردایه. زۆر جار رۆژیک به ر له نان خه ته نه هه موو دراوسی و خز مه کان ناگادار ده کرانه وه و شهوی پیش خه ته نه کردن به خه نه به ندان و گفتوگو و شیرینی خوړان شهویان رۆژ ده کرده وه. له و رۆژها وه ستای خو جیتیان بانگه پشست ده کرد و منداله کانین به دار خور ماوه ده به سته وه و به کو تالینکی سپی دایانده پو شسی و کو تالینکیان به سهر سهری منداله کاندا راده شه کاند بو نه وهی سهر قالیان بکه ن. پاشان قورناتینکی بچووکیان به قولیان وه ده به سته وه و ملوانکه ی "چل بیسمیلا" یان به ملیانه وه هه لده واسی. پاشان گوزه گلینه کان به ناوه ژووی ده خسته سهر زهوی و نه و منداله ی که سهری نه و بووایه له سهر گوزه ناوه ژووکراوه که دایانده نیشانده. وه ستای خه ته نه چي ده ست به کار ده بوو و خه لک هه له هه یان ده کیشا.

له بیر جه ند دوو سی رۆژ به ر له خه ته نه ژووریک بو ناهه نگی نان خه ته نه ته رخان ده که ن و به جوانی ده پرازینه وه؛ به م شپوه له سهره وهی ژووره که دا دوشه کینکی گه وریان پان ده کرده وه و چوار بالنجیان له چوار دهوریان داده نا (یه کیکیان له ژیر سهر، دووانیان ئەم لا و نهو لای و یه کیکیان له خواره وه). هۆکاری دانانی ئەم بالنجانه نه وه یه که مندال دوا ی خه ته نه کران ده بی له سهر دوشه ک رابکشی، بو رپگری له پیس بوونی برینه که ی به ته پ و توژ، لۆنگیک له سهر دوو دار به ناوی "نیزه" به شپوهی X له سهر بالنجه کانی ئەم لا و نهو لا داده ن. چه ند دانه بالنج ئەم لا و نهو لای دوشه که که داده نن بو نه وهی منداله که له کاتی ماندوو پتیدا به کاریان بیتیت. هه روه ها دیواری ژووره که یان به ده ستمالی سپی گولچنراو دهر ازانده وه. ئەم ده ستمالانه له ته رکی ره فه کانیش ده دن و ناوینه و گولورپژ و چادان و شتی دیکه ی له سهر داده نین و چه ند ده ست پیخه فیش که له مه و جی خانه خانه پیچراوه ته وه له چه ند شو پینکی ژووره که دا دایده نین بو نه وهی میوانه کان بتوانن له جیاتی پالپشت به کاریان به نین. رۆژیک یان دوو رۆژ به ر له ناهه نگی نان خه ته نه

چهند کهس له خزمان و دۆستان بۆ به شداری کردن له رپورپسم خه تهنه بانگهتشت ده کهن؛ به م شپوه کهسیک ده نیرنه بهر درگای مالی خزم و کهس که به دوو شیواز خولکیان ده کهن: (أ) سه بارهت به دۆست و ناسیاوه کان ده لئ: "فردا سِرا ... خنده سُوْر و نیی اگر کار نداشتی سَات ... تشیف آزی"؛ سبهی مالی ... ناههنگی نان خه تهنه پانه، نه گهر هیچ کاریکت نییه، کاتژمیر ... بفرموون بۆ مالیان. (ب) ههروهها له بارهی خزمه کان ده لئ: "فردا سِرا قووم شما ... خنده سُوْر و نیی بُرُخ سَات ... تیف آزن"؛ سبهی مالی خزمه که تان ... ناههنگی نان خه تهنه پانه. وتیان له کاتژمیر ... بفرموون. له رۆژی خه تهنه کردندا باوک و مام و دوو سئ کهسی دیکهی منداله که و هه ندئ جاریش خه تهنه چی منداله که ده بهن بۆ گهرماو و پاش شتن دهست و قاچی له خه نه ده گرن و ئینجا ده یگه رپننه وه بۆ ماله وه. منداله که ده بهن بۆ نه و ژووهری وا له سه ره وه باسما ن کرد و له سه ر دۆشه که که ده یخه و ئین. منداله که له خه وتن له سه ر دۆشه که که ده ترسی و را ده کا، بۆیه زورناچی و دایره چی کۆره که گهرم ده کهن و کۆمه لیک دهست ده کهن به هه لپه رپین و چه پله لیدان. لیره دا باوکی منداله که و کهسانی دیکه به نه وازش و نازکردنی منداله که له سه ر دۆشه که که دایده نیشین و ده رپیکهی¹ داده که نن. له م کاته دا خه تهنه چی به بی ئه وهی تیغه که به منداله نیشان بدا له کوره که نزیک ده بیته وه و که میک شوکلاته ده خاته ناو ده می بۆ ئه وهی دلئ به دهست به یئنی و دوواتر دهست به کار ده بیته. له م کاته دا منداله که دلته نگ ده بی و ده که و ئته په له قاژئ و بۆ رپگری له بی تاقه تی و لاقه فرتی کردنی یه کئ هه ر دوو دهستی و یه کیکهی دیکه هه ر دوو قاچی به توندی ده گری بۆ ئه وهی نه جو لپته وه و خه تهنه چیش به جو له به کی لئه اتوانه پستی نووکی سیره تی ده رپت. کاتیک خه تهنه چی سه رقالی خه تهنه به، دایکی منداله که پئی ده خاته ناو چهوز یان ده فریک که ناویان تیکردوه، چونکه باوهریان وایه برینی منداله که زوو تر خو ش ده بیته وه. پئش نجامدانی کاره که که میک لۆکه ده سوو ئین و خو له می شه که ی ده خه نه ناو سینی یان قاپیک و له بهر ده م خه تهنه چی دایده نین. خه تهنه چی دوای خه تهنه کردن ئه م خو له می شه ده پرژ ئیتته سه ر برینه که. سوودی ئه م خو له می شه ئه وه یه که رپگری له خو ئنبه ربوون ده کات. دوای کۆتایی هاتنی رپورپسمی خه تهنه، دهست ده کریته وه به زورنا و دایره لیدان و هه لپه رپین و چه پله لیدان و پاشان میوانه کان چا و شیرینی و خورما ده خو ن و له کۆتایی ناههنگه که دا هه مووان به پئی توانایان بره پاره یه ک ده دن به منداله که. هاتنی میوانه کان بۆ سهردانی منداله که و پیدانی

1- به شپوهزاری بیرجهندی به ده رپئ یان پیزامه ده لئ ته نبۆ.

پاره دوو سڼې رږژ ده خایینیت. خه ته نه چی هه تا سڼې بۆ چوار رږژ رږژى جاريك سهردانى منداله كه ده كا و به باشى ناگادارى ده بې و له رږژى شه شه م پان حه و ته ميشدا منداله كه له گه ل خوى دها بۆ گهر ماو و ده يشوات. دواى گه رانه وهى بۆ ماله وه، قاپيك شيرينى و برپيك پارهى (نزى كهى ۱۵۰ بۆ ۲۰۰ رپال) وه ك حه قده ست پې دهر يت. هه نديك جار باوكى منداله كه رږژيك كه س و كاره كهى نيوه رږژ خوانيك بانگه يشت ده كات (به هالگهر دى، 1342).

ناهنگى نان خه ته نه له "كوچ ناهارجان" له بير جه ند جياوازيه كهى نه و توږى له گه ل نه م شاره دا نيه، ته نها نه وه نه بې كه باوكه كه چه ند رږژ بهر له رږژه سمه كه شه كر، چا، چهره ز، شيرينى، شوكلاته، خورما، له بله بې و ميوز، زه نجه فيل، هيل و گولاو، ميسك، كوندرو و هتد ده كرږ و ده يه ينيته وه ماله وه. ههروه ها جل و بهرگ و ده ستيكش و پيلاو و كلاوى تاييه ت (كلاوى نارقه) بۆ كوره كهى ده كرږ و ههروه ها جل و بهرگ و پيلاوى نوږ بۆ هه موو نه ندا مانى خيزانه كه ده كرږت. كابانى ماليش گه نم دها بۆ ناش بۆ نه وهى بۆ نان ساز كردن بيكا به نارد و كابانى مال ناماده كردنى نانى تاييه ت دها به نانه واخانه ي لاي مالى خويان و نه گهر بتوانى و ته نوور و جيازاتى هه بې، ناينيكى گونجاو و باشتر ساز ده كات. ساز كردنى نان به رږژه سمى تاييه ته وه به رږژه ده چى؛ خزم و خه لكى گه ره ك بانگه يشت ده كرږن بۆ نه وهى له نان كردندا هاوكارىي نه و ماله بكه ن كه برپاره ناهنگى نان خه ته نه بۆ كوره كهيان بگرن. له شه وى بهر له رږژه سمه كه، دواى نان خواردنى ئيواره، موسيقاژنه خو جيبه كان له سه ر پيدا گرىي خزم و كه س به تاييه ت گه نجان، ده ست ده كه ن به ژه نينى ناوازه فولكلوزه كان و نه و كه سانه ي كه له چوب بازي دا شاره زان دپنه پيشه وه بۆ نه وهى له خو شيه كهى به كو مه لدا له لاي ديتران به شدارى بكه ن و "غه م به با بدن". بۆ به يانينى ناهه نكه كه، دواى نان خواردنى نانى به يانى، كاتيك ده ننگى ساز و ده هو ل گونده كه ده ته نى، هه مووان له شوږينى ناهه نكه كه دا كو دهبه وه و شايى چوب بازي ده ست پنده كاته وه و هه ر ۱۵ خوله ك جارى ژه نياران هه وا و گو رانينى تاييه ت ده لپنه وه و مه قاماتى تاييه تى شايى چوب بازي ده چرږن بۆ نه وهى گه نجان له ناو ناهه نكه كه دا سه ما بكه ن. نينجا خاوه ن مال (نه و ماله ي كه كوره كهيان خه ته نه ده كرږت) سفره و خوانى نيوه رږژ راده خا و ميواندارى له ميوانه كان ده كات. پاش چه ند كاتر ميتر منداله كه ده به نه سه ر كارږ (هيمى كارږ)ى ناوايه. نه م رږژه سمه به ده ننگى ساز و ده هو ل، شايى خه لكى

گوند و به تایبته کوربان که شاباش شاباش ده کهن، دهنگی کیل¹ کیل لیلی² سی خانمان و بونی خوئی ئه سپه ندر و کوندل شو پنه که ده تنی و هه تا لای کارپزه که ده پوات. له وئی خزمه نزیکه کانی کوربه که جل و به رگی نوئی ده کهنه بهر منداله که و رپوره سمه که وه ک رپوره سمی پویشینی جل و به رگی زاوایه تی ئه انجام ده درئی و یه کییک له ریکه خه رانی دانیشته که هه ر جاری یه کییک له جلوبه رگه کانی منداله که به ده ست به رز ده کاته وه، خه لکیش پیرۆزبایی لئ ده کهن، سه له وات بو پیغه مبه ر ده نیرن، نوقل و نه بات به سه ر منداله که ده اده پرژینن و ئه سپه نده ری بو ده سووتینن. دوا ی ده ست حه لال کردن (خه ته نه کردن)، میوانه کان به پنی ته من و نزیکیان له منداله که ده چن بو دیداری منداله که و بره پاریه ک ده دن، ره نگه هه ندیکیان به پنی ته منی منداله که شتگه لیکی وه ک یاری و... ی بو بکرن. حه قده سستی ژهنیاره کانیش له و بره پاره ده درئی واله و دانیشته ده کو ده کرپته وه. یاریه کانی ناهه نگی نان خه ته نه بریتیه له "سه وبازی" یان سیا ه بازی و یاری ئه سپ و ئه سپ سواری، کاتیک که منداله که بو گو رپنی جلوبه رگه کانی ده چپته سه ر کارپز، له وئی که سپیک به سواری ئه سپ دارپک پیشان ده دات (ناسایش، 1388)

ناهه نگی خه ته نه کردن له کرمانی کون زور تیر و ته سه ل بو وه و چه ن دین رپوره سمی له خو ده گرت، به لام له م سه رده مه ده به هو ی پیشکه و تنی زانستی پزیشکی و نه شته رگه ریبه وه زوربه ی خه لک له یه که م روزه کانی له دایکبو و نیاندا، واته کاتیک منداله که ته منی له پینج یان شه ش رۆز زیاتر نییه خه ته نه ی ده کهن و ئه گه ر له م سه ر و به نده ده بو یان مومکین نه بو، له ته منی هه شت یان نو سالی دا منداله که یان خه ته نه ده کهن، له و حاله ته ده منداله که ده برپته نو رینگه ی پزیشک یان نه خو شخانه و پزیشکه کان به شپوه یه کی ئاسان خه ته نه که ئه نجام ده دن. سه ره پای هه موو ئه م بارودوخانه، هپشتا هه ندییک خیزان هه ن که بو نان خه ته نه ناهه نگیکه گه و ره رپک ده خه ن و منداله که له ناو شادی و خو شیی میوانه کاندا ده ده نه ده ست خه ته نه چی. به تایبته له گونده کاندا تا ئیستاش داب و نه ریته دپینه کان له بیر نه کرا و ن ناهه نگی نان خه ته نه به یه کییک له ناهه نگه گرینگه کانیا ن داده نریت. ئه م ناهه نگه به م شپوه به رپوه ده چی که ئه و خیزانه ی که به نیازه کوربه کی خه ته نه بکا پشتر خزم و هاو رپیان بانگه پشست ده کا بو ئه وه ی له ناهه نگه که ده به شداری بکه ن و به یانی

1. kel
2. kel lili

رؤژی ناهه نگی نان خه ته نه منداله که ده بن بؤ گهر ماو و به خه نه ره نگی ده کهن، ئیوارانیش چاوه پړی هاتنی میوانه کانیا ن و له کاتیکدا که گوران بییژه کان خه ریکی ژه نین و سه ما کردن ده بن، منداله که له سهر چوار پایه به کی بچووک داده نین و دوو سئ که س توند ده ست و قاچی ده گرن و خه ته نه چی نه شته رگه ریی خه ته نه که ی بؤ نه نجام دها و پاشان منداله که له ناو پخه فه که ده خه وین بؤ نه وه ی پشو و بدا و میوانه کان ده ست ده کهن به خوار دنی شیرینی و چهره ز و خوار دنه وه و مؤسیقا ژه نه کان هه تا کاتی نان خوار دنی میواندار بیان لئ ده کهن. دوا ی نان خوار دنی ئیواره، میوانه بانگه پشترکراوه کان به ده سستی به تال به شداری ناهه نکه که ناکه ن و ههر کامیان به پنی سامانی خو یان شتیک له گه ل خو یان ده هینن و پیشکه شی دایک و باوکی منداله که ی ده کهن؛ هه ندیکیان شه کر و چا پیشکه ش ده کهن، هه ندیکیان جلو به رگ و کو تال و هه ندیکیشیان پاره ی نه خت پیشکه ش ده کهن. نابئ مندالی خه ته نه کراو به ته نیا جئ بهیلدرئ، چونکه پینان وایه نال (شه وه) که یه کیک له شه یانه کانه دئ و نازاری منداله که ده دات. کاتیک منداله که ده خه نه سهر جیگا که، چه قویه کی نیشانه دار له سهر سهری هه لده واسن بؤ نه وه ی نال لینی بترسیت (شه کوورزاده، 1371).

خه ته نه کردن له نه بارانی نه دره بیل له ته مهنی یه ک بؤ سئ سالیدا نه نجام ده درا و زور جار چه ند مندال که مندالی سالیک بوون له شو ئیکدا کو ده کرانه وه و دوا ی نه وه ی ناهه نگ و میوانیان ساز ده کرد داوایان له خه ته نه چی ده کرد که خه ته نه یان بکات. نه ویش به و که ره سته سه ره تایی و سادانه ی نه و سه دره مانه، له کاتیکدا که دوو که س ده ست و قاچی منداله کانیا ن به توندی ده گرت بؤ نه وه ی نه جولین و خه ته نه چیش منداله که ی خه ته نه ده کرد و بؤ وه ستاندنی خو ئنه که ش بریک خو له میشی به سهر برینه که دا ده پړژاند و دواتر برین پینچی ده کرد و سئ رؤژ جار یک برین پینچه که ی بؤ ده گؤرا. به لام له م سه دره مه دا له گه ل پیشکه وتنی زانستی پزیشکیدا، مندالی کو ر بؤ خه ته نه کردن ده بریته بنکه پزیشکی و ته ندروستییه کان و دوا ی نه مه ش ناهه نگیک ساز ده کهن و میوان بانگه پشست ده کهن و ههر یه ک له میوانه کان دیاریه ک پیشکه ش ده کهن.

خیلی خه لیکانلو و (جه لالی) له پار یزگای نازره بابجانی رؤژاواش گرینگیه کی تابه ت به ناهه نگی خه ته نه ده دن. سه ره تا باوکی کو ره که که سیکی هیژا و پیاو ماقوول هه لده بژیرئ که ده یه وه ی خو ی پشو بناسینئ به ناوی "گروپ" وه هه لیده بژیریت. مه به ست له هه لبار دنی گروپ نه وه یه که خوینی نه و کو ره برژیته داوینی نه و که سه و به م

شێوه خۆی لەو خانەوادە نزیك بێتەوه. كاتێك گروپ دەستئیشان كرا باوك دیارییه كی بۆ دەنێری و ههوالی بۆ دەنێری كە ئیوه گروپی كورپی منن. لە پوژی وادهدا گروپه كه له گەل خیزانه كە ی دینه دانیشتی ئاههنگی خهته نه و دیارییهك بۆ خیزانی كورپه كه به تایهت جلو بهرگ بۆ كورپه كه ده كرن. له كۆتاییدا ئاههنگی خهته نه، "گروپ" له گەل خیزانه كه شهو له مالى باوكی خیزانه كه ده میننه وه و پوژی دواتر ده گه پینه وه و باوكی كورپه كه دیاریی مانگا و مهرددا به گروپ و خیزانه كهی. به لام زیاتر په سم ئاواپه كه گروپه كه مهردكان پینشكەش به كورپه كه ده كهن و مانگا و شتی دیکه له گەل خویان ده بن. (مهشكور، 1376)

ره فیه پوور و كه مال لوو له ئیکۆلینه وه كانیاندا له سه ر رپوره سمی خه نه به ندانی سه رو یستان كاردای ئەم رپوره سمه یان له ئاههنگی خهته نه دا بێنیه و به م شێوه ئاههنگی خهته نه ی له م شوینه وه سف ده كهن كه له وانه یه دوو رۆژ بخایه نیت. له پوژی یه كه مدا ته پل و ده هۆل لی ده دریت. له م پوژه دا ژنان گۆرانی ده چرن و سه ما ده كهن. له شهوی رپوره سمه كه دا كه بۆ خه نه به ندانی زاواكان ته رخان كراوه به واسوونه ك و به چه پله لیدان به دهستی خه نه یی و جه فهنگ و سه ما خه نه له منداله كه ده دن. سه بی ده ییه بۆ گه رماو و كاتی هیئانه ده ره وه له گه رماو سواری ئه سپیكی رازاوه ی ده كهن و لای عه سر خه ته نه چی بۆ خه ته نه كردن ئاماده ده ییت.

وێنه ی ژماره 51: دیمه ئیكی رپوره سمی خه ته نه كردن له جیرۆفت (مالپه ری هه والذه ری كنار صندل)

وینه ژماره ۵۲: دیمه نیکي پړپوره سمی خه ته نه کردنی به کومهل (په پهی نینستاگرام (khatneh.no).
 یه کیک له و خالانه ی که له شروقه ی پړپوره سمی نهریتی خه ته نه کردن له نیراندا
 دهرده که وئ، پړلی خه ته نه چیه کان له پروسه ی خه ته نه کردنی کورانه. به گشتی له
 رابردودا کیسه کیش و سهرتاشه کان پړلنیکي به رچاویان له م پروسه دا هه بووه؛ پیشه ی
 سهره کیی نه وان له بواری نارایشت و تاشینی ریش و کیسه کیشی گه رماوه کان و به گشتی
 کاروباری ته ندروستی بووه، به لام دواتر نه م گروه له سهرده می قه جهردا بوون به
 چاره سهرکارانی چالاکی پرسه ته ندروستیه کان که چالاکیه که یان له ناستی ته ندروستی
 گشتیه وه چووه ره هنده تایبه ته کانی ته ندروستی و پزیشکی (خاکنند، 1398
 هاوړپکه وتی ۲۰۱۸). نه م که سانه له ناوچه جیا جیاکاندا ناوی جیاوازیان هه بوو، وه کو
 خاتن، ختان، طهار، سنت چی، هه کیم و وه ستا. به لام شیواز و نامرازه کانی
 خه ته نه کردنیان که م تا زور وه ک یه ک بوون. بیهالگهردی باسی که ره سته ی خه ته نه کردنی
 کیسه کیشه کانی بیرجند ده کا و ده لی جانتایه کیان پی بووه که که ره سته ی خه ته نه کردن و
 سهرتاشیانی تیدا بووه. نه و که ره ستانه ی که بۆ خه ته نه کردن به کار هینراون بریتی بوو له
 تیغ و قامیشیک به درپژایی ۱۲ بۆ ۱۵ سانتی متر و نه ستوریه که ی بارته قای نه ستوری
 قامکی ناوه راست بوو که سهریکی درزی هه بوو. نه م درزه بۆ نه وه بوو که پیستی نووکی
 سیره تی مندال بخه نه ناو و به پاکي بیپرن. خه له فی کورپی عه باس زه هراوی، پزیشکی
 سه ده ی چوارم، به وردی باسی شیواز و نامرازه کانی خه ته نه کردنی له سهرده می خویدا
 کردوو. نه م شیوازه له سه ده کانی دواتر دا به گورانکاریه کی که مه وه به رده وام بوون.

که رهسته کان بریتی بوون له تیغی کیسه کیشی، قامیشی چیبوی داقلیشاو، چه قو و قه یچی. ههروهه له جه زادی چه قویه کی به ردیش بوئه م کاره به کار دههینرا که ئه مهش خه ته نه کردنی به نی ئیسراییل به شمشیریکی به ردی له سهرده می هاتیان بو ولاتی به لئندراو وهییر دههینیتته وه (بهالگردی، 1342).

وینهی ژماره 53: سهرشور (خه ته نه چی) گی گه روک به سیسته می ریکلامی مؤدیرن (هه مان) له کو تایدیدا پیوسته نامازه به وه بکری که پیش سهرده می قاجار و له سهرده می سه فه ویدا، ئه مه پیش نوێزه کان له ئیراندا بوون که بهرپرسی خه ته نه کردنی مندان بوون. سانسون، گه شتیاریکی بیانییه که سه بارهت به هه ندیک پیش نوێژ که له کوشکدا نوێژیان ده کرد، ده لی:

"پیش نوێژ له مالی شادا نوێژ ده کا و پیش نوێزه و پیراگه بشتن به کاروباری خه ته نه کردن و ئاههنگی هاوسه رگیری و رپوره سمی ناشتن له ئه ستوی ئه وه".

خه ته نه وه ک باوه ریکی نایینی

لیکۆلینه وه له سه ر دیارده ی خه ته نه له پرۆسه ی میژووی ئیرانیشتا له روانگه ی تیهه لکیشبوونی پیکهاته یی و ناوه ندییه وه گرینگه. تیکه لبوونی شوناسی فه رههنگی و نایینی له کومه لگای ئیراندا، لیکۆلینه وه له هه ندیک بابته ی خه لکناسی کردووه به پرسیکی نالۆز. به و پینیه ی نزیکایه تی له فه رههنگه جوړاو جوړه کان و له ئه نجامدا بلاو بوونه وه ی فه رههنگیش کاریگه ربی حاشاهه لئه گر هم له سه ر کارکرد و هه میش له سه ر شیکاریی شوناس و کاروباری نایینییه کان داده نی و روون کردنه وه و شی کردنه وه دوو هینده دژوار

دەبیت. جگە لەوەش کاتیک باس لە ئیسلام یان مەسیحییەت دەکری، هەریە کەیان بە پێی رەوتی گەشەسەندنی میژوووی و بەستینی جێبەجێ کردن و کۆلتور و فەرەهەنگی شوینی سەرەتا و شوینی مەبەست شیوازی شوینکەوتنی فەرەهەنگی جیاواز دەگرە بەر. بۆ نمونە نامۆژە و رپۆرەسمی ئابینی ئیسلام و مەسیحی لە عەرەبستانی سعودی، ئۆگاندا و بەریتانیا لە لایەن ئەنجامدەرە کۆلتوری و فەرەهەنگییەکانەو بە شیوازی جیاواز ئەنجام دەدریت (هیلستین، 2004).

یەکیک لەو بابەتانە ی که دەتوانی بۆ لیکۆلینەو لە رۆلی خەتەنەکردن لە ژبانی ئیرانییەکاندا هاریکاریمان بکا، "ئابووری ناسنامە" یە. بە پروای هەندیک لە ئابووریناسان، ئابووری زانستی هەلبژاردنە و یەکیک لەو پرسانە ی که کاریگەری لە سەر هەلبژاردن یان پەسەندکردنە کانتان دادەنێ، ئەو بێر و باوەرانەن که لە دەروونماندا چەسپاون. بۆ وینە خواردنی گۆشتی بەراز لە ئیسلامدا حەرەمە، هەر بۆیە موسلمانەکان بە شیوەی دەروونی خۆ لە کرپنی گۆشتی بەراز نادەن. هەرۆهە جۆرج ئاکرلاف، براوەی خەلاتی نۆبلی ئابووری سالی ۲۰۰۱ و راشل کرانتۆن، ئابووریناسانیک که لە پیشەنگەکانی ئابووری شوناسن، پێیان وایە که پێباشی و پەسەندکردنەکان لە نۆرمەکانەو وەرگیراون که ئیمە سەبارەت بەو ی که دەبێ مرفۆهەکان لە بارودۆخە جیاوازهکاندا چۆن هەلسۆکەوت بکەن وەک یاسایەکی کۆمەلایەتی پێناسەیان دەکەین. ئەم یاسایانە هەندیک جار روون و هەندیک جار ناماژەبیانە بەدروونی دەبن و زۆر جاریش بە قوولی ریزیان لێ گیراوه و ئەو "پێباشی" و "پەسەندکردن"انە ی که لەم نۆرمانەو وەرگیراون هەمیشە بابەتی مەملانین (ناکرلاف، 1395).

رەنگە ناسنامە و نۆرم و پۆلینبەندییە کۆمەلایەتییەکان وەک چەمکیکی زەینی دەربکەون، بەلام ئەوانە نیشانەریکی بەهیز و راستەقینەن که بە ئاسانی دەبینرین. نۆرمەکان بە شیوەی تاییەت کاتیک روون دەبنەو که مرفۆهەکان سەبارەت بەو ی که کێن و چۆن دەبیت هەلسۆکەوت بکەن ئایدیالێکیان هەبیت (ئایدیال بریتیە لە رەفتار و تاییەتمەندییەکانی نمونە یەکی پەیوہست بە گروپیک کۆمەلایەتی). ئەم ئایدیالە دەتوانی بە کەسیکی خەیاالی یان راستەقینە وینا بکریت. ئابینەکان نمونە ی بەهیز و روونی ئەم سەرچەشەنە ئایدیالانە دەخەنە روو، دامەزرینەری ئابینیک و پێغەمبەران و پیرۆزییە پیشەنگەکانیان سەرچەشەن. بۆ موسلمانان ئەم ئایدیالە ژبانی حەزرتی محەمەد و نەریتە کە یەتی. لە چۆنیەتی ناخفتنی تاکەکان سەبارەت بە ژبانیان ئەم پۆلینبەندی، نۆرم و

نايدیالانە بەدی دەکەین. زۆریک لە تاکەکان دەتوانن نۆرپی رەفتار و ئەشە و ناشیکانی خۆیان و دیتران بە ئاسانی شروڤە بکەن و کەسانی جیاواز بە شیاری تارانن و سزا بزانن (هەمان سەرچاوە).

بە لەبەرچاوتری ئەوێی خەتەنەکردن بۆ پەپرەوانی ئیسلام بە پێوەریکی گرینگ و پربایەخ و نیشانەریک بۆ پیناسەکردنی "تاکى موسلمان" دادەنرێ، لەوانەبە ئەو پرسیارە بێتە گۆرەووە کە بۆچی هەندیک لە ئاینزا ئیسلامییەکان ئەمە بە واجب نازانن. لە ولامدا دەبێ بلیین نە تەنیا هەندیک ئاینزا خەتەنە بە کاریکی پتویست نازانن بە لکۆو وازھینان لە واجباتیش بە مانای دەرچوونی کەسەکە لە ئاینی ئیسلام سەیر ناکەن و ئەمە تەنھا بە "ئەنجامدانی گوناھ" دەزانن.¹ بەلام بە بروای هەندیک لە لیکۆلەران ئەگەر مندال خەتەنە نەکرێ ئەو نەبوو تە "موسلمانیکى تەواو". لە بواری نۆرمە ئاینییەکان و گرینگییەکان، دکتۆر مێھدی فەیزی پتی وایە:

"کاتیک ئەم چیرۆکە بۆ وینە خەتەنە تیکەل بە ئاین دەبێ، زۆر جیدی تر دەبێت. چونکە هەر چی سنووری نەتەووبی و شتی دیکە سست بن، دەتوانن قبوولی بکەین کە دیترانیش مافیان هەبێ و مروڤن. بەلام کاتیک ئاین دیتە ناراو، بابەتەکە ئەمنییەتی و سکيوریتی تر² دەبێت. کەواتە لەبەر ئەوێ پابەندبوون بە ئاین گرینگترە، رپۆرەسمەکانیش گرینگتر دەبن. هەر لەبەر ئەم هۆکارەبە کە ئەگەر پرسیکی وەک خەتەنە لە ئاینیکى وەک ئیسلام یان جوولەکەووە سەری هەلدای، پابەندبوون پێبەووە زۆر گرینگترە لەوێ کە لە نەتەووبە کەووە سەری هەلدایت."

لە شوپنیکى دیکەدا یاکۆف دۆڤیچ (2013) رخنە لە جۆرجوڤیک کاسۆلیکی دیلی دەستی تورکەکان دەکا کە لە کتیبەکەى خۆیدا هەندئ لاپەرەى تەرخانی خەتەنەى مندالان کردووە. جۆرجوڤیک ئیدعای ئەو دەکا کە تەنیا پاش ناھەنگى نان خەتەنەبە کە کور دەبیتە موسلمان، بەلام لە وەلامدا یاکۆف دۆڤیچ دەنوسى کە ئەمە ئیدەعایەکی هەلە بوو و بە ئەنجامدانی کاریکی لەو شیووبە کە ئەو کەسە لە ناو کۆمەلگەى موسلماناندا بە خەتەنەکراو دادەنریت.

1- ئەمە لە ناو جوولەکاندا تەواو جیاوازه. وەک پشتر نامازەمان پى دا، بەکێک لە سزاکانى خەتەنەکردن لە پەیمانى کۆن دەرکردن لە کۆمەلگەى جوولەکەبە.

نزای خه‌ته‌نه

له ناو فهره‌ه‌نگ و گه‌له جباوازه‌کاندا دابونه‌ریتی تاییه‌ت بو خه‌ته‌نه هه‌یه که له‌م لیکو‌لینه‌وه‌دا له ژیر ناوی ناهه‌نگی خه‌ته‌نه (یان نان‌خه‌ته‌نه) به وردی باسی لی کراره، به‌لام له ناو موسلماناندا وا باوه که له کاتی خه‌ته‌نه‌کردندا دوعایه‌ک ده‌خوینن که هی ئیمامی شه‌شه‌می شیعه‌کانه:

"خودایا، ئەمە نهریتی خۆت و پیغه‌مبه‌ره‌که‌ته - سلاوی تو له خوژی و خانه‌دانی بی - و ئەمە گوێپرايه‌لیی ئیمه له تو و پیغه‌مبه‌ره‌که‌ته، له‌به‌ر خواستی تو و ویستی تو و فەرمانی تو بۆ ئەو کاره‌یه که ویستووته و فەرمانیک که برپارت داوه و ئەو فەرمانه‌ی که به کو‌تاییت گه‌یاندوو. بۆیه بۆ ئەو شته‌ی که تو له من لیی ناگادارتی، له خه‌ته‌نه و که‌له‌شاخ، سووتینه‌ریی ئاسنم پی چی‌ژا. خودایه ده‌ی تو‌ش له گونا‌هی خو‌ش به و ته‌مه‌نی در‌یژتر بکه‌روه، له زیان و دهرد و نازاری جه‌سته و له‌شی بیپاریزه و سامانی زۆر بکه و هه‌ژاری لی پره‌ینه! بیگومان، تو ده‌زانی و ئیمه نازانین! [له در‌یژه‌دا ئیمام سادق ده‌فه‌رمووی:] هه‌ر که‌سیک له کاتی خه‌ته‌نه‌کردنی مندا‌له‌که‌ی ئەم نزا و دوعایه نه‌کا به‌ر له بالقبوون به سه‌ریدا بیخوینیت. ئەگه‌ر به سه‌ریدا بیخوین، له تیژیی ئاسن و دیکه‌ی نه‌هامه‌تی و به‌لاکان پار‌یزراو ده‌بی‌ت.¹ (فه‌یز کاشانی، ب 23، ده‌ورو‌به‌ری 23408، ل 2)

رپوره‌سمی خه‌ته‌نه له شوینه‌کانی دیکه‌ی جیهاندا

له شاری مه‌که، خه‌ته‌نه‌کردنی کوران له ناهه‌نگیکی پرشکو و شایسته‌دا به‌رپوه ده‌چیت. کورپک که برپاره خه‌ته‌نه بکری رۆژیک پیشتر جلیکی رازاوه و گرانبه‌ها له‌به‌ر ده‌کا و سواری ئەسپ ده‌بی و به به‌ر ده‌م ئەو که‌سانه‌دا تپدپه‌ری که به ساز و ئاواز هاو‌رپیه‌تی ده‌که‌ن. هه‌تا ئیاره‌ی ئەم رۆژه ناهه‌نگه‌که به‌رده‌وامه و به‌یانیه‌که‌ی پیش هه‌لاتی خو‌ر، خه‌ته‌نه‌چی رپوره‌سمی خه‌ته‌نه‌کردن ده‌ست پی ده‌کات. دوا‌ی نه‌شته‌رگه‌ریه‌که خه‌ته‌نه‌چی له‌گه‌ل میوانه‌کاندا میوانداری لی ده‌کریت. له میسر رپوره‌سمی خه‌ته‌نه له‌گه‌ل ناهه‌نگی هاوسه‌رگه‌ریه‌که به‌رپوه ده‌چی بۆ ئەوه‌ی له تیچوو‌ه‌کاندا پاره زۆر خه‌رج

1- اللَّهُمَّ هَذِهِ سُنَّتُكَ وَ سُنَّةُ نَبِيِّكَ صَلَوَاتُكَ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ اتِّبَاعُ مِنَّا لَكَ وَ لِبَيْتِكَ بِمَشِيَّتِكَ وَ بِإِرَادَتِكَ وَ قَضَائِكَ لِأَمْرِ أَرَدْتَهُ وَ قَضَاءِ حَمَّتِهِ وَ أَمْرِ أَنْفَذْتَهُ وَ أَدْفَعْتَهُ حَرَّ الْحَدِيدِ فِي خِتَابِهِ وَ جِجَامَتِهِ بِأَمْرِ أَنْتَ أَعْرَفُ بِهِ مِنِّي اللَّهُمَّ فَطِّهْرُهُ مِنَ الذُّنُوبِ وَ زِدْ فِي عُمْرِهِ وَ ادْفَعْ الْأَفَاتِ عَنْ بَدَنِهِ وَ الْأَوْجَاعِ عَنِ جِسْمِهِ وَ زِدْهُ مِنَ الْغِنَى وَ ادْفَعْ عَنهُ الْفَقْرَ فَإِنَّكَ تَعْلَمُ وَ لَا نَعْلَمُ.

نه کریت. له ویش کوران بهر له خه ته نه کردن به بهردم خه لکدا تیده په پرن. کوره که جلی کچانه له بهر دهکا و به نازیکه وه دپته ناو کو بوونه وه که وه. چارۆکه یه کیش ددهن به سه ریدا بۆ نه وهی نیوهی ده موچاوی دابووشی و به چاوه وه نه بیت. رپوره سمی خه ته نه له ناو ئیزیدییه کانیشدا دابونه ریتی تابه تی هه به؛ سه ره تا نه و بنه ماله ی که ده بهه وی کوره که ی خه ته نه بکا، که سیکی ئیزی دی یان موسلمان وه ک که ریف یان کرب هه لده بژیری بۆ نه وهی له و کاره دا یارمه تیان بدات. که ریف و بنه ماله که ی هینده له م بنه ماله نزیک ده بنه وه که هه تا حهوت نه وه وه ک مه حره می یه کتر له قه له م دهرین و هه یچ هاوسه رگری به ک له نیوانیاندا روو نادات (سعیدی، 1390).

له نه فغانستان هم کاره له نیوان ته مهنی دوو بۆ پینج سالی دا به بی سړ کردن نه انجام دهری و نه گهر منداله که به خت یاری بوو پیش نه انجامدانی رپوره سمی خه ته نه کردنه که له ناوی سارددا نو قم ده کری بۆ نه وهی که متر هه ست به نازار بکات (Fox, 2003). خه ته نه له نه فغانستان پتی ده لین "سونهت کردن" و به نا هه نگه وه به ری ده چیت. هم رپوره سمه له شوینه کانی ناوه راستی هم ولاته و له ناو "هه زاره کان" به گورانی و یاری له شیوهی کات به سه برردن به ریوه ده چی و هه ندیک جار بۆ ماوهی یه ک یان دوو رۆژ ده خایه نیت. خالی سه رنجر اکیش لی ره دا نه وه یه که خه وتن له م شه ونشینییه دا ئیدانه ده کری، نه گهریش شتی و رووی دا نه و که سه ی که خه وتوه سزا ده دری، وه کوو دوورینه وهی جلو به رگی که سه که به ده رزی و ده زوو به فه رش یان موو کیتیک که له سه ری خه وتوه. له کابل دوا ی چهن د رۆژیک خزمه کان بۆ ژمه خوار دتیک بانگه یشت ده کرین. هه ندیک له ماله کان که س بانگه یشت ناکهن و ته نها خزمه کان دیاری بۆ منداله خه ته نه کراوه که ده هینن یان هه ندیک نانی تازه ده هینن بۆ نه وهی بیبه خشن به هه ژاران؛ نانه که به سه ری منداله خه ته نه کراوه که دا ده گیرن و کاتیک که سیکی هه ژار دپته بهر ده رگا که ده یدهن به و هه ژاره. به لام له ناوچه په شتون نشینه کان، شاری هه رات و گونده کان رپوره سمی زیاتریان هه یه و هه ندیک جار مه ریش ده کری نه قوربانی. له پاریزگای باغلان که ده که وپته باکووری هم ولاته و نزیک ناسیای ناوه راسته، به گشتی سالی جار یک و له رۆژانی دیاری کراودا خه ته نه کاره کان دپته گونده کان و خیزانه هه ژاره کانیش به کۆمه ل کوره کانیا ن خه ته نه ده کن و نا هه نگیکی به کۆمه لیش به ریوه ده بن و خه لکی گونده که ژمه خوار دتیک ده دن. بیگومان نه و که سه انه ی کیشه ی نابووریا ن نیسه خو یان به ته نیا منداله کانیا ن خه ته نه ده کن. بۆ ناگادار کردنه وهی نا هه نگی تاکه که سه ی ده چنه سه ربان و

که سیک هاوار ده کا منداله کی خه ته نه کردووه و توی بانگه پشست کردووه. به لام دیاری پیشکش کردنی زوره ملی نیبه و دیاری به کان زیاتر به شیوهی برنج و گهنم و مه په. یه کیک له خاله گرینگه کان سه بارت به رپوره سمی خه ته نه کردن له نه افغانستان گرینگیدان به دؤخی کومه لایه تی سیاسی هم ولاته یه و به له به رچا و گرتی نه وهی که هه ژاری و نه بوونی پنداویستی پزیشکی بالی به سهر زوریک له خیزانه کانی هم ولاته دا کیشاوه، همه کاریگه ری له سهر زوریک له نهریت و رپوره سمه کان داناوه که یه کیک له و نهریتانه رپوره سمی خه ته نه کردند.

له جهزاییر خه ته نه کردنی مندالان به کاریکی نایینی داده نری، که له دهیهی کوتایی مانگی په مه زان و دهو رو به ری جه ژنی په مه زان نه نجام ده ری. له چند سالیکی پیش نیستا حکومتی جهزاییر نیتر ریگه به پزیشکان و پزیشکانی نه شته رگه ری نادا له مالی مندالاندا خه ته نه نه نجام بدن، چونکه روودانی هندی بابته سه بارت به خه ته نه خه لکی جهزاییری هه ژاندووه. بوی خه ته نه کردنی مندالان گورانی به سهردا هاتوو و له سهر نه وه جیاوازه کان بؤ رپوره سمی مؤدیرن و کون بؤچوونی جیاوازیان هیه. هندیکی که س جهزیان له رپوره سمی کونتره که تییدا خه ته نه چیی نهریتی دهاته مالان و هم چه شنه ناهه نگانه به شیوه وه سف ده کن: "له رابردوودا ناهه نگی خه ته نه چند رژی ده خیاند و هندیکی جاریش له ناهه نگی هاوسه رگیش شکومه ندرت به رپوه ده چوو." به لام نه وهی هم رژی جهزاییر سهر پای فرمانی حکومتی جهزاییر که خه ته نه کردنی له ناو مالاندا قه دهغه کردووه، دؤخی نابووریش له سنووردار کردنی هم رپوره سمه دا به کاریگه ره ده زانن. به لام له وه سفی ناهه نگی خه ته نه له نیستای جهزاییردا ده توانین بلین له دهیهی کوتایی مانگی په مه زاندا چه ندین بنه مال منداله کوره که تمه نه کانیان ده بن بؤ نه خوشخانه کان. نه ندامانی خیزانی کور که چه قی سهرنجی هم ناهه نگیه و جلو به رگی سپی دریژ که سهر تاپای داپوشیوه، له به ردا یه، دهو ری کوره ده دن بؤ نه وهی بیبه ن بؤ نورینگه ی پزیشک. به لام هندیکی له ژنانش که چاوه رپی گه رانه وهی منداله که و هاو ریکانیانن، خویان به ناماده کردنی کیک و خواردنه کونه کان سهرقال ده کن. دواتر کومه لیک موسیقاژن له کاتی رپوره سمه که دا موسیقا ده ژن و خه لکی دهو رو به ره هو ل ده دن به پندانی دیاری و پاره منداله که سهرقال بکن و بؤ نه وهی که متر بیر له نیستی خه ته نه بکاته وه. له باشووری رژه ه لاتی جهزاییر، کوران له تمه نی دوو بؤ ده سالیدا خه ته نه ده کری. له ناهه نگی خه ته نه کردندا جلو به رگ بؤ هه موو نه ندامانی خیزان

ده کړدریت. مندا له که به عه بایه کی سپی که له ناوریښمی که تان چی کراوه داده پوشری و خه نه له ده ست و قاچی ددهن و خشر و خالی پیوه هه لده واسن. ژنان له کاتی خه ته نه کردنی مندا له که گورانی ده لین. پاشان پیستی غه فله به ده زوویه که وه ده کهن و له ناو ناو اییدا به دارخورما و له بیواندا به و شتریکه وه هه لیده واسن.

له نوزبه کستان به گشتی له ته مه نی سی، پینج، یان ده سالیدا کوران خه ته نه ده کړین و له هه ندیک حاله تدا له ته مه نی یازده یان دوازه سالیدا خه ته نه ده کړین و له نوزبه کستان به ریوره سمی خه ته نه ده لین "سونه ت تووی" یان "خه تان تووی". نه م نا هه نگه زیاتر به ناماده بوونی خزم و دراوسی و خه لکی گه رپه که به ریوره ده چیت. بیگومان نا هه نگی خه ته نه مه رچی پیښوه خته ی هه یه وه کوو دوورینی بالنج و جلو به رگی تایه ت به نا هه نگی خه ته نه که له نه ستوی که سانی به ته مه ن و پیره ژنه کانی گه رپه که. هه لبت ده دبئی ریوره سمیکی دیکه نه نجام بدری که قورنانی تیدا ده خوینریته وه. نه مرؤ و به شیویه کی نه ریتی، له ریوره سمدا، نانیک به مندا له ددهن بؤ نه وه ی له تیکی لی بخوا و ئینجا که سانی دورو بهر هه ول ددهن سه رنجی مندا له که رابکیشن بؤ نه وه ی بیر له ئیشی خه ته نه نه کاته وه. دوا ی خه ته نه، بؤ ماویه ک ریگه به مندا له که نادری شه وان له مال هه وه ده رچی و هه میسه که سپک له گه لیدا ده مینیته وه. دوا ی دوو سی رپوژ، مندا له خه ته نه کراوه که هه لده ستی و له گه ل ژنه دراوسیکان و خزمه کانیدا پیخه فه نه ریتیه که ی ناماده ده کات (BBC, 2010).

نه زموونی نا هه نگی نان خه ته نه له شاری خیوای نوزبه کستانیش سه رنج راکیشنه. جون ئیسته نمیبیر وینه کیشی گو قاری ناشنال جیوگرافیک که بؤ پرؤزه یه ک سه فه ری نه م شاره ی کردبوو، له نا کاو روو به رووی نا هه نگیکی لهو شیوه بووه وه. نهو نه زمونه که ی به شیویه ک وه سف ده کا که به جوریک رفتار یان له گه ل کردبوو وه ک نه وه ی کاریکی شوریه یی نیسه و ناماده بوون وه ک ریوره سمیکی جوان وینه ی له گه لدا بکیشن و نه ویش لهو ریوره سمه دا به شدار بکه ن. له م شاره دا کوران له ته مه نی سی، پینج، حهوت سالیدا جلو به رگی جوان و قه شه نگ له بهر ده که ن که ژنانی خزم و کهس دووریویانه. خه ته نه کردن زیاتر له ناو مال و له لایه ن پیوانی کارمه ندانی بنکه ی ته ندروستی گه رپه که نه نجام ده دریت. دوا ی نه وه داوا له نه ندامانی خزم و کهس ده کړی به دیاریه کانیا نه وه پیښواری له مندا له خه ته نه کراوه که بکه ن. له رابردوودا مندا لان وه ک گواسته وه بؤ جیهانی گه وره سالی دیاری وه کوو نه سپیان وه رگرتوو. به لام له ئیستادا دیاریه کان گوړاون و بریتیه له پاره و شوکولاته و ریوره سمه که به سه ما و نان خواردن به ردهوام ده بیت (مونتاناری، 2017). وه ک له وینه که ی خواره وه دا

دهرده که وئ ژن و پیاو به شیوه یه کی تیکه لاو له م ناهه نگره دا ناماده بوون. له وینه یه کی دیکه دا کومه لیک پیاو دهوری کور پکیان داوه که خه ته نه ده کریت.

وینه ی ژماره ۵۴: رپوره سمی خه ته نه کردن له ناسیای ناوه راست، له نیوان سالانی ۱۸۶۵ بو ۱۸۷۲.

وینه ی ژماره ۵۵: رپوره سمی خه ته نه کردن له نوز به کستان

خه ته نه له ناو کومه لگا جووله که کاندان زور گرینگه و وهک پیشتر باسمان کرد به پنی فهرمانی خودا له په یمانی کون خه ته نه نه کراوی ده بیته هو ی تارانندی که سی خه ته نه نه کراو له لایه ن کومه لگا و به شداری نه کردنی له هه ندیک دانیشتن و کوبوونه وه ی نایینی. میژووی رپوره سمی خه ته نه لای جووله که کان زیاتر له سی هه زار ساله و زیاتر له رۆژی شه مه یان ههر رۆژیکی نایینی دیکه دا که ته نانه ت نه گهر له م رۆژدها رشتنی خوینیش ریگه پینه دراوه، نه نجام ده دریت. سه باره ت به شوینی ئەم ناهه نگه هیچ ریسیایه کی تایه ت له نارادا نییه و زیاتر له مالی خزم و کهس و کاردا نه نجام ده دری، به لام هه ندیک کهس پنیان باشه ئەم رپوره سمه له که نیسه کاندان به رپوه بجیت. مندالی کور زیاتر له رۆژی هه شته می له دایکوبونیدا خه ته نه ده کری، به لام هوکاری پزیشکی ده بیته هو ی دوا که و تنی ئەم کاره و منداله که دوا ی ته مه نی هه شت رۆژه خه ته نه ده کریت. ئەو جووله کانه ی که نه رکی خه ته نه کردنیان له نه ستویه پنیان دهوتری مؤهیل (خه ته نه چی به زمانی عیبری).

مۆهیل ده بی یاساکانی جووله که و شاره زایی پیویست بۆ ئەنجامدانی خه ته نه فیر بین و له بریتانیا دوو رپیکخراو London Beth (Din و Initiation Society of Great Britain Jewish Ecclesiastical Court چاودیری به سه ر فیربوون و تاقی کردنه وه و هه کانی ئەم که سانه بۆ فیربوونی ئەنجامدانی خه ته نه ده که ن. ئەم رپوره سمه که پێی ده لێن بریت میلا ئاهه نگیکی گرینگی خیزانی ناو جووله که کانه و ناماده بوونی مووهیل و باوکی منداله که له م رپوره سمه دا پیویسته، به لام به گشتی ئەندامانی دیکه ی خیزانیش له م ئاهه نکه دا به شداری ده که ن. وا باوه که کورسیه کی به تال به لام رازیتراو بۆ حه زه رتی ئیلیاس له ناو ژووهره که دا دانه ری بۆ نه وه ی چاودیری رپوره سمه که بکا و له درێژه ی ئاهه نکه که دا دلنیا بیت. دوا ی رپوره سمه که میوانی ده دریت. وا باوه به شدار بووان ده ستیان ده شۆن و نان ده خۆن. خواردنی ئەم ئاهه نکه بریتییه له گۆشت و ماسی و شیرمه نییه کان و شه رابیش ده خوریته وه. به لام جووله که دژ به ره کانی خه ته نه که به دوا ی رپوره سمیکدا ده گه رپین که بینه ته به دیلی خه ته نه، هه ندیک جار رپوره سمی ناونانی مندالان وه ک به دیلیک بۆ ئاهه نگی خه ته نه هه لده بژیرن. ئەم چه شنه رپوره سمی ناونانه که به بی خه ته نه کردن به رپوه ده چی پێی ده لێن Brit Shalo. ئەم رپوره سمه ده رفه ت به و دایک و باوکه جووله کانه ی که دژی خه ته نه ن ده دا که به م شیوه پیشوازی له کچه تازه له دایکبووه کانیان بکه ن. ئەو که سانه ی که هاتونه ته ناو ئاینی جووله که و خه ته نه نه کراون له رپوره سمیکدا ده بی ئەم خه ته نه بکه ن. تازه جووله که ی "گیۆر" پرۆسه یه که که له ئاینی جووله که دا بۆ هاتنه ناوه وه ی بیانیه کان بۆ ناو ئەم رپوره سمه له ئاهه نگیکدا ئەنجام ده دریت. ئەم پرۆسه بۆ جووله که نه ریتخوازه کانی به رپوره سمی وه کوو غوسلی پیروۆز و خه ته نه ئەنجام ده دریت. تازه جووله که نیره کان "گیپ" به ر له خۆشۆردن ده بی رپوره سمی خه ته نه ش ئەنجام ده ن. (BBC, 2009)

وینهی ژماره ۵۶: وینیه کی رپوره سمی خه ته نه کردنی جووله که کان

به سهیر کردنی ههر یه ک له و کۆمه لگایانهی که باس کران، جیاله بوونی خالی هاوبهش له هه ندیک له توخمه کولتووری و فهرهه نگییه کاندا، نهو راستیه ناشکرا ده بی که بژیره تایبه ته کانی ژیان و شیوازی بهر هه مهینان و بژیویی ژیانی خه لکی ههر شو ئینیک ده بیته هۆی نهوهی له بیچم ناسیی فهرهه نگی خه لکدا رووبه رووی ناخیزگه و بیر و باوهر و رپوره سمی تایبهت ببننهوه که رهنگه هاوشیوه که ی له ههچ شو ئینیکی دیکه دا نه توانین بدۆزینه وه. ههر یه کیک له م توخمانه خۆیان بهر که وتیان له گه ل ژیر لقی دیکه هه یه که ده توانن کاریگه ریی له سهر فره چه شنیی رپوره سمه کان دابنن. خه لک نه ندیشه و بیر و باوهر کانیان له دهو رو بهری خۆیان وه رده گرن و به پندا و یستی و داهینه ریی و بیر و باوهر پ خۆیان په رو رده یان ده که ن و داوای کاردای جۆراو جۆریان لی ده که ن. نه گه ر چاک سهیری پیکهاته و ناوه رۆک و کاردا و ته وه ریی فۆلکلۆری مرۆقه کان بکه یین، بۆمان ده رده که وئ که ساده یی له بنیاتان و فره چه شنی له چه مک و به کارهینانیا نندا واده کا که توانای یه کسانبوون و به کارهینانی کاردای فهرهه نگی جه ماوه ریی له ناو نهو گروه و کۆمه لایه تییه دا ئاسان ییت. فهرهه نگی ههر نه ته وه و گه لیک وه کوو ژیان نامه و وه سف کردنی هه لومهر جه کانیان و ره وشتی جه ماوه رده که ی فاکته ریی سه ره کی و پیوه ریی ره وشت و خو و و خده کان و وینه ی دابونه ریتی نهو نه ته وه، روونکه ره وه ی پیشینه ی میژوویی و پیشانده ریی گۆرانی هزری و گورانی کۆمه لایه تی ئاپوره ی خه لکی نهو گروه کۆمه لایه تییه یه.

دیاردی خه ته نه له روانگه ی کۆمه لناسییه وه

به پیچه وانیهی خه ته نه کردنی ژنان، توژی نه وه ی کۆمه لایه تی سه باره ت به خه ته نه کردنی پیاوان له ئیراندا به هه ندیک هۆکار پیشوازییه کی نه و تۆی لی نه کراوه. نه م دۆخه زیاتر له هه موو شتیکی، په یوه سه ته به وه ی که خه ته نه له ئیراندا سروشتیکی نایینی هه یه و بۆ پیاوانی نه م ولاته بابه تیکی شوناسییه. له وه ها بارودۆ خیکدا، له روانگه ی کۆمه لایه تییه وه خه ته نه بابه تیکی نااسایی و دوو فاقی و کیشه دار نییه، به لکوو وه ک بابه تیکی ناسایی و نۆرم دار لینی ده رو انری که واته شتیکی چه واشه کارانه نییه بۆیه قه ت نه یه توانیوه بیته پرسیکی کۆمه لایه تی و سه رنجی کۆمه لناسان به لای خۆیدا رابکیشیت. جگه له وه ش پیویسته نامازه به وه بکری که له گه ل هاته سه ر کاری حکومه تی نایینی له ئیران، کیشه دار کردنی نه م پرسه ده توانی کۆمه لناسان بخاته پینگه ی ره خنه گرانی کۆمه لایه تی حوکمرانی ئیسلامییه وه و بنگومان به وه هۆیه وه کیشه یان بۆ ساز بییت.

گەرانه كانی ئەم توژیڭنەو بو لیکدانەوێ ئەدەبیاتی كۆمەلناسیی خەتەنە لە ئیراندا گەرانیکی بێ ئەنجام بو، چونکە توژیڭنەو سەبارەت بە خەتەنە لە ئیراندا یان تەنیا لە خەتەنە کردنی ژناندا سنووردار کراوەتەو یان پرژاوتە سەر رەهەندە تەندروستی و پزیشکیە کانی خەتەنە. بەلام بە هۆی ئەوێ کە خەتەنە دیاردەیه کی نیونەتەوئەبیه و توژیڭنەو لەو بارەو لە کۆمەلگا نیونەتەوئەبیه کان ئەو ئاستەنگی کە لە ئیراندا رۆوبەرۆوی دەبیتەو لە سەر ئاستی جیهاندا ئەم ئاستەنگانە لە ئارادا نییه، کۆمەلناسانیکی زۆر لە بەشە کانی دیکە جیهان لیکۆلینەوێ یان لە سەر کردوو.

بەلام بە پێی ئەو بابەتانە کە توژیڭرانی کۆمەلایەتی ئەم بوارە ئیشیان لە سەر کردوو، پێدەچێ ئاراستە کۆمەلناسی بو خەتەنە زیاتر کارتیکراوی ئەو بابەتانە بێ کە رەگ و ریشە لە بوارە کانی دیکەدا هەیه، بەتایبەت پزیشکی و سیاسەت. راپرسییە کانی ئەم بوارە زۆرتەری رێژە لیکۆلینەوێ کۆمەلایەتیان پێک هیناوه. بو نموونە، توژیڭنەو کانی وەکوو "قبوول کردنی خەتەنە ییاوان بو کەم کردنەوێ تووشبوون بە HIV لە پارێزگای نیانزا، کینیا" (بایلی و هاوکاران، 2002)، "قبوول کردنی خەتەنە کردنی ییاوان چونکە کاریگەری لە سەر HIV لە ناو حەشیمەتی گوندنشین زۆلۆ دادەنێ" (تیسکات و هاوکاران، 2005)، "خەلک بەراستی چی لە هەلمەتە کانی تەندروستی گشتی فیر دەبن؟ تیگەیشتنە هەلەکان سەبارەت بە خەتەنە ییاوان و مەترسی تووشبوون بە ئایدز لە ناو ژنان و ییاوانی لە مالاوی" (ماوگان - براون و هاوکاران، 2014). "تیگەیشتن و لیکدانەوێ بەر بەستە فەرەهەنگی و کۆمەلایەتیە کانی بەر دەم خەتەنە ی پزیشکی ییاوان لە ناو کۆمەلگە گوندیە کانی باشووری ییاوانی ئەفریقا کە نەرتی خەتەنە یان تیدا نییه" (خومالو سکوتۆکوا و هاوکاران، ۲۰۱۳)، و "روانگە ی ییاوان: بەر بەستیک لە بەردەم داوکردنی خەتەنە پزیشکی خۆبەخشانە ی ییاوان، لیکۆلینەوێ بە کی چۆنایەتی لە گوندی ئوم هۆندۆرۆ ئەنگزی، زیمباوه" (مۆیۆ، 2015) لەم جۆرە، کە رادە ی قبوول کردن یان کاریگەری خەتەنە لە سەر کەم کردنەوێ کیشە تەندروستی پزیشکیە کانی وەکوو ئایدز تاوتوی دەکەن. لە راستیدا ئاراستە و گوتارە پزیشکیە کان بآلیان بە سەر توژیڭنەو کۆمەلناسیە کانی پەيوەست بە خەتەنە لە ئیران کیشاوه و ئەم دیاردە لە روانگە ی پزیشکی و تەندروستیەو بەدی کراوه. ئەمەش ئەو دەردەخاکە لیکۆلینەوێ کۆمەلناسیە کان لەم بوارەدا هەمیشە پێش گریمانە ی خەتەنە وەک پرسیکی سروشتی و زیندەوهرناسی و پزیشکی زال بووه نەک پێش گریمانە ی خەتەنە وەک پرسیکی

کۆمه لایه تی که ره هه ندی کۆمه لئاسی هه یه. هه لبه ت ره هه ندی زینده وه ناسی، پزیشکی و ته ندروستی خه ته نه بو ئه م توژی نه وه کۆمه لئاسیانه ده توانی ده فرایه تیه کی گرینگ بی، چونکه ده توانی له ریگه ی چوونه ناو بواری کۆمه لئاسی پزیشکی و سوودمه ندبوون له م بواره سه باره ت به خه ته نه وه ک دیارده یه کی کۆمه لایه تی، ناراسته یه کی شیکاری تر و رخنه گرانه تر بگرینه بهر و ئه م کاره بخرینه بهر تیشکی تاوتوی و رخنه ی جیدی.

هه ره وه ره زامه ندی سیکسی یه کیک له بابه ته بهر سه رنجه کانی توژی ره رانی کۆمه لایه تیه. به واتایه کی تر، دووم ناراسته یه ک که هه میشه له توژی نه وه کۆمه لئاسییه کانی خه ته نه دا زال بووه، په یوه ندی له گه ل بواری سیکس و ره زامه ندی سیکسی هه یه، وه ک کریجیر و هاوکاران (2008) له توژی نه وه یه کدا به ناوی "خه ته نه کردنی پیاوانی گه وره سال: کاریگه ریه کانی له سه ر کارکردی سیکسی و ره زامه ندی سیکسی له کیسومو، کینیا" و کینسلا (2002) له لیکۆلینه وه یه کدا له ژیر ناوی "کاریگه ریه کانی خه ته نه له سه ر کارکردی سیکسی پیاوان: ره ت کردنه وه ی نه فسانه یه ک؟" له سه ر ئه م بواره لیکۆلینه وه یان کردووه. هه لبه ت نمونه ی لیکۆلینه وه کان له م بواره دا ئه وه ده رده خا که کرده وه یان پرسی خه ته نه به شیوه یه کی میکانیکی و ته نها بو په یوه ندی سیکسی و ناستی ره زامه ندی سیکسی لیکۆلینه وه ی له سه ر کراوه، له کاتیکدا لیکۆلینه وه ی کۆمه لئاسی له م بواره دا له ریگه ی خه ته نه وه له چوارچیه ی دیارده یه کی کۆمه لایه تی و فره ره هه نند و پیاوانه کردنی په یوه ندییه که ی له گه ل سیکسوالیته و بایوسیکسوالیتی که بواریکی فراوتر و رخنه گرانه یه، به شیوازیکی جیاواز لیکۆلینه وه ی له سه ر کرد.

جگه له نمونه ی له م جوړه، هه ندیک له توژی ره رانی کۆمه لایه تیه دیکه توژی نه وه ی کۆمه لایه تیه یان وه ک نامرازیک بو پیشخستن یان که م کردنه وه ی لیکه وته ی سیاسه ته کۆمه لایه تیه کانیان به کار هیناوه، له راستیدا ئه م توژی نه وانه به ناراسته ی پیناسه یی و نارخنه گرانه له هه ندیک له پرسه کانی په یوه ست به خه ته نه لایه نی نایدۆلۆژیا و مه حافظه کارانه یان پیشان داوه که له ناویاندا ده توانین ناماژه به توژی نه وه کانی "خه ته نه کردنی پیاوانی پینگه یشتوو وه ک کاریگه ریه ک له دژی HIV: لیکۆلینه وه یه کی میکانیزمی راکیشن له ناو کۆمه لگه یه کی نه فریقای باشووری (ئه مشانا و هاوکاران، 2011)، "شیوازه نهریتییه کان خه ته نه کردنی پیاوان له ناوچه ی کۆریا له باکووری رۆژه لاتی تانزانیا و لیکه وته کانی له سه ر بهرنامه نیشتمانیه کان" (فینسینت، 2008)،

"ستراتیژی RACP له سهر خهته نه کردنی کوره کۆرپه کان ههلهیه" (موريس و هاوکاران، 2006). ههندیك له توێژه رانیس وهك فینسینت (2008) لیکۆلینه وهیان له سهر پۆلی خهته نه له پروسهی به کۆمه لایه تی بوون کردوه. خالی سه رنجراکیس له م بواره دا که توێژینه وهی ره خنه یی له م بواره ده گمه نه، به جۆریک که له گه رانه کانی ئەم توێژینه وه دا، ته نیا توێژینه وهی هیلستن (2004) دۆزراوه ته وه که به ناراسته یه کی رخنه گرانه وه دیارده ی خهته نه ی له روانگه ی به مۆدبونی خهته نه و کاریگه ریه یه کانی له سهر ته ندروستی گشتی و ئازادی تاک لیک داوه ته وه. له کاتیکدا ئەم جۆره لیکۆلینه وان ه که پروسهی به کۆمه لایه تی بوونیان تاوتوی کردوه، به و پیه ی که خهته نه زیاتر له ته مه نی مندالیدا ئەنجام ده درئ، توانای ئەوه یان هه یه که به یارمه تی وه رگرتن له بواره نوئ و رخنه گرتره کانی کۆمه لئاسی، له وان ه کۆمه لئاسی مندالی، کۆمه لئاسی هه ست و هتد، رخنه گرانه تر سه یری ره هه نده کانی خهته نه له پیه وه ندی له گهل دیارده ی مندالی بکه ن و رخنه ی یه کده ست و سیستما تیک بخه نه روه. به م شیه و ئیتر خهته نه ته نها له روانگه ی فاکتەر پیه ی و لیکه وته پیه ی تاوتوی ناکریتسه وه، به لکو وه به روانگه یه کی شیکاری ره خنه یی و پینش گریمانه ی مندال وه ک راپه رینه ریک شیکاری ده کری و به شیه ی فره ره هه ند ره خنه ی لی ده گیریت.

به گشتی پیده چی پرسیکی وه کوو خهته نه هیشتا جیگه ی خۆی له ناو توێژینه وه کۆمه لئاسیه کاندا نه دۆزیوه ته وه و هیشتا ناتوانین تیگه یشتیکی کۆمه لئاسی قبوولکراو له م دیارده له چوارچیوه تیوری و ناسراوه کانی کۆمه لئاسیدا به ده ست به ینین. بۆیه بۆ شه وه ی تیگه یشتیکی کۆمه لئاسانه له خهته نه به ده ست به ینین، پیه یه ته که لک له هه ندی روانگه ی ناسراو و نزیک له م بابه ته وه ر بگرین. چاوخشان دینک به روانگه و تیورییه کۆمه لئاسیه کان، ئەوه مان بۆ ده رده خا که ناراسته ی کۆمه لئاسانه بۆ زینده وه رناسی مروه ی ده ستره گه یشتووترین روانگه ی ئەم بواره یه و له ناو شه و روانگانه ی که سه باره ت به کۆمه لئاسی جه سته ن، پیده چی که روانگه ی فیزیکی به رسازه خوازی و ناراسته ئاو پته کان له وان ه روانگه ی چالاک تۆر، گونجاوترین ناراسته تیورییه کان بۆ تیگه یشتی کۆمه لئاسانه بۆ دیارده یه کی په یوه ست به زینده وه رناسی واته خهته نه بیت. هه ره وه پیده چی ئەمانه له چوارچیوه ی ناراسته ره خنه یی و گوتارییه کاندا ده توانن دیارده ی خهته نه وه ک بابه تیکی کۆمه لایه تی و فره ره هه ند روه و و شرۆفه بکه نه وه و له هه مان کاتدا بیخه نه بهر تیشکی ره خنه ی میژووی و په یوه سته بونی ئەم دیارده به پیکهاته و میکانیزمه کانی ده سه لات له

پروسه یه کی میژوویدا تاوتوئ بکهن. که واته کۆمه لئاسیی جهسته، کۆمه لئاسیی ره خنه یی و گوتاری، ههروه ها بواری کۆمه لئاسیی پزیشکی، کۆمه لئاسیی سیکس و په گه ز، کۆمه لئاسیی مندالی، کۆمه لئاسیی ههست و هتد نهک هه ر له روون کردنه وهی ئەم دیارده و هوکارناسی و لیکه و ته پئوییه که ی زۆر کارامهن، به لکوو له شیکاریی په خنه گرانه ی میکانیزمه به رسازه کانی له پیه وندی له گه ل پیکهاته و میکانیزمه دهسه لاتییه کاندای شی ده کرینه وه. له درێژهدا کورته راپۆرتیک سه بارهت به هه ندی له م ئاراستانه ده خرێته روو و له نیو دهقی ئەم ئاراسته که لان و سه ره کییانه دا ئماژه به هه ندی له م بواره په یوه ندیدارانه ده که ین که پیشتی باس کراون.

دیاردی خه نه نه له روانگهی کۆمه لئاسیی جهسته ییه وه

له ئەندیشه ی بیرمندانای کلاسیکی وه کوو دورکهایم، جهسته که لکه له یه ک بو پزیشکی یان زینده وه ناسی له قه له م ده درئ نه ک بو کۆمه لئاسی. له کۆمه لگای جفاکیی کاتاکیدا جهسته شتیکی جیاواز له جیهانی ده ورو بهر نییه، جیهان و جهسته یه ک که ناوی خو یان له بوونی رووه کی وه رگرتووه. له ناو کۆمه لگایه کی جفاکیدای شه یه ک بو ناوانای ئەندامان و خودی جهسته بوونی نییه، ئەو کۆمه له ناوه کی که له ئەندامه کان پیک هاتووه و ئیمه پتیان ده لئین "جهسته" له بواری رووه کییه وه وه رگیراون. ئەندام یان ئیسکه کان، که به رای ئیمه هه مان مانایان هه یه، له م کۆمه لگایه دا ناوی میوه، درهخت و هتدیان هه یه. هیچ دابرا نیک له نیوان "گوشت و ئیسک" ی جیهان و گوشت و ئیسکی مرؤفدا نییه. بابه تی رووه کی و بابه تی زیندووی مرؤیی ده خرێنه ناو په یوه ندییه که وه که زۆریک له تاییه تمه ندییه کانی کۆمه لگهی کاتاکای ده ژینییت. ته نانهت ناوی "جهسته" (کارۆ) له م که لتوره دا ئماژه بو پیکهاته و جه وه هر پیک ده کا که به شیوه ی یه کسان بو شته کانی تریش به کار ده هینری، ئەگه ر تیگه یشتی جفاکی کاتاکای له خو یان و جیهان و شته کان له سه ره به کگرتووی و یه کیتی پابه ند به سیرنموونی سه ره تایی و نه ته و بی خو یانه، تا ئەو راده ی که ته نانهت هیچ "ناویک" ی بو دیاری کردنی "تاکایه تی" ی خو یان نییه، که خالی پیچه وانه که ی ده توانین له ئەندیشه ی دیکار تیدا ببینین که له گشتیتی خۆیدا هه ولتیکی گه و ره بو به ده سه تهنانی "منی ژیرانه" یه تا ئەو راده ی که ناچار ده بی "جهسته" له بوونی بیرمهند و ژیرانه جیا بکاته وه. به م شیوه له هه ر دوو جه مسه ری لایه نیکدا و ئینه یه ک به دی ده که ین، به جو رییک که یه کیان و ئینه یه که له جیهانی شاعیرانه ی به هه شت و ئەوی دیکه یان له یه که م رپوره سمی قوربانیدانی "جهسته ی مرؤیی" له به رده م عه قله. به لام سه ره رای هه موو ئەو جیاوازییانه ی

كە لە نيوان ھەر دوو جەمسەرى لايەنەكەدا ھەيە، ئەو "جەستەمەندی" يە كە ھەموو جارێك دەبێتە تاكە ديمەنى نواندەوێ مرۆڤ لە جيهاندا. لە لێكدانەوێ كاتاكى سەبارەت بە خود و ئەو وىترى و جيهان، ئەم پەيوەندىيە كۆمەلایەتى و فەرھەنگىيە پشتبەستوو بە پەيوەندىگە لێكى پابەندانەيە و ھەفادار بە كۆنەسەرچەشنە ميژوويى و عەشرەييەكانە كە شىوازى تىگەيشتن رېنويى دەكات (لۆ برۆتون، 1400ى ھەتاوى، ل 42).

كۆمەلناسىي جەستە بواریكە كە لە نيوێ دووھەمى سالى ۱۹۸۰ ھەو بە جىدى لە لايەن ميشيل فۇكۆ و دواتر لە لايەن برايان تۆرنەر ھەو پيشنار كرا. مەبەست لەم ھوارە بەدواداچوون و لێكۆلینەو ھە سەر كاریگەريیەكانى جەستە لە سەر كۆمەلگا و كاریگەريیەكانى كۆمەلگا لە سەر جەستەيە. ماری داگلاس جەستە بە دەقیكى فەرھەنگى دەزانى كە وێرێ پيشاندانەو ھە بەھا فەرھەنگىيەكان و پيشە و دلەراو كيكانى فەرھەنگىيى تايبەت، دەرکەوتنىكى ئۆبژەيى پى دەبەخشیت. ئەو روونى دەكات ھەو كە چۆن جەستە لە فەرھەنگىيى ديارىكراو دا دەنویندریت ھەو و چۆن دەبیتە شوینىك بۆ شىوازە رەفتارییەكان و كردارە پيشاندەرەكانى كۆمەلگا. داگلاس پىيى وايە جەستەى كۆمەلایەتى شىوازى تىگەيشتن لە جەستەى فيزيایى سنووردار دەكات ھەو و ئەو ھەو لە رېگەى كارلېكى پەيكەرى كۆمەلایەتى لەگەل جەستەى فيزيكىدا بەدەست دى لە جەستەدا ھەك میديايەكى سنووردار دەرەكەوێت. بە وەھى ئەو، جەستەى سروشتیمان لە لايەن ياساكانى كۆمەلگا ھەو سنووردار دەكرى و بېجەم دەگریت (فەرزانە، 1387ى ھەتاوى). لە سەرەتادا بوونى مرۆڤ دەرکەوتنىكى فيزيكى ھەيە. بەشە جياوازەكانى جەستە بەھای فەرھەنگىيى يەكسانيان نيیە و نۆرمە فەرھەنگى و ئايىنى و كۆمەلایەتییەكان ھەر يەكەيان بەشە جياوازەكانى جەستە دەكەنە بەستىنى ئامانجى خويان، بۆ نمونە رووخسار و دەموچاوا لە ھەموو بەشپىكى دىكە زياتر لە روانگەى نۆرمە كۆمەلایەتى و ئايىنيیەكانەو ھەو شوينى چرپوونەو ھەو بەھاكانە، ھەست كردن بە ناسنامەى كەسيك زياتر لە رووخسارىدا دەرەكەوێت. يان كۆئەندامى زاووزى ناوئەندى فووكوسى بەھا و نۆرمە ئايىنى و كۆمەلایەتى و ياسايیەكانە كە لە ناويانىندا خەتەنە ھەك بەشپىك لە كۆئەندامى زاووزى خالى مەلمانتي زۆرىك لە دامەزراو ھەك و مرۆڤى پابەند بە نۆرمەكان لە چەقى مەلمانتي و بريارەكاندايە (موحسىنى، ۱۳۷۶ى ھەتاوى).

تۆرنەر ئاراستەيەكى فاكتەرخوازانەى بۆ مرۆڤ ھەيە و لە ژېر كاریگەريى نيچە و

هایدگەر مرؤف به ناتەواو دەزانن که خەسارەه‌لگەرە و ئەم خەسارەه‌لگرییە دەبیتە هۆی ئەوه‌وی مرؤف ڕوو له ناوەنده‌کان بکا و کولتوور و فەرەه‌نگە‌کان دروست دەکات. تیروانینی ئەو بۆ کۆمە‌لگا ئاراستە‌یه‌کی کارلیک پیکهاتە‌یه؛ واتە ئەوه مرؤفە که کۆمە‌لگا ساز دەکات. بۆ‌یه تۆرنەر ڕوانگە‌یه‌کی په‌یوه‌ندی‌خوازانه‌ی له نیوان تاک و کۆمە‌لگادا هه‌یه که ئەلقه‌ی په‌یوه‌ندی نیوان ئەوان جه‌ستایه‌تی و خەسارەه‌لگرییە. له راستیدا به‌م ئاراسته‌، خه‌ته‌نه له سه‌ر جه‌ستایه‌تی که هه‌مان ئەلقه‌ی په‌یوه‌ندی نیوان تاک و کۆمە‌لگایه‌، ئەنجام ده‌دریت. ئەم بابە‌ته‌ گرینگه‌ خۆی دوو‌باره‌بیر کردنه‌وه سه‌باره‌ت به‌م دیارده‌ پنیوست ده‌کات. له ڕوانگه‌ی تۆرنه‌روه‌، "جه‌ستایه‌تی" هه‌لگری دوو ره‌ه‌ندی ئۆبژه‌یی و زه‌ینییه‌ و وه‌ک کۆمە‌له‌یه‌ک له پڕۆسه‌ی کۆمە‌لایه‌تی له سووپی ژیا‌نی مرؤفە‌کاندا لێی ده‌روانیت. له لایه‌کی تره‌وه‌ تۆرنەر ناماژه‌ به‌ پیگه‌ی دژوازی ده‌ولە‌ت ده‌کا که گه‌وره‌ترین لیک‌دژی تیۆری ده‌ولە‌ت و مافی مرؤفە، چونکه‌ پیتی وابوو ناوه‌ندی ده‌سه‌لات و سیاسه‌ت ده‌توانن لیکه‌وته‌ی دژ به‌ یه‌کیان هه‌بیت. به‌ ڕوای تۆرنەر، په‌یوه‌ندی توندوتۆلی توندوتیژی له نیوان ده‌ولە‌ت و یاسادا هه‌یه‌، چونکه‌ "ده‌ولە‌ت تاکه‌ دامه‌زراوه‌یه‌که که مافی کوشتنی مرؤفە‌کانی هه‌یه‌ و ده‌توانن وه‌ک چالنجیک له پڕسه‌کانی مافی مرؤفدا بخه‌ریته‌ ڕوو، که ئەمه‌ خۆی ده‌توانن په‌ره‌ به‌ خەسارەه‌لگری زیاتر بدات. "ئەو پیتی وابوو به‌ هۆی ناسه‌قامگیری و خەسارەه‌لگری دامه‌زراوه‌ مرؤییه‌‌کانه‌وه، پیوسته‌ فۆرم‌به‌ندییه‌کی نوێ له مافی مرؤف له سه‌ر بنه‌مایه‌کی گشتی بخه‌ریته‌ ڕوو. به‌ ڕوای تۆرنەر، ناگایی مرؤف له ژیر کاریگه‌ری ره‌ه‌نده‌ جه‌سته‌یه‌‌کانه‌ و هۆشیاری و جه‌سته‌ په‌یوه‌ندییه‌کی دوولایه‌نه‌یان هه‌یه‌. که‌واته‌ خه‌ته‌نه‌ش ده‌که‌ویته‌ ژیر کاریگه‌ری کرداریک که له سه‌ر ره‌ه‌ندی جه‌سته‌یی ئەنجام ده‌درن و په‌یوه‌ندییه‌کی دوولایه‌نه‌ی له‌گه‌ڵ وشیا‌ری هه‌یه‌. له لایه‌کی دیکه‌شه‌وه‌ به‌ لیک‌دانه‌وه‌ی په‌یوه‌ندی نیوان خود و کۆمە‌لگا و جه‌سته‌، ئەوه‌ ده‌رده‌خاکه‌ ریک‌خستنی جه‌سته‌ بووه‌ته‌ گۆره‌پانی بنه‌رپه‌تیک‌ی سیاسی. به‌ پنی ئاراسته‌ی تۆرنەر خه‌ته‌نه‌ به‌شیک له ریک‌خستنه‌وه‌ی له‌ش له‌قه‌م ده‌درن که بووه‌ته‌ بواری بنه‌رپه‌تیک‌ی سیاسی. له‌راستیدا دابه‌ش کردنی مرؤفە‌کان به‌ خه‌ته‌نه‌کراو و خه‌ته‌نه‌کراو و به‌ دوایدا تاران‌دن و تیکه‌ل‌کردنه‌کان که پشتر له‌ به‌شه‌کانی پششودا ناماژه‌مان پنی کردووه‌ تا راده‌یه‌ک بوونی خه‌ته‌نه‌ به‌ بواری بنه‌رپه‌تیک‌ی سیاسی پشتره‌ست ده‌کاته‌وه‌. تۆرنەر پنی وایه‌ جه‌سته‌ گۆره‌پانی نواندنه‌وه‌ی کولتوور و فەرەه‌نگه‌ و بواریک‌ه‌ که کولتوور و فەرەه‌نگی کۆمە‌لگا به‌ره‌م ده‌هێننه‌وه‌. خه‌ته‌نه‌ نموونه‌یه‌ک له نواندنه‌وه‌ی کولتوور و فەرەه‌نگ له سه‌ر به‌ستی

جەستەيە. ئەو بە نیاز بوو لە پوانگەيەکی رەخنەگرانەو پەيوەندییەکی نوێ لە نیوان ئەخلاق و سیاسەتدا دا بچەم زینتی و پیتی وایە "خەسارەه لگري و ئازار و پەنج وادەکا کە پەيوەندیی مرويی و یە کپارچەیی کۆمەلایەتی تۆکمە بئ و هاوسۆزی و گیرۆدەیی سۆزداري دروست بییت"، بەلام پيشمەر جە کەي بە ئەخلاق ناسی دەزانییت. لە راستیدا تۆر نەر ناسینی دوولایەنە بە پيشمەر جی سازکردنی هەر چەشنە پەيوەندییەکی ئەخلاقى دەزانی و پیتی وایە ترس و زۆرەملی و دوورویی و فیل کردن بەر بەستی بەر دەم دروستبوونی ئەخلاقن و پەيوەندییەکان دەبی لە هەر چەشنە سنووردار کردن و ترسیک بە دوور بن. ئەو پەيوەندییەکانی کە جفاک و فەزای کارلیکی دوولایەنە بۆ خەتەنە دروستی دەکەن تیکەل بە ترس و زۆرەملی و دووروییە، وەک پيشتریش ناماژمان بەم رەمزانه دا، ئەمە خۆی بەر بەستی بەر دەم بچمگرتنی ئەخلاق سەبارەت بەم دیار دە و کارەيە. تیگەيشتن، گفتموگۆی بئ ترس و توقاندنی دەویت. بیر کردنەو و رەخنە پئو یستە لە دیالوگەکاندا بییت. لە کۆتاییدا تیگەيشتنی دوولایەنە و گفتموگۆ پئو یستی بە کەم کردنەو ی نایە کسانییە کۆمەلایەتی و ئابوورییەکان و پەرەپیدانی فەزایەتە جیھانییەکانە کە بریتین لە ریزگرتنی دوولایەنە و چاودیری و بەرپرسیاریتی و... هتد. لە راستیدا پەيوەندییەکی دوولایەنە لە نیوان فەزایەتە گەردوونییەکان و مافی مرۆفدا هەيە و دەتوانی مافی شارۆمەندی بەهیز تر بکا و هەموو ئەم مزارانەش سەبارەت بە خەتەنە شیایوی شیکاری و شروڤەن (تۆر نەر، 1994).

هەر وەها فۆکۆ سەبارەت بە جەستە و پەيوەندییە کەي لە گەل سیکسوالیتە و دەسەلات پیتی وایە کە سیکسوالیتە کۆمەلایک کاریگەری بەر هەمەتوو لە جەستە و رەفتار و پەيوەندییە کۆمەلایەتیەکانە کە لە رینگەي سیستەمیک بەر هەم دەهینری کە لە تەکنەلۆژیایەکی ئالۆزی سیاسیەو سەر هەل دەدات. خەتەنەش یەکیک لەو کاریگەرییانەيە کە لە جەستەدا بەر هەم دیت. سیکسوالیتە تۆر پیکە کە تیایدا ورووژانی جەستەکان و زۆر بوونی چێژەکان و دنەدان بۆ گفتموگۆ، بچمگرتنی مەعریفەکان و بەهیزبوونی کۆنترۆلەکان و خۆراگرییەکان بە شیوی زنجیری و بە پیتی چەند ستراتیژیکی زانین و دەسەلات بە یە کەو دەبەسترنەو. دیسپلینی سیکسوالیتە بە مەبەستی گرینگدان و بایە خدان بە جەستە وەک ئۆبژەي زانین و توخمیک لە ناو پەيوەندییەکانی دەسەلاتدا لە قەلەم دەدرییت. جەستە بە سەر کەي ترین هیز بەخشی سیستەمی سیکسوالیتە دەزانی و جەستە بە توخمیک دەزانی کە بەر هەم هینەر و بەکار هینەرە

و په یوه سته به نابووریه وه. ناوبراو یه کینک له که لکه له سهره کییه کانی بوړووازی له سوودمه ندبوون له جهسته و سیکسوالیته ده زانیت. ئه وهی که هیز و مانه وه و وه چه خسته وهی دیرینی جهسته به هاوکاری ریڅخستی سیسته می سیکسوالیته بو خوی دابین بکا و له ریڅگی ئه م پرؤسه وه جیاوازی و بالاده سته که ی پشتراست بکاته وه. ئه و پنی وایه له سه دهی 18 به دواوه چوار گروپی ستراتیژی گه وره (هیستریک بوونی جهسته ی ژن، به په روه رده کردنی سیکسی مندال، به کومه لایه تی کردنی رهفتاری زاوژی و دهروونپزیشکی کردن) بیچیمان به سیسته می تایه تی زانین و دهسه لات سه باره ت به سیکس داوه. ههر کام له م ستراتیژانه به شیوازی خویمان هه لگری سیکسی مندالان و ژنان و پیاوان و به کاریان هیناوه. به م ناراسته و شیکاریه، خه ته نه کاریکه که به پنی ئه و بابه تانه ی که له به شی پشوو دا وروژاندمان ستراتیژی به په روه رده یی کردنی سیکسی مندالان و به کومه لایه تی کردنی رهفتاره زاوژییه کان ده کاته نامانج و دریژه یان پی ده دات.

فوکو به په روه رده کردنی سیکسی مندالان ده خاته روو؛ واته مندالان وه ک بوونه وهرانیکی سیکسی سهره تایی سهر ده کا که رهفتاره سیکسیه نه شیاوه کانیان که مه ترسی جهسته یی و ئه خلای و تاکه که سی هه یه، پیویسته له لایه ن دایک و باوک و خیزان و راهینه ران و پزیشکه کانه وه کونترول بکریت. له راستیدا به پشتبه ستن به و بابه تانه ی ناماژه یان پی کراوه، خه ته نه وه ک نمونه یه ک له به په روه رده یی کردنی سیکسی مندالان له قه له م دهری که له ریڅگی ئه ووه هه همیشه هه ول دهری به سنووردار کردن و کونترول کردنی ئاره زوی سیکسی، له داهاتو دا ریڅگی له رهفتاری سیکسی نه شیاوی مندالان که مه ترسی جهسته یی و ئه خلای و تاکه که سی لایه ده که ویته وه، پیوگیری لای بکری و بهر پرسیاریتی خه ته نه له پرؤسه ی میژوویدا هه همیشه له ئه ستوی دایک و باوک و بنه ماله و خه ته نه چییه کان بووه و له سهرده می مؤدیرنیشدا خراوه ته ئه ستوی پزیشکه کان. به لام فوکو ناماژه به مژاریکی دیکه ش ده کا به کومه لایه تی کردنی رهفتاری زاوژی که بریتییه له به کومه لایه تی کردنی نابووری له ریڅگی هاندان یان ریڅگی کردن یان ریوشوینی باج له سهر مندال خسته وهی هاوسهره کان و به کومه لایه تی کردنی سیاسی له ریڅگی بهر پرسی کردنی هاوسهره کان به رامبه ر به کوی جهسته ی کومه لایه تی. وه ک له به شه کانی پشوو دا ناماژه مان پیدا، یه کینک له که لکه له کانی خه ته نه سه باره ت به زکوزا و ریڅخستی چه شیمه ت بووه که به پنی شیکاریی فوکو، نه شته رگه ربی خه ته نه هه مان به کومه لایه تی کردنی رهفتاری زاوژییه و سهرنج ده خاته سهر به کومه لایه تی کردنی نابووری

و به‌کۆمه‌لایه‌تی کردنی سیاسی.

فۆکۆ سه‌ده‌ی نۆزده‌هه‌م به‌م لاوه‌ی وه‌ک به‌ستینیک سه‌یر ده‌کا که تێیدا سه‌ره‌له‌دانێ ته‌کنه‌لۆژیای پزیشکی و ده‌روون‌پزیشکی بۆته‌ جیگره‌وه‌ی شێوازه‌کانی سه‌ده‌کانی پێشوو، له‌وانه‌ پزیمایی کردن و تاقی کردنه‌وه‌ی ویژدان، بۆ‌ئه‌وه‌ی سێکس و جه‌سته‌ کۆنترۆڵ بکری‌ت. ئەم ر‌ه‌وته‌ خه‌ته‌نه‌ش وه‌ک کرده‌وه‌یه‌ک که جه‌سته‌ کۆنترۆڵ ده‌کا، ده‌گرێته‌وه‌. وه‌ک له‌ بابه‌ته‌کانی پێشوو‌دا ر‌وونمان کردۆته‌وه‌، ئاراسته‌ ئاینینییه‌کان و میکانیزمه‌کانی ده‌سه‌لات له‌ ر‌یگه‌ی ئەم ئاراستانه‌وه‌ سه‌ره‌تا له‌ چوارچێوه‌ی کرده‌وه‌یه‌ک له‌ سه‌ر جه‌سته‌ و کۆنترۆڵ کردنی جه‌سته‌ شه‌رعییه‌ت به‌ خه‌ته‌نه‌ ده‌به‌خشی، له‌ کاتیکدا له‌ سه‌رده‌می مۆدیرنی ئیستادا، ئاراسته‌ پزیشکی و زانستییه‌کان زیاتر شه‌رعییه‌تیان به‌ خه‌ته‌نه‌ داوه‌ (فۆکۆ، 1384).

مرۆفناسانیکی وه‌کوو ئیفلین ر‌ه‌ید و مارگره‌یت مید هاو‌رای میشل فۆکۆن و پێیان وایه‌ جه‌سته‌ی مرۆف ته‌نیا و ته‌زایه‌کی زینده‌وه‌رناسی و یان پزیشکی نییه‌، به‌‌لکوو مرۆف کاتیک له‌ ناو به‌ستینی په‌یوه‌ندی و ژیا‌نی به‌کۆمه‌ل‌دایه‌ و دیته‌ ناو گۆره‌پانی کۆمه‌لگا له‌ ر‌ووی ر‌ه‌هه‌نده‌ نابووری، ئایینی، هونه‌ری، سیاسی، یاسایی، سه‌ربازی، فه‌ره‌ه‌نگی، چینایه‌تی، ر‌ه‌گه‌ز و هتد هه‌له‌سه‌نگیندری‌ت. له‌ ر‌ه‌هه‌ندی کۆمه‌ل‌ایه‌تیدا جیا‌کاری ر‌ه‌گه‌زی، نژادی و چینایه‌تی، ... له‌ ر‌وانگه‌ی سیاسی و یاساییه‌وه‌ به‌ستینی نا‌ره‌زایه‌تی، ئەشکه‌نجه‌، له‌سێداره‌دان ...، له‌ ر‌وانگه‌ی هونه‌رییه‌وه‌ به‌ستینی ماکیاز و نه‌خش و نیگار و رازاندنه‌وه‌ و ر‌یوره‌سه‌مه‌کان و ...، له‌ ر‌وانگه‌ی پزیشکییه‌وه‌ به‌ستینی پشکنین و نه‌شته‌رگه‌ری جوا‌نکاری پتو‌یست یان نا‌پتو‌یستی جوا‌نی ناسی و ...، له‌ ر‌وانگه‌ی سه‌ربازییه‌وه‌ له‌ به‌ستینی جه‌نگ و هیزی شه‌ره‌نگیزی و خۆبه‌خت کردن ...، له‌ ر‌وانگه‌ی ئاینینییه‌وه‌، مه‌یدانی به‌ندایه‌تی و شه‌هیدبوون و ئەنجامدانی ر‌یوره‌سمی ئایینی و فه‌رمان بۆ کاری چاک و ... له‌ ر‌وانگه‌ی فه‌ره‌ه‌نگیه‌وه‌ هێما و نیشانه‌ی دابونه‌ریت و بیر و باوه‌ر و شێوازی ژیا‌ن و هتده‌. له‌ ر‌وانگه‌ی نابوورییه‌وه‌ که‌وته‌ به‌ر کار و بێگاری و دا‌بین کردنی بژو‌ی ... به‌لام به‌ گو‌ریه‌ ئاراسته‌ی فیکری و شیکاری ئه‌و خاوه‌ن‌رایانه‌ نه‌شته‌رگه‌ری خه‌ته‌نه‌ ته‌نیا و ته‌زایه‌کی زینده‌وه‌رناسی یان پزیشکی نییه‌، به‌‌لکوو ئەگه‌ر ئەم کاره‌ له‌ بواری په‌یوه‌ندی و ژیا‌نی به‌کۆمه‌ل‌دا له‌ به‌رچاو بگرین و له‌ کۆمه‌ل‌گادا بیسین، ده‌توانین ب‌ئین له‌ ر‌وانگه‌ی ئاینینییه‌وه‌ به‌ستینی ئەنجامدانی ر‌یوره‌سمی ئایینی، له‌ ر‌ه‌هه‌ندی فه‌ره‌ه‌نگیه‌وه‌ وه‌ک هێما و نیشانه‌کانی دابونه‌ریت و بیر و باوه‌ر، له‌ ر‌وانگه‌ی پزیشکییه‌وه‌ به‌ بواری

نه شته رگه ریی جوانکاری ناپیوست و له ره هندی کومه لایه تیه وه به به ستینی جیاکاری ره گه زی له قه له م ده دریت.

به پیی نه و راستیه تیوریانه ی که باس کران، به گویره ی دهوری سه ره کیی وشباری و زمان وه ک بژیره جهسته ییه کانی کونترپولی کومه لایه تی ده توانین شیکاریی مارکس له مهر ملکه چپوونی جهسته ی چینی کریکار بۆ مه کینه، له پرۆسه ی فراوان کردنی ته کنه لوژیای په یوه ست به سه رمایه داری و چۆنیتی عه قلانی سازی جهسته له سیسته می برۆکراسی، ده توانین نه وه ی له شیکارییه کانی ماکس و پییردا هاتووه به یه کییک له نمونه کانی گرینگیدانی ناراسته وخۆ به جهسته له تیوریزه کردنی کلاسیکی کومه لئاسی له قه له م بدهین. هاوکات له گه ل نه و چالجانیه که له لایهن زانستی کومه لئاسییه وه به ره و پرووی بیرۆکه ی "جیاکردنه وه ی سروشت و کومه لگا" ده بیته وه، تیورسییه نه کومه لایه تیه کان له لایه که وه جهسته یان له پیوه ندی له گه ل "چالاکی مرویی" و له لایه کی دیکه شه وه، له پیوه ندی له گه ل "رپکاره کومه لئاسییه کان" چه مک سازی کردووه. نه زموونی جهسته و به ریوه بردنه که ی به شیک له و ماده گشتگیریه که زیانی کومه لایه تی و تیوریی کومه لایه تی دروست ده کات. کومه لی له توانا کانی مرۆفه کان بۆ په یوه ندی سازکردن له گه ل یه کتر و به نه زمونکردنی هاو به شانیه ی خواست و چپژ و بیزاریه کان له سه ر بنه مای خالی هاو به شیان له سوودمه ندبون له جهسته یه. له راستیدا نه گه ری تیگه یشتنی ته واو له رپیکه وتی جفاکی و ره هنده کانی پیکهاته ی دامه زراوه یی و په یوه ندیه کان ته نیا له و کاته دا مومکین ده بی که مه عریفه یان له گه ل مه عریفه ی "پیکهاته به ره جهسته ییه کان" تیکه ل بکریت (فاتیحی و نه خلاسی، 1389 ی هه تاوی). هه لبه ت خه ته نه وه ک نه شته رگه ریه کی نایینی له سه ر جهسته هاوکات له گه ل نه وه ی له درپژایی میژوودا خاله هاو به شه کانی مرۆفه کومه لایه تیه کانی له رپگه ی نه زموونی هاو به ش، فام کردنی رپیکه وتی جفاکی و ره هنده کانی پیکهاته ی دامه زراوه یی دابین کردووه، هه میشه کاردایه کی دژوازی بووه و فاکته رپیک بووه بۆ جیاکاری و جیاوازی، به جورپیک که له گه ل دابه شبوونی دوو فاقه یی که له سه ر بنه مای جهسته ی خه ته نه کراو و خه ته نه نه کراو دامه زراوه، هه میشه له درپژایی میژوویدا بووه ته هوی تاراندن و یه کخستنی مرۆفه کان و له م پرۆسه ی تاراندنه دا گوتاره نایینییه کان له پال گوتاره کانی دیکه و بگره به هیزتر له وانیش ده ورپیک ی بهر چاویان بووه و شه رعیه تیان به خه ته نه داوه.

دوای سه ده ی نۆزده هه م و په یوه ندی نیوان رژیمی خواردن و زانستی خۆراک،

عه‌قلانی‌سازی‌ی جه‌سته به زانستی مرۆشه‌وه گری‌ درا. له عه‌قلانی‌سازی‌ی به شیوه‌ی مۆدیرن‌دا، جه‌سته وه‌ک دیاردیه‌کی "قولی‌ ره‌گه‌زی" له قه‌له‌م دهری‌ که پێویسته به پێی کارامه‌یی سیسته‌می کۆمه‌لایه‌تی نوێ رێک بخری‌ت. سیسته‌می برۆکراسی‌یه‌کی له فاکتهره‌ کاربگه‌ره‌کانی کۆنترۆل‌کردنی جه‌سته‌یه‌ بۆ ئه‌وه‌ی چۆنایه‌تی یان چه‌ندایه‌تی کارکردن له سه‌ر جه‌سته، به بێ گوێدانه‌ پێداوێستیه‌ جه‌سته‌یه‌کانی کارمهندان دیاری بکات. رێکخواوه‌ برۆکراسیه‌کان جه‌سته‌ی ژنان زیاتر له جه‌سته‌ی پیاوان کۆنترۆل ده‌که‌ن؛ چونکه‌ داوا له ژنان ده‌کری‌ که به به‌رپه‌بردنی خۆیان سووپی مانگانه‌ و دووگیانی و له‌زک‌وێستان بشارنه‌وه. سیسته‌مه‌ جیهانییه‌کان، له کۆتایی مۆدیرنیته‌دا، تاکه‌کان له دهره‌وه‌ی دۆخی کۆمه‌لایه‌تی ئه‌وان ده‌خه‌نه‌ به‌رده‌م مه‌ترسییه‌ ته‌کنه‌لۆژی و ژینگه‌یه‌ رۆژ له رۆژ زیاده‌کان و هه‌لی "جیهانی‌بوونی جه‌سته" دهره‌خسین (تۆرنه‌ر، 1987، ل 123)

هه‌لکشان‌ی روو له زیادی‌ حه‌شیمه‌تی به‌سالا‌چروان له ناو کۆمه‌لگا رۆژاوییه‌کان و لیکه‌وته‌کانی له‌ بواره‌کانی سیاسه‌تدانانی کۆمه‌لایه‌تی، خانه‌نشینی، به‌رگری‌ پزیشکی و خانوبه‌ره، که لیکه‌وته‌ نابوورییه‌کانی بیجمیکی جیهانیان به‌ خۆوه‌ گرتوه، له‌وه‌ فاکتهره‌ کاریگه‌رانه‌ن که سه‌رنج‌خستنه‌ سه‌ر جه‌سته‌یان گرینگ کردوه. هه‌روه‌ها کۆمه‌لناسی جه‌سته‌ زیاتر پێناسه‌ی کۆمه‌لایه‌تی له جه‌سته‌ی تاوتوی کردوه تا چه‌مه‌کانی گه‌نجی و پیری. ئه‌م چه‌مکانه‌ له‌ فه‌رهه‌نگی به‌کارهێنه‌ریدا هه‌لگری به‌ها رهمزی و سیمبۆلییه‌کانن. له‌ فه‌رهه‌نگی به‌کارهێنه‌ریدا، به‌ها په‌یوه‌ست به جه‌سته‌ گه‌نجه‌کان و که‌له‌پووری سوودمه‌ند له‌ گیراییه‌ حه‌شه‌رییه‌کان ده‌بێ و جه‌سته‌ په‌ره‌کان به‌ها سیمبۆلییه‌کانی جه‌سته که‌م ده‌که‌نه‌وه. ویلین جوانی پێ به‌سوود و هیمای پینگه‌ بوو و جیاوازی نێوان "سوودمه‌ندی" و "زایه‌کردن" له‌وه‌ شوێنه‌دا که جوانی و وه‌ده‌سته‌پێنانی شانازی ناویته‌ن، کاریکی زۆر ئه‌سته‌مه (هه‌مان، ل 159). به‌ پێی ئاراسته‌ی ویلین، خه‌ته‌نه‌ش نه‌شته‌رگه‌رییه‌کی جوانکارییه‌ که هه‌میشه‌ سوودمه‌ند بووه و وه‌ک هیمای پیاوه‌تی له‌ قه‌له‌م دهری‌ و به‌وه‌ پێیه‌ی که له‌ نه‌شته‌رگه‌ری خه‌ته‌نه‌دا جوانی و وه‌ده‌سته‌پێنانی سه‌ر به‌رزی پیکه‌وه‌ تیه‌ه‌لکیش ده‌بن، لیک‌جیا‌کردنه‌وه‌ی سوودمه‌ندی و زایه‌کردن ئه‌سته‌م بووه.

به‌سازخوازی¹

له‌سازخوازی کۆمه‌لایه‌تیدا جه‌سته مانا کۆمه‌لایه‌تییه‌کان له‌خۆ ده‌گری که له‌لایه‌ن کۆمه‌لگاوه‌ سنووردار کراوه و دا‌هینراوه. خالی هاوبه‌شی رېبازه پیکهاته‌خوازه‌کان نه‌وه‌یه که دژی نزم‌کردنه‌وه‌ی جه‌سته وه‌ک دیارده‌یه‌کی زینده‌وه‌رنا‌سین. بیرمه‌ندا‌نیک‌کی وه‌کوو رۆژینبیرگ، کولی، مید، گافمه‌ن، فۆکۆ، دا‌گلاس و هه‌موو لایه‌نگرانی تیۆریه‌کانی کارلینکی دوولایه‌نه‌ی سیمبۆلی و نواندنه‌وه‌یان ده‌توانین بکه‌ینه ژیر ناراسته‌ی به‌سازخوازی و پیشانی بده‌ین که له‌مانه‌ی خواره‌وه‌دا روانگه‌کانیان تاوتوی ده‌کریت.

تیۆری کارلینکی دوولایه‌نه‌ی رهمزی له‌ده‌رچه‌یه‌کی تایبه‌ته‌وه له‌دیارده کۆمه‌لایه‌تییه‌کان ده‌کۆلیته‌وه و له‌بنیاتانی کۆمه‌لگادا جه‌خت له‌سه‌ر مروفی چالاک له‌بری مروفی پاسیف ده‌کاته‌وه و مروف به‌بوونه‌وه‌رئیکی بیرمه‌ند ده‌زانئ که ده‌سه‌لاتی هه‌یه و کاتی روه‌به‌رووی بارودۆخینک ده‌بیته‌وه نه‌و بارودۆخه‌ لیک ده‌داته‌وه و ئینجا به‌پنی لیکدانه‌وه و شی‌کردنه‌وه‌ی دۆخه‌که، کارلینکی ده‌ییت. ئەم بۆچوونه‌ جه‌خت له‌سه‌ر کارلینکی دوولایه‌نه‌ی کۆمه‌لایه‌تی نیوان تاک و کۆمه‌لگا و ده‌ره‌نجامه‌کانی ئەم پرۆسه‌ ده‌کاته‌وه (نیازی و مۆرتزه‌وی، 1394ی هه‌تاوی، ل 2).

له‌روانگه‌ی قوتابخانه‌ی ئەندیشه‌ی کارلینکی دوولایه‌نه‌ی رهمزی که باوه‌ری به‌پیشگریمانگه‌لی وه‌کوو مروفئیکی چالاک (بوونه‌وه‌رئیکی بیرمه‌ند و خاوه‌ن ئیراده‌ی نازاد) هه‌یه، له‌گه‌ل‌خه‌ته‌نه وه‌ک کردارئیک که به‌سه‌ر جه‌سته‌ی مروفدا ده‌سه‌پینرئ، نه‌ویش له‌سه‌رده‌می مندالی که وا‌ده‌زانرئ مندال ناوشیاره و ده‌سه‌لاتی نییه، یه‌ک ناگرئته‌وه، چونکه مندالی مروف، کاتیک که خه‌ته‌نه ده‌کرئ و جه‌سته‌ی ده‌ستکاری ده‌کرئ، تیگه‌یشتنی له‌م کاره‌ له‌گه‌ل‌ئ وه‌هسته‌ی که له‌ودا ده‌ورووژئته‌وه یه‌ک ده‌گرئته‌وه. ئەم هه‌سته‌ ده‌توانئ شه‌رم و ترس و بیده‌سه‌لاتی و نا‌په‌زایی و رق و هتد بی و هه‌لبه‌ت نه‌وانه‌ی کرده‌وه‌یه‌کی له‌و شیوه‌یان بۆ نه‌نجام ده‌دن هه‌ست به‌شانازی ده‌کن. به‌پشته‌ستن به‌وانه‌ی له‌به‌شه‌کانی پیشوودا باسما‌ن کرد، نه‌نجامه‌که‌ی نه‌وه‌یه که که‌سی خه‌ته‌نه‌کراو خۆی ده‌توانئ له‌پرۆسه‌ی کارلینکی دوولایه‌نه‌دا که له‌رئگه‌ی نه‌شته‌رگه‌ری خه‌ته‌نه و رپۆره‌سمی نه‌نجامدانی ئەم کاره‌یه هه‌سته‌ لیکدۆه‌کانی وه‌کوو ترس، شه‌رم، سه‌ره‌رزی و شکۆ و هتد به‌جۆرئیکی ناوئیه‌ی و دژواز به‌ئهم‌موون بکا و ئەم هه‌ستانه‌ ده‌توانئ کاربگه‌ری له‌سه‌ر

1- باه‌ته‌کانی ئەم به‌شه‌ بوخته‌یه‌کن له‌وتاری فاتیحی، نه‌بۆلقاسم و ئیخلاسی، ئیبراهیم (1389)، گفتمان جامعه‌شناسی بدن.

كارليكه كاني دواترى قۇناغە يەك لە دواى يەكە كاني ژيانى دابنى و بيجم و ناراستە بە پرۆسەى گەشە كەردنى بدات.

بە برواى كۆلى، زەين تەنيا دياردە بەكى زیندە وەرناسى و فيزيكى نيبە، بە لكوو دياردە بەكە كە لە پرۆسەى ئەزمونە كۆمەلایە تیبە كاني تاكە كاندا بيجم دەگرى و گەشە دەكا و دەولە مەندتر دەبیت. بە پىي ئەم بۆچونە، زەينى پياو لە ژیر كارىگە رىي خەتەنە دا وەك يەككە لە گرینگترین ئەزمونە كۆمەلایە تیبە كانيان بيجم دەگرى و گەشە دەكات. ئەم ئەزمونە دەتوانى بىر و باوهرى ھەمەچەشن و ھەندىك جار دژ بە يەك لە ئەزمونداراندا دروست بكا و لە بەرسازى زەيناندا فرە گرینگ بىت. بە برواى كۆلى "خود" پروخسارى ناوھەى كەسايەتى و ناوھندى زەينە. زەين خۆى بەشيك لە خودە كە ھەول دەدا كاردانە ھەى "خودى ناوینەبى" سى خۆى لە ولأمدانە ھە كاني خەلكدا بدۆزیتە ھە، لە حالتيكدا "خودى ئۆبژەبى" لایە نيككى تەواو كۆمەلایەتى ھەيە و گریدراوى زۆرە مليى كۆمەلایەتى و ياسا ئەخلاقىيە كان و چاوهر و انبىيە كاني دىترانە. خەتەنە وەك كەردە ھەيەك كە لە سەر بنەماى ناچارى كۆمەلایەتى و رپساکانى بەئەخلاقى كەردنى پياوان و چاوهر و انبىيە كاني دىتران لە تاكە، ئەزمونىكى گرینگە كە بيجمى بە خودى ئۆبژەبى پياو خەتەنە كراوھە كان داو، كە لایە نيككى تەواو كۆمەلایەتى ھەيە. چەمكى خودى ناوینەبى يان خودى ناوینەناساى كۆلى لە سى توخمى سەرەكى پىك ھاتو ھە:

1. ویناى دەرکە و تىمان لای كەسانى دیکە، واتە پروالە تىمان بە چاوى ئەو بىترى، چۆن خۆى دەنوینیت؟

2. ویناى داوهر بىيان لە دەرکە و تىمان يان بەراورد كەردن يان سەبارەت بە ئیمە چىيە

3. ھەندىك لە جۆرە كاني "خۆھەستى"، وەكوو لووتبەرزى، يان فیزدان، يان چ جۆرە ھەست كەردنىك سەبارەت بە خۆمان بۆ دروست دەكا، ھەست كەردن بە لووتبەرزى يان سەر شۆرى؟

خەتەنە يەككە لە ھەزمونانەيە كە رۆلتيكى گرینگى لە پرۆسەى سۆزدارىيە مندا لدا ھەيە؛ واتە ئەو ھەستەى كە مرۆف لە ناوھە لە بارەى خۆيە ھە دەيدۆزیتە ھە، واتە ھەمان خۆھەست كەردن كە يەككە لە ھە سى توخمە سەرەكيا نەيە كە چەمكى خودى ناوینەبى يان خودى ناوینەناساى كۆلى پىك دەھىنیت. بە پشت بەستن بەو شتانەى كە پىشتر و تىمان كەردە ھەى خەتەنە تیبە لکيشى لووتبەرزى و پياوھتى و شايى و ناھەنگ و لە ھەمان كاتدا شەرم و ترس و ھەندىك جار شانازى بۆ ئەو مندا لەيە كە خەتەنە دەكریت.

به پروای کولی، له ریځه ی په یوه نډیسه کی دیا لکتیکیه وه "خود" له نیوان تاک و کومه لگا له درېژه ی پرؤسه په کی کومه لایه تیدا دروست ده بیت. بهم ناراسته، نه شته رگه ری خه ته نه پرؤسه په کی کومه لایه تیه که په یوه نډیسه کی دیا لکتیک کی له نیوان که سی خه ته نه کراو و بیر و باوه ری کومه لگا که پیدا دروست ده کا که لهو ریځه وه چه مکی "خویان خود" ی مرؤف بیچم ده گریت. به پروای کولی، شیوازی کومه لاسه کان بریتیه له تیځه یشتی هاودلانه له پالنه ر و هه نگیزه و سه رچاوه کانی کارلیکی مرؤف له گه ل خود، نه ویش به دانانی خود له بری راپه رینه ران. شیوازی دهر وونگه ری تی هاودلانه شیوازی که بو لیکدانه وه و شی کردنه وه ی هوشیاری و ناسینی ماناکان و هه ست و پالنه ره کانی ره فتاری کومه لایه تی. که واته به ناراسته ی کومه لاسانه ده بی وه ک کارلیکیکی مرؤی له خه ته نه بروانزی که بو نه وه ی لپی تیځه ی، پیویسته خوت بخه یته شوینی چالاکانی نه م کاره، واته منداله خه ته نه کراوه کان و بارودوخی خه ته نه کردیان، بو نه وه ی بگه ینه ناستی دهر وون گه ری تی هاودلانه؛ واته بتوانین له م ریځه وه له مانا، هه ست، پالنه ره کان و تیځه یشتن و شی کردنه وه ی قول و فره ره هندی نه م ره فتاره کومه لایه تیه تیځه ین (هه مان، ل 7 و 8). به پروای مید، نهرمی نواندن یان توانای کاردانه وه به رامبه ر به خود، وه کوو چون تاک به رامبه ر به که سانی دیکه کاردانه وه ی ده بی، بو گورانی زین له چوار چیوه ی پرؤسه په کی کومه لایه تیدا وه ک مه رچیکی پیویست له قه له م ده دریت. له مانایه دا، خود وه کوو زین مه عرفه په کی ئو ژبه یی نیبه، به لکوو پرؤسه په کی هوشیارانه په که ره هندی جوړاو جوړی هه په:

1 توانای کاردانه وه به رامبه ر به خود وه کوو چون که بو جفاک یان نه ویتری گشتینراوه، کاردانه وه یان به رامبه ری ده بیت؛

2. توانای به شدار ی کردن له گفتوگو په کی تایه ت له گه ل که سانی تر؛

3. توانای ئاگادار بوون له و شته ی که تاک باسی ده کا و به کاره ینانی نه م هوشیاریه بو نه وه ی که له هه نځاوی دواتردا ده بی نه نجامی بدات.

نه م پرؤسه پرؤسه په کی ته نیا زهینی نیبه و له ریځه ی پرؤسه ی کومه لایه تیه وه به ده ست دیت. له حاله ته دا زمان گرینگیه کی بنه رته ی هه په، چونکه له ریځه ی زمانه وه ده توانین هیما ماناداره زا ره کیه کان شی بکه ینه وه و به کاریان به ینین. له راستیدا مید جه خت له سه ر گرینگیی زمان و پرؤسه ی کومه لایه تی له سازکردنی "خود" دا ده کاته وه و نه م دوو توخمه یان فاکته ره له خه ته نه دا ده بیترین که "خود" ی نه و که سانه ی که نه شته رگه ری

خه ته نه یان به نه زمون کردوو ه یان ده بنه هوی خه ته نه کرانی کهسانی دیکه، مید قوناغه کانی پیکهاتی خود له سئ قوناغدا وه سف ده کا: قوناغی یاری ساکار، یاری ریسادار، نه ویتریه کی گشتینراو له تافی مندالیدا. نه و زیاتر کومه لگا وه ک سه رچه شنی کارلیکی دوولایه نه ره چاو ده کات. نه شته رگه ری خه ته نه وه ک یه کیک له سه رچه شنه کانی کارلیکی دوولایه نه دپته بهر باس که له پال سه رچه شنه کارلیکه دوولایه نه کانی دیکه بهر سازینه ری چه مکی کومه لگایه. گرینگیی بۆچوونی مید له سه ر چه مکی کومه لگا له وه دایه که کومه لگا به سه رتر له تاک ده زانی و پرۆسه زه بنیه کان به هه لقولوی کومه لگا ده زانیت. نه م پرۆسه ی سه رتر دانانی کومه لگا به سه ر تاکدا له نه زمونی خه ته نه کردنیشدا دیاره، چونکه به پشتبهستن بهو شتانه ی که پنداچوونه وه مان بۆ کرد، له زۆربه ی بارو دۆخه کاندا، تاک به بئ هیچ هۆکاریک و به بئ نه وه ی بابه ته که بخاته بهر تیشکی پرسیار، ملکه جی ده بیت. له راستیدا به پتی نه م ناراسته، خه ته نه وک یه کیک له پرۆسه باوه کانی کارلیکی کومه لایه تی لئی ده روانییت. به بروای مید کومه لگا له ریگه ی پرۆسه باوه کانی ناو کارلیکه کومه لایه تی په یوه ندییه کان و ئالوگۆری که سائیک که هۆگری دوولایه نه یان بۆ یه کتر هه یه، به دی دیت. (هه مان، ل 11 و 12).

ههروه ها رۆزینبیرگ بۆچوونی خوی به م شیوه پیناسه ده کا: گشتگیری نه وه ههست و نه ندیشانه ی که تاک وه ک ناسیاویکی ئۆبژه یی سه بارهت به خوی هه یه تی. به م شیوه تیگه یشتن له خود، سه رباری نه وه ی به شیک له خو و ته نانهت به شیکی بچووکت له که سایه تی گشتی تاکه، گرینگیه کی زۆری هه یه. بۆچوونی سه بارهت به خود ته نیا وه ک ناراسته ی دووباره نه ندیشانه ی تاک له قه له م ده دریت؛ واته تاک لیره دا هه م ناسینه ره و هه م ناسراو. نه شته رگه ری خه ته نه چ به هوی سروشته تونداژۆکه ی و چ به هوی تیهه لکیشبوونی نه م نه زمونه له گهل تافی مندالی، له پرۆسه ی هه لگه رانه وه ی نه و تاکه بۆ خوی وه ک ناسراویکی ئۆبژه یی رۆلکیکی بهرچاوی له ههست و بییری که سی خه ته نه کراودا هه یه. ههروه ها نه م کاره به شیک له و بییر و باوه رانه پیک ده هینی که په یوه ندییا ن به خودی که سه که وه هه یه. که واته زۆر گرینگه و پتویسته سه ر له نوئ بییری لی بکرپته وه.

رۆزینبیرگ له نیوان "خودی هه بوو" و "خودی دلخواز" و "خودی واپیشاندان" جیاوازی داده نیت. "خودی هه بوو" و پنه یه که که ئیمه له ئیستادا له خو مانمان هه یه. "خودی دلخواز" و پنه یه ک له و شته یه که ئیمه پیمان خو شه وا بین. "خودی واپیشاندان"

ئهو شیوازهیه که ئیمه له پینگه یه ک خوومان نیشان ددهین. رۆژنپیرگ باش دهیزانی که چه مکی تیگه یشتن له خود زنجیره یه که له پالنهر و ئامانجی خوازاو بۆ چالاک له خو ده گریت. دوو پالنهر و ئه نگیزه که له هه موو ئه نگیزه و پالنهره کانی تر سه رترن، یه که میان پالنهری ریزگرتن له خود یان ئاره زووی بیر کردنه وه یه کی باش سه باره ت به خوده، دووه میان خواستی به رده وامبوونی خود یان هۆگری بۆ پاراستنی چه مکی تیگه یشتن له خود له به رامه ر گۆرپانکاری یان پاراستنی ئهو وینه یه که له باره ی خو مانه وه هه مانه. نه شته رگه ربی خه ته نه له هه ر دوو پالنهره که دا که چه مکی "تیگه یشتن له خودی" رۆژنپیرگ له خو ده گرئ، کاریگه ری داده نیت. به و پینه ی که ئه م کاره وه ک ئه زموونیکه گرینگ له سه رده مکی گرینگ که هه مان هه ره تی مندالییه، روو دها که واته هه م کاریگه ری له سه ر پالنهری ریزگرتن له خود داده نی و هه میش له سه ر خواست بۆ درپژهدان به خود له تاک داده نیت. هه ر ئهو کاریگه ربیانه ی که ئه زموونی خه ته نه له سه ر پالنهره تاکه که سییه کان داده نی و باسیشمان کرد، وامان لئ ده کا که بیر کردنه وه ره خه گره انه مان هه بیت (هه مان، 15 و 16).

به بروای گافه من، بارودۆخه کۆمه لایه تیه کان "شانۆیه کی سروشتی" دا بین ده که ن که تیدا نمایشه فیزیکیه کان نمایش ده کرین و لیک دهرپنه وه. گافه من به خسته روه ی زاراوه ی "پیشاندانی خود" و تاوتوی کارلیکی دوولایه نه ی کۆمه لایه تی به پیتی "پشت شانۆ"، "سه ر شانۆ"، "پانتای تایبه ت" و "پانتای گشتی" هاوخت له گه ل ئه وان له "جه ستایه تی" ده کۆلیته وه. له روانگه ی ئهو، بکه ره فیزیکیه کان هه ول دده ن به په نابردنه به ر شیوازه کانی نیشانه دارکردنی کۆمه لایه تی، سه رنجی دیترا ن به ره ولای خو یان رابکیشن. ئه م بکه ره فیزیکیه ن ناسپنه رانی "به رجه سته کراو" ی پینگه و که رامه تن که له لایه ن چالاکانی دیکه وه لیک دهرپنه وه (تۆرنه ر، 1987، ل 123). به پیتی ئاراسته ی گافه من، خه ته نه به یه کیک له شیوازه کانی نیشانه دارکردنی کۆمه لایه تی داده نری که له رینگه ی ئه وه وه بکه ره فیزیکیه کان هه ول دده ن له رینگه ی ده ستپیشخه ری و ملدان به م کاره سه رنجی دیترا ن بۆ لای خو یان رابکیشن و له هه مان کاتدا ئه م کرده یه پیشاندهری ناکار و که رامه تیه که که هیمای پیواسالاریه که هه میشه له لایه ن چالاکفانانی دیکه وه به و شیوه لیک دهرپنه وه.

به بروای فۆکو، "په یه وندییه کانی ده سه لات" جو ره لکانیکی بی مه ودا یان له گه ل جه سته هه یه، به جو ریک که جه سته هه میشه له به ر دم "سه رمایه دانان"، "دیاری کردن" و

"راھيەن" دايە و بۆ "راپەراندى ئەرک"، "بەشدارى کردن لە رپورەسمەکان" و "پيشاندانەوى ھەموو جۆرە نيشانەيەک" لە ژيڕ گوشاردايە. ھەر و ھا "ستراتيژەکانى خود" نامازە بەو شپوازانە دەکا کە تاکەکان لە رپگەي ئەووە بۆ گەيشتن بە ھەستى رەزامەندى کار لە سەر جەستەي خۆيان دەکەن و تاکەکان لە ژيڕ کارىگەريى گوتارە زالە کۆمەلايەتى و سياسى و فەرھەنگيەکان جەستەي خۆيان دەخەنە ژيڕ کارىگەريى ئەوان. ئەو "خود"انەي کە سازکراوى کۆمەلگان "بەجەستەکراو" و "بەر جەستەکراو" ن کە لە رپگەي شپوازەکانى پۆلئین بەندى، بەرپۆرەبردنى جەستە و تەکووزکردنى جەستە بەدەست دەھيئرئین. تايەتمەندىيە فيزيکيەکانى جەستە دەسلالاتى موزايەدەکردن بە تاکەکان دەبەخشن و خەلک بۆ سەرمايەدانان بەکارى دەھيئن (زۆکايى، 1386: 124). لە راستيدا بە پنى ناراستەي فۆکۆ، خەتەنە بە يەکيک لە گرینگترين "ستراتيژەکانى خود" لە جيندەرى لە قەلەم دەدرئ بەو جياوازيەي کە ئەمە شپوازیکە کە جەستەي مەرۆفەکان لە رپگەي ئەووە نەک لە سەر دەستى خۆيان بەلکۆو لە لايەن کەسانى دیکەو دەستکاری دەکرى و ئەم جەستانە وەک ئۆبژەيەک و لە ژيڕ کارىگەريى گوتارى فەرھەنگى، نايىنى، کۆمەلايەتى و ھتد و لە رپگەي خەتەنەو ەملکەچى دەسلالات دەبن. بەلام خەتەنش وەک نيشانەيەکى جەستە لە قەلەم دەدرئ و وەک لە بەشەکانى پيشوودا باسماں کرد بەو پيىيە کە لە فەزاي گوتارى نايىندا رەوايە، دەسلالاتى موزايەدە بە تاکەکان دەبەخشن و خەلک بۆ تیکەلبوون لە دوو گروپى دابەشئىراوى (خەتەنەکراو و خەتەنەنەکراو) بە کارى دەھيئن. جەستە لە رەوتى "دەسلالات" دا بە شپووى گوتار سەر لە نوئ بەرھەم دەھيئرئتەو و بەدەر وونى دەبيت. "زانست ھيژ" پرۆسەيەک بنیات دەنى کە لە رپگەي ئەووە خودى جەستە خۆى وەک "ئۆبژەيەک" دەستنيشان دەکات. "خۆچاودپىرى کردن" پرۆسەيەکە کە تنييدا "سووژەکان" وەک ئەندامانىکى چالاک و ناگادار، لەگەل ھەندى چەمکى وەکوو "تەندروستىي گشتى" مل بە تاقي کردنەو پزىشکيەکان دەدەن. لەم حالەتەدا سنوورى نيوان چەمکە تايەت و گشتيەکان کال دەبيتەو. تەندروستىي مەرۆف پرسىکى تاکەکەسى نيە، بەلکۆو پرسىکى کۆمەلايەتيە کە زۆرىک لە دامەزراوکان دەبى چاودپىرى بکەن. مەرۆفەکان، وەک ھاوولائىيەکى مەدەنى يان گوپرايەل، نەک ھەر بەرھەنگارى ئەو چاودپىريانە نابنەو، بەلکۆو بە ناگاداريەو ەملکەچيان دەبن. فۆکۆ نامانجى ئەم ھەولانە بە "چاودپىرى کردنى جەستە" دەزانيت. (نييتلتون، 1998، ل 78). لە راستيدا خەتەنە بە پنى چەمکەکانى فۆکۆ نموونەيەک لە گرینگترينى ئەم چاودپىرى کردنانە لە سەر جەستەيە.

وهك له رهوتی لیکۆلینه وه کان و رهوتی رهفتاری شارۆمهندان له دنیای هاوچهرخدا درده کههوی، مروقه کان وه شارۆمهندی مهدهنی یان گوپراهیل نهک ههر بهرهنکاری ئهم چاودیرییه نابنهوه، به لکوو به بی ئهوهی پرساری لی بکهن و بیر له هۆکاری ئه و کاره بکه نهوه ملکه چیشی دهبن، به جۆریک که کردهوی خهته نه ده لپی پرسیکی تاکه کهسی نییه، به لکوو پرسیکی کۆمه لایه تییه که هه میسه زۆریک له دامه زراوه کان، له وانه ش گرینگترینیان واته دامه زراوه نایینی و پزیشکییه کان و ههروه ها دامه زراوه نهریتی و کولتوری و فرههنگییه کان، نهک ته نه ا ئه رکی ئه وه یان بووه که چاودیری بکهن به لکوو شه رعیه تیشیان پی داوه.

ماری داگلاس جهسته به دهقیکی فرههنگی دهزانی که وپرای پشاندا نهوهی بهها فرههنگییه کان و پیشه و دلراهوکیکی فرههنگیکی تایهت، ده رکه وتینکی ئۆبژه یی پی ده به خشیت. ئه و روونی ده کاته وه که چۆن جهسته له فرههنگیکی دیاریکراودا دهنو ئندرپته وه و چۆن ده بیته شو ئینیک بۆ شیوازه رهفتارییه کان و کرداره نیشانده رکانی کۆمه لگا. داگلاس پی وایه په یکه ری کۆمه لایه تی شیوازی تیگه یشتن له جهسته ی فیزیایی سنووردار ده کاته وه و ئه وه ی له ریگه ی کارلیکی په یکه ری کۆمه لایه تی له گه ل جهسته ی فیزیکیدا به دهست دی له جهسته دا وه ک میدیایه کی سنووردار درده کههوی. به وته ی ئه و، جهسته ی سروشتیمان له لایه ن یاسا کانی کۆمه لگا وه سنووردار ده کری و بیچم ده گریت (فهزانه، 1387 ی هه تاوی، ل 56). ناوبراو جهخت له سه ر چۆنیه تی په یوه ست بوونی دامه زراوه کان به پیکهاته ی شوو به پئراو به جهسته کان ده کاته وه و کاردا کۆمه لایه تییه کانی دامه زراوه کان له په یوه ندی له گه ل "به ریوه بردنی ئه خلاقیی جهسته" و دووباره به رهه مه تانه وه یان ده زانیت. سه ره رای خاله هاو به شه جهسته ییه کانی مروقه کان، بارو دۆخی کۆمه لایه تی و ئه و هیمایانه ی که له سه ر بنه مای جهسته ن و بۆ ده ره برینی ئه زموونه کۆمه لایه تییه جۆراو جۆره کان به کار ده هینرین، لیک جیاوازن. داگلاس جهسته به هیمای کۆمه لگا ده زانیت. ناوبراو وپرای ئه وه ی باس له وه ده کا که جهسته به رده ست ترین و ئینه ی سیسته می کۆمه لایه تییه، پنداگری له سه ر ئه وه ده کا که له نیوان ئه و بیرۆکه باوانی که سه بارهت به جهسته ن و ئه و بیر و باوه ره باوانه ی که سه بارهت به کۆمه لگان لیکچوونیک له نارادایه. گروپه جیاوازه کانی ناو کۆمه لگا ئه و ناراستانه سه بارهت به جهسته قبول ده کهن که له گه ل پنگه کۆمه لایه تییه که یاندا یه ک ده گریته وه. (فاتیحی، ئه بوالقاسم، ئیخالسی، ئیبراهیم، 1389)

له راستیدا به پئی روانگهی داگلاس، خه‌ته‌نه نمونه‌یه‌کی ئۆبژه‌یی و زۆر گرینگه‌که پیه‌ندی شیوازی تیگه‌یشتن له‌جسته‌ی فیزیکی له‌رێگه‌ی په‌یکه‌ری کۆمه‌لایه‌تی نیشان ده‌دات. به‌واتایه‌کی تر، خه‌ته‌نه له‌رێگه‌ی کارلیکی په‌یکه‌ری کۆمه‌لایه‌تی له‌گه‌ل جسته‌ی فیزیکی‌دا به‌دی دێ و خه‌ته‌نه‌ش په‌کیک له‌باساکی کۆمه‌لگایه‌که به‌یچم به‌جسته‌ی سروشتیمان ده‌دا و پنداویستی و پرۆسه‌ی سنووردار ده‌کاته‌وه. وه‌ک له‌بابه‌تی پینشودا ئاماژه‌مان پیندا، دامه‌زراوه‌ی ئابین، له‌رێگه‌ی ئه‌و ئاراسته‌ی که‌سه‌باره‌ت به‌خه‌ته‌نه‌ی پیاوان وه‌ک ئه‌خلاق‌ی کردنی جسته‌ی پیاوان هه‌یه‌تی، ئه‌وه‌ نیشان ده‌دا که‌ دامه‌زراوه‌کان له‌په‌یوه‌ندی له‌گه‌ل ئه‌خلاق‌ی کردنی جسته‌ و به‌ره‌مه‌په‌نهره‌وه‌ی جسته‌ به‌پررسی کاردای کۆمه‌لایه‌تیانن. که‌واته‌ خه‌ته‌نه‌ ئه‌وه‌ نیشان ده‌دا که‌ جسته‌ هیمای کۆمه‌لگایه‌ و پینه‌یه‌کی به‌رده‌ستی سیسته‌می کۆمه‌لایه‌تییه. خه‌ته‌نه‌ نمونه‌ی لیکچوونی نیوان بیروکه‌ باوه‌کان سه‌باره‌ت به‌جسته‌ و بیروکه‌ ناساییه‌کان سه‌باره‌ت به‌ کۆمه‌لگایه‌.

ئاراسته‌ ئاوپته‌یه‌یه‌کان

ئاراسته‌ی ئاوپته‌یه‌ی هه‌لوه‌دای ولامی پرسیا‌ری "جسته‌ چیه‌"یه‌ که‌ جه‌خت له‌سه‌ر پرۆژه‌بوونی جسته‌ ده‌کاته‌وه. "پرۆژه‌بوون"ی جسته‌ ئه‌م واتایه‌ ده‌سته‌به‌ر ده‌کا که‌ هیمای روواله‌تی، ئه‌ندازه‌، بیچم و ته‌نانه‌ت ناوه‌رۆکی له‌ش به‌شیه‌وی هه‌یزه‌کی بۆ سازکردنه‌وه‌ی هاوته‌ریب له‌گه‌ل گه‌ل‌اله‌کانی خاوه‌نی جسته‌ی کراویه‌ و له‌ش دیارده‌یه‌کی جسته‌یه‌یه‌ که‌ ته‌نیا له‌ ژیر کاریه‌گری سیسته‌می کۆمه‌لایه‌تی‌دا نییه‌، به‌لکوو به‌بیچمدان به‌بنه‌مای په‌یوه‌ندییه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان دروست ده‌بیت (فاتیحی و ئیخلاسی، 1389ی هه‌تاوی). په‌یوه‌ندی جسته‌ له‌گه‌ل پیکهاته‌ و سیسته‌م و په‌یوه‌ندییه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان په‌یوه‌ندییه‌کی په‌کلایه‌نه‌ نییه‌ که‌ ته‌نیا له‌ لایه‌ن ئه‌وانه‌وه‌ بنیات بنی، به‌لکوو له‌ بنیات‌نایاندا رۆلی هه‌یه‌ و کاریه‌ره‌. به‌واتایه‌ک ئه‌م دووانه‌ واته‌ کۆمه‌لگا و جسته‌ له‌ کارلیکی دوولا‌یه‌نه‌ی هه‌میشه‌یی و په‌یوه‌ندی دوولا‌یه‌نه‌دان و کاریه‌ره‌ و کارتیکراوی یه‌کترن. ئاراسته‌ پیکهاته‌یه‌یه‌کان، له‌گه‌ل ئه‌وه‌ی دان به‌قبوول‌کردنی رۆلی جسته‌ له‌ بیچم‌دان به‌ پیکهاته‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان ده‌نی، به‌لام نایه‌کسانی ناو په‌یوه‌ندییه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان بۆ جسته‌ی زینده‌وه‌رناسی که‌م ناکه‌نه‌وه. ئیلیاس، بۆردیۆ، گیدنیز و یۆرگن هابه‌رماس له‌ناسراوترین خاوه‌ن‌تۆرییه‌کانی بواری ئاراسته‌ پیکهاته‌یه‌یه‌کانن (هه‌مان سه‌رچاوه‌).

به‌بروای ئیلیاس، پرۆسه‌ کۆمه‌لایه‌تی و سروشتیه‌کان له‌رێگه‌ی توانا فیربووه‌کان یان فیرنه‌بووه‌کانی مروفه‌وه‌ کاریه‌گری له‌سه‌ر گه‌شه‌کردنی جسته‌ داده‌نن. توانا زمانیه‌کان

و هۆشیاری له لایهن جهسته وه سنووردار بوون. به برپای ئیلیاس، له گه‌ل تیپه‌رپوونی کات، زۆربه‌ی ره‌هه‌نده‌کانی ره‌فتاری مرۆف وه‌ک ره‌فتاری نه‌گونج‌او داده‌نرین و ده‌برینه "پشت شانۆ"ی ژایانی کۆمه‌لایه‌تی و به هۆیه‌وه ئاستی شه‌رمه‌زاری به هۆی چالاکیه‌کانی جهسته له مرۆفه‌کاندا به‌رز ده‌بیته‌وه. به‌م شینوه ئیلیاس ناراسته‌ی گه‌شه‌سه‌ندن سه‌بارهت به جهسته قبوول ده‌کا و گۆرانکاریه‌ فیزیکی و سۆزداریه‌کانی جهسته به ده‌ره‌نجامی پرۆسه‌کانی شارستانییه‌ت‌سازی له تاکه‌کان و کۆمه‌لگادا ده‌زانیت (هه‌مان سه‌رچاوه)، له راستیدا به پپی ناراسته‌ی گه‌شه‌سه‌ندنی ئیلیاس سه‌بارهت به جهسته، خه‌ته‌نه کرداریک له سه‌ر جهسته‌یه که له نه‌نجامی پرۆسه شارستانییه‌ت‌سازییه‌کان و له ژیر کاریگه‌ری ئه‌م شارستانییه‌ت‌سازیانه‌دا، له رووی فۆرم و شتیوازی نه‌نجامدان و ته‌نانه‌ت شتیوازی بیر کردنه‌وی کۆمه‌لایه‌تی و فه‌ره‌ه‌نگیه‌وه روانگه‌ی تاکه‌کان و کۆمه‌لگا سه‌بارهت به خه‌ته‌نه گۆرانی به سه‌ردا هاتووه.

بۆردیۆ جهسته وه‌ک هه‌لگری ره‌مزی نۆرمه کۆمه‌لایه‌تییه‌کان له قه‌له‌م ده‌دات. به برپای ئه‌و، ته‌کووزی کۆمه‌لایه‌تی ته‌کووزی جهسته‌کانه و پینداو یستیه کۆمه‌لایه‌تییه‌کان به شینوه‌ی ره‌مزی و فیزیکی کاریگه‌ریان له سه‌ر جهسته‌کان هه‌یه له (کریستین، 1385، ل ۷۱) بۆردیۆ جهخت له سه‌ر ئیمکانی وه‌ده‌سته‌پنانی مه‌عریفه له رپگه‌ی جهسته‌وه ده‌کات. هه‌ر له به‌ر ئه‌م هۆکاره، کاتیک "سووژی زال" له ئارادا نه‌بێ، جهسته‌ی به‌کۆمه‌لایه‌تی‌کراو، هۆکاری راسته‌قینه‌ی ناسینی کرده‌یی جیهانه. ناوبراو به که‌لکوه‌رگرتن له چه‌مکی "سه‌رمایه‌ی فیزیکی"، په‌یوه‌ندی نیوان تاییه‌تمه‌ندییه جهسته‌یه‌کان و فۆرمه‌کانی تری سه‌رمایه‌ روون ده‌کاته‌وه (زۆکایی، ل 124، 1386). بۆردیۆ "سه‌رمایه‌ی جهسته‌یی" وه‌ک سه‌رچاوه‌یه‌کی فه‌ره‌ه‌نگی سه‌رمایه‌دانه‌ری جهسته ده‌زانیت. به‌ره‌مه‌پنانی "سه‌رمایه‌ی فیزیکی" په‌یوه‌سته به گه‌شه‌کردنی جهسته‌وه که له‌و ماوه‌دا جهسته ده‌بیته هه‌لگری به‌ها له بواره کۆمه‌لایه‌تییه‌کاندا. جهسته "جه‌وه‌هریکی ناته‌واوی هه‌لگری به‌ها ره‌مزییه‌کان" ه و فراوانبوونی بۆ پاراستنی نایه‌کسانییه کۆمه‌لایه‌تییه‌کان پنی ئه‌م ناراسته، نه‌شته‌رگه‌ری خه‌ته‌نه یه‌کیک له‌و به‌ها ره‌مزیانه‌یه که جهسته هه‌لگریه‌تی و به دروست‌کردنی جیاوازی له نیوان خه‌ته‌نه‌کراو و خه‌ته‌نه‌کراودا هه‌میشه نامرازیک بۆ پاراستنی نایه‌کسانییه کۆمه‌لایه‌تییه‌کان بووه که له سه‌ر بنه‌مای گوتاره‌ نایینی و پزیشکی و فه‌ره‌ه‌نگی و کۆمه‌لایه‌تی و دیکه‌ی گوتاره‌کان بووه. به‌م شینوه مرۆفه ژیرده‌سته‌کان بنده‌ستی خۆیان به نیشانه‌دارکردنی جهسته‌یان به

شيوەى جوولەى جەستەيى نەشياو و شەر ميوني بەدەر وونى دەكەنەو. شوناسى سيكسى بيچم بە پەيوەنديى نيوان تاك و جەستەى دەدا كە دەتوانين نامازە بە شتگە ليكى وەكوو دۆخى جەستە و شيوەى رۇيشتن و جوولەى بەئەدەب بگەين. جگە لەووش ھەلوپىستى تاكەكان لە ناو كۆمەلگادا "زەوق" لەكانيان ديارى دەكات. نيشانەكانى ژيان و ینەى زەنيى تايەتى گروپى كۆمەلایەتى پيشان دەدەن و دەرخەرى ھەلوپىستى رېژەيى ئەم گروپە لە ناو كۆمەلگا و خواستيان بۆ جىگىر بونى لە ناو دەسەلاتە (فاتىحى و ئىخلاسى، 1389). بەلام فۆرم و شيوەى نەشتەرگەرى خەتەنە و تەنانەت رېورەسمى ئەنجامدانى لە ناو گروپە كۆمەلایەتییە جۆراو جۆرەكاندا جياوازە، وەك لە باسى خەلك ناسيدا باسما لە بىر و باوەر و كاركردى ھەندىك لە كەمىنە و گروپە كۆمەلایەتییەكان كەرد. كەواتە، ئەم فۆرم و شيوەى زەوقى ھەر كاميان ديارى دەكا كە پيشاندەرى ھەلوپىستى تاكەكانە و وەك ھىماكانى ژيان لە قەلەم دەدرى و وینەى زەنيى تايەتى ھەر گروپىكى كۆمەلایەتى و ھەلوپىستە رېژەيەكەيان سەبارەت بە ئۆبژاىەتى، كە لە لاينە پىكھاتەكانى دەسەلاتەو لە كاتى ملدان بە خەتەنە بەئەزمونى دەكا، پيشان دەدات.

بە سەرنجدان بەم دىپرانە، ھەندىك بابەتى گرینگ دینە گۆرەو كە لە درىژەدا باسى مافى خاوەندارىەتى بە سەر جەستە، مافى خاوەندارىتى، ئۆتانازيا و مەرگى خۆخواز لە ژىر ناو نيشانى "مافى خاوەندارىەتى بە سەر جەستە" لە روانگەى دەرووناسى، كۆمەلناسى و خەلك ناسىيەو تەوتوى دەكرىت. بابەتى جەستە پرسىكە كە لە ئەندىشەى پيش مۆدىرندا بە شيوەى جۆراو جۆر بە تايەت لە بابەتە ئايىنى و ئىلاھياتى مەسىحيدا باسى لى كراو. لەم ئەندىشانەدا زۆر جار جەستە وەك توخمىكى نەرىنى لى دەروانى كە تواناى گوناھ و لادانى ھەيە و ناھىلى رۆح بەرز بىتەو كە بىگومان جياوازي خەتەنە ئەوہيە كە ئايىنەكانى دىكە بە جوولەكەشەو پىيان واہ لە رىگەى ملدان بە خەتەنە جەستە پاك و لە گوناھ پاكژ دەبىتەو، بە جۆرىك كە كەسانى خەتەنەنەكراو بە گلاو و ناپاك لە قەلەم دەدرىن كە لە ھەندى پىگەدا شياوى دوور خراڤەو لە جفاكى كۆمەلایەتىن.

لە ئەندىشە پاشمۆدىر نىستىيەكاندا، بەرپوہ بردنى جەستە، تاكايەتى، مافى خاوەندارىتى بە سەر جەستە و خۆكۆزى خۆخازراو و ژيانى جەستە لە پرسە بەنەرەتییەكانن. قسە كردن سەبارەت بە خاوەندارىەتى مرفۆف بەرامبەر بە جەستەى خۆى ھەميشە رووبەر ووى چالنجى ئەخلاقى و ئايىنى و فەرھەنگى و پزىشكى دەبىتەو. ئەمرفۆبە زالبونى بىرى پاش مۆدىرنى (پۆستمۆدىر نىست)، كە تىيدا بەرپوہ بردنى جەستە و خاوەندارىتى مرفۆف بە

سهر جهستهی خوئی یه کینک له بهرگریماننه سه ره کبیه کانیه تی، کاتی ئه وه هاتوه که سه بارات به مندالان که له پوانگه ی نوئی کۆمه لئاسیی مندالی، وه ک راپه رپنه رانیکی چالاک و وشیار پیناسه ده کرین، نه شته رگه ری خه ته نه که نمونه ی بینراوی پیشیل کردنی به رپوه بردنی جهسته و خاوه نداریتی مرؤف به سهر جهسته یه به و پیشگریماننه ی که مندالان که سانی بیده ره تانن و له بهر ئه وه ی بیده سه لات و نه فامن له لایه ن گه وره سالانه وه پشتیوانی ده کرین، پیوسته به جیدی بخریته ژیر پرسیار. هه لبه ت پرسیار کردن سه بارات به خه ته نه وه ک لهم لیکۆلینه وه دا ده یینین - روو به رووی ئه و چالنجه نه خلای، ئایینی، فره هنگی و پزیشکیانه ده بیته وه که هه میسه زال بوون. له راستیدا خه ته نه کردنی پیاوان بهر له وه ی هه لپژاردنی گشتیی پیاوان بی، بابه تیکی ئۆبژیکتیفیه که ره گ و رپشه ی له دۆخی کۆمه لایه تی میژوویدایه.

گیدنیز، که یه کینک له که له بیرمه نده کانی تیکه ل کردنی تیوری پیکهاته و کارلیکه، هه ولینکی تیوری هه یه بۆ ئه وه ی له دوو فاقه یی زانینی کارلیک و پیکهاته زیاتر بروا و ئه وان وه ک دوو دیوی یه ک دراو ده بینن و ئامانجی خوئی له هاواهنگی نیوان پیکهاته له لایه ک و ئیراده و سه ره به خوئی راپینه ران له لایه کی دیکه ده زانیت. ئه و باس له وه ده کا که پیکهاته کۆمه لایه تییه کان له لایه ن راپه رپنه رانه وه دروست ده کرین، له حالیکدا که رهسته و ئامرازی ئه م پیکهاته کۆمه لایه تیانه ن و له گه ل ئه وه ی مرؤف به ئامانجی کۆتایی ده زانی، به لام وابهسته یی مرؤف به که سانی دیکه بۆ گونجاو بوونی کارلیکی دوو لایه نه ی کۆمه لایه تی به حاشاهه لنه گر ده زانیت. بنه مای تیوری گیدنیز ئه زموونی راپه رپنه ریکی تاکه که سی و بوونی ههر جوړه گشتییه کی کۆمه لایه تی نیه، به لکوو ناکاره کۆمه لایه تییه کانن که له کات و شویندا بیچم ده گرن. گیدنیز پئی وایه کرده ی مرؤف وه ک گۆرپنه ری جهانی ده ره وه و په یوه ندییه کۆمه لایه تییه کانه و ئه وه به هه لگری هیزی کاریگه ری سهر جهانی کۆمه لایه تی ده زانیت. به م شیوه چه مکی کارلیک به ده سه لات وه ده به سستیه وه و پئی وایه ده سه لات ده بی وه ک سه رچاوه یه ک سه یر بکری که هۆکاره کان له پیناو به ره هه مه ینان و به ره هه مه ینانه وه ی په یوه ندی له گه ل تایه تمه ندی پیکهاته یی کۆمه لگادا به کاری ده هینن. ئه و پیکهاته هه م به ئامراز و هه میش به به ره هه می هۆکاریتی ده بینیت. به واتایه کی دیکه پیکهاته به کرداری کۆمه لایه تی ده زانی که هاوشیوه ی فۆرمیکی سیستماتیکه که ته نیا له ناو چالاکیی هه لسوورپاواندا بوونی هه یه و پئی وایه سیسته میکی کۆمه لایه تی کۆمه لیک کرده وه ی کۆمه لایه تی دوو باره چیکر او و په یوه ندی نیوان هه لوسوورپاوانه. له و وایه که

کارلیکی دوولایه نه له ژیر کاریگه ریی سی توخمی بنه رته یی ماناداری، دیسیلینی ئەخلاقی (نۆرمه کان) و په یوه ندییه کانی ده سه لاتە و به ره مه مهینانی کارلیکی دوولایه نه به دیارده به کی ماناداری پشبه ستوو به دوو فاقه یی تیگه یشتن له نامانجه په یوه ندیسیازیه کان له لایه ن زمان و نۆرمه کانه وه، هم به سنووردار که ره وه و همه میش به توانا به خش ده زانی و تیهه لکیشی چه مکی پیکهاته ی ده کات (ئه میری و ته وحیدفام، 1388، ل 8486).

به ناراسته یه کی گیدنیزیه وه ده توانین بلتین خه ته نه وه ک کارلیکیکی دوولایه نه ی کۆمه لایه تیه که تیایدا راپه رینه ر نامانجی کۆتاییه، به لام مه یسه ربوونی ئەم کاره به بی وابه ستیه ی به که سانی دیکه حاشاهه لئه گره. له روانگه ی گیدنیز خه ته نه وه ک به شیک له کرداره کۆمه لایه تیه کان داده نری که همه میشه به گویره ی کات و شوین و له ره وتیکی میژووی و فرهه نگیدا رپیک خراوه. بهم تپروانینه خه ته نه وه ک کارلیک په یوه ندی به ده سه لاتوه هه یه. له راستیدا کرده ی کۆمه لایه تیه خه ته نه ته نیا له کاتی چالاکیه راپه رینه ران وه ک هه لسو رواوان و په یوه ندییه کانی نیوانیان بوونی هه یه. خه ته نه له فه زای کارلیکی دوولایه نه دا له ژیر کاریگه ریی توخمه بنه رته تیه کانی مانادار و ته کووزی ئەخلاقی (نۆرمه کان) و په یوه ندییه کانی ده سه لاتدایه، که له به شه کانی پيشوودا باسیان لئ کرا.

به لام یورگن هابه رماس کاری ناو پته کردن به به ستنه وه ی جیهانی ژیان یان جیهانیکی بچوو کتر که تیایدا راپه رینه ران و پرای ئەوه ی له گه ل په کتر په یوه ندی ساز ده کهن له بابه ته جو روا جو ره کاندالیک تیده گهن و سیسته می کۆمه لایه تیه به رفراواتر و ورده سیسته مه کانی به کرده یی ده زانی ت. ئەو پیتی وابه ده ست خستن خوازیی مه عریفه ته نها له رپگه ی ئەزمونه وه به ده ست نایه، به لکوو به و ته زا و چه مکه کانی زهینی ناسینه ر (زهینی کۆمه لایه تی) و بهر داپه رین بو تاقی کرده وه دیاری ده کریت. به باوه ری ئەو جیهانی ژین بو ئەندامه کانی سه رمایه یه کی هاو بهش له مه عریفه فرهه نگییه کان، سه رچه شه کانی کۆمه لگاگری، به ها و نۆرمه کان وه ک سه رچاوه یه کی بنیاتنه ری په یوه ندی سازکردن، که له سه ره تاوه به ره هم ده هینر یته وه بو ئەندامه کانی خۆی دابین ده کات. ناوبرا و جیهانی ژین به بناغه ی جیهان بینی و کۆمه لیک له پیناسه و چه مکه قبو لکراوه کانی جیهان ده زانی که ناکار و په یوه ندییه کانی رۆژه قشان یه کپارچه ده کهن و سنووری ناسوی کرده یی و وشیاریی کۆمه لایه تیه یی ئیمه دیاری ده کهن. له جیهانی ژیندا له لایه ک دیالکتیکی پرۆسه ی فرهه نگی و ئەخلاق و وشیار و له لایه کی دیکه وه عه قلابیه تی ئابووری و کۆمه لایه تی

ناشکرا ده بیت. له گه ل پرۆسه ی به عه قلا نی بوونی جیهانی ژیندا، هه لسه نگانندی په خنه یی ورده ورده چیگه ی توخمه دۆگماتیکیه کانی که لتووری نهریتی ده گرتیه وه و هه لی تیگه یشتیکی عه قلا نیتر دابین ده کړیت. ناوبراو هاوکارلیکی پشته ستوو به نیوه ندگیری زمانه کان به کارلیکی په یوه نندی ده زانی که نامانجه که ی تیگه یشتنی دوولایه نه یه به م بیرۆکه ده لئی دۆخی نایدیالیی گوتار که ده بیته هو ی کۆده نگیه ک که له نه نجامی به لگه هینانه وه ی باشر به دی دئی نه ک پیوستیه گفتوگویییه کان (هه مان، ل 8890).

به گویره ی ناراسته ی ها به ماس ناشکرایه که ده ستختن خوازی مه عریفه سه باره ت به خه ته نه تنیا له ریگه ی نه زمونوه وه به ده ست نایه به لکوه له ژیر کاریگه یی و ته زا و چه مکه کانی زه نی ناسینهر که هه مان زه نییه تی کۆمه لایه تییه و بهر له داپه رین یان ملدان به نه شته رگه ری خه ته نه وه ک نه زمونونیک له م ریگه وه وه ده ست دیت. له راستیدا خه ته نه سه رمایه ی هاو به شی نه و مه عریفه فهره نگی و سهر چه شنه کۆمه لگاگری و به ها و نۆرمانیه که جیهانی ژیاو بۆ ئیمه وه ک نه ندامه کانی خو ی که سهر چاوه یه که بۆ په یوه ندیمان بۆی دابین کردوین که له ریگه ی نه وه وه دیالیکتیکی پرۆسه ی فهره نگی و نه خلاق ی و هو شیاری له لایه ک و له لایه کی دیکه وه عه قلا نییه تی نابووری و کۆمه لایه تییه نه م جیهانه ژیاوه ناشکرا ده بیت. وه ک نامانج و ناراسته ی لیکۆلینه وه یی نه م تویره نه وه ده ریده خا، له گه ل عه قلا نی بوونی جیهانی ژین ورده ورده هه لسه نگانندی رخنه یی نه شته رگه ری خه ته نه چیگه ی توخمه دۆگماتیکیه کانی کولتور و فهره نگی نهریتی که دا کۆکی کاری خه ته نه یه ده گرتیه وه و وه ک ده لئی له م ریگه وه لیک تیگه یشتنی عه قلا نی زیاتر مومکین ده بی و له ریگه ی پیگه ی نایدیالیی گوتار که هه ولی بۆ ده دین سه باره ت به کرده وه و پرسی خه ته نه دۆخیکی کۆده نگی دروست ده بی که له نه نجامی به لگه باشره کان چیگه ی زه روورته و پیوستیه کان ده گرتیه وه.

"هه موو مرؤفیک له حاله تی سیمبولیدا دوو جهسته ی هه یه؛ جهسته ی تاکه که سه ی (جهسته یی و ده روونی) که له کاتی له دایکبووندا دروست ده بی و جهسته کۆمه لایه تی که له دریه ی ژیان و گه شه کردندا له ناو کۆمه لگایه کی تایبه ت و فهره نگیکی تایبه تدا سهر هه لده دات" (هیلمن، 1397). که واته وینای جهسته له ده ره وه ی کۆمه لگا بوونی نییه و بهو پنییه که بنه مای مه عریفه و ناسیاری مرؤف له نه وه یه که وه بۆ نه وه یه کی دیکه ده گۆردری؛ وینای جهسته ش له گه ل گۆرانکاریه کۆمه لایه تییه کاند ده گۆریت.

ناراسته‌ی دەر وونناسانه سه‌بارت به خه‌ته‌نه¹

خسته روهی راپورتیکی کورت له سه‌ر ناراسته‌ی دەر وونناسانه سه‌بارت به خه‌ته‌نه، سه‌باری ئه‌وهی بارتقای بواری کومه‌لناسی ئه‌سته‌م نییه، به‌لام ده‌ستکه‌وتی هه‌ر وا ناسانیش نییه. دەر وونناسی به هژی ئه‌وهی ناراسته‌ی بو‌بابه‌ته‌کان زیاتر نه‌زموونی و کلینیکیه، له لیکۆلینه‌وه له دیارده‌یه‌کی وه‌کوو خه‌ته‌نه ده‌با دۆزینه‌وه‌یه‌کی زیاتری له چاو کومه‌لناسی به ده‌ست هینابیت. به‌لام لیکدانه‌وه‌ی ئه‌ده‌بیاتی تیۆری ئه‌م بواره ئه‌وه دهرده‌خا که روه‌به‌روه‌بوونه‌وه‌ی دەر وونناسانه بو‌دیاردی خه‌ته‌نه بناغه‌یه‌کی تیۆری زور توندوتۆلی نییه و بو‌تیگه‌یشتی دەر وونناسانه‌ی خه‌ته‌نه، ده‌بی په‌نا بو‌ئو تیۆریانه‌ سه‌ین که له روه‌اله‌تدا په‌یوه‌ندییه‌کی راسته‌وخۆیان له‌گه‌ل بابه‌ته‌که نییه و له کۆتاییدا ده‌بی ئیش له سه‌ر هه‌لینجاندنی تیۆریه‌کانیان بکه‌ین. بو‌ئهم مه‌به‌سته ئه‌و وینه جه‌سته‌یه‌ی که له لایه‌ن ناراسته‌ی دەر وونناسیه‌که‌وه ده‌خرینه‌ روو تا راده‌یه‌ک له‌وه ده‌چن چاره‌ساز بیت. ئه‌م ناراسته‌ی زور خالی هاوبه‌شی له‌گه‌ل ناراسته‌ی کارلیکی دوولایه‌نه‌ی په‌مزی و په‌نگدانه‌وه‌ی کومه‌لایه‌تی هه‌یه، چونکه له دەر وونناسیه‌ی کومه‌لایه‌تییه‌وه نزیکه. به‌لام لیکدانه‌وه خه‌سارناسیه‌کان گرینگترین به‌شی توژیینه‌وه دەر وونناسیه‌کانی خه‌ته‌نه‌ن و ده‌توانین به ئه‌وپه‌رشیکاری ئه‌م لیکدانه‌وانه وینه‌یه‌کی روه‌تر له ناراسته‌ی دەر وونناسانه بو‌خه‌ته‌نه وه‌ده‌ست بیه‌ین. له‌م به‌شه‌دا سه‌ره‌تا کورته‌راپورتیک سه‌بارت به‌و تیۆریه‌ جیاوازه‌یه‌ی که له مه‌ر وینه‌ی جه‌سته‌ی باس کراون، ده‌خرینه‌ روو و پاشان هه‌ول دهری وینه‌یه‌ک له هه‌ولی دەر وونناسانه سه‌بارت به لیکدانه‌وه‌ی خه‌سارناسیه‌ی خه‌ته‌نه بخرینه‌ روو.

ناراسته‌ی دەر وونناسانه بو‌ینه‌ی جه‌سته‌یی

ینه‌ی جه‌سته‌یی یان ئه‌وه‌ی پتی ده‌وتری خو‌گریمانیه‌کیک له بابه‌ته‌ به‌ره‌تییه‌کانی دەر وونناسیه. دەر وونناسی له ناراسته‌ی جیاوازه‌کاندا تیگه‌یشتی جیاوازی له وینه‌ی جه‌سته‌یی خسته‌وته‌ روو له ناویاندا ناراسته‌کانی دەر وون شیکاری، مه‌عریفی په‌فتاری، گه‌لله‌ی جه‌سته‌یی، دوورکه‌وته‌وه له خودی نایدیالی و تیۆری په‌فتاری گورانی له‌وانی دیکه‌ گرینگترن. له درێژدا به کورتی پیداجوونه‌وه‌یه‌ک به‌م روانگانه‌دا ده‌که‌ین.

1- ناوه‌ڕۆکی ئه‌م به‌شه‌ زیاتر له وتاره‌که‌ی سه‌ید ئه‌بولفه‌زل مووسه‌وی و هاوکاره‌کانی (1395)، " تصویربدن در دیدگاه‌ها و مکاتب روانشناسی " وه‌رگیراوه.

روانگه‌ی دهر وون شیکاری

وینه‌ی جهسته‌ئو وینه‌یه که وا له جهسته‌ی پرواله تیمان هه‌مانه، تیگه‌یشتنیکی دهر وونی له خودیکی دهره‌کی. جهسته و نواندنه‌وی زه‌ینی گۆرانه‌که‌ی بنه‌مای تیگه‌یشتن له خوده. فرۆید "من" وه‌ک یه‌که‌مین و پیشه‌کی ترین خودی جهسته‌یی ده‌زانیت. به‌ بۆچوونی‌ئو، من یان خودی جهسته‌یی هه‌لده‌گه‌پیته‌وه بۆ ئاویتیه‌ک له‌ ئه‌زمونی دهر وونی تیگه‌یشتنی جهسته‌یی، کارکردی جهسته‌یی و وینه‌ی جهسته‌یی. فرۆید راکیشهری و پرووداوه جهسته‌یه‌کانی وه‌ک بناغه‌یه‌ک بۆ رپیک‌خستنی ئه‌زمونی مه‌عرفه و ویناکردنی خودی جهسته‌یی و ئه‌زمونی جهسته‌سازی، له‌ پشت نایدیالی ناسراوه‌کان دادنا تا‌ئو راده‌ی که هه‌تا سه‌رده‌می فرۆید، دهر وون شیکاران پینان وا بوو که جهسته له‌ ریزبه‌ندی ناوشیاره‌کاندایه (رایگان، 1385).

ئهم باوه‌ره لای زۆریک له‌ دهر وون شیکاره‌کان هه‌یه که هه‌ندیک له‌ نه‌خۆشه‌کان که له‌گه‌ل جیهانی سۆزداری خۆیاندا هاونا‌هه‌نگ نین، له‌وانه‌یه گه‌رانیکی یه‌ک‌گرتویان له‌ خودی جهسته‌یی و خودی دهر وونی خۆیان نه‌بێ و جهسته‌کانیان بکه‌نه‌ گیره‌وه‌ری‌ئو شتانه‌ی که وشه‌کان ناتوانن دهر بپه‌رن. ئهم ئه‌زمونه "خودی" نه‌گۆره، سه‌رباری‌ئو وه‌ی یه‌کسان نییه، بوونی سه‌ربه‌خۆی نییه و زه‌ینی نییه. به‌لام ئه‌مه‌ راسته‌ که له‌ په‌یوه‌سته‌یی که‌سه‌که له‌گه‌ل کات و شویندا ده‌ناسریته‌وه. به‌ گشتی وینه‌ی جهسته له‌ بواری گورران و دهر وون شیکاریدا له‌ پرووی کاراییه‌وه وه‌ک نواندنه‌وه زه‌ینی‌ه‌کانی خودی جهسته‌یی پیناسه ده‌کریت. ئهم نواندنه‌وانه له‌ وینه‌ بیناریه‌کاندا (وه‌ک وینه‌ی جهسته‌ی تاک له‌ میشکدا) سنووردار ناییته‌وه، به‌لکو وه‌گه‌ل‌له‌ی هه‌موو دهر وون‌زاناریه‌ هه‌ستییه‌کان له‌ خۆ ده‌گری و به‌ شیوه‌ی دهر وونی و دهره‌کی وروژ‌تیراوه یان له‌ راستیدا ئه‌و ئه‌زمونانه‌ن که به‌ شیوه‌ی پرو له‌ زیادبوو له‌ پانتای گوررانی دهر وونیدا دهره‌که‌وتوه.

شیلده‌ر مۆدیلێکی سی‌ ره‌هه‌ندی له‌ وینه‌ی جهسته‌ی خسته‌ پرو، که تیدا جیا له‌ هه‌ر دوو ره‌هه‌ندی کۆمه‌لناسی و فیز یۆلۆژیک، پیکهاته‌ی لیبیدۆی رپیک خست. شیلده‌ر زۆر چه‌زی له‌ په‌یوه‌ندی نیوان زه‌ین و جهسته‌ بوو و چوار‌چیه‌ توژی‌نه‌وه‌یه‌که‌ی بۆ دۆزینه‌وه‌ی هه‌مبه‌رایه‌تی نیوان کیشه‌ جهسته‌یی و دهر وونیه‌کانی کۆنه‌ندامی عه‌سه‌بی ناوه‌ندی بوو. ئه‌و سی‌ ره‌هه‌نده‌ی که ناوبراو پینسیناری کردوه ناماژه‌ بۆ بنه‌مای دهر وون‌ناسانه‌ی وینه‌ی جهسته، پیکهاته‌ی لیبیدۆی وینه‌ی جهسته و کۆمه‌لناسی وینه‌ی

جسته ده کات. شیلدر ره هندی دهر وونناسانهی جهستهی پیناسه کرد که تیندا جهسته وهک بوونیکي سه ره خوی ناسایی فام کراوه، نه مه ههر نه وهیه که زور به پرونی له لایهن جهسته پیشان دهری و تیمه له ریگهی به نه زمون کردنی نازاری جهسته یه وه فیری ده بین. بهو پییهی که خه تهنه نمونهی به نه زمون کردنی نازاری جهسته یه، که واته له روانگهی شیلدره وه له بنیاتانی ره هندی دهر وونسی جهسته دا رول و پشکی بهر چاوی هه یه. ره هندی کومه لناسی ناماژه بو نهو کاریگه ریبه حاشاهه لنگره ده کا که بیر و باوهره کولتوری و فرهه نگیه کان بو راستیه هه ستیکراوه کانی جهسته یان هه یه و له بهر نه وهی که نه شتره گری خه تهنه له ژیر کاریگری بیر و باوهره فرهه نگیه کان بو راستیه هه ستیکراوه کانی جهسته یه، که واته له روانگهی شیلدره وه نه م کرده وه له بنیاتانی ره هندی کومه لناسی جهسته دا گرینگه. ههر له بهر نه م هوکاره و له بهر نه وهی کومه لگا جورا و جوره کان کاریگری پیکهاتهی کولتوری و فرهه نگی جیاوازیان له سه ره، راستیه هه ستیکراوه کانی جهسته له کومه لگایه که وه بو کومه لگایه کی دیکه جیاوازه. وا گریمان ده کری که کومه لگا جیاوازه کان تیروانینکی جیاوازیان سه بارت به به هره کانی جهسته و په یوه ندیان له گهل نه زمونه دهر وونیه کاندا هه یه. ره هندی لیبیدویی ناماژه بو به نه زمونی جهسته وهک بابه تیکی دلخواز و راستیه کی هه ستیکراوه کات. له راستیدا به نه زمون کردنی خه تهنه وهک نه زمونیکي جهسته یه که وهک بابه تیکی دلخواز و راستیکي هه ستیکراو باسی لی ده کری و ههر له بهر نه م هوکاره ده چیتنه ناو چوار چیهی ره هندی لیبیدویی له روانگهی شیلدره وه. له م ره هندهی بیر و باوهره دهر وون شیکاریه کان فام کراوه و به پیی نه وه چه مکی ناستی و شیار و ناوشیاری نه زمون له خو ده گریت. شیلدر نه م سی ره هندهی به جیا له بهر چاو گرتوه، هه تا نه و رادهی که ههر یه که یان لوژیکی تایهت به خو یان هه یه. به لام ناوبراوی پیی خوشه که چه ند لایه نیکي نه م ره هندهی له نه زمونی مو قدا پیشان بدات (هانلی، 2004). شیلدر ناماژه ی به تیگه یشتنی دهر وون شیکارانهی وینهی جهسته کردوه. نهو پیناسه ی فرودانه له مه ر جهسته یه له ریگهی نه ندیشه ی پیکهاته ی دینامیکیه وه فراوانتر کردوه و وهک نامرازیک سهیری باوهره شیکاریه کان ده کا، نامرازیک که به هو یه وه تیده گا که بوچی هه ندیک نه زمونی نیدراکی به ره و بواری و شیار پیی نه و دیوی ناگایی به لاریدا دهرین، له حالیکدا ره نکه هاوکات له سیسته می ده ماری ناوه ندیدا چر بوو بیتنه وه. تیوری شیلدر به وردی په یوه ندییه دهر وون ناسی و فیز یولوژیسه کان پرون ده کاته وه. له نه نجامی نه م

تیورییه دا کاریگه ریبی هر یه ک له بواره زانستیه کانی ده مارناسی و دهر وون شیکاری پیشان ده داته وه، به لآم له گه ل هر یه کیکیان فرقی هه یه، چونکه تیشک ده خاته سهر چالا کبی جهسته بی دهر وونی پیکهاته یه کی دینامیکی که ریگه به شیلدهر ده دا وه ک رووداویکی نوازه له گورانکارییه کانی ناو کۆنه ندای ده ماری ناوه ندی و نه زمونی زهینی بروانیت (هه مان سهر چاوه).

وینه ی جهسته بی له روانگه ی مه عریفی - رفتاریه وه

ئیمه له ناو کۆمه لیک ریگه خراوی مه عریفی فره ره هه نددا جهسته مان وه ک دیارده یه کی دهر وون ناسانه فام ده که یین. ره نگی وینا بینارییه کان یه که م نامرازی بیر کردنه وه و پرۆسه ی زانیارییه کان بن. خه ته نه، وه ک یه کیک له گرینگترین وینا بینارییه کان، نه ویش له قۆناغیکی گرینگی ژبانی تاک واته هه ره تی مندالی، وه ک یه که م نامرازی بیر کردنه وه و پرۆسه ی زانیارییه کان له قه له م ددری و کار ده کات. نه وه ی روونه نه وه یه که جهسته وه ک وینه یه ک به درژیایی ژبان روئیکی گرینگ ده گنریت. نه م وینه له وینه بینارییه کاندای سنووردار نایته وه، به لکوه له دهر که وتی زانیارییه کانی هه موو تیگه یشتنه هه ستیه کان که به شیوه ی دهر وونی و دهره کی هه لده هنجری و نه زمونه ریگه خراو و وینا کراوه کانی سیسته میکی دهر وونیی پیگه یشتوو پیک هاتوه. له راستیدا جهسته ی مه جازی پیگه نییه، به لکوه وه ک به شیک له پرۆسه یه کی دینامیکی گه شه ده کا که له ریگه ی نه وه وه ئیمه تینه کۆشین بۆ نه وه ی نه زمونه کانمان ریگه بخه یین و لیبان تیبگه یین. مرۆف له ریگه ی دوو پیکهاته ی مه عریفی فره ره هه ندوه جهسته ی خۆی به نه زمون ده کات: یه کیکیان گه لآله ی جهسته یه، نه وه ی دیکه یان وینه ی جهسته یه.

وینه ی جهسته بی له تیوری گه لآله دا

وینه ی جهسته وه ک هه ستیکی وته یی په یوه ندیه کی نزکی له گه ل گرینگی نه وه مه عریفیه هه یه که تاک به روواله تی ده دات. چه مکی گه لآله ی "خود" نواندنه وه ی مه عریفی زانیارییه ریگه خراوه کانی خوده که مارکوس پیشنیاری کردوه. گه لآله ی خودی ریگه خراوه یی مه عریفیه ک له باره ی خوده که له سهر بنه مای نه زمونه کانی رابردوی خود په ره ده ستینی و کاریگه ری له سهر زانیارییه دهره کی و ناوه کییه کان داده نیت. گه لآله ی خود چه ندنه نواندنه وه گشتیه کانی تاک له خۆ ده گری که له هه لسه نگاندنه کانی سه بهارت به خۆی و هه لسه نگاندنه کانی کهسانی دیکه سه بهارت به و سهر چاوه ده گرن، ههر

ئهوه ندهش نواندنه وهی مهعریفیی تاکیش که دهره نجامی پرووداو بارودۆخه تایبه ته کانه له خو ده گریت. گه لاله ی خود شیوازیکی ته کووز بو ریکخستنی زانیاریه کان دابین ده کا و ده گاته ئه و شوینه ی که تاکه کان به به کارهینانی زانیاریه کانی گه لاله وهسفی خو یان و ئهوانی دیکه ده کهن (مارکووس، 1977)، له راستیدا بهم ئاراسته وه، خه ته نه وه ک یه کیچ له گرینگترین نه زمونه کانی رابردوو، که له تافی مندالی و میتر مندالیذا زیاتر پروو ده دا، له ریگه ی کاریگه ریدانان له سه ر زانیاریه دهره کی و ناوه کییه کانی په یه سه ست به خود ده ورکی گرینگی له سازکردنی گه لاله ی خود هه یه و کاریگه ری له سه ر ریکخراو مهعریفی سه باره ت به خود داده نیت.

هید پنی وایه گه لاله ی جهسته یی به شیک له جهسته ی خودی که سه که یه. گه لاله ی جهسته یی لیکدانه وهی کاریگه رییه فهره نگی کۆمه لایه تیه کان و وینه ی جهسته یه کی لاواز نیشان ده دات. جگه له وهش ئه م گه لاله له تیگه یشتن له م بابه ته که بوچی هه ندیک کهس له رووی ته کنیکیه وه له ژیر کاریگه ریی ناسه واره کۆمه لایه تی فهره نگیه کاندان له کاتیکیدا هه ندیک که سی دیکه کارتیکراو نابن، زۆر گرینگه و ئه م گه لاله له هه ره تی مندالیذا گۆرانی به سه ردا دیت. به و پینه ی که هه م پرۆسه ئیدراکیه کان و هه میش روانگه کان له لیکۆلینه وه له سه ر وینه ی جهسته گرینگن، ئاراسته یه کی مهعریفی رهفتاری لۆژیکیترین چوار چیوه له و شته ی که بیر و هه ست و رهفتاری په یه سه ست به پروواله تی گۆراو ده یدۆزنه وه دابین ده کا و له رووی تیورییه وه ریگه به گه شه کردنی ستراتیژه وه ده سه تها تووه کان ده دات. هید پنی وایه ئاراسته ی رهفتاری - مهعریفی نیشان ده دا که وینه ی جهسته په یه سه سه به په یه ونیدی ئیوان ئه و بیر و باوه رانه ی که له ریگه ی نه زمونی پینشووه وه سه باره ت به خود دروست بوون و ورده ورده به تیپه ربوونی کات گۆرانکاریان به سه ردا هاتوووه و ئه و فاکته رانه ی که له بارودۆخ و بیر و باوه ر و پرووداوه کان سه رچاوه ده گرن، و بریتیه له کاریگه ریی راگرانه یان چاوه رپوان نه کراو له سه ر وینه ی جهسته. له راستیدا به پنی ئه م ئاراسته، خه ته نه وه ک کرده وه یه ک که له و بیر و باوه رانه ی که له ریگه ی نه زمونی پینشووه وه (تافی مندالان و میتر مندالی) سه باره ت به خود بیچمی گرتوووه و هه میشه له گه ل تیپه ربوونی زه من بوونی دیار بووه و له سه ر دۆخی کاتی تاک (وه کوو په یه ونیدی سیکیسی)، بیر و بوچوون و پرووداوه کان کاریگه ر بووه، که واته کاریگه رییه که ی له سه ر پارێزه ربوونی وینه ی تاک سه باره ت به جهسته ی خۆی ناشکرایه.

له راستیدا لایه نگری له هه ر شیوازیک که تاکه کان بو هه لسه نگاندنی زانیاریه کان یان

ئەو بایەخەیی که به زانیارییه کانی دەدەن، دنه بدا دەبیتە ئەو شیوازی که وینەیی جهسته تیددا دیاری دەبیت. بەم پروانگه وه خه تەنه یه کێک له گرینگترین لایه نگره کانه که هه مېشه مرقفه کان دنه دها بۆ ئەوهی زانیارییه کان بان بایه خدان به زانیارییه کان هه لېسه نگیین و بهم شیوه یه کاریگه ریه کی گرینگ له سه ر وینەیی جهسته داده نیت.

پروانگه رفتاری مه عریفیه کان باشتترین به لگه ی کاریگه ریه بان له گوپین و گوپینی په ریشانی وینەیی جهسته دا هه یه. له تیوری مه عریفی کۆمه لایه تیی به ندۆرا جهسته وه ک دیارده یه کی ده روون ناسانه له میانه ی کۆمه لیک پیکهاته ی مه عریفی فره هه نددا به نه زموون ده کړیت. به لام ئەم وینا زه یینیانه نه گوپین و له رېگه ی ئەو ئەزموونانه وه که مرقف ده ی دۆز پته وه فراوتر ده بن. کهواته وینەیی جهسته به گوپره ی فاکتیره ده روونی و ده ره کی و جوگرافیاییه کانه وه ده گوپدریت و خه تەنه وه ک ئەزموون و کرده وه یه که که چه ندین ره هه ندی هه یه و له هه مان کاتدا هه م له فاکتیره ده روونیه کانه و هه م له فاکتیره ده ره کی و زه مینه ییه کان که کاریگه ری له سه ر وینەیی جهسته یی داده نی و کار ده کاته سه ر گوپان کارییه کانی ئەم وینایه له تاک دا. له فاکتیره ده ره کی و زه مینه ییه کان ده توانین ناماژه بکه یین به راستیه کۆمه لایه تیه کانی وه کوو ئەو چاوه پروانی و داوه ریه ی که تاک پیی وایه دیتران له ودا دروستی ده کهن. له لایه کی تره وه پیکهاته ی ره فتار مان هه یه. ره فتار هه م ره نگدانه وه ی مه عریفه کانه و هه م له رېگه ی مه عریفه کاریگه ره کانه وه کار ده کاته سه ر وینەیی جهسته. ریک خه تەنه ش وه ک ره فتاریکی کۆمه لایه تی داده نری که هه م ناست و ناوه پروکی مه عریفه کان و بیهر و باوه ره کولتوری و فره هه نگییه کانی ناو خه لکی کۆمه لگایه ک دیاری ده کا و هه م له رېگه ی مه عریفه کانه وه کاریگه ری له سه ر وینای ئەوان سه باره به جهسته داده نیت. سه ر چه شنی عه قلانی سۆزداری ئیلیس ده توانی پروونی بکاته وه که چۆن ره فتار و مه عریفه کان وینەیی جهسته دروست ده کهن. له سه ره تادا (ئ) که پرووداویکی چالاککه ره، به ره و (ب) رپنوینی ده کړی و (ب) که بیریکی پردناسا و خوویژه "ج" ده رووژینیت. له راستیدا "ج" وه لایه کی ورووژینه رانه ی گریدراو به دۆخه، دۆخیک که له شیوه ی دلاره و کیدا دروست ده بیت. له پرووی مه عریفیه وه، په ریشانی و پرۆقه ی وینەیی جهسته ئەزموونی بیهرکرنه وه ی نالۆژیکی و چاوه پروانی ناراسته قینه و به راوردکاری هه له یه. (موسه وه ی، 1395)

زۆرینک له توپژهه ران رپژهه کی زۆری پنه ور بۆ ناره زایه تیی جهسته به کار ده هینن، که بریتیه له به راوردکرنی شیوه و قه لافه تی نایدیالی تاک له گه ل خه ملاندنیک که ئەو بۆ

قەبارەى ئىستای يان قەبارەى راستە قىنەى دەيکات. بە هەمان شىو هۆگرى تاکە کان بۆ بەراورد کردنى ئەو جەستەى کە هەيانە لە گەل ئەو جەستەى کە دەيانەهەوى بيانى دەتوانىن وەک هۆکارى نارازىيون لە قەبارە و شىو يان پروالەت لىكى بدەينەوه. ئەم بەراورد کردنە لە کردەوه و ئەزموونى خەتەنە و لە ناو پياوانى خەتەنە کراو و خەتەنەنە کراودا لە درىژەى پرۆسەى مېژووويدا بەدى کراوه کە هەميشە دەتوانى بېتە هۆى نارەزايى يان رەزامە ندىيان لە قەبارە و شىو و پروالەتى بەشى ئەندامى زاوژى و لە هەندى حالەتدا گشتىتى لەش و کارىگەرى لە سەر ئەم هەستە دانېت. بە گوێرەى سيلېرستايىن و سېتەرگيلمۆر و رۆدېن¹ ئەم تىکچوونە دەبېتە هۆى نارازىيونى ئاسايى لە وېنەى جەستەى. بەلام هېشتا پتوېستە کارىكى زۆر لە سەر ئەم تىۆرىيە ئەنجام بدرى چونکە زۆر بەى ئەو کارانەى کە کراون بە شىوئە پەيوەندىدارانە بوون و سەبارەت بەم دەرهەنجامەى کە بەراورد کردنى قەبارەى جەستە لە لايەن ژنانەوه لە گەل قەبارەى ئايدىيالېى و دەستەتوو پاساوى پەرىشانىيە زۆرەکانى وېنەى جەستەى ئەوانە، هېچ هۆکارىكى دروستمان لە بەردەستدا نىيە (هەمان سەرچاوه).

وېنەى جەستەى لە تىۆرىيە رەفتارى - گۆرانى

لە بوارى وېنەى جەستەيدا چەندىن تىۆرى هەيە. تىۆرىيەکانى هېنېرگ² بە سەر دوو بەشدا دابەش دەبن:

١) ئەو تىۆرىيانەى کە سەرنجيان لە سەر لايەنى ئىدراکىي وېنەى جەستەى؛

ب) ئەو تىۆرىيانەى کە لايەنى زەينى وېنەى جەستە نیشان دەدەن.

تىۆرىيە ئىدراکىيەکانى وېنەى جەستە سەرنج دەخەنە سەر چۆنەتى تىگەيشتى دروستى تاک لە هاوناھەنگى وېنەى جەستە لە گەل قەبارەى راستە قىنە. لە تىۆرىيە زەينىيەکاندا وېنەى جەستە پيشان دەدا کە تاک چ هەستىكى سەبارەت بە جەستە يان ئەندامەکانى هەيە و زۆر جار بە پىباشى ناکلېنىكى تاوتوئى دەکرېت. تىۆرىيە زەينىيەکان بە سەر تىۆرىيە گەشەسەندن و فەرھەنگى - کۆمەلەيەتيدا دابەش دەبن (هەمان).

خەسارناسىيە دەروونىيە خەتەنە

زىانە لاوهكى و لىكەوتە پۇجى و دەروونىيەکانى خەتەنە بابەتلىكە کە زۆر پىك لە تووژەران لە جىهاندا لىكۆلېنەوهيان لە سەر کردوو، کە دەتوانىن ئاماژە بە لىكۆلېنەوهى شايىن و

1. Silberstein, Settergilmore, and Rudin

2. Hinberg

هاوکارانی له سالی ۲۰۰۳دا بکهین. ئەم توێژه‌رانه له وتاریکدا خوێندنه‌وه‌یان له سهر لیکه‌وته ده‌روونییه‌کانی خه‌ته‌نه‌ کردوه. به‌ پروای ئەم توێژه‌رانه ئەنجامدانی خه‌ته‌نه‌ی کورپان له‌ تورکیا بۆ گه‌یشتن به‌ شوناسی پیاوانه‌ پێویسته. به‌ پێچه‌وانه‌ی کۆمه‌لگا رۆژاوا‌ییه‌کان که کورپان له‌ هه‌رپه‌تی کۆرپه‌ییدا خه‌ته‌نه‌ ده‌کرێن، له‌ تورکیا له‌ ته‌مه‌نی گه‌وره‌تردا خه‌ته‌نه‌ ئەنجام ده‌دری و ئەمه‌ش ده‌توانی کاربگه‌ری ده‌روونی لێ بکه‌وێته‌وه. ته‌نانه‌ت خه‌ته‌نه‌چی که پزیشکی نه‌شته‌رگه‌ری یان نه‌ریتییه‌ ده‌توانی به‌ هۆی کارکرده‌که‌یه‌وه کاربگه‌ری له‌ سهر ته‌ندروستی منداله‌که‌ دابنیت. هه‌ر بۆیه ئەم توێژه‌رانه پرسیارنامه‌یه‌کیان ئاماده‌ کرد که دایک و باوکی هه‌زار و 235 کسه‌ (1۲۳۵) مندالی خوار ته‌مه‌نی شازده‌ سال له‌ کلینیکی مندالانی زانکۆی گیزی و ده‌ ناوه‌ندی فریاکه‌وته‌نی سه‌ره‌تایی له‌ نه‌نقه‌ره‌ له‌ کاتی دیمانه‌ی چاو به‌ چاو پریان کردوه بۆ ئەوه‌ی هه‌ندێ زانیاری له‌ مه‌ر نه‌شته‌رگه‌ری خه‌ته‌نه‌ له‌م ولاته‌ و شتگه‌لینکی دیکه‌ی وه‌کوو کاتی ئەنجامدانی خه‌ته‌نه‌، خه‌ته‌نه‌چیه‌کان و هۆکاره‌کانی ئەنجامدانی خه‌ته‌نه‌ و په‌یوه‌ندی ئیوان ئەم کاره‌ و هه‌ستی باوکه‌کان له‌ کاتی ئەنجامدانی خه‌ته‌نه‌ کۆ بکریته‌وه. به‌ پێی ده‌ره‌نجامه‌کانی ئەم توێژینه‌وه‌، مامناوه‌ندی ته‌مه‌نی خه‌ته‌نه‌ له‌م ولاته‌دا شه‌ش ساله‌ و ته‌نها 14.8 له‌ سه‌دی مندالانی خوار ته‌مه‌نی یه‌ک سال خه‌ته‌نه‌ کرابوون. نایین و نهریت هۆکاری سه‌ره‌کی به‌رده‌وامبوونی دابونه‌ریتی خه‌ته‌نه‌ بوون و ته‌نها 15.2 له‌ سه‌دی خیزانه‌کان سوودی پزیشکی خه‌ته‌نه‌یان له‌ هۆکاره‌ نه‌ریتییه‌کان پێ سه‌رتربوو. له‌ 13.3 له‌ سه‌دی حاله‌ته‌کاندا خه‌ته‌نه‌کردن له‌ لایه‌ن خه‌ته‌نه‌کارانی نه‌ریتییه‌وه‌ ئەنجام دراوه‌ و زۆریک له‌و باوکانه‌ی که ئەزموونی خه‌ته‌نه‌کردن له‌ بێر مابوو دانیان به‌وه‌دا ناوه‌ که لێی ترساون؛ ئەوان خه‌ته‌نه‌یان پێ نازاربه‌خش بوو و هه‌روه‌ها هه‌سته‌کانیان له‌ کاتی خه‌ته‌نه‌کردنی منداله‌کانیاندا له‌ ئەزموونی تابه‌تی خۆیان نزیک بوو. به‌ گوێره‌ی ئەم توێژینه‌وه‌ تا ئیستاس دابونه‌ریته‌کان رۆلێکی گرینگیان له‌ کاتی ئەنجامدانی نه‌شته‌رگه‌ری خه‌ته‌نه‌، که‌سی خه‌ته‌نه‌چی و هۆکاره‌کانی ئەنجامدانی خه‌ته‌نه‌ هه‌یه‌، به‌لام تپه‌رپوونی کات و ناستی خوێنده‌واری کاربگه‌رییه‌کی ماناداری له‌ سهر خه‌ته‌نه‌ و ئاراسته‌ نه‌ریتییه‌کانی خه‌ته‌نه‌دا نه‌بووه. (شاین، 2003). له‌ راستیدا ئەم توێژینه‌وه‌ پیشان ده‌دا له‌ جیهانی مۆدێرندا هه‌میشه‌ له‌ مه‌ر نه‌شته‌رگه‌ری خه‌ته‌نه‌ هه‌یشتا زانستی ئەزموونی و ئاراسته‌ نایینییه‌کان و ئەو باوه‌رانه‌ی که لێی سه‌رچاوه‌یان گرتوه‌وه، له‌ ئاراسته‌ی زانستییه‌کان و هه‌لکشانی ناستی زانیارییه‌کان و خوێنده‌واری و زانستی زانستیانه‌ی تاکه‌کان

کاریگه‌رتن و کارکردی ئەم کهسانه له ئەنجامدانی خه‌ته‌ندا دیاری ده‌که‌ن.

سه‌بارت به‌خه‌ساره‌ته‌ ده‌روونیه‌کانی خه‌ته‌نه، دایکیک وتی:

کوره‌که‌م ته‌مه‌نی سێ سال و شه‌ش مانگه، هه‌تا پینج مانگ پینج ئیستا زۆر به‌ باشی قسه‌ی ده‌کرد و یاری ده‌کرد و ئه‌وه‌ی پینج ده‌گوت ده‌یکرد، به‌لام دوا‌ی خه‌ته‌نه‌کردنه‌که‌ که‌ سپیان کردبوو، به‌ هۆی ترسی زۆره‌وه‌ پینج یان شه‌ش وشه‌ی بۆ دی و په‌یتا په‌یتا هه‌ل‌ده‌به‌زیته‌وه. یاری له‌گه‌ل مندا‌ل‌اندا ناکا، لاسار و سه‌رسه‌خت بووه و به‌خه‌ره‌شه‌ ئیشه‌کان ده‌کات. بلی ئوتیزم بیت؟ (مالپه‌ری نی‌نی‌یان، ۲۰۱۶)

ئهمه‌ ئه‌و پرسپاره‌یه‌ که‌ دایکیک له‌ مالپه‌ری نی‌نی‌یان کردوویه‌تی و له‌ درپژه‌دا به‌شیک له‌ وه‌لامی دکتۆر له‌یلا بینه‌نام، ده‌رووناسی خیزانی بۆ ئەم دایکه‌ ده‌خوینیه‌وه:

"ئه‌گه‌ر کوره‌که‌ت تا ئەم ته‌مه‌نه‌ هیچ کیشه‌ و دواکه‌وتنی له‌ گه‌شه‌کردنی جووله‌ی و قسه‌کردندا نه‌بووبی و دوا‌ی خه‌ته‌نه‌ که‌متر قسه‌ ده‌کا و سه‌رسه‌خت بووه، ئه‌وه‌ مانای وا‌یه‌ له‌ پرۆسه‌ی په‌یوه‌ندی‌سازدا کیشه‌ی نه‌بووه و ناتوانین بلیین کوره‌که‌ت ئوتیزمی هه‌یه، به‌ ئه‌گه‌ری زۆر سنوورداربوونی بازنه‌ی وشه‌کانی، لاساربوونی و که‌مبوونه‌وه‌ی په‌یوه‌ندی‌یه‌کانی په‌یوه‌ندی‌ به‌ خه‌ته‌نه‌کردنه‌وه‌ هه‌یه و به‌ جوړیک خه‌ریکه‌ به‌رامبه‌ر به‌م کاره‌ کاردانه‌وه‌ دنوینتی و وه‌کوو هه‌موو ئه‌و گه‌وره‌سالانه‌ی که‌ تووشی کیشه‌ ده‌بن و هه‌سته‌کانیان ده‌رنابرن و ئه‌گه‌ری ئه‌وه‌ هه‌یه‌ که‌ توره‌ بن و کاردانه‌وه‌یان هه‌بن، کوره‌که‌ت له‌ په‌یوه‌ندی‌یه‌کی سۆزداریدا توانای ده‌ربڕینی هه‌سته‌کانی نییه، به‌م شیوه‌ کاردانه‌وه‌ی خۆی نیشان ده‌دا، چونکه‌ به‌ هه‌ر حال ئه‌و دیمه‌نی ناخۆشی وه‌کوو ژینگه‌ی نه‌خۆشخانه‌ و ژووری نه‌شته‌رگه‌ری و خه‌ته‌نه‌کرانی به‌ئه‌زموون کردووه‌ که‌ ته‌مه‌نیکی باش بۆ ئەم کاره‌ نه‌بوو. پینشیارتان پێ ده‌که‌م مندا‌له‌که‌ت به‌یه‌ته‌ لای پزیشکی ده‌رووناسیی مندا‌ل بۆ ئه‌وه‌ی بتوانی کیشه‌کانی مندا‌له‌که‌ له‌ ئیوه‌ بیستی و پاشان مندا‌له‌که‌تان بینینی و بتوانی چاره‌سه‌ریکی بۆ دا‌بین بکات" (پینشت).

روون‌کردنه‌وه‌ی ئەم ئەزموونه‌ ئه‌وه‌ ده‌رده‌خا که‌ وه‌کوو چۆن خه‌ته‌نه‌ له‌ هه‌رته‌تی مندا‌لیدا و له‌یه‌که‌م سا‌له‌کانی ژیانیدا ده‌توانی کاریگه‌ری خرابی هه‌بن، له‌ سا‌لانی دواتر و له‌ ته‌مه‌نی سه‌رت‌ریشدا کاریگه‌ری خرابی ده‌بیت. له‌ رینگه‌ی تیشک خسته‌سه‌ر ئه‌و گوتاره‌کانی سه‌ره‌وه‌ ده‌بینین که‌ ئەم کردار و ئەزموونه‌ کاریگه‌ری گرینگی له‌ سه‌ر هه‌ستی مندا‌ل دا‌ده‌نی، له‌وانه‌ ترس و دل‌ه‌راوکی که‌ کاردانه‌وه‌ و به‌کاره‌یتانی میکانیزمی به‌رگریکارانه‌ی وه‌کوو لاساری و لاوازبوونی په‌یوه‌ندی‌ زاره‌کی لێ که‌وتوته‌وه‌ و بووته‌ هۆی ئه‌وه‌ی بنه‌ماله‌ و دایک و باوک له‌ سا‌لانی دواتر دا‌تووشی خه‌رجی چاره‌سه‌ر و ده‌رووناس بن که‌ بێگومان کاریگه‌ری قه‌ره‌بوونه‌کراویشی لێ ده‌که‌وتیه‌وه‌.

خهته نه و په یوه نندییه کې له گه ل ترسی گړی له پیاوختی کوون
 په کم تیشک خسته سهر په هه نده دروون ناسییه کانی خه ته نه ده توانین له تیوری گړی
 نودی پ فرییدا بیینین. به پروای فریید له قوناعی قه زیبی دا¹ کوپان زیاتر سهرنجی

1- به پی تیوری فریید که سایه تیی زوربه ی مرفه کان هه تا ته مهنی پینج سالان دروست ده بیت. نه زمونوه سهره تاییه کان له گه شه کردنی که سایه تیدا پو لیک گرینگ ده گپن و کاریگه رییه کانیان له رفه تاره کانی دواتری مرف له ژیاندا به دره دوام ده بیت. تیوری گه شه ی که سایه تیی فریید په کیک له تیوره به ناو بانگه کان و له هه مان کاتدا له مشتمو مپروین ترین تیورییه کانه. فریید پی و ابو که که سایه تیی مرف له قوناعه کانی مندالیدا دروست ده بیت که له قوناعه دا وزه چیژ خوازه کانی "خود" (id) له سهر به شه حه شه رییه تاییه ته کانی چر ده بیت هوه. نه م وزه دروون پی سیکیه یان "لیبیدو" (ناره زوی سیکی) وه ک هیژ یکی بزوی نه که له پشت رفه تاره کانه په چاو کراوه.

نه گهر نه م قوناعه به سهر که وتویی ته او بکرین، نه نجامه که ی ده بیت که سایه تیه کی ته ندروست و نه گهر هه ندی ک لایه له قوناعی گونجاوی خویدا چاره سهر نه کرابن، نه او ده توانی بیت هوه "قه تیسبون". قه تیسبون واته چر بونه وه ی هه میسه یی له سهر قوناعی دهر وونی - سیکیه ی رابردوو. هه تا نه و کاته ی نه م ململاییه چاره سهر نه کری، که سه که له م قوناعه به "گرفتاری" ده میت هوه. بۆ نمونوه که سیکی که له قوناعی ده مده قه تیس بووه له وانه یه زور پشت به کهسانی دیکه به سته ی و له ریگه ی جگه ره کیشان، خواردن، یان خواردنه وه به دوی بزواندنی ده میدا بگه ریت.

قوناعی ده می

له م قوناعه تا که ریگه بۆ په یوه نندی کور په له گه ل جیهانی دهر وه له ریگه ی ده مه و له نه نجامدا کاردانه وه ی مژین گرینگییه کی تاییه تی ده بیت. ده م بۆ خواردن پیویسته و کور په له ریگه ی چالاکیه تیر که ره کانی وه کوو مژین و تامکردن چیژ له بزواندنی ده م ده بیت. له بهر نه وه ی کور په به ته واهوتی وابه سته ی په رستاره که یه تی (نه و که سه ی خوراک ی پده دات)، جوره متمانه و ناسووده ییه که له ریگه ی نه م هاندانی ← ده می هوه له کور په دا گه شه ده کات. لیکدژی سهره کی له م قوناعه دا بریتیه له پرۆسه ی شیر برینده پی کور په که متر وابه سته ی په رستاره که ی بیت. نه گهر قه تیسبون له م قوناعه دا پرو بدا، فریید پی وایه له داهاتوودا که سه که روو پرووی کیشه گه لی وه کوو وابه سته ی یان شه رانگیزی ده بیت هوه، قه تیسبون ی ده می ده بیت هوه ی کیشه ی خواردن، خواردنه وه، جگه ره کیشان، یان جاوینی نینوک.

قوناعی کومی

له م قوناعه دا به پروای فریید، سهرنجی سهره کی لیبیدو له سهر کونترۆل کردنی جول ه ی میز و دهر دانه. دژوازی سهره کی له م قوناعه دا فیر کردنی شیوازی جوونه توالیته. مندال ده پی فیری کونترۆل کردنی پیداو سیته جسته ییه کانی خوی بیت. گه شه کردنی نه م کونترۆل ده بیت هوه ی هه سترکردن به سهر به خوی و پیشکه ووتن. به پروای فریید سهره کونتن له م قوناعه دا به روانگه ی دایک و باوک له فیر کردنی شیوازی جوونه توالیت به ستر اوته وه. په کم ناراسته پیویستی به پاداشت و هاندانی مندال بۆ به کاره ی نانی توالیت له کاتی گونجاوه، ناراسته ی دووه میس سزادان، گالته پیکردن، یان شه ره مزار کردنی مندال که به هوه ی به کاره ی نانی توالیته. نه گهر دایک و باوک ناراسته یه کی زور نهرم و نیان هه لپژیرن، "که سایه تیی کومی به تالکردنه وه" گه شه ده ک که ده بیت که سایه تیه کی ویرانکهر و شپزه و هه له خهرج و نه گهر دایک و باوک که زور توندوتیژ بن یان زور

كۆنەندامى زاووزى دەدەن و گرىپى لەپياوھتى كەوتن، كە بە بېراوى فرۆيد خەتەنە بىچمە سووكە كەيەتى، ترسيكى قورسيان بە سەردا دەسەپىنىت. ھەروەھا لىكۆلېنەو ھەكان ئەم بابەتە گرىنگەيان پشتراست كرددووتەو ھەكە دەتوانىن ناماژە بە لىكۆلېنەو ھەكانى كۆدېك و

زوو منداڵەكە فېرى چوونە توالىت بىكەن، "كەسايەتییەكى كۆمى - لىپراوھى" گەشە دەكا كە لىپراو، تەكوزو و جىدى و ھەسەسەبى دەبىت.

قۇناغى ئەندامى نىرىنە

لەم قۇناغەدا، سەرنجى سەركەبى لىبىدۆ لە سەركەبى ئەندامى زاووزىيە. منداڵان جىاوازى نىوان ژن و پىاويان بۆ دەردەكەوېت. فرۆيد پىي و بوو كوران ھەك پىكەرىك بۆ سوۆ و خۇشەوېستى دايك سەبرى باوك دەكەن. گرىپى ئۆدېپ باسى ئەم ھەستە دەكا وائە خاوەندارىتى بە سەركەبى و ھۆگرى بۆ گرتەوې جىگەى باوك. لە لاپەكى ترەو منداڵ دەترسى لەبەر ئەم ھەستە لە لاپەن باوكەو سزا بدرى، ترسيك كە فرۆيد ناوى ناوہ "دەپراوكتى لە پىاوھتى كەوتن".

بۆ ھەسەفكردى ھەستى ھاوشىو لە كچانى كەم تەمەندا زاراوھى (گرىپى ئىلكترا) "Electra complex" بە كار ھاوۆ. فرۆيد ئەم ئەزموونەى كچان بە "خۆزگەخواستن بۆ ئەندامى نىرىنە (قەزىب)" ناو دەبات. لە كۆتايدا منداڵ لەگەل باوك يان دايكى ھاوړەگەزىدا (كوړ لەگەل باوك، كچ لەگەل دايك) زىاتر مەرىفە و ناسپارى سىكىسى بە دەست دەھىنىت. سەبارەت بە كچان، فرۆيد پىي و ابوو كە خۆزگەى قەزىب (ئەندامى نىرىنە) ھەرگىز بە تەواوى لە ناو ناچى و ھەموو نافرەتان لەم قۇناغەدا بە قەتس ماوى دەمىنەو. دەروونناسانى ھەكوو خاتوو كارىن ھۆرنای ئەم تىورىيەى بە نادروست زانىو و پەتى كرددۆتەو و ئەم تىورىيەى ھەك سووكايەتى بە ژنان لە قەلەم دەدرىت. خاتوو ھۆرنای لە بەرامبەردا ئىدعاى ئەو دەكا كە پىاوان لەبەر ئەوھى ناتوانن بوونەوېرىكى دىكە بىخەنەو لەگەل ھەستى خۆپىكەمى و ناتەواوى دەست و پەنجە نەرم دەكەن.

ماوھى شاراوھى

لەم ماوھدا ھۆگرىيە "لىبىدۆكان سەركوت كراون. گەشەى "خۆ" (ego) و ئەو پەرخۆ "supereg" لەم قۇناغى ناسوودەيدا رۆل دەبىنىت. ئەم قۇناغە ئەو كاتە دەست پىن دەكا كە منداڵ دەچىتە قوتابخانە و زىاتر گرىنگى بە پەبوەندى لەگەل ھاوتەمەنەكانى و يارى و ھتد دەدات. قۇناغى شاراوھى كاتى دۆزىنەوھەكە و زەى سىكىسى ھىشتا بوونى ھەيە، بەلام بەرەو بوارەكانى دىكەى → ھەكوو پەبوەندىيە كۆمەلەپەيەنەكان داشكاو. ئەم قۇناغە لە پەرەپىدانى توانا كۆمەلەپەيەنەكان و پەبوەندىيەكان و متمانە بەخۆبووندا گرىنگە.

قۇناغى زاووزى

لە دوا قۇناغى گەشەسەندنى دەروونى - سىكىسىدا، ھۆگرىيەكى زۆر بۆ رەگەزى بەرامبەر سەر ھەلدەدات. لە كاتىكدا لە قۇناغەكانى پشوویدا تەنھا سەرنج لە سەر پىداوېستىيە تاكەكەسىيەكان بوو، لەم قۇناغەدا گرىنگىدان بە بىختەوېرى ئەوانى دىكە گەشە دەكات. ئەگەر قۇناغەكانى تر بە سەركەوتووي تەواو بووبن، ئەوا كەسەكە دەبى بىتە كەسىكى ناسپى و دۆست و مېرەبان و خۆبەخش. مەبەست لەم قۇناغە دروستكردى ھاوسەنگى لە نىوان لاپەنە جىاوازەكانى ژيانە (<http://com.about.psychology>).

هاوکارانی بکهین که له سالی 2012 له توژیښنه ویه کدا ئه مه یان بۆ ده رکهوت که مندالانی خه ته نه کراوی خوار ته مه نی حهوت سالان پیمان خوښ بوو له ته مه نی سه رتردا خه ته نه بکړین. هه ندیک له لیکو لینه وه کان ده ریانخستوه که ئه نجامدانی ئه م کاره له ته مه نی بچوو کدا له لایه ن مندالانه وه ک کرده ویه کی توندو تیژانه یه و وه ک له پیاو ته تی کهوتن لینی دهروانریت. له م توژیښنه وه دا نزیکه ی 26 له سه دی مندالان له سه رده می قه زیبی خه ته نه کرابوون و نزیکه ی 10.4 له سه د و 9.1 له سه دیان که به ریز پیمان وا بوو ئه ندامی زاوژی پیاوانه یان بچوو کتر ده بی یان لا ده بری که ده توانین ئه م ترسه گری بده ینه وه به گری له پیاو ته تی کهوتن. له وهش گرینگتر ترس و نیگه رانی له کاتی نه شته رگه ری خه ته نه و ئیش و نازاری دوا ی خه ته نه له ناو ئه م کومه له مندالانه دا که له قوناغی ئودیپی یان قه زیبیدا خه ته نه کراون، زیاتر له گرو په ته مه نیه کانی دیکه بووه. له ئه نجامدا نه ته نیا له م توژیښنه وه به لکوو له هه ندی توژیښنه وه ی دیکه شدا وا پینشیار دراوه که له م قوناغی هه رته تی مندالیدا جگه له هوکاری پزیشکی نه بی، خه ته نه نه کړین (خوداته هه مینه، 1390 ی هه تاوی، ل 57)

خه ته نه و مه ترسیبی زیان له ناو مندالاندا

توژیښنه وه ئانائۆمیک، ده ماری کیمیایی و فیزیۆلۆژیکی و رهفتاریه کان پشتراستیان کرده وه که کاردانه وه ی کۆر په به رامبه ر به نازار هاوشیوه ی کاردانه وه ی گه وره ساله کان به لام زیاتر له وانه. ئه و کۆرپانه ی که به بی سړکردن خه ته نه ده کړین نه ک ته نها نازاریکی زۆر ده چیژن، به لکوو ئه گه ری خنکان و کیشه ی هه ناسه دانیان زیاد ده کا و ئه م پرسهش له هه ندی حاله تدا گه شه که ی لی که و توه ته وه. توژیښنه وه پزیشکیه کان ده ریده خه ن که زیادبوونی به رچاوی لیدانی دل و ریژه ی هوورمونی ستریس له خویندا یه کیچک له کاریگه ریبه کانی خه ته نه یه؛ هه روه ها به رزبوونه وه ی لیدانی دل هه تا 55 جار له خوله کیچکدا تۆمار کراوه که 1.5 قاتی دۆخی ئاساییه. دوا ی خه ته نه، ئاستی کۆرتیزۆل له خویندا سی بۆ چوار هینده ی پيش خه ته نه کردن زیاد ده کات. خه ته نه یه کیچک له نه شته رگه ریبه هه ره نازار به خشه کانه که له سه ر کۆر په ئه نجام ده ریت. توژیژه ران باسیان له وه کرده وه که ئه م ئاستی نازاره ته نانه ت له لایه ن نه خوښه گه وره ساله کانیشه وه شیوا ی به رگه گرتن نییه. هه ندیک له کۆر په کان له کاتی خه ته نه کردندا ناگرین، چونکه به هو ی نازاری سه رکوتکه ری خه ته نه وه ده په شوکین. "به پی پیناسه کلینیکیه کان و راپۆرتی

تویژه‌ران، ته‌نانه‌ت کاتیک دهرمانی سړکهر (دهرزیی شوینی باشرین بژاردی تاقیکراوه) له کاتی خه‌ته‌نه‌دا به‌کار ده‌هینری زیانیکی دهررونی (تړوما) له سهر مندال به‌جی ده‌هیلیت. دهرمانی سړکهر ته‌نھا هه‌ندیک جوری نازار و کاریگهریبه‌که‌ی که‌م ده‌کاته‌وه و کاریگهریبه‌که‌یان لیکدژه و هه‌روه‌ها کاریگهریبه‌کانیان پیش ده‌ست‌پیکردنی نازاری دواي نه‌شته‌رگهری که‌م ده‌بیته‌وه. بیه‌وش کردنی گشتی هه‌رگیز وه‌ک ریگه‌یه‌کی پاریزراو بو کورپه پیشنیار نه‌کراوه. (سیمبرو وهاوکاران، 1393ی هه‌تاوی، ل 80)"

وینه‌ی ژماره 0۷: نه‌نجامدانی خه‌ته‌نه و نازاری کورپه (مالپهری افرا).

هه‌ندیک وائیدعایان کردووه که مندالان نازاریان له بیر نامیننی، به‌لام نه‌مروپو دهرکه‌وتووه که نه‌م پرووداوویان له بیر ده‌میننی و به‌رامبه‌ر به نازاره‌کانی داهاتوی ژیانیان زیاتر هه‌ستیار ده‌بن. نه‌م لیکولینه‌وه دهریده‌خا که کاریگهریبه‌کانی به‌نه‌زمون کردنی نازاری خه‌ته‌نه له ناوشیارگی تا‌که‌کاندا تو‌مار ده‌کری، ههر چه‌نده ره‌نگه نه‌م نازاریان به وردی له بیر نه‌میننی، به‌لام مانه‌وه‌ی کاریگهریبه‌کانی نازاری خه‌ته‌نه به‌جوریکه که هه‌ستیار و به‌رگه‌گریی نه‌وه‌که‌سانه له سالانی دواتری ژیانیان له ناست نازاره‌کان ده‌که‌ویته ژیر کاریگریی تو‌مارکرانی نه‌م نازاره له نه‌ستی ناوشیارگیاندا و زیادتر ده‌بیته. له تویژینه‌وه‌کانی تر‌دا دهرکه‌وتووه که کاره نازاره‌خسه‌کان له سهرده‌می کورپه‌پیدا، کاتیک زین له پرووی شوینیبه‌وه له حالی گورپانکاریبه، ده‌بیته هوی تیکچوونی خوو و خده‌ی مندالان¹. به‌پیی نه‌م هه‌لینجانندنه تیکچوونی خووخده و میزاج وه‌ک یه‌کیک له کاریگهریبه‌ناراسته‌وخو و لیکه‌وته راسته‌وخو‌کانی خه‌ته‌نه بو‌سهر مندالاندا له‌قه‌له‌م

1- بروانه:

Psychology Today (2015), Circumcision's Psychological Damage, Find it: <https://www.psychologytoday.com/gb/blog/moral-landscapes/201501/circumcision-psychological-damage> (Date of access: 07/11/2020.)

ده دړیت.

ئو حمده شکاری که ماوهی چند ساله مندالان خه تهنه ده کا، پئی وایه نازار ههستی که که له یه کهم ساته کانی له دایکبوونه وه له گهل مروقدایه و له راستیدا یه کیچ له و پینج ههسته یه که هه مانه. شکاری سه بارهت بهم بابه ته ده لی:

ئیش و نازار یه کیچ له و ههستانه یه که قهت سازگار نابیت. له وانه یه بجیته شوئینک که خواردنی لی دروست ده کهن. دواى ماوه یه ک ئیتر بونی خواردنه که نایه به لوتتدا. که سیک که له دهره وه دئ ده لی "بونی قورمه سه بزى¹ دیت". بوچی تو به بونه که ی نازانی؟ له بهر ئه وه ی تو له شوینه که دای و [خانه] کانی ههستی بون کردنت له گهل ژینگه که دا سازگار بووه، چیر ههستی پی ناکه یهت. به لام تاکه ههستی که هیه کات خوئ ناگونجینئ و هه میسه بوونی هیه [ئیشه]، تو تقوورچک له که سیک ده گری ههتا ئه و تقوورچک ده گری ئه و ههست به نازاره که ده کات. بو به له له دایکبوونه وه تا ئه و کاته ی ئه و که سه زیندووه و هه ناس ده کیشی، ههست به نازار ده کات.

ئو و تاره ی سهره وه ئه وه مان بو دهرده خا که له پوئین کردنی ههسته کاندان نازار ده چپته ریزی ههسته جیگیر و به رده وامه کان که جیاوازیه کی ماناداری له گهل جوړه کانی دیکه ی و تهزا ههستییه کان هه یه. ههروه ها دکتور یه حیایی یه کیچ له پزیشکانی پسپوری بواری مندالان پئی وایه سه بارهت به نازاری کوړپه و هه لسه نگاننده که ی له گهل مندالان به راوردیکی گشتیمان نییه. به ریز یان سه بارهت به و ئیدعا یه که کوړپه ههست به نازار ناکا ده لی:

له هه مان کاتدا که له روانگه ی پزیشکانی مندالانه وه، شتی وا قبوولکراو نییه و ئه ویش ئه وه یه که مندال هیه چی له بیر نامینیت. به لام ئه م گوشاره ده چپته ناو ناوشیارگه و ئان کانشیزنس² ئه مه سترسی لی ده که ویتنه وه یان نا، زور کهس پیمان وایه که ده چپته ناو ناوشیارگه وه.

کاریگه ریه کانی خه تهنه له سهر په یوه ندییه کانی نیوان دایک و کوړپه
ناسینی برینی قوولی دهره وونی که ئه نجامی خه تهنه یه، پرسیار له باره ی کاریگه ریه کانی خه تهنه بو سهر په یوه ندییه کانی دایک و کوړپه زیاتر دهره وورژینیت. دهره وونیزیشکیک به ناوی ریما لیبو که زیاتر له بیست سال تافی کرده وه ی کلینیکی هه یه، که شتووه ته ئه و

1- خواردنیکی ئیرانییه. (وه رگپر)

ئه‌نجامه‌ی که ...

به‌بێ گۆبدا‌نه مه‌به‌ستی دایک، کاتی‌ک مندالێک ده‌که‌وێته به‌ر ئازاریکی به‌رگه‌نه‌گیراو و سته‌مکارانه، وا ده‌زانی دایک تاوانباری ئازاره‌که‌یه و به‌رپرسیاریتی له‌ ئه‌ستۆ ده‌گریت. ئه‌م لیکه‌وتانه بو‌ دروستبوونی کیشه و تیکچوون گرینگن. خه‌ته‌نه به‌ر به‌ستیکی گه‌وره له‌ به‌رده‌م گه‌شه‌سەندنی متمانه‌ی ئیوان دایک و منداله. ته‌نانه‌ت ئه‌گه‌ر پزیشک ئه‌و منداله خه‌ته‌نه بکا یان باوک بریاری کۆتایی بو‌ خه‌ته‌نه‌کردن دای، منداله‌کان له‌م ئه‌زموونه ئازاره‌خه‌شه‌دا دایکی خۆیان به‌ خه‌تابار ده‌زانن. به‌و پێیه‌ی ئه‌مه‌ ئه‌زموونیکه‌ی سه‌خت و ناخۆشه، په‌یوه‌ندی ئیوان ئه‌م رووداو و دایکیش ناخۆش ده‌بیت (جاوید تبه‌هرانی، 2020).

هه‌ندیک له‌ توێژه‌رانی ئه‌مریکی، له‌ هه‌وله‌ به‌رده‌وامه‌کانیدا بو‌ دۆزینه‌وه‌ی لانیکه‌م یه‌ک سوودی پزیشکی بو‌ خه‌ته‌نه، زیانه‌ لاهه‌کیه‌ جه‌سته‌یی و ده‌روونیه‌ هه‌زه‌کیه‌کانی خه‌ته‌نه‌یان پشتگوێ خستوه. به‌شیک له‌م توێژه‌رانه له‌ کۆتاییدا هه‌ولیان داوه‌ بانگه‌شه‌ بو‌ ئه‌م بابته‌ بکه‌ن که‌ خه‌ته‌نه‌ رێگری له‌ گواسته‌وه‌ی رێژه‌یه‌کی زۆر که‌می نه‌خۆشیه‌ی نزیکیه‌کان ده‌گرێ و ته‌نانه‌ت دوا‌ی ئه‌وه‌ش، به‌م بیانوه‌ پزیشکیه‌ که‌ خه‌ته‌نه‌ رێگری له‌ گواسته‌وه‌ی نه‌خۆشیه‌ی نزیکیه‌کان ده‌کا ئه‌و دامه‌زراوانه‌ی که‌ سه‌رچاوه‌ی دارایی نادیاریان هه‌یه، ئه‌رکی بانگه‌شه‌کردن و جیه‌جێ‌کردنی خه‌ته‌نه‌ی پیاوانیان له‌ ولاتانی ئه‌فریقا گرتۆته‌ ئه‌ستۆ، که‌چی ده‌یاتتوانی به‌ ئاسانی بیکه‌ن به‌ بانگه‌شه‌ی به‌کارهێنانی کۆندۆم و خۆپاریزی سێکسی و په‌یوه‌ندی سێکسی پارێزراو. ئایا تێچووی ئاسانکاری بو‌ به‌کارهێنانی کۆندۆم بو‌ ولاتانی ئه‌فریقا، که‌ له‌ رێگری له‌ گواسته‌وه‌ی نه‌خۆشیه‌ی نزیکیه‌کان ئه‌نجامی لێپراوه‌ی هه‌یه، که‌متر بو‌و یان دا‌بین‌کردنی تێچووی خه‌ته‌نه‌ بو‌ ده‌یان ملیۆن پیاو، که‌ هه‌یج ئه‌نجامیکه‌ی لێپراوه‌ی لێ ناکه‌وێته‌وه‌ و ده‌بیته‌ هۆی خه‌ساره‌تی جه‌سته‌یی و ده‌روونی و هه‌روه‌ها ئاره‌زووی سێکسییان تیدا که‌م ده‌کاته‌وه‌؟ باش وایه‌ ئه‌م خاله‌ش بزانی که‌ خه‌ته‌نه‌ تاکه‌ نه‌شته‌رگه‌ریه‌که‌ له‌ مێژوودا نییه‌ که‌ هه‌تا ئیستا به‌ پالنه‌ری نایینی وه‌ک نامرازیکی به‌ربلا‌و بو‌ خۆپاراستن له‌ نه‌خۆشی پالپشتی لێ کراوه. به‌ واتایه‌کی دیکه‌ خه‌ته‌نه‌ تاکه‌ نه‌شته‌رگه‌ریه‌که‌ له‌ مێژوودا که‌ گوتاره‌ نایینییه‌کان هه‌واقۆلی گوتاره‌ پزیشکیه‌کان و هه‌میشه‌ پالپشتی لێ کراوه. بینگومان پێسته‌ لیکۆلینه‌وه‌ی زانستی زیاتر بو‌ روون‌کردنه‌وه‌ی کاریگه‌ریه‌ جه‌سته‌یی و ده‌روونیه‌کانی خه‌ته‌نه‌ ئه‌نجام‌بدری، به‌لام ئه‌وه‌ی جێی مشتومر ناهێلێته‌وه‌ ئه‌وه‌یه‌ که‌ خه‌ته‌نه، وه‌ک نه‌شته‌رگه‌ریه‌کی نه‌گه‌راوه‌ که‌ به‌ سه‌ر مندالاندا ده‌سه‌پتێری، پێشیل‌کردنی یه‌که‌پارچه‌یی جه‌سته‌یی ئه‌وانه. بو‌ خه‌ته‌نه‌ بریار

له سهر خه ته نه کردنی منداله کانمان نه ده دین با کاتیک ده گه نه ته مه نی بالقبون خو یان بریار بدن (بۆیلی، 2002، ل 329). که دایک و باوک له بری منداله کانیان بریار بو خه ته نه کردنیان ده دن، شه وه پیشانده ری هه ژاری و بی ناگایان له دیارده ی مندالی و مافه کانی مندالانه. شه م کرده وه له ژیر کاریگه ری روانگه ی دایک و باوکان به رامبه ر به جهسته و مافی خاوه نداری به سهر جهسته یه که خه ته نه کردنی مندال به مافی خو یانی ده زانن و یه کپارچه یی جهسته یی له شی مندال پیشیل ده کن.

خه ته نه و شه گه ری گو شه گیر بوونی مندال

یه کیک دیکه له لیکه وته گرینگه کانی خه ته نه که له هه ندیک له لیکۆلینه وه کاندای باسی لی کراوه - دابرا نی مندال یان باشتر وایه بلین گو شه گیری مندال له ژینگه ی ده روو به ری ته ی. مندالی خه ته نه کراوه ده توانی له مندالی خه ته نه کراوه توندوتیژتر و لاسارتر بی، چونکه تورپی مندالان که به هوی په یوه ندیه ناجیگیر و نه پاریزراوه کانه دوو رۆژ تا چوارده مانگ ده خایه نی و ته نانه ت شه م ناسه واران هه رنکه هه می شه ی بن. شه گه ری گو شه گیری و نه بوونی متمانه به خو یی و هوگری بو توندوتیژی له تافی گه و ره سالی دا، له زیانه ده روو نییه کانی خه ته نه ن. له راستیدا گرژی و تورپی مندال یه کیک له میکانیزمه کانی به رگری مندال و نارازیبوونی له کرده وه ی خه ته نه وه ک شه زمونیکی نه ناسراوه که تیکه ل به نازار و ههستی له پیاو ته تی که وته که به دوو شیوه ده توانی له مندالدا خو ی بنوینی و کاریگه ری لاهه کی به رده وامی دیکه ی هه بی: یه کیکیان به گو شه گیری و شه ی دیکه ی به شیوه ی لیکدژ خو ی پیشان ده دا واته شه ره نگیزی و تورپی. له هه مان کاتدا کاریگه ری له سهر متمانه به خو یی و خو به گه و ره زانی نی مندالان له په یوه ندی کردنیاندا ده بیت.

خه ته نه و زیانه ده روو نییه دریز خایه نه کان

خالیکی گرینگی دیکه سه باره ت به خه ته نه شه وه یه که به و پی شه ی شه م رووداوه زیاتر له سه رده می مندالی مرۆفه کاندای روو ده دا، وه بیره پینانه وه ی خه ته نه له نهستی ناوشیارگه تاکه کاندای ده چه سپی و هه ر بۆیه په یوه ندی نیوان هه سه ته کانی نیستا و خه ته نه روون نییه. لیکه وته کانی خه ساره تی ده روو نیی خه ته نه له وانه یه دریز خایه نی بی یان بچیته ناخی مرۆفه کان و شه مش وا ده کا که جیا کردنه وه ی شه م بابه ته گرینگه له سیفه ته تاکه که سییه کان یان شه و لیکه و تانه ی که هه ی رووداوه کانی دیکه ن قورس ده کات. جگه له وهش له و شو پینانه ی که خه ته نه باوه، لیکه وته کانیشی باون و زۆر جار به سروشتی له قه له م ده درین.

له راستیدا لهو کولتور و فەرهنه‌نگانه‌ی که خه‌ته‌نه وه‌ک کرده‌وه‌یه‌کی سروشتی سه‌یر ده‌کری که ئاراسته و بی‌ر و باوه‌رپه ئاینیه‌کان شه‌رعیه‌تیا‌ن پئی داوه، به هۆی فره‌یی ئەزمونه‌کانه‌وه، بووه‌ته خوو و لیکه‌وته‌کانیشی وه‌ک شتیکی سروشتی له قه‌له‌م ده‌درین، ئەمه‌ش ناهیلێ ره‌هند و کاریگه‌رییه‌ ده‌روونیه‌کانی ئەم ئەزمونه‌ بینه‌ن و په‌خه‌گرتن له‌م دیارده‌ بغه‌یه و وه‌ک شتیکی په‌سه‌ندکراوی کۆمه‌لایه‌تی سه‌یر ده‌کری‌ت. ناچالاکیی سۆزداری و توندوتیژی بی‌سنوو له‌ کاریگه‌رییه‌ درێژخایه‌ن و باوه‌کانی خه‌ته‌نه‌یه که به‌و لیکۆلینه‌وانه‌ی که کراون ئەمانه‌ پشتراست کراونه‌ته‌وه. به‌گشتی ئەوانه‌ی تووشی توندوتیژی بوون کیشه‌یا‌ن له‌گه‌ل توندوتیژی هه‌یه و به‌ده‌روونی ده‌که‌نه‌وه یا‌ن له‌ دژی دیترا‌نی به‌ کار دین.

ره‌نگه‌ لیکه‌وته‌کانی ئەم توندوتیژی و زیانه‌ ده‌روونیه‌ که به‌ هۆی خه‌ته‌نه‌یه ده‌توانین له‌ په‌یوه‌ندی که‌سانی خه‌ته‌نه‌کراو له‌ تافی مندالی له‌گه‌ل که‌س و کاری خو‌یا‌ن، بو‌وینه و هه‌کوو ژنه‌کانیا‌ن به‌دی بکه‌ین. هه‌لسه‌نگاندنی ئاماری خه‌ته‌نه‌ له‌ ولاته‌ جیا‌وازه‌کان و کاریگه‌ریی خه‌ته‌نه‌ له‌ سه‌ر ته‌شه‌نه‌سەندنی هه‌لسوکه‌وتی نادروستی پیاوان به‌رامبه‌ر به‌ ژنان، که بریتیه‌ له‌ توندوتیژی خیزانی، ره‌فتاری سه‌رکو‌تکه‌رانه، گو‌شه‌گیرکردن، کوشتن، ده‌ستدریژی سیکی و هاوسه‌رگیری زۆره‌ملی، گونجاو ده‌بیت. له‌ راستیدا هه‌موو ره‌فتاری ئەم پیاوانه‌ میکانیزمی به‌رگری و قه‌ره‌بوو‌کردنه‌وه‌ی خه‌ته‌نه‌ و هاوته‌ریی ئەم ئەزمونه‌یه. ده‌ ولات له‌ کۆی ئەو ولاتانه‌ی جیهان که بو‌ ژنان خراپن بریتیه‌ له‌ ئەفغانستا‌ن، کۆماری دیموکراتیکی کۆنگۆ، عیراق، نیپال، سوودان، گواتمالا، مالی، پاکستا‌ن، سعودیه‌ و سوومالی. له‌ کۆی هه‌شت ولات له‌و ولاتانه‌ رپژه‌ی خه‌ته‌نه‌کردنی پیاوان له‌ سه‌رووی ۸۰ له‌ سه‌د بووه‌ و دوو ولاته‌که‌ی دیکه‌ش رپژه‌ی خه‌ته‌نه‌کردیا‌ن له‌ نیوان ۲۰ بو‌ ۸۰ له‌ سه‌ده. ئەم ئاماره‌ پیشانده‌ر و سه‌لمینه‌ری ئەوه‌یه که په‌یوه‌ندی‌کی مانادا‌ر له‌ نیوان ئەزموونی خه‌ته‌نه‌کردنی پیاوان و ئاستی توندوتیژیا‌ن به‌رامبه‌ر به‌ ژنان بوونی هه‌یه.

زیانه‌ ده‌روونیه‌کانی خه‌ته‌نه‌ به‌ هۆی ئیش و ئازاره‌وه

رۆنالد گۆلد‌مه‌ن پرۆژه‌یه‌کی دیکه‌ی تو‌یژینه‌وه‌یی له‌م به‌راوه‌دا ئەنجام داوه. ناوبراو تو‌یژه‌ریکی ناسراوی بواری خه‌ساره‌ته‌ ده‌روونیه‌کانی په‌یوه‌ست به‌ خه‌ته‌نه‌یه و هه‌روه‌ها کتیبیکی به‌ ناوی خه‌ته‌نه: خه‌ساره‌ته‌ ده‌روونیه‌ شاراوه‌کان له‌ سا‌لی ۱۹۹۹ نووسیه‌وه. ئەو له‌ تو‌یژینه‌وه‌یه‌که‌دا له‌ پوانگه‌ی ده‌رووناسیه‌وه ئەم بابته‌ گرینگه‌ی تاوتو‌ی کردووه و به‌

پنجه وانه ی نهو باوره په باوهی که مندالان هیچ وینا و تیگه یشتینکیان له نازار نییه، پنی وایه که نهوان وهک گهوره ساله کان له نازار تیده گهن و ههروه ها لهو حاله تانه ی که بو نه شته رگه ریی خه ته نه سرکردن له نارادا نییه، نه گه ری خنکان و کیشی هه ناسه دان به دی ده کریت. گولدمه ن له م لیکو لینه وه دا باسی نهو بابه ته ی کردووه که بوچی هه ندیک که سی خه ته نه نه کراو ناره زووی دهر برینی ههستی راسته قینه ی خو یانیا ن نییه و چ هه سستیک لهو کومه لگایان هدا زاله وا خه ته نه کردنی تیدا باو نییه. شیوازی کاردانه وه له هه مبه ر ئیش و نازار لهو پیاوانه ی که له تافی کور په پیدا خه ته نه کردنیا ن به نه زمون کردووه، یه کیکی دیکه لهو پرسانه یه که چیگه ی سهرنجی نه م تو یژه ره یه. (گولدمه ن، 1999)

چهند دانه له زیانه لاهه کییه کانی خه ته نه ی مندالان که که متر ناوری لی دراوه ته وه که تیکچوونی خهون و شیردانی دایک به مندال و هه ندیک جاریش دابران لهو ژینگه یه که تیدا ده ژین. یه کیکی دیکه له خاله سهرنجر اکیسه کانی خه ته نه له سهرده می ئودپی یان قه زیبیه که فرؤید پشنیاری کردووه و زیاتر له نیوان ته مهنی سی بو پینج یان شهش سالیدا روو ده دات. ترس و دل هراوکی له کاتی نه شته رگه ریدا و نازاری دوا ی خه ته نه کردن له م گروپه منداله دا زیاتر له گروپه ته مهنیه کانی دیکه یه (تهقی زاده، 1398 ی هه تاوی).

خه ته نه ی باش و خراپ

ماوه یه ک بهر له ئیستا له بهر نامه یه کی ته له فزیونی به ناوی "تب تاب" که له که نالی سیی ناوه ندی ده نگ و رهنگی کوماری نیسلامی ئیران په خش کرا، دکتور میهدی فهیمی ره خه ی له روودانی خه ته نه ی خراپ له ئیران گرت. له م بهر نامه دا باسی له وه کردووه:

خه ته نه ی خراپ قوری کردووه به سهر نه م خه لکه دا، خه ته نه پنیوستی به ژیده ره، پنیوستی به پیوه ره، چون ده بی خه ته نه بکری، راده ی خه ته نه چهنده بی؟ کاکه گیان کاتیک هه ر کهس هه ر مؤدی لیک که پنی خوش بی ده ست با بو تیغ چی روو ده دات؟ له کوراندا لبردنی زوری پیست ده بیته هوی زووره حه ت بوون ... تا چهنده هؤکاری ته لاق ده گه ر پته وه سهر نه م هؤکاره که له رووی سیکسیه وه ساردن. خو هه ره شه هه ر هه ره شه ی دهره کی نییه. نه گه ر چیژ له خیزانه کاندانه بی، هاهوسه ره کان له سیکس کردن له گهل به کتر تیر نه بن، به خته وه ری له گورا نییه. نه گه ر خه لکیک به خته وه ر نه بوو، نه وه گه وره ترین هه ره شه یه.

نه مه بووه بیانویه ک بو نووسه رانی نه م تو یژینه وه بو نه وه ی بتوانن له بواری

خەتەنە کردنی باش و خراپدا لێکۆڵینەووە ئەنجام بدەن و داوای پراپ پسرپۆران و چالاکانی دیکە ی ئەم بوارە بکەن.

ئەحمەد شکاری کە خاوەنی بروانامە ی پەرستارییە و خویشی خەتەنە چییە و ئەزموونی نزیکە ی پینچ بۆ شەش هەزار خەتەنە کردنی هەیه، باوەری بە بوونی خەتەنە ی باش و خراپ هەیه و باوەری وایە:

ئیمە لە ئاناتومی ئەندامی زاوژی پیاو دا شوینیکمان هەیه کە پێی دەوتریت بەرپیست. لە راستیدا لە دەوری ئەو کاپیک هەیه. لە دەوریدا گلەنس¹ هەیه. کاتیک ئەندامی زاوژی پیاو رەپ نییە، پێویستە پیستە کە لە دەوری بەرپیست بیت. ئەگەر زیاتر بوو هەندیک کیشەت بۆ دروست دەبیت. ئەگەر کەمتر بی دیسان رووبەرپووی کیشە ی زۆر دەبیتەووە. باشترین حالت ئەو هیه کە نزیک لە شوینی بەرپیست بیت.

ناوبراو لەم روووە خەتەنە کردن وە ک پیشە ی ئارایشتگەری وەسف دەکا و پێی وایە:

تو ده چپته جوانکاری، ئەو ستایلنیک بو قژی تو دروست ده کا، ستایلنیک تر بو قژی من. خو به یهک ستایل قژی هه مووان جوان ناکهن. ئەو که سهی ئەم کاره ده کا به پنی جوړی ئەندامی زاوژی پیاو رادهیهک له پیست دیاری ده کا و ده پیرت. هه ندنیک جار ده بی که مپک زیاتر پیسته که بپرین، به تابهت له کهسانی قه له ودا ده بی زیاتری لی بپرین. له کهسانی کزدا برنیک که متر له پیستیان ده بپرین. (مالپه ری مانی نی).

ئاراسته ی یاسایی سه بارهت به خهته نه

ئاراسته ی یاسایی ئاراسته یه کی تا رادهیهک نو ییه که دوا ی بلا و بوونه وهی رپیکه و تننامه کانی وه کوو جار نامه ی جیهانی مافه کانی مرؤف و به تابهت رپیکه و تننامه ی گهردوونی مافه کانی مندال هه لی گفتوگۆ له باره ی مافه کانی مندالان دا بین کردوو. له ژیر رۆشنایی ئەم جوړه رپیکه و تننامه دایه که بیرۆکه گه لی وه کوو "مافی خاوه نداریه تیی به سه ر جهسته" مانادار دهن و خو یان دهنه پنه رپیک بو پندا چوونه وهی ره خه گرانه ی یاسا ناو خو ییه کانی ولاتان. له م به شه دا بیرۆکه ی مافی خاوه نداریه تیی به سه ر جهسته و پیگه که ی له یاسا کانی کو ماری ئیسلامی ئیران و رپیکه و تننامه نیوده و له تیه به یوه ندیاره کانی دیکه تاوتوی ده کريت.

مافی خاوه نداریه تیی جهسته

وهک ناشکرایه، خهته نه دا بونه رپیک که به پنی تهورات بوو به په یمانیک له نیوان ئیراهیم و خودا که ی (سیفری ئافراندن، 17)، خو به خو وای کردوو که نزیکه ی یهک چوارم یان سییه کی پیاوانی ئەمرۆ جیهان به شیک له ئەندامی زاوژیان له دهست بدهن، به بی ئەوهی هۆکاره که ی بزنان یان له م بریاره دا که مترین به شدارییان هه بیت. ئایا خهته نه، شیواندنی جهسته و نمونه ی مندال نازاری نییه؟

هه موو مرؤفه کان مافی ئەوه یان هه یه بریار له سه ر جهسته ی خو یان بدهن. له وهته ی به دهسته ئینانی ئازادیهه تاکه که سه ی و کو مه لایه تیه کان له بواری تیورییه وه هاتوته ناو سیاسه تی حکومهت و یاسا نیستمانی و نیوده و له تیه کانی مافی مرؤفه وه، ورده ورده چه مکی زالوون (تسلط) و خاوه نداریتی به سه ر جهسته هاته ناو ئەده بیاتی یاسایشه وه. له تیگه یشتی نهریتیدا قسه کردن سه بارهت به کو نترۆلی ره های مرؤف به سه ر یه کپار چه بی جهسته یی خویدا شیاو نه بوو چونکه جهسته ی مرؤف به مولک و مال نازانریت. به لām به و پییه ی که مافی خاوه نداریتی به سه ر جهسته له گه ل خاوه نداریتی به

سهر که لوپهل جیاوازی ههیه، په یوه نندیی مرؤف له گهل جهستهی خوئی هاوشیوهی په یوه نندیی مرؤف له گهل مولکه کهیدا نییه؛ که واته پیویست ناکا به دواى مولکیکى بیناویدا بگه رپین بۆ ئه وهی په یوه نندیی خاوه ننداریتی نیوان جهستهی مرؤف له گهل خودی مرؤف پیناسه بکریت. ههر له بهر ئه م هۆکارهش ده کری بلپین مرؤف به بی جهستهی پیناسه ناکری و جهستهی مرؤف و برپاره کانی مرؤف له باره ی جهستهی له یه کتر جیا ناکری نه وه؛ مافی نازادیی تاکیش به بی زال بوونی مرؤف به سهر جهستهی خویدا فام ناکریت. که واته مافی خاوه ننداریتی به سهر جهسته وهک مافی نازادی و ناسایشی تاکه که سى لیک دهر دپته وه. به قبوول کردنی ئه م بنه ما حاشاهه لئه گره که مرؤف خاوه ن مافی نازادی و ناسایشی تاکه که سیه، ئه م مافه وا ده کا که مرؤف له لایه که وه له کۆیلایه تی و جیاکاری نی نادادپه روه رانه و ئه شکه نجه و سزای نامرؤفانه پاریزراو بی و له لایه کی دیکه شه وه، توانای ئه وهی پی ده به خشى که به ته واوی به سهر چاره نووسی خویدا زال بیت. به بی زال بوونی مرؤف به سهر یه کپارچه یی جهسته یی و دهر وونیی خوئی، مافی نازادی و ناسایشی تاکه که سى ئه و مسؤگه ر ناییت (ره یسی، 1396 ی هه تاوی).

کاتیکی کۆمه لگایه ک به پینگه یشتینکی وا نه گا که بتوانی له دهر وهی باسی راست و نادروست، بیر له پرسى ماف و مافه کان بکاته وه و بۆ مندالان پپش ئه وهی بگه نه ته مه نی بالقبوون و بتوانن خویان دیاری بکه ن که چی به قازانجیانه و چی نییه، گه وره ساله کان برپار بدن، ئه مه کاریکه که هیچ پاساویکی بۆ نییه. په یوه نندیی نیوان ئه ندامی زاوژی و شوناسی ئایینی چه مکی مافی خاوه ننداریه تی به سهر جهسته تیک ده دات. له راستیدا لپره دا مه به ستمان ئه و کۆمه لگایه یه که هیشتا روانگه یه کی نهریتانه ی بۆ گه شه کردنی مندالان هه یه و تپیدا زۆر جار مندالان به که سانیکی دهناسرین که بۆ برپاردان له مه ر خویان لیها تووی پیویستیان نییه. له م جوړه کۆمه لگایانه دا مهیدانی نویی توژی نه وه سه باره ت به تافی مندالی و پپشگریماننه کانی، هیچ جینگه و پینگه یه کیان نییه. ئه و پپشگریمانانه ی که باوه ریان به مۆدیلی "راپه رپنه ری کۆمه لایه تی" یه و له م مۆدیله دا ئایدیا و به ها و ئیدراکاتی مندال سه باره ت به خویان و جیهان ریزیان لی ده گیرئ و به فه رمی دهناسرین. له م مۆدیله دا مندال وه ک گه وره سالان بویان هه یه به شدارى له په ره پیندانی سیاسه ت و دا په ری نویدا بکه ن. سه یر کردنی مندالان وه ک راپه رپنه رانی کۆمه لایه تی به واتای له قه له مدانی مندالان وه ک به شدار بووانتیکی چالاک له و بوارانه یه که به شیوه یه کی نهریتی مافی به شدارى کردنیان به فه رمی نه ده ناسرا و که س گوئی له ده نگى ئه وان

نده گرت (کرمانی، 1396، ل 314).

له م سالانهی دواييدا مۆدیلینک له مندال خراوته پروو که به شارۆمه نديکي شايستهی مافي هاوولاتی بوون له قه له م ددری و ئەم مۆدیله ریکاری نوئی بۆ مندال و گه وره سالان له خو گرتوو. مۆدیلی مندال وه ک شارۆمه نديکي شايستهی مافي هاوولاتییه تی، فۆرمی گه شه سه ندووی مۆدیلی مندال وه ک راپه رپنه رانی کۆمه لایه تییه و ئەنجامی گریدانی ئەم مۆدیله به م باسه یه که مندالانی بچووک مافي به شداري کردنیان له کایه ی گشتی داپرشتی سیاسه تدا هیه. به پتی مۆدیلی مندال وه ک راپه رپنه ریکی کۆمه لایه تی و بیچمه گه شه سه ندوووه که ی، واته مندال وه ک شارۆمه ند، دیاره که دژی به ئەزموون کردنی خه ته نه یان نه شته رگه ربی خه ته نه یه که له زۆریک له کۆمه لگاکاندا رپژه ی زۆره، چونکه پینشمه رجی خه ته نه پیشیلکه ری یه که م مافیکه که به پتی ئەم مۆدیالنه بۆ مندالان مسۆگه ره، واته مافي خاوه نداریه تییان به سه ر جهسته که گه وره ساله کان له م بابه ته دا وه ک خاوه ن ماف سه ره یدر کات. ئەم پرسه له ژیر کاریگه ربی ئەو مافانه یه که له ریکه و تننامه ی سالی 1989 نه ته وه یه کگرتوووه کان سه باره ت به مندال ها تووه که به پتی ئەوه مافه کانی مندالان وه ک مافه کانی تری مرؤف (مافي گه وره سالان) پتویستن.

په یماننامه ی نه ته وه یه کگرتوووه کان بۆ مافه کانی مندال له سالی ۱۹۸۹ دا جه خت له سه ر مافي چیژوه رگرتن له کات به سه ر بردن و چالاکیه فه ره هه نگیه کانی مندالان ده کاته وه و پیداغری له سه ر مافي چیژوه رگرتن و په فتار کردن له سه ر بنه مای کولتور و فه ره هه نگی و نایین و زمان به بی ترس له هه راسان کران و جیاکاری و مافي هه بوونی پانتای تاییه ت و پاریزراو بوونی و سه ره خوویی ده کاته وه. کۆمه له ی گشتی نه ته وه یه کگرتوووه کان له ۲۰ ی نۆفه مبه ری سالی ۱۹۸۹ به کۆی ده نگ په یماننامه ی مافه کانی مندالی په سه ند کرد و ۶۱ حکومه ت له ۲۶ ی جۆلای سالی ۱۹۹۰ واژویان کردوو. ئەم په یماننامه جه خت له سه ر مافي به شداري کردنی مندالان وه ک هاوولاتیانیک ده کاته وه که ده بی له و بابه تانه ی که په یوه ندییان به وانه وه هیه په راویژیان له گه ل بکری و بۆچوونه کانیان به هه ند وه ر بگیری ت. ئەم په یماننامه به تاییه تی جه خت له سه ر ئەم مافانه ی خواره وه بۆ مندالان ده کاته وه:

مافي راده ربیرین سه باره ت به هه موو ئەو شتانه ی که په یوه ندییان به مندالانه وه هیه و بۆچوونه کانیان به هه ند وه ر بگیری ت؛

مافي نازادیی راده ربیرین، له وانه ش نازادیی گه ران و وه رگرتن و بلا و کردنه وه ی هه ر زانیاریه ک له رینگه ی هه ر میدیایه ک که خو یان بیان هه ویت؛

مافی سوودمه ندبوون لهو په پوره روانه ی که هاوکاریی گه شه ی سۆزداری و هزری و جهسته یی مندال ده کا و ههروه ها هۆشیاری و تیگه یشتتی مندالان له رۆلی دایک و باوک و گرینگیی شوناسی فهره ننگ و زمان و به هاکان زیاد ده کا و بۆ ژیا نیکیی بهر پرسیارانه له ناو کۆمه لگادا ناماده یان ده کات (ماده ی ۲۹).

حکومه ته کان ورده ورده مندالیان وه ک شارۆمه ندانیکیی شایسته ی مافی هاوولاتی بوون و به خاوه ن مافی به شداری کردن به فهرمی ناسیوه و پراوژیان پێ ده که ن له سه ر بنه مای بیروکه کانیا ن سیاسه ت و یاسا داده پێژن. به گویره ی نه وه، یه کیک له وه سیاسه تدارپشتن و یاسادانانه که پێویسته له سه ر بنه مای بیروکه ی منداله کان لیک بدریته وه، په یوه ندی به بواری نه زموونکردن یان نه شته رگه ربیی خه ته نه یه که زۆر گرینگه، چونکه ته نانه ت له سالانی دواتردا و له ته مهنی گه و ره سالیدا ناسه وار و لیکه وته زۆره کانی خه ته نه خو ی ده نوینیت. یه کیک له وه ستراتیژانه ی که حکومه ته کان ده یگر نه بهر دروست کردنی کۆمیساریا یان پشکینیی مندالانه. حکومه تی به ریتانیا به فهرمی سه ر په رشتی نه وه به شانیه ی کردووه که په یوه ندییا ن به به شداریی مندالانه وه هه یه (هه مان سه رچاوه، ۳۱۵ و ۳۱۶).

له روانگه ی فله سه فه ی نه خلاق یان مافه کانی منداله وه، قرتان دن و برینی به شیک له جهسته ی مندال دژی مافه کانی منداله و نه گه ر خه ته نه پێویست بێ، ده بێ مرو ف له ته مهنی گه و ره سالیدا بریاری له سه ر بدا و دایک و باوکیش بۆیا ن نییه بریاریکی له وه شیوه بۆ نه وه بدن و جهسته ی بگۆرن. له راستیدا به گویره ی نه وه قسانه ی سه ره وه، لیره دا ده توانین شیکاری بکه ین که فهرمانه فیه هییه کان سه باره ت به پرسیی مافی مندالان له نه زموونکردنی خه ته نه یان نه شته رگه ربیی خه ته نه پینچه وانیه ی فله سه فه ی نه خلاقه، چونکه فهرمانه فیه هییه کان شه رعیه ت به خه ته نه ده دن، به جۆر یک که نه گه ر خه ته نه نه کری، چه جه که ی به به تال و حه رام راده گه یه نی، له حالیکدا ناراسته ی فله سه فه ی نه خلاق له سه ر بنه مای جه خت کردنه وه له سه ر ده سه لاتیی مندال به سه ر جهسته ی خو ی دامه زراوه که خه ته نه ش ده گریته وه.

یه کیک له خاله قورساییه کانی دنیای نو ی، زال بوون به سه ر دله پراوکییی دوا ی به زان دنی نه وه بقه و تابۆیا نه یه که له نیما مان و پینچه مبه رانه وه بۆ کۆمه لی نیما نداران گوازا وه ته وه. هه ندی له نیما نداران توانای نه وه یان نییه که بزنان ئاخۆ مافه کانی مندال لیره دا په چا وه ده کری یان نا، چونکه ماف و مافه کان به نه نجامی دروست و هه له و مسته حه ب و واجب

دهزانن و دهگه نه نهو نه نجامه ی که خه ته نه بو مندال باشه، چونکه ماف و مافه کانی مندال نهوه ده خوازیت. وه شتی مرفه دینداره کان به مانایه کی سه ره خو که متر بیر له ماف و مافه کان ده که نه وه! نه م جوړه ره فترانه پیشیل کردنی ناشکرای مافه کانی مندالانه. کون کردنی گوئی کچان یان هر چه شنه گورانکاریه کی ناپو یست له سه ره جهسته و دهروونی مندال، له راستیدا پیشیل کردنی مافه سه ره تاییه کانپانه، که رهنگه نه خوازراوانه داهاتوویان بگوړی و دهرفه تی هه لباردنی جیاوازیان لی زهوت بکات. له نایینه کانداهیچ شوپنیک کی تاییه ت بو نهو ماف و شوناسه تاکه که سیپانه شک نابه ی که مندالان له پرؤسه ی گه شه کردندا به دهستی دههینن. به پنی چه مکی مافی خاوه نداریه تی به سه ره جهسته، مرفه نایینداره کان ته نها مافی خه ته نه کردنی خو یانپان هه یه، چونکه به پیی باوه رپان، خه ته نه نهر پتیکه که له رووی نایینیه وه پتویسته، به لام ته نها بو خو یان کاتیک بالق بوون و نه که بو منداله کانپان. نه م حاله تانه لیکدژن و له گه ل پیشگریمان و ناراسته نو پیکانی بواری تو یژینه وه ی مندالان که باس کران، ناکوکن.

وهک نموونه یه کی گرینگ لیره دا ده توانین ناماژه به نارزهووی سیکی بکهین، که زیاتر له هه ر فاکته ری دیکه له پیناسه کردن و دیاری کردنی جیاوازی نیوان تافی گه وره سالی و هه رته مندالی نالیکاریمان ده کات. نه م نارزهووه بواریکه که له بری نه وه ی ته مهنی بالقوونی مندالان وه ک قو ناغیک کی سروشتی گه شه کردن لیی پروانری و هان بدری و ستایش بکری، وه ک کپشه یه ک سه بری ده کات. ته مهنی یاسایی نیستای مندالان بو په یوه ندیی سیکی شازده سالانه. بو په یاسای تاوان ریژه ی یاسایی دیاری ده کات. یاساکه مندالانی خوار ته مهنی شازده سال به بوونه وه ریکی ناسیکی یان به دوور له گیروده ی سیکی پیناسه ده کا، له حالیکدا کاتیک ده گه نه ته مهنی شازده سالان، به بوونه وه رانیکی خاوه ن سه ره خو ی سیکی داده نرین که شوناسی سیکی جوړاوجوړ و زهینیه تیکی نالوزیان هه یه. نه م سنووره ته مهنیه ره ههندیکی روشنی فهرهنگی و میژووی هه یه. له سه ده ی نوزده هه مدا ته مهنی راده ی یاسایی ته مهنی سیزده سالان بووه و له ولاتانی نه وروپای روظاوی نه م رودا ته مهنی یاسایی بو په یوه ندیی سیکی له سیزده ساله وه بو هه ژده سال جیاوازه. قه دهغه یاساییه کان شیوازی توندی کو تترؤل کردن و پاراستنی مندالان، به لام ناستی به رزی چالاکیه سیکیه کان له ناو مندالانی خوار ته مهنی شازده سال نه وه درده خا که مندالان خو یان له ناو کو مه لگا و گروه کانپاندا سه بارت به رؤل و به های ته مهنی له یاساکانی په یوه ست به ته مهنی یاسایی و هه بوونی

په یوه نډی سیکسی بۆچوونی تایبه تی خوځانیان هه یه.

ئه نجامه که ی ئه وه یه که له نځوان نکۆلی له مه یلی سیکسی مندال، به هۆی به هیز بوونی ئه وه نفسانه ی که ره گیککی قوولی داکوتا وه که ئه ویش ئه وه یه که مندال نابی به بابته تی سیکسیه وه گیرۆده بی و به هه ندوره نه گرتنی مندال، به هۆی پاراستنی مندالان له مه ترسیه ناشکراکانی وه کوو نه خویشیه نزیکیه کان و نایدز، و پرگری کردن له لیکه وته سیکسیه کان وه کوو دووگیانی میر مندالان و کیشه کانی شوناسی ره گه زی وه کوو هاوړه گه زخوازی که له رووی سیاسه تی گشتی و ئه خلاق ی زال زیانی بۆ مندالان هه یه، ناکوکی له نارادایه. ئه م حاله تانه که نامازه یان پی کرا ده بی نه شته ره گری خه تهنه و به نه زموون کردنی خه تهنه ش زیاد بکری که هه مان ئه وه سیاسه ته گشتی و ئه خلاقه زاله یه که له ژیر کاریگری ناراسته نایینی و نه ریتخوازه کانه و ئه مه بۆ مندالان به سوودمه ند ده زانی و شرعیه تی پی ده به خشی و پنچه وانیه ی ئه مه ده بیته گرژی و ناکوکی. یاسا هه میشه به شرعیه تان به به رسازه ی لیکدژ سه باره ت به مندال له بارو دۆخه جیاوازه کاند (که باس کران). له چاره سه رکردنی ئه م گرژیه دا رۆلئیکی گرینگ ده گپرت (کرمانی، 1396 ی هه تاوی).

ئیهستا مه سه له ی سه ره کی "مندالان" ن و ده بی مافه کانیان لانیکه م له سه ر ئاستی جارنامه ی جیهانی مافی مرفه به فه رمی بناسری و هه موو بیر و باوهر و فه رمانه کان به م مافانه وه سنووردار بکه یه وه و قبوولی بکه ین که مندالان پش ئه وه ی بگه نه هه ره تی بالقبوون نابی له رووی ده مارگرژی نه ته وه بی و نایینییه وه شوناسی نایینیان پیوه بلکینین یان شوناسی نایینی دیاریکراویان بۆ دابتاشین. (که ره می، 1397 ی هه تاوی). هه ره ها له بهر ئه وه ی خه تهنه کاریکی شیای گه رانه وه نیه و مندال هه یچ کات ناتوانی دوا ی بالقبوون به نه شته ره گری هه ستی عه سه به قرتینراوه کانی بگه رتیتته وه، ده توانین به مه به ستی مسۆگه رکردنی مافه کانی مرفه به رنه گاری بیینه وه و به هه ولدان بۆ به نایاسایی کردنی خه تهنه ی مندالان، هه تا کاتی هه ره تی بالقبوون و توانای هه لپژاردنی و پر یاردان پرگری له نووقسان کردنی مندالان بکه ین. بیگومان به هۆی بالاده ستی و زالیه تی نایین و نه ریت، گه یشتن به م قوناغه، چالنج بزوین و وه ختگر ده بی، به تایه ت له و کۆمه لگایانه ی که ناراسته ی نایینی و بیر و باوهره نه ریتیه کان به شیوه ی زالت و بالاده ستر بالیان به سه ر پانتای فه ره نگی و کۆمه لایه تی و پنکهاته ی سیاسیدا کیشه وه.

مافی تهنډروستیې له یاساکانی کوماری ئیسلامی ئیران

له یاساکانی کوماری ئیسلامی ئیراندا هیچ ناماژه په ک به کردهوی خه تهنه و له بنه پته وه یاسایی بان نایاسایی بوونی خه تهنه نه کراوه و ناتوانین له بازنه ی یاسادا لپی بکولینه وه و خواز یاری چاکسازی بین. له ماده ی ۲۶۹ ی یاسای سزادانی ئیسلامی که له سالی ۱۳۷۰ ی هه تاوی له لایهن کومیسوئی کاروباری داد و یاسای نهنجومه نی ئیسلامی ئیران په سه ند کراوه، هاتووه: "برین یان بریندارکردنی نه ندامیک، نه گهر به مه به ست بی، قیاسی لی ده که وپته وه و به پنی دوسییه که سیک که تاوان له دژی نه نجام دراوه ده توانی له سهر ئیزنی وه لی نه مر قیساس بۆ تاوانبار دیاری بکریت." به لام به و پتیه ی که خه تهنه کرده وه یه کی شه رعیه و له فیه هوه وه رگراوه، زور کهس خه تهنه بۆ کورانیا ن به پتویست ده زانن و به یه کیک له مهرجه کانی ئیسلامی داده نین و هه ندیک له فه قیکان به شتیکی مسته حبه ی ده زانن که نه نجامدانی باشت له نه نجامنه دانیه تی. هه لبت سه به ارت به خه تهنه کردنی کچان، بۆ چوونی زوربه ی فه قیکان له سهر مسته حبه بوونی خه تهنه یه. بۆ به به له بهر چاوگرته ی نه وه ی که یاساکانی کوماری ئیسلامی ره گی شه رعیا ن هه به و له سهر بنه مای نه م یاسایانه باوک و باپیری باوکی هینده ده سه لات ی گیان و مالی منداله کانیا ن هه به که تهنه ات له حاله تی کوشته ی مندالیشدا، نه وان وه بهر سزای قیساس که سزای کوشته ناکه ون، چۆن ده توانین باس له بهر پر سباری تی تاوانکاری ی باوک سه به ارت به خه تهنه کردن و نازاردانی جهسته یی و ده روونی منداله که ی بکه یین؟ باوکه کان له رووی شه رعیه وه نه رکی سهر شانیا نه که داب و نهری تی موسلمانیتی و خه تهنه کردنی کوره کانیا ن له کاتی خۆیدا جیبه جی بکه ن (په راکه ند، 2018). هه ندی له م یاسا و ری سایانه ته نسیمی و دامه زراوه یی نین و نه مه به و مانایه که نه م حوکمانه له لایهن ئیسلامه وه دروست نه کراون و پیغه مبه ری ئیسلامیش داینه مه زران دوون. نه مانه نه و فه رمانانن که له سه رده می پش ئیسلامه وه و زیاتر له ری گای نایینی جووله که وه له ناو موسلماناندا به رویان په یدا کردووه و پیغه مبه ری ئیسلام قه ده غه ی نه کردوون (یووسفی نه شکووری، 1397 ی هه تاوی). خه تهنه ش یه کیک له م حوکمانه یه که سه رباری نه وه ی ره گی ده گه ری ته وه بۆ بهر له نایینی جووله که، له نایینی جووله که و ئیسلامدا بوته هیما یه کی نایدولوژیکی و نیمانی پیاوان به برینی پیستی نووکی سیره تیان داده مه زریت!

به له بهر چاوگرته ی نه وه ی که ئیران په یماننامه کانی وه کوو په یمانی نیوده وه لته یی مافه نابووری، کومه لایه تی و فه ره ه نگییه کان، په یماننامه ی نیوده وه لته یی نه هیشتی هه موو جوړه هه لاواردنیکی ره گه زی و په یماننامه ی مافی مندالانی واژو کردووه، ده توانین بلینن که نه م

ولآته مافی تهندروستی به فهرمی ناسیوه و جگه له مانه، چه ندین برگه له یاسا و ریسا ناو خوئییه کان سه بارهت به تهندروستی و هندی ریوشوین بو باشترکردنی نه مانه بو خه لک هه یه. به سه رنجدان به جهخت کردن له سه ر مافی تهندروستی له یاسای بنه رپه تی ئیران، به لگه نامه ی ناسوی بیست ساله، به شی حه وته می به رنامه ی چواره می گه شه پیدان، یاسا کانی په یوه ست به بیمه و ماده کانی ۳۲ تا ۳۵ یاسای پینجه می به رنامه ی گه شه پیدان، له م به شه دا، پیگه ی مافی تهندروستی و مژاری په یوه ست به خه تهنه و نه گه ر و نه گه ره کانیان لیک ده در پته وه. نمونه ی گرینگی پیدان و جهخت کردنه وه له سه ر مافی تهندروستی له یاسای بنه رپه تی کوماری ئیسلامی ئیراندا له م برگانه ی خواره وه ده بینه رت: له یاسای ۱۳ هاتووه: "حکومه تی کوماری ئیسلامی ئیران ده بی بو نه و مه به ستانه ی که له برگه ی دووه مده هاتووه که لک له هه موو ناسانکار ییه کان وه برگریت." که له یه کیک له بابه ته نامه پیکراوه کاند، به پی برگه ی دوازه هاتووه: "دارشتی نابور ییه کی دروست و دادپه روه رانه به پی ریسا ئیسلامییه کان بو ره خساندن خوشبژیوی و نه هیشتی هه ژاری و لبردنی هه ر جو ره بیبه شییه ک له که رته کانی خو راک، نیشته جیوون، هه لی کار و چاودیری تهندروستی و گشتاندنی بیمه."

له یاسای ۲۱ هاتووه: "حکومه ت ده بی مافه کانی ژان له هه موو پروویه که وه به پی پی پتوره ئیسلامییه کان ده سته بهر بکا و کاروباری په یوه ست به و نه نجام بدات." نمونه ی نه م مافه بو تهندروستی له برگه ی دووه می نه م یاسا په یه واته "بشتیوانی له دایکان، به تاییه ت له کاتی دوو گیانی و سه رپه رشتی کردنی مندال و پشتگیری کردن له مندالانی هه تیو."

یاسای ۲۹ ده لی: "به هره مه ندبوون له ناسایشی کومه لایه تی له پرووی خانه نشینی، بیکاری، پیری، که م نه ندامی، بی سه رپه رشتیاری، له ریگامانه وه، رووداو، پینداویستی خزمه تگوزاری تهندروستی و پزشکی و چاودیری پزشکی به شیوه ی بیمه و هتد مافیکی گشتیه." به پی یاسا کان حکومه ت ده بی له داها تی گشتی و داها تی به شداری خه لک نه و خزمه تگوزارییه ی سه ره وه و پالشیتی دارایی بو ته وای خه لکی ولآت دابین بکات."

له یاسای ۴۳ دا هاتووه: "به مه به سستی ده سته بهر کردن سه ره به خو یی نابوری کومه لگا و بنبر کردن هه ژاری و بیبه شی و دابین کردن پینداویستییه کانی مرؤف له ره وتی گه شه کردن به پاراستنی نازادییه که ی، نابوری کوماری ئیسلامی ئیران له سه ر بنه مای نه م پتوره رانه دامه زراوه: 1. دابین کردن پینداویستییه سه ره تاییه کان: خانو و به ره، جلو به رگ،

خۆراک، تهنډروستی، چاره‌سەر، په‌روه‌ده و ناسانکاری پښوېست بۆ پښکهنانی خیزان بۆ هه‌مووان ..."

به‌له‌به‌رچاوگرتنی ئه‌و پښداگریبانه‌ی که سه‌باره‌ت به مافی تهنډروستی کرا و هه‌روه‌ها جارنامه‌ی کۆرپه‌نده نښوده‌وله‌تیه‌کان سه‌باره‌ت به قه‌ده‌غه‌کردنی خه‌ته‌نه‌ی ژنان و گرښگیی به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌یان، که له زۆر پوهوه بۆ کچان و ژنان زیانبه‌خش و مه‌ترسیداره، به‌لام تا ئیستا له یاسا‌کانی ئیراندا به‌پوونی باس له خه‌ته‌نه‌کردنی ژنان نه‌کراوه و هه‌ر بۆیه ده‌توانین ب‌لین یاسا‌کانی ئیران له هه‌مبه‌ر خه‌ته‌نه پالپشتی له ژنان ناکات. سه‌هه‌رای ئه‌مه ئیران هه‌ندی یاسای هه‌یه که ده‌توانین به‌شپوه‌ی یاسایی به‌دواداچوون بۆ برینی ئه‌ندامانی له‌ش بکه‌ین و خوازیری سزا بین: به‌گویره‌ی ماده‌کانی 479 ی یاسای سزای ئیسلامی په‌سه‌ندکراوی 1370.5.8 ی هه‌تاوی و یاسا‌کانی 663 و 664 ی یاسای سزای ئیسلامیه‌کان په‌سه‌ندکراوی 1392.2.1 ی هه‌تاوی فه‌رمانی دییه بۆ برینی کۆنه‌ندامی زاوژی ژنان ده‌رچووه، که هه‌لبه‌ت به‌پیی ماده‌ی 12 ی یاسای بنه‌ره‌تی، ئامانجی یاسادانه‌ر خه‌ته‌نه ناگرته‌وه. ئه‌گه‌ر ئه‌م کاره له زومره‌ی کرده‌وه یان رپوره‌سمی ناییندا بێ، هه‌یچ زیانبه‌رکه‌وتوویه‌ک ناتوانی له دادگایه‌کی شیاو سکالای یاسایی تۆمار بکا و به‌پشته‌ستن به‌یاسا داوای مافه له‌ده‌سه‌تچووه‌کانی بکات. ئه‌مه‌ش خۆی له خۆیدا ئه‌وه پشتراست ده‌کاته‌وه که ئه‌و مژارانیه‌ی که له ده‌قی یاسا‌که‌دا ده‌رووژتیرین و په‌سه‌ند ده‌کرین له رینگه‌ی شه‌رع و گوتاری نایینی و ئه‌م ناراستانه‌وه ره‌نگه‌ رابگیرین و هه‌یچ گه‌ره‌تیه‌یه‌ک بۆ جیه‌جی‌کردنیا بونی نه‌بێ، به‌تایه‌ت له کۆمه‌لگاگه‌لیکی وه‌کوو ئیران که پښکها‌ته‌ی ده‌سه‌لات نایینییه و حکومه‌تیک نایینی حوکمرانی ده‌کا و گوتاری نایینی و شه‌رعی به‌سه‌ر گوتاره یاساییه‌کاندا زاله. بۆیه ناساییه ئه‌گه‌ر ده‌سه‌لاتی راگرتن و جیه‌جی‌نه‌کردنیا هه‌بیت. نمونه‌ی ئه‌م وه‌ی له ماده‌ی 12 ی یاسای بنه‌ره‌تی کۆماری ئیسلامی ئیراندا ده‌بینری که جگه له به‌فه‌رمی ناسینی نایینزا جه‌غه‌ریی ئه‌سناعه‌شه‌ری وه‌ک نایینزا فه‌رمی کۆماری ئیسلامی ئیران، نایینزا ئیسلامیه‌کانی دیکه له‌وانه خه‌نه‌فی، شافیعی، مالیکی و خه‌نبه‌لی و زه‌یدی، نازادیی نه‌نجامدانی رپوره‌سمی نایینی و پښگه‌ی که‌سییان پێ دراوه. که‌واته ده‌توانین به‌جۆرێک له جۆره‌کان ماده‌ی 21 ی یاسای بنه‌ره‌تی بۆ پشتیوانی له‌م تاقمه‌ خه‌ساره‌ت هه‌لگره به‌کار به‌ئینین. له‌برگه‌ی په‌که‌می ماده‌ی 21 ی یاسای بنه‌ره‌تی کۆماری ئیسلامی ئیراندا، دان به‌نه‌رکی حکومه‌ت بۆ گه‌راندنه‌وه‌ی مافه‌مادی و مه‌عنه‌وییه‌کانی ژنان نراوه و ئه‌مه له

حالیکیدایه که نه‌گهر پیکهاته‌یه‌کی یاسایی بۆ سکالا و وەرگرته‌وه‌ی مافه‌کان هه‌بێ، زۆر نه‌سته‌مه که له نه‌ریت و فهره‌نگه‌ باوه‌کاندا، که‌سی خه‌ساربینراو له‌ دژی دایک و باوکی خۆی سکالا تۆمار بکات (ئه‌حمه‌دی، 1394 ی هه‌تاوی). ئه‌مه‌ ئه‌وه‌ دهرده‌خا که له‌ کۆمه‌لگاگه‌لیکی وه‌کوو ئیران که‌ بێر و باوه‌ری نه‌ریتی و فهره‌نگی و عورفی هه‌یز و ده‌سه‌لاتی خۆیان هه‌یه، ئه‌م بۆچوون و باوه‌رانه‌ که له‌ ناخی نه‌ریت و کولتوور و فهره‌نگی عورفییه‌وه‌ هه‌لقوولاون به‌ هاوکاری له‌ گه‌ل ئاراسته‌ ئایینی و شه‌رعییه‌کان توانیویانه‌ یاسای پشتبه‌ستوو به‌ مافی خاوه‌نداریه‌تیی به‌ سه‌ر له‌ش، بۆ هه‌ندی کرده‌وه‌ یان نه‌زمووێکی وه‌کوو خه‌ته‌نه‌ بێ‌ بایه‌خ و بێ‌ ده‌سته‌به‌ر بکه‌ن و هه‌لیانپه‌سه‌ین. هه‌ر بۆیه‌ هه‌م به‌رپرسیانی حکومه‌ت و هه‌م ئه‌و خه‌لکه‌ی که مافی خاوه‌نداریه‌تیان به‌ سه‌ر جه‌سته‌دا هه‌یه، به‌و پێیه‌ی که هه‌میشه‌ بێر و باوه‌ری نه‌ریتی و عورفی و ئایینی و شه‌رعی به‌ سه‌ر زه‌ینیان زال بووه، به‌ ده‌گمه‌ن بێر له‌ بۆچه‌تیی کرده‌وه‌یه‌کی له‌و شتیه‌ (خه‌ته‌نه‌) ده‌که‌نه‌وه‌ و ره‌خنه‌ی لێ ده‌گرن.

له‌ یاسا‌کانی ئێراندا خه‌ته‌نه‌کردنی پیاوان، به‌و پێیه‌ی که‌ یه‌کیک له‌ فهرمانه‌ ئایینییه‌کانه‌ و پێوستیه‌کی فهره‌نگیشه، نه‌ک هه‌ر به‌ تاوان نازاری، به‌لکوو پشتیوانیی لێ ده‌کریت. ده‌توانین له‌ یاسای سزادانی ئیسلامیی ئێراندا بۆ کێشه‌ و خه‌ساره‌ته‌کانی خه‌ته‌نه‌ بدۆزینه‌وه‌، به‌لام به‌ر له‌ لیکدانه‌وه‌ی مژاره‌کانی په‌یوه‌ست به‌ خه‌ته‌نه‌، ده‌مه‌وی خالیکی بخره‌مه‌ روو: له‌ یاسای سزای بانه‌مای یاسایی بوونی تاوان و سزاکان و به‌ گشتی بانه‌ماکانی ۳۶، ۳۷، ۱۶۶، ۱۶۷، ۱۶۹ ی یاسای بانه‌ره‌تیی ئیران و ماده‌کانی ۲ و ۱۱ ی یاسای سزادانی ئیسلامی، دادگا‌کان ده‌بێ یاسا بکه‌نه‌ بانه‌مای پێراگه‌یشتن و سزادان. بۆیه‌ ناوه‌نده‌ ئینتزامیه‌کان و ده‌سه‌لاتی دادوه‌ری ناتوانن [وه‌کوو یاسای رێکاری مه‌ده‌نی]، به‌ پێی عورف، نه‌نجامدان یان نه‌نجامنه‌دانی کاریک به‌ تاوان بزانه‌ و به‌ پێی دابونه‌ریت سزایه‌ک بسه‌پنن (گولدوو‌زیان، 1395 ی هه‌تاوی) و به‌ واتایه‌کی دیکه‌ نه‌گه‌ر کێشه‌کانی دوا‌ی پرۆسه‌ی خه‌ته‌نه‌کردن و یان خه‌ساره‌ته‌ که‌م خایه‌ن و درێژخایه‌نه‌کان به‌ تاوان نه‌زانه‌، یاسادانه‌ر بۆی نییه‌ سه‌باره‌ت به‌م بابه‌ته‌ به‌دواداچوون یان فهرمان دهر‌بکات. به‌لام نابێ ئه‌وه‌ له‌ بێر بکری که مافه‌کانی مرۆف بۆ جێبه‌جێ کران و کاریگه‌ر بوون ده‌بێ شیای سکا‌لا تۆمارکردن ب؛ واته‌ نه‌گه‌ر حکومه‌ت یان رێکخه‌راوه‌ په‌یوه‌ندیده‌ره‌کان نه‌رکه‌کانیان جێبه‌جێ نه‌کرد خاوه‌ن مافه‌کان بتوانن بچنه‌ لای ده‌سه‌لاتی دادوه‌ری و سکا‌لا تۆمار بکه‌ن و داوا‌ی قه‌ره‌بوو بکه‌نه‌وه‌ (کوکی سقی، 1395).

توانای داواکردنی مافیک له بهر نهوه گرینگه که هم توانایه کاریگه‌ری له سهر تپروانینی حکومته‌کان سه‌باره‌ت به بهر پرسیار ټیټیه‌کانیان بهرام‌بهر به خه‌لک داده‌نې و نه‌گه‌ری پابه‌ندبوونیان به نه‌رکه‌کانیان زیاتر ده‌کات. به دلنیا‌ییه‌وه حه‌قبوونی مافیک که ناتوانی سکالا له دژی تومار بکړی و ده‌ولت هیچ قهره‌بوویه‌کی بو دابین نه‌کردووه، گومانی له سهره (هه‌مان سهر‌چاوه). سه‌باره‌ت به لکاندنې په‌یماننامه‌ی مافی نابووری، کومه‌لایه‌تی و فهره‌نگی به ئیران له سالی ۱۹۷۶‌ی زاینی، ئیران ده‌بی مافه باسکراوه‌کانی ناو هم په‌یماننامه به به‌کاره‌یتانی هه‌موو توانا و به بی هیچ جیاکاریه‌ک بو نه‌ندمانی کومه‌لگا‌که‌ی دابین بکات.

له هه‌ندیک کومه‌لگه‌ی ئیسلامیدا خه‌ته‌نه‌چییه‌کان (هه‌م پزیشک و هه‌م خه‌ته‌نه‌چی نهریتی) بهر پرسی کاره‌کانیان، چونکه خه‌ته‌نه رټیما‌ییه‌تاییه‌ته‌کان جییه‌جی ده‌کا و نه‌گه‌ر که‌سیک به وردی هم رټیما‌ییا‌نه جییه‌جی نه‌کا و زیان به نه‌ندامی سیکسی بگه‌ی‌نې، نه‌وا پټویسته‌دییه‌ی [ته‌واو] بدات. (نه‌حمده‌ی، ۲۰۱۴). به‌لام دیاری کردنی دییه‌ی خه‌ته‌نه پرسیکه که هه‌ندیک له ناوه‌نده ئیسلامییه‌کان به هژی ره‌گ و ریشه‌ی ناینییه‌وه دژایه‌تیا‌ن کردووه. هه‌ل‌ب‌ت پیدانی دییه بو نه‌نجامدانی خه‌ته‌نه بو نه‌و حاله‌تانه‌یه که ده‌بیته هژی برینداربوون و نووقسانبوونی نه‌ندامی زاوژی. به‌لام به‌گویره‌ی یاسای سزادانی ئیسلامی، ده‌توانین بو هم رووداوه و به‌تاییه‌ت بوونی خه‌ته‌نه‌چییه نهریتییه‌کان و پزیشکان شروفه‌یه‌کی وردتر وه‌ده‌ست بینین. هه‌ر له‌م پټوه‌ندییه‌دا و سه‌باره‌ت به پرسی دییه، به‌کیک له خاله‌ گرینگه‌کانی قسه‌کردن له سهر خه‌ته‌نه‌کردنی کوران له ئیراندا به‌م شیوه‌یه: نایا خه‌ته‌نه‌کردنی مندا‌ل له لایه‌ن دایک و باوک‌ه‌وه به یاسایی داده‌نری یان نه‌گه‌ری نه‌وه هه‌یه که که‌سی گه‌وره‌سال بو هم مه‌به‌سته سکالا له دایک و باوکی خو‌ی بکا و داوای دییه بکات؟

هه‌روه‌ها له ماده‌ی ۱۵۸‌ی یاسای سزادانی ئیسلامیدا هاتووه: "جگه له‌و دؤسیانه‌ی که له ماده‌کانی پشودا ناما‌ژه‌یان پیکراوه، نه‌نجامدانی کردوه‌یه‌ک که به پټی یاسا به تاوان داده‌نری، به پټی هم حاله‌تانه سزا نادریت." له درټزه و له برگه‌ی ج هم ماده هاتووه: "هه‌ر جوړه نه‌شته‌رگه‌ری یان کاریکی پزیشکی که به ره‌زامه‌ندی که‌سه‌که یان دایک و باوک یان سهر‌په‌رشتیاری یان نوټه‌رانی یاسایی و پابه‌ندبوون به پټوه‌ره ته‌کنیکی و زانستییه‌کان و ناوه‌نده حکومتیه‌کان نه‌نجام ده‌دری له حاله‌تی به‌په‌له‌دا، وه‌رگرتی ره‌زامه‌ندی پټویست نییه." به پټی برگه‌ی ج هه‌مان ماده ده‌توانین بلټین خه‌ته‌نه‌چییه نهریتییه‌کان، که هه‌ندیک

چار له ناوچه دوور و ههلدیره کانن به بیئ نه وهی سوود له ستاندارده ته کنیکی و زانستییه کان وهر بگرن چالاکی ده کن، هم ناوارته نایانگریته وه و وهبر سزا ده که ون. سه بارهت به سزادانی نهو دوسیهی ناماژهی بیئ کراوه، که په یوه نندی به بواری نایینه وه هه به، جگه له مادهی ۶۶۲ی دوسیهی ناماژه پیکراوی شاره زایانی یاسایی، ماده کانی ۶۶۱ و ۶۶۳ی یاسای سزادانی ئیسلامی باسیان له م بابه ته کردووه که له درپژهدا پینداچوونه وهی بؤ ده که یئ:

مادهی 661: برین و له ناو بردنی نه ندامی زاوژیی پیاو هه تا به ریپست یان زیاتر وه بهر دییهی ته واو ده که وی و که متر له به ریپست بیئ به پیی به ریپست دیاری ده کری و به هه مان راده دییهی پیئ ده دریئ.

تییینی یه که م: له حوکمه دا له نیوان نه ندامی مندل، گنج، پیر، نه زوک، و که سیکی که گونی ته ندرسته یان گونی نییه، هیچ جیاوازییه ک له نارادا نییه.

تییینی دووه م: نه گهر لیدانیک هه تا به ریپست نه ندامی زاوژی زایانی بیئ بگا و دواتر تاوانبار یان که سیکی تر نهو به شهی که ماوه ته وه یان به شه که ی دیکه ی نه ندامی زاوژی له ناو ببا، نهوا دییهی ته واو بؤ به ریپست دیاری ده کری و زیاتر له و رادهش نهو بره دییه نه گوره.

تییینی سییه م: نه گهر که سیکی به شیک له به ریپستی بپردری و به شه که ی تری به ریپستی له لایه ن که سیکی دیکه وه بپردری، هه ره که یان به پیی ریژه ی نهو شوینه ی که له به ریپست بریویانه، زامنن و نه گهر که سیکی به شیک له به ریپست بری و که سیکی تر نهو به شهی که له به ریپست ده مینیتته وه به هه موو یان به شیک له نه ندامی زاوژی بری، به به راورد له گهل تاوانی یه که م، دییه که ده بی به قهت راده ی پیستی قرتاوی بیئ و به به راورد له گهل تاوانی دووه م، پاشماوه ی دییه و دییه ی زیاده (ارش) ی برینی نه ندامی زاوژیی نه گوره.

مادهی ۶۶۲: برینی نه ندامی زاوژیی که سیکی ئیفلیج ده بیته یه ک له سه س سپی دییه ی ته واو و ئیفلیج کردنی نه ندامیکی ته ندروست ده بیته هژی دوو له سه س سپی دییه ی ته واو، به لام له حاله تی برینی نه ندامی زاوژیدا ده بیته یه ک له سه س سپی دییه ی ته واو. تیینی: برینی به شیک له نه ندامی که سیکی ئیفلیج به به راورد له گهل ته واوی نه ندامی زاوژیی چ به شی برای به ریپست بیئ یان نا، وه بهر دییه ده که ویئ.

بۆ زانیاری زیاتر (8)

خه‌ته‌نهی کچان له پوانگهی یاسا ئیسلامیه‌کانی ئێران
(به ناوی نهریت، کامیل نه‌حمه‌دی، 1394 هه‌تاوی)

کۆماری ئیسلامی ئێران هه‌ندیک بره‌گی یاسای سزادانی ئیسلامی بۆ برینی نه‌ندامی زاوژی ئافره‌تان ته‌رخان کردوو:

له ماده‌ی ٦٦٣ ی یاسای سزادانی ئیسلامیدا هاتوو هه‌ر کهم له دوو له‌جی نه‌ندامی زاوژی ئافره‌ت وه‌به‌ر نیوه‌ی دییه‌ی ته‌واوی ژنیک ده‌که‌وی و برین و له ناو بردنی له‌جیکی شه‌رمگه‌ی ژن وه‌به‌ر هه‌مان بری دییه‌ ده‌که‌ویت. له‌م حوکمه‌دا هه‌یج جیاوازییه‌ک له نیوان پاکیزه‌ و ژن، که‌مه‌مه‌ن و گه‌وره‌سال، ته‌ندروست و که‌مه‌ندام نییه‌.

له ماده‌ی ٧٠٦ دا هاتوو که له‌ناو بردنی هه‌یزی ئاوه‌اته‌وه‌ یان زاوژی پیاو یان دووگیانیی ژن، یان له‌ناو بردنی چه‌ژێ پهبه‌نده‌ی سیکسی ژن یان پیاو وه‌به‌ر دییه‌ی ئه‌ره‌ش ده‌که‌وی و ماده‌ی ٧٠٧ به‌ته‌واوی له‌ناو بردنی توانای سیکس کردن وه‌به‌ر دییه‌ ده‌خات. که‌واته برینی له‌جی شه‌رمگه‌ی ژن وه‌به‌ر دییه‌ ده‌که‌وی (ماده‌ی ١٧ له یاسای سزادانی ئیسلامی: دییه‌ بره‌ پاره‌یه‌که‌ که بۆ تاوانیکی نانه‌نقه‌ست له‌ دژی که‌سینک یان نه‌ندامیک یان تاوانیکی به‌ نه‌نقه‌ست که یاسای قیساس نایگره‌ته‌وه‌ به‌ پنی یاسا دیاری ده‌ییت) و به‌ هه‌مان شه‌یه هه‌ر تاوانیک که له‌ دژی نه‌ندامی زاوژی ژنان نه‌نجام بدری ئه‌گه‌ر نه‌نقه‌ست بی و وه‌به‌ر قیساس ده‌که‌وی (ماده‌ی ١٦: قیساس (تۆله‌سه‌ندنه‌وه‌)، سزای سه‌ره‌کی تاوانی به‌نه‌نقه‌ستی دژی نه‌فس، نه‌ندام، به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانه‌) و له‌ ئه‌گه‌ری نانه‌نقه‌ستبوون و نه‌بوونی هه‌لی تۆله‌کردنه‌وه‌ و قیساس، سزاکه‌ بره‌تییه‌ له‌ پیدانی بره‌ پاره‌یه‌ک که وه‌ک قه‌ره‌بووی زیانه‌ دارایی یان جه‌سته‌یه‌کان که له‌ شه‌ریعه‌تدا دیاری نه‌کراوه‌ ده‌دری به‌ که‌سی زیانمه‌ند. له‌ هه‌ندیک ولاتی دیکه‌دا حکومه‌ت سزای برینی نه‌ندامی زاوژی ژنانی له‌ به‌ر چاو گرتوو.

هه‌لبه‌ت ده‌بی ئه‌وه‌ له‌به‌ر چاو بگرین که یاسای دیاریکراو سه‌باره‌ت به‌ خه‌ته‌نهی کچان / ژنان و ته‌نانه‌ت پیاوان/کوپان بوونی نییه‌ و هه‌یج ئاماژه‌یه‌ک به‌ بابه‌ت یان خه‌ته‌نه‌ یان به‌ تاوان ناساندنی ئه‌م کاره‌ له‌ ناو یاساکانی ئیستای ئێراندا نه‌کراوه‌ و ئه‌و مژارانه‌ش که هه‌ن گشتین و له‌ یاسای به‌ره‌تیدا هه‌یج هه‌لو‌بستیکه‌ی پوون و ئاشکرا بوونی نییه‌. ئه‌مه‌ له‌ کاتیکدایه‌ که کۆماری ئیسلامی ئێران به‌ په‌یوه‌ستبوون به‌ په‌یماننامه‌کان و به‌لگه‌نامه‌ نیوده‌وله‌تییه‌ جه‌راو جه‌ره‌کان دان به‌ "مافی ته‌ندروستی" که یه‌کیکه‌ له‌ مافه‌ سه‌ره‌تاییه‌کانی مرۆف، داده‌نی و پشتیوانی لی ده‌کات. له‌ لایه‌کی دیکه‌شه‌وه‌ ئێران به‌ واژوکردنی

پەیماننامەى نۆدەولەتیی مافەکانى مندالان بەلینى داوہ بەرژەوہندى بالای مندالان لە بەرچاوی بگرئ و بەرگری لە مافەکانیان بکا و بەرەنگاریی ھەر کردەویەك بپیتەوہ كە تەندروستیان دەخاتە مەترسییەوہ. ئیستا پرساریی بئچینەیی لێردا ئەوہیە كە ئەگەر بە تاوان نەزانئ و سەرەپای بوونی گەلآلە و داخوایی رپکخراوی نەتەوہ یەگرتوہکان و بەشپیک لە چالاكفانان بۆ قەدەغەکردنى خەتەنە لە ئیران، حکومەتى ئیران ھەتا ھەنووکە ھیشتا ھیچی نەکردوہ و ئەم ناروونی ھەر ھەبە كە ئەگەر سکاڵاکار ھەبئ، ئایا دەزگای داد بەدواداچوونی بۆ دەكات؟ ئایا ئەگەرى ئەوہ ھەبە منداڵیک سکاڵا لە دژى دایک و باوکی تۆمار بکات؟ ئەگەر كەسێک سکاڵا تۆمار بکا یاسا و سیستەمى دادوہرى چۆن مامەلە لەگەل سکاڵاکار و سکاڵا لێکراودا دەكات؟

خاڵیکى گرینگ لەم بابەتەدا پتویستیی پەيوەندى سیکسى نیوان ھاوسەرەکانە، ھەر وەك قورئان ناماژەى بە گرینگى چێژوہرگرتنى ھاوسەرەکان لە یەكترى کردوہ:

«لە شەوگارى پەمەزاندا تیکەلبوونتان لەگەل ھاوسەرانتان بۆتان ھەلآل کراوہ. ئەوان پۆشاکن بۆ ئیوہ و ئیوہش پۆشاکن بۆ ئەوان»¹

یان لە شوپنیکى دیکەدا دەفەر مووی:

«یەكێك لە نیشانە و بەلگەکانى تری ئەوہیە: كە ھەر لە خۆتان ھاوسەرى بۆ دروست کردوون بۆ ئەوہى ئارام بگرن لە لایدا و لە نیوانتان خۆشەویستى و سۆز و مپہربانى بەرھەم ھیناوہ.»²

ھەر کارێک كە پروسەى تیربوون لە پەيوەندى سیکسى بشوینئ ئەوہ ئاشکرا لەگەل جەوہەرى ئیسلام ناسازە. بە پنی کتیبى الفقہ المنھجى على مذهب الامام شافعى كە کتیبیکە لە بواری فیقہى ئیسلامیە ھاتوہ:

«ئەوہى كە ژنان و پیاوان توانای پەيوەندى سیکسىیان ھەبئ و چێژى لئى بینن نەعمەتیکە كە لە لایەن خوداوہ پیمان بەخشاوہ. ئەم توانایە یەكێك لە بەھتەزترین خواستەکانى ئازەلانە. بە پى یاسا ئیسلامیەکان توانای چێژبردن لە پەيوەندى

1- أَحَلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصَّيَّامِ الرَّفْتُ إِلَى نِسَائِكُمْ هُنَّ لِيَّاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِيَّاسٌ لَهُنَّ [...] (سورەتى بەقەرە، نایەتى 187) وەرگێرانی بورھان محەمەد ئەمین

2- وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً (سورەتى الروم، نایەتى 21، وەرگێرانی بورھان محەمەد ئەمین

سیکسی په کیک له نامانجه گرینگه کانه. کهواته [تیرکردنی ئەم ئارەزووه] په کیک له مافه سه‌ره‌تاییه‌کانی هه‌موو مروفه‌کانه» (الخن، 1413 ک)

بۆیه چاوه‌رپیی ئه‌وه‌ش ده‌کرئ ئەمه له یاسا‌کانی کۆماری ئیسلامی ئیرانی‌شدا ئاوپرئ لئ ب‌دریته‌وه. بۆ نمونوه له به‌شی هاوسه‌رگیری و لیک جیابوونه‌وه (نیکاح و ته‌لاق) له به‌شی مژاره‌کانی هه‌لوه‌شان‌دنه‌وه‌ی نیکاح له بر‌گه‌ی سییه‌می ماده‌ی 1122 قرتا‌بوونی ئەندامی زاو‌زایی پیاو به‌را‌ده‌یه‌ک که نه‌توانئ سیکس بکا ده‌بیته هۆی مافی هه‌لوه‌شان‌دنه‌وه بۆژن.

به پیتی ماده‌ی 647، دییه‌ی شکاندنی بر‌په‌ی پشت باس کراوه که له بر‌گه‌ی (ب)‌دا به‌م شپوه‌نووسراوه: "شکاندنی بر‌په‌ی پشت، که بی که‌موکوری چاره‌سه‌ر ب‌کرئ به‌لام بیته هۆی له‌ده‌ستدانی په‌کیک له سووده‌کانی، وه‌کوو ئه‌وه‌ی قوربانیه‌که نه‌توانئ به‌رپ‌گاوهر پ‌روا یان داب‌نیشئ یان توانای سیکسی یان کۆنتروڵئ میزکردنی له‌ده‌ست ب‌دا، ئه‌وه دییه‌ی ته‌واوی ده‌که‌وئیت."

ماده‌ی 706 له ناو‌بردنی هیزی ره‌حه‌ت‌بوون یان زاو‌زایی پیاو یان دوو‌گیانی ئن یان له‌ناو‌بردنی چپۆی جووت‌بوونی سیکسی ئن یان پیاو وه‌به‌ر ئه‌ره‌ش ده‌که‌وئیت.

ماده‌ی 707 له‌ناو‌بردنی ته‌واوی توانای سیکس کردن وه‌به‌ر دییه‌ی ته‌واو ده‌که‌وئیت. ئە‌گه‌ر خه‌ته‌نه به‌ پیتی ستاندارده ته‌کنیکی و زانستی و سیستمه حکومیه‌کان ئە‌نجام درابئ به‌لام برینی لئ ب‌که‌وئیت‌وه، به‌ پیتی ماده‌ی 495 یاسای سزادانی ئیسلامی:

"هه‌ر کاتیک پزیشک له‌و چاره‌سه‌ره‌ی که ئە‌نجامی ده‌دا بیته هۆی زیان یان خه‌ساره‌تی جه‌سته‌یی، ئه‌وه‌ ده‌بئ دییه‌ ب‌دا مه‌گه‌ر ئه‌وه‌ی کاره‌که‌ی به‌ پیتی رپ‌سا پزیشکی و ستاندارده ته‌کنیکیه‌کان بئ، یان ئه‌وه‌ی که پیش چاره‌سه‌رکردن لئ خۆش‌بوونی بۆ ده‌رک‌رابئ و هه‌یج هه‌له‌یه‌کیشی لئ نه‌وه‌شایته‌وه و ئە‌گه‌ر وه‌رگرتی لئ خۆش‌بوون له‌ نه‌خۆش به‌ هۆی پینه‌گه‌بشتوویی یان شپتی‌بوونی ئه‌و منداله‌ بایه‌خی نه‌بئ یان وه‌رگرتی لئ خۆش‌بوون له‌و که‌سه‌ به‌ هۆی بیهۆش کردن و هاوشپوه‌کانی گونجاو نه‌بئ، لئ خۆش‌بوون له‌ سه‌ره‌رشتیاری نه‌خۆشه‌که وه‌رده‌گیرئیت."

خالی گرینگ ئیوان تبیینی په‌که‌م ئە‌م ماده‌یه‌ که بانگه‌شه‌ی ئه‌وه‌ ده‌کا که له‌ نه‌بوونی که‌مه‌رخه‌می یان هه‌له‌ی پزیشک له‌ زانست و کرده‌وه‌دا هه‌یج ده‌سته‌به‌ریه‌ک نایگر‌په‌وه ته‌نا‌نه‌ت ئە‌گه‌ر لئ خۆش‌بوونیشی وه‌ر نه‌گرتبئیت.

خالی گرینگ لیره‌دا تبیینی په‌که‌می ئە‌م ماده‌یه‌، که ئیدعای کردووه که ئە‌گه‌ر پزیشک

که مته رخمی یان هه له ی کردب زانین و کرداره که ی دسته بهر ناکری، ته نانهت نه گهر بیتاوان بوونی وهر نه گرتییت.

نهریته کان ته مه نیان بارت ه قای ته مه نی میژوو و ته نانهت نه گهر لایه نه زیان به خسه کانیشیان به له مینری، بو گورپینیان پیوستمان به کاتیکی زوره. خه ته نه ش به هوی پیشینه ی هه زاران ساله و نه و ره وادارییه ی که له ئایینی وهر گرتوو، بابه تیکه که ههر چه شنه لیکدانه وه یه که ده بی به ره چاو کردنی هه موو لایه نه کانی بیت. ئاشکرایه گورپینی پروانگه ی نه و که سانه ی که پرسیکی وه کوو خه ته نه یان وه ک به شپکی دانه برپاری نهریت و ئاین قبول کردوو، کاریکی ههر وا ئاسان نییه و به شه ویک ناکری، به لام روون کردنه وه و زانیاری به خشی و په روره ی گشتی ده توانی کلیلی چاره سه ری نه م ریگا بیت. له به شی کوتایی نه م کتیبه دا بو مامه له کردن له گهل دیارده ی خه ته نه و که م کردنه وه ی زیان و لیکه و ته نه گه ریبه کانی خه ته نه کومه لیک ریگه چاره ی پیشنیار کراوه که بی گومان بو به دیه پینانی ههر یه کیک له م چاره سه رانه پیوستمان به ئیراده ی به کومه ل و هه ولی گروپی ده سه لاتداران، سیاست دانهران و چالا کفانانی کومه لگه ی مه ده نییه.

ویته ی ژماره ۵۸: "واز له نه شکه نجه دانی کوران بینن"، نارزه یه تی ده برپین به رامبه ر به

خه ته نه کردنی پیاوان له نه مریکا (لایه ره ی ئینستاگرامی [khatneh.no](https://www.khatneh.no))

په یماننامه ی نیوده و له تیی مافه کانی مندال

پیشتر باس له وه کرابوو که ئاوردانه وه له مافه کانی مندالان گرینگه چونکه نه وان له گروپه خه ساره له گره کانن و توانای بهرگری کردن له خوینان نییه و له هه ندیک چالاکی تیناگه ن و توانای ده برپینی په زامه ندیی ئاگادارانیه یان نییه. نابئ نه وه له بیر بکری که سوومه ندبوونی مندال له مافی ته ندروستی هه م کاریگه ریی له سه ر مافه کانی دیکه

داده نې و ههم له ژیر کاریگه ریی ئه وانه. ئه گهر که سیک له مندالیدا له رپوری جهسته ییه وه نازار درایی و هه راسان کرابی و تندر و ستییه جهسته ییه که ی تیک چووبی، له وانه یه بو ماوه یه ک له چوونه قوتا بخانه و مافی خویندن بیسه ش بکریت. به هه مان شیوه ئه گهر مافه کانی دیکه ی مندال وه ک رزگار بوون له توندوتیژی ره چاو نه کری، راسته و خو کاریگه ریی له سهر مافی تندر و ستی مندال داده نیت. به لام پیوسته نامازه به وه بکری که پرووداوه کانی ئه م خه ساره ته جهسته یی و دهر وونیمانه ته نیا له منداله که دا سنووردار نایته وه و ده توانی کاریگه ری له سهر کومه لگه ی دهر و به ری منداله که ش دابنی، که ده توانین نامازه به را کردن له ماله وه، نه نجامدانی تاوانی سیکسی، توندوتیژی له دزی مندالان و هاوسهر و ... بکه یین. روانینی فره ره هند و به رفراوان بو پرسسی خه ته نه وه ک دیارده یه کی کومه لایه تی به هه نگاویکی گرینگ بو ریگری کردن و که مکردنه وه ی خه ساره ته کومه لایه تییه کانی دیکه له قه لم دهری، چونکه کاریگه ری و لیکه وته کانی خه ته نه وه ک کرده وه یه ک یان نه زمونیک ته نها تاک ناگریته وه، به لکوو کومه لگاش تیوه ده گلینی و کاریگه ری له سهر داده نیت. به بیر کردنه وه له م کرده وه و پیدا چوونه وه به سیاست و یاسای په یوه ست به خه ته نه، ده توانین هه نگاویکی گرینگ له پینا و نه و کیشه و زیاناندا هه لبینین که لایه نی نابووری و ناابووریان هه یه. له راستیدا بنیاتی خه ته نه وه ک دیارده یه کی کومه لایه تی له ناو کومه لگادا هه میسه له په یوه ندی کاریگه ر و کار تیکراو له نیوان کومه لگا و تاک وه ک مروفتیکی کومه لایه تیدایه.

به داخه وه ریککه و تننامه ی مافه کانی مندال که یه کیک له گرینگترین به لگه نامه پالېستیه کانی بواری مافه کانی مندالانه، توندوتیژی پیناسه نه کردوه و ته نیا له ماده ی 9د نامازه ی به نمونه کانی کردوه. به لام به گشتی یه کیک له وشه کللییه گرینگه کانی پیناسه ی توندوتیژی سه پاندنی زهر و زهنگه، بابه تیک که له م توژی نه وه دا له بیره وه ریه کاندای باسی لی کراوه، به هزی ئه وه ی که سانی دیکه وه دوا ی منداله خه ته نه کراوه که که وتوون یان قاچه کانیان گرتوه و ... نامازه ی پی کراوه. ههروه ها ماده ی 58 ی یاسای مندالان سالی 2004 ی نینگلته را شروفه یه کی سه رنجراکیش سه باره ت به راده ی رینگه پندراوی ته مبی و سزاکان ده خاته روو که نامازه به ته مبی کردنی مندالان له لایه ن گه وره سالان به گشتی و خه ته نه به تاییه تی بکه یین. به پیی ئه م ماده یاساییه، ههر چه شنه زیانیک له لایه ن دایک و باوک یان سه ره رشتیاری منداله که له دزی مندال له راده ی سووری پیست زیاتر بی یان ئه گهر زیانه که زیاتر له زیانیکی کاتی و جیدی بی،

ئهوه ده چیتته دهرهوهی سزای گونجاو و پاساوی بۆ نییه.

به گویری برگیه سییه می مادهی 24ی پهیماننامهی مافهکانی مندال، ئه وولاتانهی لایهنگری پهیماننامه کهن، هه موو ریوشو ئینیکی پیویست و گونجاو بۆ نه هیشتی شیوازی چاره سهری نه ریتی و خورافی له بواری ته ندروستی مندالاندا ده گرنه بهر. ههروهه له مادهی 39ی ئه م پهیماننامه دا جهخت له سه ر ئه م بابه ته گرینگه کراوه ته وه که ولاتانی لایهنگری پهیماننامه هه موو دا بهر و ریوشو ئینیکی پیویست بۆ خیرا کردنی چاکبوونه وهی جهسته یی و دهروونی و خوگونجاندنی کۆمه لایه تیی ئه و مندالانه بگرنه بهر که بوونه ته قوربانیی پشتگو ئیخستن، که لکاوه ژویی، ئه شکه نهجه دان، یان کاری توندوتیژ، نامرؤفانه و ریسواکه ر یان جهنگ. ئه م رهوتی چاکبوونه وه و هاته وه بۆ ناو کۆمه لگا پیویسته له ژینگه یه کدا ئه نجام بدرئ که ئه نجامه که ی بیته ته ندروستی و پشتبه ستن به خو و ریزگرتن له منداله که.

به پتی ئه و یاسا په سه ندرکراوانه ی که باسمان کرد، ئه و پرسیاره ی که دیته ناراو ه ئه وه یه که ده بی چ سیاسه تیک له دژی خه ته نه بگریته بهر؟ خالی گرینگ له بواری خه ته نه دا ئه وه یه که به بی گویدانه زیادبوونی ریزه ی ئه نجامدانی ئه م کاره و سوود یان زیانه کانی خه ته نه، له چه ندین لیکۆلینه وه دا زیانه جهسته یی و دهروونیه کانی خه ته نه سه لمینراوه، به لام روون نییه که ده بی چ ناراسته یه ک بۆ ئه م بابه ته بگریته بهر. ئایا به وه ی که پزیشکه کان پشتراستی ده که نه وه که سووده کانی خه ته نه له زیان و لیکه وته کانی زیاتره ده کرئ چاوپۆشی له زیانه جهسته یی و دهروونیه کانی خه ته نه بکه ین و به توندوتیژی بهرامبه ر به مندالی کوپ له قه له می نه ده ین؟

خالیک که نابئ له م رووه وه پشتگو ئی بخرئ، چه مکی مندالییه که له سه ر بنه مای پیناسه و به لگه نامه نیوده وه لته یه کان دامه زراوه. له ماده ی یه که می پهیماننامه ی جیهانی مافه کانی مندال، هه ر که سپک له خواری ته مهنی هه ژده ساله وه بی به مندال ده زانرئ، به بی گویدانه ئه وه ی که له کام شوینی جوگرافیا ییدا ده ژی و سه ر به چ ئایین، یان نه ته وه و ره گه زیکه وه ک مندال سه ر ده کرئ و حکومه ته واژۆکه ره کانی ریککه و تننامه ی مافه کانی مرؤف دهره وه ست کراون که ته ندروستی جهسته یی و دهروونی مندالان مسۆگه ر بکه ن و به ره نگاری زیانمه ندبوونیان ببنه وه. به پتی ئه م ریککه وته و به لگه نامه کانی دیکه ی مافی مرؤف، نمونه ی توندوتیژی دژی مندالان له هه موو شو ئینیکی جیهان وه ک یه که و چالا کفانانی مافی مندالان خه ته نه به یه کینک له و نمونه نه ده زانن.

بۆ زانیاری زیاتر (9)

قه دهغه کردنی خه ته نه له هه ندیك ولاتی ئه وروو پاید

له م سالانه ی دوا ییدا خه ته نه له ولاته جیا وازه کانی ئه وروو پادا پووبه پرووی حوکمی جیا واز بووه ته وه که هه ندیك جار له سه ر ناستی ناوچه یی و هه ندیك جار ییش له سه ر ناستی نیشتمانیدا په سه ند کراوه، له ناو ئه م بریارانه دا ده توانین ئاماژه به قه دهغه کردنی خه ته نه کردن له ولاتی تانی سوید، ئایسله ند، کۆلن، ئه لمانیا و نه رویج بکه ین. بیگومان له وه لامی بریاره ده رچوو ه کاندای ده توانین ئاماژه به ماده ی 18 ی جار نامه ی جیهانی مافه کانی مرؤف بکه ین:

"هه موو که سیك مافی ئه وه ی هه یه سوود له نازادی بی رکردنه وه و ویژدان و ئایین وه برگریت. ئه م مافه نازادی گۆرینی ئایین یان را و بۆ چوون و ههروه ها نازادی راده برینی و ئیمان مسۆگه ر ده کا و ههروه ها فیر کردنی وانه ئایینییه کان و ئه نجامدانی رپۆره سمه ئایینییه کانیش ده گریته وه ..."

به لام نه یارانی خه ته نه له و ولاتانه ی که ئاماژه یان پینکراوه پینان وایه:

ئه گه ر ه یچ هۆکار یکی پزیشکی بۆ خه ته نه کردنی کوران بوونی نه بێ، پتویسته به زووترین کات ئه م کاره قه دهغه بکریت.

قه دهغه کردنی خه ته نه ی کوران با به تیکه که تیشک ده خاته سه ر مافی مندالان و ه یچ په یوه ندییه کی به ئایینه وه نییه.

به پێی ئه م گه لاله، هه ر که سیك به هۆکاری ئایینی یان کولتووری و فه رهه نگی خه ته نه ئه نجام بدا، په نگه هه تا 6 سال زیندانی بکریت. لایه نگرانی ئه م گه لاله خه ته نه ی کوران به شیواندنی کۆئه ندامی زاوژی ژنان (خه ته نه ی ژنان) ده شووبه پین و به پیشیل کردنی مافی کورانی که ته مه م لێی ده روان.

خه ته نه کردن کار یکی هه میشه یی و بێ گه رانه وه له سه ر جهسته ی منداله و ته نانه ت ئه گه ر دایک و باوکیش پێی رازی بوون، هیشتا وه ک زیان گه یان دن به جهسته سه یری ده کریت. له م باره وه پزیشکی که به بۆ چوونی دادگا وه به پیشیل کردنی یاسا گومانی لێ کرابوو به هۆی ناروونی و حاشاهه لنه گر بوونی با به ته که به تاوانبار نه ناسرا.

ئه م کاره زیانی ده روونی و جهسته یی به مندال ده گه یه نیت.

جگه له و مژارانه ی که ئاماژه یان پێی کراوه، ده توانین چاویک به هه ندیك ماده ی یاسایی له په یمان نامه کانی ئه وروو پادا بخشینین که په یوه ندییان به بۆ چوونی دژ به رانی

خه ته نه وه نییه. به پپی مادهی ۲۰ی په یماننامه ی ئه وروو پایی بۆ مافه کانی مرؤف و زینده ورناسی، لابر دنی ناپزیشکیی شانیهک له جهسته ی ئه و که سانه ی که هیشتا توانای بر یاردانی سهر به خو و دهر برینی ره زامه ندییان نییه، قه ده غه یه. مندالان مافی خو یانه خو یان بپار یزن و له دژی ره فتاری سووکایه تییا نه وریای خو یان بن که خه ته نه پیشیل کردنی ئه م مافانه یه. پیوسته پزیشکه کان ریز له مافی نه خو ش بگرن. ههر بۆیه ئه نجامدانی خه ته نه به کار دای خو پار یزانه له سهر مندالانی خوار ته مه نی یاسایی نابی له رووی ئه خلاقییه وه به رده وام بی و خه ته نه ده بی له سهر ئه و پیا وه پیگه یشتوو انه ئه نجام بدری که توانای دهر برینی ره زامه ندیی ناگاداران ه و یاساییانه ی خو یان هه یه (هیل، 2003، ل 50).

وینه ی ژماره ۵۹: ناره زایه تی^۱ به رامه بر به خه ته نه کردنی کوران (BBC)

1- له م سالانه ی دواییدا له ولاته جیا جیا کانی جیهاندا بۆ به ره نگار بوونه وه ی خه ته نه کردنی پیاوان چه ندین هه لمه ت دهستی پیکردو وه. به لگه نامه ی سال ی ۲۰۳۰ ریکه وه تینکی جیهانی بۆ گه شه پندانی به رده وام هه تا سال ی ۲۰۳۰ی زایینییه. ولاتانی واژواری ئه م به لگه نامه به لیتیان داوه که هه موو توانا و ناسانکارییه کانی خو یان بۆ گه یشتن به ئامانه کانی ئه م به لگه نامه جیهانییه بخه نه گهر. به لام ئه م جار نامه ئیو ده و له تییه له ئیران له لایه ن که سانی سهر به حکومه ت و خه لکی نایینییه وه روو به رووی ئاسته نگ بووه وه. نه یاران ئه م به لگه نامه به دز به ری بیر و باوه ری نایینی ئیرانییه کان ده زانن.

مافی خاوه نندار په تیبی به سهر ته ندروستی له په یمان نامه جیهاننیه کانی مافه مرویبه کان

له نیو نه و لیکو لینه وانه ی که له په یمان نامه و جار نامه و به لگه نامه کانی مافی مروی جیهاندا نه نجام دراون، و پرای جهخت کردنه وه له سهر گرینگی ته ندروستی مروی، چه ندین نمونه و حالت باس کراون که ده سته بهری ته ندروستی تاکه کان یان پشیلکه رین، به لام له ناو هم نمونه و حاله تاندا هیچ ناماژه یه که به خه تهنه ی پیاوان نه کراوه و له راستیدا هم کاره هیچ کات له لایه ن نه توه یه کگرتوه کان یان له لایه ن ریکخواه کانی دیکه ی مافی مروی هوه لیراوانه نیدانه نه کراوه و تهنه ت له هندی که حاله تدا پشویانیشی لی کراوه که ده توانین ناماژه به دانیشتی مانگی جوونی (حوزه یران) نه توه یه کگرتوه کان له سالی ۲۰۱۶ بکه یین، کاتیک ولاتانی جیهان به لنینان دا هه تا سالی ۲۰۳۰ کوتایی به نه خوشی نایدز به یین یه کیک له چاره سهره پشویانیرکراوه کان بو به رهنکار بوونه وه ی په تای نایدز نه نجامدانی خه تهنه بوو.

یه که مین و گشتی ترین هیمای مافی ته ندروستی له به لگه نامه نیوده وله تیه کانی جار نامه ی نه توه یه کگرتوه کانه. ههر چه نده له م جار نامه دا هیچ ناماژه یه کی ناشکرا به مافی ته ندروستی نه کراوه، به لام پرگه ی نه ی ماده ی ۵۵ ی هم جار نامه نه و ریکخواه ی پابه ند کردوه که ستاندارده بالاکانی ژیان به ره و پیشه وه بیا و ریگه چاره بو پرسه نیوده وله تیه کانی په یوه ست به ته ندروستی بدوز یته وه. ره نگدانه وه ی دووه می مافی ته ندروستی له به لگه نامه نیوده وله تیه کانی ریکخواهی ته ندروستی جیهانی (WHO) له سالی ۱۹۶۶ ه. له م ساله دا بو یه کم جار مافی ته ندروستی له یاسای بنه ره تیبی ریکخواهی ته ندروستی جیهانیدا ناسیندرا. ههروه ها له پیشه کیی هم هیمان نامه دا هاتوه که سودوهرگرتن له بالاترین ستانداردی ده ست پیراگه یشتوی ته ندروستی یه کیک له مافه بنه ره تیه کانی هه موو مروی که و ته ندروستی گه لان لایه نیکی بنه ره تی بو گه یشتن به ناشتی و ناسایشه. ماده ی بیست و پینجی جار نامه ی جیهانی مافی مروی به راشکوا ی جهخت له سهر هم گرینگی ده کاته وه: "هه موو که سیک مافی نه وه ی هه یه ناستی ژیان و ته ندروستی و خوشبژیوی خوری و خیزانه که ی له پووی خورا ک و خانوبه ره و چاودیری پزیشکی و خز مه تگوزاریه پیویسته کومه لایه تیه کان مسوگر بکا و ههروه ها مافی نه وه ی هه یه له کاتی بیکاری، نه خوشی، که م نه ندای، بیوهی، پیری، یان له هه موو حاله ته کانی تر دا که به هو ی هندی هؤکار که له نیراده ی مروی دا نیبه نامرازه کانی بژیوی

له دهست چووبن ژيانیکی شه پهمه نديان هه بئت.¹
 به لام له گهل هه موو هم پنداگريانه دا که ناماژه به که ميکيان کراوه به پيی
 ليکدانه وه به ک، ته نها له ياسای بنه رتیی سه د و ده ولاتی جيهاندا، وه ک ياسايه ک ناماژه
 به مافی ته ندروستی کراوه و له حه فتا و سئ ولاتدا، باسی مافی خزمه تگوزاریی
 ته ندروستی و پزیشکی کراوه (رهزایی قه لعه، 1385).

پيش نه وهی له روانگهی ياسايه وه قسه له سه ر پرسی خه ته نه بکه ين، پیده چي
 پتيوست بي هم خاله گرینگه بخه ينه روو که مه به ست له خه ته نه کردن له م به شه دا به
 مانای شيوازه تونده کانی نيه که هه نديک جار بریتيه له بريني پيستی کير و گون و هه تا
 کوم، به لکوو ته نها باس له جوریکی خه ته نه ده کري که بريني به رپيست (نووکي سيرهت)
 ده کات. به پيی ياسای مافی مروّف هم ماده ياسايانه مان هه يه (گاتارد، 2003، ل 76).
 مادهی سييه م: قه ده غه کردنی نه شکه نجه دان: نابي هيچ مروّفیک بکه ويته به ر
 نه شکه نجه و سووکايه تي و چاره سه ری سووکايه تيبانه و ته مبي کردن.

مادهی هه شته م: مافی ريزگرتن له ژيانی تاکه که سی و ياسایی: هه موو مروّفیک
 مافی نه وهی هه يه ريز له ژيانی تايه تي خوی و خيزان و په يوه ندييه کانی بگيريت. نابي
 هيچ ده ستيوه رداينک له لايه ن داموده رگا کانی حکومه ته وه بوونی هه بي، مه گه ر له
 بارودوخی تايه ت ... له پيناو پاراستنی ته ندروستی و نه خلاق و پاراستنی ماف يان
 نازادیی که سانی تر.

مادهی نو يه م: نازادیی نه نديشه، وشياری و نايين: هه موو مروّفه کان مافی نازادیی
 نه نديشه و بير کردنه وه، وشياری و نايينان هه يه. هم مافه بریتيه له نازادیی گوپيني نايين
 يان بير و باوه ري مروّف و نازادبوون له پاراستنی نايين يان بير و باوه ري خو، نه نجامدانی
 کاروباری په ره ستن و به ندياه تي، وانه وته وه، راهينان و پچاوگرتن، جا چ به ته نيایی و چ
 له ناو کومه لگا له گهل ديتران، چ له ناو جه ماوه ر يان له ته نيایی.

سه باره ت به مادهی 3، وای له به رچاو بگرن که خه ته نه کردن ئيشی زوره (ئيش و
 نازاريک که له به کارنه هينانی ده رزيی سه ر کردن و گونجاوه وه سه رچاوه ده گريت) و له وه ش
 گرینگتر، منداله که خوازاري نه بووه يان پتوشويی نه که وه تووه، هه رچه نده منداله که
 کورپه يه. سه باره ت به مادهی 8 که پالپشتی له مافی ژيانی تاکه که سيی ده کا، به و تنيکی

1- بر وانه: نه ته وه يه کگرتووه کان (2017)، جارنامهی جيهانیی مافه کانی مروّف.

ساناتر که سیک که به بی په زامه نندی یاوه ریی مندالیک ده کا و نه شته رگره ریه ک له سهر جهسته ی نه نجام دده که نازاریک زور به سهر نه و کور په دا ده سه پینی که هیچ سوو دیک کورتخایه نی ناشکرای نییه، به شیوه ی هیزه کی و په نگر او ده بیته هوی پیشیل کردنی نازادی. به دوا ی نه مه دا پاراستنی ژبانی خیزانیش به ستراوه ته وه به قبول کردن یان رت کردنه وه ی مندال له لایه ن کومه لگایه کی نایین په روه ر یان نژادیک کی تایه ته وه. کار دایه کی هاوشپوه له ماده ی ۹ له بهر چاو بگرن که په نگه خه ته نه پیشمه رچی بوونه نه ندای له ناو کومه لگه تایه ته کان (وه کوو موسلمان و جووله که) بی که به سهر مندالدا ده سه پینری، به لام مندال که په نگه نه یه هوی بیته نه ندای کومه لگه یه کی نایینی یان نیژادی دیاریکراو. وا دیاره هر په یمانیکی هه له ده گه رپته وه بو سهر ده می روودانه کی و نه ک ته نها نورمه کانی ناو کومه لگه تایه ته کان به لکوو پیوستی قبول کرانی که سیک کاریگه ری له سهر خیزانه که داده نیت. ده توانین بلین که ماده کانی هه شته م و نویه م له وانیه پیشیل بکری، نه گه ر دایک و باوکه که به نه نقه ست نه توان مندال که یان له کاتی گونجاودا خه ته نه بکه ن.

به پی ماده ی پینجه می جار نامه ی جیهانی مافه کانی مروف، هیچ که سیک نابی تووشی نه شکه نجه یان سزا یان رفتاریک درنده یان دژی مروفایه تی و شان و شکوی مرویی یان هیرشبه رانه بیته وه.

هه روه ها ماده ی حه و ته می په یمان نامه ی نیوده وله تیبی مافه مه دهنی و سیاسیه کانیش جه خت له وه ده کاته وه که هیچ که سیک نابی تووشی نازار و نه شکه نجه یان هه لسوکه وتی درنده یان نامروفانه بیته وه، به تایه ت نه نجامدانی تاقی کردنه وه ی پزیشکی یان زانستی له سهر که سیک به بی په زامه نندی نازادانه ی خوی، قه ده غه یه.

هه ندیک باسیان له وه کردوه که بهو پییه ی خه ته نه له بنه رتدا نازار به خشه ته نانه ت نه گه ر که لک له شیوازه کانی کونترول کردنی نازار وه کوو بلوک کردنی عه سه به کانی نه ندای زاوژی و کریمی سرکه ر بگری، هیشتا جوریک نه شکه نجه دانه. له روانگی نه م کومه له ره خنه گرانه وه، بهو پییه ی کور په کان چینیکی خه ساره لگرن و توانای دهر برینی نازاریان نییه، بو یه خه ته نه کردن وه ک جوریک له نه شکه نجه دان سهر ده کری، هه ر وه کوو هه ر کرداریک که په نچ یان نازاریکی توندی لی ده که ویته وه، چ جهسته یی بی یان دهر وونی، به نه نقه ست له سهر که سیک نه نجام دراب یان به هوکاری جیاکاری جیه جی کرایت (ساردی، 2011). له هه مان کاتدا نه م کاره به زوره ملی و پیشیل کردنی

نازادییه‌کانی ئەو به سەر مندالدا دەسه‌پننریت.

له‌سالی 1997 ئەنجومەنی ئەورووپا توانی پیماننامەیک ساز بکا که پەپوهندی به‌بایۆزیشکییەوه‌هه‌یه. ئەم پیماننامە باس له‌رێساکانی پەپوهست به‌پزنامه‌ندی نه‌خۆش بۆ چاودێری تەندروستی، پاراستنی ژبانی تایبەت، مافی دەستپراگە‌پشتن به‌زانباری، دەستپوه‌ردانی ژنیتیکی له‌مرۆف، جیاکاری، پاراستنی کەسانی بەشدار له‌توێژینه‌وه‌زانستییه‌کان، لابردنی ئەندام و شانه‌بایۆلۆژییه‌کان و به‌خشینی ئەندامە‌کانی جەستە‌ی مرۆف. یه‌که‌م پرۆتۆکۆلی پەپوهست‌کراو به‌پیماننامە‌که‌ئاماژە به‌قەدەغە‌بوونی "هەر چه‌شنه‌دەستپوه‌ردانیک که‌هه‌ولی دروست‌کردنی مرۆفیک‌بدا که‌له‌رووی بۆ‌ماوه‌یه‌وه‌هاوشیوه‌ی مرۆفیکی دیکه‌بی، جازیندوو‌بی یان مردوو" ده‌کات.

وه‌ک‌پیشتر ئاماژە‌مان‌پیدا، به‌پیتی ماده‌ی 18‌ی‌جار‌نامه‌ی‌جیهانیی مافه‌کانی مرۆف، "هه‌موو‌کە‌سیک مافی نازادیی بیر‌کردنه‌وه‌و‌ویژدان و‌ئایینی هه‌یه. ئەم مافه‌ نازادیی گۆرپنی‌ئایین یان‌را‌و‌بۆ‌چوونی مرۆف و‌هه‌روه‌ها‌نازادیی‌ده‌برینی بۆ‌چوون و‌باوه‌رپی‌خۆی و‌هه‌روه‌ها‌وتنه‌وه‌ی‌وانه‌ئایینییه‌کان و‌ئه‌نجامدانی رپۆره‌سمی‌ئایینییش ده‌گرێته‌وه‌. هه‌موو‌کە‌سیک ده‌توانی به‌ته‌نیا‌یان به‌کۆمه‌ل ئەم مافه‌ی هه‌بیت." ئیستا‌ئه‌گه‌ر‌جوله‌که‌کان‌پێیان‌وايه‌خه‌ته‌نه‌کردنی‌پیاو‌په‌پوهندی‌به‌شوناسی‌جوله‌که‌وه‌هه‌یه‌(خه‌ته‌نه‌کران‌نیشانه‌ی‌په‌یمانی‌پیاوانی‌جوله‌که‌له‌گه‌ل‌خودایه‌که‌ئهو‌کە‌سه‌ده‌کاته‌جوله‌که‌)، له‌ئه‌نجامدا‌ده‌بی مافی‌خه‌ته‌نه‌کردنی‌کۆرپه‌جوله‌که‌کان‌که‌پیشیل‌کردنی‌مافی‌نازادیی‌گۆرپنی‌ئایین و‌ئه‌نجامدانی‌رپۆره‌سمی‌ئایینییه‌کانه، قەدەغە‌بکریت. به‌واتایه‌کی‌دیکه‌خه‌ته‌نه‌وه‌ک‌ه‌یمايه‌کی‌ئایینی‌له‌قوناغیکدا‌ئه‌نجام‌ده‌دری‌که‌منداله‌که‌هیچ‌چه‌شنه‌ده‌سه‌لاتیکی‌بریاردان و‌هه‌لبژاردن و‌نازادی‌نییه‌و‌خه‌ته‌نه‌زیاتر‌له‌سەر‌سه‌پاندنی‌ئایین‌یان‌نایدۆلۆژیایه‌کی‌تایبەت‌ده‌چی‌ئه‌ک‌قبوول‌کردنی.

هه‌ندیک‌که‌س‌پێیان‌وايه‌که‌کارکردی‌دایک‌و‌باوک‌له‌بریاردان‌بۆ‌ئه‌نجامدانی‌خه‌ته‌نه‌منداله‌کانیان‌پیشیل‌کردنی‌مافی‌مندال‌له‌خواه‌نداریه‌تی‌به‌سەر‌جەستە‌ی‌خۆیه‌تی. له‌به‌رامبه‌ر‌ئەم‌په‌خنده‌دا‌بۆ‌چوونیک‌هه‌یه‌که‌ئه‌گه‌ر‌بمانه‌وه‌ی‌خه‌ته‌نه‌کردن‌به‌پیشیل‌کردنی‌مافی‌خواه‌نداریه‌تی‌مندال‌به‌سەر‌جەستە‌ی‌بزانین، کیشه‌یه‌کی‌بنه‌رته‌تی‌له‌مافی‌دایک‌و‌باوک‌بۆ‌سەر‌په‌رشتی‌کردنی‌منداله‌کانیان‌سەر‌هه‌لده‌دات. به‌قبوول‌کردنی‌ئەم‌بۆ‌چوونه‌که‌خه‌ته‌نه‌کردن‌مافی‌خواه‌نداریه‌تی‌مندال‌به‌سەر‌جەستە‌ی‌پیشیل‌ده‌کا، له‌پاستیدا‌ئهو‌ئه‌و‌ئیمه‌ده‌سه‌لاتی‌دایک‌و‌باوک‌بۆ‌بریاردان‌له‌سەر‌هه‌موو‌هه‌شته‌رگه‌ریه‌که‌

لهوان زهوت ده که یڼ. ئەم بابەتە ته‌نانه‌ت ده‌توانیٔ بابه‌تی دیکه‌ی په‌یوه‌ست به‌ منداڵ وه‌کوو په‌روه‌رده‌ش بگرځیته‌وه. ده‌وی گه‌یشتن به‌ ته‌مه‌نی بآلقبون، ره‌نگه‌ منداڵه‌که به‌رامبه‌ر به‌ دایک و باوکی نار‌ه‌زایی ده‌ربهریٔ که بوچی منتان نارده‌ قوتابخانه، من به‌مه‌ رازی نه‌بووم. له‌ حالیکدا له‌و ته‌مه‌نه‌دا توانای پرپاردانی له‌و بواره‌دا نه‌بووه. که‌واته ده‌کرځی بلین ته‌گه‌ر مافی خاوه‌نداریه‌تی به‌ سه‌ر جه‌سته‌ بده‌ین به‌ منداڵ و ته‌گه‌ر بو بابه‌تی خه‌ته‌نه‌ش بیگشتین، به‌ شیوه‌یه‌کی ناراسته‌وخۆ ده‌توانیٔ بیته‌هۆی زهوت کردنی گشتی ده‌سه‌لاتی دایک و باوک به‌ سه‌ر منداڵه‌کانی‌اندا. له‌م حاله‌ته‌دا سروشتیه‌ که سه‌ره‌تایترین پنداو‌یستیه‌کانی منداڵ، واته ته‌ندروستییه‌که‌ی ده‌که‌وته‌ مه‌ترسییه‌وه. بو نه‌وه‌ باشتره‌ ریز له‌ مافی منداڵ بو خاوه‌نداریه‌تی به‌ سه‌ر جه‌سته‌ی خو‌ی، باشتره‌ خه‌ته‌نه‌ بخریته‌ ته‌مه‌نیک که منداڵ گه‌یشتیته‌ ناستیک له‌ ژیری و عه‌قلانیته‌ که خو‌شی بو نه‌نجامدانی خه‌ته‌نه‌ بریار بدات. خو ئەم کاره به‌ شیوه‌ی یاسایی ده‌کرځی، به‌لام به‌یاسایی کردنی ئەم ریکاره‌ زو‌ریک له‌ مافه‌کانی تری دایک و باوک به‌ سه‌ر منداڵه‌کانی‌اندا چ کو‌ر و کچ له‌ دایک و باوک زهوت ده‌کات. ته‌گه‌ر برپاره‌ گو‌رانکاریه‌کی له‌و شیوه‌ له‌ یاسادا روو‌ بدات، پیوسته‌ مرؤف بیر له‌م جو‌ره‌ لیکه‌وتانه‌ بکاته‌وه و به‌ شیوه‌یه‌کی دروست و یاسایی رینگری لیٔ بکات. بنگومان ده‌سه‌لاتی دایک و باوک به‌ سه‌ر منداڵاندا وه‌ک له‌ په‌یماننامه‌کانی مافی مرؤف و ریککه‌وتنامه‌ی مافه‌کانی منداڵدا قبول‌ کراوه، بابه‌تیکه‌ که ته‌گه‌ر بچیته‌ ژیر پرسیار، له‌ په‌لی به‌که‌مدا منداڵان خو‌یان زه‌ره‌رمه‌ند ده‌بن (سادق زاده‌ میلانی، 1397ی هه‌تاوی).

به‌رامبه‌ر به‌م ناراسته‌ ده‌توانین ناماژه‌ به‌ ماده‌ی 58ی یاسای منداڵانی سالی 2004 له‌ ئینگلته‌را و مافی نه‌خو‌شبوون وه‌ک ناراسته‌یه‌کی سه‌رنج‌راکیش بو مافی ته‌ندروستی بکه‌ین. له‌ ماده‌ی 58ی یاسای منداڵان که بووه‌ هۆی قه‌ده‌غه‌کردنی ته‌مه‌نی کردنی منداڵ له‌ لایه‌ن دایک و باوکه‌وه، جه‌خت له‌وه‌ کراوه‌ته‌وه که هه‌ر زیانیک له‌ لایه‌ن دایک و باوک یان سه‌ر په‌رشتیار له‌ منداڵ بکه‌وی که له‌ راده‌که‌ی سووربوونه‌وه‌ی پښت زیاتر بیٔ یان نه‌و زیانه‌ی که پپی ده‌گا زیاتر له‌ زیانیکی کاتی و جیدی بیٔ، له‌ ته‌مه‌نی کردنی ژیرانه‌ ده‌رچووه و پاساوی بو نییه‌ (ئه‌مانی زارین، مه‌کارین و که‌ریمی نژاد، 1396). هه‌روه‌ها مافی نه‌خو‌ش که‌وتن ناماژه‌ به‌ خو‌بوو‌اردن و مل‌نه‌دان به‌ چاودیری پزیشکی و ته‌ندروستی به‌ هۆکاری تاکه‌که‌سی، نایدۆلوژیایی و هۆکاری نایینی ده‌کات. هه‌لبه‌ت نه‌و ناسته‌نگانه‌ی که به‌ هۆی دایین کردنی لاینکه‌می ناستی ته‌ندروستی و نه‌و ناسته‌نگه‌ی که نه‌نجامی به‌رژه‌وندیه‌ حکومه‌یه‌کانه‌ دژی ته‌کووزی گشتی و ناسته‌نگی یاسایی و بنه‌ما

ئەخلاقىيەكان و بىر و باوەرى ئايىنيە و هاتنە دى ئەمانە تووشى گىر و گرفت دەكات (اصلانى، 1397ى هەتاوى). لە ئەنجامدا دەتوانىن وا گریمانە بکەن مافی نەخۆشى بە پى جۆرى نەخۆشە و پێژەى گشتگىرى و ئاستى تەندروستى شوى نىشتە جىبوونە و تىچووى چارەسەرکردن و لىکەوتەکانى سنووردەر دەبیتەو، هەر چەندە پىشترىش ناماژە بە سىاسەتى رىکخراوى تەندروستى جىهان بۆ سوودوەرگرتن لە خەتەنە وەك چارەسەرىک بۆ رووبەروو بوونەو هەى پەتای ئايدز تا سالى 2030 کراو، هەر وەها بە پىشەستن بە ياساى زۆرەملى لىدانى فاکسىنى کزۆلە بۆ ئەو ژنانەى كە بەر لە هاوسەرگىرى كە لە 23ى نىسانى 2017 (23 نەورۆزى سالى 1397ى هەتاوى) پەسەند کراو: "بۆ رىگىرى كەردن لە مردنى بە هۆى كزۆلە، پىوستە خانمان پىش ئەو هەى هاوسەرگىرى بکەن لەو ناوچانەى كە وەزارەتى تەندروستى و چارەسەر و پەروەردەى پزىشكى رايانگە ياندوو وە خۆيان لە دژى نەخۆشى كزۆلە فاكسىنە بکەن. نووسىنگەکانى هاوسەرگىرى پىوستە پىش هاوسەرگىرى بروانامەى رەواى كوتانى دژە كزۆلە لە ژنە كە وەر بگرن و دواى تۆمار كەردن، بە پى ئەو وەردە كارىيە ديارى كراو كانهى كە لە ناو بەلگەى كوتانە كەدا هاتوو هەوسەرگىرى كە تۆمار بکەن، (ئەسلانى 1397 هەتاوى). كەواتە رەنگە بتوانىن بە پى كاردانانى خەتەنە بۆ پىشگىرى لە پەتاگەلى وەكوو ئايدز و لە ناوچە دواكەوتوو وەكان وەكوو ئەفرىقا، رىنگە كە جىاواز بگىریتە بەر، ئەمە دەرمانە گرىنگەکانى دىكەش دەگریتەو كە لە هەندى لە دەقەر و ناوچەكاندا بە پى بۆ بوونەو هەى هەندىك نەخۆشى دەگەن ژمارەى ئەو دەرمانانە دەتوانىت زىاد بکات.

بۆ زانىارى زياتر (10)

خەتەنە كەردنى كچان لە رۆانگەى رىكخراو نىو دەو لە تىيە كانەو هەى هۆى ئەو كارىگەرىيە زىانبەخشە تەندروستى كۆمەلایەتى و زىانە لاو كىيە جەستەى و دەروونىيەكانى خەتەنەى ئافرەتان و بە مەبەستى كۆتايى هينان بەم جۆرە توندوتىژى و نەرىتە خەسارەتەخشائە، و لا تان و رىكخراو جىاوازەكان سزای جىاوازيان بۆ داناو. كۆمەلەى گشتىي نەتەو هەى كگرتوو وەكان (1993) لە يەكەمىن جاپنامەى نەهيشتى توندوتىژى دژى ژنان، پىناسەى "توندوتىژى دژى ژنان" بەم شىو پىناسە كەردوو: "هەر كەردوو هەى كى تونداژۆيانە لە سەر بنەماى رەگەزىتى كە بىتە هۆى دەر كەوتنى زىان يان خەسارەتى جەستەى، سىكسى، يان دەروونى و يان رەنج كىشان و هەراسان كەردنى ژنان ئەو هەى دژى ژنان توندوتىژى رووى داو. كۆنفرانسى جىهانى

مافه کانی مروځ له فیسه نا له سالی ۱۹۹۳ بۆ یه کهم جار خه ته نه کردنی ژنانی وه ک پیشیل کردنی مافه کانی مروځ ناساند. ههروه ها جار پنامه ی نه ته وه یه کگرتووه کان له سالی ۱۹۹۰ له ئیدانه کردنی شیواندنی کۆنه ندامی زاوژیی ژنان له ریگه ی خه ته نه وه نه م بۆ چوونه ی پشتر است کرده وه. نه ته وه یه کگرتووه کان ۶ فیبریویزی (شوبات) ۲۰۰۳ ی وه ک "رۆژی نیوده وله تی بۆ نه هیشتی خه ته نه کردنی ژنان" نازه د کرد بۆ نه وه ی بیته خالی ده ستیپک بۆ نه هیشتی نه م کاره. جگه له وهش ریڅخراوی ته ندروستی جیهانی یاسای توندی له دژی هه موو جوړه خه ته نه کردنی ژنان داناوه. له سالی ۲۰۰۸ ریڅخراوی ته ندروستی جیهانی و چه ند ریڅخراویکی سه ر به نه ته وه یه کگرتووه کان، خه ته نه کردنی نافره تانیان به پیشیل کردنی مافه کانی مروځ و ستاندارد و نۆرمه کانی مروځ ناساند. ریڅخراوی ته ندروستی جیهانی باس له نهریتی بوونی نه م دیارده ده کا و زانیاری ته واو له مه ر نانیینی بوونی خه ته نه له هه موو ولاتانی نه ندامی نه ته وه یه کگرتووه کان بلا و کردۆ ته وه له ۲۰ دیسه مبه ری ۲۰۱۲، کۆمه له ی گشتی نه ته وه یه کگرتووه کان بریارنامه ی ژماره 146.67 ی سه بارت به قه ده غه کردنی خه ته نه ی ژنان ده رکرد و داوای له حکومه ته کان کرد که ریوشوینی هه مه لایه نه له سه ر ناستی نیشتمانی بۆ نه هیشتی خه ته نه کردنی ژنان بگرنه بهر و پیشینی میکانیزمی چاودیری هه مه لایه نه بۆ بهر نه نگار بوونه وه ی توندوتیژی دژی ژنان بکه ن. سه ره رای پاسپارده و داواکارییه کانی ریڅخراوی نه ته وه یه کگرتووه کان له حکومه تی ئیران، ئیران سه ره رای بوونی خه ته نه له سه ر ناستی چوار پاریزگای خو ی که زۆرینه ی سونه ن واته نازه ر بایجانی رۆژاوا (ناوچه کوردیه کان)، کوردستان، کرماشان، هورمزگان، دانی به بوونی خه ته نه کردنی ژناندا نه ناوه و هیچ بهرنامه یه کی پهروه ده یی و یان به تاوان کردنی خه ته نه نه خراوه ته چوارچیوه ی کاره وه و ئیران هه تا نیستاش له نه خشه ی جیهانی و له لیستی نه و ولاتانه دا که خه ته نه کردنی ژنان نه نجام ده دن، نایینریت.

بهشی شه شه م: كاردا و هوكاره كانى به رده وامىي خه تهنه له جيهاندا

پيشه كى

خه تهنه ديارده يه كه كه ميژووه كه ده گه پته وه بو چهنده هزار سال له مه و بهر و به شيويه وردتر ده توانين ئيدعاى ئه وه بكه ين كه ئه م ديارده له گه ل سه ره له دان و دامه زراندى ئاينى جووله كه بو به شيكى پيكه تهي له بير و باوه رى جووله كه كاندا، ههروه ها ده توانين به لگه ي ئه وه بينينه وه كه پيشتر يش خه تهنه له ناو ميسريه كانى سه رده مى فيرعه ونه كاندا باو بووه. ئه مه له كاتيكدايه كه زور ره خنه له سه رى گيراوه و ئه وه ي سه رنجرا كيش تره ئه وه يه كه سه ره راي ئه وه ي پانتاي ئه م ره خنانه له سه رده مى مؤديرندا زور فراوان تر بووه، به لام هيشتاش به سه دان مليون كهس باوه ريان پييه تي بان هه ول بو ئه نجامدانى خه تهنه ده دن.

ئه م به شه به نيازه هه نديك له هوكاره كانى به رده وامبوونى خه تهنه روون بكا ته وه. بو ئه م مه به سته له پروانگه ي جياوازه وه ليكو ئينه وه له سه ر كاردا كانى خه تهنه كراوه. سى بوارى سه ره كى كارداى خه تهنه له م ليكو ئينه وه دا بريتين له: بوارى كاردا ته ندروستى و پزيشكيه كانى خه تهنه رولى ئه م كاره يان له پاريزراوى له هه مبه ر نه خو شيگه ليكى وه كوو نايىدز، شيرپه نجه ي كو ئه ندامى زاو زى و هه وكردى ميزدا تاوتوى كردووه. له روون كردنه وه ي كاردا كو مة لايه تيه كاندا ده توانين نماژه به قبولكرانى ئاينى و نه ته وه يى، پيدانى شوناسى جينده رى به پياوان و پياوسالارى و پاراستى به رژه وندييه كانى پياوان بكه ين و له روون كردنه وه ي ناراسته ئابووريه كانى خه تهنه دا، ده توانين خه تهنه وه ك پيشه و ههروه ها هوكاره بازگانويه كانى به رده وامبوونى خه تهنه تاوتوى بكه ين.

کاردا ته ندروستی و پزیشکییه کانی خه ته نه به رگری و ریگری له په تای نایدز

به ریپست، جگه له کاردا پاریزه ری میکانیکیه کان، کاردای پاریزه ری - به رگری هیه. هر چه نده له م بواره دا هیشتا پیو یستمان به لیکو لینه وهی زیاتره، به لام تو یژینه وه کانی ئیستا دهریده خه ن که به ریپست خانه ی چالاکی به رگری هیه و له پانتای به ریپستدا ماده ی پاریزه ری به رگری به دی ده کریت. بؤ نمونه لایزوزیم که له روی به رگری ناسیه وه نانزیمیکی چالاکه و له سهر رووکاری په رده ی لینجی و له دهر دراوه کانی وه کوو فرمیسک و لیک و شیر ی دایکدا هیه، له شله ی ژیر به ریپستی مروفیشدا هیه. هه روه ها دهرکه وتوه که ژماره ی خانه کانی پلازما له به ریپستی گا له وه لامی هه و کردنی باکتری پیدا زیاد ده کا و هم خانانه له به ریپستدا دژه ته ن دهرده که ن (لانگلی، تی تی دژ، 2016).

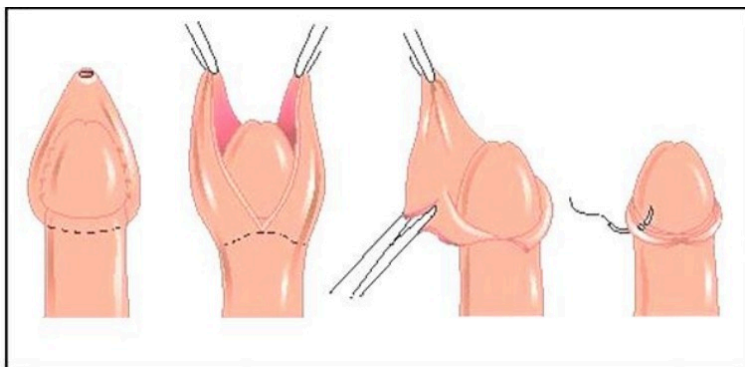
خانه کانی لانگه رهانس کوم لیک خانه ی چالاکی به رگری له شن که له پیست و هه ندیک په رده ی لینجیدا ده بیترین، له وانه ش له به ریپست (پیاوان) و زی (واژه نی ژنان). له م دوایانه دا لیکو لینه وه له سهر نمونه ی شانه مرویبه کان دهر یخستوه که هم خانانه پروفیتینیک به ناوی لانگرین دروست ده که ن که شوینه که له بوونی فایرؤس و گواستنه وه ی هم فایرؤسانه له خانه وه بؤ شویتینیکی دیکه خاوین ده کاتوه. همه له حالیکدایه که هه ندیک له تو یژه ران راپانگه یاندوه که بوونی خانه کانی لانگه رهانس له به ریپست ریگه بؤ توش بوون به هه و کردنی تیچ نای شی خو ش ده کا و به م پاساوه وه که ریگری له توش بوون به نه خو شیی نایدز ده کا به رگریان له خه ته نه کردوه (هه مان).

له تو یژینه وه یه کدا که را و بوچوونی هه ندی له ژنانی لیک داوه ته وه که نه زموونی هاو جییی هم له گه ل پیاوانی خه ته نه کرا و خه ته نه کراویان بووه دهرکه وت که زور به ی هم نافر تانه جووتبوون له گه ل هاو به شه سپکسیه خه ته نه کراوه کانیا ن پی خو شتر و ناسووده تر بوو و توانیوانه ته نها به تیخزانی نه ندای زاوژی بؤ ناو واژن زورتر نو رگازم بکه ن. رهنگه له بهر نه وه بی که نه ندای زاوژی پیاو خه ته نه کراو په یوه نندیه کی نریکتری له گه ل نه ندای زاوژی ژندا هیه.

به لام نه وهی تا ئیستا به دی نه هاتوه، نه و دلنیا یه که سووده کانی خه ته نه له زیانه کانی پتره یان نا پنچه وانه وه یه زیانه کانی زیاتره. هه ر له بهر هم هوکاره، ناوه نده پزیشکیه نیوده وه لیه کانی، سهره رای هه لویستی پته ویان له دژی خه ته نه کردنی ژنان، هیچ

ناراسته یه کی دیار یکر اویان بو خه ته نه کردنی پیاوان نه بووه و ته نیا پنیان وایه پیش نه جامدانی خه ته نه، پیو یسته نه و که سه یان نه و بهر پرسانه ی که باسیان ده کری ئاگاداری لیکه و ته کانی بن و پاشان بریار له سه ر جیه جی کردنی بدن. رهنگه هه ر نه م بوونی سیاسه تی بیلا یه نه له دژی کار یکی دیرین و کۆن و ناماژه کردن به لایه نه ئه رینی و نه رینییه کانی خه ته نه وای کردی که خه ته نه بهرده وام بی، هه رچه نه ناتهوانین پیشکی هه ندیک پاساوی پزشکی له م بواره دا پشتگویی بخرین.

بهر پیست پیستیکی در یژی نه ندامی زاو زییه که نووکی سیره ت و بو ریی میزلدان داده پۆشیت. بهر پیست له ریگه ی فرینۆلۆمه وه به نووکی سیره ته وه لکاوه. له حاله تی نار په پوونی نه ندامی زاو زیی پیاوانی خه ته نه نه کراودا، رووی ناوه وه ی بهر پیست¹ بهر که و تی له گه ل سه ری نه ندامی زاو زی² و ته نه دا³ ده بی و به م شیوه ژینگه یه کی شیداری پار یزارا بو فلۆره میکرو بیه کانی نه م ناوچه دابین ده کات. نه گه ر نه م شوینه په یتا په یتا خاوین نه کریته وه، ده بیته شوینیک بو زو ر بوونی ماده نه خو شکی زاکان (دویل، 1389، ل 361).

وینه ی ژماره 60: قۆناغه کانی خه ته نه کردن (لانگی و تی تی دژ، 2016)

نایدز یه کپیک له و نه خو شیا نه یه که له باسه پزشکیه کانی په یوه ست به خه ته نه گرینگی پی دراوه و بو چوونی باوی کۆمه لگه پزشکیه کانی وه کوو ری کخراوی ته ندروستی جیهانی نه وه یه که خه ته نه کردنی پیاوان په یوه ندیه کی ناراسته و خو ی له گه ل نایدزا هیه و له هه ندیک لیکۆلینه وه دا، وه کوو بهر نامه ی هاو به شی نه ته وه یه کگر تووه کان بو ته شه نه سه ندنی نایدز، وایان خه ملاندوووه که خه ته نه ده توانی هه تا 5060 له سه د

1. inner prepuce
2. glans
3. shaft

نه گهري تووشبوون به نایدز له په یوه نندی سیکسی دیتره گه زخوازن کهم بکاته وه. (UNAIDS, 2010). په یوه نندی نیوان هه وکردنی تیچ نای فی و خه ته نه ی پساوان په کهم جار له سالی 1986 له ده قه پزیشکیه کاندا باسی لڼ کرا و ته نانه ت پیشناری هاوبه ش له لایه ن ریکخواوی ته ندروستی جیهانی و بهرنامه ی هاوبه شی نه ته وه په کگر توه کان سه بارت به ته شه نه سندن نایدز خراوه ته پروو و باس له وه کراوه که خه ته نه کردنی پساوان وه ک ستراتیژیکی کاربگه ره که ناهیلې فایرؤسی نایدز و هه وکردنه کانی دیکه له رپگه ی ره گه زی به رامبه ره وه بگوازیته وه. به گویره ی راپورتی چاودیری کونترؤل کردنی نایدز که له لایه ن سکرتری کارگروپی نیستمانی کاری نایدز له وه زاره تی ته ندروستی و چاره سه ر و په روه ده ی پزیشکی له مانگی به فرانباری سالی 1395 ی هه تاوی له کؤبوونه وه ی مانگی جونی 2016، به پشتبه ستن به راگه یاننده کانی پیشو، ولاتانی نه ندامی نه ته وه یه کگر توه کان به لینی داوه به شیوه یه کی خیرا بهر ننگاری نایدز بینه وه بؤ نه وه ی په تاکه هه تا سالی 2030 نبر بکن. نه م رپگا خیرایانه بؤ ده به ش دابه ش کراون و ولاتان به لینیان داوه داپه ری کاریگه رانه تر بؤ کونترؤل کردنی په تای نایدز له م بوارانه دا له سالانی 2016 تا 2020 نه نجا بدن بؤ نه وه ی نامانجه کانیان له سالی 2030 به دی بهینریت. نامانجه کانی سالی 2030 بریتین له: سفربوونی ریژه ی تووشبوون به نایدز، سفربوونی گواستنه وه ی نایدز له دایکه وه بؤ مندال، هه روه ها سفربوونی مردن. سه بارت به مژاری سییه می نه م ده به لینه، باس له ده ستر اگه یشتن به بژارده ی جؤراو جؤری خزمه تگوزاری خؤپاریزی کراوه که یه کینک له وانه خه ته نه کردنی پساوانه (دبیر خانه کارگروه کسوری ایدز، 1396 ی هه تاوی).

له روونکاریی چؤنیه تی کارکردی به ریست له زیاد کردنی نه گه ری تووشبوون به نایدز - وه ک پیشتریش و ترا - ده توانین بلین له حاله تی په پوونی نه ندامی زاوژی پساوانی خه ته نه نه کراو، پرووی ناوه وه ی به ریستی نه ندامی زاوژی بهرکه وتنی له گه ل سه ری نه ندامی زاوژی و ته نه دا ده بی و بهم شیوه ژینگه یه کی شنیداری پاریزراو بؤ فلؤری میکروبیی نه م ناوچه دابین ده کات. نه گه ر نه م شوینه په پتا په پتا خاوپن نه کریته وه، ده بیته شوینیک بؤ زؤربوونی ماده نه خووشی زاکان. نه و توژیینه وانه ی که له کینلگه ی تاقیگه دا نه نجام دراون ده ریده خه ن که پرووی ناوه وه ی به ریستی نه ندامی زاوژی پساوانی نه ندامی زاوژی بؤ تووشبوون به جؤری یه که می HIV هه یه. یه که م له بهر نه وه ی پرووی ناوه وه ی به ریست خانه ی ناماده یی (خانه کانی لانگه رهانس، خانه کانی T جؤری CD4+ و ماکرؤفاژه کان)

بۆ تووشبوون به فایرۆسی نایدز جوړی یه کهم هه یه که ههر کام لهم خانانه وهرگره کانی کیمۆکاین (CCR5 یا CXCR4) ده خه نه سه رپووی خوړیان که چوونی فایرۆسی HIV جوړی یه کهم بۆ ناو شاننه کانی ئەندامی زاوژی پیاو ناسان ده کاته وه (لانگلی، تی تی دژ، 2016).

شتیکێ تر ئەوه یه که ئەگه ری برینی کۆنه ندامی زاوژی له پیاوانی خه ته نه نه کراودا زیاتره و سه لمپنراوه که برین بان هه وکردن رپژه ی خانه کانی لانگه رهانس له به رپیتست زیاد ده کا و ئەگه ری چوونه ژووهره وی فایرۆس ناسان ده کاته وه. شتیکێ تر ئەوه یه که له کاتی جووتبوونی سیکسی پیاویکی خه ته نه نه کراو له گه ل په گه زی به رامبه ردا، خانه کانی رپووی ناوه وی به رپیتست بهرکه وتیان له گه ل ده رداوه کانی زی ژندا ده بی، ههر بۆیه ئەگه ری وهرگر تئ فایرۆسی نایدزی جوړی یه کهم له رپگه ی خانه کانی نامانج وهرگر تئ ئەمه فایرۆسه که زیاد ده کا، چونکه خانه کانی لانگه رهانس ناو ئیپیتیلیۆمی لینجی واژن به شیوه ی هه لبژیرداو له لایه ن فایرۆسه که وه ده کرپنه نامانج و تووش ده بن. پاشان ئەم خانانه به له نفۆسیته کانی CD4 + ناوچه ی ئیپیتیلیۆمه وه دلکین و له رپگه ی سیسته ماتیکێ له نفاتیکیه وه کۆچ ده کن و ده بنه هۆی هه وکردنی سیسته ماتیکێ. ئەمه ش له حالیکدا یه که له م جوړه بارودۆخانه و له پیاوانی خه ته نه نه کراودا ته نه ی ئەندامی زاوژی پیاو به ئیپیتیلیۆمی ئەستووری کراتینیزه کراو دا بۆشراوه که له هه وکردن ده یاریزیت (هه مان سه رچاوه).

ماوه یه ک بهر له ئیستا زانایانی ئەفریقی شتیکێ سه یریان بۆ ده رکه وت که ئەویش ئەوه بوو که دوا ی پشکنینی ۱۸۷ هاوسه ری نایه کسان له رپوواندا، ده رکه وت که هه موئه و ژنانه گیرۆده ی فایرۆسی نایدز بوون، له حالیکدا پیاوه کان تووشی ئەم فایرۆسه نه بوون. دوا ی ئەوه ی ئەم بابه ته ده ستنیشان کرا، پزیشکه کان پیاوه کانیا ن له مه ترسی زۆری تووشبوون به فایرۆسی نایدز ناگادار کرده وه و کۆندۆمیا ن به خوړایی پیدان، به لام هه وله کانیا ن بی که لک و بی هه وده بوو و هیچ کام له پیاوه کان نامۆژگاری پزیشکه کانیا ن جیبه جی نه کرد. دوا ی دوو سال و نیو، شتیکێ تری سه رسره یه نهر رپووی دا که له و ۵۰ پیاوه ی خه ته نه کرابوون هیچیا ن تووشی نایدز نه بوون، له کاتیکدا هه مو پیاوه خه ته نه نه کراوه کان گیرۆده ی نایدز بوون. بۆیه چاوه رپیی ئەوه ده کری که هه ندیک رپیکخراوی نیوده وه تئ خه ته نه نه کردن به باشتترین رپگا بۆ به رنه نگار بوونه وی نایدز له هه ندیک ولاتدا بزانت. ئەم راسپارده به تایبه ت بۆ ئەفریقا کاریگه ر ده بی، چونکه له م

کیشوره‌دا زۆربه‌ی پیاوانی تووشبوو به نایدز له ریځه‌ی جووتبوون له‌گه‌ل ژنانی تووشبووی پەتای نایدز، گیرۆده‌ده‌بن. 70 له‌سه‌دی که‌سانی تووشبووی نایدز له‌باشووری بیوانی نه‌فریقادا ده‌ژین نه‌وه له‌حالی‌کدايه نه‌م ناوچه‌ته‌نها 10 له‌سه‌دی دانیشتوانی جیهان له‌خۆده‌گریت.

تویژینه‌وه‌کانی ناوه‌ندی خۆپاراستن و چاره‌سه‌ری نه‌خۆشییه‌کان¹ دانیان به‌وه‌دا ناوه‌که‌خه‌ته‌نه‌کردنی کۆرپه له‌ئه‌مریکا بۆ به‌رنگاربوونه‌وه‌ی نایدز به‌بی‌گویدانه‌سووده‌چاره‌سه‌رییه‌کانی دیکه‌ی له‌رووی ئابوورییه‌وه‌باشتره. نه‌م ناوه‌نده‌رایگه‌باندووه‌که‌پنویسته‌هه‌موو دایک و باوکان کورپه‌کۆرپه‌کانیان خه‌ته‌نه‌بکه‌ن. به‌لام پنیویسته‌نامازه‌به‌وه‌بکری که‌ته‌ناهت نه‌گه‌ر که‌سانی خه‌ته‌نه‌کراویش له‌ئه‌مریکا خه‌ته‌نه‌بکری، ناستی دابه‌زینی ریژه‌ی تووشبووانی نایدز له‌م ولاته‌دا که‌متر له‌هی نه‌فریقایه، چونکه‌به‌شیکی به‌رچاوی تووشبوون به‌پەتای نایدز له‌م ولاته‌دا له‌ناو پیاوانی هاوهره‌گه‌زبازدا روو‌ده‌دات (AAP, 2012).

نه‌م کاردای خه‌ته‌نه‌کردنی پیاوانه‌بۆ که‌م‌کردنه‌وه‌ی نه‌گه‌ری تووشبوون به‌فایرۆسی نایدز له‌په‌یوه‌ندییه‌سیکسیه‌کانی پیاوانی خه‌ته‌نه‌کراو له‌گه‌ل ره‌گه‌زی به‌رامبه‌ردا نمونه‌ی هه‌یه، به‌لام پیده‌چی رۆلی پارێزهرانه‌ی خه‌ته‌نه‌له‌په‌یوه‌ندییه‌سیکسیه‌کانی نیوان پیاوانی هاوهره‌گه‌زباز که‌متر بی و تا ئیستا هیچ که‌مبوونه‌وه‌یه‌ک له‌ریژه‌ی تووشبوون به‌نه‌خۆشی نایدز له‌ناو هاوهره‌گه‌زبازه‌کاندا نه‌بینراوه. نه‌گه‌ری نه‌وه‌هه‌یه‌جیاوازی ناستی پاراستن یان نه‌بوونی پاراستن له‌به‌ر نه‌م راستیه‌بی که‌له‌تویژینه‌وه‌کانی په‌یوه‌ست به‌هاوهره‌گه‌زبازانی پیاودا، پیاوان رۆلی بکه‌ر و به‌رکار ده‌گیرن، له‌ئه‌نجامدا روون نییه‌که‌خه‌ته‌نه‌له‌چ بارودۆخیکدا ده‌توانی رۆلی پارێزهرانه‌له‌دژی نایدز بۆ نه‌و پیاوانه‌بگپری که‌ده‌وری بکه‌ر بۆ نه‌وه‌که‌سه‌نه‌ده‌بین که‌پیان خۆشه‌به‌رکار بن (هه‌مان). پنیویسته‌نه‌وه‌ش بلین که‌زۆربه‌ی لیکۆلینه‌وه‌ئه‌نجام دراوه‌کان له‌پیناو لیکدانه‌وه‌ی خه‌ته‌نه‌ی پیاوان و نایدز له‌ولاتانی نه‌فریقادا جیه‌جی کراوه‌که‌که‌رتی ته‌ندروستییان له‌ناستیکی نزمدا بوو. له‌ئه‌نجامدا ناوردانه‌وه‌له‌م بابه‌ته‌گرینگه‌که‌له‌برپاره‌کانی په‌یوه‌ست به‌خه‌ته‌نه، به‌تاییه‌تی به‌نامانجی که‌م‌کردنه‌وه‌ی نه‌گه‌ری تووشبوون به‌نایدز، ده‌بی سه‌رنجمان بخه‌ینه‌سه‌ر ناستی که‌رتی ته‌ندروستی کۆمه‌لگه‌ی نامانج و نه‌گه‌ری تووشبوون به‌نایدز له‌وه‌کۆمه‌لگه‌دا. نه‌گه‌ر خزمه‌تگوزاری گونجاو له‌به‌رده‌ستدا بی خه‌ته‌نه‌کردنی پیاوان به‌شیوه‌یه‌کی به‌رچاو

1. centers for disease control and prevention

شیاوتر ده بیت. تیچوو و بری تیچوو - کاریگه ری سی خه ته نه کردنی پیاوانی پیگه یشتوو وهک ده ستیوره دانیکی نه شته رگه ری به شیوه یه کی سه ره کی به مؤدیلی پیدانی خزمه تگوزاری و راده ی ناوچه یی تووشبوون به HIV به ستراوه ته وه. له تاقی کردنه وه په کدا که له کیلگه ی پرته قال (ئورینج فارم)¹ له باشووری نه فریقا نه نجام درا، ههر نه شته رگه ری به کی خه ته نه له نۆرینگه ی پزیشکی گشتی به ۴۷ دۆلار نه نجام ده درا. به به کارهینانی مؤدیلتیک که ریژه ی تووشبوون به نایدز له پیاوان له م پاریزگایه دا (25.6 له سه د) نشان ده دا، بۆ ههر هزار خه ته نه یه ک که له سه ر پیاوانی بالق و پیگه یشتوو نه نجام ده درئ، له ماوه ی بیست سالدا ریگری له تووشبوونی 308 حالت به نه خۆشی نایدز ده کری که ده کاته 2.4 ملیۆن دۆلار باشه که وتی په تی له که رتی خزمه تگوزاریی چاودیری ته ندروستی. تیچوو ی چاره سه ر بۆ ههر هه وکر دتیک بری 181 دۆلار بووه. توژیینه وه کانی دیکه پاش لیکچوو واندن له رووی بارو دۆخی گشتگیری، تیچوو ی ناوچه یی و چوارچپوه ی کاتی نه نجامی هاوشپوه یان وه ده ست هینا. نه گه ر نه نجامه پزیشکیه سه ره خۆ و بئ لاگیر بیانه نه نجام درا بی، خه ته نه ی پیاوان به به راورد له گهل ده ستیوره دانه پشگریه کانی دیکه له بواری ریگری کردن له گواسته وه ی تووشبوون به HIV له ولاتانی له حالی گه شه ده توانی ریکاریکی زۆر هه رزان و باش بیت (هه مان سه رچاوه).

حه میدره زا بادلی (1397) له توژیینه وه په کدا به ناویشانی "تأثیر بیولوژیک ختنه در پیشگیری از ایدز، اچ آی وی، و ویروس پاپیلوما" کاریگه ری بایؤلۆژیی خه ته نه له ریگری له فایرۆسی نایدز و نیچ نایفی و پاپیلۆما" ده نووسی: به گشتی یه که م خانه یه ک که به هو ی فایرۆسی نیچ نایفی یان نه خۆشیی نایدزه وه هه و ده کا نه و خانانه ن که پشمان ده وترئ لانگه رهانس. نه م خانانه به ریژه یه کی یه کجار زۆر له پیستی ناوچه ی نه ندانی زاوژیی خه ته نه نه کراوی که سی تووشبوو به فایرۆسی نایدزدا هه یه. له توژیینه وه تاقیگه ییه کانداهه که وتوه ریژه ی راکیشانی نه م فایرۆسه له ریگه ی توژییه لینجه ییه کانی پیستی ناوچه ی نه ندانی زاوژیی حه وت قات له زاره کی ملی مندالدانی نافرته تان (سپرفیکس) زیاتره. توژیی پیست نه و توژییه نه ستووره ی نیه که پیی ده وترئ کراتین که زیاتر له پیستی شوینه کانداهه یه، له بهر نه م هوکاره خانه کانی لانگه رهانس و خانه کانی دیکه ی سیسته می بهرگریی له ش به ناسانی خۆیان ده گه ییننه نه م ناوچه. بوونی ریژه یه کی

1. orange farm

زوری دهماره خوښییه کان له پېستی ناوچه‌ی خه‌ته‌نه و فریڼولومه‌که‌یدا، به هوی بوونی ریژه‌یه‌کی زوری ورده‌ده‌مار، له کاتی جووتبوونی سیکسیدا زور کهم خوښیان لئ دیت. ئەم برینه زور بچووکانه شوینتیکی باش بو چونه ژوره‌وه‌ی فایروسی ئیچ‌نای‌فین. له هۆکاره‌کانی دیکه که ده‌توانن بینه هوی ئەوه‌ی فایروسه‌که بچیته‌ ناو ئەم ناوچه برینی نه‌و نه‌خوښیانه‌ن که له ریځه‌ی سیکسه‌وه ده‌گوازرینه‌وه که فایروسه‌که به ناسانی ده‌چیته‌ ناو له‌شه‌وه. له‌م لیکولینه‌وه‌دا نه‌گه‌ری گواسته‌وه‌ی فایروس له نیوان ژنان و پیاوانی خه‌ته‌نه‌کراودا که‌متره. پیاوانی خه‌ته‌نه‌کراوی تووشبووی ئیچ‌نای‌فی، که ریژه‌ی load Viral 50 000 / < کوزپیان له میلیمتردا بووه هیچ کام له ژنایان پاش دوو سال تووشی ئیچ‌نای‌فی نه‌کرد. به‌لام له به‌رامبه‌ردا، ئەو پیاوانه‌ی تووشی نایدز بوون و خه‌ته‌نه‌یان نه‌کردبوو، له ماوه‌ی دوو سالدا ۲۶ ژیان له کۆی ۱۴۷ ژن تووشی نایدز کردبوون. له‌و هاوسه‌رانه‌ی که پیاوان تووشی ئیچ‌نای‌فی ببوون، خه‌ته‌نه‌ ریژه‌ی تووشبوونی ژنه‌کان به ئیچ‌نای‌فی بو 40 له سه‌د دابه‌زاندبوو. ئەم توژینه‌وه به‌راورد به‌ توژینه‌وه‌ی پیشوو کاریگه‌ریی خه‌ته‌نه‌کردنی که‌متر نشان داوه. پیاوانی خه‌ته‌نه‌کراو نه‌گه‌ری تووشبوویان به فایروسی پایلوما HPV زور که‌متره.

له ناو کاره‌ توژینه‌وه‌یه‌کانی دیکه‌دا ده‌توانین ناماژه به‌ توژینه‌وه‌کانی دوپل و هاوکارانی (2010) بکه‌ین که خه‌ته‌نه‌کردنی پیاوان وه‌ک یه‌ک‌یک له‌ ستراتیژییه جیهانییه‌کان بو ریځه‌ی کردن له‌ گواسته‌وه‌ی فایروسی نایدز و ئیچ‌نای‌فی لیک داوه‌ته‌وه و له‌م رووه‌وه‌ چهن‌دین وتاری په‌یوه‌ندیاریان تاوتوی کردوو. ئەوان به‌ مه‌به‌ستی ده‌ست‌نیشان‌کردنی بابه‌ته‌کانی ئیستا که‌ باس له‌ بابه‌تی ئیچ‌نای‌فی و خه‌ته‌نه‌کردنی پیاوان ده‌که‌ن، له‌ میدل‌این‌گه‌ران و ئەو داتا‌یانه‌ی که له‌م بابه‌تانه‌دا به‌ده‌ست هاتوون پندا‌چوونه‌وه‌یان بو کرا و کورت کرانه‌وه. دوزینه‌وه‌کانی سی‌تاقی‌کردنه‌وه‌ی هه‌ره‌مه‌کیی شایه‌ت‌دار ده‌ریان‌خست که خه‌ته‌نه‌کردنی پیاوانی گه‌وره‌سال‌را‌ده‌ی تووشبوون به ئیچ‌نای‌فی هه‌تا ریژه‌ی 5060 له‌ سه‌د که‌م ده‌کاته‌وه و پیناچی خه‌ته‌نه‌کردنی پیاوان کاریگه‌ریی نه‌رینی له‌ سه‌ر کارکردی سیکسی ئەوان داناب و مؤدیل‌سازی نابووری و په‌تازانی (ئیبیدیمیلوژیک) ناماژه‌ به‌وه‌ ده‌کا که خه‌ته‌نه‌ ده‌توانی به‌ شیوه‌ی هیزه‌کی و په‌نگراو بو ریځه‌ی له‌ گواسته‌وه‌ی فایروسی ئیچ‌نای‌فی ریکاریکی که‌م‌تیچوو و کاریگه‌ر بیت و له‌ کۆتاییدا پینشیار کرابوو که ئەو کلینیکانه‌ی که‌ خزمه‌ت‌گوزاریی که‌م‌تیچوو و به‌ کوالیتی به‌رز و بی‌مه‌ترسی بو خه‌ته‌نه‌کردنی پیاوانی گه‌وره‌سال‌پنشه‌ش ده‌که‌ن ده‌بی

وهك به شپك له پرۆسهی گشتگیری ریگری له ئیچ ئای فی لهو ناوچانهی که ریژهی تووشبوونیان زۆره، پیشکەشی هه مووان بکریت.

ریگری له تووشبوونی پیاوان به شیرپهنجهی کوئه ندامی زاوژی

سه بارهت به په یوه ندی نیوان خه ته نه کردنی پیاوان و نه گهری تووشبوونیان به شیرپهنجهی نه ندامی زاوژی چه ن دین بۆچوون له نارادایه و لیکۆلینه وهش کراوه. ریگخراوی ته ندروستی جیهانی به پشتبهستن بهو لیکۆلینه وانهی که له هه مریکا نه نجام دراوان و به گویرهی به لگهی باوه ریگراو، دانی به وهدا ناوه که خه ته نه کردنی پیاو نه گهری تووشبوون به شیرپهنجهی نه ندامی زاوژی پیاو که م ده کاته وه. هه ن دیکیان له وه زیاتر تیپه ریون و شیرپهنجهی نه ندامی زاوژی پیاویان به تاکه شیرپهنجهی که ناو بردووه که شیاوی ریگری لیکردنه. نه نجامدانی خه ته نه له کاتی کۆرپهیی و شیره خۆریدا به دلناییه وه ریگری له شیرپهنجهی نه ندامی زاوژی کورپان ده کات. نهو فاکته ره ی که کاریگه ری له سه ره ه ل دانی نه م شیرپهنجه داده نی فایرۆسی پاپیلۆمای جۆری ۱۶ و ۱۸، که له ریژه یان له به ریستی کوئه ندامی زاوژی خه ته نه نه کراواد له حاله ته خه ته نه کراوه کان زۆر زیاتره (نه ربای، 1379 ی هه تاوی).

له روانگهی داکوکیکارانی خه ته نه باشتزین ته مهن بۆ خه ته نه کردن ته مهنی کۆرپه ییه و له روانگهی نه وان وه گرینگترین سووده کانی خه ته نه بریتیه له ریگربوونی خه ته نه له هه مبه ره هه وکردنی بۆری میز و زیانه لاوه کییه مه ترسیداره کانی و شیرپهنجهی نه ندامی زاوژی پیاو. به پنی بۆچوونی باوه ردارانی خه ته نه، هه چ مندا ل له ته مهنی که متردا خه ته نه بکری سوودی زیاتری ده بیت. له سه ره بنه مای نه مهش سه لمیتره وه که ته نها یه ک شیرپهنجه به دلناییه وه ریگری لی ده کری، نهویش شیرپهنجهی نه ندامی زاوژی کورانه که به خه ته نه کردنی پیشه وخته (تافی کۆرپهیی) به دهست دیت. نهو زیانه لاوه کییه نهی که به هۆی خه ته نه کردنه وه دروست ده بن (خوینبه ربوون، هه وکردنی شوینی برین، ته سکبوونه وهی مییا) به هه ل بژاردنی شیوازی گونجاو و گرینگیدانی پنیوست له کاتی نه شته رگه ری و دوا ی نه شته رگه رییه که له زۆربه ی حاله ته کانداه توانین ریگریان لی بکه ین، به تاییهت به به کارهینانی شیوازی پلاستییل، و له نه گه ری روودانی زیانی لاوه کیشدا، نهوه چاره سه ریکی ناسان و هه رزانه (هه مان سه رچاوه).

سه بارهت به تووشبوون به شیرپهنجهی نه ندامی زاوژی پنیوسته ناوړ له چه ند خالییک بدینه وه: نه گه ری تووشبوون به م جۆره تاییه ته ی شیرپهنجه چه نه؟ نایا خه ته نه کردن تاکه

رېگا بۆرېگری کردن له پروودانی شیرپه نجهی کۆنه ندامی زاوژییه؟ هه ندیک له توژیینه وه کان لیکۆلینه وه بیان له سه ر نه گه ری پروودانی شیرپه نجه و راده ی خه ته نه کردنی پیویست و به پیی گیرانه وه به ک به راورد کردنی ئابووریی ئه م بابه ته کردوه. توژیینه وه به ک ده ریخستوه که پیویسته ۹۰۹ خه ته نه بکری بۆ ئه وهی رېگری له ۱ حاله تی شیرپه نجهی ئه ندامی زاوژیی پیاو بکری، توژیینه وه به کی تر ئه م گرینگییه ی زیاد کردوه و ئیدعای ئه وه ده کا که بۆ هه ر ۳۲۲ هه زار خه ته نه کردن له ته مه نی کۆرپه بیدا سالانه رېگری له ۱ حاله تی شیرپه نجهی ئه ندامی زاوژیی پیاو ده کریت. بېگومان پیویسته له بیرمان نه چی که خه ته نه کردن سوودی دیکه شی هه یه، بۆ نمونه پیاوانی خه ته نه کراو له چاو پیاوانی خه ته نه کراو که متر تووشی فایرۆسی پاپیلۆمای مرقوبی ئه ندامی زاوژیی ده بن که ئه مه ش خۆی ده توانی هۆکاریک بۆ که مېونه وهی نه گه ری پروودانی شیرپه نجهی ئه ندامی زاوژیی پیاو سه یر بکریت. کریستیان جه لیس¹ (1978)، کاردیۆلۆژیست پتی وایه ریژه ی مه رگی سالانه ی به هۆی خه ته نه کردنه وه زیاتر له ژماره ی مه رگی به هۆی شیرپه نجهی ئه ندامی زاوژیی پیاوه. ئه نجمه نی نه خۆشییه کانی مندالان له ولاتی ئه مریکاش، به لیکدانه وهی که مېونه وهی ریژه ی تووشبووانی ئه م جوړه شیرپه نجه له سه ر ئاستی هه ر دوو ولاتی ئه مریکا و دانیمارک، وه ک دوو ولات که ریژه ی خه ته نه کردن تیئاندا به ریز زۆر و که مه، پیمان وایه ئه م که مېونه وهی ژماره ی تووشبووانی شیرپه نجهی کۆنه ندامی زاوژیی پیاو به به کاره یینانی خه ته نه پروون ناکریته وه، به لکوو هۆکاره کۆمه لایه تی و ئابوورییه کانی گه شه وه کوو کاریگه ری خوه ته ندروستییه کان، رۆلکیکی به رچاویان له که م کردنه وهی ریژه ی پروودانی ئه م جوړه شیرپه نجه دا هه بووه. ئه گه ر ئیمه باوه رمان به کاردای لابرندی به ریپتست له ژیر ناوی خه ته نه بۆرېگری کردن له شیرپه نجهی ئه ندامی زاوژیی پیاو هه یی، که به پیی وته ی کۆمه لگه ی تووشبووانی شیرپه نجهی ئه مریکا ته نها 1 له 100 هه زار که س تووشی ده بن (که متر له 1 له سه د)، وادیاره ئه و بېرۆکه ش ده توانین لیک بدینه وه که ژنانیش دوا ی ماوه ی دووگیانی مه مکیان ده پر نه وه بۆ ئه وهی رېگری له تووشبوونی شیرپه نجهی مه مک بکه ن، چونکه به پیی راپۆرتی هه مان رېکخراوه ریژه ی تووشبوون به م شیرپه نجه له ناو ژنانی ئه مریکا دا زۆر زیاتره و نزیکه ی 1 له هه ر ۸ که سه، واته نزیکه ی ۱۲ له سه د (دارابی، ۲۰۱۷).

مارگریت سوّمەرڤیل¹ ئەم بابەتە زیاتر شی دەکاتەووە و دەڵێ: "ئەگەرچی ئیمە لە بیرۆکەى لابردنى مەمكى كچان بۆ رپڤگرى كردن لە شیرپەنجەى مەمک تووشى شوک دەبین و دەترسین، بەلام بەرامبەر بە بیرۆکەى لابردنى بەرپييست بۆ رپڤگرى كردن لە شیرپەنجەى ئەندامى زاوژي پياو و نایدز بە دەگمەن کاردانەووەمان دەبیت. هۆکارى ئەمەش بە ئاسانى دەردەکەوێ: مەمک پرپایەخە؛ لابردنى مەمكى ئافرەتان بە زەبريکى قورس دەبينين که لە ئافرەتان دەووەشپنرئ، بەلام خەتەنەکردنى پيستی نووکی سیرەتمان پي گرينگ نیه. لە راستیدا هەندیک جار بە بي بايەخ لئى دەروانين، وه ک چۆن له وشەدا پي دەلپين پيس و بي هەست و ناپاک. لە حالیکدا هەر دووکیان بەشیکى سروشتي جەستەى مرؤفن و جگە لە کارداى سیکسى کارداى دیکەشيان هەیه (هەمان).

خالیکى گرینگی دیکە که دەتوانين له وهلامى ئەم بەراوردکاریه ناماژەى پي بکهين، کارکردى ئەندامەکانى جەستەیه. ئەگەر لە پروانگەى رەخنەگرانهى لایەنگران و هەلسوورپاوانى مافی ژنانەووە لە هەندیک ریکلام و زنجیره تەلهفزیوونى و بابەتى وانەکان و هتد بکۆلینەووە، تیدەگەین که یه کینک لەو حالەتانه پروانينى ئۆبژەناسایانه بۆ ژن بەتایهت جەستەى ژنە که هەندیک جار پینگەى ژنان هەتا ئاستى فاکتەرېک بۆ تیرکردنى ئارەزوووە سیکسیهەکانى پیاوان دادەبەزپیت. هەر بۆیە ویناکردنى ژنیکى بى مەمكى زۆر پى ناخۆشه. بەلام لە لایەكى ترهه کارداى گرینگی ئەندامى زاوژي پياو بۆ زاوژي کردنه. لە ئەنجامدا ئۆرگازمى پیاوان زۆر گرینگ دەبیت. لەم پروووە دەبى بلپين ئەگەر پیکهاتەى ئەندامى زاوژي پياو وه ک خۆى بمپینتەووە و پیاوان بتوانن بە ئاوهاتنهووە ئۆرگازم بەئەزموون بکهن، نەشتهرگەرى بۆ ئەندامى زاوژي پياو (بە خەتەنەشەووە) لە بەرچاودەگیریت. لەم پیکهاتەدا ئۆرگازمى پياو بۆ زاوژي پنيويستە و نيشانهەى تۆواوه بان شاووته، شتيك که نهک هەر نيشانهیهكى دەرەكى بۆ ئافرەتان تیدا نیه، بەلکوو لە زاوژیدا رۆلێكى لاوهكى دەگیریت (بیل، ۲۰۰۵).

یاسەمەن کەریم نژاد و موزگان مونتەزریان (1398ی هەتاوی) لە لیکۆلینەووەیه کدا لە ژیر ناوی "بررسی تأثیر فواید ختنه نوزادی" (لیکدانەووەى کاریگەریهەکانى خەتەنەى کۆرپەیی) دەنووسى: دۆزینەووەکان ناماژە بهووە دەکەن که ئەگەر له کاتى کۆرپه پيدا خەتەنە ئەنجام بدرئ بۆ رپڤگرى كردن لە شیرپەنجەى کۆنەندامى زاوژي چاکە.

1. Margaret Somerville

ریگری له هه وکردنی بۆری میزکردن

هه وکردنی کۆئه ندامی میز¹ به کیک دیکه له و نه خۆشیا نه به که به هۆی په یوه نندیه که ی له گه ل خه ته نه کردنی پیاوان گرینگیه کی زۆری پی دراوه. ئەم جۆره هه وکردنه به کیک له هه وکردنه باوه کانی مندالانه که به هۆی هه ستیاری گورچيله له هه ره ته کۆر په ییدا و هه ستیاریه که ی له هه مبه ر هه وکردن ده بیته هۆی تیکچوونی گورچيله، به رزبوونه وهی زه ختی خوین، سپیتی سیمیا به هۆی هه وکردنی میز و په له ی گورچيله (سکار) و له کار که وه تی در پ خایه نی گورچيله. ئەم جۆره زیان و لیکه وتانه زیاتر له کاتی شیره خۆریدا روو ده دن. هه ر چه نده هه وکردنی بۆری میز له کچاندا زیاتر له هی کورانه، به لام له سه ره تای شیره خۆرییدا زیاتر له ناو کوراندا روو ده دات. نزیکه ی ۱ له سه د یان ۲ له سه دی کوران هه تا ته مه نی ده سالان تووشی هه وکردنی بۆری میز ده بن. شیکاریی ئەنجامی ۹ تاقی کردنه وهی کلینیکی در یخستوه که له سالی یه که می ته مه ندا هه وکردنی کۆئه ندامی میز له کورانی خه ته نه نه کراودا ۱۰۰ هینده زیاتر له کورانی خه ته نه کراوه و ئەگه ری وه رگرتیان له نه خۆشخانه ۱۸ قات زیاتره (نيسماعیلی و نه حمه دنیا، ۲۰۱۴).

سه بارت به چۆنیه تی کار یگه ری خه ته نه له سه ر ئەگه ری که م کردنه وهی تووشبوون به هه وکردنی بۆری میز ده بی بلین له به ر ئەوهی که ژینگه ی ناوه وهی به ریست گه رم و شیداره، ئەوا ده بیته هۆی به رگری و زۆربوونی پاتۆژینه کان²، ره وتیک که به هۆی زمی ناستی ته ندر وستیه وه خیرا تر ده بیته وه. بۆ نمونه ده رکه وتوه که کۆر په خه ته نه نه کراوه کان زیاتر له بۆری میز و شوینی حال³ دا تووشی کلۆنیزاسیۆنه ئۆرگانیزمه کانی ئۆرۆپاتۆژینیک⁴ وه کوو ئیشریشیاکۆلی⁵ ده بنه وه، بابه تیک که وا ده کا باکتیریا ئۆرۆپاتۆژینیک بنووسین به رووکاری لینجه یی ناوه وهی به ریست، که به پینچه وانه ی رووی ده ره وهی به ریست کراتینیز ناییت (WHO, 2007). ئەنجمه نی نه خۆشیه کانی مندالانی ئەمریکاش له روون کردنه وهی ئەم بابه ته دا ده لی زیادبوونی کلۆنیزاسیۆن باکتیریه کانی بۆری میز⁶، هه ر خۆیان هۆکاری مه ترسی بۆ هه وکردنی کۆئه ندامی میزن. پتویسته نامازه به وه بکری که له ماوهی شه ش مانگی یه که می ژياندا، ئۆرگانیزمه ئۆرۆپاتۆژینیکیه کان له ده وری بۆری میز له دانی کۆر په ی خه ته نه نه کراوه له چاو کورانی

1. urinary tract infection (UTI)
2. pathogens
3. uropathogenic
4. escherichia coli
5. periurethral area
6. periurethral bacterial

خه ته نه کراو زیاتره. ئەم کۆلۆنیزاسیۆنه له هەر دوو گروپه کهدا [خه ته نه کراو و خه ته نه نه کراو] دواى شهش مانگ کهم ده بیته وه (هه مان). ههروهها لیکۆلینه وه کان یارمه تیی پشتراست کردنه وهی ئەم ئیدعا یه بیان کرد. بۆ نمونه شیکاریی ئەنجامی ۹ تاقی کردنه وهی کلینیکی پیشانی داوه که له سالی یه که می ته مه ندا راده ی هه وکردنی بۆری میز له کورانی خه ته نه کراودا دوازه قات له کورانی خه ته نه نه کراو زیاتره. له توێژینه وه یه کی دیکه دا ده رکهوت که تیچووی چاره سه هری هه وکردنی کۆئه ندامی میز له کورانی خه ته نه نه کراودا ۱۰۰ ئەوه ندە ی کورانی خه ته نه نه کراوه و ئەگه ری خه وان دنیان له نه خۆشخانه ۱۸ هینده زیاتره. که واته پنده چی لابرندی به رپنست کهم کردنه وهی رپژه ی هه وکردنی میز له کورانی لی بکه وپته وه. سه وده کانی خه ته نه له مندالانی کوردا که رووبه رووی کیشه ی ئانا تو میکی وه کوو گه رانه وهی میز یان هه وکردنی به رده وهامی کۆئه ندامی میز ده بنه وه زیاد ده بیت (فه ره وودی، 1392).

هه لبه ت هه ندیک له لیکۆلینه وه کانیش جوړیک له خه ته نه کردنیان وه ک هۆکار یکی کار یگه ر بۆ روودانی هه وکردنی کۆئه ندامی میز ناساندووه. له هه ندیک له لیکۆلینه وه کاندان به ودا نراوه که ئەگه ری هه وکردنی کۆئه ندامی میز له ئیسراییل به هۆی ئەو خه ته نه کردانه ی که له لایه ن مۆه یله نه ریتییبه کانه وه ئەنجام ده درین زیاتر له و خه ته نه نه یه که له لایه ن پزیشکانی نه شته رگه ریه وه ئەنجام ده دریت. خالیکی دیکه که سه رنجمان بۆ روودانی ئەم جوړه هه وکردنه که به هۆی خه ته نه یه راده کیشی بابه تیکه که که متر باسی لی کراوه؛ واته کۆمه لیک لیکۆلینه وهی سه رنجراکیش که روانگه جیاوازیان سه باره ت به په یوه ندیی نیوان خه ته نه و هه وکردنی کۆئه ندامی میز خسته ته روو. مندالان له چاو گه ورساله کان کاردانه وهی فیزیۆلۆژی به هیز تر یان بۆ نازار هه یه. خه ته نه کردنی کوران نازاریکی قورس، ئەزمونیکی ناخۆش، زه بر به خس و تاقه ت پرووکین به سه ر مندالی خه ته نه کراودا ده سه پنییت. جگه له مانه، خه ته نه ده توانی سه رچه شنی خه وی مندال تیک بدا و دابرا نی مندال له جیهانی ده ورو به ری، له وان هس تیک چوونی خواردنی شیر ی دایکی لی بکه وپته وه. ههروهها به لگه له و کۆرپانه هه یه که دواى خه ته نه کران توانای مژینی مه مکی دایکیان له ده ست داوه. ئەمه کاتیک گرینگ ده بی که بۆمان ده ر بکه وئی که باکتریاکانی ئیشیریا کۆلیی ناو گوو (پسای) باوترین هۆکاری ئیئیۆلۆژیک¹ بۆ هه وکردنی بۆری میزی له ناو مندالان و کۆرپه کانه که زبانی لاوه کی نیسه. شیر ی مرؤف

تولیگوساکاریدی (oligosaccharides) تیدایه که له گه‌ل میزکردنی کورپه‌دا له له‌ش ده‌چیته دهره‌وه و لکاندنی ئیشیریاکولی به شانه‌کانی کژنه‌ندامی میز له ناو ده‌بات. هه‌روه‌ها زانایانی ئیتالی و تویتزه‌رانی سویدی ئەم کاردا پاریزه‌رییه‌ی خواردنی شیرى دایکیان پشتراست کردوو. به‌لام خواردنی شیرى دایک نه‌ته‌نها له کوران، به‌لکوو له کچانیشدا، که نه‌گه‌ری تووشبوونیان به هه‌وکردنی بۆری میز چوار هینده زیاتر له کوران، نه‌گه‌ری تووشبوون به هه‌وکردنی بۆری میز کهم ده‌کاته‌وه. له نه‌نجامدا هه‌ندیک کهس خه‌ته‌نه‌یان به به‌راورد له‌گه‌ل خواردنی شیرى دایک وه‌ک رینگه‌یه‌کی نه‌شیاو بۆ رینگری کردن له هه‌وکردنی بۆری میز ناساند (NOCIRC، 2002).

محهمه‌د ئیسماعیلی (1387) له لیکۆلینه‌وه‌یه‌کدا کاریگه‌ریی خه‌ته‌نه‌ی له رینگری کردن له هه‌وکردنی کژنه‌ندامی میز له کورانی خوار ته‌مه‌ن شه‌ش سال و دیاری کردن ته‌مه‌نی گونجاو بۆ خه‌ته‌نه‌کردن تاوتوی کردوو. هه‌وکردنی بۆری میز به هۆی هه‌وکردنی باکتیریا له‌وه له ناو منداڵاندا باوه و ده‌توانی زیانی گورچيله، به‌تایه‌ت له تافی شیره‌خۆری لی بکه‌ویته‌وه. له سه‌ره‌تای شیره‌خۆریدا هه‌وکردنی میز له کوراندا زیاتر له هی کچانه. لینجی به‌ریست شوینی کۆلۆنیزاسیۆنی ئەو به‌کتیریا نه‌یه‌که ده‌بنه هۆی هه‌وکردنی بۆری میز. له‌م تویتزه‌یه‌وه‌دا به شپۆه‌یه‌کی داها‌تووینیانه، له ماوه‌ی سه‌وت سالدا 166 کورپی خه‌ته‌نه‌نکه‌راوی خوار ته‌مه‌نی شه‌ش سال تووشی هه‌وکردنی بۆری میز بوون، که ئەم 166 کورپه‌ خه‌ته‌نه‌نکه‌راوه له شروقه‌ی حاله‌ته‌کاندا، پشکنینی فیزیایی، سۆنۆگرافی کژنه‌ندامی میز و سیستۆگرافی دۆزینه‌وه‌یه‌کیان نه‌بوو که له به‌رژه‌وه‌ندیی ئانۆمالی میز بی، به سه‌ر دوو گروپدا دابه‌ش کرابوون. گروپی ئەلف له 79 منداڵ له مه‌ودای ته‌مه‌نی 2 مانگ تا پینج سال و نیوپیک هاتبوو (3.1 + 11.3 مانگ) ده‌ستبه‌جی دوا‌ی چاره‌سه‌ری هه‌وکردنی میز خه‌ته‌نه‌کران و بۆ ماوه‌ی شه‌ش مانگ به نه‌نجامدانی پشکنینی میز (U/A) و کینلگه‌ی میز (U/C) هه‌ر یه‌که‌یان بۆ دوو مانگ به‌دوادا‌چوونیان بۆ کرا. گروپی ب له 87 منداڵ له مه‌ودای ته‌مه‌نی چل رۆژ هه‌تا پینج سال و نیوپیک هاتبوو (3.4 + 12.1 مانگ) له دوا‌ی چاره‌سه‌ری هه‌وکردنی میز بۆ ماوه‌ی شه‌ش مانگ به نه‌نجامدانی U/A و U/C هه‌ر یه‌ک بۆ دوو مانگ به‌دوادا‌چوونیان بۆ کرا و پاشان خه‌ته‌نه‌کران و بۆ ماوه‌ی شه‌ش مانگ دوا‌ی خه‌ته‌نه‌کردن هه‌ر به‌م شپۆه پشکنینیان بۆ کرا. به گۆیه‌ی لیکه‌وته‌کانی ئەم تویتزه‌یه‌وه ئیدعای ئەوه ده‌کری که باوترین ته‌مه‌نی هه‌وکردنی بۆری میز له کوراندا ته‌مه‌نی شیره‌خۆرییه (3.2+ - 11.7 مانگ).

لەم تووژینە وەدا، 2 حالەتی هەوکردنی بۆریی میز لە گروپی ئەلفدا (خەتەنە کراو) بینرا و لە گروپی ب لە شەش مانگی پیش خەتەنە، 12 حالەتی هەوکردنی میز بینراوه، شەش مانگی دواى خەتەنە کردن، 1 حالەتی هەوکردنی میز بینراوه. کە پەتەکانی هەوکردنی میز لە گروپی ئەلف (شەش مانگی دواى خەتەنە کردن) و گروپی ب (شەش مانگی پیش خەتەنە کردن) بەراورد کران جیاوازییەکی ماناداریان هەبوو ($p = 0.009$). لە گروپی ب، پرودانی هەوکردنی میز لە شەش مانگی پیش خەتەنە کردن لە گەل شەش مانگی دواى خەتەنە کردن بەراورد کرا و جیاوازییەکی مانادار بوو ($p < 0.001$). لە کۆتاییدا محەمەد ئیسماعیلی گەیشتە ئەو ئەنجامەى کە دەبێ بە زووترین کات لە قۇناعی کۆرپەیدا کوربان خەتەنە بکەین بۆ ئەوەی رێگری لە تەشەنەسەندنی هەوکردنی بۆریی میز لە شیرەخۆرەکان و زیانە لاوەکیە گرینگەکانی بکەین. بە لەبەرچاوترتی رۆلی خەتەنە لە پیشگیری لە هەوکردنی بۆریی میز ناوبرا و پشینیاری داوه کە ئەو کوربانەى خەتەنە نە کراون و جارێک بۆریی میزیان هەوی کردۆتەوه و لە دۆسیە و پشکینی جەستەیی و سۆنۆگرافی کۆتەندامی میزدا ئەنجامیکیان بە قازانجی ئانۆمالی یان ناتەواوی کۆتەندامی میز نەدۆزراوه تەوه، باشتەر وایە خەتەنە بکرین و بە ئەنجامدانی پشکینی تەواو و کیلانندی میز بەدواداچوونیان بۆ بکریت.

هەر وەها ئەمیر هوشەنگ ئەربابی (1379) لە لیکۆڵینەوه یە کەدا سوود و زیانە لاوەکیەکانی خەتەنە کردن کۆرپەى بە شیوازی پلاستییل تاوتووی کردوو. لەم لیکۆڵینەوه دا 4700 حالەتی خەتەنە کردنی بە پلاستییلیان پشکینیوه کە بۆ ماوهی حەوت سالی (لە سالی 1370 تا 1377ی هەتاوی) لە نەخۆشخانەى مندالبوونی شەهید ئەکبەرئابادی لە تاران ئەنجام دراون. ئەنجامە گشتییەکان ئەوه دەردەخا کە باشتەرین تەمەن بۆ خەتەنە کردن تەمەنی کۆرپەییە و گرینگترین سوودە سەلمینراوهکانی بریتییە لە رۆلی رێگرانی خەتەنە لە هەوکردنی بۆریی میز (وزیانە لاوەکیە مەترسیدارەکانی) و شیرپەنجەى ئەندامی زاوژیی پایا. بە پێی بەلگەکان، هەتا مندالی تەمەنی بچووکتەدا خەتەنە بکری، سوودەکانی زیاترە. بە پشتبەستن بەم بابەتە ئەوه سەلمینراوه کە تەنها یەک شیرپەنجە بە دنیاییهوه شیواى چارەسەرە کە ئەویش شیرپەنجەى ئەندامی زاوژیی پایاوه کە رەنگە بە خەتەنە کردنی پیشووخەتە (تافی کۆرپەیی) رێگری لەم جۆرە شیرپەنجە بکریت.

کاردا کۆمه لایه تییه کانی خه ته نه قبوول کردنی نایینی و نه ته وه یی

سه ره پای ئه و باوه رانه ی که له هه موو قوناغه کانی میژوودا هۆکاری به رده و امبوونی خه ته نه بوون، به لام نابی رۆلی گرینگ و ته وه ری ئه م کاره له ناوه نایینه ئیبراهیمییه کاندای پشنگوی بخه بن. هه ره وها لیکۆلینه وه په یوه نیدیاره کانیش جه ختیان له وه کردوه ته وه که گرینگترین هۆکار بۆ نه جامدانی خه ته نه له ناو شوئیکه وتووای و به رده و امبوونی خه ته نه، کتیبی پیروژ بووه. بۆیه به بی ره چاو کردنی پاشخانی نایینی خه ته نه شی کردنه وه ی ئه م نهریته له پپچه لپپچی میژوودا شیواو نابی، به تایهت ته وه ی که ئه م نهریته له ناو هه ندیک له شوئیکه وتووای نایینه ئیبراهیمییه کان، له وانهش گروپی گه وه ی جووله که و موسلمانان، وه ک یه کیک له مهرجه سه ره کییه کان بۆ قبوول کران له ناو نایین له قه له م ده دریت.

له گه شتی سیفری نافراندندا هاتوه: "خودا به ئیبراهیمی فه رموو تو و رۆله کانت و نه وه کانی دواییت نه رکی سه رشانتانه که به لینی من جیه جی بکه ن. ده بی هه موو پیاوان و کوپراتان خه ته نه بکرین بۆ ته وه ی پشان بدن که په یمانی منیان قبوول کردوه. هه ر کوپیکی هه شت رۆژه ده بی خه ته نه بکریت. ئه م یاسایه پیاوی خانه زاد¹ و به زیپرکردراویش ده گریته وه. پیوسته هه موو که سپک خه ته نه بکرئ و ئه م نیشانهش په یمانی هه مپشه یی منه له سه ر جهسته تان. هه ر که سپک نه یه وه ی خه ته نه بکرئ، ده بی له هۆز و گه لی خو ی وه در بنرئ، چونکه په یمانی منی شکاندوه (په یمانی کۆن، ۲۰۱۹: ۲۲). ئه م نهریته لای ئیسراییلییه کان ئه وه نده گرینگ بووه که "خه ته نه کران" بوو به سیفه تیکی دیاریکراو بۆ ئیمانداران که ئه وان ی له بیباوه ران جیا کرده وه (قرایمی، 1380).

به لام ئه نجامی خه ته نه نه کرانی ئه و که سانه ی که سه ر پیچی له به لین و په یمانی خودا ده که ن باهه تیکه که له به لینی کۆندا تاوتوی کراوه. گرینگی خه ته نه له ته وراتدا هه تا ئه و راده یه که له کتیبی به لینی کۆندا که سان و نه ته وه ناجوله که کان به "خه ته نه نه کراو" و "گلاو" ناو ده برین و خوداش فه رمان به ئیبراهیم ده دا که خه ته نه نه کراوه کان له خۆی بتارییت. خه ته نه نه کراو له ته وراتدا به که سائیک ناسراون که له رووی شه رعییه وه پاک نین. جووله که کان به پیی رپساکانی شه ریعه تی خو یان به ریستیان به گلاو و ناپاک ده زانن و که سینکی ناوا بۆی نییه له جیژن و رپوره سمه کاندای به شداری بنوئینی، رپگیه ی پی

1- مندالیک که له مالی خه لک له دایک بووه.

نادهن بچیته شوینه پیرۆزه‌کان و هاوسه‌رگیری له‌گه‌ل ئەم کهسه به حه‌رام ده‌زانن. (سه‌عیدی، 1390 ی هه‌تاوی)، وه‌ک سه‌عیدی پیتی وایه جووله‌که‌کان خه‌ته‌نه به نیشانه‌ی جیا‌کردنه‌وی ئیسراییلییه‌کان و په‌یمانی ئیوان خودا و وه‌چه‌ی ئیبراهیم ده‌زانن و پیتی ده‌لێن "بیریت میلا" واته په‌یمانی لێپراوه.

راسته خه‌ته‌نه‌کردن له ناو ئایینی مه‌سیحیدا به ته‌واوی قبول نه‌کراوه، به‌لام له‌چه‌ند لقی قبول‌کراوی مه‌سیحیدا هێمای ده‌روه‌ستبوونی تاک به‌ ئایینه، وه‌کوو چۆن مه‌سیحیه‌کانی که‌نسه‌ی نۆمیا له‌ کینیا خه‌ته‌نه‌کران به‌یه‌کیک له‌ بژیره‌کانی ئەندا‌میتی له‌م کلێسایه‌ ده‌زانن. پرسی بنه‌رته‌ی و سه‌ره‌کی مه‌سیحیه‌ به‌ په‌چه‌له‌ک جووله‌که‌کان رزگار‌بوونی مه‌سیحیه‌ نا‌جووله‌که‌کان نه‌بوو، به‌لکوو با‌به‌ته‌که‌ نه‌وه‌ بوو که‌ به‌ بۆ‌چوونی ئەوان خه‌ته‌نه‌ پتوه‌ریک بۆ په‌یوه‌کردنی رێسا ئایینییه‌کان بوو و نا‌جووله‌که‌کان بۆ رزگار‌بوون ده‌با شه‌ریعه‌تی مووسایان جیه‌جی بک‌ردایه. ده‌روه‌ستی و پا‌به‌ند‌بوون به‌ فه‌رمانه‌ ئایینییه‌کان و نۆر‌مه‌ کۆمه‌لایه‌تی و فه‌ر‌هه‌نگیه‌کان یه‌که‌مین و گرینگ‌ترین پا‌لنه‌ر و هۆ‌کاری به‌رده‌وامی خه‌ته‌نه‌ له‌ ئیران بووه. له‌گه‌ل هاتنی ئیسلام بۆ ئیران و خێرای په‌ره‌سه‌ندنی ئەم ئایینه، خیرا کۆمه‌لگای ئیران تیه‌ه‌ل‌کیشی بنه‌ما و بیر و با‌وه‌ره ئیسلامیه‌کان بوو (هه‌مان).

ئهو با‌وه‌ره‌ی که‌ خه‌ته‌نه‌ ته‌نیا ک‌رده‌وه‌یه‌کی نه‌ریتی راب‌ردووان نییه، به‌لکوو مه‌ر‌جیکی خودایی بۆ مو‌سل‌مانان و جووله‌که‌کان بووه، هه‌ندی نا‌کوکی له‌ چۆنه‌تی بیر‌کردنه‌وه‌ له‌ مه‌ر‌ خه‌ته‌نه‌ی پیا‌وان و ژنانی دروست ک‌ردووه و ئەمه‌ وه‌بیر دینیته‌وه‌ که‌ با‌وه‌ری ئایینی زیاتر له‌ نه‌ریت و فه‌ر‌هه‌نگه‌کان هۆ‌کاری مانه‌وه‌ی ئەم نه‌شته‌رگه‌رییه‌ بووه، چونکه‌ ئایین بۆ پتو‌یستیه‌کان سه‌ر‌چا‌وه‌یه‌کی هه‌میشه‌یه‌ و هیوادار‌بوون به‌ خودا ریشه‌ی ک‌رداره‌کانیه‌تی. به‌لام له‌ لایه‌کی دیکه‌وه‌ با‌به‌ته‌ فه‌ر‌هه‌نگی و که‌لتوورییه‌کان ته‌نیا پيشانده‌ری چه‌مکه‌ باشه‌ کاتییه‌کانن. بۆیه‌ گرینگیدان به‌ ره‌گ و ریشه‌ی ئایینی نه‌شته‌رگه‌ری خه‌ته‌نه‌ ده‌توانی تیه‌گه‌یشتنی هه‌ر‌چی باشتر و گرینگ‌ی و هۆ‌کاره‌کانی مانه‌وه‌ی خه‌ته‌نه‌ی لی بکه‌و‌یته‌وه.

ئه‌گه‌ر‌چی ئەمانه‌ و‌لامی هۆ‌کاره‌ موم‌کینه‌کانی به‌ده‌رونی‌بوونی خه‌ته‌نه‌ وه‌ک با‌به‌تیک‌ی پتو‌یستی دینی له‌ ئیسلام نین. شپینگلیز له‌ شو‌ئینیک‌دا ده‌لی: "ئهو که‌سه‌ی زۆر با‌سی نێژاد بکا، پيشانده‌ری ئەوه‌یه‌ که‌ ئەو که‌سه‌ ئیتر نێژادی نییه". ده‌توانین دژی بووه‌ستینه‌وه‌ و بلێین ئیسلام نێژاد نییه، به‌لام ئەم وه‌لامه‌ هه‌له‌یه. به‌و پتیه‌ی که‌ زۆر‌به‌ی و‌لاتانی تازه‌په‌یگه‌یشتووی ئیسلامی توانای ئەوه‌یان نییه‌ که‌ شوناسیک‌ی سه‌قامگیر و مانادار بۆ

هاوولاتیانیا دابین بکن، ده توانین له جیاتی وشه‌ی "نیژاد"ی سپینگلهر نایین وه ک سهرچاوه‌ی سهره‌کیی شوناسی ولاتانی ئیسلامی به کار بیین (نه‌به‌وی، 1395).
 ئەم بابەتە گرینگەش لە لیکۆلینە‌وه‌یه‌ک لە ژیر ناوی "خەتە‌نه‌ وه‌ک شوناس‌خوازی" تاوتوئێ کراره. کاردایه‌ک له خەتە‌نه‌ که بووه‌ته‌ هۆی جیاوازیی نیوان گروپه خەتە‌نه‌کراوه‌کان و گروپه‌کانی دیکه‌ی خە‌لک و هه‌ندێک جار له پیناسه‌کردنی گروپی نه‌یاران هه‌ندی سیه‌ت و به‌ها به‌ کار ده‌هینرێن، به‌ جۆریک که سهرچاوه‌ نه‌رتیه‌کان، قورئان و فه‌رموده‌کانی پنگه‌مه‌ریش له‌ سه‌ر بنه‌مای لۆژیکیکي ساده‌ن و ئه‌ویش دابه‌ش‌کردنی جیهان بۆ سه‌ر ئیمانداران که هه‌موو کاره‌کانیان دروسته‌ و کافره‌کان که له‌ هه‌ر کوئێ بن مایه‌ی نه‌گه‌ته‌ی و به‌دبه‌ختین (عبدالصمد، ۲۰۱۱).

پاکبونه‌وه‌ی تاکه‌کان

له‌ لیکدانه‌وه‌کانی خه‌ته‌نه‌دا، ئاماژه‌ به‌وه‌ کراوه‌ که خه‌ته‌نه‌ واته‌ "پاک‌کردنه‌وه‌" و له‌ هه‌ندیک فه‌رموده‌دا وشه‌ی "طهور" له‌ بری خه‌ته‌نه‌کردن به‌ کار هاتوه‌ و له‌ عه‌لامه‌ مه‌جلیسی ده‌گێر نه‌وه‌ که له‌ رواله‌تدا خه‌ته‌نه‌کراو لیکدانه‌وه‌ی پاکه‌ (مطهر) چونکه‌ وا باوه‌ وشه‌ی پاک‌کردنه‌وه‌ بۆ خه‌ته‌نه‌کردن به‌ کار ده‌بن و که‌لینی بابی خه‌ته‌نه‌کردنی به‌ بابی ته‌هیر شووبه‌اندوه‌وه‌. له‌ پشتراست‌کردنه‌وه‌ی لایه‌نی پاکیی خه‌ته‌نه‌ و که‌سی خه‌ته‌نه‌کراودا ده‌توانین ئاماژه‌ به‌ گێرانه‌وه‌یه‌کی ئیمامانی شیعه‌ی پینجه‌م و شه‌شم بکه‌ین:

له‌ رۆژی هه‌وته‌مدا منداله‌ کانتان خه‌ته‌نه‌ بکه‌ن چونکه‌ پاک‌ده‌بنه‌وه‌ و زه‌وی له‌ باره‌گای خودای میری مه‌زن گله‌یی و گازنده‌ له‌ میزی که‌سی خه‌ته‌نه‌کراو ده‌کا و ده‌نالینیت (حور عامیلی، بی‌تا، ب 21، ل 434؛ کلینی، ب 6، ل 35).

له‌ فه‌رموده‌یه‌کی دیکه‌دا که‌ هی ئیمام سادقه¹ هاتوه‌:

منداله‌ کانتان له‌ رۆژی هه‌وته‌م خه‌ته‌نه‌ بکه‌ن که‌ مندال جوائتر ده‌کا و گوشت ده‌گرئ و زه‌وی بیز له‌ میزیک دپته‌وه‌ که‌ هی که‌سیکی خه‌ته‌نه‌کراوه‌ (حور عامیلی، بی‌تا، ج 15، ل 14).

وه‌ک وترا هه‌ندی له‌ گێرانه‌وه‌ی شیعه‌کان به‌تایه‌ت سه‌باره‌ت به‌ پاکیه‌ک که‌ به‌ هۆی خه‌ته‌نه‌یه‌ پیداکرییان نواندوه‌وه‌ و میزی که‌سی خه‌ته‌نه‌کراویان به‌ هۆکاری پیس‌بوونی زه‌وی و هاوارکردنی زه‌وی له‌ باره‌گای خودا زانیوه‌. هه‌ر له‌م پیناوه‌دا ره‌نگه‌ بتوانین باشت

1- ئەم فه‌رموده‌ به‌ پێی گێرانه‌وه‌یه‌ک هی حه‌ره‌تی محمه‌ده‌ و به‌ هی ئیمام عه‌لیشی ده‌زانن و له‌ سه‌ر بیژه‌ری ئەم فه‌رموده‌ کۆده‌نگیه‌ک له‌ نارادا نییه‌.

لهم بابه ته تیگهین که بوجی یه کیک له شرؤفه باوه کانی هندی له کومه لگه نیسلامیه کانا ناوبرده کردنی کافران یان بن باوه پان به "گلاو". به لام له کومه لگا نیسلامیه کاندا که سیکي خه ته نه نه کراویان به ته اووه تی به دوور له پیسی نه ده زانی گواپا نه م پیسیه له میزیک که له نه ندای زاوزیوه درده چی سه رچاوه ی گرتووه، چونکه به ریست (پیستی نووکی سیرهت) نه یده هیشت نه ندای زاوزی به ته اووه تی له میز خاوین بیته وه و له بهر نه وهش ده با بربایه ته وه.

فرؤدیش سه بارهت بهم بابه ته ده لی: یه کیک له و جوینانه ی که تورکه کان به مه سیحیه کانی ده دن "سه گی خه ته نه نه کراوه" (فرؤید، 1348 ی هه تاوی) و به و گرمانه ی که زوره ی گه لی تورک موسلمانن و به پیسی یاساکانی نیسلام موسلمانان سه گیان پی ناژهلکی گلاوه، پیناسه کردنی نه و مه سیحیه نه ی که زوره یان خویان له خه ته نه ده بویرن، بهم دیپانه روون ده کرینه وه. لهم رووه وه پاکي و گلاوی جیا له هیمای خیر و شه ربوونی خه ته نه، زیاتر لایه نی ته ندروستی و پزیشکی خه ته نه وه بیر دینیتته وه نه ک نه و بژیرانه ی که له نایینی یه هوودی و وانه کانی مووسا که هؤکاری نزیک بوونه وه و دوورکه و تنه وه له یه زدانن.

یه کیک له هؤکاره کانی سه ره له دانی خه ته نه که که متر له وانی تر ناوری لی دراوه ته وه نه وه یه که نه م ریوره سمی میژوویه ده لاله ت له سه ر قوربانی کردن ده کاته وه. نه نجامی نه م نایینه کونه وه ک شایه تی له سه ر ملکه چیی نایینه کان له ناست خودا سه ر کراوه و سه ر کردن خه ته نه وه ک جوریک له قوربانی کردن ده توانی هه ندیکی دیکه له کارداکانی نه م کاره به دریژی میژوو روون بکاته وه.

قوربانی کردن ریوره سمیکی دیرین و جیهانییه و ره گ و ریشه ی له هه موو نایینه کاندا هه یه. یه که م جار هابیل و قابیل که له یه که مین مرؤفه دروستکراوه کانی خودا بوون، بو یه که مجار نه و کاره یان نه نجام دا. نیسایکلؤ پیدیا ی نایین قوربانی کردن به کرده وه یه کی نایینی ده زانی که تیایدا هه ندی له شته کان له چنگی مرؤف درده هینرین و ته رخان خودا یان هیزیکی سه روو سروشتی ده کری و پینشکه شی نه وان ده کریت (هینگیگر، 1987). قوربان به واتای نزیکبوونه وه دیت. لهم نینه ونده دا قوربانیه که ده توانی ناژهل یان مرؤفیک بن، به لام هاوکات له گهل نه و گؤرانکاریه ی که به دریژی میژوو له ناو هه ندیک له نه ته وه و کولتور و فره ره نگه کاندا رووی داوه، گؤرانکاری له شینوازی قوربانی کردنیس سه ری هه لداوه و قوربانیه که له مرؤفه وه بو ناژهل گؤراوه (نه لسه لام، ۲۰۰۲). له نه فسانه

و ئوستووړه کاندای قوربانۍ کردن هم بۆ خودا و هه‌میش بۆ شه‌یتانه‌کان ده‌کرا. له‌ حاله‌تی په‌که‌مدا نامانج به‌ده‌سه‌ته‌پنانه‌ی ره‌زامه‌ندی خودا بووه، له‌ حاله‌تی دووه‌مه‌مدا که پیده‌چۍ باوه‌رپښکی بالاده‌ستتر له‌ نارادا بی، بۆ نارام‌کردنه‌وه‌ی شه‌یتانه‌کان و په‌واندنه‌وه‌ی تووره‌پیه‌کانیان بووه. به‌م تپروانینه‌وه‌ که به‌زه‌بی شه‌یتانه‌کان کاتیک ده‌بزوی که قوربانیه‌کان سته‌ملیک‌راوترین و بیتاوانترین که‌س بن. بۆیه له‌ زورر حاله‌تدا مندلان باشت‌ترین بژارده‌ بون (هه‌مان سه‌رچاوه).

ره‌نگه له‌ سیف‌ری ده‌رچووندا په‌که‌م نیشانه‌کانی خه‌ته‌نه وه‌ک جۆرپک له‌ قوربانیدان له‌ کتیبی پپروژ بینرابی که‌ نه‌و شوینه‌ی که‌ خودا به‌ هۆکاری نادیار به‌ گژ‌ه‌زرتی مووسا و سه‌فورا (ژنه‌که‌ی) و منداله‌که‌یانداده‌چیته‌وه (هه‌لبه‌ت سه‌بارت به‌ تووره‌پیه و به‌گژدا‌چوونی خودا له‌ مووسا چهنده‌هۆکار وروژ‌پنراوه، به‌لام هیچ‌کۆده‌نگیه‌ک له‌ نیوانیاندانیه‌ که‌ به‌ چروپری له‌ به‌شی نایینیدا‌شی کراوه‌ته‌وه.) لیره‌دا به‌ پشته‌ستن به‌ به‌شی چواره‌می سیف‌ری ده‌رچوون وه‌رگپرانیکمان له‌ په‌یمانی کۆن هه‌یه‌ که‌ مووسا و خیزانه‌که‌ی به‌ره‌و میسر وه‌رپۆ که‌وتن. له‌ نیوه‌ی ریگادا خودا خوی بۆ مووسا ده‌رخست و هه‌رپه‌شه‌ی مه‌رگی لی‌کرد. هه‌ر بۆیه سه‌فورا‌ی ژنی مووسا به‌ردیکی تیژی هه‌لگرت و به‌ریپستی سیره‌تی کوره‌که‌ی خه‌ته‌نه‌کرد و فرییدا به‌ر دم خودا و وتی: تۆ خوینی می‌رده‌که‌می¹. " (تانگۆک، ۲۰۱۸، ل ۲۸۳). بینگومان لیره‌دا ناروونیه‌ک هه‌یه: چۆن سه‌فورا بۆی ده‌رکه‌وت که‌ خه‌ته‌نه‌ده‌توانی ریگابه‌ک بۆ ده‌رچوون له‌ مه‌ترسی مه‌رگ بیت؟! به‌ گویره‌ی کتیبی ده‌رچوون²، گپردراوه‌ته‌وه که‌ ماریک له‌م رووداوه‌دا مووسا قوت ده‌دا و ته‌نیا نه‌ندامی زاوژی ده‌میتپه‌ته‌وه، که‌ سه‌فورا زوو تیده‌گا که‌ نه‌مه‌ ناماژه بۆ هیززی ژیانبه‌خشی خه‌ته‌نه‌ده‌کا و منداله‌که‌ی خه‌ته‌نه‌ده‌کات. نه‌گه‌ری نه‌وه‌هه‌یه که‌ نه‌شته‌رگه‌ری خه‌ته‌نه‌وای کردوه که‌ مووسا به‌ ته‌واوی قوت نه‌درپت. (تیرنی، ۲۰۰۳).

له‌ سه‌رده‌می دواتر و نه‌میریکی نافتین و باشووریدا هه‌ندی گپرانه‌وه‌ی به‌ پنی خه‌ته‌نه‌کردنی مندلان له‌ چوارچپه‌ی قوربانۍ کران دۆزراوه‌ته‌وه. خه‌ته‌نه‌دواین قوناغی پرۆسه‌ی گورانبی قوربانۍ کردن بۆ خوداکان بووه. تۆلتیکسه‌کان³ و مایاکان⁴ له‌ مه‌کسیک گه‌وره‌ساله‌کان و فینیقیه‌کان⁵ مندلایان قوربانۍ ده‌کرد. له‌ قوناغیکی دیکه‌دا

1. blood bridegroom
2. Exodus Rabbah
3. Toltecs
4. Maya
5. Phoenicians

کۆنه ندامی زاوژیان بۆ خودای دایک قوربانی ده کرد و له کۆتاییدا بهر پیست وهک بهشی قوربانیکراو پيشکەشی به یه هوه¹ (یه کێک له ناوه کانی خودا له تهوراتدا) ده کرا. له ناو ژن و پیاوی مایادا دا بونهریتی خو قوربانی کردن هه بوو، واته له کاتیکدا که سه که چۆکی داده دا، رشتتی خوینی ئەندامیکی جهسته ی له بهر دهم فهرمانهوا یان که سیکی ئایینی (بۆ پیاوان، ئەندامی زاوژیی پیاو بوو و بۆ ژنان، زمان بوو که گوریسیکیان له ناویه وه رهت ده کرد). به نهایه تیی خو یان بۆ خوداکان ده سه لماند. ئەم کاره (خه ته نه) له راستیدا له بهر دوو هۆکار ئەنجام ده درا: یه کهم ئەوهی که هیمای قوربانیکردنی ئاره زووی سیکیسی و ملکه چ کردنی خواسته کانی مرۆف بۆ بهر ژه وه ندییه ئاینیه کانه، دوو ههم ئەوه بوو که هیمای قوربانی کردنی هه موو جهسته بۆ خودایه کی تایهت بوو. ئەم کاره وای کردووه که مرۆف دهروهستی خودا و گه له که ی بیت. له راستیدا قوربانی کردنی به شیک له جهسته له ناو زۆربه ی هۆزه کانی ئەمریکادا به شیوازی جۆراو جۆر بوونی هه بووه، ههروه ها دۆگۆنه کان له پۆژاوا ی ئەفریقا پێیان وابوو که مندال به هه ر دوو ره گه زی نیر و می له دایک ده بی؛ کچان پۆچی نیر له کلیتۆریس و کوره کان پۆچی ژنایان له بهر پیستاندا یه، له ئەنجامدا به برینی ئەم پیسته ئاسانکاری بۆ گه شه کردنی ره هه نده کانی دیکه ی که سایه تی و توانای زاوژیی مندالان ده کات. ههروه ها ئەو باوه ره هه بوو که به و پییه ی که مرۆف له زهوی وه رگیراوه، ده بی به خوینی خۆی ئەرکی به جی بیئێ و به م پییه خوینی خه ته نه ده تکیته سه ر زهوی. ده بی ئاماژه به وه بکری که باوه ری پشینیان سه بارهت به قوربانی کردن ئەوه بووه که خوین نیشانه ی ژیا نه. که واته رشتتی خوین و ره وان و به خو پر کردنی خوین پشانده ری ره وان بوون و به رده وامبوونی ژیا نه. ههروه ها ئەم باوه ره هه بوو که خوینی قوربانی ده توانی زهوی به پیت بکات. ئەم باوه ر و شیوازی بیر کردنه وه ده گه رپته وه بۆ سه رده می ئەنیمیزم و گیانگه رپتی له میژووی مرۆفایه تیدا، ئاینیک که شوینکه و تووه کانی پێیان وایه هه موو توخمه کانی سروشت پۆح و گیانیا ن هه یه. ئەم پۆح و گیانانه زۆر جار ده خرانه پال رووه ک و ناژه لان. به پیی ئەم بیرو که، پۆح و شه ی تانه کان ده بنه هۆی جووله ی سروشت. هه ندیک له و پۆحانه ده بنه هۆی خراپه و هه ندیکی تریش ده بنه هۆی چاکه. ته یلۆر، خه لک ناسی به ریتانی، له سه ده ی نۆزده هه مدا ئەم چه مکه ی زیاتر فراوان کرد. له کتیبی فرههنگی سه ره تاییدا ده نووسی:

"ئانیمیزم (گیان گه رپتی) یه کهم فۆرمی ئاین له میژووی مرۆفایه تیه و له بهر ئەوه ی

ئهم باوهره له سهر خه یال و وههمه کانی مرؤفی سهره تایی دامه زراوه، بناغه ی نایین به هه له دانراوه". (رپووحولنه مین، 1364)

خه ته نه وهک رپوره سمی تیپه رین و شوناس به خشینی جینده ری به کوران هه ندیک له تویره ران باس له کاردا کۆمه لایه تیبه کانی خه ته نه وهک هۆکار یک ده که ن که شوناسیکی پیاوانه به کوران ده به خشیت. به بروای نه وان خه ته نه جۆریک له رپوره سمی گواسته نه وه له مندالییه وه بۆ گه ورسالییه و سترسی چوونه ناو قوناغی نوئ که م ده کاته وه. پینار سه له ک، کۆمه لئاسی خه لکی تورکیا، له کتیه کهیدا له ژیر ناوی "ههنگاو به ههنگاو هه تا پیاوه تی" ¹ ئیدعای نه وه ده کا که کور بۆ نه وه ی ببی به پیاو پنیوستی به تیپه رینی چوار قوناغی سهره کییه بۆ نه وه ی کۆمه لگا وهک پیاویکی راسته قینه لینی بروانی و ئهم قوناغانه بریتین له خه ته نه، چوون بۆ سهر بازی، کار و پیشه، هاوسه رگیری و پیکهینانی خیزان. خه ته نه کردن له م ولاته دا نه ریتیک بۆ چوونه ناو دنیای پیاوه تیبه. ² له درژیه ئهم باسه دا ده توانین ناماژه بهو بیر و باوهرانه بکهین که له ناو هه ندیک کهس و نه ته وه دا باون و خه ته نه له سهر مندالانی ناپینگه یشتوو به کرده وه یه ک ده زانن که به شیوه ی رهمزی ده چنه ریزی پیاوه پینگه یشتوو هکان و له دنیای ژنان جیاان ده کاته وه، له دایکبوونه وه یه کی دووباره که له لایهن باوکه که ده دری به کور و له گه ل مه رگی سیمبولی تافی مندالی و له دایکبوونی گه ورسالییه هه ر له بهر نه وه ئهم کاره به چه مکه گه لی وه کوو پیاوه تی، بویری، دهروه سستی کۆمه لایه تی له گه ل هاوته مه نه کانی که هاوکات خه ته نه کراون و رۆحانییه ت پیناسه ده کرپته وه (WHO 2007).

له تورکیا خه ته نه کردن واتابه کی ئه رینی هه به و رهمزی چوونه ناو هه ره تی گه ورسالییه. له کۆمه لگای تورکیادا که سبکی خه ته نه نه کراو وه رناگیری و کورانیس شهرم له خه ته نه نه کران ده که ن و هه ست به ناته واوی ده که ن. کورانی تورک پیش نه نجامدانی خه ته نه ناگاداری پرۆسه ی خه ته نه ده کرپته وه. به هۆی خه ته نه وه گوشار و زه ختی کۆمه لایه تی به سهر مندالاندا ده سه پینری، به جۆریک که هه تا خه ته نه نه کرین خۆیان به پیاو نازانن (یاووز و ناکنیز، 2018).

له م رووه وه پنیوسته دان به وه دا بنیین که پیناسه کردنه وه و رپه پالدانی چه مکه گه لی وه کوو

1- بروانه: افتان و خیزان تا مرد شدن، له ماله پیری

پیاووتی و بویری بۆ کورانی خه ته نه کراو و چۆنیه تیی مامه له کردنی کۆمه لگهی به رباس له گهل کهسانی خه ته نه نه کراو توانیویه تی زه نینیه تیککی ئه ریئی به رامبه ر به خه ته نه کردنی پیاو دروست بکات. به واتایه کی دیکه ئه م جۆره ره فتارانه وای کردوه که له درێژخایه ندا خه ته نه کردن له هه ندیک کۆمه لگادا بیته نه ریت و به هایه کی به رز و پابه ندیوون به نه ریته کان ستایش بکریت. به هۆی ئه مه وه منداله کان به خواست و ئاره زووی خۆیان مل به خه ته نه ده دن.

به لام به و پینیه ی که ئه م باوه ره هه لقولاوی نه ریت و فره هه نگه و ریشه ی له هزری پیاوسالارانه له هه ندی له کۆمه لگاگاندا هه یه، له لایه ن داکوکیکارانی یه کسانیی جینده ریه وه ره ت ده کریته وه، وه ک میریام پۆلاک (2002)، چالا کفانی مافی ژنان، پیی وایه سه رچاوه ی خه ته نه زالبوونی پیاوانی کۆمه لگا به سه ر ژنانه که سووکایه تی به دایکان ده کا، چونکه ده لاله ت له سه ر سنووردار بوونی ده سه لاتی ژنان له په یوه ندی له گهل پیاوان ده کا و ئه م خاله جیاکارییه بیر ده خاته وه که کوران سه ر به کۆمه لگهی پیاوان.

له دیکه ی هۆکاره باوه کانی ئه نجامدانی خه ته نه و ئه نگیزه درێژه پیده ره کانی خه ته نه، ده توانین نامازه به پرسی شوناس خوازیی ئه م کاره بکه یه ن. به وتیککی دیکه شوینکه وتووانی ئاینیککی تایه ت له و کۆمه لگایانه ی که له چه ند گروهی جه ماوه ری دیکه پیکهاتوون ده یاتووانی به دانانی نیشانه له سه ر ئه ندامه کانی جه سه تیه یان له نیوان خۆیان و ئه وانی دیکه جیاوازیی دروست بکه ن وه کوو چۆن کۆیله کانیان داغ ده کرد بۆ ئه وه ی له مرۆفه نازاده کان جیا یان بکه نه وه و یان هه ندیک له گروهی گه نج خوازه کان تاتویی دیاریکراو وه ک هیما ی گروهی خۆیان به کار ده یین. خالی گرینگ له مه دا ئه وه یه که هه ندیک جار ئه م نیشانه هیما ی بیناریین که به سه یر کردنیان ده ره وه ستییان ده ستیشان ده کری، به لام هه ندیک جار ئه م کاره به شیوه ی ره مزی و هیما دار ئه نجام دراوه که ئه م بابه ته گرینگه له ئیستادا زیاتر به ناوبانگه (کرودک و هاوکاران، 2013) له ناو نمونه کانی ئه م هیما بینارییانه له سه رده می سه دری ئیسلامدا، ده توانین نامازه به نیشانه شوناس سازه کانی موسلمانان و بته رستان بکه یه ن، که دکتۆر عه لی نووری، کۆمه لناس و توێژه له م باره وه ده لی: بۆ نمونه له سه رده می سه دری ئیسلامدا یه کیک له نیشانه کانی شوناس خوازیی موسلمانان ئه وه بوو که ریشیان کورت بوو و له به رامبه ردا بته رستان ریشیان درێژ و شانه کراو و رازاوه بوو. به لام موسلمانان به پیغه مبه ر و هاوه له کانی شه وه ردین و سمیلیان کورت ده کرده وه و به م شیوه ده ناسرانه وه. بۆیه به کاریکی شوناس خوازان

بۆ ئەوان سەیر دەکرا، بە جۆریک که هەر کەسیکیان بە ڕیش و سمیلێ کورتەووە بدیبایه دەیانگوت موسلمانە. بە هەر حال هەر نەتەووە، ئابین زایان نهریتیکی ڕهنگه بۆ شوناس خوازی ئامراز و نیشانه به کار بهینیت " (هه مان).

هه ندیک جار ئەم پیدانی شوناسی پیاوانه له هه ره تی کۆرپه یی و به شیوه ی ڕه مزى و هه ندیک جاریش له کاتی بالقبووندا ڕوو دەدا هه ره بۆیه ئەم کاره به ڕیۆرپه سمى شایى و کۆبوونه و ه ی خه لکی ده وره به ره ئەنجام ده درى که له به شی ئاههنگى نان خه ته نه به تیر و ته سه لى باسما ن کرد. بۆ نمونه له هۆزى دیمبۆ¹ له زامبیا، مه به ست له خه ته نه گه رانده نه و ه ی په یوه ندی ئیوان کوران و دایک و باوکیا نه، چونکه مندا له که له ڕیگه ی دایکيه و ه ته نیا په یوه ندی به هۆزیکه و ه هیه، له حالیکدا باوکى له ڕیگه ی هۆزه کانی دیکه و ه به گرو په کانی دیکه ی دناسینیت. له ئەنجامدا مندا لان هه تا به ره له خه ته نه کران پشت به دایکیان ده به ستن و له کاروبارى ڕۆژانه دا هاوکارىیان ده کهن و به ناپاک و ناپیگه یشتوو له قه له م ده درین که شایه نی ئەوه نین له لایه ن باوکیان و پیاوانى دیکه و ه ڕیتمایى بکرین. له هه ندیک له هۆزه کان وه کوو بوشمه نه کان² له نه فریقای باشوورى ناویکی نوێ بۆ کورانی خه ته نه کراو داده نین و بۆیان هه یه جلو به رگی پیاوان له به ره بکه ن و چیژ له هه فیازى و خاله گه لى وه کوو ڕاوکردن و شه ڕکردن وه ربگرن. له عه شیره تی جو دۆدا³ ته نه ها پیاوانى خه ته نه کراو بۆیان هه یه هۆز و ڕیۆرپه سمه کان به ڕیۆه به ن و دیاریى ناژه ل و جلو به رگ وه ربگرن و هه ره وها له چالاکیه کانیا ندا که لک له هیزی نه و ه ی گه نه ج وه ربگرن. هه ندیک له هۆزه کان، وه کوو دۆگۆنه کان⁴، ئەفسانه ی دووره گه زى ده قۆزنه و ه؛ ئەوان پیاوان وایه مندا له به هه ره دوو ره گه زى نیر و مى له دایک ده بی و کچان له کلیتۆریسیاندا ڕۆحى پیاوانه یان هه یه و کورایش له به ره یستی نووکى سیره تیا ندا که سايه تى ژنانه یان هه یه، له ئەنجامدا لا بردنى به ره یست و کلیتۆریس هاوکارىی گه شه کردنى که سايه تى ده کا و توانای زاو زىیان زۆر ده کات. هاوشیوه ی ئەفسانه ی له دایکبوونى مندا له به دوو ره گه زه و ه، خه لکی هۆزى دیمبۆ پیاوان وایه که به ره یستی پیاوان وه ک لیواری ده ره و ه ی زبى ژن وایه. له ئەنجامدا لى کردنه و ه ی هه نگاو یک به ره و دا برانى په یوه ندی دایک و مندا له. له هۆزه کانی دیکه دا، له وانه دۆوا یۆ⁵ له ڕۆژا وای ئەفریقا و

1. Ndembu
2. Bushmen
3. Judo
4. Dogon
5. Dowayo

خوسا¹ له ئەفریقای باشووری، بەرپێستی نووکی سیرت بە بەشی ژنانە ی ئەندامی زاوژنی پیاو دەناسن که بە لی کردنەوی پیاو دەست له تافی مندایی خۆی هەلده گریت. لەم ڕووەوە دانیشتوانی گینە ی نویش له بری خەتەنە، کونیک له لوتی کورانی گەنج دەکەن بۆ ئەوەی له خۆینی دایکیان رزگار بن و ببنه پیاوانیکی ڕاوچی و جەنگاوهر.

له درێژە ی ئەم باسەدا دەتوانین ناماژە بەو بیروباوەرانه بکەین که له ناو هەندیک کەس و نەتەویدا باون و خەتەنە کردنی مندالانی ناپینگەشتوو بە کاریک دەزانن که بە شیوەی ڕەمزی دەیانکا بە پیاوانیکی پینگەشتوو و لە جیهانی ژن جیا یان دەکاتەو، لەدایکبوونەوێه که له لایەن باوکەو دەدری بە کور و لەگەل مەرگی ڕەمزی هەپرتی مندالی و لەدایکبوونی گەورەسالییه.

له درێژایی میژوودا هەمیشە خەتەنە بۆ مەبەستی جیاواز بە کار هاتوو و گرینگترین هۆکاری ئەمەش کاردای "شوناس بەخشی" یه. له هەندیک کۆمەلگا و کولتور و فەرەنگدا ئەم کارە ناماژە بۆ هاتنە ناووەوی کوران بۆ ناو کۆمەلگە ی پیاوان یان نایینی خوازاو یان تیکە لەیه ک له هەر دووکییان دەکا و شوناسی ناماژەپنکراو بە کەسی خەتەنەکراو دەبەخشریت. له راستیدا هەر کات مەرۆف له ڕووداویکی سروشتی یان غەریزییهو بۆ حاله تیکی کۆمەلایەتی تێپەرێ بیی، بە بەشداری کردن له ڕیورەسمی ئالۆزی تێپەرنیدا هیژ و لیها تووی گۆران وە دەست دینیت. میرچا ئەلیاده که ئەم تیوریهی سەبارەت بە ڕیورەسمە نهنینییه کانی تەشەرۆوفی له کتیبە پیرۆز و ناپیرۆزه کاندای لیک داوئەو، دەنووسی:

مەرۆف له ئاستیکی سروشتیدا دەژی، ناتوانی مەرۆفیکی تەواو بیت. بۆ ئەوەی مەرۆف بە شیوهیه کی سروشتی کامل بێ و بە مانا تەواو کە ی بێتته مەرۆفیکی تەواو، دەبی له بوونە کەیدا خۆی بمزینی بۆ ئەوەی له ژبانیکی مەزن که ژبانیکی ئایینی و فەرەنگیهی له دایک بێتتهو. (تانگۆک، 283 ل، 2018)

ناوبراو نایدیالی مەرۆفی سەرەتایی له گەشتن بە ئاستیکی بەرز ی مەرۆفی یان سەرۆمەرۆفی دەزانی و ڕیورەسمی تەشەرۆوف وەک گۆرینی مەرۆف له ئەزمونیکی سەرۆسروشتی مەرگ و زیندوو بوونەو یان لەدایکبوونی دوو هەم پیناسە دەکات. ئەو دەلی:

فیرخواز بە ئەنجامدانی ڕیورەسمی تەشەرۆوف لاسایی کردنەوێه کی ئەوپەرمۆی و ئیلاهی دەکاتەو و هەول دەدا خۆی بە پینی ئەو وێنە ئایدیالییه که له رینگە ی

ئوستورره کانهوه بوئی ئاشکرا بووه، خوئی چی بکات. فیرخواز تیده کوئشی به نه نجامدانی هه موو تاقی کردنهوه کانی رپوره سمی ته شه رووف له کومه لگا که یدا بگا به نایدیالی نایینی - مرویی و هه وله کانیش هه لگری خوړه هه موو نه و هه خلاقانه که دواتر له کومه لگادا گوړانی به سهردا هاتووه، به کار دههینریت (هه مان سه رچاوه).
زیان و لیکه وته روچی و دهروونیه کانی خه ته نه بابه تیکه که زوریک له تویرهانی جیهان لیکوئینه وه یان له سهر کردووه که له ناویاندا ده توانین ناماژه به تویره نه وه ی شاین و هاوکارانی بکه یین. نه م تویره رانه لیکه وته دهروونیه کانی خه ته نه یان تاوتوی کردووه. به پروای نه م تویره رانه، خه ته نه کردنی کوړان له ولاتی تورکیا بو به دیهینانی شوناسی پیاوانه پیویسته. (شاین و هاوکاران، 2003)

له کومه لگای به کارهینه ری مؤدیرنیشدا جهسته بووه ته بابه تی "رزگاری" و له م کاردا نه خلاقی و نایدیولوژییه دا جیگه ی روچی گرتوته وه. بویه پیویسته وه ک سه رمایه یه کی بی به دیل بناسریتته وه و بو پاراستنی قوربانی بدریت. سه رمایه دانان له سهر جهسته به په نابردن بو کالآ و خزمه تگوزارییه به پروالته میهره بانه کان مه پسه ر ده بیت. په یامه که نه وه یه: خوت له گه ل جهسته ی نایدیال به راورد بکه و به به کارهینانی کالآی دروستکراو جهسته ت چاک بکه روه و له گه ل جهسته ی نایدیالدا رپیک بکه! له کومه لگای به کارهینه ردا بازار له وه که لوپه ل و خزمه تگوزارییه فره چه شاننه جمه ی دی وا بو ولامدانه وه ی خواستی چاکسازیی جهسته یه و هه ر بو نه م مه به سه ته په ره ی سه ندووه و به لین و گه رهنی نه وه ده دا که به به کارهینانی نه م کالآ و خزمه تگوزاریانه، به ده سه تهینانی جهسته یه کی نایدیال و دلخواز شیوا ده بیت. جهسته ی میزومورف هه لگری به هاگه لی پیاوه تی و له سهر بنه مای نه وه چه شنه کلیشانیه که به هیز بوون و تووره یی وه ک تایه تمه ندیی پیاوانه پیشان ده دات. نیرینه. نه م جهسته له لایه ن بووکه له کان و نه سه تیره کانی سینه ما و مؤدیل و هتده وه وه ک جهسته یه کی نایدیال دروست ده کری، نیره یی پیاوان ده ورورژینی و بو هه ولدان بو هاوئا ههنگی خو لکیان ده کات (کازمی، 1398 ی هه تاوی).

باوک سالاری و کوئترول کردنی ناره زووی سیکیسی کوړان

نهریتی خه ته نه ی کچان و کوړان ناماژه بو قوناعی دوای پاشه کسه ی دایک سالاری و سه ره لدانی پیاو سالاری و ده رکه وتنی خاوه ندریه تیی تایه ته ده کات. له م چاخه دا هه موو شتیک به ژن و منداله وه چوونه ژیر ده سه لات و قورغکاری پیاوانی هوز و پیاوان سوو دمه ندبوون له چیژی جهسته ییش له ناو چوار چیوه ی نه م خاوه ندریه دا بو خو یان

قۆرخ کرد و بۆ ئه‌وه‌ی ملک و ره‌چه‌له‌ک و میراتی ئابووری و بۆ ماوه‌ی بیاریزی هه‌ر چه‌شنه‌ په‌یوه‌ندییه‌کی سیکسی له‌ دهره‌وه‌ی بازنه‌ی خیزان له‌ ژنان قه‌ده‌غه‌ کرا. له‌م روه‌وه‌ خه‌ته‌نه‌کردنی ژنان په‌کیک له‌و گه‌ره‌نتیانه‌ی پیاوان بوو بۆ ئه‌وه‌ی دلنیا بن له‌وه‌ی که‌ ژنان له‌ نه‌بوونی میرده‌کانیاندا له‌گه‌ل پیاوانی دیکه‌ هاو‌باخه‌لی ناکه‌ن و به‌ پیچه‌وانه‌شه‌وه‌ خه‌ته‌نه‌کردن بۆ پیاوان له‌به‌ر ئه‌وه‌ بره‌وی پێ درا که‌ زیاتر له‌ سیکس چیژ به‌ن.

خه‌ته‌نه‌، چ بۆژن و چ بۆ پیاو، له‌گه‌ل سه‌ره‌له‌دانی کۆمه‌لگه‌ پیاوسالارییه‌کان ده‌رکه‌وت و هیچ زانیارییه‌ک له‌باره‌ی بوونی خه‌ته‌نه‌ به‌ر له‌ چاخ‌ی سه‌ره‌له‌دانی ئه‌و کۆمه‌لگایانه‌ له‌ نارادا نییه‌. له‌ درێژدا، مانه‌وه‌ و به‌هیزبوونی خه‌ته‌نه‌ له‌ به‌ستینی ئه‌و ولاتانه‌دا به‌دی ده‌کری که‌ خاوه‌نی هه‌مان هزری پیاوسالارین. ره‌نگه‌ بتوانین هۆکاری روودانی ئه‌م جۆره‌ پێشهاتانه‌ له‌م جۆره‌ کۆمه‌لگایانه‌دا له‌و راستیه‌ گرینگه‌دا بدۆزینه‌وه‌ که‌ له‌م جۆره‌ ولاتانه‌دا خیزانه‌کان که‌ له‌ هاوسه‌ر و دایک و باوک و مندال پیکهاتبوون له‌ ناو هه‌موو پیکهاته‌ و ریکخواه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کاندا ریزیان لێ ده‌گیرا و له‌ ناو دلی ناوکی خیزاندا ده‌سه‌لاتیکی پیاوسالاری به‌رپرسی روو به‌روو بوونه‌وه‌ له‌گه‌ل واقیعه‌کانی جیهانی ده‌روه‌ بوو و کاروباری خیزان ئه‌رکی سه‌ر شانی دایک بوو که‌ ئه‌مه‌ش مرؤف بۆ ئاستی ناژهل داده‌به‌زینی و ده‌بی سه‌رکوت بکری. به‌لام جگه‌ له‌م جۆره‌ کۆمه‌لگا پیاوسالاران‌ه‌ی که‌ یارمه‌تی به‌رده‌وامی خه‌ته‌نه‌کردن‌ه‌دا، ئایینه‌کانیش بۆ ئه‌وه‌ی سه‌رنجی خه‌لک له‌ بابه‌ته‌ سیکسیه‌کانه‌وه‌ بۆ بابه‌ته‌ ئایینه‌کان رابکێشن په‌نایان بۆ خه‌ته‌نه‌ بردوه‌، هه‌رچه‌نده‌ تۆماس ئاکوئینی¹ باوه‌ری به‌ پیوستی هه‌میشه‌یی خه‌ته‌نه‌ هه‌بووه‌ و هه‌روه‌ها هاو‌پرای مووسا کوپی مه‌یموون خه‌ته‌نه‌ به‌ ئامرازیک بۆ لاوازکردنی ئاره‌زووی سیکسی ده‌زانی و به‌ نیشانه‌ی هه‌میشه‌یی له‌ سه‌ر جه‌سته‌ی که‌سی جووله‌که‌ له‌ قه‌له‌می ده‌دا که‌ ناھیلێ به‌ندا به‌تی فه‌رامۆش بکری (سعیدی، 1390).

بۆیه‌ په‌کیک له‌ هۆکاره‌کانی روودانی خه‌ته‌نه‌ له‌ ناو پیاواندا که‌ که‌متر باسی لێ کراوه‌، کۆنترۆلکردنی ئاره‌زووی سیکسیانه‌. ره‌گی ئه‌م باوه‌ره‌ له‌ خه‌ته‌نه‌کردنی ئافه‌ره‌تانیشتا هه‌یه‌، چونکه‌ هه‌ندیک له‌ تیۆریسیه‌نه‌کان کۆنترۆلکردنی ئاره‌زووی سیکسی ژنایان له‌ ناو کۆمه‌لگا پیاوسالارییه‌کان به‌ پالنه‌ری سه‌ره‌کی خه‌ته‌نه‌کردنی کچانی پاکیزه‌ زانیوه‌ بۆ ئه‌وه‌ی پێش هاوسه‌رگیری په‌رده‌ی کچینیان پارێزراو بیست (ئه‌حمه‌دی، 2014). له‌م ئیوه‌نده‌دا هه‌ندێ ریشه‌ی پیاوسالاریش هه‌ن که‌ خه‌ته‌نه‌ی پیاوان به‌ هه‌ولێک له‌ پیناو

کوټرټرول کردنی ناره زووی سینکسی پیاوان ده زانیت (جۆهانستین، 2010).

سه بارت به سه رکوت کردنی ناره زووی سینکسی له ناو کوټمه لگا پیاوسالاریه کانددا، ده توانین ناوړ له دوو گپړانه وهش بدهینه وه: په کمه نه وهی که په یوه نندی سینکسی زوړ گرینگ بووه، به جوړیک که جگه له په وته کانی نه مړوی جیهان، وه کوو هاوړه گه زبازی، دیتره گه زبازی و دووړه گه زبازی، نیمه شاهیدی جوړیک له په یوه نندی سینکسی که پتی دهوتری به چه زبازی یان مندالبازی له ناو پیاوانی ناوچه ی خوړه لاتی نافیق و له یونان بووین، به واتای جوړیک سینکس کردن که پیاوان بهر له گه یشتن به ته مهنی بالقیون وه که بهرکار سینکسیان ده کرد و دواي تپه پین له م قوناعه، سه رنجی ده پړژانده سه ر کورانی نابالقی و له هه مان کاتدا ژنیان ده هینا و مندالیان ده خسته وه. وه که نه فسانه نه جم نابادی (۲۰۱۷) له کتیبی (زان سیبیلو و مردان بی ریش) "ژنه سمیلیه کان و پیاوه بی ردینه کان" دا له سه ر نه م بابه ته نووسیو یه تی:

به چه هاوواتای چه مکیکی ناره زووی سینکسیه که هوگری بو هاوړه گه ز به شتیکی وه رگیرو و داتاشراوی هوگری بو ناهاوړه گه ز نازانری، به ژنای له ناوانی به چه (ته مده)، نووسه ران به بی نه وهی بزنان که وتنه ناو ته له یه که وه که هاوړه گه زبازی بووه هاوواتای له زه ت نه بردن و تیرنه بوون له دیتره گه زبخوازی. بو یه ناگری به چه زبازی له جیهانی نه مړو دا وه که هاوړه گه زبازی لپی بروانین و بو پشتر است کردنه وهی نه م ئیدعا یه ده توانین ناماژه به مانه وهی جوړی مرؤف بکه یین که نه نجامی جووتیوونی دووړه گه زه که به هر هوکاریک له م ناوچانه دا رووی داوه و چهنده زوړن نه و گپړانه وانهی که باسی به چه خانه و قه حبه خانه کان ده کهن که بهر پیه به ره کانیان باجیان به ده سه لاتداریانی نه و کاته ددها. گپړانه وهی زوړ سه بارت به به چه زبازی له یونان و ئیرانی کوون و ههروه ها له ناو تورکه کانددا هیه و نه م بابه ته تا سه دهی رابردوو نه وهنده باو بووه که میسیؤنیریکی نه مریکی به ناوی ساوس گهیت¹ نووسیو یه تی:

من راستیبه کم هه به که به دنیاییه وه ده یسه لمینتی که له فارسدا کمه کهس هه یه بهم تاوان و گهنده لیبیه وه تیوه نه گلابیت. هر نه م گونا هه له تورکیه شدا زوړه، به تاییه تی به شیوه یه کی قیزه ووتر له پایتخت و له ناو سوپادا به لام له هی فارسه کان که متره. بارو دوخه که له میسریش به هه مان شیوه یه و له هه موو نه م ولاتاندها فرانکه کان کمه تا کورتیک لایه نگر و هوکاری تاوانه کهن. به لام نه م کاره ته نها له ناو فارسه کانددا تاییه تمه نندیه کی نه ته وهی زهقی به خووه گرتووه. نه وهی له وی بوم

ناشکرا بوو ئه وهنده په شوکینه بوو که وشه کان ناتوانن وه سفی بکهن. دیمه نی بپه وشتانه ی وه هام لی ناشکرا بوو که بی هیوای کردم، وهک ئه وهی ئاماده بم ئه م سودومه هاوچه رخه به جیبه ئلم و خوم ته سلیمی ئاگری دوزه خ بکه م. (فلور، 2010)

به له بهر چا وگرتنی فراوانی و هه مه چه شنی کاروباری سیکیسی و له لایه کی دیکه وه بوونی ناراسته یه کی له و شیوه که جه خت له سهر سه رکوت کردنی غه ریزه کان ده کاته وه، پیده چی خویندنه وه ی ئه م گپرا نه وه ی بیترتون له سالی ۱۲۶۴ی هه تاوی دوور له چاوه روانی نه بی:

ئه و گه نجانه ی ده گه نه ته مه نی بالقبوون، له و ئاسانکاریبانه ی که ئه وروپییه کان بو سهرجی بی پیش هاوسه رگیری هه یانه، بیبه شن. به خه ته نه کردنیان، تا راده یه ک له خوړه حه ت کردن ده یان توفین و سهرجی له گهل خزمه تنکاره کان یان سیغه کانی باوکیان مه رگ نا به لام سزای توندی لی ده که ویته وه. به م شیوه به نوره یه کتر به کار دهینن و به مه ش ده لین عه لیش ته کیش¹ (هه مان).

ههر وه ک له م ده قه دا بومان دهرده که وی، ده بی خه ته نه له کاتی بالقبوونی کوراندا نه نجام درابی بو ئه وه ی به بروای بیترتون، نازار یان وه حشه تی رووداوه که بیته به بهر به سستی به رده م خوړه حه ت کردن. به لام کاردای خه ته نه وه ک به رگیری وه ی ناره زووه سیکیسیه کان له روانگیه کی دیکه و به پی تیوری گریی ئودی پی فرؤید سهرنجی پی دراوه. له م لیکنده وه دا خه ته نه هیمای سهرتری و بالاده سستی باوکان به سهر کوره گه نجه کانه که دایک هه رپشه له په یوه ندیه کان یان ده کات (ئه لسه لام، ۲۰۰۲) و گرینگی ئه م قوناغه ههر ئه وه ندیه به س بی که فرؤید به دانانی گریی ئودی پ له جیگه ی "گریی سهرچاوه ی تیکچوونه دهر وونیه کان" و له وه زیاتر له چه قی هه موو کاردا دهر وونیه ئالوزه کان ئه وه ی قبولی کرد که چیرؤکی ئودی پ ریکخه ری ژیا نی دهر وونیه مرؤفه.

له سهر بنه مای ئه مه ش تیوری گریی ئودی پی فرؤید گوزارشت له دؤخیک ده دا که مندالیکی کوپ هه ول ده دا بیته خاوه نی دایکی، به لام له م نیوه ندیه دا تووشی کیشه یه ک ده بی و ئه ویش ترس له توله سهندنه وه ی باوک به برینی ئه ندامی زاوژی منداله²، بابه تیک

1- له زمانی تورکیدا به واتای دان و ستانه.

2- برونه: "توری قربانی وعقده ادیب به عنوان ریشه ختنه، (بهرواری ده سئپراگه یشتن: 1399/03/21)

کە پێی دەوتری گریی لە پیاووتیکەوتن¹. فرۆید لە قۇناغئیکدا بریاری دا چێژی ئەندامانی جەستە و خۆرەحە تکردن وەک تەوهری جیندەریی منداڵ بناسینی، پەوتیک کە بە قۇناغەکانی گەشەکردنی دەروونی سیکسی یان قۇناغەکانی خولیاى سیکسی منداڵ دەناسری و ئاوا پروون دەکرێتەوه: دەمی و کۆمی، ئەندامی زاوژیی یان ئۇدیوی / قەزیی، شاراووی / کۆمۆن و ئەندامی زاوژیی کە لە هەر کام لەم قۇناغانەدا منداڵ تێدەکۆشی پنداووستییەکانی دابین بکا و چێزەکانی تیر بکات. بۆ نموونە لە قۇناغی دەمی کە تا سالیک دەخایەنی، کۆرپە بە مژین چێژی سیکسی بە دەست دەهینی² و لەبەر ئەوه هەندیک جار کە لوپەل و نامیرەکانی دەورووبەری خۆی بۆ دەمی دەبا، تەنانەت توندی نارەزووەکەش دەتوانی بێتە هۆی وەهمی تیربوون (تامی خۆشی شیر لە ناو دەمدا، گەرمییەکی، هینوربوونەوه و هتد) تا ئەو جیگایەکی کە بزانی کۆرپە برسییەکی هەوای بەتال هەلدەمژی و خەوی لیدەکەوێت. هەموو شتیکی ناماژە بەوه دەکا کە کۆرپەکە ئەو تیربوونەکی کە بۆ خۆی و یستووویەتی دروستی کردووه. فرۆید ئەمە بە "تیربوونی وەهمی هۆگری" ناو دەبات. بەلام کۆلین³ کە یەکیک لە شوینکەوتووانی فرۆیدە سەبارەت بە سەردەمی ئۇدیپال، کە هەندیک جار بریتییه لە سێ بۆ پینچ بۆ شەش سالان، گێرپانەوێکی زۆر مانادارتر بە دەستەوه دەدات. بە وتەکی ئەو، گریی ئۇدیپ لە سەرەتای تەمەنەوه هەیه، تەنانەت پێش ئەوهی منداڵەکی فامی ئەوهی بێی کە بتوانی رەگەزەکان لیک جیا بکاتەوه. بە گۆرەکی کلاین گریی ئۇدیپ زیاتر لیکەوتەوی راستەوخۆی "سپیانەکی سەرەتایی"⁴، واتە دایک - باوک - منداڵە و دۆخیک ساز دەکا کە منداڵەکی هەمیشە لە بەر دەم پەراویزخرانە، بارودۆخیک کە زیاتر دەبیتە هۆی دلەراوکییەکی زۆر (لۆپیز و رافائیل، 1399ی هەتاوی). لەم کاتەدا منداڵ هەلۆەدای ناسینی ژینگەکی دەورووبەر و پەيوەندیەکانی ناو ئەم ژینگەیه و بە هاوشیووبوون لەگەڵ رەگەزی بەرامبەر (لێرەدا باوک) هەوڵ دەدا لاسایی بکاتەوه و پینگەکی وەر بگریتەوه. بۆ نموونە ئەمە بۆ منداڵ جیی پرسیارە کە بۆچی دواي تەواوکردنی کاروباری رۆژانە، جیا لە دایک و باوکی رۆژ بکاتەوه، بەلام دایک و باوکە کە دەچنە ژوویریکی تر و لە باغەلی یەکترا دەخەون. بۆیه هەوڵ دەدا

1. castration anxiety

2- برۆانە: خلاصە مراحل رشد روانی جنسی فروید، (بەرۆاری دەستپێرپاگەیشن: 1399/03/21) <https://www.male-initiation.net/anthropology/sacrifice.html#start>

3. Melanie Klei

<https://www.male-initiation.net/anthropology/sacrifice.html#start>.

4. original triad

لە تەنیشت ئەوان و لە سەر جینگای دایک و باوکی بخەوێت. کلاین پێی وایە چەقی گریی ئۆدیپ - ناوشارترین بەشە کەم کۆپکێی منداڵە کە لەگەڵ دایک یان باوکە هاوڕەگەزە کە (دایک و کچ، کۆر و باوک) و گەران بە دواى دایک و باوکە ناهاوڕەگەزە کە نییە، بە لکۆو پیوستی بە دوورکەوتنەوە لە نازاری کوشندەى پەراویزخران و وەلانرانە. (هەمان سەرچاوە).

بەلام لەم نێوەندەدا بە برۆی فرۆید ئەو شتەى کە ناھێلێ کۆر بپیتە خاوەنى دایک گریی لە پیاوەتى کەوتن یان ترس لە برینی ئەندامى زاوزی کۆر لە لایەن باوکە. هەر بۆیە هەندیک گەشێتوونەتە ئەو ئەنجامەى کە تیۆری فرۆید ئەندامى زاوزی تەوەر¹ یان لە سەر بنەمای زالیەتى ئەندامى زاوزی پیاو (قضیب) و ئەم گریمانەى زالیەتى و بالادەستییەى ئەندامى زاوزی پیاو بنەمای تیۆری گشتیی گریی لە پیاوەتى کەوتنە. بە ئەگەرێکی تر کورانی کەم تەمەن پێیان وایە کچۆلەکان لەوێ کە ئەندامى زاوزی پیاوانەیان نییە، لەبەر ئەوەیە کە ئەندامى بەنرخى جەستەیان لا براو و رەنگە ئەمەش بە هۆی ئەو گوناوەى بێ کە کردوویانە و وەک سزایەک بە سەریاندا سەپاوە. لەم نێوەندەدا، باوهرێکی دیکە ئەوەیە کە خەتەنەکران سووکە لەی لە پیاوەتى کەوتنە کە بە هەر حال دەسەلاتى منداڵە ک تیک دەدات. وایس² لەوێش تێدەپەڕی و دەلی خەتەنە ک تەنە نیشانەى لە پیاوەتى کەوتنە بە لکۆو نیشانەى مەرگیشە و کردەوى خەتەنە گری دەداتەو بە بۆچوونی هەندیک لە هۆزەکانى ئەفریقا کە منداڵان لە لایەن ئەهریمەنەکانەو دەخورین یان دەکوژرین. لە هەندیک لە هۆزەکانى ئەفریقای باشووری و کۆنگۆ و سوودان و نەیحیریا خەتەنەیان بە مەرگی سەرەتایی و لەدایکبوونەو لێک دەداو و تەنەت خەتەنە چى و هاوکارەکانى هەندیک جار جل و بەرگ و دەمامکی ترسناکیان لە بەر دەکرد (هەندیک جار پیستی نازەلیان بە کار دەهینا) و بە شیوێ رەمزى ئەم ئەزەیهایە منداڵە کەیان هەلمە لە قوت دەکرد و لەدایکبوونی نوێیان پێ دەبەخشى (هەمان سەرچاوە).

لەوێش سەرنجراکیشتر، بە باوهری فرۆید، ئەم قۆناغە کە لە قۆناغى خولیاى سینکسی منداڵدا وەک قۆناغى قەزىبى دەناسرێ لە نێوان تەمەنى سێ بۆ پینج بۆ شەش سالدراو دەدا، هەمان ئەو تەمەنەى کە کوران لە هەندیک لە کۆمەلگەکاندا خەتەنە دەکرین. لە توێژینەوێ کە لە ساڵى ۲۰۱۲ لە شارى دەنیزلی لە تورکیا ئەنجام درا، توێژەران

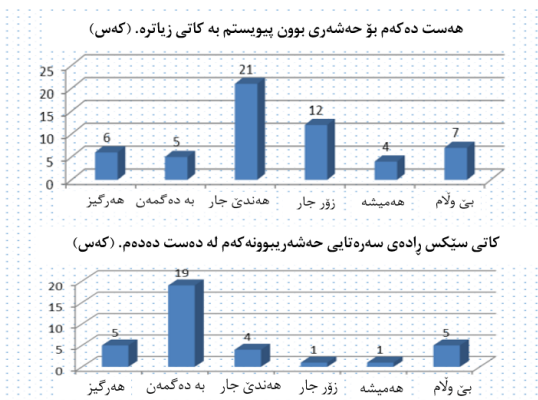
1. Weiss
2. phallogentric

گه یشتنه ئه و نه نجامه ی که ئه و مندالانه ی له ته مه نی که متر له حهوت سالد ا خه ته نه یان بو کراوه، پیان خو ش بو له ته مه نی سه رتر دا خه ته نه یان بو بکری ت. هه ندیک له لیکو لینه وه کان ده ریا نختو وه که نه نجامدانی نه م کاره له ته مه نی بچو وکدا له لایه ن مندالانه وه وه ک کرده وه به کی توندو تیژانه و وه ک له پیاو ه تی که وتن وایه. له م تو یژینه وه دا نزیکه ی 26 له سه دی مندالان له سه رده می قه زیبی (قضیب) خه ته نه کرابو ون و نزیکه ی 10.4 له سه د و 9.1 له سه دیان که به ریز پیان وا بو و نه ندای زاو زی پیان و نه یان بچو وکتر ده بی یان لا ده بری که ده توانین نه م تر سه گری بده ی نه وه به گری له پیاو ه تی که وتن. له وه ش گری نگر ته وه حشه ت و نیگه رانی له کاتی نه شته رگه ری خه ته نه و ئیش و نازاری دوا ی خه ته نه له ناو نه م کومه له مندالانه دا که له قو ناغی ئو دی پیان قه زیب دا خه ته نه کراون، زیاتر له گروه ته مه نییه کانی دیکه بو وه. له نه نجامدا نه ته نیا له م تو یژینه وه به لکرو له هه ندی تو یژینه وه ی دیکه شدا وا پیشنیار دراوه که له م قو ناغی هه ر ته می مندالیدا جگه له هو کاری پزشکی نه بی، مندالان خه ته نه نه کری ن (کرو دک و همکاران، 2013).

هه ندیک له سپورانی ته ندروستی باس له وه ده که ن که خه ته نه کردن ده بیته هو ی که م کرده وه ی هه سته سیکی، چونکه به م شیوازه هه زاران تر مینالی عه سه بی نووکی سیره ت ده قرتینریت. تو یژینه وه یه که له سالی 2007 نه نجام دراوه ده ریختو وه که نه ندای زاو زی پیان خه ته نه کراو زیاتر به لیک ساوین و ده ست لیدانیکی سووکیش ده بزوی ت. جگه له وه ش نه م پیسته زیاده یه له کاتی تیخزاندا ده بیته هو ی لیکخشان و بزواندن. به وه ی دکتور نه لیکس شتینشلیوگیپر¹ به ریوه به ری به شی ئورولژی نیویورک، تو یژینه وه کان هیه ج گورانکاریه کیان له هه سته پیوانی پیگه یشتو ی خه ته نه کراودا نیشان نادا ت. تو یژینه وه یه که له سالی 2016 نه نجام دراوه، نه م خاله ی پشترستی کرده وه که ناستی چیژی سیکی له ناو نه و پیاوانه ی که خه ته نه کرابو ون هیه ج گورانکاریه کی به سه ردا نه ها تو وه. به لام لیکو لینه وه ی دیکه ش هه ن که پیچه وانه ی نه نجامه کانی شتینشلیوگیپر ده سه لمینن. راستی هه ر کام له م و یژینه وانه پیوستی به سه رمایه دانای که لین و تیچووی زور، تاقی کرده وه، سه ربه خو بی دامه زراوه تو یژینه وه یه کیان و هه روه ها ته رخان کردنی کاتی زوره. له به شی بو زانیاری زیاتر (11) هه ندی نه نجامی مهیدانی نه م تو یژینه وه سه باره ت به م بابه ته ها تو ون.

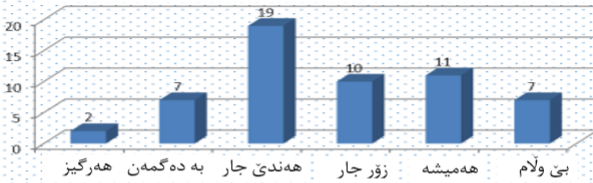
له ناو جووله که کاندانا نه شته رگه ریی خه تهنه به لیکدانه وهی جیاواز پروون کراوه ته وه: هیلستین¹ پپی وایه جووله که کان خه تهنه وه ک نامرازیک بو کۆنترۆلی سیکسی و مهیلی پیاوان بو ژنان به کار ده هیمن. ههروه ها ئه م نه شته رگه رییبه وه ک نیشانه یه ک بو جیا کردنه وهی باوه پداران و بی باوه پاران به کار هینراوه (هیلستین، 2004، ل 253). هه ندیکی دیکه پیمان وایه که خه تهنه، جگه له و بابه ته گرینگه ی که پیاوان له پرووی جه ستیی و رۆحیه وه له که سانی خه تهنه نه کراو جیا ده کاته وه، به که م کردنه وهی ئاره زووی سیکسی، پیاوان به ره وشت ده کات. لایه نگرانی خه تهنه ی پیاوان له کاردای ئه م نه شته رگه رییبه له که م کردنه وهی ئاره زووی سیکسی ناگادارن. مووسا میمۆنیدس²، پزیشکیکی جووله که که له سه ده ی 13 دا ژیاوه، ناماژه ی به وه کرد که خه تهنه کردنی پیاو به مه به ستی باشتر کردنی ره وشت و داو پیاکییان وای کردووه که توانا و چپژی سیکسی پیاو که م بیته وه (ئه لسه لام، 2002).

بو زانیاری زیاتر (11)

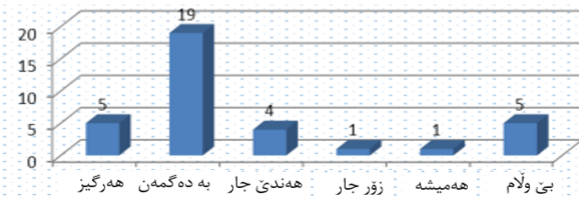

1. Hellsten
2. Mosses Maimonides Exodus Rabbah

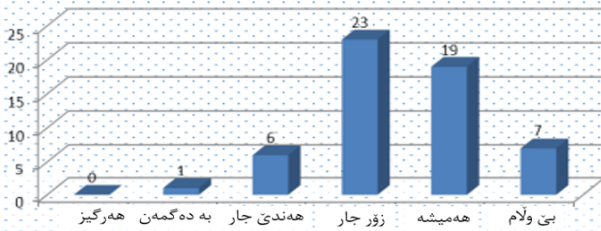
کاتی سیکس ماوه به کی زوری پې ده چی هه تا حه شه ری بېم. (کهس)

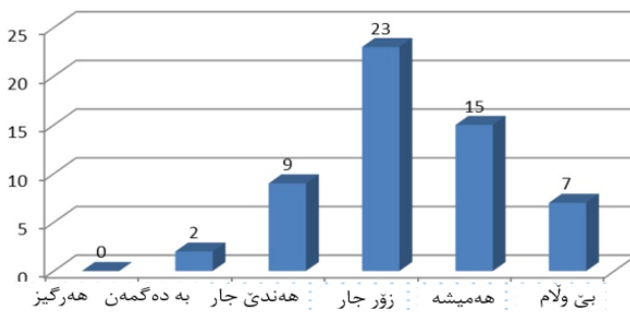
کاتی سیکس راده ی سه ره تابی حه شه ری بونه کهم له ده ست ده دم. (کهس)

به گشتی سیکسم پې خوشه (کهس).

هاوبه شه سیکسی به کهم سیکس له گه ل منی پې خوشه. (کهس)

بې هیژی پیاوان له پرۆسه ی زاوژی و ئیره یی بردن به ژنان هه ندیک له میژوونوسان خه ته نه کردنی پیاوان به ئه نجامی ئیره یی بردنیان به توانای

زک‌وزای ژنان ده‌زانن. دوو‌گیانی بۆ ئافرهت به‌رزترین هیمای سروشتیی خۆ‌گه‌ره‌کییه، هه‌ست‌کردن به ته‌واویه‌تی، ئەو جی‌گایه‌ی که دایک و کۆرپه‌له خۆراکی به یه‌کتر ده‌ده‌ن و باوک و به‌گشتی هه‌موو‌ئو شتانه‌ی له ده‌ورو‌به‌رن له پرۆوی ده‌روون‌ناسییه‌وه له ده‌روه‌ی ئەم په‌یوه‌ندییه‌دان. بۆیه ده‌بینین پیاوان ئیره‌یی به ژنان ده‌بن له‌وه‌ی که جه‌سته‌ی ژنان را‌کیشه‌ره و هه‌روه‌ها ئافرهت توانای زا‌وزی‌کردنی هه‌یه. مار‌گره‌یت مید‌له‌و باوه‌ره‌دایه که ئیره‌یی خو‌ین‌پرژان له پیاواندا هۆ‌کاری شی‌واندنی سیکسی پیاوان (خه‌ته‌نه) له لایه‌نی خۆ‌یا‌نه‌وه بوو، چونکه ئەوه پیشانی ده‌دا که پیاوانیش له پرۆسه‌ی زا‌وزی‌دا رۆ‌لیان هه‌بووه (زه‌رله‌کی، 1395‌ی هه‌تاوی).

هه‌ر به‌م پێیه هه‌ندیک پێیان وایه له به‌ر ئەوه‌ی ئافره‌تان توانای زا‌وزی‌یان به سووری مان‌گانه وه‌ده‌ست دێ، خه‌ته‌نه‌کردنی پیاوان هیمایه‌ک له‌م سیفه‌ته ژنانه‌یه. شه‌هلا زه‌رله‌کی له کتییی "ژنان، دشتان و جنون ما‌هانه" (ژن و خو‌ین‌پرژان و شیتیه‌تی مان‌گانه‌دا) له رۆون‌کردنه‌وه‌ی ئەم باوه‌ره‌دا ده‌نوو‌سی:

ئه‌ندره زی‌گمۆند له وتارێ‌کدا زا‌راوه‌ی "ئیره‌یی خو‌ین‌پرژان"¹ به کار ده‌بات. ئەو ده‌لێ ئەم چه‌شنه ئیره‌یه‌یه بووه هۆی سه‌ره‌له‌دانی "خو‌ین‌پرژانی هاوته‌ریب"². خو‌ین‌پرژانی هاوته‌ریب کۆمه‌لیک ره‌فتار و رۆپه‌سه‌من که له پرۆسه‌ی ئاسیمله‌بوون (هاوشیوه‌بون) رۆپه‌سه‌می ئاهه‌نگی خو‌ین‌پرژانی کچان بۆ کوره تازه‌پێ‌گه‌یشتوو‌ه‌کان ئەنجام ده‌درێت. ئەم رۆپه‌سه‌مه له ناو هیندییه‌کانی کالی‌فۆرنیادا (سوور‌پێسته‌کان) باو بووه. هه‌لبه‌ت دیاره ئەم ئاهه‌نگه رۆپه‌سه‌می گۆشه‌گیری و زه‌بر و زه‌نگی خو‌ین‌پرژانی ئافره‌تان نا‌گرێته‌وه و کوران ناچار نین بۆ چه‌ند رۆژێک له ماله‌وه دوور بخه‌رینه‌وه. له راستیدا خالی هاوبه‌شی ئەم رۆپه‌سه‌مه ئاهه‌نگی کۆتاییه که به بۆنه‌ی ته‌مه‌نی بالقبوونه‌وه به‌رپۆه ده‌چیت. خه‌لکی ره‌سه‌نی ولاتانی ئۆسترالیا و گینه‌ی نوێ و فلپین و ئەفریقا له ئاهه‌نگ و رۆپه‌سه‌می خو‌ین‌پرژانی هاوته‌ریب زیاتر له ئاهه‌نگ و هه‌له‌په‌رین ده‌چن و بۆ ئەوه‌ی زیاتر له ئاهه‌نگی خو‌ین‌پرژانی ژنان بچێ کار‌گه‌لیکی وه‌کوو دروست‌کردنی درزێکی بچوو‌ک (وه‌ک زبێ ژنان) له سه‌ر ئەندامی زا‌وزی‌ی کوران یان ددان کیشان بۆ ئەوه‌ی خوین برژێت. قه‌ده‌غه‌کانی ئەم رۆپه‌سه‌مه بۆ کوران بریتی بوو له قه‌ده‌غه‌بوونی خوراندنی سه‌ر و جه‌سته. پیاوانی هۆزه‌کانی جاوه ده‌چنه سه‌ر رۆباری ئامازۆن و پشت رانیان ده‌رووشین و خو‌ینه‌که‌یان له رۆوباره‌که‌دا ده‌شۆنه‌وه و ژنان بۆیان نییه به‌شداری تیدا بکه‌ن.

1. menstruation envy
2. parallel menstrual

(هه مان سه چاوه، ل 116 117).

له نمونه کانی دیکه ی خوینپرژانی هاوته ریب خه تهنه و که له شاخه. خه تهنه و نازاره که ی (په ننگه بتوانین ناماژه به خوینبهر بوونی خه تهنه ش بو ئەم باهه ته گرینگه بکهین) جوړیک هاوشپوه سازی له گه ل ژانی مندالبوون و نازاری خوینپرژانه. گراهان¹ ده لئی که له شاخ و ده مار برین که خوینبهر بوونی زوری پیاوانی لی ده که و پته وه، باوترین خالی هاوبه شی له گه ل خوینپرژان هه یه. پنده چی ئەم رهفتاران له رووی هه سستییه وه ده یانکا به هاوړپیی هاوسه ران و دایکان و خوشکه کانیان. جوړیک ناسیمیله کردن (هاوشپوه کردن) ی پیاوان و ژنان و کهم کردنه وه ی جیاوازیه جینده ریه کانه. به لام ئوستووره ناسان باوهریان به کار دایه کی دیکه ش هه یه. ئەوان پیمان وایه ئەم رپوره سمه ده بووه هوی نه وه ی هیزی نه پینی خوینپرژان بگوازیته وه بو پیاوانیش. بویه دیارده ی خوینپرژانی هاوته ریب له و کۆمه لگایانه دا باوه که خوینی خوینپرژان وه ک هیمای هیزی سیحراوی پیروز ده کرا و ریزی لی ده گيرا. ناندره زیگموند هۆکاری ئەم پیروزییه له ئەفسانه په یونانیدارکان به خوداوهندی زهوی ده زانیت. مرؤفی ئوستووره په رست خوینی خوینپرژانی به هیمای نه خوشی و لاوازی نازانیت. له روانگه ی ئەو ئەم خوینه نیعمه ت و ره حمه تی دایکی زهوییه. ناوبراو بو روون کردنه وه ی زیاتری ئەم چه مکه هاوړپیشه بوونی که لک له هه ر دوو وشه ی خوین و پیروز وهرده گریت. ههندی له توپه ران ناماژه به هۆکاره کانی دیکه ی ئەم پیروزیییه ده کهن. بو وینه ههندیک له توپه ران ده لین به و پپیه ی که ئەندامانی زاوژی هیمای پیروزه سه رته تاییه کان بوون، که واته ناساییه ئەو خوینیه ی له ئەندامانه دهرده چی گرینگیی کۆنه سه ره شنیان هه بیت. ئەم خوینه له هه موو ئەو کولتور و فره ره نگانه دا که خوینیان پی پیروزه هیمای ژیان و زاوژییه (زه رله کی، 1395 ی هه تاوی).

بیگومان پیویسته ناماژه به وه بکهین که له م سه رده مه دا ئیره یی ئەم پیاوانه بو توانای زاوژیی ژنان که می کردووه، چونکه به دۆزینه وه نوپیه کان که له رپگه ی میکرو سکۆپه وه وه دست هینراون پیاوان بو یان دهرکه وتوووه که ئەوانیش پشکیکی حاشاهه لنه گریان له زاوژیدا هه یه، ئەوان زیاتر رۆلی پیاوانه یان قبول کردووه و له باوکبوونی حه تمیی خو یان دلنیا بوونه ته وه. ئیستا ئەو باوکیکه نه ک هه ر بینه ریکی ساده یان شایه تحال (هه مان

سه رچاوه).

کارداى نابوورى خه تهنه

راسته نهو داتایانهی که بو به به لگه کردنی کارداى نابوورى خه تهنه به کار دین زور و به فراوان نین، به لام هه ندیک داتای خه لک ناسی له سه ده کانی رابردوودا و له مه ر بازارگانییه ک به ناوی خه تهنه له پزشکی مؤدیرن و له پیشه سازی دروست کردنی جیاز و نامیر و که ره سه ی جوانکاری و ته ندروستی نه شته ره گری جوانکاری گوزارشت له وه ده کهن که به شیک له هوکاره کانی به رده و امیی و مانه وهی خه تهنه ره نگه به هو ی کارداى نابوورى بیت.

هه ره وه ک له کتیبه میژوو ییه کان دهرده که وئ نه م رپوره سمه گرینگیه کی زوری هه بووه و هه ندیک جاریش به رپرسانی بالای سه ر بازی و ناو خو یی له م رپوره سمه دا بانگه هشت کراون. شکومه ندیی نه م نا هه نگی نان خه تهنه په یوه ندی به چه ند هو کاریکه وه بووه که په کیکیان فاکته ری نابووریه. پادشاکان ده یانتوانی چه ند رورژیک نا هه نگ بگیرن و هه لپرن و نان بدن و هه ندیک جار پاشا و والیه کان له گیرفانی خو یان منداله کانی خو یان و مندالانی دیکه ی شاریان خه تهنه ده کرد. له م چه شنه نا هه نگانه دا ده تانین ناماژه بکه ین به: نه لمه قته دار له سالی ۳۰۲ ی کوچیدا بری ۶۰۰ هه زار دیناری بو خه تهنه کردنی هه ر پینج منداله که ی داوه و نا هه نگیکى شایسته ی ساز کردووه. هه روه ها مه حموود خان ده شتی زاوای فه تحه لی شا، له نا هه نگى خه تهنه ی کوره که ی که دوا ی چه ند کچ له دایک بووه، له خو شیان دراوی زیری به ناوی منداله که یه وه به سه ر خه لکی نهو شارها که له ژیر فرمانی خویدا بوون، دابه ش کرد. هه لبه ت نه م رووداوه بووه هو ی نه وه ی له بوسته که ی دوور بخریته وه. هه روه ها محمه مد عه لیشا نا هه نگیکى شکومه ندی بو خه تهنه ی نه حمه د میرزای کور ی ریک خست و نهو دیاری و پیشکه شانه ی که پیاوه ده ستر و یشتووه کان له م بو نه دا پیشکه شیان ده کرد نه وه ننده زور بوو که شای هه ژار توانی سو پایه ک بو سه رکوت کردنی شور شگیرانی ته ور یژ کو بکاته وه. ویلیام فرانکلین، که خو ی له نزیکه وه جه ژنی خه تهنه کردنی شه شه مین فرمانره وای زندی بینیبوو، دنووسه حهوت رورژ بهر له رورژی خه تهنه نا هه نگى نان خه تهنه ده سستی پین کرد و هه تا دوا رورژی نا هه نگه که به رده وام بوو. هه موو بازاره کان و به تاییه ت بازار ی گه وره (واته بازار ی وه کیل) نه م سه ر تا نهو سه ری به فانووس و گلپوی ره نگا وره نگ که له سه رمیچه وه تا ناوه راستی بازاره که هه لواسرابوو، چراخان کرابوو. جه عفر خانی زهد به بو نه ی نا هه نگى خه تهنه ی کوره که ی نا هه نگیکى

گه وړه له قه لای که ریمخان به پړوه برد. پیاو ماقوولان بانگه پستی نهم شاره کرابوون. له کۆتایی ناهه ننگه که دا نمایشکی یاریی ناگرینی گه وړه ساز کرا (فرانکلین و ئیسکات وارینگ، 1398) بی شک په کیک له درېژترین ناهه ننگه کان ناهه ننگی خه ته نه کردنی سازاده میحه مد بوو. دهوتریت له سالی ۱۵۸۲ی زاینیدا سولتان مرادی سیهم له رپوره سمیکدا ناهه ننگی خه ته نه کردنی بۆ کوره که ی نهنجام دا، که میژوونوسیک به درېژترین و گرانبه هاترین و پرشکۆترین رپوره سمی عوسمانیه کانی له قه له می دا و به پیی راپورته کان زنجیره ناهه ننگ گه لیک بۆ ماوه ی په نجا رۆژ به ناماده بوونی خه لکی ناوچه که و نهوروپیه کان به رپوره چوو (واشه نگتن پۆست، ۲۰۱۵). یاکۆف دویچ، ویرای شی کردنه وهی نهم ناهه ننگه راپگه یاندووه که خه ته نه خۆی رۆلکی سهره کی له ناهه ننگانه دا نه بووه و به پیی لیکۆلینه وه کانی خۆی، ته نانه ت له هندی ک راپورتدا باسی خه ته نه نه کراوه (دویچ، 2013). نهم پرسه پیشان دها که هندی جار ناهه ننگی نان خه ته نه جیا له رپوره سمه رهمزیه که ی که بۆ وهرگرتی شوناسی پیاوانه و هاتنه ناو کۆمه لگای نایینی بووه، کاردا دیکه شی هه بووه. محمه مدع لیشا که باسی لی کرا به بیانووی خه ته نه کردنی کوره که ی هه لوه دای کۆکردنه وهی سهرمایه ی پیویست بۆ سهرکوت کردنی شۆر شگیران له ته ورپۆ بووه.

وهک له به شه کانی پیشوودا نامازه مان پی دا، له راپردودا خه ته نه له لایه ن خه ته نه چیه نهریتییه کانه وه نهنجام ددر. نهم که سانه له به ریه تی نهو کاره ی ده یانکرد حه قده ستیان له دایک و باوکه کان وهرده گرت و له راستیدا خه ته نه چیتی پیشه بوو که به وه بژیوی ژیانان دابین ده کرد. نهم که سانه خه لکی ههر نهو ناوچه و که سانی رهنه بون و نهم پیشه یان له باوکان و نه ژدادی خۆیان فیر ببوون و به راکیشانی کرپاره ناوچه ییه کان بژیوی ژیانان دابین ده کرد، له دنبا ی مؤدیرنی نه مرۆدا، ههرچه ننده پزیشکه کان جیگه ی خه ته نه چیه نهریتییه کانان گرتووه ته وه، وا دیاره به هۆی په رهنه نندی 100 له سه دیی خه ته نه له ناو موسلمان زاده کاندا، ره هندی نابووری و سووری دارایی سهرنج راکیشی نهم کاره بۆ پزیشکان ده توانی به کیک له هۆکاره گرینگه کانی به رده و امی خه ته نه له م سهرده مه دا بیت.

به‌شى حەوتەم: ئەزموونى بەشداربووان لە تووژينه‌وه

پيشه‌كى

به‌شى حەوتەم تەرخان كراوه بۆ دەرپرینی ئەزموونى بەشداربووانى تووژينه‌وهى "خەتەنە". دەتوانین بڵین بەشى حەوتەم چەقى ئەم تووژينه‌وهيه و داتاكانى وه‌ك كلیلى ترین داتاكانى ئەم تووژينه‌وهه ژمار دەكریت. ئەو داتایانەى كه لەم بەشه‌دا خراوته‌هه پوو، لە دیمانەى قوول‌ه‌وه وه‌رگىراون كه لەگەڵ كەسانیک كه زۆر به‌یان ئیرانى بوون لە نەت‌ه‌وه جیاوازه‌كان، لە سه‌رانسه‌رى ئیران و هەندیک ولاتی دیکه‌دا ئەنجام درا. راپۆرتى داتاكانى ئەم بەشه‌ له سێ به‌شى سه‌ره‌كى پیک هاتوون: لە به‌شى يه‌كه‌مدا به‌ پشته‌ستن به‌ ئەزموونى بەشداربووان باس له‌ فۆرم و ئامرازه‌كانى خەتەنە كراوه؛ به‌شى دووهم تايه‌ته‌ به‌ دووباره‌ناسينه‌وهى بواره‌كانى خەتەنە لەم ئەزموونانەدا و لە به‌شى سێهه‌مدا سوود و زیانه‌كانى خەتەنە له‌ روانگه‌ى بەشداربووانى ئەم تووژينه‌وه‌ تاوتوی ده‌كرین.

شيو‌از و ئامرازه‌كانى خەتەنە

ئەزموونى خەتەنە كاریگه‌رى گرینگ و درێژخایه‌ن و قوول له‌ زه‌ینى كه‌سى خەتەنە‌كراودا به‌ جى ده‌هیلێ كه‌ چەندین ره‌ه‌ندى هه‌یه، له‌ ناو ئەمانه‌دا ئامراز و شيو‌ازه به‌كارهێنراوه‌كان له‌به‌رده‌ستترین و له‌هه‌مان كاتدا روونترین یادگارىی ئەزموونى خەتەنەیه. ئامرازه‌ سه‌ره‌تايه‌يه‌كانى وه‌كوو تیغى سه‌رتاشى و كیسه‌كیشى و به‌كارنه‌هینانى ده‌رزى سركه‌ر ئەم ئەزموونه‌ بۆ ئەو كه‌سانه‌ى كه به‌ شيو‌ازى نه‌رىتى خەتەنە كراون كرده‌وه به‌ یاده‌وه‌ریه‌كى پر له‌ نازار. ئەگه‌ر به‌كارنه‌هینانى ده‌رمانى گه‌ماره‌بریش به‌م ئەزموونانه زیاد بکه‌ین، وینه‌یه‌كى زۆر ترسناك له‌ خەتەنە‌مان پيشان ده‌دا، كه‌ ئەمه‌ش بۆ منداڵانى ئەمپرو دژوار و تۆقینه‌ره. ئەزموونى هه‌میشه‌یى ترس له‌ ناو دلێ كه‌سانه‌ و گۆشه‌ى ديار و شاراه‌وى پرسه‌ ده‌روونى و بايولۆژییه‌كان كه به‌ هۆى ئەنجامدانى خەتەنە به‌ كه‌ره‌سته و ئامرازى نه‌شیاوى راپرده‌وه‌ له‌ ناستى سه‌ره‌تایى و گه‌شه‌نه‌سه‌ندووى كۆمه‌لگایه‌ په‌یوه‌ندى به‌

بالا دهستی باوره کومه لایه تی، کولتوری و فهره نگی و نایینییه کانه وه هیه که گورین و نه هیشتی پیویستی به ناگادار کردنه وهی خیزانه کان و بلاو کردنه وهی روشن گه ری له سهر ناستی کومه لگا و دامه زراوه په یوه نیداره کانه. له در یژه دا چهند نمونه په یک له م حاله تانه تاوتوی ده که یین.

تیغی ریش تاشی ناسایی و قامیشیک هه موو که رهسته و ته کنولوزیای نه شته رگه ری خه ته نه ی نه و که سانه ن که سالانیک پیش نیستا به شیوه په کی نهریتی مندالیان خه ته نه کردوو. به گشتی مندالی لادییی و هه ژار به کومه ل خه ته نه ده کران. له ناوشیار گه ی به کومه لی نه م که سانه دا، فورمیکی ره مزی نه م نه زمونونه، واته خه ته نه، به شیوه ی به کومه ل و گروپی تومار کراوه، که ده توانی له گه وره سالیدا ههستی شهرم دروست بکات. هه موو نه م ورده کاریانه له نه زمونی په کیکی له به شدار بوواندا ده بینین که پایویکی شهست و پینج ساله و له کانادا ده ژی. نه ویش که به خه ته نه چیه که ی ده لی کیسه کیش، بیره وه رییه کانی نه و روزه به م شیوه باس ده کات:

نیمه له تور به تی جام ده ژایین؛ له بهر نیشی باو کم نیمه له وی بووین. باشم له بیره که بریار درا نیمه ههر سیکمان خه ته نه بکن. نیتر پیم وایه زور نهریتی بوو. کابرای کیسه کیش (مه بهستی خه ته نه چیه نهریتییه) به چهند نامیرنکی سه ره تای هات ... قامیش بوو، نیتر نازام، ههر نه م رووداوه له میشکمدایه نازانم. پاشان تیغه که ی له تیغی ریش تاشین ده چوو، نه و تیغه ی که له سه ر تاشی به کاری ده بن. دهسکیکی هه بوو به م شیوه، ههر نه وه م له بیره. زور هوش و ته رکیزمان نه بوو، به لام قامیشه که م له بیره. نه و شتانه ی که بو دوا ی نه شته رگه ری دروست کردبوو، چون بلیم، [دهنگی پیکه نین] وه ک دوانتس، نیتر قسه په ک ده کم دلته هه لنه شیوی نیتر دوانتس نه کری. به لام گه وره تر بوو که نه م به بپاریزیت. دوا ی نه شته رگه رییه که نه وه ی که خو ی دروستی کردبوو داینا.

مؤحسین (ناوی ساخته) که نیستا ته مهنی سی و شهس سالانه و خه لکی تاران، نه زمونیکی ترسناک و له هه مان کاتدا کومیدی خه ته نه کردنی خو ی باس ده کا، نه زمونیکی که ویسرای پیکه نینی بوونی، باس له راستیکی تال ده کا که له ریگه ی گه وره ساله کانه وه وه ک راپه ری نه رانیکی لیه اتوو و هه روه ها نامراز و که رهسته ی وه کوو نامرازی هیز ساز کراون و خه ته نه نه نجام ده دن. له نه زمونونه که یدا جور یکی تری خه ته نه چی ده بینین که پیمان ده و ترا "لوتی"، که نامیر و نامرازه کانی کاری خه ته نه یان بو نه نجامدانی نه م نه شته رگه رییه ته نها تیغی ریش تاشی و قامیش بوو. خو ی له گیرانه وه ی

سه‌بارت به خه‌ته‌نه ده‌لێت:

له‌ سالی ١٣٦٨ی هه‌تاوی له‌ پۆلی دووه‌می سه‌ره‌تالی بووم که زانیم ب‌پاره‌ خه‌ته‌نه‌م بکه‌ن. من به‌ شه‌قام و کۆلانه‌کانی گه‌ره‌کدا رام ده‌کرد، ته‌نانه‌ت هاو‌پۆی و منداله‌کانی گه‌ره‌که‌که‌شم له‌ گه‌ل باوکم و مامم به‌ دوامدا ده‌گه‌ران. له‌ کۆتاییدا گرتمیان و پیاوێکی ره‌ش‌تاله‌ که پێیان ده‌وت لۆتی به‌ تیغی رېشتاشی و قامیشیک که له‌ ناوه‌راسته‌وه‌ هه‌لقیشابوو و به‌ جیریک پینکه‌وه‌ لکانبدووی، پێستی گونمی ب‌پۆی.

له‌ نه‌زموونی ئەحمەد موقیمی که ته‌مه‌نی نزیکه‌ی شه‌ست ساله‌ و له‌ کاتی خه‌ته‌نه‌دا له‌ وێستگه‌ی شه‌مه‌نده‌فه‌ری ئەسفه‌راین ژیاوه‌ و ئیستا له‌ گه‌ره‌کیکی پاريس نیشته‌جێیه‌، لایه‌نیکی دیکه‌ی نه‌زموونی خه‌ته‌نه‌ ناشرکرا ده‌بیت. ئەو که له‌ هه‌مان کاتدا له‌ گه‌ل برا گه‌وره‌که‌ی خه‌ته‌نه‌ کراوه‌، باسی ئەو فیلانسه‌ ده‌کا که گه‌وره‌ساله‌کان بۆ سه‌رقال‌کردنیا‌ن به‌کاریان ده‌هینا. ئەمه‌ش خو‌ی له‌ روانگه‌ی کۆمه‌لناسیه‌وه‌ باس له‌ روانگه‌یه‌کی ناراسته‌قینه‌ و نامرۆقانه‌ی گه‌وره‌ساله‌کان به‌رامبه‌ر به‌ مندالان و دیارده‌ی مندالی ده‌کات. شایه‌نی تێرمانیشه‌ که عه‌قلیه‌تی گه‌وره‌ساله‌کان سه‌بارت به‌ مندالان هه‌لگری ئەو پێشگریمانه‌یه‌ که مندالیان پێ نه‌فام و لاوازه‌ و ئەمه‌ش کاتیکی زه‌ق ده‌بیته‌وه‌ که به‌ بێ ره‌زامه‌ندی منداله‌که‌ پێداگری له‌ سه‌ر ئەنجامدانی خه‌ته‌نه‌کردنی ده‌که‌ن. له‌ درێژه‌دا باس له‌ حاله‌تیکه‌ی تری خه‌ته‌نه‌ به‌ بێ ره‌زامه‌ندی مندال ده‌که‌ین. خالێکی سه‌رنج‌راکیش له‌ یاده‌وه‌ریه‌کانی ئەم نه‌زموونه‌ نه‌ریتیه‌دا ئەوه‌یه‌ که خو‌له‌میشی گه‌رمی کۆتالی سووتاو بۆ گه‌ماربه‌ری (ستریلیزه‌) و پێچاندنی به‌شه‌ براوه‌کانی ئەندامی زاوژپێ خه‌ته‌نه‌کراوی کو‌ران به‌ کار هینراوه‌. ناو‌براو بیره‌وه‌ری خه‌ته‌نه‌کردنه‌که‌ی به‌م شیوه‌ باس ده‌کات:

من ته‌مه‌نم له‌ ناو‌چوار سال و نیو بوو و زۆر فه‌رم به‌ دنیاوه‌ نه‌بوو، به‌لام ئەکبه‌ری برام که ته‌مه‌نی حه‌وت سالان بوو، ده‌یزانی چی روو ده‌دات. ئەو رۆژه‌ باوکم من و براکه‌می برده‌ ماله‌وه‌. له‌ ناوقه‌د به‌ره‌و خواره‌وه‌ روتی کردمه‌وه‌ و له‌ سه‌ر دۆشه‌کیک رايکشاندم. ئەکبه‌ری برامی له‌ سه‌ر دۆشه‌که‌ی تر دانا. چهند که‌سیک له‌ ده‌وربه‌رمان دانیشته‌بون. من له‌ لایه‌که‌وه‌ له‌ خو‌شی ئەو شیرینی و دراوانه‌ی که پێم درا، پام وه‌ عه‌رز نه‌ده‌که‌وت و له‌ لایه‌کی دیکه‌شه‌وه‌ یه‌ک یان دوو که‌سیک به‌ پرسباری په‌تا په‌یتا سه‌رقالیان ده‌کردم و عه‌قلم به‌ هه‌یچ نه‌ده‌شکا. هه‌تا ئەوه‌ی که به‌ تیغیکی وه‌کوو چه‌قۆ ئەویمی ب‌پۆی و گریام. کاتیکی خه‌ته‌نه‌چی له‌ ته‌ په‌رۆیه‌کی سووتاند و خو‌له‌میشه‌ داغه‌که‌ی له‌ سه‌ر گونم دانا یه‌ک به‌ خو‌م زریکاندم. پاشان چوو له‌ ئەکبه‌ری برام و به‌ هه‌مان شیوه‌ خه‌ته‌نه‌ی کرد.

نه نجامدانی خه ته نه کردن له سهر دهستی خه ته نه چیه نهریتیه کان، له جوړی گروپی یه کهم که پیشه ی دیکه یان هه بوو به لام خه ته نه شیان نه نجام ددا، شتیکی زور باو بوو. نه م که سانه ش به که ره سته ی زور سهره تایی مندا لانیان خه ته نه ده کرد. لهو سهرده مه زه مه نیه دا ئیمه دابه شکرانی کاری کو مه لایه تیی پیشه کان و پسپوړی خوازی له خه ته نه وه ک دیارده به کی کو مه لایه تی - نابووری به دی ناکه یین. له حالیکدا نه مړو ئیمه شاهیدی جیابوونه وه و به پسپوړی بوونی پیشه و ده رکه وتنی نهو راپه رپانه یین که به تایه تی نه م کاره نه نجام ددهن. نه م بابه ته گرینگه ده توانی خو ی په یوه ندی و ته رکیزی پزیشکی له چوار چپوهی زانیی نه نجامدانی خه ته نه وه پیشان بدا، خه ته نه که دیارده یه کی کو مه لایه تیه و په یوه ندی به ده سلا ت و میکانیزمه کانه وه هه یه. پیاوکی ته مه ن شه ست و پینج سالان که له کانادا ده ژی و خاوه ن پروانامه ی دیلو مه بیره وه ریه کانی خو ی به م شیوه ده گیر یته وه:

ئیمه له توره تی جام ده ژیان؛ له بهر ئیشی باو کم ئیمه له وی بووین. باشم له بیره که بریار درا ئیمه ههر سیکمان خه ته نه بکه ن. ئیتر پی م وابه زور نهریتی بوو. کابرا خه ته نه چیه نهریتی بوو به چند نامیریکی سهره تایی هات و له یه ک رۇژدا ههر سیکمانی خه ته نه کرد، له گه وره ترینه وه دهستی پیکرد، پاشان من، پاشان چکو له تره که مان؛ واته نه چووینه نه خوشخانه. له بیرمه ئیمه له ماله وه خه ته نه کراین و زور سهره تایی بوو. نامیره کانی خه ته نه ساکار بوون. به لام نه وسا ئیمه ته نیا بیرمان له تابشته یانی ئیشه که ده کرده وه. ئیمه ده مانزانی که برینیکه و نه م برینه که مپک نازاری هه یه، ده مانزانی نازاری ده ی، دهره تانمان نه بوو ده بوو نه مه مان بکردایه.

چیرۆکی پیاوکی ته مه ن ۴۳ سال که له تاران ده ژی و خاوه ن پروانامه ی به کالور یوسه سه باره ت به خه ته نه کردنی خو ی نامازه بو جوړیک له گوړانکاری و به واتایه کی دیکه باشر بوونی بارودوخی ته ندروستی نه م کاره ده کات. له لایه ن خه ته نه چی یان لو تی خه ته نه نه کرا، به لکو له لایه ن که سپکه وه خه ته نه کرا که ههر چه نده پزیشک نه بوو، به لام سهره ندری پزیشکی مؤدیرنی ده کرد؛ دهرزی وه شینی گه ره ک خه ته نه ی کردبوو و بو نه م مه به سته ماده ی گه مار بهر و سرکه ری به کار هینابوو. به پی گیرانه وه ی نهو سه باره ت به م پرووداوه، له رابردوودا نه م کاره له لایه ن خه ته نه چیه نهریتیه کانه وه نه نجام ددره. نه م که سانه له به ریته تی نهو کاره ی دیانکرد حه قده ستیان له دایک و باوکه کان وهرده گرت و له راستیدا خه ته نه چیتی پیشه بوو که به وه بژوویی ژیانان دابین ده کرد. نه م که سانه خه لکی ههر نهو ناوچه و که سانی ره سه ن بوون نه م پیشه یان له باوکان و نه ژدادی خو یان فی ر ببوون و به راکیشانی کرپاره ناوچه ییه کان بژوویی ژیانان دابین ده کرد. پیداچوونه وه به

بیره‌وه‌رییه‌کانی هه‌ندی‌ک له وه‌لام‌ده‌ره‌کانی پرسیارنامه‌ی ئەم توێژینه‌وه سه‌باره‌ت به‌وه‌ی که له کۆی و له لایهن کێوه‌ته‌نه‌ کراون، له‌م به‌واره‌دا جیگه‌ی سه‌رنج و خویندنه‌وه‌یه. ناوبراو بیره‌وه‌ریی خۆی له‌م رووداوه به‌م شیوه ده‌گیرێته‌وه:

له‌ گه‌ره‌که‌که‌ماندا دراو‌سییه‌ک هه‌بوو ئەم کاره‌ی ده‌کرد؛ واته‌ ده‌رزیه‌وه‌شێن بوو و خه‌ته‌نه‌شی ده‌کرد. پاشان به‌شێک له‌ ماله‌که‌ی کردبوو به‌ شوینی ده‌رزیه‌وه‌شێن و ئەمانه. ئیتر چووینه‌وه‌ی و دیمه‌نی ستریلیزه‌ کردن (گه‌ماره‌ری) و ئینجا ده‌رزیه‌وه‌شێن و ئەمانه‌م هه‌مووی باش له‌ بیره. پاشان چهند رۆژێک ته‌نوره‌م له‌ پا کرد و ئەوه‌شم باش له‌ یاده. هه‌تا ئەوه‌ی که چوومه‌وه بو‌ لای باند و شته‌که‌ی لا برد. ئیستا ورده‌کاری دیکه‌شتان پی‌ بلیم. له‌ نۆرینگه‌ بوو. به‌لام دکتۆر نه‌بوو. له‌وه‌ کسانه‌ی که ده‌رزیه‌وه‌ی لێده‌دا و خه‌ته‌نه‌ی ده‌کرد. پزیشکی مندالان و نه‌شته‌رگه‌ری گشتی نه‌بوو.

له‌ راستیدا خه‌ته‌نه‌چیتی پیشه‌ بوو که که‌سی خه‌ته‌نه‌چی به‌وه‌ بژیوی ژیان دابین ده‌کرد. ئەم که‌سانه‌ خه‌لکی هه‌ر ئەو ناوچه و که‌سانی ره‌سه‌ن بوون ئەم پیشه‌یان له‌ باوکان و ئەژدای خۆیان فیر ببوون و به‌ راکیشانی کرپاره‌ ناوچه‌یه‌که‌ بژیوی ژیان دابین ده‌کرد. دوو گروپی خه‌ته‌نه‌چی نه‌ریتی هه‌بوون: گروپی یه‌که‌م ئەوانه‌ بوون که‌ کاری وه‌ک سه‌رتاشی و کیسه‌کیشیان ده‌کرد، به‌لام خه‌ته‌نه‌شیان ده‌کرد و گروپی دووه‌م ئەو که‌سانه‌ بوون که‌ ته‌نها له‌ رپه‌گه‌ی ئەم کاره‌وه‌ بژیوی ژیان ده‌ست ده‌که‌وت. ئەم که‌سانه‌ جگه‌ له‌وه‌ی ئەو کاره‌یان له‌وه‌ده‌قه‌ر و گونده‌ی که‌ تێیدا ده‌ژیان ئەنجام ده‌دا، جار جار سه‌ردانی ناوچه‌ و گونده‌کانی دیکه‌یان ده‌کرد و له‌وانه‌ بوو به‌ سه‌ردانی هه‌ر گوندێک، ژماره‌یه‌ک کۆری ئەو ده‌قه‌ره‌یان له‌ یه‌ک رۆژدا خه‌ته‌نه‌ بکراوه‌یه. یه‌کیک له‌ وه‌لام‌ده‌ره‌کانی پرسیارنامه‌ی ئەم توێژینه‌وه‌ که‌ پیاویکی ته‌مه‌ن سی و چوار سالانی خه‌لکی شاری ئەه‌واز و خاوه‌ن بروانامه‌ی به‌کالۆریۆسی و شیعه‌ مه‌زه‌هب بوو سه‌باره‌ت به‌م که‌سانه‌ ده‌لی:

من له‌ لایهن دکتۆرێک له‌ شار خه‌ته‌نه‌ کرام. ئیمه‌ تازه له‌ ئەه‌واز نیشته‌جێ ببووین، به‌لام بێشتر هه‌ندی‌ک که‌س به‌ فائیت و کۆمه‌لی که‌ره‌سته‌وه‌ ده‌هاته‌ گونده‌کان، پیم‌ وایه‌ قامیش و قه‌یچی و ده‌هاته‌ ده‌پاته‌کان و مندالیان خه‌ته‌نه‌ ده‌کرد. نامۆزاکانمیان خه‌ته‌نه‌ کرد. ئەوسا زۆر ده‌گریام و نه‌مه‌ه‌یشت خه‌ته‌نه‌م بکه‌ن، به‌لام براکه‌م به‌و شیوه‌ خه‌ته‌نه‌ کرا، خۆشه‌ختانه‌ خێزانه‌که‌م تېگه‌یشتن و پیمان وتم ده‌ته‌بینه‌ لای پزیشک خه‌ته‌نه‌ت ده‌که‌ین.

له‌ گه‌ل پێشکه‌وتنی پیشه‌سازی پزیشکی یان به‌ واتایه‌کی تر تیۆری به‌ پزیشکی بوونی کۆمه‌لگا و خیرایی فه‌ره‌ه‌نگی شارنشین، جیگه‌ی خه‌ته‌نه‌ کاره‌ نه‌ریتیه‌کان ورده‌ ورده‌ ئەو

پزیشکانه گرتیانوهه که له کلینیک و نه خوځځخانه و ناوهند پسرپورپیه کانی تندرستی به نامیری پیشکه ووتوو خه تهنه یان نه انجام ددها. هه لبت خه تهنه چیه نهریتیه کان هه تا ئیستاس له زوریک له ناوچه گوندنشینه کاندانا هم کاره ده کهن، به لام له کیپرکیی نیوان خه تهنه چیه نهریتی و مؤدیرنه کاندانا، خه تهنه کاره نهریتیه کان بهخت زور یاریان نییه. له خه تهنه شدا، کیپرکیی ئابووری یه کیک له گرینگترین میکانیزمه کانی دهسه لاتی کومه لگهی مؤدیرن و سهرمایه دارپیه که هاتوته ناو کایه وه و پزیشکانیش له ریگهی پزیشکی و پهره پیدانی ته کنه لژیا و به کارهینانی ته کنه لژیا له شیوهی زانست به پنچه وهانی ناراسته و شیوازه کانی پیشوو و شیوازه نهریتیه کان له نهجامدانی خه تهنه کردن بهرده وامن، چونکه خواستی دایک و باوک بو نه وهی هم نه شته رگریه له ناوهنده پسرپورپیه تندرستییه کاندانا نه انجام بدری، زیاتر بووه بو نه وهی نه گهری برینداربوون و نازار کهم بکه نه وه. له راستیدا له گهل گه شه کردن و مؤدیرنیزاسیونی کومه لگادا، نه که ههر هم نهریت و کولتور و فرهه رنگه کال نه بوته وه، به لکوو مؤدیرنتر بووه و نامرازی هه مه چه شتر هاتوووه بو نه وهی هاوکاریی نه انجامده رانی خه تهنه و نهریت خوازان بکات.

زهمینه کان

لیکدانه وهی هوکاره کانی بهرده وامبوونی خه تهنه له ناوچه جیا جیا کانی جیهان نه وه ده رده خا که له ناو هه ندیک گروپی نه ته وه پیدا نهریته خو مالپیه کان، له هه ندیک ناوچهی جوگرافی فره مانه ناینپیه کان و له هه ندیک ولاتیشدا پیشنپاره پزیشکییه کان و له زور حالته دا، تیکه لمبوونی ههر سی بژیره که له هوکاره کاریگه ره کانی بهرده وامی و فراوانبوونی خه تهنه هه تا نه مرؤن. هم حالته تانه زالبوونی گوتاره پزیشکی و نهریتی و ناینپیه کان له سه ر دیاردهی خه تهنه و به ئو بژیکتیزه کردنی هم دیارده له ریگهی ههر کام له م گوتارانه پیشان ددهن، که هه لبت پنده چی له هه ندی سه رده می زه منیدا زالبوونی هم گوتارانه تیکه لاو و هاوکات بوون. شه رعیه تدان به خه تهنه و په یوه ندیی خه تهنه له گهل پیکهاته و میکانیزمه کانی دهسه لات له ریگهی هم گوتارانه وه شیوازی خویندنه وه و تیرامانه. بویه لیکدانه وهی هم بابه ته له پروانگهی میژووویی و یاسایی و مرؤف ناسی و کومه لئناسیه وه پیو یسته.

ئاتینا کامیل، خویندکاری دکتورای کومه لئاسی، ویرای جهخت کردنه وه له سه ر گرینگیی لیکدانه وهی فره ره هه ند ده لی:

ده بی له په هه ندی جیاوازه وه به فراوانیی خه تهنه له هه ندیک ناوچهی جیهان له ناو

هه ندیك نه ته وه و ئاییندا تاوتوی بکهین. به واتایه کی تر ده بی بتوانین شیکاری بکهین و بزائین تیکه ل کردنی خه ته نه له گهل بابته تی شوناسی، ئایینی، نه ریتی و ته نانه ت چینایه تی له پال ره زامه ندی و پینشنیاری پزیشکی تا چه نده کاریگه ری له سه ر بآبووونه وه ی هه بووه. مه به ستم نه وه یه به له به رچا و گرتنی فاکته ره شوناسی و ئایینی و نه ریتیه کان، ده بی بزائین ریژه ی خه ته نه له ناوچه جیاوازه کانی جیهان چون زیاد و که می کردووه؟

زهمینه نه ته وه بی، نه ریتی و نۆرمه کۆمه لایه تیه کان

وه ک له خسته ی ناماری خه ته نه کردنی پیاوان له ناوچه جیاوازه کان و ههروه ها خه ریتیه ی بآبووونه وه ی خه ته نه به پپی راپۆرتی ریک خراوی ته ندروستی جیهانی نیشان ده دا که فره ی نه نجامدانی خه ته نه و دریژه پیدانی له ناو نه و کۆمه لگایانه دا زیاتره که دارشته یه کی ره سه نیان هه یه و نه ریت و فه رمانه ئایینییه کان به جیدی په پره وه ده کرین و نه مه ش زیاتر له رۆژه لاتی نافین و نه فریقادا باوه. هه ر چه نده ولاتانیکی وه کوو نه مریکا له ریزی نه و ولاتانه دان که ریژه ی خه ته نه کردنیان زۆره، به لام هۆکاره کانی لایه نگری له خه ته نه له م ولاته شدا گرینگه، چونکه نه ک له سه ر بنه مای بیر و باوه، به لکوو به هۆی هه ندیك راپۆرتی پزیشکییه وه پینشوازی لی کراوه. نه م بابته بارته قای پیوستی ناراسته یه کی تاییه ت، بوونی ناراسته یه کی گشتی بو دیاره ی خه ته نه ده سه لمینیت؛ به جۆریک که له تاوتوی کردنی دیاره ی خه ته نه، هه م بیچم گرتی گشتی خه ته نه له جیهان و کۆمه لگا جیاوازه کان تاوتوی و شرۆفه بکرین که خاله هاو به شه کانی نیوان کۆمه لگاگان له روانگه و کرده وه دا سه بباره ت به م دیاره ده رده خا و هه م پیویسته بیچم گرتنه تاییه تیه که ی چاودیری بکری و پرۆسه ی پیکه اتن، گۆرانکاری و په ره سه ندنی نه م ره وته له پرۆسه ی گۆران و وه ره خانی هه ر کۆمه لگایه کدا به شیوه ی تاییه ت هه لسه نگیندریت. سه بباره ت به باو بوونی خه ته نه له و کۆمه لگایانه ی که نه ریت و نۆرمه کان گرینگیه کی زۆریان هه یه، دکتۆر مه هدی فه یزی، ئابووریناس و وه رگیپری کتیبی "ئابووری شوناس" ده لی:

هه ندیك جار ئیوه رووبه رووی کۆمه لگایه ک ده بنه وه که وه ک کۆمه لگا رۆژه لاتییه کان به گشتی و ولاتانی رۆژه لاتی نافین به تاییه تی، به هۆکاری میژووی زۆر به ربلاو تووشی فره چه شنی و پۆلین به ندی کۆمه لایه تی ها توون بو نمونه نه ته وه کان. تو نه م ریژه زۆره نه ته وه ییه که له نه قغانستان و ئیران یان له

ناو هه ندیك هۆزی ئەفریقیدا دهیبینی له زۆر ولاتی تردا نایینیت. بۆیه دهبی ئهوه قهپوول بکهین که له هه ندیك کۆمه لگادا ئەم جۆراوجۆری و جیاوازییه زیاتره. ههر گروپیک شوناسیکی ههیه و وا دیاره ئەم پاچه پاچه بوونی شوناسه، ئەم ناکوکیی یان مملاتیی شوناسه کاتیك جیدی دهبی که هه مووان هه ول بدهن شوناسه که یان زیاتر زهق بکه نهوه.

ئاماری پیاوانی خه ته نه کراو له سه ر ناستی ولاته جیاوازه کانی جیهان ده ریده خا که نهریت له هه ندیك کۆمه لگهی فره شوناسدا زۆر گرینگه، له هه ندیکی دیکه شدا وا نییه و مرۆفه کان نووقمی داب و نه ریه ته کۆنه کان نابن بۆ وینه ده توانین ناماژه به ولاتی کانا دا بکهین که سه ره رای به رفراوانی شوناسی، ته نیا 31.9 له سه دی پیاوانی ئەم ولاته خه ته نه کراون. شیکاریی دکتۆر مێهدی فه یزی له م پتوه ندییه دا جه خت له سه ر جیاوازیی نیوان کۆمه لگا رۆژه ولاتی و رۆژاوا ییه کان ده کاته وه و ده لی:

ئه وهی له رۆژه ولاتا ده دی ده کری میژووپی و زه مه ن دار و گووراوه و ئه وهی له رۆژاوادا هه یه تازه و نۆیه و ئەم دووانه به راورد نا کرین. جیاوازییان به کجار زۆره. له رۆژاوا جۆره توپکیکی فره که لتووری¹ هه یه، به لام ته نه نا توپکله، کاتیك به ناویدا شوپ ده بیته وه دهیبینی زۆر هاوشیوه ن، به لام له رۆژه ولات به م شیوه نییه. بۆ نموونه له کۆمه لگای کانا دا، تۆ شوناسی ره گه زیتی به هه ند وه رناگری، له کاتی کدا له رۆژه ولاتا ده شوناسی ره گه زی زۆر گرینگه یان گرینگه به شوناسی نه ته وه یی نا ده ن به لام ئەم بابته له رۆژه ولاتا ده زۆر جیدییه. له وانیه وه ها ئیدعا بکه ن به لام له کۆتا ییدا، ئەگه ر به ته هوئی له و کۆمه لگایه دا سه رکه وتوو بی، ده بی تیکه لیان بیت². تیکه لبوون واته ده بی له و کۆمه لگا و که لتووره بالاده سته دا بتویتیته وه، بۆیه ده بی هه موو جیاوازییه کانتان وه لا بنین. ئەزقه زا له وئی ئەم خاله گرینگه که مه رچی مانه وه له رۆژاوا له بی رکردنی فاکته ره شوناسییه کانه و له رۆژه ولاتی شدا ته واو پینچه وانه که ی راسته و ده بی فاکته ره شوناسییه کان زۆر به هه ند وه ر بگیری و توخی بکه به ته وه.

دکتۆر مێهدی فه یزی ئەندامی لیژنه ی نابووری زانکۆی فیرده و سسی مه شه د ناماژه به و زه خت و گوشارانه ده کا که ئەگه ر په پره نه کرین له شیوه ی شه رمه زاری به سه ر خه لکدا ده سه پتین ی. ئەم شه رمه زارییه له ریگه ی جیاکاریی کۆمه لایه تی و پۆلینه ندی دی دوو فاقه یی کۆمه لگا دروست ده بی و له راستیدا هه سستیکی سازکراو و بنیات نراوی کۆمه لگایه. له مه ر خه ته نه ئەم جیاکارییه کۆمه لایه تییه له ریگه ی دابه ش کردنی

1. multi-culturality
2. integrate

دو وفاقه یی خه ته نه کراوه کان و خه ته نه نه کراوه کان دسه پینریت. خه ته نه نه کراوه کان ده تار پیرین و به نۆرمه کانی هه مان ئه و کۆمه لگا په راویز ده خرین. لیره دا تیۆریی تاران دنی کۆمه لایه تی و به رسازی کۆمه لایه تی دوو تیۆریی روونکه ره وهن. ئه و ده لئی:

"ئه گهر که سیپک بیهه وئ رپۆره سمپکی کۆمه لایه تی یان رپۆره سمپکی نه ریتی یان رپسایه کی نایینی که په یوه ندی به و جفاکه وه هه بی که ده یخه نه پال که سانی دیکه ئه نجام نه دا، ئه و تووشی گوشاریکی کۆمه لایه تی ده بیته وه. چونکه ئه و که سه ریزی له نۆرمه کۆمه لایه تییه کان نه گرتوه، له م حاله تانه دا ده لپین شهرم و شهرمه زاریی کۆمه لایه تی دهستی به سه ردا گرتوه. به و شیوه خۆی درده خات. له حالیکدا دواتر ده رووناسییه که ی به ره و ئاقاریک ده چی که بری تیچووی ده روونی که م بکاته وه¹، به واتایه کی دیکه رپژه ی به کاره یانه که ی که م بکاته وه بۆ ئه وه ی ئه و بره تیچووه که م بکاته وه، له گه ل جه ماوهر هاو ئاهه نگ ده بی به بی ئه وه ی بیر له وه بکاته وه که ئه و کاره باشه یان خراپه."

ئه و له درپژه دا و سه بارت به وه ی که کام گروپ له ناو کۆمه لگادا مل به م رپۆره سم و نه ریتانه ده دن، ده لئی:

"به گشتی، مل دان به رپۆره سم و نه ریته کان زیاتر له ناو که مینه کاندایه وو ده دا، چونکه که سیپک که ئه ندایه که مینه یه له تارنران و دوورخستنه وه ده ترسیت. بویه زۆر زیاتر ده بی ملکه جی ئه م رپۆره سممانه بی و ئه گهر ملکه جی ئه م رپۆره سممانه نه بی، له راستیدا زۆر که متر قبول ده کربت. جا ئیتر ئه م که مینه ده توانی ئیتنیک بی، رهنگی پیست بی، ره گه ز بی یان ههر شتیکی دیکه بیت."

خه ته نه وه ها تبه لکیشی نایدولۆژیا و بیر و باوه ری تاکه کانی ناو کۆمه لگه نه ریتییه کان بووه که زۆربه ی ئه ندامانی ناو ئه و جفاکانه وه ک شتیکی سروشتی لئی ده روانن. له باوه ری ئه و ئاندا خه ته نه پیوستی بابه تیکی وه کوو پیاو بوونه و هیچ که س به بی خه ته نه کران ناتوانی بیته پیاو. لیره دا خه ته نه به هیمای پیاو بوون و پیاوه تی داده نری و نه شته رگه ری خه ته نه که بابه تیکی کۆمه لایه تی و دروست کراوی کۆمه لگایه وه ک شتیکی سروشتی فام ده کربت. پنده چی له م بواره دا تیۆرییه کانی کۆمه لناسییه ره گه زی (که ژیرلقی کۆمه لناسییه) روونکه ره وه بیت. یه کینک له و پیاوانه ی له م توئیژینه وه دا به شدار بوو پیاویکی ته مه ن 65 ساله و خاوه نی بروانامه ی دیپلوم بوو و له کانادا ده ژی، له م باره وه

وتی:

"له من وا بوو که پیوسته هه موو که سیک خه تهنه بکړی، واته ئه وه کاریک بوو که پیوست بوو هه موو که سیک بیکا، که میک له بهر ئه وه ی ئیمه ئاسانتر مامه له له گه ل ئم با به تدا بکه یین، واته جاران گویمان لئ ده بوو، بو وینه، جا تو خه تهنه کراوی یان نا، بو نمونه ئه گهر تو له خه تهنه نه کراوان بی ئه وه مانای ئه وه یه که نه بوو یته پیاو، یان جوړه که سایه تیه ک بوو، ئه و شته هیما ی گه و ره بوونی پیاو بوو واته به ها بوو. سه ره رای ئه وه ی که ده مانزانی که ده بیړن و ئازار یکی زوری هه یه و به و پیسته زیاده ی که هه یه تی قبوولکراو نییه، واته هی کوریه به م شیوه بوو. ئیمه ش که له و ته مه نه دا بوو یین و بو نمونه ئه گهر بیان دیبا به یان چوو زانم شتیکیان ده کرد ئیمه وه ک ده لین هیشتا نه بوو یین به پیاو پیمان خوش بوو که بیینه ناو ئم جه رگه وه به لام ئیتر پی شینه یه کمان هه بوو، ده مانزانی که ئه وه شتیکه که ده بی ئه نجام بدریت."

هاو ئاهه نگی له گه ل جه ماوهر و ریسوانه بوون یه کیک له گرینگترین کاردا و هۆکاره کانه که پیاو له کومه لگا گه لیکه وه کوو ئیران به نه نجامدانی خه تهنه به دوایدا ده گه رپین. با به تی حه یاتکان که له ناو دلئ نهریت و نۆر مه کانی ناو کومه لگا هه لده قولئ، له هه ندئ کومه لگای وه کوو ئیران که تاییه تمه نندی کومه لگایه کی خپله کی و ئاپوره یی هه به، هه میسه پرسیکی گرینگ بووه که بواری بو سه ره له لدان و ده رکه وتی جیاوازییه کومه لایه تیه کانه و ئه و کار لیکانه ی که ده رهاو یشته ی جیاوازییه کومه لایه تیه کانه بهر ته سک و سنووردار کردووه. وا دیا ره لیره دا تیوری ره زامه نندی کومه لایه تی و تیوری کومه لگه ی ئاپوره یی و تیوری هاو ئاهه نگی کومه لایه تی روونکه ره وه ن.

لیدوانه کانی پیاو یکی ته مه ن 65 سالی ئیرانی دانیشتووی شاری تورنیتو له م رووه وه

به م شیوه بوو:

"مه به ستم ئه وه یه ئه مه بو چوونی من نه بووه، واته ئیستاش هه ر ئه و بو چوونم هه یه. واته خه تهنه مان پی خراب نه بوو ته نانه ت له روانگه ی ته ندروستی شه وه خه تهنه باشتر بوو و ئه وه شتیکی زور چاک بوو، ده توانین بلین، که له دارشته ی کومه لگا که ماندا ئه گهر که سیک خه تهنه نه کرا به شتیکی ته واو نا ئاسایی بوو، چونکه دواتر ده که وته بهر کونجکولی و پرسیا ره وه، واته له بهر ئه وه ی ئاسایی بی و چون بلیم، ره نگه وشه ی تابو بوون زور به باشی ئه م حاله ته پیشان نه دا ئیتر چوو زانم پیمان شتیکی بی زیان بوو که ده با بکرا به ت."

هه موو ئه م نیشانه باس له ده سه لاتئ بی به دیلی نهریت و نۆر مه کومه لایه تیه کانه

ده کهن که به هۆیانوه زۆر کەس به بئ ئه وهی هۆکارێکی ڤوون و دیاریکراو بو کرداره کانیاں بدۆزنه وه، ملکه جی نۆرمه کۆمه لایه تیهه کان ده بن و شوپێپی ڤا بر دووان هه لده گرنه وه. بو تیگه یشتنی باشر له م بابه ته، ده توانین نه و لا مانه ی که بو پرسیار نامه گشتیهه کانی ئه م توژی نه وه دراونه ته وه تاوتوی بکه ین؛ زۆربه ی ئه وانه ی وه لامی ئه م پرسیار نامه یه یان داوه ته وه له ڤوون کردنه وه ی هۆکاری خه ته نه کردنی خو یان یان منداله کانیا نندا باسیان له نۆرم و دابونه ریتی کۆمه لایه تی کردوه: ژنیکێ ته مه ن ۳۵ سال خه لکی جوان ڤۆ سه ر به ڤاریزگای کرماشان ده لئ:

"دوو کورم هیه و ههر دووکیانم پیش ته مه نی دوو مانگان خه ته نه کردوه، زۆربه ی خزم و کەس و کاره که م ههر له م ته مه نه دا کوره کانیا ن خه ته نه ده کهن. سه بارت به وه ی بوچی خه ته نه م کردن؛ ئه وه ی راستی بئ ئه وه نه بوو که دا بنیشم و بیری لئ بکه مه وه و دواتر بچم خه ته نه یان بکه م، ئه م پرسه له شه رع و عورفی کۆمه لگای ئیمه دا ئه وه نده قبوولکراو و ئاسایه که کەس بیر له بوچی ته تیهه که ی ناکاته وه، وه ک ئه وه وایه له که سیک ڤرسیت بو به که وچک نان ده خویت؟ به هوی ئه و ڤا لپشتیه ی که شه ریعت و دابونه ریت هه تا ئیستا له خه ته نه یان کردوه و به هوی ئه و خاله ئه ری نیانه ی که ده لئین له ڤووی ته ندروستییه وه باشه، ئه م بابه ته له کۆمه لگای ئیمه دا ته واو ئاسای و قبوولکراوه."

ده سه لاتی ڤه سم و یاسا و فه ره هنگ و دابونه ریت له شیوازی ژیا نی مرؤفه کان و نه و بریارانه ی که ده یه دن ئه وه نده به هیزه که له حاله ته کانی وه کوو خه ته نه کردنی ڤا واندای هه ندیک کەس به بئ ئه وه ی که بیر له بوچی ته تی خه ته نه بکه نه وه، لاسای ڤا بر دووانی خو یان ده کهنه وه. سه ری پچی کردن له نۆرم و نه ری ته کانی کۆمه لگا جوړیک لادان له و ڤنوه رانه یه که دۆخی ناسای له کۆمه لگادا دیاری ده کهن و ڤنده چی "خه ته نه کران" یش یه کیک له نموونه کانی باری ناسای له باوه ری کۆمه لگا گه لیکێ وه کوو کۆمه لگای ئیران بئ، به جوړیک که ڤیاو یکی ته مه ن ۴۳ ساله ی دانیش تووی تاران له وه لامی پرسیار نامه ی ئه م توژی نه وه سه بارت به وه ی که بوچی کوره که ی خه ته نه کردوه ده لئ:

"بئ هیچ هۆکارێک خه ته نه م کرد، به لام زیاتر له بهر ئه وه ی له م کۆمه لگایه دا، هه موو که سیک ده بی ڤوژنیک ئه م کاره بکات."

له راستیدا، نه ری ته کان جگه له وه ی که خه لک ڤا به ند به جیهه چی کردن یاساکان ده کهن، ڤیگه ی ورووژاندنی ههر چه شه نه پرسیارنیک له باری ئه م یاسایانه قه پات ده کهن. نه ری ته کان له ڤیگه ی ناسای نواندنی ئه و دیاردانه ی که بابه تی کۆمه لایه تین و به رسازی کۆمه لگا و هه لومه رجه کانس و لیره دا خه ته نه به کیک له و دیاردانه یه، ڤیگای پرسیار کردن و

رەخنە گرتنی زەینە راپەرپنەرەکان دادەخەن و هیچ پیوستییەکی بۆ ئازادی و دەسەلات و رەخنە کۆمەڵایەتی لەبارە ئێمە دیاردانە ناهێلنەوه. بۆ ئەوەی باشتەر لەم پرسە تییگەین، وەلامی پیاویکی تەمەن ٦٥ سالی خەلکی تۆر بەت جام سەبارەت بە هۆکاری خەتەنەکردنی منداڵە کەمی شاہینی تیرامانە:

"ئەمە کاریکی ئاسایی بوو کە دەبوو بە پیتی رۆتین ئەنجام بدریت."

بەلام ئایا لاسایی کردنەوه و شۆینکەوتنی باوبایران و رابردووان پیوستییەکی حاشاھەنەگرەیان نابەتیکە کە دکتۆر ئەکبەر کەرەمی پزیشک و مامۆستای کۆلیژی نوفا لە ویلائیەتی فیرجینا لە چاوپینکەوتنیکدا لەگەڵ رادیۆ فەردا (رادییۆ ئەورووپای ئازاد) بۆ چوونیک لەم بارەوه خستوووتە رۆو کە شیای تیرامانە. ناوبراو جەخت لەوه دەکاتەوه کە جیھانی ئەمرۆمان دەبێ پێگا و پشتبەستوووانە و بە لۆژیک و عەقلانییەوه درێژە بە ئاقاری خۆیدا بەدا:

دەبێ ئێتر دان بەوهدا بنین کە زۆر بەی ئەو کارانە باوبایرانمان کردووایانە، لۆژیک و عەقلانییەتیکی ئەواویان ئەبوو. چونکە ئەوان لە دۆخیکدا ئەبوون کە بە لۆژیک و عەقلانییەتی ئەواو بتوانن سەیری بابەتە کە بکەن. پیوستە خۆمان ئەم پێگەیشن و پشتبەخۆبەستووویە بە فەرمی بناسین؛ خۆ ناکرێ هەر کۆبەلی باوبایرانمان بین. من پێم وایە لانیکی بەشیک لە لۆژیک ئابینیش ئەم کۆبەلییە قبوڵ ناکات. ئەم کۆبەلییە تەنانت پێچەوانە ئێمە بە کۆتووویە کە زۆر ئیک لە رەوتە پێشکەوتن خوازه ئابینیەکان باسی دەکەن. ئەوەی کە چاوی خۆمان لە ئاست باوبایرانمان بنووقینین و لە خۆرا ستایشیان بکەین. بۆ نمونە دەتوانی ئەو حالەتانە بژمیری کە چل پەنجا سال پێش ئیستا خەتەنە چ کارەساتیکە بە سەر منداڵاندا هیناوه. دەی باشە ئیمە چۆن دەتوانین بەرگری لەم بابەتە بکەین. دەبێ دان بەوهدا بنین کە هەلە بووین. پیوستە پیاوی سەردەمی خۆمان بین و لە سەردەمی نویدا ناستامی خۆمان وەها بنیات بنین کە شانازی پێوه بکریت.

شارام ئیقبال زاده، وەرگێر و رەخنەگر و نووسەری ئەدەبی منداڵان لەم بارەدا دەلی:

"لە رەوتیک گشتیدا، ئەم جۆرە گۆرانکاریانە لیکچووونیک زۆریان هەیه، لەگەڵ ئەوەی رۆژاوا زۆر زووتر گەشتوووتە ئەم قوناعە، بۆ وینە بە هۆی ئەو پەيوەندییە بەرفراوانە کە بە هۆی سەرمايەدارییەوه بوو، سەرمايەداری دەبیتە دیاردیەکی جیھانی، واتە لە سەر ئاستی نیشتمانییەوه بە ناچاری تیبەر دەبێ چونکە دەبێ بەرھەمھینانی زیادە و کالاکانی خۆی هەناردە بکا، دەبێ مادە خواوەکانی دا بین بکا، هەر بۆیە پەيوەندییەکان زۆر بەرفراوان دەبن. ئەم پەرسەندنە تەنیا لە ئاستی ئابووریدا نییە، بەلکۆو لە سەر ئاستی فەرھەنگ و سیاسەتیشدا رۆو دەدات. لە

قوناغە سەرەتایییەکاندا، کە هێشتا چەروونەوهی سەرمايە و دەسەلاتی قۆرخکاری لە نیوان بەلە سیاسییەکاندا پێک نەهاتوو، زەرورەتی سوورانهوهی ئازادانەى سەرمايە دەپیتە هۆی ئازادیی سیاسی و فەرهنگی و پیرۆزیتی سەرنهوه لە هەندئى لە رێپەرسمە ئایینیەکان و تەنانەت رێگری کردن لە دەستپەرەدانى کەلیسا لە پرسە فەرهنگی و ئایدۆلۆژیاییەکان، بە هاتنى ئازادیی ئەندیشه زۆریک لە کلیشه رەگەزى و نېمچە پیرۆزەکان بە چالنج دەکێشێن و دەخرێنە ژێر پرسپارەوه. رێبەرانى ئایینی و دامەزراره ئایینی و سیاسییەکان و سەرکردە نەتەوهی هۆزییەکان یان ئایینی - ئاینزاییەکان و رێبازییەکان کە دەسەلاتى کۆدکردنەوه و لیکدانەوهی حەرامى و تابو سیکسییەکانیان هەیه، لە ئەنجامدا، لە درێژەى پرۆسەیهکی میژوویدا هەم دەسەلاتى کۆدکردنەوه و لیکدانەوهی ئەم نېمچە پیرۆز و مەحرەمانەیان کە بوونەتە دەسەلاتى کۆمەلایەتى و سیاسى و فەرهنگی وەدەست هیناوه و هەمیش هەقیازی و خالگەلیکی تاییەتیاى بۆ خویان داناوه و جیا لە هەندونکیان نەبێ، بوونەتە چینی یان کاستیکى بەهیز، واتە ئەوان بوونەتە چینیکی بەلادەست، بەشېک لە چینی دەسەلاتدار، کە دوو کۆلەکەى هەیه، یەکیان دەسەلاتى سیاسییە و ئەوى دیکەیان دەسەلاتى رێبەرایەتى ئایینییه. ئەوانە رێگە بە هیچ جۆرە لیکدانەوه و کۆدکردنەوهیەک نادەن، چونکە دواجار ئەگەر دەسەلاتیاى تیک بشکێ و متمانە و دەسەلاتى مەعنەوییان لەدەست بچێ، دەسەلات و هەژموونى سیاسییان دەخریتە ژێر پرسپارەوه و ئەمەش دەتوانی قەیرانیان بۆ دروست بکات.

شیخایەتى و پیرسالاریش بەشیک لە لۆژیکی ئەو کەسانەیه کە باوەریان بە خەتەنەیه. لە کۆمەلگای نەرتیدا پیر و بەسالأچوان هەیمەنە و دەسەلاتى بالایان لە ناو ئەندامانى کۆمەلگادا هەیه. یەکیک لە بەشداربووانى ئەم توژیژینەوه ژینیکى تەمەن ۳۰ سالانە و لە شارى شاهین شارى سەر بە پارێزگای ئەسفەهان دەژی. لە بەشیکى قسەکاندا ناوبراو سەبارەت بە بۆچیەتى رازى بوونى بە خەتەنەکردنى کۆرەکەى وتى:

"بە پێى بۆچوونى گەورەکان ئەم کارەمان کردوو.

لەم رووهوه پتویستە دان بەوهدا بنیین کە دووبارە پیناسەکردنەوه و رەپال خستى چەمکگەلیکی وەکوو پیاوهتى و بویری بۆ ئەو کورانهى کە خەتەنە کراون و شیوازی مامەلەکردنى کۆمەلگەى مەبەست لەگەل کەسانى خەتەنەنەکراودا توانیویەتى عەقلیەتیکى نەرتی بەرامبەر بە خەتەنەکردنى پیاوان دروست بکات. ئەم دووبەرەکییە کۆمەلگا کە دەگەرپیتەوه سەر خەتەنەکراو و خەتەنەنەکراو و پېشتریش باسى کرا، خۆى فاکتەرێک بۆ تاراندى کۆمەلایەتى کەسانى خەتەنەنەکراوه و لە ئەنجامدا کەسەکان بە ئامانجى بەدەستپێنانى داکۆکیی کۆمەلایەتى، ملکەچى خەتەنە دەبن. بە واتایەکی دیکە

نهم جوړه رهفتارانه بوونه ته هوئی نهوهی که له درېژخایه ندا، له ههنديک کومه لگادا خه ته نه بېته نهریت و بهه ایه کی بهرز و پابه نذبون به نهریته کان ستایش بکریت و بهم شیوه مندالان به تامه زرویی و هوگریه وه نهم کاره قبول ده کهن. پیاویکی ئیرانی ته مهن 65 سال و دانیشتووی شاری شاندرزی سهر به پاریزگای خوراسانی رهزه وی له وه لامی نهو پرسپاره کی بوچی برپاری داوه کاریکی لهو شیوه به سهر منداله کانیدا بسه پیتی، وتی:

"بیتر وهک نوژکردن وابه، چونکه باوکمان نوژی ده کرد، ئیمه ش لهو ته مه نه دا نوژمان ده کرد."

ناشکرایه که نهو ژینگه و جوگرافیا یی که مرؤفه کان تپیدا ده ژین، کاریگری له سهر هه لژاردن و دهسه لاتی مرؤفه کان داده ئی که کویر و کهرانه درېزه پیدهری نهریته کان بن یان نا به بیرتییه وه نهریته کان جیبه جی بکهن و نهم بابه ته گرینگه له گپانه وهی ههنديک له وه لامدهره کاندا ده پینری که منداله کانیا ن له ئیران خه ته نه کردوه به لام له ئیستادا له ولاتیکی دیکه ده ژین؛ بو نمونه ژنیکی ئیرانی ته مهن 56 سال که له شاری تورینتو ده ژی، سه بارت به هوکاری خه ته نه کردنی منداله که ی وتی:

"چونکه له ئیران باو بووه و به بی هیچ هوکاریک نهم کاره کرد."

ههروه ها پیاویکی ئیرانی ته مهن 70 سال که له شاری کولنی نه لمانیا ده ژیا، وتی لاسایی کردنه وهی کویرانه ی دابونه ریت وای لی کردوه که کوره که ی خه ته نه بکات. به واتایه کی دیکه نهم که سانه پاش دهرچون له ژینگه و کومه لگایه ک که له سهر نهریته کان سوورن، نهم هه له یان بو دهه رخصی که بهر له نه نجامدانی کاریک به روانینتیکی پرونتر و بیرتیانه تر سه بارت به هوکاره کانی نهو کاره بیر بکه نه وه. له راستیدا وادیاره زور که س منداله کانیا ن خه ته نه ده کهن بو نه وهی لهو کومه لگایه دا که تپیدا ده ژین قبول بکرین، یان با بلین هاوړه نگی جه ماوهر بن. نهم نه زمونه ژیا وانه دهسه لاتی کومه لگا به سهر به رسازی زه نی راپه پنه رانی کومه لایه تی له ناو کومه لگایه کی داخراو و نهریتخواز و خیله کی پیشان ده دا، به جوړیک که په پره ونه کردنی نوره کانی کومه لگا به ناتهبای و ناها وناهنگی له قه لهم دهری و ده بېته هوئی تارانندی کومه لایه تی، ههر بویه ئیزنی راپه رینی چالاک و داهینه رانه له تاک زهوت ده کری و تاکه کان له ترسی کوژران و تارانندن ناتوان رهفتاری پیچه وانیه نوره کانی کومه لگا و جیاواز له زورینه بگرنه بهر. لیره دا ترس له نهو یتری بوون و نامو بوون و لینانی ناوه نیتکه ی کومه لایه تی ده بېته هوئی یه کسانبوون و پابه نذبون به نه نجامدانی خه ته نه که له ناو کومه لگادا نوره میکی زاله. پیده چی تیوری ناوانتوره ی کومه لایه تی و تیوری تارانندی کومه لایه تی نهم دوخه شی بکاته وه. کچیکی

تەمەن ۳۶ سالانی خویندکاری زانکۆ که له ئینگلتەرا دەژی و خەڵکی شاری سنەیی ناوەندی پارێزگای کوردستان، سەرەرای ئەوەی برۆی بە خەتەنە نییە و وەک شیواندنی لەش لێی دەروانی، بە لām و یرای بە ئاماژەدان بە نۆرمەکانی کۆمەڵگای نەریت‌خوێ، باس لە سەختییەکانی پابەندبوون بەم بیر و باوەرە دەکات. ئەو دەلی:

"بە رای من خەتەنەکردن جوړیک لە شیواندنی کۆئەندامی زاوژییە و ئەگەر مندالێکی کورم هەبێ بە هیچ چەشنیک خەتەنە ناکەم، بە لām ئەوەش دەزانم ئەگەر لە خیزانێکی ئایینی و نەریتیدا بواپەم که بە هۆی نەریت، ئایین و پرسە تەندروستییه‌کانەوه خەتەنە ئەنجام دەدەن، بە دنیاییه‌وه له دژی خۆم و ئەو بربارەیی که داومە یان تەنانەت دژی مندالەکم هەلوێست دەگرن و ئەمەش بابەتە که قورس دەکا، بە لām بە دنیاییه‌وه هەول دەدەم قەناعەتیان پێ بیخەم که ئەم خەتەنەکردنە شیواندنی کۆئەندامی زاوژییە."

له ئەزمونی هەندیک له بەشداربوواندا ئاماژە بە هەندیک ئاستەنگ کراوه که پیاویکی خەتەنەکراو له ژایانی رۆژانەیدا پرووبە پرووی دەبیتەوه. وا دیارە پرسای پاک و خاویکی و ئەوەی که له ئەدەبیاتی ئایینیدا بە "پاکی (طهور)" ناو دەبرێ، پەڕه‌ندییه‌کی قوولی له گه‌ل خەتەنە له عەقڵی تە ئایینیدا هەبووه و له هاندانیان بۆ ئەنجامدانی خەتەنە زۆر کاریگەر بووه. بۆ نموونه پیاویکی موسڵمانی تەمەن ۳۴ سال، خاوەن برۆانامەیی بە کالۆریۆس، شیعه و دانیشتووی شاری ئەهواز له‌م باره‌وه ده‌لی:

"باشم له بیرە له گه‌ل باوکم و مامدا چووین، بە تیغی ئیسلام برینداریان کردم و بووم بە موسڵمانێکی خاوی، پێش خەتەنەکردن پێیان دەوتم ناتوانی سەری مریشک ببری، چونکه خەتەنە نه‌کراوی، پیسی. هەلبەت دواي خەتەنەکردنیش سەری مریشکم نه‌برې، کۆمەلێ دیارییان پێ دام و خوشحال بووم. پاش خەتەنەش تەرسەقولی ما کهریان بۆ هینام و سووتاندنیان بۆ ئەوەی دووکه‌لم پێ بدەن به‌و تەنوره‌ سووره‌ی وا له پێیان کردبووم."

زەمینه‌ ئایینی و ئایین‌زاییه‌کان

وه‌ک به‌لگه‌ میژووییه‌کان ده‌یسه‌لمێنن، رۆلی ئایین له‌ به‌رده‌وامیی خەتەنە یه‌ک‌کله‌ره‌وه‌ بووه، به‌ جوړیک که به‌ درێژایی میژوو هه‌میشه‌ که‌سانیک هه‌بوون و هه‌ن که ئەم کاره‌ ئەنجام دەدەن، به‌ بێ ئەوەی جگه‌ له‌ په‌یره‌وکردنی فەرمانه‌ ئایینییه‌کان، هۆکاریکی دیاریکراو و رۆونیان بۆ ئەم کاره‌ هه‌بیت. هه‌روه‌ها هه‌ندیک له‌ وه‌لامه‌کانی دایکان و باوکان بۆ پرسیارنامه‌ی گشتیی ئەم توێژینه‌وه‌ سه‌بارت به‌وه‌ی بۆچی مندالەکانیان خەتەنە کردووه، ئەم بابەتە پشتراست ده‌کاته‌وه. پیاویکی تەمەن ۶۵ سال که خاوەنی برۆانامەیی

دیپلومه و له کانادا ده ژى، لهم باره وه ده لئى:

"ئوه شتيك بوو كه باو بوو. ئاخړ ئيمه له كومه لگه به كى ناييندا بوو، ئهمه ش پهيوه ندى به نايينه وه هه بوو. ئهوسا گويمان لهو كه سانه ده بوو كه نايينه كه بيان له گه ل نايينى ئيمه جياواز بوو، ئيستا باوهرم پيى نيبه، ئهوسا ئيمه وهك شيعيه كه، ده مانزاني كه ده بي خه تهنه بكرى و ئهمه جوړه كه سايه تي پيدائيكه، بو نمونه ده مانزاني كه مه سيحييه كان ئهمه ناكهن."

ئهو باوك و دايكانه ي كه بو پرسپاره كاني پرسپار نامه ي ئهم تو ئيزينه وه وه لامى كورتيان داوه توه سه باره ت به هو كاري خه تهنه كړدى منداله كه يان، باسيان له رولسى چاره نووس سازى نايين كړد و به ئهركى سه ر شاني خو ياني ده زانن كه به بي هيج گومان نيك فرمانه نايينيه كان جيبه جى بكهن. بو نمونه ژنيكى ته مهن 30 سال خه لكى بير جه ند سه ر به پاريزگاي خوراساني ره زوى په پر وه كړدى شه ريعه ت به هو كاري ديارى كه ره وه ي خه تهنه كړدى منداله كه ي ده زاننيت. پياو يكي ته مهن 29 سال خه لكى شاري تا يبادى سه ر به پاريزگاي خوراساني ره زوى ده لئى گو يرايه لئى بو نايين و بنه مالله هو كاري خه تهنه كړدى كوره كه ي بووه. هه روه ها ژنيكى ته مهن 59 سال خه لكى كاشمه رى سه ر به پاريزگاي خوراساني ره زوى نايينى ئيسلام و ته ندروستى به هو كاري خه تهنه ده زاننيت. بو نمونه ژنيكى ته مهن 36 سال خه لكى تاران ده لئى:

"من كوره كه م خه تهنه كړد و دلنيام ده بوايه ئهم كارم بكر دايه، چونكه خه تهنه كړدن سونه تي بيغهم به ره و ئيمه ئهركى سه ر شانمانه كه منداله كانمان خه تهنه بكه ين. ئه گه ر روژ نيك كوره كه م ليم بيرسى كه بو چى خه تهنه ت كړدم، به دلنيابيه وه پيى ده ليم چونكه تو موسلمانيت و ئه گه ر خه تهنه نه كراباي نه تده توانى بيته زاوا و نو يژه كه ت قبول نه ده بوو."

ئاسايى بوونه وه ي خه تهنه به هو ي كاري گه ر ي نايين له سه ر ژيانى مرو ف و هه روه ها نه زاني، فاكته رگه ليكن كه دكتور عه لپه رزا كرمانى، كومه لئاسى بواري مندالان، وهك گر ينگتر ين هو كاري به رده واموونى خه تهنه له دري ژايى مي ژوودا ئاماژه يان پي ده كا:

"ئيمه له ژينگه به كدا گه روه بوو ين و ژياو ين كه نهك هه ر هيج مان له باره ي ليكه وه ته و كاري گه ر به نهر يتيه كاني خه تهنه نه يسيستوه، به لكوو ئه وه نده بانگه شه بو كاردا ئه ر يتيه كاني خه تهنه ده كرا كه پيمان وابوو كاريكى سرو شتيه و پيوسته ئه نجام بدر يت. ئه گه ر بمه وه ي نمره به هه ر به كي ك لهو هو كارانه بدهم كه به دري ژايى مي ژوو بوونه ته هو ي دريژه پيدان و به رده وامى خه تهنه، پيم وايه ناوشيارى و بالاده ستى نايين و نايينزا به سه ر ژيانى مرو ف له ماوه ي سه ده كاني رابردوو و دوا جار يش ره نگه

شتیک به ناوی بازرگانیی پزیشکی له سهردهمی هاوچهرخدا دهتوانی هۆکاری فراوانبوون و بهردهوامبوونی خهتهنه بیت".

جیا له را و بۆچوونی تاکه کان سهبارهت به سیکسی پیاوانی خهتهنه کراو و خهتهنه کراو که له نهزمونه تایهته کانیانهوه سهراوه دهگری، ناتوانین هیزی نۆرمه شه رعیه کان و کاریگه رییا ن له سهر هه لباردهی تاکه کان پشتگووی بخهین. ئەمهش ناماژه به بۆ نهو ژنانه ی که به هۆی هه لکه وته ی جوگرافی و دابونه ریتی کۆمه لایه تیه وه، ده بی پیاویکی خهتهنه کراو بۆ هاوسه رگیری هه لبارژین، ته نانهت ئەگه ر بزانه نهو پیاوه توانای سیکس کردنی چاکی نییه؛ بۆ نمونه دهتوانین ناماژه به قسه ی ژنیکی ته مه ن ۳۵ سالانانی خه لکی جوانرۆ له پارێزگای کرمان بکهین:

"له کۆمه لگای ئیمه دا که م پیاو هه یه که گه یشتبیتته ته مه نی گه وره سالی و خهتهنه نه کرا بێ، به لام کۆمه لگا وه ک که سیکسی ناسایی سهیری پیاویکی خهتهنه کراو ناکات. زۆره ی پیاوان کاتیک مندال خهتهنه ده کرین و خهتهنه بکرین یان نا، هه لبارده ی نهوان نه بووه، له گه ل نه وه شدا ئەم بابته ته نه وهنده پاساوی ئایینی و دابونه ریتی هه یه که خۆ به خۆ کاریگه ری له سهر تېروانیی کۆمه لگا بۆ پیاویکی خهتهنه کراو داده نیت. بۆ نافرته به تایهت ئەگه ر ئەو نافرته پابه ند به شه ربهت و سونهت بی زۆر گرینگه میرده که ی خهتهنه کراییت. ته نانهت له وانیه خهتهنه کران به نوqsانی سهیر بکات".

جۆزیف، ئەندازیاری میکانیک خه لکی ئیرله نده، هه ر چه نده خۆی باوه ری به خهتهنه کردن نییه، به لام ناگاداری زهخت و گوشاری ئایینی بۆ نهجامدانی خهتهنه یه. ئەو پیتی وایه:

"ئیمه جووله کهین و خۆ دهزانن چه نده پابه ند به خهتهنه کردنی پیاوین. گریمانیه کی ئایینی هه یه و پیوسته رتۆره سمیکی بۆ وه ر بگیری ت. به لام مینیک که له ئیسراییل له دایک نه بووم و گه وره نه بووم و ئایین په روه ریش نیم، بۆچوونیک جیاوازم له سهر ئەم بابته هه یه. ژنه که م ئیرله ندیه و جووله که نییه و بیدهنگانه بریارمان دا دوو کوره که مان خهتهنه نه کهین. هه ر کات خیزان و کهس و کارمان پرسیار ده کهن ده لیتن خهتهنه مان کردن. من دهزانم له وانیه درۆ کردن کاریکی چاک نه بێ، به لام ناتوانن له م بابته تیبگه ن و قامی بکهن، ئیمهش دامانواوه که کات ئەمانه چاره سه ر بکات. له ئیستادا ته نها موسلمانان و جووله که کانن که خهتهنه ده کهن و پیداغری له سهر شیوازه که ی ده کهن. ویده چی جووله که و موسلمانان له یه ک پرسدا یه ک بۆچوونیان هه بیت".

بۆ زۆریک له به شداریوانی ئەم توژیینه وه، به تایهت ئەوانه ی نه زموونی ژیا نی

رۆژاوايان ههيه يان خویندنی بالايان ههيه، ریزگرتن له نۆرمه نایینییهکان به مانای ملکچهچوونی تهواو له هه مبهه ئهوان نییه. بۆ بوونه مندالی سهردهمی خو، وهک دکتۆر کهرهمی ناماژهی پێ دهکا، پێویسته له کۆمه لگادا بیرۆکهیهک ساز بێ که چیت رهخنهگرتن له نهریت و نۆرمه کۆمه لایهتییهکان که رهگ و ریشهیان له نهریت و میژوودایه، به واتای دهرچوون له نایین و پشیتل کردنی بنهماکانی کۆمه لگا نهبی ئهوه له حالیکدایه که نۆرمه نهریتییهکانی وهکوو خهتهنهکردن به هۆی شهرعییهتی نایینی و میژوویی خوایانهوه دهسه لاتیکی وایان به دهست هیناوه که تهناهت ههندیگ جار رووبهرووبوونهوهیان مهحاله. له راستیدا ئهمه به واتای شهرعییهتدان به خهتهنه له رینگهی گوتاری نایینییه یان به واتایهکی دیکه شهرعییهتدان بهو نۆرمه کۆمه لایهتیانهیه که له پنهوندی لهگه له ئهم دیارده کۆمه لایهتیانهدا بیچمیان گرتوو و له رینگهی ئهم شهرعییهت پندانهوه دهسه لاتی کۆمه لایهتیان به دهست هیناوه، بۆ ئهوهی خهتهنه وهک بابهی تیکی کۆمه لایهتی و بابهی تیکی سرۆشتی پیشان بدهن که ئهنجامنهدانی خهتهنه بقه و گوناھ و لادان له فرمانه نایینییهکانه. سوپسن رهزایی، خویندکاری دکتۆرا له بواری رۆژه لاتناسی له شاری کولنی ئەلمانیا، پێی وایه یهکیک له رینگاکی گۆرینی ههلوئستی کۆمه لگهی موسلمان و جوله که بهرامبهر به خهتهنه ئهوهیه که ئاستی وشیری پهرهوانی ئهوان نایینه سهبارهت به کاردا کۆمه لایهتییهکانی خهتهنه زیاد بکهین:

"دهی ئهگهر بهم شیوه سهبری خهتهنه بکهین ئهوسا دهتوانین له ههنگاوی داهاتوودا دایک و باوک و کۆمه لگا رازی بکهین که دهی باشه، ئیوه خهتهنه بۆ مه بهستیکی کۆمه لایهتی ئهنجام دهدهن، کهواته دهتوانن فیزیکی نهرمتر بکهنهوه. واته له بری ئهوهی بهشیک له پستی مروقیک لایبهی، به شیوهیهکی رهزمی به حال بیرووشینه یان له جیاتی ئهوهی ئهوهنده نازاری منداله کهت بدی، به ئاههنگیک کۆتایی به باسه که بیینی و ئاههنگی چوونه ناو قوناغیکی نوئی بۆ بگێریت. به لایم ئهمه شتیکه له پرنکدا جیبهجی نابی، ههنگاو به ههنگاو به دهست دپت."

بواره نایینییهکانی خهتهنه ئهوهنده گرینگن که ههندیگ پێیان وایه ئهم دۆخه وای کردوو که زۆریک له ریکخراوه ئیودهولهتییهکان به گرتنه بهری ئاراستهیهکی کۆنستیرفاتیانه ناهیلن سیاسهتیکی ئیودهولهتی دژی خهتهنه دروست بییت. بۆ وینه دکتۆر رهزایه حیایی، پسپۆری پزشکی مندالان له کانادا، سهبارهت به هۆکارهکانی دژایهتی نهکردنی خهتهنهکردنی پیاوان و بیدهنگی له لایهن دامهزراوه مهدهنی و

نیودهوله تیهه کانه وه ده لی:

"هۆکاری ئەوهی که بوچی هیچ هه لویستیکی دیاریکراو دژی خه تهنه بوونی نییه زۆر روونه، چونکه سه رلقی زانستی پزیشکی له ئایینی جووله که وه سه رچاوه ده گری ده ی هه ر شتیکی که په یوهندی به ئایینی جووله که وه هه ی، به هیچ شیوهیه ک دزایه تی نا کریت. ئەم بابته ته نه ا له خه تهنه کردندا سنووردار نابیتته وه و پرسه کانی دیکه ش ده گریته وه. سه باره ت به خه تهنه، به و پنییه ی بیر و باوه ری ئایینی جووله که کان ئەوه به که مندالان له رۆژی هه شته مدا ده بی خه تهنه بکری، هه ر که سبک دژی ئەمه بووه ستیتته وه ده بیته دژه جووله که".

ئەم وتانه ره گ و پریشه ئایینییه کانی خه تهنه پیشان ده دا که له ئایینی جووله که وه سه رچاوه ی گرتوه و ره واداری به نه شته رگه ری خه تهنه ده دات.

سووده کانی خه تهنه

بی گومان در پژه دان به خه تهنه به در پژیایی چه ندین سه ده و سه رده م و قبوول کردنی له ناو زۆرینه ی کۆمه لگا موسلمان و جووله که کاندای له سه ر بنه مای باوه ری ئەو که سه انه یه که پیمان وایه خه تهنه سوودی به سووده.

سووده پزیشکییه کانی خه تهنه

ئەوه ی هه تا ئیستا به دی نه هاتوه، دلناییی ئەوه یه که سووده کانی خه تهنه له زیانه کانی زیاتره یان به پیچه وانه زیانه کانی زیاتره. له م روانگه وه ناوه نده پزیشکییه نیوده وله تیهه کان سه ره پای ئەو هه لویسته لیبراه ی که له دژی خه تهنه ی ژنان هه یانه، هیچ ناراسته یه کی دیاریکراویان بۆ خه تهنه ی پیاوان نه بووه و ته نیا له سه ر ئەو بۆچوونه ن که پیش روودانی خه تهنه، پیوسته که سه که یان به پرسانی په یوه نیدیادار ناگاداری لیکه وته کانی خه تهنه بن و پاشان پر یار له سه ر جیه جی کردنی بدن. ره نگه هه ر ئەم بابته واته که مه تر خه می له ئاست ئەم کاره دیرین و کۆنه و ده بر پینی لایه نه ئه رپنی و نه رپنییه کانی خه تهنه، به رده وامیه که ی به هیز تر کردی، هه رچه نده ناتوانین هه ندی له دا کۆکی پزیشکی له م بواره دا پشتگۆی بخرین. ئاتینا کامیل وه رگپری کتییی زنان سیبیلو و مردان بیریش (ژنای سمیلی و پیاوانی بی ردین) ناماژه به م خاله ده کا و ده لی:

پاساو و دا کۆکییه پزیشکییه کان وه ک خالیکی وه چه رخانه ی گرینگ رۆلنکی گه ره ی له به رده وامیه خه تهنه دا هه بووه. پاساوگه لی وه کوو خه تهنه نه گه ری تووشبوون به هه وکردنی که م ده کاته وه یان ته نانه ت ته ندروستی سیکیسی ژن و

پیاو باشر ده‌کا، ئەم پاساوانه له به‌رده‌وامیی خه‌ته‌نه زۆر کاربگه‌ر بوون. ئە‌گه‌ر چي هیشتا خه‌ته‌نه به ته‌واوی سروشتیکی تو‌خی نایینی هه‌یه، به‌لام زۆر پیک له تو‌یژینه‌وه زانستییه‌کان ئید‌عای بوونی کاردا و سوودی پزیشکی خه‌ته‌نه ده‌که‌ن. له‌م حاله‌ت‌دا دوو کۆمه‌لگای ئە‌مریکا و هیندستان به نموونه دینیه‌وه که له یه‌کیاندا که ئە‌مریکایه، ب‌لا‌وبوونه‌وه‌ی پاساوی پزیشکی بووه‌ته هۆی په‌ره‌سه‌ندنی خه‌ته‌نه و له کۆمه‌لگه‌ی دیکه‌شدا که هیندستانه، ئە‌م پاساوانه هاتوونه‌ته ناو باسی گشتیه‌وه که پنده‌چي له داها‌توویه‌کی نه زۆر دوور کۆمه‌لگه‌ی هیندوویی به گه‌رمیه‌وه پ‌ش‌وازی له خه‌ته‌نه بکات. به‌لام له ئیستادا ئە‌مریکا تاکه و‌لاتیکه که به شیوه‌یه‌کی سه‌ره‌کی خه‌ته‌نه‌کردن ت‌ییدا به هۆکاری نایینی و له سه‌ر بنه‌مای هۆکاری پزیشکی ئە‌نجام ده‌دری‌ت. به پ‌یی خه‌م‌لانده‌کان نزیکه‌ی ۶۰ له سه‌دی خه‌ته‌نه‌کردنی کورپه‌ کۆرپه‌کان له‌م و‌لاته‌دا به هۆکاری نایینییه. ئە‌مه‌ش ئە‌وه‌ پ‌ش‌تر‌است ده‌کاته‌وه که خه‌ته‌نه سازکراو و بنیاتیکی کۆمه‌لایه‌تییه نه‌ک سروشتی، چونکه له کۆمه‌لگای نه‌ریتی و که‌م گه‌شه‌سه‌ندووه‌کاندا حه‌قیقه‌تی خه‌ته‌نه له لایه‌ن گوتاری نه‌ریتی و نایینییه‌وه بنیات ده‌نری و ئە‌م گوتاره به سه‌ریدا زاله، له حالیکدا له کۆمه‌لگای پ‌ش‌که‌وتووتره‌کاندا گوتاری پزیشکی ئە‌م راستیه کۆمه‌لایه‌تییه بنیات ناوه. جگه له‌وه‌ی که ئە‌مه جیا‌وازی گوتاره ب‌لا‌ده‌سته‌کان سه‌باره‌ت به‌م راستیه له کۆمه‌لگایاندا نیشان ده‌دا، ئە‌وه پ‌ش‌تر‌است ده‌کاته‌وه که خه‌ته‌نه دیارده‌یه‌کی سازکراو و بنیات‌نراوی کۆمه‌لایه‌تی / فه‌ره‌ه‌نگیه و له‌وه‌ ده‌چي بابه‌ته‌ ناماژه پ‌ن‌کراوه‌کان به ناوردانه‌وه له تیوری بنیات‌نراوی کۆمه‌لایه‌تی و شیکاری گوتار بتوانین روون بکه‌ینه‌وه.

هه‌ر چه‌نده پ‌ش‌کی پ‌ش‌نیار و هۆکاره پزیشکیه‌کان له ناماری خه‌ته‌نه‌کردنی پ‌یاواندا به به‌راورد له‌گه‌ل نه‌ریت و بیر و باوه‌ره نایینییه‌کان زۆر که‌متره، به‌لام ناتوانین فره‌یی ئە‌وه که‌سانه پ‌ش‌ت‌گۆی بخه‌ین که به هۆکاری ته‌ندروستی و پزیشکی ئە‌م کاره ده‌که‌ن. که‌سانیک که ده‌روه‌ستی فه‌رمانه نایینییه‌کان نین. ژنیکي ئیرانی ته‌مه‌ن ۶۲ سا‌ل خه‌لکی شاری تۆرینتۆ:

"هه‌ر له‌به‌ر ئە‌وه بابه‌ته‌ی که پزیشکه‌کان ده‌یانگوت له روانگه‌ی ته‌ندروستییه‌وه پارێزراوتر ده‌بی، ئە‌گه‌ر نا من ه‌یچ لایه‌نی نایینی به لامه‌وه گرینگ نه‌بوو چونکه ئە‌وسا نایین په‌روه‌ر نه‌بووم."

بیر و باوه‌ری سه‌باره‌ت به ئە‌نجامه ئە‌ر‌ینییه‌کانی خه‌ته‌نه که هه‌لقو‌لای نایین و فه‌ره‌ه‌نگه و به‌دروونی بووه، هه‌ندیک که‌س و گروپی کۆمه‌لایه‌تی ده‌گه‌یینه‌ته ئە‌وه ناسته‌ی که و‌پ‌رای قبو‌ل‌کردنی زیانه ئە‌گه‌رییه‌کانی خه‌ته‌نه و قبو‌ل‌کردنی لیکه‌وته خراپه‌کانی ئە‌م

کاره، به پشتبستن به نامۆژگاری و هوکاری پزیشکی ئەم کاره ئەنجام دهن. ژنیکی ئیرانی ته مهن 44 سالانی خه لکی وانی تورکیا ده لئ:

ئه گهر منالیکم هه بایه، به پیتی ئەو زانیاریانه ی که هه مه، رهنگه خه ته نه م بکردایه چونکه ئەوه م بیستوو ه ... هه لبه ت نازانم، به پیتی زانیاریه کانی خۆم خه ته نه چاکه، له رووی ته ندروستییه وه چاکه، له بهر ئەمانه خه ته نه م ده کرد نه ک له بهر ئاین و ئەمانه وه ک ئەوه ی وتم باوه رم به هه یچ ئاینیک نییه. به لام ئەوه ی بیستوو مه باشه و رینگری له زۆر نه خو شتی ده ک، جا چ سینکسی بی و چ رینگری له هه ندئ له شپیره نهجه کان بکا، نازانم تا چه نه راسته یان نا، ته نها ئەوانه نه بی که خۆم بیستوو مه."

بیگومان بلا و کرد نه وه ی راپۆرتی زانستی سه بهارت به سووده پزیشکیه کانی خه ته نه له ناو چین و توێژه جیا جیا کانی کۆمه لگادا وای کردوو ه که خه ته نه زیاتر قبول بکری و لانیکه م توانیوه تی نه یارانی توندره وه ی خه ته نه تووشی شک و گو مان بکات. ئەوه ی راستی بی ئەوه یه که له م سالانه ی دواییدا به هۆی ئەو وشیار کرد نه وه و زانیاریانه ی که ده خرپنه روو، هه ندیک که س هه ستاون به لیکدانه وه ی ئەم بابه ته و به نیازن زانیاری متمان ه پیکرا و له بهاری کاریگه ریه هه رینی و نه رینییه کانی خه ته نه وه ده ست یینن. ژنیکی ته مهن 49 ساله ی خه لکی تاران:

"ئاخری نه مانزانی خه ته نه باشه یان خراپه، ده لئین خه ته نه باش نییه، هه ندیک که س ده لئین نا ده بی خه ته نه بکری له رووی پزیشکیه وه سه له مینراوه، بویه ده لئین، ده ی باشه، خه ته نه کردن شتیکی باشه. جاریکی تر کۆمه لئ دین هیرش ده که نه سه رت. من به راستی نازانم ئەمه باشه یان خراپ، ته نها ده زانم که ده لئین رینگری له نه خو شتیگه لیک و وه کوو ئایدز ده ک، هه ر بویه ش دلخۆشم که سی کوره که م خه ته نه کرد."

ره وتی روو له گه شه ی راپۆرته هه رینییه کان سه بهارت به خه ته نه و کاریگه ریه کانی خه ته نه له سه ر رینگری له هه ندیک نه خو شتی وه کوو شپیره نهجه ی کۆئه ندامی زاوژی وای کردوو هه ندیک له ژنان به مه به ستی رینگری کردن له شپیره نهجه ی زۆر باوی مه مک به سه رچه شن گری له کاریگه ریه ی خه ته نه له رینگری کردن له شپیره نهجه ی کۆئه ندامی زاوژی له پیاواندا، مه مکه کانیان بپه نه وه. سه ره رای ئەمه ش هه ندیک به ناماژه دان به لایه نه نا پزیشکیه کان ره خه یان له م بیرو که گرتوو ه و دژی لایه نگرانی ئەم بیرو که هه لویست ده گرن. به واتایه کی دیکه، لایه نگرانی خه ته نه، بۆ شه رعیه تدان به خه ته نه له پال پرسی پزیشکی ناراسته ی به پتی ته ندروستی به کار ده یینن. ناماژه کردن به بۆچوونی به شتیکی له

لایه نگران و نه یاران ده توانی له م بواره دا روونکهره وه بیت. له م بواره دا نه حمهد شکاری، پسپوری په ستاری و خه ته نه چی له گه ره کی ئیسلامشاری تاران، به جهخت کردنه وه له سره گرینگی وینه ی جهسته¹، له وه لآمی پرسپاری لیکو لینه وه که دا ده لی:

نه ستمه ژن قبولی بکا که مه مکی نه بی، چونکه تیروانینی کومه لگا بو ژن نه وه یه که مه مکی هه بیت. ته نانه ت زوریک له وانه ی به هوی شیر په نجه وه مه مکه کانیا ن ده بر دیرته وه، دواتر ده چن پروتیزی ده که ن بو نه وه ی روواله تی ژنانه ی خو یان بپار یز ن.

له نه نجامدا به پی نه وه ی که خه ته نه ی پیاو نه ک ته نها کاردا ی نه ندامی زاو زی پیاوی نه گوړیوه، به لکوو روواله تیشی ده پار یز یت. بو یه ده توانین بلین نه وه هه ستیاری یه ی که له سره نه نجامدانی خه ته نه بو ریگری کردن له شیر په نجه ی نه ندامی زاو زی پیاو هه یه بو مه مکه برینی ژنان له ریگری کردن له شیر په نجه ی مه مکه به دی ناکر یت. کاردانه وه یه کی توندتری دیکه به رامبه ر به برینی مه مکی نافر ه تان ده توانی په یوه ندی به بیر و باوه ری باوی کومه لگا نه ریتیه کانه وه هه بی، که تیدا ژنان وه ک نامووس و شه ر هف لیان ده رو انری و ده بی جهسته یان پار یز او بی و به زمانیکی دیکه پیاوان و جهسته یان زیاتر له هی ژنان به گشتی ده زانر یت. له نه نجامدا هه ستیاری یه کی که متر بو جهسته ی ژنان ده بینر یت. دکتور یه حیایی له پرسپاری نامه ی نه م تو یز ی نه وه دا سه باره ت به به راورد کردنی خه ته نه و مه مکه برین، به مه به سستی به ره نگار بو نه وه ی شیر په نجه ی نه ندامی زاو زی و مه مکه نه مه ی به باسیکی به ربلاو ناودیر کردووه و ده لی:

نموونه یه ک له وانه ی که نه م کاره ی کردووه، نه نجیلنا جوولی بوو، هونه ر منه دی سینه ما؛ چوو مه مکی بریسه وه. من ناتوانم به رگری له م بابه ته بکه م، به لآم تا نه وه ندی بزانه م ده لیم بو نموونه نه گه ر دلنای که تووشی شیر په نجه ده بی، باشتره نه و نه ندامه لابه ی؛ جا مه مکه بی، گورچيله، یان هه ر شوینیکی تری له ش. به لآم په نکه بتوانین له روانگه یه کی دیکه وه سه یری نه م بابه ته گرینگه بکه ین و نه ویش نه وه یه که جهسته ی پیاوان به در یژایی میژوو لایه نکی گشتی تری له جهسته ی ژنان هه بووه و هه ر بو یه له لایه ن کومه لگاوه هیچ کاردانه وه یه ک سه باره ت به گوړینی نه ندامی پیاوان نایین، وه ک دکتور علی نووری کومه لاس له م باره وه ده لی:

له کومه لگای نهریتی خو ماندا، به تایبته نه وه ی که نابوو ریبه که مان نابوو ریبه کی بزویوه و دوخی خبزانه کان، دوخی نابووری به جوړیک نه بوو که ته نانه ت جلو به رگی

پنویست بۆ مندا له كان داين بکريت. هه نديک جار کوران هه تا چوو زانم ته مه ني دوازه سالان به ته وای رووت و قووت بوون. جلوه برگ و شورتيان نه بوو، ده چوونه کو بوونه وه گشتيه كان و ده هاتنه وه، به لام خيزانه كان لانيکه م جهستيه كان جهسته يان دابو شريت. ئيتر هه ر چونیک بايه ئه مه رووی ده دا. له حالیکدا ئه مه بۆ کوران وا نه بوو. به واتابه کی تر تېروانيني گشتی ئه وه بوو که جهسته ی کوران گشتی تر بوو. ده مه وه ی بلنيم ئه م له گه و نموونانه بوونيان هه يه.

ئه زموونی به شیک له به شدار بووانی ئه م تويزينه وه ئامازه به سووده به رگيره وه کانی خه ته نه ده کا به به ئه نجامدانی خه ته نه رپگرى له روودانی زيانی جهسته یی له په يوه نديی سيکسی مرؤفه کانداه کات. ئه مه ئه زموونی رۆی ماموستای گولف و خه لکی باشووری ئینگلته رایه. ده ر برینی ئه زموونه کانی به م شپوه يه:

منيش وه کوو زورنیک له م به شه ی ئینگلته را خه ته نه نه کر اوم. دایکم ئاین په ره وه و دیندار بوو، به لام ئیمه لیره ئه م ره سم و یاسایه مان نه بوو. من هه یچ کات ته نانه ت بیرم له خه ته نه نه کر دبو وه هه تا بۆ په که م جار له گه ل دۆسته که م سیکس کرد. له کاتی تیخزاندا نووکی سیره تم زور ئیشا. باوه ر بکه ن خه ریک بوو ببوو یمه وه و ئیتر نه مویست دریزه به سیکسه که م بده م. وا دیاره به که م جار که سیکس ده کر ی پیستی نووکی سیره ت هه تا کوتای ده کیشری، یان له راستیدا ده ریت. هی من درا و چه ند رۆزیک دوا ی ئه وه خوینم لئ ده هات هه تا دوا جار چاک بوومه وه. ئیستا هه یچ کیشه یه که م نییه، به لام ئه م بیره وه ری و ترسه م هه ر ماوه.

سه باره ت به و راستیه ی که ده گوتری به ر پیست ئه ندامیکی زیاده یه که برینی به قازانجی ته ندروستی که سه که خویه تی دکتور ئه که به ره می، و پرای ئامازه به وه ی که ئه م باسه مشتومری له سه ره، ده لی:

"سه باره ت به وه ی که ئه مه پیستیکی زیاده یه، ئه وه قسه یه که و ده کریت. کی وتی؟ کام زانستی پزیشکی یان کام کتیبی بایه خدار ده لی ئه مه پیستیکی زیاده یه؟ زانستی پزیشکی به هه یچ شپوه یه که ناتوانی شتی وا بلی و هه تا ئیستا نه یوتوو و ته نانه ت له مه ر حاله تی ئاپانديست که ئیمه پیمان وایه زیاده یه، هه ندی کاردا ی هه یه. ناتوانین بلین زیاده یه. به لام ته نانه ت له سۆنگه ی گورانیشه وه ئه گه ر گریمانه ی ئه وه بکه ین که له داهاتوودا تیورییه که هه بی که بلی ئه مه زیاده یه و له ره وتی گوراندانا مین، من ئه مه قبول ده که م، به لام ئه مه ئه وه ناگه یینی که مندالان بخه وینین بۆ نموونه له رابردوودا، به بی ئه وه ی سریان بکه ن یان رینماییه ته ندروستیه کان پاریزن ئه و جو ره ئازارانه یان به

سهر مندالاندا سه پاندووه. دوو له سهر سی پیوانی جیهان خه تهنه نه کراون و دان به خه تهنه دا ناین و هیچ گرینگی و خالیکی ئه ریئی له خه تهنه دا شک نابهن. ناکری ئاوا مامه له له گه ل بابته کاندا بکه یین. ده بی قبولی بکه یین که ئه مه پرسیکی مشتومر بزویته و ناتوانین به زهر و زهخت خالی ئه ریئی بو بدوزینه وه.

جوانی و مود

له ئه مریکا و ناوچه کانی دیکه ی جیهان به تایهت ئیران که سانیک ههن که به هۆکاری پزشکی و تهندروستی منداله کانیا خه تهنه ده کهن. باو بوونی خه تهنه به هۆکاری نا نایینی و له وولاتانه ی که پییان دهوتری مودیرن و پیشکته وتوو بووه ته هوی ئه وه ی زور کهس به بی گویدانه ده رهنجامه ئه ریئی یان نه ریئیه کانی خه تهنه به لاسایی کردنه وه له ولاتانی پیشکته وتوو ی وه کوو ئه مریکا کوره کانیا خه تهنه بکهن. وا دیاره بلاو بوونه وه ی خه تهنه له کومه لگا پیشکته وتوووه کاندا پتانسیلی بوونه مودیکی کومه لایه تی زیاد کردوه. ئه مهش دوا ی خه تهنه له لیدوانی به شیک له به شدار بووانی توژیینه وه که دا بینرا که بو نمونه ده توانین ناماژه به بوچوونی شارومه ندانی ئیرانی له وه لامی پرسیار نامه ی گشتی ئه م توژیینه وه بکه یین که سه باره ت به بوچیه تی خه تهنه کردنی منداله کانیا پرسیار یان لی کرا. لیره دا خه تهنه وه ک مودیکی کومه لایه تی کارتی کراوی ناراسته ی کومه لگایه که که له پال ناراسته ی پزشکی زال، شه رعیه ت به خه تهنه له ولاتانی پیشکته وتوو تر ده دات. ژنیکی ئیرانی ته مه ن ۳۴ سالان که له تورکیا ده ژی له م باره وه وتی:

"من حقم به سهر ئه مه وه نیبه که ده لین فه رمانیکی ئایینی یان له دیرزه مانه وه باو بووه و ئه مانه، به لام بیستومه له رووی پزشکیه وه سه لمینراوه که خه تهنه کردن تهندروستی کوران ده سته بهر ده کا، ئیستا له ولاتانی ئه وروویایی و ئه مریکایی خه ریکن پشتراستی ده که نه وه که خه تهنه کردن زور باشه ئه گه ر خراب بایه له ئه مریکا مندالانیا خه تهنه نه ده کرد."

جگه له مودبوونی خه تهنه، ههن دیک له باوه ردارانی خه تهنه پییان وایه ئه م کاره ئه ندامی زاوژی پیاو جوانتر ده کا و ئه م باوه ره له رای گشتیدا بووه ته یه کیک له و هۆکارانه ی که خه تهنه ی له ناو جه ماوه ری خه لکدا دلخواز کردوه، له بهر ئه وه ی له دنیای ئه مرپودا، جوانی و مود ته نه لکیشی یه ک کراون و لیک جیا ناکری ئه وه، له گه ل ئه وه ی خه تهنه وه ک مودیکی کومه لایه تی سه یر ده کری، پنداگری له سهر جوانیش په ره ی به خه تهنه داوه و به م شیوه له لایه ن چالا کفانانی کومه لایه تییه وه په سه ند کراوه. بو نمونه ده توانین ناماژه به

قسهی دوو ژنی به شداریوو له م بارهوه بکهین:

"خهتهنه ئەندامی زاوژی پیاو جوانتر و له گهل ئەوهشدا رښگری له تووشبوون به نهخووشییه ههوکردنییهکان دهکات."

(ژنیکی ته مهن ۳۵ سال خه لکی پارێزگای کرمانشان)

"له پرووی جوانی و تهنروسستییهوه ئەندامی زاوژیان چاکتره و به گشتی سیکسیان باشتره."

(ژنیکی ئیرانی ته مهن ۳۶ سال، خویندکار له شاری کولنی ئەلمانیا)

کارێگه ربی له سهه کارکردی سیکسی

سهه رپای تیورییه پزیشکییه زورهکان سه بهارهت به زیانه لاهوکییه ئەگه ربیهکانی خهتهنه، هه ندی له رپهرانی ئاینی ههه چهشنه لیکهوتهی نه رینی، وه کوو که مبونوهی چیژی سیکسی پاش خهتهنه رپت ده که نه وه. بو وینه عه بدولرپه حمان محمه ده ره سوولی، له رپهرانی ئاینزای سوننه ده لی:

"ئهوهی که پیاوان به هژی خهتهنه کردنه وه چیژ له سیکس کردن نابهن، درویه و گریمان هه کی ساخته بی و بگره ته واو پیچه وانیه، چونکه خهتهنه کردن ده بیته هژی زیادبوونی چیژی سیکسی نه ک که مبونوهی چیژ. چونکه ئەو پیستهی که سهه رپ کۆنه ندامی زاوژی پیاو داده پۆشی، له کاتی جووت بوونی سیکسیدا ناهیللی نووکی سیره تی پیاو له گهل زبی ژن بهرکهوتنی ته واوی هه بی و ئەمهش وا ده کا که پیاوه که چیژی ته واو له سیکسه که ی نه بات. چونکه له کۆنه ندامی زاوژی پیاودا ئەوه نووکی سیره ته که ههست به چیژی سیکس ده کا و لپی تیده گا نه ک پیچه وانه که ی، که واته کاتیک نووکی سیره تی پیاو به م پیسته داده پۆشری، ئاشکرایه که چیژی سیکسی ته واو دروست نابیت."

ژنیکی ئیرانی ته مهن 36 سال که له شاری کولنی ئەلمانیا خویندکاره و له گهل پیاوی خهتهنه نه کراو و پیاوی خهتهنه کراودا سیکسی کردووه، و پرای نامژه به جیاوازی کارکرده سیکسییهکانی ئیوان ئەم دوو حاله ته ده لی ئەگه کورپی هه بی ئەوا خهتهنه ی ده کا، چونکه به پیی ئەم زموونی تاکه که سیی خوئی، بوئی دهرکهوتوووه سیکس له گهل پیاوه خهتهنه کراوه کاندازو ر باشتره:

"من کورم نییه، به لām ئەگه ر بمبی، به دلنیا ییه وه خهتهنه ی ده کم، نه ک له بهر ئەوهی نه ریتنه یان فه رمانیکی ئاینییه یان ته نانهت له بهر ئەو هوکاره پزیشکیانه ی

که باسی ده کریت. من به هوی ئەزموونی خۆمهوه کورەکم خەتەنە دەکم، له کۆمه‌لگه‌یه‌کی موسلمان له‌دایک بووم و ئیستا له ئەوروپا ده‌ژیم و ئەزموونی سیکس کردنم له‌گه‌ل پیاوانی خەتەنە‌کراو و پیاوانی خەتەنە‌نە‌کراو دا هه‌یه. من به پینی ئەزموونی خۆم ئەم جیاوازیانەم بینوه. پیاوانی خەتەنە‌نە‌کراو زۆر هه‌ستیارترن، ناتوانی دەست له‌کۆتەندامی زاوژیان بەدی یان ساک لی‌بدهی، زوو تیر دەبن، کۆتەندامی زاوژیان بۆنی دی، بچووکتەر و ئەستور نییه و هه‌روه‌ها زووش ماندوو دەبن، به‌باشی سیکس ناکەن کاتیکیش ده‌گەنە قوناعی ئۆرگازم، شله‌ی ئۆرگازم له‌و توپکە‌دا کۆ ده‌بیته‌وه و بۆگەن ده‌ی، به‌لام پیاوانی خەتەنە‌کراو کەمتر هه‌شەری دەبن.

هەر له‌م باره‌وه‌ پیاویک که له‌تەمەنی گه‌وره‌سالی‌دا خۆی خەتەنە کردووه، پینی وایه: خەتەنە سیکس کردن بۆ هاوبه‌شه‌ سیکسیه‌کەت باشتەر و چێژبه‌خش‌تر ده‌کات. لیکدان‌ه‌وه‌ی کاریگه‌ریی خەتەنە له‌سه‌ر کارکردی سیکسی پیاوان له‌رێگه‌ی ئەزموونی تاکه‌کەسی ئەو ژانە‌ی که سیکسیان له‌گه‌ل کردوون، ده‌ریده‌خاکه‌ کۆمه‌لیک ژن کارکردی سیکسی پیاوانی خەتەنە‌نە‌کراو یان به‌باش زانیوه و هه‌ندیکیشیان بۆ چوونیک‌ی ته‌واو پینچه‌وانه‌یان هه‌بووه. ژینک له‌بارە‌ی میرده‌کە‌ی که خەتەنە‌نە‌کراو بوو وتووێه‌تی:

ئەندامی سیکسی میرده‌کم پینستیکی شۆر و ئەستوری هه‌بوو که له‌کاتی ره‌پ‌بووندا به‌شپوه‌یه‌کی ئاسایی و ئۆتۆماتیکی درێژ‌نە‌ده‌بووه و ئەمه‌ش ده‌بووه هوی ئەوه‌ی که‌متر هه‌شەری به‌م. له‌ئەنجامدا دوا‌ی چەند مانگ گه‌توگۆ که له‌و ماوه‌دا قه‌ت تیر نە‌ده‌بووم، توانیم قه‌ناعه‌تی پینی بێنم که خۆی خەتەنە‌بکات. من و هاوسه‌ره‌کم زۆر به‌ئەنجامه‌کان دل‌خۆشین. نە‌شته‌رگه‌ریه‌کی قورس بوو و ئیستا هه‌چ خالی فرینۆلۆمیک‌ی نییه، به‌لام سیکسی ئیمه له‌چا‌و‌جاران باشتەر. ئەوه‌ی راستی بێ له‌کاتی جوت‌بووندا، لۆچی دوولۆی به‌رپینست بۆ هه‌لخولاندن رۆلی پالگه‌ ده‌بینیت. کاتیک ئەندامی سیکسی پیاو ده‌خزێته‌ ناو‌زێی ژن، لێک‌خشان‌ی کۆتەندامی زاوژی پیاو له‌گه‌ل دیواری زێی ژن، پینستی کۆتەندامی زاوژی تا‌را‌ده‌یه‌ک را‌ده‌گرێ و به‌م شیوه‌ رێگه‌ به‌ کۆتەندامی زاوژی پیاو ده‌دا که له‌کاتی سیکس‌کردندا له‌ناو‌غه‌لافه‌ پینستی‌یه‌که‌یدا پاش و پینش بکا؛ له‌بری ئەوه‌ی راسته‌وخۆ له‌ناو‌زێدا پاش و پینش بکا و له‌دیواری زێ‌بخشیت. ئەم پاش و پینشی خول‌خواردن و لیک‌نه‌که‌وته، بۆ هه‌ر دوو ره‌گه‌زه‌که‌ سیکس‌کردن ئاسان‌تر و خۆش‌تر ده‌کات. هه‌روه‌ها ئەم جۆره‌ جوولە‌ی پینست له‌ کۆتەندامی زاوژی پیاوی خەتەنە‌نە‌کراو دا به‌ر له‌تێخزان‌دن، خۆره‌حه‌ت‌کردن و چرکه‌ساتی

تبخزانندی ئەندامی سینکسی رۆلی ناسان کەرەوه دەگیریت. پسپۆرێک بەم شیوە ئەم
حاله تەهی دوایی شی دەکاتەوه:

له پیاوه خەتەنە کراوه کاندا دەتوانین تخبزاندن به گوشاردانی پێ بو ناو گۆرهوییه ک
بهراورد بکهن که تهنها سه ره وهی کراوه تەوه، که چی له پیاوانی خەتەنەنە کراودا،
تخبزاندن له گوشاردانی پێ بو ناو گۆرهوییه ک ده چی که پیشتر گنج بووه و کو
کراوه تەوه (لانگلی و تی تی دژ، 2016).

ئەوهی که کۆئەندامی زاوژی خەتەنە کراو بیان خەتەنەنە کراو کامیان له کاتی
جووت بووندا چیژی سینکسیان زیاتره په یوه ست به هۆکاری دیکه ی جگه له
خەتەنە کردنه، بو وینه له شی ژن که له پرۆسه ی سینکسیا به به شینکی گرینگی
سینکسی دادەنریت. جگه له وهش له وه لامي که سانی دیمانە له گهل کراودا سه به رت
به ئەزمونی هەر دوو جۆری کۆئەندامی زاوژی پیاوی خەتەنە کراو و خەتەنەنە کراو
ئەنجامی جیاواز به دی ده کهن که هەر دووکیان ئاماژەیان به کاریگه ری خوشی
خەتەنە له سه ر سینکسی و په یوه ندی سینکسی کردوو و ههم ئاماژەیان به
کاریگه ریه پیچه وانه که ی کردوو. وا دیاره لیره دا تیورییه ژیرلقه کانی کۆمه لناسی
سینکسی و کۆمه لناسی جینده ری پینکه وه شیکه ره وه ن.

عه بدولره حمان محمه د ره سوولی، له رپه رانی نایینزای سوننه، له وتاره که یدا وه ک
فه رمانیکی نایینی بو ته واو بوونی جهسته ی مرؤف جهخت له سه ر خەتەنە ده کاته وه و
ده لی:

"ه گه ر ئەنجام نه دانی خەتەنە چیژی سینکسی زیاتر ده کا، ئەوا ده با ئەو
ناموسلمانانە ی که خەتەنە نه کران له چاو موسلمانان زیاتر چیژ له سینکسه که بیان
وه ر بگرتایه، له کاتیکدا هیچ کام له موسلمانان به هۆی خەتەنە کردنه وه هه ستیان به
که می چیژی سینکسی نه کردوو. ته نانه ت فه قیانی شهرع وتویانه: خەتەنە کردن
هیزی سینکسی زیاد ده کات. جگه له وهش ده بیته هۆی زۆربوونی پاک وخاوینی و
پاکیی مرؤف و له ئەنجامدا له هه مبه ر نه خوشییه کاندا ده یانپاریژی و خودای گه وره
له ئایه تی ۲۲۲ سوورته ی به قه رده دا ده فه رمووی: بیگومان خودا ته وبه کار و پاک
خوش ده ویت."¹

ناوبراو له درێژه ی قسه کانیدا ئاماژه به م خاله ده کا که:

"هه موو پیغه مبه ران یان به خەتەنە کراوی له دایک بوون، یان دواتر خەتەنە کران؛ و
ئەمه یاسایه کی خوداییه که هه رچی گوورانی تیدا بی، خودا بو پیغه مبه ره کانی ده وی

1- إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ.

و ینگومان نوقسان کردنی سینکسی له پیاوډا به نوقسانییبه کی ناخوښ داده نړی که بې شک کار یگه ری له سهر هیچ پیغه مبه ریک دانانې چونکه پیغه مبه رانی خودا له ههر چه شنه عه بیئکی جهسته یی و دهر وونی به دوور بوون. له هه موو فهر زیکي ئیلا هیدا بهر ژه وه نندی و حکمه تیک هه یه سهر باری ئه وه ی ئیمه لینی ئاگاداریش نه یین؛ بویه رای زانایانی شهرع راسته و بوچوونی دژ به وان رت ده کر یته وه.

ههر چه نده راپورته پزیشکیه کان زیاتر له لایهن که سانیکه وه بلاو ده کر یته وه که خاوه ن بر و انامه ی زانستین و ئهم راپورته پزیشکیانه له دهر چه ی دیار یگراوی وه کوو هه ندی وتاری زانستی و تو یژینه وه یی له ناو کو مه لگادا بلاو ده کر یته وه به لام ئهم راپورتانه زیاتر ده بنه سهر چاوه ی ئه و بانگه شان ه ی که هه ول دده ن ئامانجه باز رگانیه کانی ناوه ننده کانی وه کوو کلینیکه پسپوریه کانی خه ته نه بشار یته وه. ئهم ناوه ندانه هه ول دده ن به به کار هینانی راپورت و زاراوه ی زانستی وه کوو "ناوه ندی پسپوری خه ته نه"، "خه ته نه کردنی بې ئازار"، "کلینیکه پسپوری خه ته نه"، "کلینیکه خه ته نه کردنی ساوایان له تاران"، "خه ته نه کردنی مندالان"، "تیچووی خه ته نه له کلینیک" خه لک رازی بکه ن بو ئه وه ی کوره کانیان خه ته نه بکه ن. ئهم ده سته واژه بانگه شه ییانه که به گه ران به دوا ی وشه ی "خه ته نه" له گوو گلدا به ده ست ده هینر ین، جگه له وه ی باس له داهات دار بوونی ئهم کاره ده کا، باس له و رکابه ریبه تونده ده که ن که له م بورا ده بوونی هه یه. زور به ی کلینیکه پسپوریه کانی خه ته نه له مالپه ر و ناو لاپه ره تایبه ته کانی خو یان به تایبه ت ئینستاگرام هه ندی با به ت له مه ر خاله ئه ر یتیه کانی خه ته نه داده نین و هه ول دده ن ئه و باوه ره بخه نه ناو میشکی خه لکه وه که له ناوه نده پسپوریه که ی ئه واندا به باشترین شیواز و به ر و ژترین جیاز و ده رگا مندالان خه ته نه ده که ن، له ناو لاپه ره تایبه ته کانی پزیشکان و ئه و نوزینگان ه ی که باس کران هه ندی با به ت له مه ر خاله ئه ر یتیه کانی خه ته نه وه کوو پیشگری کردن له تووشبوون به نایدز و شیر په نجه ی کو ئه ندامی زاوژی بوونی هه یه به لام سه باره ت به زیان و لیکه وته خراپه کانی خه ته نه زانیاری بلاو ناکر یته وه یان که متر باسیان لی ده کر یت. ئه مه ش پیوه نندی که رتی پزیشکی له گه ل مافیای نابووری ریکلام و بانگه شه و گوتاره زاله کانی سهر ده سته که وته فهره نگی / ناینیبه کان نیشان دده ا و ئه وه پشتر است ده کاته وه که گوتاری پزیشکی له ژیر کاریگه ری پیکهاته نایدیولوژی به کانی ده سه لاته و به هاوکاری و په یوه ندی له گه ل نه وان کارداکانی ریک ده خات. به و اتایه ک له کاردا ی نوزینگه چالا که کانی بواری خه ته نه نموونه ی په یوه ندی زانست له گه ل ده سه لات به دی ده که یین. ئه و حاله تانه ی باس کران به شیکاریی گوتار روون ده کر یته وه.

بۆ نموونه له مالمپه‌ری یه کینیک له کلینیکه پسیپۆرییه کانی باکووری تاران، باس له خاله نهر ینییه کانی خه‌ته‌نه‌کردن کراوه:

خه‌ته‌نه‌باوترین نه‌شته‌رگه‌ری جیهانه که بۆ پیاوان ئه‌نجام ده‌دری، توئیزینه‌وه جۆراوجۆره‌کان ده‌ریانخستوو که له‌و کۆریه‌شیره‌خۆرانه‌ی که خه‌ته‌نه‌ناکرین هه‌وکردنی کۆئه‌ندامی میز بیست هینده زیاتره. توئیزینه‌وه به‌رفراوانه‌کانی دیکه ده‌ریانخستوو که پیاوانی خه‌ته‌نه‌نه‌کراو زۆر زیاتر تووشی ئایدز و نه‌خۆشییه سیکیسیه‌ گوزاروه‌ییه‌کانی دیکه ده‌بنه‌وه. هه‌روه‌ها شیرپه‌نجه‌ی ئه‌ندامی زاوژی پیاو له پیاوانی خه‌ته‌نه‌کراودا ده‌گه‌مه‌نه و شیرپه‌نجه‌ی ملی مندال‌دان له ناوژنی پیاوانی خه‌ته‌نه‌کراودا که‌متره.

ئهو لیدوانه‌ی سه‌روه‌ه‌ جه‌خت له‌وه‌ ده‌کاته‌وه که له‌ ریگه‌ی بواری ته‌ندروستییه‌وه هه‌ول بۆ شه‌رعییه‌ت‌دان به‌ خه‌ته‌نه‌ ده‌دری، به‌و پیه‌ی که له‌ هه‌ر یه‌ک له‌ دوو په‌گه‌زه‌ی کورپان/کچان ناماژه بۆ نه‌خۆشگه‌لیک ده‌کری که له‌ جیهانی مۆدیرن بۆ ئه‌و په‌گه‌زه‌ زیاتر باو بوون و بوونه‌ته‌هۆی "ترسی کۆمه‌لایه‌تی". بۆ نموونه له‌ نافه‌رتاندا خه‌ته‌نه‌وه‌ک خۆپاراستن له‌ هه‌مبهر نه‌خۆشییه‌کانی وه‌کوو شیرپه‌نجه‌ی ملی مندال‌دان و نه‌خۆشییه‌ نزیکیه‌کان و له‌ پیاواندا وه‌ک خۆپاراستن له‌ هه‌مبهر نه‌خۆشییه‌ باوه‌کانی وه‌کوو شیرپه‌نجه‌ی ئه‌ندامی زاوژی باس ده‌کری. هه‌لبه‌ت به‌ که‌میک تیرامانه‌وه، ده‌توانین که‌لکاوه‌ژویی و خراب به‌کاره‌ینانی نازناوی "بواری ته‌ندروستی" و بلاو بوونه‌وه‌ی "ترسی کۆمه‌لایه‌تی" به‌دی بکه‌ین که له‌ چوارچیه‌ی کارێکی کۆمه‌لایه‌تی به‌ ناراسته‌یه‌کی جینده‌ری هه‌ول بۆ قبوولکران و شه‌رعییه‌ت‌دان به‌ خه‌ته‌نه‌ ده‌دری.

مالمپه‌ری "یه‌ک کلینیک"، که‌هی پزیشکی مندال‌انه، لیکه‌وته‌ نهر ینییه‌کان و زیانه‌ لاوه‌کییه‌ زۆر ده‌گه‌مه‌نه‌کانی خه‌ته‌نه‌ی بلاو کردووته‌وه و به‌ تامه‌زرۆکردنی به‌رده‌نگ هه‌ول ده‌دا نینگه‌رانییه‌ ئه‌گه‌رییه‌کانیان سه‌باره‌ت به‌ خه‌ته‌نه‌ که‌م بکاته‌وه:

زیانه‌ لاوه‌کییه‌کانی خه‌ته‌نه؛ باوترین زبانی لاوه‌کی: خوینبه‌بوون نزیکه‌ی له‌سه‌دا ۳ بۆ ۴ له‌ سه‌د که له‌ شیوازی ئه‌لقه‌دا که‌متر به‌دی ده‌کری و له‌ مندال‌انی گه‌وره‌سالدا زیاتر باوه و هه‌ندی‌ک جاریش به‌ پانسمانی په‌ستانی چاره‌سه‌ر ده‌کرین. ته‌سکبوونه‌وه‌ی زاره‌کی بۆری میز: به‌ ئاسانی ریگری لێ ده‌کری و ئه‌گه‌ر 2 بۆ 3 مانگ پاش ئه‌نجامدانی خه‌ته‌نه‌ زاره‌کی بۆری میز به‌ فازلین یان فیتامین A چه‌ور بکری و هه‌تا مانگی دوانه‌ به‌رده‌وام میزی کۆریه‌که به‌ ئاو بشۆردری، تووشی ئه‌م زیانه‌ لاوه‌کییه‌ نابێ و هه‌روه‌ها دایبیه‌کی گه‌وره‌ هه‌تا ده‌ رۆژ دوا‌ی خه‌ته‌نه‌ به‌ کار بێن که ئه‌مه‌ له‌ ته‌نگبوونی زاره‌کی بۆری میز که‌م ده‌کاته‌وه. نووسانی پیست به‌

نووکى سیرهت: له مانگى په كهم و دووهه مى خهته نه دا، مه له مه مى تیترا سايبكلين بدرئ له شوینى خهته نه و پاشان ورده ورده به زه خته وه لټى ده كینه وه، درېزه به مه له مه لیدانه كه ده دهین هه تاوه كوو ناسه واری سوور بوونوه و هه و كوړنه كه نامینیت، هه و كوړنى خهته نه: كه له له لقه دا باو نیبه و به شه ربه تی سفالیکسین و شوړدنه وه ی به ناو و سابوون چاره سهر ده بیت. له یه كه م رۇژدا مه بین یان دهر دانی زهر د له سهر ئه ندامى زاوړزى كوره ده بینرئ كه كاتیبه و چلك نیبه كه له بهر كاردانه وه ی بهر گری له ش له هه مبه ر شینوازی ئه لقه یه. پینستی زیاده: هه نديك جار پاش خهته نه كاتيك كورپه كه داده نیشئ، ئه ندامى زاوړزى ده چېته ناو زكى و نایینرئ. ئه مه له ناو كورپه قه له وه كاندا ده بینرئ و ئاساییه و به گه شه كوړنى كورپه و كزبوونوه ی چاره سهر ده كریت. هه ستیاری دهرمانى: له حالته زور ده گمه نه كاندا، زبانی لاهه كیبه و به هوئ لیدانى دهرزى سركردن (لیدوكاین) به دى ده كریت.

زانستی پزیشكى هه ول دها كه له ریگه ی روونكردنه وه ی خهته نه و ئه وه ی كه لیکه و ته كانی شیاوی چاره سهرن، متمانیه زهینى گشتى بورو و ژپنئ و به هیزی بكا بو ئه وه ی بتوانئ له قوناغه كانی داهاتووی بانگه شه دا، له ریگه ی ئه م شه رعیه تدا نه ئه ویش به پاساوی پزیشكى، به کاریگه ربی كومه لایه تی زیاتر راپه رپنه رانی كومه لایه تی بو ئه نجامدانی خهته نه وه ك كرده وه یه كى سروشتى و پنیویست كه سازكراوی كومه لگا نیبه هان بدات.

زیانه كانی ئه نجامدانی خهته نه

ئه زمونى به شدار بووانى ئه م توپژینه وه ته نها له سووده كانی ئه م كارها د سنووردار نایته وه و له زور حالته دا به شدار بووان باسیان له و زیانانه كرده وه كه به هوئ خهته نه ی خوئان یان منداله كانیان بووه. كه م بوونوه ی چیژى سیکسى، خهساره ته جهسته ییه كان، مندال نازارى و توندوتیژى به رامبه ر به مندالان، خهساره ته دهر وونیه كان، تروما دهر وونیه كان، پینشیل كردنى مافه كانی مندالان له و خهساره تانه كه له دیمان له گه ل به شدار بووانى توپژینه وه كه دا ناماژه یان پئ كراوه.

خهساره ته جهسته ییه كان

له زور شوینى جیهاندا بانگه شه ی بهر فراوان سه باره ت به ئه نجامى خهته نه له رووى پاك و خواوینى و ته ندروستى و پزیشكییه وه ریگای ناگادار كرده وه ی له لیکه و ته و زیانه

لاوهکیه کانی ئەم کاره گرتوو، له حالیکدا خهته نه ته نانهت رهنگه بپتته هوی مردنی کهسی خهته نه کراو. هەر لهم باره وه د.رەزا یه حیایی دهلی:

له کتیبی دهقی مندالان و میرمندا لانی نیلسون به هوی ئەنجامدانی خهته نه ته گهری مه رگ له سه دا یه که؛ واته له هەر سه د خهته نه کراو ئە گهری مردنی به کیکیان ههیه.

جگه له وهش، نابێ مرۆف له لیکه وه ته ئە گه رپیه کانی هه ندیک رپیکاری جیکه وتوو و په سه ندکراوی بواری پزیشکی بێ ناگا بیت. بۆ نموونه به کارهینانی دهرمانی بیهۆشکەر بۆ کهم کردنه وهی ههست کردن به نازار له خهته نه کردنی مندالدا زۆریش بێ مه ترسی نییه و ته نانهت رهنگه بپتته هوی مردنی منداله که. چیرۆکی گیان له دهستدانی مندالان به هوی بیهۆش کردن یان سهرکردن له کاتی خهته نه کردندا زۆرن، که ده توانین ناماژه به گیان له دهستدانی مندالیککی دوو مانگان له شاری تاران بکهین. پروداوه که له و کاتوه دهستی پێ کرد که پزیشکیکی ته مه ن مامناوهند له کاتی خهته نه کردنی برازا دوو مانگه که یدا دهرمانی بیهۆشکهری به کار هینا، به لام له ناکاو کۆرپه دوو مانگانه که به وه دهرمانه گیانی له دهست دا (دنیای اقتصاد، 1397). له حاله تیککی دیکه دا، له شاری یه زد، مندالیککی ته مه ن دوو سالان دوا ی خهته نه کردنی له نه خۆشخانه یه کی گشتی، پاش کاتژمیریک گیانی له دهست دا. له دهقی هه واله بلا و کراوه کانداسه بارهت به م منداله، هاتوو ه:

رۆژی پینجشه مه، مندالیککی ته مه ن دوو سالان به مه بهستی خهته نه یه کی ساده له یه کیک له نه خۆشخانه حکومییه کانی یه زد وه رگیرا و دوا ی تۆمار کردنی دۆسیه، له کاتژمیر 14:20 له ژووری نه شته رگه ری به سهرکردنی شوینی خهته نه نه شته رگه ری بۆ ئەنجام درا و کوتای هاتنی نه شته رگه رییه که له کاتژمیر 14:30 به حالی باش و به ته ندروستی ته واهوه رادهستی بنه ماله ی خوی کرایه وه و ده برپته ماله وه. به پپی راگه یاندنی په یوه ندییه گشتییه کانی به رپوه به رایه تیی چاره سه ری ئاسایشی کۆمه لایه تیی یه زد، ئەم منداله دوا ی نزیکه ی کاتژمیریک له کاتیکدا هه یج نیشانه یه کی زیندوو بوونی پیوه دیار نه بوو هینرایه ژووری فریا که وتن که سه ره پای هه ولی تیمی زیندوو کردنه وه و رپوشوینی زیندوو کردنه وهی ته واهو، به داخه وه هه یچیان پێ نه کرا و زیندوو نه بووه وه به هوی ناروونی ئەو پروداوانه ی که له ماوه ی یه ک کاتژمیردا پروبیان داوه و گومانای بوونی با به ته که، نموونه ی پیویست وه رگیراون و په وانه ی پزیشکی دادوه ری کران و لیکۆلینه وه یان بۆ ده کریت (ئا فتایی یه زد، 1395).

نه زموونی سهره وه نه ومان بو درده خا که خه تهنه به شتیکی سروشتی داده نری و پاساوی وای بو ده پینر یته وه که خه تهنه له ریگهی بواری تهندروستی و پزیشکی ته مهن دریژ ده کا و ههروه ها به هوئی کار کرده که ی له په یوه ندییه سوزداری و سیکسیه کاندای ژیانی کو مه لایه تی باشر ده کا، به لام ده توانی مه رگیشی لی بکه و یته وه. دیارده په ک که له ریگهی کو مه لگاوه بنیات نراوه و کو مه لگا نه جامدانی پیویست کردووه، له شیوهی ری کلام و میدیادا ده بیته هوئی مه رگی مندالان. نهو مندالانه ی که چالا کفانن که له لایهن کو مه لگاوه توانای بهرگری کردن له مافه کانی خو یانیان نییه، به هوئی نهو و نیایه ی که سه بارت به تافی مندالی هه یه و نه م و نیایه ش کو مه لگا خوئی سازی کردووه. کو مه لانسپی مندالی و بواری لیکو لینه وه کانی مندالی به ناراسته ی ره خنه کارانه و پینداگریانه بو جه ختکردن له سهر په یوه نندیی نالوزی ژیان و مه رگ به هیز و بالاده سستی نهریت و نایین و نابووری و تهنانه ت هه ژموونی پزیشکیش له م بواره دا ده توانی روون که ره وه بیت.

که مبوننه وهی چیژی سیکسی

وه ک و ترا هه لسه نگانندی کاردای سیکسیی که سانی خه تهنه کراو و خه تهنه نه کراو جیاوازه و تهنانه ت هندیک جار دژ به یه کن. له پال نهو بوچوونانه ی که ناماژه بو باشر بوونی کاردای سیکسیی پیاوانی خه تهنه کراو ده کن، هه ندی کیش هه ن که به پشتبه ستن به نه زموونی تاییه تی خو یان ده لین پیاوی خه تهنه نه کراو په یوه نندیی سیکسیان باشره. بو نمونه ژنیکي ته مهن سی و شه ش سالان دانیشتووی له ندهن، که نه زموونی سیکسیی له گه ل پیاوانی خه تهنه کراو و خه تهنه نه کراو دا هه یه، ده لن:

من پیم وایه خه تهنه کردن شیوانندی کو نه ندامی زاوژییه و له زور حاله تدا کاریگه ری له سهر هه ست و چیژی سیکسیی مرو فیه کان داده نیت؛ راسته هه ندی ک خالی تهندروستی باشی هه یه، به لام کاریگه رییه باشه که ی زور که متر له زبان و خه سارته لاوه کییه کانیه تی، چونکه پیستی نه ندامی زاوژیی پیاو که به خه تهنه ده بیرن پاریزه ری نه ندامی زاوژیی پیاوه و له وشکبوونه وه ده بیارژییت. په نگه نهو ژنانه ی که ته نها له گه ل پیاوانی خه تهنه کراو دا سیکس ده کن پیمان وای سیکسی باشریان هه یه، له حالیکدا نهو پیسته ی پیشه وه که لا ده بری شانیه کی نه ندامی زاوژیی پیاوه که نه عساب و وه رگری هه ستیاری تیدا به که له خو شه و پیستی و سیکس له پیاواندا رو لیکي گرینگ ده گپریت. به پنی نه زموونی تاییه تی خو م، سیکس و سهر جییی له گه ل پیاوانی خه تهنه نه کراو دا خو شتره؛ زور زووتر حه شه ری ده بن و

توانای کاردانه‌وه‌یان به هۆی لیککه‌وتن و سیگناله‌ سیکیسیه‌کان زیاتره و منیش ئەممه‌ به ته‌واوی به‌ئەزموون کردوو. له‌ و پیاوانه‌ی که خه‌ته‌نه‌ کراون، به‌ پنی شیوازی نه‌شته‌رگه‌ری و راده‌ی له‌ده‌ستدانی ئەو شانه، کاردانه‌وه‌یان بۆ سیگناله‌کان زۆر جیاوازه، له‌ ئەزموونیکم له‌گه‌ل پیاویکی خه‌ته‌نه‌کراودا ده‌بی بلیم که هیزی سیکس و سه‌رجینییه‌که‌ی له‌ پیاوه‌ خه‌ته‌نه‌نه‌کراوه‌کان که‌متر بوو. ئەم بابه‌ته‌ له‌ سیکیسی ده‌میشدا هه‌ر وابه‌. پیاویکی خه‌ته‌نه‌نه‌کراو چیژ سیکیسی و تیگه‌بشتنی به‌رزتری به‌ئەزموون ده‌کرد و منیش ده‌متوانی به‌ ته‌واوی هه‌ستیان پی بکه‌م، له‌ باره‌ی ئۆرگازمه‌وه‌ ده‌بی بلیم، جیاوازییه‌کی وام له‌ گه‌بشتن به‌ ئۆرگازم له‌م پیاوانه‌دا نه‌ده‌بینی، چونکه‌ گه‌بشتن به‌ ئۆرگازم له‌ بارودۆخی جیاوازا جیاوازی هه‌یه. به‌ رای من ئەو پیاوانه‌ی خه‌ته‌نه‌ ده‌کرین هه‌ندیک له‌ هه‌ست و چیژه‌ سیکیسیه‌کانیان له‌ کاتی سیکس و کاتی تیخزاندا له‌ ده‌ست ده‌دن. له‌ رووی نه‌ندروستییه‌وه‌ هه‌یج جیاوازییه‌کم به‌دی نه‌کرد؛ ئەو ئەزموونه‌ی که هه‌مبوو ئەوه‌ بوو که زۆر پاک و خاوین بوون و ته‌نانه‌ت کیشه‌ی هه‌وکردنی بۆری میز که هه‌ندیک جار روو ده‌دا، بۆ من رووی نه‌دا. به‌ لام من تیده‌گه‌م که هه‌ندیک جار ئەگه‌ر پاک و خاوینی ره‌چاو نه‌کرئ له‌ پیاوی خه‌ته‌نه‌نه‌کراودا ده‌توانی کیشه‌ی زیاتر ساز بکا، به‌ لام ئەم کیشه‌ له‌ پیاوانی خه‌ته‌نه‌کراویشدا ده‌توانی کیشه‌ دروست بکا و پیم واییه‌ پاک و خاوینی هۆکارێکی باش بۆ ئەم شیتواندنی کوئه‌ندامی زاوژییه‌ بیت. به‌ش به‌ حالی خۆم له‌ سیکس کردندا، هه‌یج جیاوازییه‌کی ئەوتۆم له‌ نیوان ئەم دوو پۆله‌دا نه‌بینی، به‌ لام له‌ پیاویکدا که خه‌ته‌نه‌ نه‌کراوه، به‌ هۆی تیگه‌بشتنی به‌رزتر له‌ چیژ و هه‌ستیک که له‌ کاتی سیکیسدا به‌ئەزموونی ده‌کرد هه‌ستم کرد که باشتر ده‌توانی ئەم هه‌سته‌ بۆ من بگوازیته‌وه‌.

ماهی، کارمه‌ندیکی بانکه‌ له‌ نه‌مسا، ئەزموونیککی هاوشیوه‌ی هه‌یه و ده‌لی:

دۆستی به‌که‌مم (دۆسته‌ کور) که سیکیسم له‌گه‌ل کردبوو خه‌لکی سوپه‌را بوو که خه‌ته‌نه‌ نه‌کراوو و هه‌تا سیکیسم له‌گه‌ل پیاویکی عه‌ره‌ب نه‌کرد که خه‌ته‌نه‌ کرابوو جیاوازی نیوان ئەم دووانه‌م نه‌ده‌زانی. جگه‌ له‌ روواله‌تی ئەندامه‌ زاوژیکان، پیم وایه‌ که سیکیس له‌گه‌ل پیاویکی خه‌ته‌نه‌نه‌کراودا خۆشتره. جووله‌ی پيش و پاشی پستی ئەندامی زاوژیی پیاو زیاتر زبێ ژنه‌که‌ ده‌بزوینیت. من خویندووومه‌ و بیستووومه‌ که هه‌مان شت پیاوانی خه‌ته‌نه‌کراویش ده‌گریته‌وه‌. به‌ دلنیایه‌وه‌ کوره‌که‌م خه‌ته‌نه‌ ناکه‌م، چونکه‌ جگه‌ له‌وه‌ی که من بۆم نییه‌ ئەم کاره‌ بکه‌م، بۆچی له‌به‌ر پابه‌ندبوون به‌ بیر و باوه‌رکه‌ کانم نه‌هێلم له‌ سیکیس چیژی ته‌واو بیات؟

هه‌رچه‌نده‌ زۆریک له‌ دیمانه‌له‌گه‌ل کراوانی ئەم توژیینه‌وه‌ پیمان وایه‌ خه‌ته‌نه‌کردنی کوران په‌یوه‌ندییه‌کی راسته‌وخۆی له‌گه‌ل زیادبوونی چیژی سیکیسیدا هه‌یه، به‌ لام

هه ندیک پینان وایه خه ته نه کردنی پیاو تیربوونی سینکسی نافرته که م ده کاته وه. ههر له م باره وه، ژنیکي دیکه سه بارته به کاریگه ریی خه ته نه له سه ر په یوه ندیسه سینکسیه کان ده لئ:

بؤ من جینگه ی سه رنجه که چؤن ئه گه ری ئه وه هه به که ژاننیک هه بن که پینان خوش بی له گه ل پیاوانی خه ته نه کراودا سینکس بکه ن. هه رچه نده چاوه پروانی ئه وه ده کری ژنانی نه وه ی داهاتوو منداله کانیا ن خه ته نه بکه ن، به لام ئه م تیرپروانینه تان هه له یه، نه گه ر ئه م پیاوانه له ریگه ی قسه کانی دایکیانه وه له باره ی بارو دؤخی خه ته نه وه بزنان و بزنان چؤن کاریگه ری له سه ر په یوه ندیسه سینکسیه کانیا ن دانوه. نه گینا ئه م پیاوانه قه ت چیژی خه ته نه کردنیا ن به ئه زموون نه ده کرد.

وا دیاره ئه و که سه انه ی که ئه زموونی سینکس کردنیا ن له گه ل ههر دوو پیاوی خه ته نه کراو و خه ته نه نه کراودا هه یه ده توانن جیاوازی نیوان ئه و دووانه پروون و شی بکه نه وه. هه روه ها فره یی ئه و که سه انه ی که چیژی سینکسی زیاتریان له گه ل پیاوانی خه ته نه نه کراو به به راورد له گه ل پیاوانی خه ته نه نه کراودا به ئه زموون کردوه، ئه وه مان بؤ درده خا که کاریگه ریی ئه ری نیی خه ته نه نه کران له سه ر چیژی سینکسی له کاریگه ریه نه ری نیه کانی زیاتره.

نازار و ترس و بیره وه ریه ناخوشه کان

زؤر به ی که سه انی دیمانه له گه ل کراوی ئه م توژی نیسه وه بیره وه ریه کانی خه ته نه یان ده گپراوه که نازار به خش و دلّه ژین و تیکه ل به ترس و توقاندنیک بوو که له و ساتانه دا به ئه زموونیا ن کردبوو. زؤریک له لیکه وته کانی ئه و نازار و ترس و رهنجه هیشتا له گه لیاندا بوو و له چوار چیوه ی تاییه تمه ندیگه لیکی وه کوو که میی متمانه به خؤبوون و هه ست کردن به شه رم و هه ست کردن به بیده رتانی و بی ده سه لاتی و ... نازاری ده دان، وه ک چؤن دوا ی تپه رینی چه ندین سال هیشتاش تالییه که یان له بیره. دوو باره خو یندنه وه ی هه ندیک نمونه له و بیره وه ریه یانه ده توانی تا راده په ک باس له و سته م و مهینه تپیه بکا که به سه ریا ندا هاتوه. بؤ نمونه موحسین (ناوی ساخته) که ئیستا سی و شه ش ساله و خه لکی تارانه، سه بارته به بیره وه ریی خه ته نه کرانی ده لئ:

له سالی ۱۳۶۸ ی هه تاوی له پؤلی دووهه می سه ره تایی بووم که زانیم برباره خه ته نه م بکه ن. من به شه قام و کؤلانه کانی گه ره کدا رام ده کرد، ته نانه ت هاوری و منداله کانی گه ره که که شم له گه ل باوکم و خالؤمدا به دوامدا ده گه ران. له کو تاییدا گرتمیا ن و پیاونکی ره ش تاله که پینان دهوت لوتی به تیغی ریشتاشی و قامیشیک که له ناوه راسته وه هه لقلیشابوو و به جیرییک پیکه وه لکاندبووی، پیستی گونمی

برى. زۆر ئىشىم بوو دەمقىزاند، بەلام كاتىك كە دەگريام خەتەنەچى چاوى دەپريه
چاوم و پنى دەوتم ئەگەر بگري و بقبزىنى گونت لە بنهوه هەلده كەنم. منيش لە
ترسا بىدەنگ بووم. لەوهش خراپتر ئەوه بوو كە ئەو مندالانەى گەرەك كە وه دوام
كەوتبون هەتا چەند سالىش تەنانەت لە كاتى خۆيندن ئامادەيشدا لە سەر ئەم
بابەتە گالتهيان پى دەكردم. ئەمە متمانە بەخۆبوونى منى كوشت و رەنگە هەر ئەمە
واى كرديى كە لە قۇناغى ئامادەيدا واز لە خۆيندن بىنم.

ئەحمەد موقىمى كە تەمەنى نزيكەى شەست سالە و لە كاتى خەتەنەدا لە ويستگەى
شەمەندەفەرى ئەسفرەين ژياوه و ئىستا لە گەرەككى پارس نىشتەجىيە، بىرەويرى
خەتەنە كرنە كەى بەم شيوە باس دەكات:

من تەمەنم لە ناو چوار سال و نيو بوو و زۆر فەرم بە دناوه نەبوو، بەلام ئەكبەرى
برام كە تەمەنى خەوت سالان بوو، دەيزانى چى پرو دەدات. ئەو رۆژە باوكم من و
براكەمى برده مالهوه. لە ناوقەد بەرەو خوارهوه روتى كردمەوه و لە سەر دۆشەكەى
رايكشاندم. ئەكبەرى برامى لە سەر دۆشەكەى تر دانا. چەند كەسەك لە
دەوروبەرمان دانىشتبوون. من لە لايەكەوه لە خۆشى ئەو شيرىنى و سكهى
دراوانەى كە پىم دراوو، پام وه زهوى نەدەكەوت و لە لايەكى ديكەشەوه يەك يان
دوو كەسەك بە پرسارى پەيتا پەيتا سەرقاليان دەكردم و عەقلم بە هيج نەدەشكا.
هەتا ئەوهى كە بە تيغىكى وه كوو چەقۇ خەتەنەچى گونمى برى و گريام. كاتىك
خەتەنەچى لەتە پەرۆيەكى سووتاند و خۆلەميشە داغەكەى بە سەر گونمدا پڕژاند
يەك بە خۆم زربكاندم. پاشان چوو لە لاي ئەكبەرى برام و بە هەمان شيوە خەتەنەى
كرد. براكەم هەر لە دەستپىكەوه دەيزانى خەتەنە ئىشى زۆرە، ئازارپىكى زياترى
هەبوو. ئەو پياوه پاش خەتەنە كرنمان هەندىك كۆتالى كەتانى لە داىكم وەرگرت و
بەو قوماشانە دوو ئەلقەى بچووكى وهك مېزەر بەلام بچووكتەر دروست كرد و
يەكپىكەى لە سەر شوپىنى خەتەنە كرنەكەى من دانا، بە جۆرىك كە ئەندامى
زاويزم لە ناوهرستيدا بوو. لەبەر ئەوهى كاتى پەتانى دەدەم بە مەلدا لە برىنەكە
نەكەوئت. هەر چەندە زياتر لە نيو سەدە بە سەر خەتەنە كرنمدا تىيەريوه، بەلام
هيشتا بىرەويرە تالەكەيم لە بىرە. بەتايەت برا گەورەكەم كە لە گەلمدا زۆر نازارى
چەشت، بەلام دواى چەند سالىك لە تەمەنى شازدە سالىدا كوچى دواىي كرد. بە
راى من خەتەنە هى سەردەمى نەفامى و جاهىليەتە و بە داخهوه تا ئىستاش هەر
بەردەوامە.

مەسعوود (ناوى ساخته) كە ئىستا تەمەنى بىست و پىنج سالە و لە شارى سارى
دەزى، يەككى ديكە لەوه كەسەنەيه كە لەم ليكۆلنەوهدا ديمانەى لە گەل كراوه،

بیره وه بیهه کی وه حشه تی مندالینک پیشان دها که خوئی ناتاجی یارمه تیی دایک و باوکی بینووه ته وه و دایک و باوکی هاوکاریان نه کردووه ههر له بهر ئه مهش بو هه میشه و یئنه دایکیکی میهره بان له بیره وه پیدا کال ده بیته وه، سه باره ت بهم بابه ته ده لئی:

ته مه نم حهوت سالان بوو که منیان برد بو نورینگه ی پزیشک. زور ده ترسام و بهر دهوام ده مزیکاند و پیم سهیر بوو بوچی دایکم یارمه تیم نادا؟ دوو پیاو و ژینک له ژور سهرم بوون، به لام نازانم کامیان دکتور و کامیان په رستار بوون، له کوتاییدا به چهند ده زبیهک نارامیان کردم هوه و پاش سرکردن خه ته نه کردنه که یان ئه نجام دا، که پیم وای کاتزمیریکی خایاند. چهند کاتزمیریکی دوا ی نه شته رگه ریه که نازاریکی زورم هه بوو و له بیرمه ئه وه شه هه تا دره نگانئ نه خه وتم هه تا ئه وه ی که باوکم ناچار بوو بمباته گه رماو بو ئه وه ی ئه و گازانه ی که له سه ر برینی خه ته نه بوو و وشک بوون هوه لیمان بکاته وه. چهند رۆژیک قسه م له گه ل که سه نه کرد، ته نووره بان کرد بووه پام و هه موو خه لکی گه ره ک زانیبوویان خه ته نه کراوم و ههر ئه مهش وای کرد کاتیک دوا ی حه فته به ک چومه ناو هاواریکانم هه موویان گالته بان پئ ده کردم. ئه گه ر منالم ببئ قه ت خه ته نه ی ناکه م با خوئی ههر بریارینک که پینی وایه بو جه سته ی خوئی گونجاوه بیدات.

وا دیاره خه ته نه وه ک دیاره به ک له ئه زمونی ژیاوی تافی مندالیی پیاوانی خه ته نه کراودا تومار کراوه و هه سته ی وه کوو رهنج، ترس و شه رم و ... ی بو ئه وان دروست کردووه. ئه م هه ستانه له قوناغی گه وره سالییدا له ناو هه سته زاله کانی سه رده می مندالیی به ده روونی ده بی و ده چه سپی و لیکه وته ی وه کوو که میی خو به گه وره زانین و که میی متمانه به خوئی له ژیانی دواتری ئه م پیاوانه دا به جیهیشتوو. لیره دا ده توانین شی بکه ینه وه که نه شته رگه ریی خه ته نه له چوار چیوه ی سازکراویکی کۆمه لایه تیدا، که هه میشه له لایه ن کۆمه لگاوه شه رعیه ته ی پئ دراوه، پشکی گرینگی له بنیاتنای هه سته زاله کانی ناو ناوشیارگه ی به کۆمه لی پیاواندا هه یه، ئه و گروپه ی که به شیکی گرینگی فه ره نگی کۆمه لگا له ریگه ی په روه رده وه به ره م ده هیننه وه. ئه م بابه ته گرینگه پیویستی به تیرامان و شی کردنه وه ی دیاره ی خه ته نه له بواره کانی زانستی کۆمه لناسی وه کوو مندالیی، هه ست، ره گه زیتی، ده رووناسی، کولتور و فه ره نگی، یاسا و هتده. ئه و بابه تانه ی که باس کراون، که له بابه تی هه ست و خه ته نه ناماژه بان پئ کرا، به پئی تیوریی به رسازی کۆمه لایه تیدا شی ده کریته وه.

پیشیل کردنی مافه کانی مندال و مندالازی

جیاوازی بیر و بۆچوون سه بارهت به چه مکی مندالی له جیاوازیی روانگه به که وه سه رچاوه ده گری که له کۆمه لگا نه ریتخواز و هاوچه رخنه کاندای سه بارهت به مافه کانی مندال هه به، وه که له کۆمه لگا نه ریتیه کاندای ده بینین نه نجامدانی نه شته رگه ری له سه ر به شیکه تایبه تیی جهسته ی منداله که به رپوره سمیکه تایبه ته وه نه نجام دهدری بۆ نه وه ی سترسی منداله که بۆ چوونه ناو قوزاغی گه وره سالی که م بکه نه وه، به لام له کۆمه لگه ی مؤدیرندا هه موو که سپک له خوار ته مه نی هه ژده ساله وه به مندال داده نری و هه ر گۆرانکاریه ک له جهسته یدا به بی ده ستیه وردان و مؤله تی نه وه نه ته نها پیشیل کردنی مافه کانی مندالانه، به لکوو سروشتیکه دژه په روه ده ییشی هه به. حامید فه رمان، چالا کفانی مافی مندالان له م باره وه ده لی:

زنجیره به ک داب و نه ریت و ناکاری وه کوو ئاههنگی نان خهته نه و ئه مانه به رای من ده توانی په یامیکه دژوا بۆ منداله که بگوازیته وه، چونکه ریک شوینیکه تایبهت و نه شوینیه ی که منداله که خوی ده بی ناگاداری بی، نه ته نها له لایه ن چهنده که سبکه وه دهستی لی دهدری به لکوو ده ستکاریش ده کری و دواتر جه ماوهریکی زۆر هه لویتسیان بوی ده بی، به تایبهت کاتیک ئه م کاردانه وه کاردانه وه به کی ئه رینی بی، ده توانی نه وه په یامه دژوازه بگوازیته وه.

ماده ی ۱۲ ای په یماننامه ی نیوده وه له تیی مافه کانی مندال به روونی ده لی: "ده وه تانی نه ندام له په یماننامه که دا دهسته به ری ده که ن که مندالیک که توانای فۆرمدان به بۆچوونی خوی نییه بتوانی نه وه بۆچوونانه به ئازادی بۆ هه موو بابه ته کانی تایبهت به خوی ده ربه ریت. پیو یسته بۆچوونه کانی مندال به پیی ته مه ن و پینگه یشتی خوی به رز بنرخینریت". نه ندامه کانی جهسته ی مندال یه کیک له و بابه ته گرینگانه ن که په یوه ندی به وه وه هه به، هه ر چه شنه ده ستیه وردانیک به بی مؤله تی منداله که به نمونه ی پیشیل کردنی مافه کانی مندال داده نریت". له سه ر به مه ی ئه مه ش خه ته نه کردن که جوړیک له ده ستیه وردان له جهسته ی منداله که له تافی مندالیدا و به بی مؤله تی مندال نه نجام دهدری، جوړیک پیشیل کردنی ئه م په یماننامه به. دکتۆر عه لپه رزا کرمانی کۆمه لئاسی مندالی که هاوړای ئه م را و بۆچوونه به، له وته ی خویدا به م شیوه ئه ماژهی بی ده کا:

ئه ندامی زاوژیی ییاو یه کیک له به شه تایبه ته کانی جهسته ی مروقه و هه ر چیه به کی به سه ریدا بی، ده بی تاک خوی بریاری له سه ر بدات. به رای من نه نجامدانی ئه م کاره له مندالیدا نمونه ی ده ستدریزی کردنه سه ر مندالانه و پیم وایه ئه گه ر خالی

ئهرنیسی هه بی پیوسته دوا بخری هه تا منداله که ده گاته تمه نی بالقوون و بتوانی برپاری خوئی بدات.
 فهرهاد، کتیفر و شیککی خه لکی گونهد کاووسه، له وته کانیدا ناماژه به مه ده کا، نهو پیئی وایه:

دهی هه موو کهس لیره زور له سهر خه ته نه سوورن و ئاههنگی بو ده گرن. من له سهر خه ته نه کردنی پیاو له ئیران زور گه راوم، به لام به داخه وه هیچ نه کراوه و وا دیاره هه مووان قبولیان کردوه. نهوهی من ده لیم نهوهیه که مافی نهوه مان نیبه که نه کاره به رامبر به منداله کانمان بکهین، با گه وره بن، برپاری خویمان بدن و نه گهر خه ته نه کردن بیته هوی نهوهی زیاتر چیژ له سینکس وه ربگرن که چیژی سینکسی به کیک له به کهمین مافه مرویی و سروشتیه کانه با نهوه بان لی زهوت نه کهین.
 هه له ت نه مرو له دنای مؤدیرن، له ولاتانی تازه پیگه یشتوودا، به ئیرانیشه وه، ده بینین که خه ته نه که جوریک ده ستکاری کردنی جهسته یه، هه میشه له گه له ئاههنگی نان خه ته نه بووه. پیشاندانی نه ده ستکاری کردنی جهسته ی مندالانه، له گه له کاروباری کومه لایه تی دیکه که مندالیان کردوه به فاکتوری جیاکاری و کیپرکی کومه لایه تی به شیوهی جوراوجور له توره کومه لایه تیبه کاندایه بیتریت. له توره کومه لایه تیبه اندا مندال بووه ته کالایه ک بو نامانجی ئابووری سیاسی و نمایش ده دریت. ئیمه چه ندین په یچی تایه تیمان هه یه که بو مندالان له توری کومه لایه تی نیستاگرام دروست ده کری و تیدا ئاههنگی نان خه ته نه پیشان ده دری و به نشاناندانی ده ستکاری کردنی جهسته و ریوره سمه که ی به شیوازی جیاواز هه ول ده دری جیاوازی و کیپرکی کومه لایه تی دروست بکری و له م ریگه وه نه شته رگه ری خه ته نه کاردای ریکلامی و هانده رانه ی ده بیت. له م چوارچیوه مندالان به مرو فگه لیک له قه له م ده درین که نه ک هه ر له مافه کومه لایه تیبه کان به لکوو له مافی مرو ییه کانیشیان بیبه شن و جیهانی ژایویان به فهرمی ناناسری و ریژیان لی ناگیری؛ نهوان بوونه ته نامراژیک بو بینران له م تورانه دا و هیمای چینایه تی و نمایش کردنی پیگه ی کومه لایه تی، که هه موو نه مانه نمونه ی جوره جیاوازه کانی مندال نازاری و ناراسته زاله کانی سهر دیارده ی مندالی و مندالان له م کومه لگایانه ن. پی ده چی نه م حاله تانه به تیوری کومه لگه ی شانویی شی بکری نه وه.
 هه ر له و چوارچیوه دا، مه حمود نه میری موقه ده م، چالا کفانی مافه کانی مرو ف له ولاتی نه رویژ، له وتوویژیکدا له گه له هه والده ری هیرنا، پیئی وایه که ده بی کومه لگه ی جیهانی بگه نه نه و نه نجامه ی که خه ته نه نمونه ی ده ستدریژی کردنه سهر مندالانه و له م

حاله ته شدا ئایین ناتوانی بهر به سستیکی جیدی بو دروست بکات:

لیڤه دا بابه تی گرینگتر ئەوهیه کی ده توانی بریار بدا که مندالێکی ساوا یان کورپێکی مندال، که خوار تهمه نی یاساییه، نه شته رگه ری بو بکریت؟ له م رووه وه زیاتر دایک و باوک، واته سه ره رشتیاری منداله که بریارێکی له و شیوه دهدات. به لام نایا ده توان له سه ره بنه مای باوه ر و نه ریتکی ئایینی که بناغه زانستییه کانی نه سه لمینراون و یان لانیکه م هیه چ زانیارییه کی گشتگیر له م رووه وه له ئارادا نییه، بریارێکی له و شیوه بدن؟ وه لامی ئەم پرسیاره له روانگه ی مافه کانی مروقه وه باش نییه. له سه ره بنه مای ئەمه ش پتویسته ئاماژه به رۆلی کۆمه لگه ی مه دهنی و ئەو کاربگه ریه ی که ده توانی له م رووه وه هه یی، بخریته روو. هه روه ها توژی نه وه زانستییه کان پتویستیان به گوژمه یه و ئەو گوژمانه ش ده بی به هاریکاری حکومه ته کان دابین بکرین. به لام رنخراوی تندرستی جیهانی ده توانی لیکۆلینه وه و توژی نه وه ی باشی له و باره وه هه ییت. ئەگه ر ئەمه ببیته پرستیکی گه وره تر، ده توانی کاریگه ر بیت. بو ئەم مه به سه ته ده بی ئیراده یه کیش هه بی و که سائیک بین و بلین ئیمه قوربانی پیشیل کردنی مافه کانی مروقین و کاربگه ریه جهسته یی و ده روونیه کانی خه ته نه، به تاییه تی له تهمه نی مندالیدا روون بکه نه وه (ئهمیری موقه ده م، 1395 ی هه تاوی).

به شیک له بوچوونی به شدار بووانی ئەم توژی نه وه دژی ئەو باوه رپه یه که پابه ندبوونی بی پیچ و په نا بو نه ریته کان به هۆکاری سه ره کیی کاره که یان ده زانن و پیداگری له سه ره ده که ن. خه ته نه کردنی مندالان له زه نییه تی ئەور و ییدا هه له په که که له به رچاوی منداله کانیا ن نه نجامی ده دن. بوچوونه کانیا ن ئەوه ده رده خا که بوچی ئەم بابه ته له میشکی هه ندپک که سدا بووه ته چالنج. بو نموونه پیاویکی تهمه ن شه ست و پینج سالان، که خاوه ن بر وانا مه ی دیپلۆمه و له کانا دا ده ژی، له م باره وه ده لی:

ئه گه ر کۆره که م رۆژی گه وره بی، به هۆکاریک که تا ئیستاش نایزانم، بلێ ئەمه هه له بووه، که ئەمه له رووی نه زانییه وه بووه و ئەو ئەم زیانه ی به من گه یاندووه، بوچی خه ته نه ت کردم، جگه له داوا ی لیبوردن هیه چم بی نییه، چونکه راستییه که ئەوه یه، به وه مه به سه ته ی که به قازانجی منداله که مم زانیوه، خه ته نه م کردووه.

فهرامه رز و په روین، ژن و میتردیکی خویندکاری زانکۆ و دانیشتووی ئیسپانیا ن، هه ر چه نه دان به وه دا ده نین که زیانه لاوه کییه جهسته ییه کان واته هه وکردن و کزانه وه یان له ئەندامی زاوژی منداله که یاندا بینیه، به لام ئەزموونه که یان ئەوه پیشان ده دا که ئەم زیانه لاوه کییه چاره سه ره ده کری و له وه ش گرینگتر ئەوه یه که ئەم زیانا نه ناتوانی نکۆلی له "مافی جهسته" بکه ن. ده لێن:

ئیمه هاتینه ئیڤه بوینه خاوه ن کورپک و داوی خویندن و لیکۆلینه وه، بریارمان دا

کوره که مان خه تهنه نه که یڼ. چهند سالی یه که موه موو شتیک باش بوو و له کاتی گهر ماو پښتی نه دنامی زاوژ پیمان له ژیر ئاوه که داخاوپڼ ده کرده وه. هه تا نه وهی که خوئی دهستی کرد به راگرتی میز و درهنگ چوونه ته والیت. کاتیک زهختی له نه دنامی زاوژ پی ده کرد، هه وی ده کرده وه و چهند روژیک سهرمان لی شیوا هه تا چووبنه لای پزیشک و به مه له هم و کریم چاک بووه وه. نه گهر خه تهنه ناکهن پیوسته وریا بن و فیر بن که له چهند سالی یه که می مندالیدا باش ئاگانان لی بیت. به لام به گشتی تیمه هم نایدیا و بیروکهی مافی خاوه ندرایه تی به سهر جهسته مان قبوله.

وا دیاره له دنیای مؤدیرن و نابووری سهرمایه داریدا، روانگهی نامرزی بو مندالان له ناو توره کومه لایه تییه کاندا نه ونده توخ بووه و به شیکی گرینگی هم روانگه زه نییه تی دایک و باوک وه ک گروپنکی گرینگی به رده نگه کان بنیات دهنی، به لام نه و ناراستانهی که له سهر بنه مای مافی خاوه ندرایه تی مندالان به سهر جهسته یانه زور زال نییه و له وه ناچی روانگهی له م شیوه ریژه یان زور بیت.

کومه لی ره خنه و چهند بو شاییه کی فیهی و یاسایی

له یاساکانی ئیراندا به و پییهی که خه تهنه ی پیاوان یه کیک له مهرجه نایینی و کولتوری و فرهه نگیه کانه، نه ک ههر به تاوان نازانری، به لکوو پالشیشی لی ده کریت. له م پیوه ندییه دا چیمه ن ئیسماعیل نژاد، کارناسی یاسایی ده لی، به و وینایه ی که خه تهنه شهرعی و یاساییه، ناتوانین چاوپوشی له زیانه کانی بکه یڼ:

خه تهنه ی پیاوان له ئیسلام و ئاینه کانی تردا بووه و هه یه. له قورئاندا باس له خه تهنه کردنی پیاوان نه کراوه و خه تهنه به به شیک له سونهت داده نری و به و پییه ی یاسا له ئیسلام و سونهت هوه وه رگیراوه، خه تهنه یاسایی و شه رعیه. به لام به له بهر چاوگرتنی گرینگی مافی ته ندروستی، پرسی یه که م نه وه یه که جگه له سووده کانی خه تهنه ی پیاوان، زبانی درپژخایه ن و کورخابه نیشی هه یه که بریتیه له زبانی جهسته یی و دهروونی که له هیه که سیک شاراوه نییه و زوریک له لیکولینه وه کان همه پشتر است ده که نه وه. ئیستا سهره رای جهخت کرده وه ی زور له سهر مافی ته ندروستی، له یاساکانی مافی مروف و یاسای بنه رته یی ئیران، ئایا ته نه ا له بهر قازانجی خه تهنه ی پیاوان و فره یه که ی ده توانین چاوپوشی له زیانه کانی بکه یڼ و سیاسه تیک بو که م کرده وه ی نه وان و ته ندروستی مندالانی خه تهنه کراو نه گیریته بهر؟ سووده کانی خه تهنه ناتوان زبان و خه ساره ته کانی رهت بکه نه وه و ده بی به پشتبه ستن به و مادانه ی که له یاسای بنه رتیدا ناماژهی بی کراوه پیوسته

هه موو مندالانی خه ته نه کراو له خزمه تگوزاری خو شبرژیوی سوودمه ند بن بو ئه وهی هه رچی زیاتر له که مبوو نه وهی زیانه به لگه دار و سه لمینراوه کان سوودمه ند بن. بن گومان سوودمه ند بوونی هه رچی زیاتری مرو فئیک له پیداو یستیه کانی ته ندروستی جهسته یی و دهروونی ته نها کاریگه ری له سه ر جهسته یی ئه و دانانی و کومه لگه ی دهروو به ریشی له ته ندروستی جهسته یی و دهروونی سوودمه ند ده بن. به لگه نامه ی سالی ۲۰۳۰ ریککه و تئ جیهانی بو گه شه پیدانی به رده وام هه تا سالی ۲۰۳۰ و ولاتانی واژۆکه ری ئه م به لگه نامه به لنینان داوه که هه مو هیز و توانا کانیان ده خه نه گه ر بو ئه وهی نامانجه کانی ئه م به لگه نامه جیهانییه ده ست بخه ن. به لام ئه م به لگه نامه نیوده و له تیه له ئیراندا له لایه ن که سانی سه ر به ده سه لات و ئایین په روه ره وه به ره له سستی کراوه. دژ به رانی ئه م به لگه ئه وه به دژی بیرو و باوه ری ئیرانییه کان ده زانن. له م پئوه ندییه دا، مه لا جه مال واژی مه لای ئه هلی سوته ی شار ی پیرانشار له پارێزگای نازهر بایجانی رۆژواوا ناماژه به خالییک ده کا که شایه نی تیرامانه و ده لئ:

ملمانی نیوان فیهی ئیسلامی و به لگه نامه ی ۲۰۳۰ سه باره ت به خه ته نه کردنی پیاوان له لایه ک و پیوست بوونی خه ته نه کردنی پیاو له فیهی ئیسلامیدا له لایه کی دیکه یه. له م حاله ته دا گه رانه وه بو ورده کارییه کانی حوکمی پیوست بوونی خه ته نه وه همی لیکدژی ده ره و پیتته وه. چونکه له سه ر بنه مای فیهی ئیسلامی، بوونی حوکمی خه ته نه که سی راسته قینه ده گریته وه نه ک دایک و باوک و کومه لگا و دامه زراوه ی ئایینی یان حکومت. بویه دایک و باوک کوران له مندالیدا پابه ند به خه ته نه کردنی کورانیان نین و هه ر کات کوره که به ته مه نی بالقبوون بگا، حوکمه که له سه ری واجبه و له و دۆخه شدا وا گریمانه ده کری که که سیکی ژیر و پینگه شتووه و هه لبژارده ی خو ی هه یه و به رپر سیاریتی ئه م کاره له ئه ستوی خو یه تی. له هه ندیک کومه لگه ی ئیسلامیدا خه ته نه چیه کان (هه م پزیشک و هه میش خه ته نه چی نه ریتی) به رپر سیاری ئیشی خو یانن، چونکه خه ته نه کردن رینمایه تایه ت په ره و ده کا و ئه گه ر که سیک به وردی ئه م رینمایانه جیه جی نه کا و زیان به ئه ندای زاوزی بگه یه نی، ئه و ده بی دییه بدات. به لام دیاری کردنی بری دییه بو خه ته نه بابه تیکه که به شیک له ده سه لات ئیسلامیه کان به هۆی ره گ و ریشه ی نایینییه وه دژایه تیان کردووه، هه لبه ت مانای پیدانی دییه بو ئه نجامدانی خه ته نه بو ئه و حاله تانه یه که ده پیتته هۆی بریندار بوون و نووقسانبوونی ئه ندای زاوزی. له م بواره شدا مه لا جه مال واژی ده لئ:

به پیی یاسا شه رعییه کان دییه، ته عزیز و تاوانبار کردن کاتییک روو ده دا که که سی تاوانبار کاریکی لی بووه شیتته وه که هه یج بنه مایه کی له شه ریه تدا نییه و ئه نجامدانی

ناشهرعی بڼ و یان زیان به ژیان و مال و مافی کهسانی دیکه بگهیه نیت. بویه به هوئی ټهوهی خهته نه کردن به ناشهرعی و ناروهه هه ژمار ناکرئ، له هه لومهرجی ناساییدا و بهر دیبه و غه رامه ناکه ویت. به لام ټه گهر که سیکي ناپسپور که سیکي خهته نه کردبئ و ټهوه کهسه له ټه نجامی خهته نه کراندا تووشی زبانی جهسته بی یان سینکسی بووینته وه، ټهوه دیبه و غه رامه ده یگر ټه وه.

به لام به پشتهستن به یاسای سزادانی ئیسلامی ده توانین شروڤه یه کی وردتر له م رووداوه و به تایبهت بوونی خهته نه چیه نه ریتیه کان و پزیشکان به دهست بینین. ههر له م رووه وه و له ژیر پرسی دیبه ده یا کیک له خاله گرینگه کان پرسی خهته نه کردنی پیاوان له ولاتی ئیران به م شیوه یه: نایا بریاردان له مهر خهته نه ی مندالان له لاین دایک و باوکه وه یاساییه یان ټه گهری ټهوه هه یه که که سیک له تافی گه وره سالیدا سه بارهت به م پرسه سکالا له دژی دایک و باوکی تومار بکا و داوای دیبه بکات؟ ههر له م بواره دا، فهرزاد، کارناسی یاسایی له نووسینگه ی پاریزهرانی تاران، پیی وایه ټه گهرچی له رووکه شدا ټه م کرده وه وک زیانیکي جهسته بی سهیر ده کرئ، به لام له راستیدا به پتویست زانینی ټه م کرده وه له یاسای شهریهت و جیهه جی کردنی رپسا یاساییه کان، ههروهه پشنگیری له تیوری پزیشکی که نامازه به سووده که ی ده کا، ناتوانین سکالا له دژی ټهوه دایک و باوکانه ی تومار بکه یین که کاریکیان کردوه که به قازانجی منداله که یان زانیوه. ناوبراو دريژهی پی ددها و دهلی:

له راستیدا ههر دستدریژیبه که بو سهر به کپارچه یی جهسته بی ده توانی قیاسی لی بکه و ټه وه و ټه گهر قیساس یان ټوله کردنه وه ش نه گونجاو بوو، ټهوه دیبه ده یگر ټه وه، به لام کاریک که به پیی باوه ری زوربه ی فقه قیه کان پیویسته و یاسا کانمان له شهرعی پیروزی ئیسلامه وه ره گیراون، به دوا داوچوونه که ی ټهسته مه. ټهوه وتانه ی سهروهه ټهوه درده خه ن که هیزی گوتاری ئایینی که نامازه به یاسایی بوونی خهته نه ده کا جگه له شهرعیبه تدان به م گوتاره له ریگه ی ههر دوو گوتاری پزیشکی و یاسایی ټه ویش له ریگه ی ټهوه ریسیاننه ی که ریگی ده خه ن، وای کردوه که دایک و باوک له ټه نجامدانی ټه م کاره که جوریک ده ستکاری کردنی جهسته یه و به پیی په پماننامه نیوده وله ټیهه کان پیشیل کردنی مافه کانی مروڤه، بی تاوان بن. له راستیدا له م بابه تدها دایک و باوک وهک گه وره سالایک که خاوه نی جهسته ی منداله کانینان و پیویسته قازانجی ټهوه ان وهک بوونه وهرایکي نه زان و بیده سه لات دیاری بکه ن، له ریگه ی شهرعیبه تدان به یاسای شهریه ته وه به خاوه ن ماف و ده سه لات له قه له م دراون. بویه مامه له کردن له گه ل خهته نه له ریگه ی ناسایی پیشاندانی وای کردوه که فورمیکي سهریشکانه به ده سه لاتی دایک و باوک بدرئ و ده لپی له دژی خهته نه هیچ تیروانینیکي

کیشه دارانه دروست نه بووه. هه لیزاردنی دایک و باوک لهم بابه ته دا له کومه لنگای ئیراندا به توندی له ژیر کاربگه ربی کولتوور و فرههنگ و ئەخلاقه که بو خوی به رهه می ئەو گو تاره ناینییه که که بالی به سه ر کومه لنگادا کیشاوه، واتنه خه ته نه کارئیکی شهرعی و سروشتییه.

بارام دادخا، کارناسی یاسایی خه لکی شاری که ره ج، که سئیکی دیکه یه که سه باره ت به م بابه ته ده لی:

خه ته نه له ئیسلام و یاسای ئیراندا به هیچ شئوه یه ک دژواز نییه و وه به ر دییه ناکه ویت. به لام ئەگه ر کوره کان به هوی خه ته نه کردنه وه زیانیان لی که وت یان کیشه یه کیان هه بوو، دییه یان پێ ده دریت. بویه خه ته نه خوی وه به ر دییه ناکه وئ و ئایا ئەوه ی که باوک و دایک مافی بریاردان له سه ر جهسته ی منداله کیان هه یه یان نا، ئەوه به بنده به روانگه ی کولتووری و فرههنگی و ناینی و ئەخلاقیی دایک و باوک هوه. به پئی یاساکانی ئیران خه ته نه به مندال نازاری نازانریت.

نادییه میلان، فره مان به ری به شی یاسایی زانکوی ئیسفه هانیش بوچوونئیکی هاوشئوه ی هه یه و هیچ ناکوکی له ئیوان خه ته نه کردنی پیاوان و یاسادا ناینی و له وه لامی ئەو پرسیاره ی که "ئایا دایک و باوک مافی خه ته نه کردنی منداله کانیان هه یه؟" ئەو ویش به هه مان شئوه ده لی:

به لی ئەوان مافی خوینانه و خه ته نه کردنی پیاو عورفه و یاساییه و به بوچوونی که سه که هیچ ناکوکییه کی تیدا نییه، چونکه له شه رعه تی ئیسلامیدا هاتووه، مه گه ر زیان به که سه که بگه یینی که لهم حاله ته دا وه به ر قیساس و دییه ده که وئ و هه روه ها ئەگه ر پیاوان له ئەنجامی خه ته نه چیژی سیکسی خوین له ده ست بدنه ئەوه دییه یان ده که ویت.

دیلشین جهوشه ن، خویندکاری یاسای داد له زانکوی ئیسفه راین، بوچوونئیکی هاوشئوه ی هه یه و پئی وایه:

خه ته نه وه به ر زیانگه یشتن به به کیارچه بی جهسته یی و دییه و قیساس ناکه وئ و ئەم کاره ش به یه کیک له پایه کانی ناین داده نری، مه گه ر ئەوه ی که که سه که به هوی بیباکی یان ناشاره زایی زیان به که سه که بگه یینی که وه به ر ماده ی ٦٦٢ ده که ویت. له حاله تی برینداربوونی که سه که دا، به هوی ئەوه ی له بارودوخی یه کساندا قیساس مومکین نییه، ته نیا دییه (خوین بایی) ده یگر بته وه.

به بروای فره زاد خالی شاره وی گرینگیی دییه، وه ک له هه ندیک گپرانه وه دا ئامازه ی پێ کراوه، به م شئوه یه:

هه ر چه شنه پیشیلکاریه ک بو سه ر به کیارچه بی جهسته یی وه به ر قیساس و

تۆله سندنهوه ده كهوئ و نه گهر قيساس و تۆله كردنه وهش نه شياو بوو. نه وه ديبه ي ده كهوئ، به لام كار يك كه به پي باوه رې زور به ي فه قيه كان پيوسته و ياسا كانمان له شرعي پيرۆزى ئيسلامه وه وه رگيراون، به دوا داچوونه كه ي نه سته مه. بو نمونه حاميد فه ر مه ند، چالا كفانى مافه كانى مندالان ده لئ:

به لام ئيمه زبان به منداله كه ده گه ينين، به شېك له جه سته ي تووشى گورائىكى نه گه راوه ده كه ين، نه مه رېنگه پي دراو نيه؛ نه مه پيشيل كردنى مافى مندالان. نه مه پيشيل كردنى مافى خاوه ندار به تيبى جه سته و مافى سنورى تايه تى و مافه كانيه تى، مه گهر سوودىكى روون و تايه ت و پيوانه كراوى بو منداله كه تيدا بيت. له خاله سه رنجرا كيشه كانى بوارى باب ته نايينى و ياسايه كاندا ده توانين نامازه به م وتاره ي زاناي نايينى نه هلى سونه واته مه لا جه مال واژى بكه ين:

دژايه تى كردنى باب ته تىكى پيوست بو كه سېك كه ئاماده نيه خوئ خه ته نه بكا، تووشى سزاي رۆزى په سلان ده بيته وه، به لام كه سه كه له كومه لكاي ئيسلامى و له لايه ن حكومه ته وه لتيچينه وه به كي لئ ناكري و هيج كام له مافه تا كه كه سيبه كانى كه سه كه په يوه ست به خه ته نه نيه و هيج كام له به ندايه تيبه كانى كه سى خه ته نه نه كراو بوو چهل نايته وه. به لام نه گهر دژايه تيبى كه سه كه بو نه نجامدانى خه ته نه له حاله تى تا كه كه سى زياتر بپروا و بچيته ره ه ندى ياسايه وه و بلاوى بكا ته وه يان به واتايه كي تر بانگه شه ي دژى حوكمى خه ته نه بكا، له هه لومه رچى كى تايه تدا ده كرى نه م كاره له كومه لكه ي ئيسلاميدا به تاوان بناسينر يت. به لام نه گهر نه م كرده وه وه ك كرده وه به كي دزه مروئى نه خا ته ژير پرسيار و بو پيوست نه بوونى پشت به و نايين زا و فيقه انه نه به ستنى كه خه ته نه يان پئ واجب نيه، ئيتر كاره كه ي تاوان نيه.

دكتور نه كبه ر كه ره مى له ولا مى نه و هو كار انه ي كه هه نديك له نايين په روه ران سه باره ت به خاله نه ر نيه كانى خه ته نه ده يخه نه روو، و پراي نامازه به وه ي كه خه ته نه هيج پاسا ويكى لوژيكي نيه، ده لئ:

به داخه وه كا تيك كه سانى نايين په روه ر نه ر يتيك قبول ده كه ن و له قوناغه ميژوويه كاندا له باوه ر و كولتور و فه ره نكه كه ياندا قبول كراوه، هه ول ده دن به ده ستنيشان كردنى ئامانجدار انه كومه لئ پاسا به يننه وه كه بلين چ هه ليز ا ردنيكى شكومه ند و سه رنجرا كيشيان بووه. نه مه خه ته نه كردنى كورائيش ده گر يته وه.

به پراوى دكتور كه ره مى خه ته نه كردن رپوره سمىكى نايينى و شوناسى هاوشيوه ي رپوره سمى كفن كردن و ناشتنه كه روليكى شوناسى زور گر ينگى هه بووه، به لام كومه لكاي نه مرو ده بى تا نه و راده پيگا بو نه وه ي بتوانى جيا له دروستى و نادروستى

خه تهنه، مشووری ماف و مافه کانی مندالان بخوا و بهر له گه یشتنی مندال به تمه نی بالقبوون و هه تا خوریان به و ناسته نه گن که خوریان دهستنیشان بکن، برپاریان بو نه دن. بابته که ی سهره وه باوه ری به کاردایه کی شوناسی بو خه تهنه هه یه که له ریگه ی گوتاری نایینییه وه شه رعیه تی پی ده دریت. خه تهنه که له پرۆسه ی ژياندا قسه ی له سهر ده کری، له گهل ریوره سمی کفنکردن و ناشتن که دووپاتکه ره وه ی پانتای مه رگه و دژی ژيانه، ده خرینه پال یه ک و هاوشپوه ده کرین. له خه تهنه دا جهسته که ههر خو ی ژيانه، ده کریته نامانج له حالیکدا ریوره سمی کفن و ناشتن ریوره سمیکه که بو مردن ناماده ده کری و بهم شیوه سنووری نیوان ژيان و مردن کال ده بیته وه و وه ک یه ک سه یریان ده کریت.

به‌شی هه‌شته‌م: ئەنجام‌گرتن و خستنه‌رووی هه‌ندی رێکار بۆ باشت‌کردنی دۆخه‌که

پیشه‌کی

ئهم چه‌شنه‌ توێژینه‌وانه‌ هه‌ر له‌ سه‌ره‌تاوه‌ رووبه‌روو بوونه‌وه‌یه‌کی تێوه‌گلانه‌ی له‌ گه‌ل
سیاسه‌ته‌ کۆمه‌ڵایه‌تییه‌کانی ئه‌و کۆمه‌ڵگایه‌دا هه‌یه‌ که‌ لیکۆلینه‌وه‌یان له‌ سه‌ر ده‌کات. ئهم
چه‌شنه‌ توێژینه‌وانه‌ به‌ نامانجی ئه‌وه‌ ئەنجام ده‌درێن که‌ بتوانن له‌ گۆرین‌یان
هه‌موارکردنه‌وه‌ی سیاسه‌ته‌ زیانبه‌خشه‌کانی په‌یوه‌ست به‌و بابه‌ته‌ی لیکۆلینه‌وه‌ی له‌ سه‌ر
ده‌کرێ کاربێگه‌ر بن. به‌م بێیه‌ له‌م به‌شه‌دا هه‌ول ده‌درێ به‌ پێی ئه‌و زانیاریانه‌ی له
به‌شه‌کانی پیشه‌وه‌وه‌ کۆکراونه‌ته‌وه‌ بۆ گۆرین‌یان چاکسازی سیاسه‌ته‌کان و رێکاره‌کانی
ئێستا هه‌ندی پیشنیار بخه‌ریته‌ روو. بۆ ئهم مه‌به‌سته‌ سه‌ره‌تا چه‌ندین هه‌لوێستی بنه‌رپه‌تی
ده‌خوێنرێنه‌وه‌ و پاشان له‌ سه‌ر سێ ناستی ستراتیژ و پلان و داپه‌ردا هه‌ندی پیشنیار
خراوه‌ته‌ روو.

دووباره‌خوێندنه‌وه‌ی کۆمه‌ڵی هه‌لوێستی بناغه‌یی له‌ مه‌ر خه‌ته‌نه‌ی کوران
1. ده‌یفید ریسمان¹ فه‌ره‌ه‌نگه‌کان به‌ سه‌ر سێ پۆلدا دا به‌ش ده‌کات: ئه‌لف)
"فه‌ره‌ه‌نگه‌ نه‌ریتی - رێبه‌ره‌کان" که‌ تێیدا نۆرمی رابردووان ئه‌شی و ناشیکان به‌ سه‌ر
تا که‌کاندا ده‌سه‌پینیت؛ 1) "فه‌ره‌ه‌نگه‌ ئه‌ویتر رێبه‌ره‌کان" که‌ تێیدا دیتران له‌ رێگه‌ی میدیای
گشتیه‌وه‌ ئه‌شی و ناشی رهنه‌تارییه‌کانی تا که‌کان دیاری ده‌کهن. ب) فه‌ره‌ه‌نگه‌ "ناوخۆ -
رێبه‌ره‌کان" که‌ تێیدا خه‌لک به‌ پێی ئه‌زموون و دۆخ و هه‌لومه‌رجی خۆیان و به‌ پشتبه‌ستن
به‌ "هزری رهنه‌گر" رینگای گونجاوی خۆیان هه‌لده‌بژێرن. له‌ جیهانی نوێدا میدیا
گشتیه‌کان تێده‌کۆشن په‌ره‌ به‌ سه‌رچه‌شنی مرۆفی دیتر - رێبه‌ر بده‌ن. ئهم میدیایانه
به‌رده‌وام پێوه‌ره‌کانی به‌ستانداردکردن بۆ کۆمه‌ڵگا به‌ره‌م ده‌هێنن که‌ یه‌کیک له‌وانه

1. David Riesm

جهستهی ستاندارده. وا دياره له دنياى ئەمړۆدا "ههژمونيى ميديا" بۆته بهديلى ئەو نۆرم و نهريتانهى كه ناسنامهى هۆزه سه ره تاييه كان بوون و له ريگهى به ره مه پنانه وهى "دژه وشيارى" سه رچه شنگه ليك دپيخته ناو كۆمه لگا و به سه ريديا ده بسه پيني كه له گه ل به رژه و ندييه كانى جيهانى بازارپ و سه رمايه دا به ك ده گريته وه و به رده وام شاهيدى نه بوون يان كزيبى هزرى رخنه گرانه ين و هه تا ئەم دۆخه ئاوا به رده وام بى، چاره نووسى زه ين و جهستهى مرؤف له به رده ستى بازارپى بازرگانى و سه رمايه دا ده بيت. خه ته نه له ناو شوپنكه و تووانى نايينى جووله كه و نايينى ئيسلامدا لايه نگرانيكى توندرپوى هه يه و ئەم بابته واى كردوه كه هيزى لۆبيگه رى و وتوويز سه باره ت به م بابته له دامه زراوه كانى مافى مرؤف و كۆر به نده جيهانيه كان و ريكخراوى نه ته وه يه كگر توه كان كه م بيتته وه، به جوړيک كه هه ر چه شنه ره خنه و پرسياريك له سه ر ئەم پرسه روو به پرووى تومه تى دژه جووله كه و دژه ئيسلاميتى ده بيتته وه. هه ر له به ر ئەم هۆكاره ش ترس و وه حشه تى ناوه نيتكهى دژه نايين هه تا هه نوو كه بووه ته هۆى نه وهى كه كۆر به نده جيهانيه كان، ته نانه ت ريكخراوى ته ندروستيبى جيهانى و يونيسيفيش له م باره وه بينده نگ بن يان ليدوانيكى پته و نه دن. به لآم ئەم مامه له پاسيه پچه وانهى ئامانج و جارنامهى ريكخراوى نه ته وه يه كگر توه كانه و به پيبى گرينگى ته ندروستيبى جهسته و ژيانى كورپان كه نيوهى حه شيمه تى جيهان پيک دپن، ده بى ئەم بابته له سه ر ئاستى نيوده و له تى به تايه ت له كۆبوونه وهى گشتيبى نه ته وه يه كگر توه كان بخريته به ر باس و هه لسه نگاندى بۆ بكریت (دادگه ران، 1381ى هه تاوى).

2. ئەو پروانگه و بىر كرده وه كه هه ولى سه پاندى ئەو چه مكه ده دا كه جيهان پياو سالاره و له ژير ده سه لآتى پياودا به رپوه ده برى بووه ته هۆى نه وهى له زۆر حاله تدا مافى كورپان پشتگوى بخرى، له كاتيكدا ره نگه كورپانيش هه ر وه ك كچان بكه ونه به ر به ده رفته ارى و ده ستر يژى بكریته سه ريان، به لآم به هۆى نه وهى كه كۆمه لگا چاوه رپوانى رۆلى پياوانه يان لى ده كا، هه سه ته كانيان نادر كينریت. هه ر بۆ به به دوا دا چوون بۆ ئەو كرده وانهى تيه له كيشى ژيانى كورپان بووه پيوست و زه رووريبه و خه ته نه ش وه ك يه كيك له كرده وه دپرين و كۆنه كان به شيوهى ره مزى پيشانده رى ده رچوونى كورپان له تافى مندالييه وه بۆ هه رپه تى گه و ره سالى و پياوه تيبه. ناوردانه وه له خه ته نه و ديكهى ئاكاره هاوشيوه كانى له به ر ئەو هه گرينگه كه ده توانين به ليكده انه وهى هه مه لايه نه و ته واو سوود و زيانه كانيان به ده ست به پينين و زانياريبى دروست و ورد بده ين به سياسه تدانه ران و

بەریاردەران. بە چالنج کیشانی ئەم چەشنە بێرکردنەوه تاک پەهەندە کە جیهان بە تەواوی لە دەستی پیاویدا دەبنی و هەروەها گرینگیدان بە مافی منداڵان زۆر گرینگە. لەم رۆوهوه رێکخراوە نێودەولەتییەکان و حکومەتەکان دەبێ بۆ پاراستنی مافەکانی کورپان پالپشتی لە دەزگای کۆمەڵایەتی بکەن و گۆژمە ی بۆ تەرخان بکەن بۆ ئەوهی لە رەوتی سوورانەوهی نازادانە ی زانیاریدا تاکەکان بتوانن بە زانست و زانیارییەوه سەبارەت بەم بابەتە مامەلە بکەن یان بەراوردی بکەن و پلانی بۆ دا برێژن.

3. دەتوانین لە یاسای سزادانی ئیسلامی ئێراندا بەدواداچوون بۆ کیشە و زیانەکانی پەيوەست بە خەتەنە بکەین، بەلام پێش ئەوهی مژارەکانی پەيوەست بە خەتەنە لێک بدەینەوه، پێویستە خالێک بخەینە روو: لە یاسای تاوانەکاندا، مادە ی یاسایی بوونی تاوانەکان و سزا و بە گشتی مادەکانی ۳۶، ۳۷، ۱۶۶، ۱۶۷، ۱۶۹ یاسای بنەرەتی ئێران و مادەکانی ۲ و ۱۱ یاسای سزادانی ئیسلامی داوا لە دادگاگان دەکا کە یاسا وەک بنەمایەک بۆ بەدواداچوون و دەرکردنی حوکم بە کار بهێنن. بۆیە پۆلیس و دەسەلاتی دادوهری ناتوانن [وێک آیین دادرسی مدنی (یاسای رێکاری دادپرسی مەدەنی] بە پتی عورف ئەنجامدان یان ئەنجامەدانی کاریک بە تاوان بزانی و بە پتی دابونەریت و عورف سزا بسەپنن (گۆلدووزیان، 1395). بە واتایەکی دیکە ئەگەر ئەو کیشانە ی کە لە پرۆسە ی خەتەنەدا هە یە و یان زیان و خەسارەتە کورت خایەن و درێژخایەنەکان بە تاوان نەزانی، یاسادانەر ناتوانن بەدواداچوونی بۆ بکا و بۆی نییە بریار لەسەر ئەو پرسە بدا، بەلام نابێ ئەوه لە بێر بکری کە مافەکانی مرۆف بۆ جیبەجی بوون و کاریگەری دەبێ شیاوی سکالا تۆمارکردن بن؛ واتە ئەگەر حکومەت یان رێکخراوه پەيوەندیدارەکان ئەرکەکانیان جیبەجی نەکرد خاوهن مافەکان بتوانن بچنە لای دەسەلاتی دادوهری و سکالا تۆمار بکەن و داوا ی قەرەبوو بکەنەوه (کەوکه بی سەقی، 1395). توانای داواکردنی مافیک لەبەر ئەوه گرینگە کە ئەم توانایە کاریگەری لە سەر تێروانیی حکومەتەکان سەبارەت بە بەرپرسیاریتییەکانیان بەرامبەر بە خەلک دادەنی و ئەگەری پابەندبوونیان بە ئەرکەکانیان زیاتر دەکات. بە دلنیا ییەوه حەقبوونی مافیک کە ناتوانن سکالا لە دژی تۆمار بکری و دەولەت هیچ قەرەبوویەکی بۆ دا بین نەکردوه، گومانی لە سەرە (هەمان سەرچاوه). سەبارەت بە ئەندامی ئێران لە پەیماننامە ی مافی نابووری، کۆمەڵایەتی و فەرەنگی کە لە سالی ۱۹۷۶ ی زاینی بوو، ئێران دەبێ مافە باسکراوهکانی ناو ئەم پەیماننامە بە بەکارهێنانی هەموو توانا و بە بێ هیچ جیاکارییەک بۆ ئەندامانی

کۆمه لگاگه ی دا بین بکات.

4. به لّام نه وهی تا ئیستا به دی نه هاتووه، نه و دلنیا یه یه که سووده کانی خه ته نه له زیانه کانی پتره یان به پیچه وانه زیان و خه ساره ته کانی زیاتره. هه ره له بهر نه م هۆکاره، ناوه نده پزیشکیه نیوده وه له تیه کان، سه ره پرای هه لویستی پته و یان له دژی خه ته نه کردنی ژنان، هه یچ ناراسته یه کی دیار یکر و یان بۆ خه ته نه کردنی پیاوان نه بووه و ته نیا پینان وایه پیش نه نجامدانی خه ته نه، پیوسته نه و که سه یان نه و بهر پرسانه ی که باسیان ده کړی ناگاداری لیکه وه ته کانی بن و ئینجا بریار له سه ر جیه جی کردنی بدن. ره نگه هه ره نه م بوونی سیاسه تی بیلایه نگر یه له دژی کار یکی دیرین و کۆن و نامازه به لایه نه نه رینی و نه رینیه کانی خه ته نه وای کردی که خه ته نه بهرده وام بی، هه رچه نده ناتوانین پشکی هه ندیک دا کۆکی پزیشکی له م باره وه پشتگۆی بخه یین. ناتینا کامیل وه رگیر ی کتیبی ژنانی سمیلی و پیاوانی بن دین (ژنان سیبیلو و مردان بی ریش) و پرای نامازه به م خاله ده لی:

پاساو و دا کۆکیه پزیشکیه کان وه ک خالیکی وه رچه رخی گرینگ رۆل یکی گه ره ی له بهرده وامی خه ته نه دا هه بووه. پاسا و گه لی وه کوو خه ته نه نه گه ری تووشبوون به هه و کردنی که م ده کاته وه یان ته نانه ت ته ندروستی سیکسی ژن و پیاو باشر ده کا، نه م پاسا وانه له بهرده وامی خه ته نه زۆر کار یگه ر بوون.

5. سه باره ت به وهی که دهوتری بهر پیست نه ندا میکی زیاده یه که لابر دنی هاو کاری ته ندروستی مروف ده کا، دکتۆر نه کبه ر که ره می و پرای نامازه به وهی که نه م باسه مشتمر بز وینه، ده لی:

"سه باره ت به وهی که نه م پیستیکی زیاده یه، نه وه قسه یه. کی وتی؟ کام زانستی پزیشکی یان کام کتیبی پر پابه خ ده لی نه م پیستیکی زیاده یه؟ زانستی پزیشکی به هه یچ شیوه یه ک ناتوانی شتی وای و هه تا ئیستا نه یگوتووه و ته نانه ت له مه ر حاله تی نا پان دیست که ئیمه پیمان وایه زیاده یه، هه ندی کار دای هه یه. ناتوانین بلین زیاده یه. به لّام ته نانه ت له سۆنگه ی گورانی شه وه نه گه ر گریمانه ی نه وه بکه یین که له داها توودا تیۆریه ک هه یین که بلن نه م زیاده یه و له ره وتی گوراندا نامینن، من نه م قبول ده کم، به لّام نه م نه وه ناگه یینن که مندالان بخه وینن بۆ نمونه له رابردوودا، به بئ نه وهی سر یان بکه یینان رینمایه ته ندروستییه کان پیاو یزن نه و جو ره نازارانه به سه ر یاندا سه یینن. دوو له سه ر سی پیاوانی جیهان خه ته نه نه کرا وین و دان به خه ته نه دا ناین و هه یچ گرینگی و خالیکی نه رینی له خه ته نه دا شک نا بهن. نا کړی ئاوا مامه له له گه ل با به ته کاندا بکه یین. ده بی قبولی بکه یین که

ئهمه پرسیکی مشتومر بزوپنه و ناتوانین به زهر و زهخت خالی ئه رینی بو بدوزینهوه.⁶ بهر له لیکدانهوهی ئه وه له لویسته فهرمیانهی که له دژی خهتهنه، گرینگه خالیک بخهینه روو و ئه ویش ئه وه به که بهو پییهی خهتهنه له سهر به شیکی جهسته روو دهدا که له هه ندیک کومه لگادا به بقه و تابو داده نری، لیکولینه وهی که له بواره دا کراوه. جگه له وهش لیکولینه وه ئه نجامدراوه کانیش گشتگیر نین، چونکه تو ئیزینه وه مان هه یه که له روانگه نو یوه خهتهنه یان تاوتوی کردوه که که متر گرینگیان پین دراوه وه کوو قسه کردن له سهر کاریگه ریی خهتهنه له سهر پرؤسهی شیردانی دایکان به کورپه کان. بویه هه تا ئیستا ریکخراوی ته ندروستیی جیهانی (WHO) بوچوونی یه کلاکه ره وهی خوی سه بارت به وهی که نایا ئه مه له روانگه ی پزیشکیه وه زیانی هه یه یان نا، رانه گه یاندوو، به لام به شیک له ریکخراوه حکومیه کان بوچوونه کانیا ن بلاو کردوو ته وه. بو نمونه کولیزی پزیشکانی شاهانه ی ئوسترالیا¹ رایگه یاندوو که هه یچ نیشانه یه کی پزیشکی بو خهتهنه ی پیاوان بوونی نییه. ئه نجومه نی مندالانی کانادایی² ئه م کاره ی به هه لوه شاهوه و شیواندنی ئه ندامی زاوژی زانیوه. ئه نجومه نی پزیشکی به ریتانیا³ جه ختی کردوو ته وه که ته نها ره زامه ندیی دایک و باوک بو ئه نجامدانی ئه م نه شته رگه ریه بو مندالان به س نییه. به شی ئورؤلوزی له ئه نجومه نی پزیشکی مندالانی ئه مریکا (AAP) پيشنيار بو نه شته رگه ریی سیکسی له ماوه ی شهش مانگی یه که می ژیانی مرؤف ناکا، ئه وه مه ودایه کی زه مه نییه که پرؤسه ی په یوه ندیی مرؤفی تیدا دروست ده بیته. هه ره وه ها ئه نجومه نی پزیشکانی نه شته رگه ریی مندالانی ئوسترالیا⁴ پيشنياریان کردوو که نه گه ر بریار له سهر ئه نجامدانی خهتهنه بی باشتره لانیکه م هه تا ته مه نی شهش مانگانی منداله که دوا بخری، ئه وه کاته ی که ده توانن سوود له بیهوش کردن گشتی وه ر بگرن. به لام به گشتی ده رکردنی بریار یکی جیهانی سه بارت به خهتهنه، ئه سته مه. ده بی ئه وه بزاینن که ته ندروستی یان له شساعی بابه تی هاو به شی نیوان فرهه نگی و چه مکه که م تا کورتیک جیاوازه کانه. له راستیدا هه ر کومه لگایه ک وه ک به شیک له فرهه نگی خوی چه مکیکی تاییه ت سه بارت به ته ندروستی ده خاته روو و پیناسه که ی له ژیر کاریگه ریی ئاستی هوشیاری و تیروانینی کومه لگاکان له بارودوخی جیاوازی ئابووری و کومه لایه تی و فرهه نگی و

1. Royal Australasian College of Physicians

2. Canadian Pediatric Society

3. British Medical Association (BMA)

4. The Australasian Association of Paediatric Surgeons

جوگرافیا ییډایه (اصلاڼی، 1397). تهنډروستی یه کینک لهو به هایانه یه که نه تنها ریژه یی نیه، به لکوو گشتی و جیهانییه. بو هم موو خه لکی جیهان تهنډروستی و له شساغی به به ها له قه لوم ده دری، به لام رهنګه ریڼاګاڼی به ده سته پنیانی له کومه لگا جوړاو جوړه کان جیاواز بیت. له هه مان کاتدا ده توانین بلیین که تهنډروستی پرؤسه یه کی چالاک و ریژه ییه؛ "چالاک" ه واته له گهل تیپه پینی زه من چه مکه که ی ده گوړی و "ریژه یی" ه واته به پیی کهس و ژینگه ی ژبان و جوړی چالاک ی و کاره کانبان رهنګه جیاواز بیت (اصلاڼی، 1397؛ نال که جیاف، 1392). هم بابته گریڼګه کاتیک فام ده کری که بومان دهر بکه ووی که ولاتی گه شه نه سه ندوو ناتوانن فاکته رگله وی له کوو ده ستر اګه یشتن به تهنډروستی و چاره سهری پیداویستییه دابین نه کراوه کانی بنه مال ه مسوګه ر بکه، ریژه یی مه رگی دایک و مندال زوره، و له ژیر کاریګه ریی زوری HIV دان و ده ستیان به خویندن راناګات. بوونی هم جوړه گرفتانه له ناو نهو حه شیمه تانه ی که ریژه که یان به خیرایی روو له زیادبوون ده کا، زه ختیکی زیاتر ده خاته سهر سه رچاوه داراییه سنوورداره کانی ولات، به جوړیک که ته نانه ت پاراستنی سهرانه ی سه رفکراو بو تهنډروستی و په روه رده چالنجیکی گه وره یه. (نیسلا می و ناجلی لاهیجی، 394). که واته ده توانین به گویره ی تیچووی چاره سه رکردن و گیر و گرفته کانی هه ندیک ناوچه به نه نجامدانی گه لاله ی تیچوو - سوود بو هه ندی لهو کارو بارانه ی که به هو ی ده ستر اګه یشتن به پیداویستییه کان و ناستی به رزی تهنډروستی له زوری که له ناوچه کانی جیهان قه ده غه کراون یان پیشنیار نه کراون، هم کارو بارانه به م دفره پیشنه که ووتوانه پیشنیاری بده یین. یه کینک له م کارانه خه تنه یه، چونکه نیمه له باسی "دهر مانه گریڼګه کان" دا روو به رووی ناراسته یه کی هاوشیوه ده پینه وه، دهر مانه گریڼګه کان نهو دهر مانانه که پیداویستییه سه ره تایی تهنډروستییه حه شیمه تیک دابین ده کهن. ریچک خراوی تهنډروستییه جیهانی له سالی 1997 هوه لیستیکی له دهر مانه پیویسته کانی ناماده کردووه که شازده هه مین پیړستی هی سالی 2010 بووه و 362 دهر مان له خو ده گریت. به گویره ی هم ریچک خراوه، نهو لیسته ناماژه پیکراوه تهنها ناوی که مترین ریژه یی نهو دهر مانانه ی تیډایه که له ناستی بنه رپیدا بو تهنډروستییه مروف پیویستن. دیاری کردنی گریڼګوونی دهر مان به پیی به ناوچه ی مه به ست و ناستی تهنډروستییه گشتییه خه لکی نهو ناوچه یه. که واته بوونی هم لیسته ریگری له وه ناکا که له ولاتی که م پیشکه ووتوو و هه ژار دهر مانیک ی جیا له م پیړسته به دهر مانیک ی گریڼګ بناسرین (اصلاڼی، 1397)، له بهر هم هوکاره ش ده توانین چاوه پروانی هه ندیک نه شته رگه ری

وه کوو خه ته نه بکه یین که به گویره ی ناوچه ی مه به ست و ناستی ته ندروستی خه لکه که، بتوانی له هه ندی له ناوچه کاندای که ناستی ته ندروستیان که متره، به کار بهینریت. له لایه کی دیکه وه نه وه ی جیگای سه رنجه نه وه یه که یه کبک له توژی نه وه باوه پیکراوه کانی نه م بواره لیکولینه وه ی نه نجومه نی نه خو شیبه کانی مندالانی نه مریکا (AAP) یه، که رولیکی بهرچاوی له برپاره کانی خیزانه نه مریکیه کان سه بارت به خه ته نه هه یه. به لام خالیکی گرینگ سه بارت به هه لویستگری نه م نه نجومه نه، که سووده چاره سه ریبه کانی¹ خه ته نه کردنی کوره کوره په کانی له زیانه کانی پی زیاتره، نه وه یه که له شوینیکدا باس له وه کراوه که نه سه ته مه برپار له سه ر نه مه بدری، چونکه سوود و زیانی کومه لایه تی، فرهه نگی، نایینی و خیزانیش له خوده گری و دروسته که ی نه وه یه که له کاتی برپاردان له سه ر خه ته نه نه م جوړه سوود و زیانه ناپزیشکیه له بهر چاو بگیریت. نه م بابه ته گرینگه له شوینیکدی تر دا دوو باره ده بیته وه، به لام نیستا پرسیاره که نه وه یه: به بی گویدانه روانگه ی نه م نه نجومه نه سه بارت به زیادبوونی سوود یان زیانه کانی خه ته نه ی کوره کوره په کان، نایا بیر و باوه ری فرهه نگی و کولتووری، نایینی، کومه لایه تی و هتد ده بی کاریگری له سه برپاره کانی پزیشک دابنیت؟ نه گهر وایه لیکدانه وه ی دوسیه یه کی یاسایی له سالی 1974 جی سه رنجه که به پی نه وه دایکیکی نه یجیریای به وه سزا دراوه که هیرشی کردووه ته سه ر هه ر دوو کوره ته مه ن نو سال و چوارده ساله که ی خو ی. له م دوسیه دا نه م دایکه به تیغی پریشاشی به گویره نه ریتیکی هوزی یورویا² که خو ی سه ر به و هوزیه، روومه تی منداله کانی بریندار کردووه. دادگا پی و ابوو که نه گهر نه و مندالانه سه ریان بجولاندبایه له وانه بوو رووداوی جیدی لی بکه و تابه ته وه (داربی، نه سوو بودا، 2007).

له راستیدا که ریژه به کی زوری نه شته رگه ریبه کانی خه ته نه هه ن که نه گه ریکی که می له ده ستدانی نه ندای زاوژیان هه یه، به لام له راستیدا چ له ماوه ی نه شته رگه ری خه ته نه و چ به هوی هه وکردنی دواتروه نه گه ری له ده ستدانی نه ندای زاوژی پی او هه یه. به م ناراسته ی دادگای به ریتانیا نایا دیسان ده بی ناوه نده پزیشکیه کان له را و بوچوونه بلا وکراوه کاناندا له سه ر گرینگی دابونه ریت و فرهه نگی و هتد سوور بن و به فاکته ریکی کاریگر ناوی بهن؟! نایا نه م بابه ته گرینگه خه ته نه ی کچانیش ده گریته وه که نه ریتیکی باوی هه ندیک ناوچه یه و له سه ر بنه مای دابونه ریتی فرهه نگی و کولتووری

1. health benefits
2. Yoruba

خه لکه؟! هه ر بویه دکتور نارفاييز¹، ماموستای زانکووی نوتردام²، پیی وایه که نه نجامه کانی کومه لهی نه خوشی مندالانی نه مریکا لاگیریی فهره نگی و کولتوری هه به و له گه ل دوزینه وهی پزیشکانی نه شته رگه ری شوینه کانی دیکه ی وه کوو نه وروپا و کاناډا و نوسترالیا په ک یه ک ناگر پته وه (Psychology, 2015). خالیکی سه رنچراکیشی دیکه که ده توانی یه کیک له هۆکاره کانی خه مساردی له ناست خه ته نه ی کوران بی نه وه یه که جهسته ی مرؤف له نه ندامی جیاواز پیک هاتوو که کار و کارډانه وه کانیان کاریگه ری له سه ر یه کتر داده نیست. راسته خه ته نه کاریگه ری له سه ر کارډای نه ندامه کانی تری جهسته ی مرؤف داده نی، به لام لیکډانه وهی هه مه لایه نه و ته و او سه باره ت به خه ته نه پیویستی به لیکولینه وهی زیاتره، چونکه هه ندیک جار هه ندی له لایه نه کاریگه ره کانی خه ته نه تاوتوی و بلا و ده کریته وه که پیشت دانیان پیدا نه نراوه، وه کوو زیانه دهروونیسه کانی خه ته نه و کاریگه ریبه که ی له سه ر خواردنی شیر ی دایک و ... له نه نجامدا بریارډانیکی یه کلاکه روه سه باره ت به زیاد بوونی لیکه و ته نه ری یان نه ریینه کان له سه ر یه کتر قورس و نه سته م ده بیست. به لام نه مه کۆتایی بابه ته که نیسه و هه ندیک جار ریخراوه نیوده و له تییه کان به پیی هه لکه و ته ی جوگرافی و ناستی ته ندروستیی ناوچه و ده شه ره کان و داها ت و تیچوو هه کان و هتد، بریار ده دن سیاسه تیک بگر نه به ر که له ناوچه کانی دیکه دا باو نیسه، وه کوو سوودوه رگرتن له خه ته نه بو به ره نگار بوونه وهی په تای نایدز له ولاتانی گه شه نه سه ندوو که ریخراوی ته ندروستیی جیهانی گرینگی پی داوه.

ریکاره بنه ماییه کان بو گورینی بارودوخ

راسته که پرس ی خه ته نه و شیواندنی کۆنه ندامی زاوژیی کوران له به لگه نامه و یاسا نیوده و له تییه کان راسته و خو باس نه کراوه، به لام هه میسه له سه ر به ره نگار بوونه وهی هه ر چه شنه توندوتیژییه ک به رامبه ر به مندالان که ته ندروستیی جهسته یی و دهروونیان بخته مه تر سییه وه، جهختی له سه ر کراوه ته وه. په یمان نامه ی جیهانیی مافه کانی مندال، وه ک به رزترین به لگه نامه ی یاسایی له پشتیوانی له مندالان له ماده ی 19، ولاتانی نه ندامی پابه ند کردوو که بو پاراستی مندالان له هه مبه ر جوړه کانی توندوتیژیی جهسته یی و دهروونی هه موو ریوشو پنیکی یاسایی، کارگیر ی، کۆمه لایه تی و په روه رده یی بگر نه به ر. هه روه ها له برگه ی یه که می ماده ی 14 ی نه مه په یمان نامه نیوده و له تییه دا داوا له

1. Narvaez
2. University of Notre Dame

حکومه ته کان کراوه "رېژ له مافی نازادیی ئەندیشه، باوهر و ئایینی مندالان بگرن." له مادهی 16 ی ئەم په یماننامه دا جهخت له وه کراوه ته وه که "تایب به بی نینز دهست له کاروباری تایه تیی مندال بدریت". له بهشی دووهیمی ئەم توژینه وه دا سه بارهت به خه ساره ته ئە گهرییه کان و زیانه لاوه کییه کان و لیکه وته کانی خه ته نه بۆ سه ر ته ندروستیی جهسته و گیانی منداله که قسه کرا و بۆچوونی جیاوازی پسپۆرانیس هه لسه نگیندرا. خالی هاوبه شی هه موو ئەم بۆچووانه ئەوه بوو که خه ته نه زیانی لاوه کی و خه ساره تی لئ ده که و پته وه و نموونه ی توندوتیژی به رامبه ر به مندالانه. ئە گه ر ئەم خاله له به رچاو بگه ری، ئەوا به پنی مادهی 19 ی په یماننامه ی جیهانی مافه کانی مندال، ئەوه نه رکی حکومه ته کانه که به هۆشیاری و پالپشتیی هه مه لایه نه پشتیوانی له مندالان بکه ن.

2 خالیکی دیکه پرسسی سه پاندنی ئایین و ئایینزا به سه ر مندالانه ئەویش له ته مه نیکدا که دهسه لاتی بریاردان و هه لبژاردنیان نییه. دایک و باوکه ئایین په روه ره کان به خه ته نه منداله کانیان ده خه نه سه ر رچکه یه ک که هه لبژاردی خۆیان نییه و ئەمهش پینچه وانە ی به فه رمی ناسینی مافی نازادی و هه لبژاردنی ئایین بۆ مندالانه که له مادهی 14 دا ناماژه ی پئ کراوه. خالیکی گرینگیی دیکه دهستکاری کردن تایه تی ترین به شی جهسته ی منداله. به شه سینکسییه کانی جهسته ی مندال هی منداله که ن و مندال به بی هه لبژاردن و ئیراده ی خۆی به پینچه وانە ی مادهی 16 ی په یماننامه ی مافه کانی منداله که ولاتانی جیهان به ئینیان داوه پئی پابه ند بن. له یاسای پالپشتیی له مندالان و میرمندالانی ئیرانیسدا ها تووه که هه ر چه شنه نازار و هه راسانکردنی مندالان و میرمندالان که بیته هۆی زیانی جهسته یی یان دهروونی ئەو مندال و میرمندالانه، قه دهغه یه. پشت به ستن به په یماننامه نبوده وله تیه کانی وه کوو په یماننامه ی جیهانی مافه کانی مندال و که لکوه رگرتن له ده فرایه تیه کانی ناو یاسا ناو خۆیه کان وه کوو یاسای پاراستنی مندالان و میرمندالان، ده توانی ئاسته نگه نه ریتی و ئایینییه کانی به رده م پیشخستنی ئەم کاره لا بیا یان هه مواری بکاته وه. ئەو جهخت کردنه وانه، هاوکاری دهسه لاتداران و یاسادانه ران ده کا بۆ ئەوه ی هۆشیارانە و ئاگادارانە مامه له بکه ن و له ره هندی فراوانتردا سه رنج بپه رژینه سه ر پاده ی توندوتیژی دژی مندالان و خه ساره ته ه لگه ریان.

3. وه ک له به شی یه که می ئەم لیکۆلینه وه دا به تیر و ته سه لی پوون کراوه، خه ته نه یه کیک له نه شته رگه رییه هه ره کۆنه کانی جیهانی نه ریتییه که ره گ و ریشه ی ده گه ر پته وه بۆ میسر و له گهل سه ره ه لدانای ئایینه ئیبراهیمیه کاندا دزه ی کردۆته ناو ئایین. له به شی

خه ته نه له نایینی جووله که دا و ترا که شوینکه و تووانی نایینی جووله که خه ته نه به هیماي نایین په روهری که سی جووله که له قه لم ددهن و شوینکه و تووانی نایینی نیسلام سه ره پرای نه وهی که له قورناندا ناماژه به کی راسته و خو به خه ته نه نه کراوه به پشته ستن به گپړانه وه و فهرمووده کان به لاسایي کردنه وه له نایینی جووله که درپژه یان به م نهریته داوه. به لام خالی سه رنجر اکیش و گرینگ نه وه به که به شیک له په پره وانی نایینی جووله که خه ته نه به پیویست نازان و زوره ی رپه وانی نایینی نیسلامیخ خه ته نه به نه رکی سه ر شانی که سه که خو ی دوزان نه ک دایک و باوک. جگه له وهش له پارسیه کاندایمه بینو مانه که زوریک له رپه ره کان جه ختیان له وه کردنه وه که خه ته نه هه تا کاتی بالقبوون و به گشتی هه تا کوتایی ژبانی که سه که دوا بخریت. پشته ستن به م بابه ته گرینگه و ناگادار کردنه وهی دایک و باوک نه نایین په روهره کان که خه ته نه ی منداله که یان به پیویست نازان و ده توان مافی هه لپژاردن به منداله که یان بدن بو نه وهی کاتیک که گه یشته گه وره سالی خو ی بریار بدا، نه مه ده توانی و پرای ره چا کردنی بنه ما نایینی کان، بو ریژگرتن له مافه کانی مروث و یاسا نیوده وله تیه کان هه نگاویکی گرینگ بیت.

4 له بابه تگه لی وه کوو خه ته نه، به و پییه ی که په یوه ندی راسته و خو ی له گه ل ته ندروستی جه سته و گیانی تاکه کان هیه، ده سه لاتداران و یاسادانه ران گرینگترین نه رکیان له سه ره، چونکه ده توانن له سه ر ناستی که لین به دامه زرانندی یاسای گشتگیر و ریگرانه، زیانه نه گه رییه کانی کارگه لی وه کوو خه ته نه که م بکه نه وه. هه ر چه شنه گورانکاری و هه موار کردنه وه به ک له یاسا کانی نیراندا به نامانجی که م کردنه وهی نه م زیانانه هه نگاویک بو پیته وه یه. بو نمونه نه وهی که خه ته نه ی خراب شیوی به دوا د اچوون و داخوایی ماف و سزای یاساییه ده توانی گریکه ره وه بیت. به دلناییه وه له ناقاری گوپین و چاکسازی له یاساشدا، ده بی روانگه جیاوازه کان به لایه نگر و دژبه ری خه ته نه وه ره چاو بکری و به کو کردنه وه یان یاسا گه لیک ده ربکری که مه به سستی سه ره کیان مسوگه ر کردنی ته ندروستی خه لکه. هه لبت ده بی نه وهش بزاین که یاسا به ته نیا ناتوانی کاریگر بی، به لام به هو ی سروستی روشنبیر کردنه وه ده توانی له درپژخایه ندا کاریگریی باشی هه بی و کو مه لگا بخاته سه ر ریچکه یه کی مروث دستانه تره وه.

ههندی بهرنامهی میکانیزمانه بۆ بهرەنگار بوونەوه و کەم کردنەوهی زیانەکانی خەتەنە

1. له سەر ئاستی نێودهوڵەتی چالاکیی زۆر بۆ خەتەنە ی ژنان ئەنجام دراوه، له دیاریکردنی رۆژی جیهانیی بهرەنگار بوونەوهی خەتەنە ی ژنانەوه بگره هەتا په یجۆری و کەمپەین دانانەکان که له دژی ئەم داپەرە ئەنجام دراوه و به خۆشحالییەوه له سەر تاسەری جیهاندا رێژە ی خەتەنە ی ئافەرەتان ڕووی له دابەزین کردووه. ئەزمونی سەرکەوتووی بهرەنگار بوونەوهی خەتەنە کردنی ژنان دەتوانین بۆ کورانیس به کار بینین و ریکخراوه مەدەنییهکان و داکوکیکارانی مافەکانی ژنان و چالاکفانانی کۆمەڵایەتی دەتوانن له پال بهرەنگار بوونەوهی خەتەنە ی کچان خەتەنە ی کورانیس ڕوون بکەنەوه و لیککی بدەنەوه. ههنگاوی یه کەم دەتوانی شەشەمی مانگی شوباتی (فیبوری) هه موو سالیکی بی که به رۆژی جیهانیی بهرەنگار بوونەوهی خەتەنە ی ژنان ناوزەد کراوه و چالاکفانانی مەدەنی و مافەکانی ژنان دەتوانن ئەم رۆژه بۆ رۆژی جیهانیی بهرەنگار بوونەوهی خەتەنە بگۆرن و هاوتەریب له گه ل ئەوهشدا بهرەنگاری هەر جۆره خەتەنە کردنیکی کوران و کچان ببهوه.

2. وهزارەتی تەندروستی وهک دەزگای فەرمیی تەندروستی و دەرمان له ئێران هاوشیوهی ولاتی دیکه دەبی هەتا ئەو کاتە ی که له لایەن دامەزراره نێودهوڵەتییهکان و بالاترین دەسهلاتی دادوهریی ئێران سهبارەت به قەدەغەکردن یان قەدەغەنەکردنی ئەم کاره هیچ هه لوپستییک نهگیراوه له پهیره ونامه و رینماییهکانی په یوهست به خەتەنە روانگه جیاوازهکان به لایهنگر و نهپارهوه له بهرچاو بگریت. ئەو شکۆ و مەزنایهتییه ی که وهزارەتی تەندروستی به شیوهی فەرمی به خەتەنە ی داوه و ئەو مۆلەتانە ی که دەیدا به دامەزراندنی ناوهند و کلینیکەکانی خەتەنە پيشان دەدا که هیچ بلاوکردنەوهیهکی نازادانە ی زانیاری له ئارادا نییه. پتویسته سیاسەتی وهزارەتخانەیی بهو ناراستەدا برۆا که خەلک دەستراگەشیستیکی تهواو و گشتگیریان بۆ زانیاریی پزشکیی دروست و راستگۆیانە هه بی و له سەر بنه مای ئەم زانیارییه گشتگیره بریاریک له باره ی خەتەنە کردنی مندالهکانیان بدن. ههروهها کۆمیسۆنی تەندروستی و پزشکیی مه جلیسی شۆرای نیسلامی ئێران دەتوانی له وهزارەتی تەندروستی به دوا داچوون بۆ ئەم داواکارییه بکات.

3. ریکخراوی چاکژیانەوه (بیهزیستی) وهک سەر په رشتیاری سەرەکیی داکوکی له مافەکانی مندالان له ئێران دەبی به ره چاگرتهی ستاندارده تەندروستییه جیهانییهکان که هه لگری تەندروستی دەروونی و جهسته ییه، جگه له پيشکەش کردنی خزمه تگوزاریی راویژکاری و تەندروستی بۆ دایک و باوک، پتویسته له ریگه ی بهرگری له مافەکانی

مندالان بچیتته ناو بابه ته که وه و به پینی بۆچوونی پسیپۆران و شاره زایان ریکاریک بۆ که مکردنه وهی زیان و لیکه وته کانی خه ته نه بخته رپوو. ئه رکه کانی ئه م دامه زراوه بریتیه له: بلا و کردنه وهی زانیاریی نوئی و گشتگیر سه باره ت به خه ته نه و مافه کانی مندالان و هه ولدان بۆ روون کردنه وهی گشتی.

4. ئه نجومه نه زانستی و ئاکادیمییه کان ده بی گرینگی به م بابه ته بدهن و له دیوی جیاوازه وه شرفه و تاوتویی بکه ن، به و پیه ی که ئه نجامه توژیژینه وه ییه کانیان له به لگه زانستی و توژیژینه وه ییه کانه وه وه رگیراوه، یاسادانه ران و ده سه لآتداران ده توانن وه ک په یرونامه ی کارگری بیقۆزنه وه. به رپوه بردنی سیمینار و کۆنفرانسی زانستی و کۆکردنه وهی وتار و لیکۆلینه وه و تیز له سه ر بابه تی خه ته نه له روانگه ی پزیشکی و ده رووناسی و کۆمه لایه تی و یاساییه وه له و داپه ر و ریکارانه ن که ده توانی بگیریته به ر و کۆمه لگا بۆ روو به روو بوونه وهی زانستیانه بۆ بابه تی خه ته نه به دوور له هه ر چه شنه ده مارگرژییه ک ناماده بکات.

5. راپه رپنه رانی کۆمه لایه تی و چالا کفانانی مافه کانی مندالان ده بی بایه خیکی تایه ت به رۆلی کاریگه رانه ی خویان له ئاگادار کردنه وه و رۆشنیبر کردنی کۆمه لگه ی گشتی بدهن و به زانیی ئه وهی که هه ندیک جار یاساکان سه ره پای رپگر بوونیان، له دوا ی کۆمه لگان، پپو یسته بیته پیشه وه و به ده رهینانی ئه م بابه ته له کون و قوژبنه کان، بوار بۆ گفتوگۆ له سه ر ئه م بابه ته خو ش بکه ن. خه ته نه له و کۆمه لگایانه دا به رده وامه که هه م نه ریته کان ده سه لآتی بی به دیلیان هه یه و هه میش نایین بالا دهسته، ئه و ده سه لآته ی که نایین و نه ریت به خاوه ن به رژه وه ندییه کانی خه ته نیان داوه بووه ته هوی ئه وهی هۆشیاریی گشتی له و باره وه زیاد نه کا و لیکه وته و کاریگه رییه لاهه کییه کانی ئاشکرا نه کرین. له راستیدا له م بواره دا سوورپی نازادانه ی زانیارییه کان بیچمی نه گرتوه و کۆمه لگا روو به رووی شه پۆلیکی فراوان ریکلام سه باره ت به خاله ئه ریئیه کانی خه ته نه بووه ته وه به لآم له سه ر خاله ئه ریئیه کانی که متر زانیاری ده دریت. له وه ها کۆمه لگایه کدا که ده نگی لایه نگرانی خه ته نه و سوودمه ندانی خه ته نه زۆر له ده نگی نه یارانی خه ته نه به رزتره، گۆرانکاری و هه موار کردنه وهی روانگه زۆر قورس و درپژه. به لآم به و پیه ی که نه وهی گه نج توانای پیندا چوونه وه و خویندنه وهی نوئی بۆ بابه ته کان و وازهینان له کلیشه نه ریئیه کان هه یه، ده توانین دلخو ش بین که روونکردنه وه و هۆشیار کردنه وه کان به ره همدار ده بیت. به که لکوه رگرتن له م په ستانه ده توانین بۆ ریئوئینکردنی کۆمه لگا به ره و ناراسته یه ک

ههول بدین که نازادی و دهسه لات و ههلبژاردن به مندالان ده به خشی و پرۆسه ی گۆرانکاری خیراتر بکهین. رۆل و به شداریی راپه رپنه ران و ریکخراوه ناحکومیه کان (NGO) و کۆمه لگه ی مه ده نی زۆر گرینگه. نه وان ده بی بۆ به زاندنی نه و بقه و تابۆ یانه ی که راسته وخۆ مافی مندالان ده کاته نامانج، تیبکۆشن. داواکارییه کانیا ن له دامه زراوه بهر پرسیره کان و ده سه لاتدران و یاسادانه ران ده توانی په سه ندرکردنی یاساکانی پاراستنی مندال و بلا و بوونه وه ی نازادانه ی زانیاری له ناو کۆمه لگای لی بکه و یته وه.

چهند دا په ریکی پیشنیارانه ی کاریگهر

به شیک له و کارانه ی که کۆمه لگه ی مه ده نی و راپه رپنه رانی کۆمه لایه تی ده توانن بۆ که م کردنه وه و نه هیشتی خه ته نه کردنی کوران بیکه ن به م شیویه:

1. به کارهینانی که رهسته ی جۆراو جۆری په روه رده یی و به کارهینانی په ستانی میدیای گشتی و تۆره کۆمه لایه تیه کان بۆ راهینانی گشتی و ناگادار کردنه وه ی دایکان و باوکان و بهر پرسان؛

2. له رینگه ی خسته نه رووی به لگه و لیکه وته بینراوه کانی خه ته نه له کۆر و کۆنفرانسه نیوده وله تیه کانی مافه کانی مرۆفدا، زیانه کانی خه ته نه بخریته روو و تیشک بخریته سه ری؛

3. بۆ روونکردنه وه ی بابته تی خه ته نه که لک له هیزی به ره مه دراماییه کان وه برگرین و هونه رمه ندانی سینه ما و شانۆ دنه بدین بۆ نه وه ی نه وانیش به ره مه می په یوه ست به خه ته نه ساز بکه ن؛

4. تیوه گلاندنی که سه کان و گروه ده سترۆیشتوه کۆمه لایه تیه کان و قۆسته وه ی پیگه کۆمه لایه تیه کانیا ن بۆ په روه رده ی گشتی؛

5. ده ستپیکردنی هه لمه تی کۆمه لایه تی بۆ به رنه رانگار بوونه وه ی خه ساره ته نه گه ریه کانی خه ته نه بۆ سه ر مندالان و نمونه کانی؛

6. داواکردن له ده وه ته کان بۆ هه موار کردنه وه ی یاساکان یان ده رکردنی یاسای پاراستنی مندالان؛

7. به کارهینانی توانای زانکۆکان و مامۆستایان و کۆکردنه وه ی که س و گروه کانی ناو کۆمه لگه ی پزیشکی و ده روون ناسان به تاییه ت ده روونناسانی بواری ته ندروستی خیزان و سیکس تراپه کان و گفتموگۆ و دیمانه ی مه یدانی له گهل نه م گروه بۆ نه وه ی زانیاری زیاتر به ده ست به یترئ و بۆ نه وه ی سه رنج و خویندنه وه ی زیاتر له سه ر ئاسه وار و لیکه وته کانی

خه‌ته‌نه له بواری ژیانی هاوسه‌ریتی و په‌یوه‌ندیی سیکسی نه‌نجام بدن و له زمانی نه‌وانه‌وه لیکه‌وته‌کانی خه‌ته‌نه له میدیا و توره کۆمه‌لایه‌تییه‌کاندا بلاو بکه‌نه‌وه؛

8. دامه‌زاندنی توره کۆمه‌لایه‌تییه‌کان و تهرخان‌کردنی لاپه‌ری تایبەت به خه‌ته‌نه و لیکه‌وته‌کانی؛

9. له کۆمه‌لگاگه‌لیکی وه‌کوو کۆمه‌لگای ئیران که به کۆمه‌لگه‌یه‌کی ئابینی له قه‌لهم ده‌دری، له ریگه‌ی په‌یوه‌ندی و تووویژی هاو‌به‌شانه له نیوان پسپۆرانی زانسته کۆمه‌لایه‌تییه‌کان له‌گه‌ل‌ه‌وه‌ی عیلمیه‌یه‌ ده‌توانین به‌روانگه‌یه‌کی ره‌خنه‌گرانه‌وه‌هانیان بدن که په‌هه‌نده‌به‌رفراوان و هه‌مه‌چه‌شنه‌کانی خه‌ته‌نه‌بینن. له‌روانگه‌ی کۆمه‌لناسیه‌وه‌ تیروانینیان بۆ منداڵ و منداڵی بگۆرین به‌جۆریک که له‌روانگه‌یاندا گۆرانیک سه‌بارەت به‌خه‌ته‌نه‌به‌دی‌بینین، ره‌نگه‌به‌م‌شپوه‌بتوانین چاک‌سازیه‌ک دروست بکه‌ین که ره‌نگدانه‌وه‌که‌ی له‌فتوا و دیکه‌ی گوتاره‌ئابینییه‌کاندا که‌بالیان به‌سه‌ر کۆمه‌لگادا کیشاوه‌، بپنریت.

10 ناشنابوون له‌گه‌ل‌خه‌ته‌نه و په‌هه‌نده‌کانی و ناراسته‌لایه‌نگر و دژ‌به‌ره‌کانی خه‌ته‌نه له‌ناو‌سیسته‌می‌په‌روه‌ده‌ی ئیران وه‌ک‌یه‌کیک له‌دامه‌زراوه‌گرینگه‌کانی کۆمه‌لگاگری که به‌رپرسی په‌روه‌ده‌کردنی زه‌ینی تاکه‌کانی کۆمه‌لگا وه‌ک‌راپه‌رینه‌رانیکه‌ی کۆمه‌لایه‌تییه‌، بۆ نه‌وه‌ی له‌په‌وتی کۆمه‌لگاگری بیر له‌م‌بابه‌ته‌گرینگه‌بکریته‌وه‌و شیکاری دروست له‌مه‌ر خه‌ته‌نه‌له‌داهاتوودا‌روانینیکی نوێ و ره‌خنه‌گرانه‌بدا به‌م‌که‌سانه‌که‌دهنه‌دایک و باوک و داهاتووسازانی دوارۆژ، به‌جۆریک که‌ئهم‌نیگایه‌بتوانی ره‌خنه‌له‌م‌ناراسته‌ئابینییه‌بالاده‌سته‌بگری و دژی هه‌یزه‌که‌بووه‌ستیتته‌وه؛

11. به‌سه‌کاره‌پنانی توانای خو‌جایی و گروپه‌جه‌ماوه‌رییه‌کان (NGO) و به‌دوادا‌چوون بۆ خه‌ته‌نه‌له‌لایه‌ن‌دامه‌زراوه‌فه‌رمی و حکومیه‌کانه‌وه‌ده‌توانین لیکه‌وته‌ئهریتی و نه‌رینیه‌کانی خه‌ته‌نه‌لیک‌بده‌ینه‌وه‌و ناراسته‌ی ره‌خنه‌گرانه‌له‌باره‌ی خه‌ته‌نه‌به‌هه‌یزبکه‌ین. به‌و‌په‌یه‌ی که‌له‌پروسه‌ی شی‌کردنه‌وه‌دا به‌په‌ی‌وته‌ی که‌سانی به‌ردیمانە دان به‌وه‌دا‌نرا که‌خه‌ته‌نه‌کردن‌سازکراو‌یکه‌ی کۆمه‌لایه‌تییه‌، هه‌ر‌له‌به‌ر‌ئهم‌هۆکاره‌ش‌پتویسته‌زه‌ینییه‌تی کۆمه‌لایه‌تی و توانای‌راپه‌رینه‌رانی کۆمه‌لایه‌تی به‌گرینگ‌سه‌یر‌بکریت.

12. له‌ریگه‌ی راهینانی ماموستایانی باخچه‌ی ساوايان و قوتابخانه‌کان و گواسته‌نه‌وی ئامۆژه‌کان له‌ریگه‌ی نه‌وانه‌وه‌بۆ منداڵان ده‌توانین تیگه‌یشتنی یاسایی و مافی جه‌سته‌ی منداڵان به‌ره‌و‌په‌یشه‌وه‌به‌ین. هه‌روه‌ها په‌ره‌پیدانی وشیری و رۆشنگه‌ری له‌ناو

ياساناسان و پاريزەران سەبارەت بە زيانەکانی خەتەنە لە روانگەي پزیشکی و تەندروستییهوه بۆ ئەوێ له بواړی هه مواری کردنی یاساكاندا په یوهندی له گەل یاسادانه راندا ساز بکهن؛

13. بۆ ئەوێ راویژ بە دایک و باوکان بدری و زەرەر و زیانەکانی ئەنجامدانی خەتەنە بخریته روو پئویسته ناوهندی راویژکاری یان بنکەي زانیاری له نه خوشخانه کان و نۆرینگه کانی تایبەت به خەتەنە بکریتهوه؛

14. به بەشداریی دامەزراوه پزیشکی و ئاینی و یاسایی و پهروهدهیی و روشنبیری و هتد په ره به توژیینهوهي گروپی مهیدانی له م بوارهدا بدریت.

سه‌بارهت به نووسهر

کامیل نه‌حمده‌دی، خه‌لکناسی کۆمه‌لایه‌تی و توپژه‌ره له دایک بووی شاری نه‌غهده له رۆژه‌ه‌لایه‌تی کوردستانه، براوه‌ی خه‌لایه‌تی «ناموس» له زانکۆی یاسای له‌ندنه له بنیاتی مافه‌کان (IKWR) و براوه‌ی خه‌لایه‌تی «ناشتی» بنیاتی جیهانی ناشتی (PEACE) به‌شی نه‌ده‌بیات و زانسته مروییه‌کان له زانکۆی جۆرج واشینگتنونه. توپژینه‌وه‌کانی کامیل نه‌حمده‌دی سه‌بارهت به‌گه‌شه‌ی کۆمه‌لایه‌تی و نیوده‌وله‌تی، ئیتنیک و پرسه‌کانی په‌یوست به‌ره‌گه‌ز (جینده‌ر) و مندالان بووه.

کامیل نه‌حمده‌دی، باش چوونی بۆ به‌رتانیا خویندنی پاشاوه‌ندی و پیش زانکۆی له‌و ولاته‌دا درپژه پین داوه و سالی ۱۹۹۹ کارناسی چاپ، مافه‌کانی چاپ و نابووری ناقاری له‌ کۆلیجی گواسته‌وه و گه‌یاندنی له‌ندنه وهرگر توه. ناوبراو هه‌روهه‌ سالی ۲۰۰۳ ماسته‌ری له‌ رسته‌ی مرۆفناسی کۆمه‌لایه‌تی و قومونگاری وینه‌یی له‌ زانکۆی کینت له‌ کانتیربیری به‌رتانیا وهرگر توه و پاشان خوله‌ پسرپۆری و تابه‌ته‌کانی له‌سه‌ر رۆژه‌ه‌لایه‌تی ناوه‌راست و شیوازی لیکۆلینه‌وه‌ درپژه پنداوه و نه‌م خولانه‌ی له‌ زانکۆی نابووری و زانکۆی بیرک به‌کی له‌ندنه‌ی تیه‌پاندووه.

وتار و توپژینه‌وه‌کانی پیشووی ناوبراو به‌ زمانه‌کانی ئینگلیزی، تورکیی نه‌سته‌نبۆلی، فارسی و کوردی له‌ ژیر نه‌م ناوانه چاپ کراون:

- سازگاری و خۆپارگری له‌ ناو می‌رمنداڵانی مه‌هاباد "به‌کاره‌ینانی راگه‌یاندنه‌کان، جیاوازی

ره‌گه‌زی و خۆپارگری - ئیتنۆگرافی وینه‌یی له‌ کوردستانی ئیران" له‌ سالی ۲۰۰۶ له‌ مه‌ هاباد کراکه له‌ ۲۰۱۹ له‌ لایه‌ن چاپه‌مه‌نیی میهری له‌ له‌ندن و له‌ سالی ۲۰۲۱ له‌ دانیمارک له‌ لایه‌ن چاپه‌مه‌نیی ناوای بووف به‌ هه‌ر سێ زمانی فارسی، کوردی و ئینگلیزی چاپ کراوه.

- روانینیکی دیکه بۆ رۆژه‌ه‌لات و باشووری رۆژه‌ه‌لایه‌تی تورکیا "روانینیکی خه‌لکناسانه بۆ دابونه‌رتی مزۆیۆتامیا؛" (Etkim press (Istanbul, Turkey 2009) له‌ لایه‌ن چاپه‌مه‌نیی اتکیم به‌ سێ زمانی تورکی و ئینگلیزی ئیستانبول له‌ چاپ کراوه.

- به‌ ناوی نهریت "توپژینه‌وه‌یه‌کی گشتگیر سه‌بارهت به‌ خه‌ته‌نه‌ی ژنان له‌ ئیران" که له‌ لایه‌ن Uncut Voices Press-Frankfurt و چاپه‌مه‌نیی شیرازه له‌ سالی ۲۰۱۶ و له‌ دانیمارک له‌ لایه‌ن چاپه‌مه‌نیی ناوای بووف فایله‌ نه‌لکترۆنییه‌کانی نه‌م کتیبه‌ له‌گه‌ل فایله‌ ده‌نگییه‌که‌ی به‌ فارسی، کوردی و ئینگلیزی سالی ۲۰۲۱ چاپ کراوه، یه‌ کیکه‌ له‌ دیکه‌ی توپژینه‌وه‌کانی نه‌م توپژه‌ره‌یه.

- زایه‌له‌ی بیده‌نگی (توپژینه‌وه‌یه‌کی گشتگیر سه‌بارهت به‌ هاوسه‌رگیری پیشه‌خته‌ی مندالان له‌ ئیران) بلأ و بۆته‌وه له‌ Nova Science Publisher, Inc., New York 2017؛ و چاپه‌مه‌نیی شیرازه و دیسان له‌ سالی ۲۰۲۱ له‌ دانیمارک له‌ لایه‌ن چاپه‌مه‌نیی ناوای بووف به‌ هه‌ر سێ زمانی فارسی، کوردی و ئینگلیزی فایله‌ نه‌لکترۆنییه‌کانی نه‌م کتیبه‌ له‌گه‌ل فایله‌ ده‌نگییه‌که‌ی به‌ فارسی، کوردی و ئینگلیزی چاپ کراوه.

- مالیک له‌ سه‌ر ناو "توپژینه‌وه‌یه‌کی گشتگیر سه‌بارهت به‌ سیغه‌ و هاوسه‌رگیری کاتی له‌ ئیران" که

دهقه فارسییه که‌ی له سالی ۲۰۱۸ لایهن چاپه‌مه‌نی شیرازه بلاو بوته‌وه و چاپه‌مه‌نی میهری له له‌نده‌نیش دهقه نینگلیزییه که‌ی چاپ کراوه و له لایهن چاپه‌مه‌نی ناوای بووف فایلە ئەلکترۆنییه‌کانی ئەم کتیبه له‌گه‌ل فایلە ده‌نگییه‌که‌ی به فارسی، کوردی و نینگلیزی چاپ کراوه یه کیکی له دیکه‌ی توێژینه‌وه‌کانی ئەم توێژه‌ره‌یه.

- **مالیک به درگای ناوه‌لاوه** "توێژینه‌وه‌یه‌کی گشتگیر سه‌بارهت به هاوسەرگیری سپی له ئیران" به نینگلیزی و فارسی که سالی ۲۰۲۰ له چاپه‌مه‌نی میهری له له‌نده‌ن چاپ کراوه؛ هه‌ر وه‌له‌ لایهن چاپه‌مه‌نی ناوای بووف به هه‌ر سێ زمانی فارسی، کوردی و نینگلیزی چاپ کراوه‌ته‌وه. فایلە ئەلکترۆنییه‌کانی ئەم کتیبه له‌گه‌ل فایلە ده‌نگییه‌کان له‌بهر ده‌ستن.

- توێژینه‌وه‌یه‌کی دیکه به ناوی **تالانی مندالی** "توێژینه‌وه‌یه‌ک سه‌بارهت به ناسین، پێگری و کۆنترۆلی دیارده‌ی زبلگه‌پیی مندالان له تاران" بۆ ئەنجوومه‌نی پشتیوانی له مافه‌کانی مندالان ئەنجام درا که بابته‌ی زبلگه‌پیی مندالانی له تاران تاوتوێ کردووه و له سالی ۲۰۱۹ ڕوونوینی کرا؛

- ده‌قی نینگلیزی، کوردی و فارسی ده‌قی **شاری قه‌ده‌غه‌کراو** "توێژینه‌وه‌یه‌ک سه‌بارهت به ناهاوسانان له ئیران" یه کیکی له دیکه‌ی توێژینه‌وه‌کانی ئەم توێژه‌ره‌یه که هه‌ندێ وتاریشی به زمانه‌کانی فارسی، کوردی و نینگلیزی لێ ده‌رکیشراوه و چاپ کراوه و له‌م ماوه‌ی دواییدا له لایهن چاپه‌مه‌نی میهری له له‌نده‌ن سالی له ۲۰۱۹ چاپ کرا؛ فایلە ئەلکترۆنییه‌کانی ئەم کتیبه له‌گه‌ل فایلە ده‌نگییه‌که‌ی به فارسی، کوردی و نینگلیزی له لایهن چاپه‌مه‌نی ناوای بووف له ۲۰۲۱ دووباره چراپ کراوه‌ته‌وه.

- و له سالی ۲۰۱۸ توێژینه‌وه‌یه‌کی ناوبراو له ژێر ناوی له **سنووره‌وه هه‌تا سنوور** "توێژینه‌وه‌یه‌کی گشتگیر سه‌بارهت به شوناس و ئیتیکایه‌تی له ئیران" که ۵ ئیتیکایه‌که‌یه‌که‌ی عه‌ره‌ب، به‌لووچ، کورد، فارس و تورکی تاوتوێ کردووه که هه‌ندێ وتاریشی به زمانه‌کانی فارسی، کوردی و نینگلیزی لێ ده‌رکیشراوه و چاپ کراوه و له‌م ماوه‌ی دواییدا له لایهن چاپه‌مه‌نی میهری له له‌نده‌ن چاپ کرا؛ دیسان له دانیمارک له ۲۰۲۱ له لایهن چاپه‌مه‌نی ناوای بووف به هه‌ر سێ زمانی فارسی، کوردی و نینگلیزی چاپ کراوه‌ته‌وه. فایلە ئەلکترۆنییه‌کانی ئەم کتیبه له‌گه‌ل فایلە ده‌نگییه‌که‌ی هه‌نووکە له‌بهر ده‌سته.

کتیبی **ئاسه‌واری چه‌وسانده‌وه له جیهانی مندالی** "توێژینه‌وه‌یه‌کی گشتگیر سه‌بارهت به جوړ، هۆکار و لیکه‌وته‌کانی کاری مندالان" که له سالی، هاوڕیکه‌وت له‌گه‌ل ڕۆژی جیهانی به‌ره‌نگار بوونه‌وی دژی کاری مندالان له سالی ۲۰۲۲ له لایهن چاپه‌مه‌نی ناوای بووف به شیوه‌ی فایلە ئەلکترۆنیکی و ده‌نگی به فارسی، کوردی و نینگلیزی بلاو بوته‌وه و له‌بهر ده‌سته.

ئهم نووسه‌ره سه‌بارهت به زیناکردن له‌گه‌ل مه‌حارم، و ده‌ستدریژی سیکسی له سه‌رده‌می مندالی توێژینه‌وه‌ی ناماده‌یه که به‌م زوانه له ده‌که‌وێته به‌ر ده‌ست هۆگران و خه‌مخۆرانی بواره کۆمه‌لایه‌تییه‌کان. هه‌روه‌ها به‌پێریان له گۆڤاره جیاوازه فارسی، کوردی و نینگلیزییه‌کاندا چه‌ندین وتاری بلاو بوته‌وه.

توێژینه‌وه‌کانی له مالپه‌ری خۆیاندا ده‌سته ده‌که‌وێت: www.kameelahmady.com

پیرستی سه‌رچاوه‌کان

سه‌رچاوه‌ی کوردی

کامیل نه‌حمه‌دی و هاوکاران (۲۰۱۵)، به ناوی نهریت "توژینه‌وه‌یه‌کی گشتگیر سه‌بارهت به خه‌ته‌نه‌ی ژنان له ئیران"، تاران: شیرازه.

کامیل نه‌حمه‌دی و هاوکاران (۲۰۱۷)، گومانی ږوو له گۆږان "شپواندنی کۆئه‌ندامی زاوژی ژنان / راپۆرتیکی ناوڅوویی سه‌بارهت به خه‌ته‌نه‌ی ژنان له ئیران (۲۰۲۱)، دانیمارک: نافای بووک، فایلی نه‌لیکتږوویی نه‌ربایی.

سه‌رچاوه‌ی فارسی

آزاد، حسن (۱۳۵۷)، گوشه‌هایی از تاریخ اجتماعی ایران: پشت پرده‌های حرمسرا ارومیه: انزلی.

آزادی ده عباسیانی، نجمه (۱۳۹۴). رمزگشایی آیین قربانی در اسطوره، عرفان و فرهنگ. فصلنامه ادبیات عرفانی و اسطوره‌شناختی، ۱۱ (۳۸)، ص ۱۱۴۴.

آسایش، محمد حسن (۱۳۸۸). نگاهی به آیین‌های سوگواری و عقیده در کوچ نهارجان بیرجند. نجوای فرهنگ، پیاپی ۱۱، ص ۸۷۹۶.

آل کجباب، حسین (۱۳۹۲، بهار). مفهوم و جایگاه حق بر سلامت در اسناد بین‌المللی حقوق بشر.

فصلنامه حقوق پزشکی، ۷ (۲۴)، ص ۱۳۹۱۷۰. ابن ماجه، محمد بن یزید (۱۴۱۸ ق)، سنن ابن ماجه. بیروت: دار الجیل.

ابو شعبه حرائی، حسن بن علی (۱۳۶۳). تحف العقول. به تصحیح علی اکبر غفاری، قم: جماعة المدرسين في الحوزة العلمية قم، مؤسسة النشر الإسلامي.

امیرهوشنگ (۱۳۷۹). ختنه نوزادان با پلاستیل، مزایا و عوارض آن: بررسی هفت ساله در زایشگاه شهید اکبر آبادی تهران، مجله علوم پزشکی رازی (دانشگاه علوم پزشکی ایران)، ۷ (۲۱)، ص ۱۶۵۱۷۰.

اسلامی، رضا و آجلی لاهیجی، مهشید (۱۳۹۴). چالش‌های توسعه اجتماعی در نظام بین‌المللی حقوق بشر با تأکید بر حق بر آموزش، حق بر بهداشت و رفع فقر. فصلنامه تحقیقات حقوقی،

۱۹ (۷۴)، ص ۲۱۱۲۴۴.

اسماعیلی، محمد (۱۳۸۴). کاهش بروز عفونت ادراری در پسران ختنه شده. مجله بیماری های کودکان ایران، ۱۵ (۳)، ص ۲۰۳۲۰۸.

اسماعیلی، محمد و احمدنیا، حسن (۱۳۸۴). بررسی تأثیر ختنه در پیشگیری از عفونت ادراری در پسران کمتر از ۶ سال. مجله دانشکده پزشکی دانشگاه علوم پزشکی مشهد، ۴۸ (۹۰)، ص ۴۱۷۴۲۴.

اصلائی، سیاوش (۱۳۹۷). حق بر سلامت: تأثیر موازین بین‌المللی در حق بر سلامت به عنوان یکی از مصادیق حقوق بشر در حقوق عمومی ایران. تبریز: آیدین.
اکرلاف، جرج و کرانتون، راشل (۱۳۹۵). اقتصاد هویت. ترجمه مهدی فیضی. تهران: نگاه معاصر.

امانی زارین، مهدی نژاد؛ مکاریان، زهرا، و کریمی، مه‌ری (۱۳۹۶). حق سلامت جسمی و روانی کودکان در حقوق کیفری، تهران: سخنوران.

انوری، اوحدالدین محمد (۱۳۹۴). دیوان انوری. تصحیح پرویز بابایی. چاپ دوم، تهران: نگاه.
باقری احمدی، یوسف (۱۳۹۸). آموزش حقوق بشر و حق بر سلامت و بهداشت عمومی. فصلنامه مطالعات بین‌المللی، ۱۶ (۱)، شماره پیاپی ۶۱، ص ۶۳۸۲.

باقری، فاطمه (۱۳۹۲). بررسی و تحلیل وظایف والدین در دوران کودکی فرزند از منظر قرآن و روایات. پایان‌نامه کارشناسی ارشد در دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس، تهران.
باوند سوادکوهی، احمد (۱۳۸۸). جشن تیر ماه سیزده شو در روستاهای سوادکوه. مجله نجوای فرهنگ، ۱۱.

بهاگردی، عبدالله (۱۳۴۲). ختنه سوران در بیرجند: خواندن دلاک و سرناچی به ختنه سوران (با هم میهنان خود آشنا شویم). مجله هنر و مردم، ۱۵، ص ۲۴ و ۲۵.

بیدل دهلوی، عبدالقادر (۱۴۰۰). دیوان اشعار. تصحیح اکبر بهداروند. چاپ هفتم، تهران: نگاه.
بیتس، دانیل (۱۳۸۵). انسان‌شناسی فرهنگی. ترجمه محسن ثلاثی. تهران: علمی.
پارسا، فرزاد و یوسف پناه، ربیوار (۱۳۹۱). بررسی حکم ختنه در فقه مذاهب اربعه اهل سنت. وزارت علوم، تحقیقات و فناوری دانشگاه کردستان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.

پراکنده، مهناز (۱۳۹۷). تسلط شرعی پدر ممانع تقویت قوانین ضد ختنه در ایران. مجله حقوق ما، ۷۸، ص ۱۴ و ۱۵.

پرون، روژن و پرون بورلی، میشل (۱۳۹۷). عقده ادیب. ترجمه مریم خاقانی. تهران: ثالث.
ترابی، عاطفه و حسینی کازرونی، سید احمد (۱۳۹۲). بررسی ضرب المثلهای عربی خوزستان. فصلنامه تحقیقات تمثیلی در زبان و ادب فارسی، ۵ (۱۷)، ص ۴۹۷۲.

تقی زاده، هانیه (۱۳۹۸). مشکلات ارتباطی شامل چه مواردی می‌شود. دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی تبریز، کد ۱۵۵.

توحیدفام، محمد و حسینیان امیری، مرضیه (۱۳۸۸). تلفیق کنش و ساختار در اندیشه گیدنز،

بورديو و هابرماس و تأثير آن بر جامعه شناسی جدید. پژوهشنامه علوم سیاسی، ۴ (۳)، ص ۷۹۱۰۷.
توحیدی، ابوحیان (۱۴۱۹ ق). البصائر و الذخائر. محقق و داد قاضی. بیروت: دار صاد. جاحظ، عمرو بن بحر (بی تا).

کتاب الحیوان. بیروت: چاپ افست؛ مصر: عبد السلام محمد هارون.
جاوید تهرانی، بهروز (۱۳۹۷)، اردیبهشت). ختنه چه خوب چه بد، به جای کودکانمان تصمیم نگیریم. مجله حقوق ما، ۷۸، ص ۱۸ و ۱۹.

جعفری، مانده (۱۳۸۹). بررسی عوارض زودرس و دیررس ختنه. پایان نامه دکتری حرفه ای. دانشکده علوم پزشکی دانشگاه آزاد، واحد شاهرود جین کیلی، مری (۱۳۹۶). درآمدی بر مطالعات کودکی. ترجمه علیرضا کرمانی. تهران: ثالث.

حر عاملی، محمد بن حسن (بی تا). وسائل الشیعة. قم: مؤسسة آل البيت عليهم السلام لإحياء التراث.

حلی، حسن بن یوسف (۱۴۱۱ ق). تبصرة المتعلمين في أحكام الدين.
ترجمه ابوالحسن شعرانی، ج ۱، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات.

حیدری، حمیرا (۱۳۷۱). ختنه و عوارض آن در دوران نوزادی و شیر خواری و کودکی. پایان نامه دکتری حرفه ای. دانشگاه شهید بهشتی.

خاکرند، شکراله و کریمی، زینب (۱۳۹۸). مقاله مروری: نقش دلاکها و سلمانی ها در عرصه بهداشت و خدمات درمانی دوره قاجار. مجله تاریخ پزشکی، ۳۹، ص ۷۴۸۷.

خداتهمین، فرج؛ ایرانی فر، الناز؛ جوانبخت، مریم؛ عباسی، محمود و بکایی، مهشید (۱۳۹۰). بررسی پیامدهای اخلاقی، ابعاد حقوقی و راهکارهای ریشه کنی ختنه زنان. اخلاق پزشکی، ۵ (۱۸)، ص ۵۵۷۱.

الخن، مصطفی سعید؛ البغا، مصطفی و الشریجی علی (۱۴۱۷ ق). الفقه المنهجي علی مذهب امام شافعی. دمشق: دار العلوم الانسانية.

خوانین زاده، محمد حسین؛ شریفی، عنایت الله و فاضل نیا، محمد (۱۳۹۴). جایگاه و کارکرد مبانی انسان شناسی در سبک زندگی خانواده از منظر قرآن و روایات. فصلنامه سراج منیر، ۶ (۲۱)، ص ۳۱۵۵.

خویی، سید ابوالقاسم (۱۴۱۰ ق). منهاج الصالحين. قم: مدينة العلم.
دانش پژوه، محمد تقی (۱۳۲۵)، آبان و آذر). ختنه. مجله جلوه، ۱۵ و ۱۶، ص ۱۱۹ و ۱۲۰.
دادگران، محمد (۱۳۸۱). مبانی ارتباطات جمعی. تهران: فیروزه.

دارابی، سعد الله (۱۳۹۶). سالخوردگی جمعیت در ایران و هزینه های رو به افزایش بهداشت و درمان. مجله سالمندی ایران، ۱۲ (۲)، ص ۱۵۶۱۶۹.

درگاهی، مهدی (۱۳۹۵). واکاوی محدوده و قلمرو "قاعده سلطنت" نسبت به سلطه انسان بر اعضای بدن. فصلنامه علمی پژوهشی فقه و اصول، ۴۸، شماره پیاپی ۱۰۵، ص ۴۵۶۴.

- دویل، اس ام؛ کاهن. جی. جی.؛ هوسانگ، آن. و کرول. پی. آر. (۱۳۸۹). تأثیر ختنه مردان در انتقال ویروس HIV. ترجمه فرهنگستان علوم پزشکی، دومانامه گزیده ای از تازه های پزشکی (جراحی عمومی و تخصصی)، ۱۲ (۴)، ص ۳۶۱۳۵۵.
- دهقان، محمداصداق (۱۳۸۷). بررسی میزان شیوع عوارض ختنه در اطفال زیر دو سال در یزد. پایان نامه دکتری حرفه ای، دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی شهید صدوقی یزد.
- ذکایی، محمدسعید (۱۳۸۶). مدیریت بدن و رابطه آن با پذیرش اجتماعی بدن. تهران: آگه.
- رایگان، نیلوفر؛ شعیری، محمدرضا، واصغری مقدم، محمدعلی (۱۳۸۵). آبان. بررسی اثر بخشی درمان شناختی رفتاری مبتنی بر الگوی هشت مرحله ای کش بر تصویر بدنی منفی دختران دانشجو. مجله دانشور رفتار، ۱۹، ص ۱۱۲۲.
- رضایی قلعه، حمید (۱۳۸۵). استحقاق حق خدمات بهداشتی سلامت و آموزش در کشورهای در حال توسعه. نشریه راهبرد، ۴۲، ص ۱۲۲۱۳۳.
- رضی، هاشم (۱۳۵۵). مردم شناسی اجتماعی: مردم شناسی جوامع ابتدائی قاره های امریکا، آفریقا، استرالیا. تهران: آسیا.
- رضی پور، پرنیان (۱۳۹۲). تئوری خویشتن احساس محور. نشست گروه جامعه شناسی احساسات. انجمن جامعه شناسی ایران.
- رفیع فر، جلال الدین و کمالو، خدیجه (۱۳۹۳). بررسی آیین حنابندان از دیرباز تا کنون. دو ماهنامه فرهنگ و ادبیات عامه، ۲ (۴)، ص ۲۷۵۵.
- روح الامین، محمود (۱۳۶۴). انسان شناسی. تهران: زمان.
- رید، انولین (۱۳۶۳). انسان در عصر توحش. ترجمه محمود عنایت. تهران: هاشمی.
- رید، انولین (۱۳۸۸). برادرسالاری. ترجمه افشنگ مقصودی. تهران: گل آذین.
- زرلکی، شهلا (1395). زنان، دستان و جنون ماهانه: پژوهشی اسطوره شناختی و تاریخی دربارهی قاعدگی و نشانگان پیش از آن. تهران: چرخ.
- سانسون (۱۳۴۶). سفرنامه سانسون: وضع کشور شاهنشاهی ایران در زمان شاه سلیمان صفوی. ترجمه تقی تفضلی. تهران: ابن سینا.
- ستوده، سیامک (۲۰۰۳). زن و سکس در تاریخ. جلد ۱، آمریکا: نشر زیرزمینی.
- ستوده، سیامک (۲۰۰۵). تاریخ گفته نشده اسلام. جلد ۱، آمریکا: نشر زیرزمینی.
- سعیدی، محمد حسن (۱۳۹۰). رسم ختان، نشریه نامه انسان شناسی، شماره پیاپی ۱۳، ص ۵۷۷۰.
- سلیمانی، حسین و موسوی، سید ابراهیم (۱۳۹۴). پاییز و زمستان). جنبش اصلاح طلبی یهود و چالشهای آن در دوران مدرن. مجله علمی پژوهشی الهیات تطبیقی، ۶ (۱۴)، ص ۱۳۹۱۴۸.
- سیمبر معصومه؛ شایان منش، مرضیه؛ ناهیدی، فاطمه و اکبرزاده (۱۳۸۶). بررسی آگاهی، نگرش و عملکرد ماماها در پیشگیری از ایدز در بیمارستانهای منتخب شهر اصفهان سال ۱۳۸۵. مجله پژوهنده، ۱۲ (۶)، پی در پی ۶۰، ص ۵۳۵۵۴۰.

- سیمبر، معصومه؛ عبدی، فاطمه؛ ظاهری، فرزانه؛ مختاری، پوران؛ دادخواه تهرانی، تهمینه و شاهی، روناک (۱۳۹۳)، پیامدهای ختنه در زنان، مروری بر مطالعات موجود، مجله حکیم سید اسماعیل جرجانی، ۲ (۱)، ص ۱۱۰.
- سیم فروش، ناصر (۱۳۹۰). فواید ختنه نوزادی: مروری بر گذشته و امروز. مجله طب سنتی اسلام و ایران، ۲ (۲)، ص ۱۲۳۱۳۰.
- شرفقوی، عبد الرحمان (۱۳۹۹) سفر خروج. ترجمه غلامرضا امامی. تهران: امیرکبیر.
- شکورزاده، ابراهیم (۱۳۷۱). رسمی کهن و شش هزار ساله. کتاب پاژ، شماره ۵.
- شهر، ساره (۱۳۹۶). آیینهای زایش در فرهنگ عامه منطقه لارستان. دو ماهنامه فرهنگ و ادبیات عامه، ۵ (۱۷)، ص ۱۲۰.
- شهید اول، محمد بن مکی (۱۳۸۸). لمعه دمشقیه، ترجمه علی شیروانی و محسن غرویان. چاپ چهل، قم: دارالفکر.
- شهید ثانی، زین الدین بن علی (۱۳۸۸). شرح لمعه دمشقیه، ترجمه عباس زراعت. ج ۶، تهران: مؤسسه فرهنگی هنری دانش پذیر.
- شیخ بهایی، محمد بن حسین (بی تا). کشکول. ترجمه و تحقیق علی غضنفری. تهران: نیلوفرنه.
- صادق زاده میلانی، شاهین (۱۳۹۷). ممنوعیت ختنه به مسلوب الاختیار کردن. تریبون زمانه.
- صانعی، یوسف (۱۳۸۴). مجمع المسائل، ج ۲، چاپ دوم، قم: میثم تمار.
- صفایی، سهیلا و عباسی، محمود (۱۳۹۴). اصل آسیب نرساندن در فقه و حقوق اسلامی و کاربرد آن در فقه زیست پزشکی. فصلنامه اخلاق زیستی، ۵ (۱۷)، ص ۳۳۶۴.
- صفایی، سهیلا؛ عباسی، محمود و محقق داماد، سید مصطفی (۱۳۹۱). بررسی اصل احترام به خودمختاری در فقه و حقوق اسلامی. فصلنامه اخلاق زیستی، ۲ (۴)، ص ۶۳۹۲.
- صفایی، سهیلا؛ عباسی، محمود و محقق داماد، سید مصطفی (۱۳۹۳). بررسی اصل احترام به خودمختاری در منابع فقهی، چهارمین همایش ملی اخلاق و آداب زندگی، زنجان.
- طباطبایی، سید محمد حسین (۱۳۸۶). ترجمه تفسیر المیزان. ترجمه سید محمدباقر موسوی همدانی. جلد ۵، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- طبسی، محسن؛ مصلحی، پژمان و زرین زاده، امین (۱۳۹۸). فرهنگ و هنر خراسان. مشهد: معاونت پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد و انتشارات سخن گستر.
- عبدالصمد، حامد (۲۰۱۱). زوال جهان اسلام: یک پیش بینی. ترجمه به بی نیاز. کلن آلمن: پویا.
- عهد عتیق و عهد جدید (۱۹۲۰). انجمن کتاب مقدس ماساچوست: شرکت برادران آتوین.
- غفوری، کامبیز (۱۳۹۷). حقوق کودک، ختنه پسران و عوارض احتمالی آن. مجله حقوق ما، ۷۸، ص ۴ و ۵.
- غلامی، علی و مقدمی، ندا (۱۳۸۹). تحلیل ادله فقهی موارد منع و جواز ختنه دختران در مذهب خمسه با تأکید بر فقه امامیه. پژوهشنامه اسلامی زنان و خانواده، ۸ (۲)، شماره پیاپی ۱۹. ص ۱۳۳۱۵۶.

- فاتحی، ابوالقاسم و اخلاصی، ابراهیم، (۱۳۸۹). گفتمان جامعه‌شناسی بدن و نقد آن بر مبنای نظریه حیات معقول و جهان‌بینی اسلامی. فصلنامه معرفت فرهنگی اجتماعی، ۱ (۲)، ص ۵۷۸۲.
- فرانکلین، ویلیام و اسکات وارینگ، ادوارد (۱۳۹۸). گزیده دو سفرنامه شیراز. ترجمه فرهاد فرشلاف ابریشمی. تهران: خانه تاریخ و تصویر ابریشمی.
- فروید، زیگموند (۱۳۴۸). موسی و یکتاپرستی. ترجمه قاسم خاتمی. تهران: جامی.
- فرویدی، محمود؛ پناهی، محمود و مسنن مظفری، هومن (۱۳۸۶). تشخیص بالینی گام به گام. مجله دانشکده پزشکی دانشگاه علوم پزشکی مشهد، ۵۰ (۹۶)، ص ۳۳۹۳۴۵.
- فشارکی نیا، آریتا (۱۳۸۲). بررسی شیوع عفونت‌ها و عوامل مرتبط با آن در یک صد کودک مبتلا به سندرم نفروتیک. نشریه دانشگاه علوم پزشکی سبزوار، ۱۰ (۱)، ص ۵۹۶۵.
- فشمی، محسن (۱۳۸۰). جاودانه عبید زاکانی. تهران: ثالث.
- فلور، ویلم (۲۰۱۰). تاریخ اجتماعی روابط سکسی در ایران. ترجمه محسن مینو‌خرد. استکهلم: فردوسی.
- فناپی، سید احمد؛ موسوی نایینی، سید مرتضی، و مهرورز شعبان (۱۳۸۲). مقایسه عوارض زودرس و مدت زمان دوروش ختنه با جراحی کلاسیک و حلقه پلاستیل. مجله دانشگاه علوم پزشکی رفسنجان، ۲ (۲)، ص ۶۸۷۳.
- فیض کاشانی، مرتضی (۱۳۸۸). الوافی. ترجمه سید ضیاء الدین حسینی، ج ۲۳، اصفهان: عطر عترت.
- فوکو، میشل (۱۳۹۰). پیدایش کلینیک. ترجمه یحیی امامی. تهران: نقش و نگار.
- فوکو، میشل (۱۳۸۴). اراده به دانستن. ترجمه نیکو سرخوش و افشین جهان‌دیده. تهران: نی.
- قآنی، میرزا حبیب (۱۳۶۳). دیوان کامل. تصحیح ناصر هیری، تهران: گلشایی.
- قبادیانی، ناصر خسرو (بی تا). وجه دین. به تصحیح و تحشیه و مقدمه غلامرضا اعوانی. تهران: انجمن فلسفه ایران.
- قرآن (۱۳۸۰). ترجمه ناصر مکارم شیرازی، تهران: دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی.
- قزوینی، محمد بن یزید معروف به ابن ماجه (۱۴۱۷ ق). صحیح سنن ابن ماجه. به تصحیح الالبانی. ریاض: مکتبه المعارف.
- قلی قرایی، علی (۱۳۸۰). بهار و تابستان. دل‌های ناپاک: تحقیقی درباره عبارت قلوبنا غلف. دوفصلنامه ترجمان وحی، ۵ (۱)، شماره پیاپی ۹، ص ۴۳۱.
- کاظمی، سیمین (۱۳۹۸). بدن آرمانی و مردانگی و جامعه مصرفی. سخنرانی در انجمن جامعه‌شناسی ایران.
- کرزبر یاراحمدی، غلامحسین (۱۳۸۸). فرهنگ مردم بروجرد. به کوشش علی آئی زاده. تهران: طرح آینده.
- کرمی، داوود (۱۳۹۷). مبانی جهانی سازی حقوق کودک و نوجوانان حدود حق تأدیب اطفال توسط اولیای قانونی ارائه شده در اولین همایش ملی جهانی سازی حقوق کودکان و نوجوانان از دیدگاه

- حقوقی و روان شناسی.
- کلینی، محمد بن یعقوب بن اسحاق (۱۴۰۷). الکافی. به تحقیق و تصحیح علی اکبر غفاری و محمد آخوندی. تهران: دار الکتب الاسلامیه.
- کوکبی سقی، فاطمه (۱۳۹۵). قابلیت دادخواهی حق بر سلامت در نظام حقوق بین الملل. مجله حقوق پزشکی، ۳۷، ص ۷۳۴.
- گلدوزیان، ایرج (۱۳۹۵). حقوق جزای اختصاصی: جرائم علیه تمامیت جسمانی، شخصیت معنوی، اموال و مالکیت، امنیت و آسایش عمومی. تهران: دانشگاه تهران.
- گرگی، عباس (۱۳۹۲). جامعه شناسی بدن و دلالت های آن در حقوق بشر از دیدگاه جانانان ترنر. نشست جامعه شناسی پزشکی و سلامت. انجمن جامعه شناسی ایران.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۷۶). جامعه شناسی. ترجمه منوچهر صبوری. تهران: نشر نی.
- لانگلی، گیلان و تی تی دژ، رایکا (۱۳۹۵). نگاهی به آناتومی پیش پوست و جنبه های کارکردی، تکوینی، و بهداشتی آن. قم: مؤسسه فرهنگی و اطلاع رسانی تیبان.
- لطفی، میثم؛ دانایی فرد، حسن و رحمانی، فاطمه (۱۳۹۷). سازوکارهای آموزش مردم و مدیران در ارتقای تعامل مردم به حکومت: دلالت هایی برآمده از تفسیر شریف المیزان. نشریه مدیریت اسلامی، ۲۶(۴)، ص ۱۵۴۹.
- لطفی، عبدالحسین (۱۳۹۷). واکاوی مفهوم اطاعت در عهد عتیق. دوفصلنامه علمی پژوهشی ادیان، ۱۲(۲۴)، ص ۱۶۳۱۸۱.
- الوبروتون، داوید (۱۴۰۰). جامعه شناسی بدن. ترجمه ناصر فکوهی. تهران: ثالث.
- الوپز کورو، رافائل ای. (۱۳۹۰). زنی درون: نوشتاری روانکاوانه در باب زنانگی. ترجمه فرشته مجیدیانی. لندن: نشر مهری.
- لومرسیه، شانتال (۱۳۶۰). اسلام در اتحاد شوروی. ترجمه غلامرضا وثیق. آرش، ۵(۳)، ص ۴۵۵۴.
- متقی هندی، علی بن حسام الدین (۱۴۱۹ ق). کنز العمال في سنن الأقوال والأفعال. بیروت: دار الکتب العلمیه.
- مجلسی، محمدباقر (۱۳۸۸). چلیه المتقین، قم: تحقیق و ویرایش واحد پژوهش انتشارات مسجد مقدس جمکران.
- محسنی، منوچهر (۱۳۸۵). جامعه شناسی بدن. تهران: طهوری.
- المحسنی، محمد آصف (۱۴۲۴). الفقه و مسائل طبیه. قم: بوستان کتاب انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم).
- محقق حلی، جعفر بن حسن (۱۳۸۶ بی تا). شرائع الاسلام في مسائل الحلال والحرام. ۴ مجلد، چاپ اول، قم: اسماعیلیان.
- محمدی جورکویه، علی (۱۳۸۳، بهار). ديه و قصاص؛ تکلیف حکومت و حق زنان. مطالعات راهبردی زنان، ۲۳، ص ۱۳۵۱۵۹.

- مسلم بن حجاج بن مسلم (۱۴۱۲ ق). صحیح مسلم. قاهره: دار الحدیث.
- مشکور، محمدجواد (۱۳۴۹). نظری به تاریخ آذربایجان و آثار باستانی و جمعیت شناسی آن. تهران: انجمن آثار ملی.
- مغانلو، عذرا (۲۰۱۶). دانش و فناوری، رادیو زمانه.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۸). استفتانات جدید. تهیه و تنظیم ابوالقاسم علیان نژادی. ج ۲، قم: مدرسه الإمام علی بن ابی طالب (علیه السلام).
- منتظریان، مژگان و کریم نژاد، یاسمین (۱۳۹۸). فواید ختنه نوزاد. دومین همایش ملی مراقبت و درمان.
- مورگان، هنری (۱۳۷۱). جامعه باستان. ترجمه محسن ثلاثی. تهران: پژوهشگاه.
- موسوی، سید ابوالفضل پورحسین، رضا؛ زارع مقدم، علی؛ موسویان حجازی، سید احمد و گمنام، اعظم (۱۳۹۵). تصویر بدن در دیدگاه ها و مکاتب روانشناسی. مجله رویش روانشناسی، ۵ (۲) شماره پیاپی ۱۵، ص ۲۰۹۲۶۶.
- موسوی خوبی، سید ابوالقاسم (۱۳۶۸). منهاج الصالحین. ج ۳، قم: مدینه العلم.
- مولوی، جلال الدین محمد (۱۳۹۸). مثنوی معنوی. تصحیح محمدعلی موحد. تهران: هرمس.
- مولوی، جلال الدین محمد (۱۳۷۵). کلیات دیوان شمس. تصحیح بدیع الزمان فروزانفر. تهران: راد.
- مهاجرى، پرویز؛ ایزدی، بابک؛ رضایی، منصور؛ فلاحی، بدیع؛ خادمی، حسنا و ابراهیمی، رؤیا (۱۳۹۰). بهار. بررسی تولید بتالاکتاماز وسیع الطیف در اشریشیاکلی های جداشده از عفونت های ادراری و الگوی مقاومت آنتی بیوتیکی در کرمانشاه. مجله دانشگاه علوم پزشکی اردبیل، ۱۱ (۱)، پیاپی ۳۹، ص ۸۶۹۴.
- میبیدی، ابوالفضل رشیدالدین (۱۳۸۲). کشف الاسرار و عدة الأبرار. به سعی و اهتمام علی اصغر حکمت. تهران: امیرکبیر.
- نجفی، محمدحسن (۱۳۷۴). جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام. به تحقیق عباس قوچانی. تهران: المكتبة اسلامیه.
- نجم آبادی، افسانه (۱۳۹۷). زنان سبیلو و مردان بی ریش. ترجمه آتنا کامل و ایمان واقفی. تهران: تیسرا.
- نوی، ابراهیم (۱۳۹۵). جهان اسلام میان ترس و امید. قسمت سوم، تهران: زیتون.
- نیازی، محسن و مرتضوی، آمنه (۱۳۹۶). بررسی و تحلیل نظریه کنش متقابل نمادین. کنفرانس بین المللی علوم انسانی، روانشناسی و علوم اجتماعی، ص ۱۲۵.
- هدایت، صادق (۱۳۴۲). نیرنگستان. تهران: امیرکبیر.
- هلمن، سیسیل (۲۰۰۷). فرهنگ، سلامت و بیماری. ترجمه کوکب بهشتی و دیگران. تهران: راشدین.
- یگانه، روح اله؛ خیرالهی، عبدالرضا؛ بشاشتی، محمد و خوشدل، جمال الدین (۱۳۸۳). بررسی

شیوع عوارض دیررس ختنه در دانش آموزان مدارس ابتدایی شهر خرم آباد لرستان. یافته، ۶ (۲)، ص ۴۱۴۵.

یوسفی اشکوری، حسن (۱۳۹۷). چرا ختنه بید یک سنت جاودانه باشد؟. مجله حقوق ما، ۷۸، ص ۶۹.

سهرچاوه‌ی ټینگلیزی

Agot, K. & Bailey, R. C. (December 2006). Strategies and approaches for male circumcision programming. WHO meeting report: Strategies and Approaches for MC Programming, Geneva, 56.

American Academy of Pediatrics (AAP). (2000). Care of the uncircumcised penis. San Francisco, CA: Medem, Inc.

Auvert, B. & et al. (2001). HIV infection among youth in a South African mining town is associated with herpes simplex virus2 seropositivity and sexual behaviour. AIDS, 15 (7), pp. 885898.

Bailey, R.; Muga, R.; Poulussen, R. & Abicht, H. (2002). The acceptability of male circumcision to reduce HIV infections in Nyanza Province, Kenya. AIDS Care, 14 (1), pp. 2740.

Bell, K. (2005). Genital Cutting and Western Discourses on Sexuality. Medical Anthropology Quarterly, Vol. 19, Issue 2, pp. 125148.

Bensley, G. A., & Boyle, G. J. (2001). Physical, sexual, and psychological effects of male infant circumcision: An exploratory survey. In G. C. Denniston, F. M. Hodges & M. F. Milos (Eds.), Understanding circumcision: A multidisciplinary approach to a multidimensional problem (pp. 207239). New York: Kluwer Academic/ Plenum Publishers.

Bensley, G. A., & Boyle, G. J. (2003). Effect of male circumcision on female arousal and orgasm. N Z Med J, 116 (1181), 595596.

Bigelow, J. (1998). The joy of uncircumcising! Kearney, NE: Morris Publishing.

Bowa, K. (December 2006). Strategies and approaches for male circumcision programming. WHO meeting report: Strategies and Approaches for MC Programming, Geneva, 56.

Boyle, M. H., Offord, D. R., Campbell, D., Catlin, G., Goering, P., Lin, E., & Racine, Y. A. (1996). Mental health supplement to the Ontario health survey: methodology. Canadian Journal of Psychiatry, 41(9): 54958.

Brown, wendy Peterson. (2011). Adult attachment styles relationship satisfaction and body dissatisfaction in women. Phd dissertation. Denton Texas university. UMI dissertation publishing proquest.

Carpenter, L. M. (May 2010). On remedicalisation: male circumcision in the United States and Great Britain. Social Health Illn, 32(4), pp. 613630. doi: 10.1111/j.14679566.2009.01233.x. PMID: 20604880.

Casella, R. (2002). Re: Effects of circumcision on male sexual function: debunking a myth?. [letter] Journal of Urology, 168, p. 2134.

Collins, S., Upshaw, J., Rutchik, S. O., C., Ortenberg, J., & Albertsen, P. (2002).

Effects of circumcision on male sexual function: Debunking a myth? *J Urol*, 167, 21112112.

Connolly, C. A. & et al. (2004). HIV and circumcision in South Africa. In: XV International AIDS Conference, Bangkok, Thailand, (Abstract MoPeC3491). Coursey, J. W., Morey, A. F., McAninch, J. W., Summerton, D. J., Secret, C., White, P., et al. (2001). Erectile function after anterior urethroplasty. *J Urol*, 166 (6), 22732276 .

Corduk, N.; Unlu, G.; SariogluBuke, A.; Buber, A.; Savran, B. & Zencir, M.(2013). Knowledge, Attitude and Behaviour of Boys and Parents about Circumcision. *Acta Paediatrica*. 102 (4), pp.73169.

Demographic and health surveys (2006). MEASURE DHS, (<http://www.measuredhs.com>, accessed 21 September 2006.

)Deutsch. Y. (2013). Religious Rituals and Ethnographic Knowledge: SixteenthCentury Descriptions of Circumcision, in Asaph Ben Tov, Yaacov Deutsch and Tamar Herzig, eds., *Religion and Knowledge in Early Modern Europe* (Leiden: Brill, 2013), 119133

Dickson, N.; van Roode, T. & Paul, C. (2005). Herpes simplex virus type 2 status at age 26 is not related to early circumcision in a birth cohort. *Sex Transm Dis*, 32(8):517–519.

Drain, P. K. & et al. (2006). Male circumcision, religion and infectious diseases: an ecologic analysis of 118 developing countries. *BMC Infect Dis*, 6 (1), p. 172.

El Hadi, H. (2009). Algerians Modernize Tradition of Circumcision, Find it: <https://www.globalgayz.com/algeriansmodernizetraditionof>

Fergusson, D. M; Boden, J. M. & Horwood, L. J. (2006). Circumcision status and risk of sexually transmitted infection in young adult males: an analysis of a longitudinal birth cohort. *Pediatrics*, 118 (5), pp. 19711977.

Fink, K. S., Carson, C. C., & DeVellis, R. F. (2002). Adult circumcision outcomes study: Effect on erectile function, penile sensitivity, sexual activity and satisfaction. *J Urol*, 167 (5), 21132116.

Gregory, G.; Boyle, J.; Goldman, Ronald; Svoboda, J. Steven & Fernandez, Ephrem (2020). Male Circumcision: Pain, Trauma and Psychosexual Sequelae. *Journal of Health Physiology*. Volume: 7 issue: 3, pp. 329343.

Goldman, Ronald (2016). Circumcision: The Hidden Trauma, Jewish Circumcision.

Hanley, F. (2004). The dynamic body image and the moving body: A theoretical and empirical investigation. The thesis of Doctor of philosophy. Victoria University.

Hellsten, S. K. (2004). Rationalising Circumcision: From Tradition to Fashion, From Public Health to Individual Freedom Critical Notes on Cultural Persistence of the Practice of Genital Mutilation. *The Journal of Medical Ethics*. 24. pp. 248253.

Hellsten, S. K. (2004). Rationalising Circumcision: From Tradition to Fashion, From Public Health to Individual Freedom Critical Notes on Cultural Persistence of the Practice of Genital Mutilation. *The Journal of Medical Ethics*, 24. pp. 248253.

Hellsten, S. K. (2004). Rationalising circumcision: From tradition to fashion, from public health to individual freedom: Critical notes on cultural persistence of the practice of genital mutilations. *J Med Ethics*, 30:248253.

Henninger, Joseph (1987). sacrifice in: *The Encyclopedia of religion*, Mircea

Eliade (ed.), New York: Magmillan .

Hill, G. & Denniston. G. C. (2003). HIV and Circumcision: New Factors to Consider. *Sex Transm Infect*, V. 79, pp. 495-500.

Hull, TH. (2001). Budiharsana M. Male circumcision and penis enhancement in Southeast Asia: matters of pain and pleasure. *Reprod Health Matters*, 9 (18), pp. 60-67.

Johnson, P. (1993). Israelites. In: Johnson P, A history of the Jews. London: Phoenix Press.

Johnson. M. (2010). Male Genital Mutilation: Beyond the Tolerable?. *Ethnicities*, 10 (2), pp. 181-207.

KhumaloSakutukwa, G.; Lane, T.; VanRooyen, H.; Chingono, A.; Humphries, H. Timbe, A. & et al (2013). Understanding and addressing sociocultural barriers to medical male circumcision in traditionally noncircumcising rural communities in sub Saharan Africa. *Culture Health Sex*, 15 (9), 1085-1100.

Kigozi, G., Watya, S., Polis, C. B., Buwembo, D., Kiggundu, V., Wawer, M. J. et al. (2008). The effect of male circumcision on sexual satisfaction and function, results from a randomized trial of male circumcision for human immunodeficiency virus prevention, Rakai, Uganda. *BJU Int*, 101, 6570.

Kim, D., & Pang, M. (2007). The effect of male circumcision on sexuality. *BJU Int*, 99 (3), 619-622.

Kim, D. S.; Lee, J. Y. & Pang, M. G. (1999). Male circumcision: a South Korean perspective. *BJU Int*. 83 (Suppl. 1), pp. 2833.

Krieger, J. N.; Mehta, S. D.; Bailey, R. C.; Agot, K.; NdinyaAchola, J. O.; Parker, C. & et al. (2008). Adult male circumcision: effects on sexual function and sexual satisfaction in Kisumu, Kenya. *J Sex Med.*, 5 (11), p. 2610.

Lee, R. B. (2005). Circumcision practice in the Philippines: community based study. *Sex Transm Infect*, 81(1), p. 91.

Lissouba, P.; Taljaard, D.; Rech, D.; DermauxMsimang, V.; Legeai, C.; Lewis, D. & et al. (2011). Adult male circumcision as an intervention against HIV: An operational study of uptake in a South African community (ANRS 12126). *BMC Infect Dis.*, 11, p. 253. doi:10.1186/1471233411253.

Lukobo, M. & Bailey, R. C. (2007). Acceptability of male circumcision for prevention of HIV infection in Zambia. *AIDS Care*, 19 (4), pp. 471-477.

Macintyre, K.; Andrinopoulos, K.; Moses, N.; Bornstein, M.; Ochieng, A.; Peacock, E. & et al. (2014). Attitudes, Perceptions and Potential Uptake of Male Circumcision among Older Men in Turkana County, Kenya Using Qualitative Methods. *PLoS One*, 9 (5): e83998. doi:10.1371/journal.pone.0083998.

Markus, H. (1977). Self schemata and processing in formation about the self. *Journal of personality social psychology*, 35 (2), pp. 6378.

Masood, S., Patel, H. R., Himpson, R. C., Palmer, J. H., Mufti, G. R., & Sheriff, M. K. (2005). Penile sensitivity and sexual satisfaction after circumcision: Are we informing men correctly? *Urologia Internationalis*, 75(1), 6266.

Mastro TD et al. Probability of femaletomale transmission of HIV1 in Thailand. *Lancet*, 1994, 343(8891):204-207.

Mattson, C. L. & et al. (2005). Acceptability of male circumcision and predictors of circumcision preference among men and women in Nyanza Province, Kenya. *AIDS Care*, 17 (2), pp.182194.

MaughanBrown, B.; Godlonton, S.; Thornton, R. & Venkataramani, A. S. (2014). What Do People Actually Learn from Public Health Campaigns? Incorrect Inferences About Male Circumcision and Female HIV Infection Risk Among Men and Women in Malawi. *AIDS Behav.*, pp. 18. Epub ahead of print

Miriam Pollack ElSalam, S. A. (2002). The Importance of Genital Mutilations to Gender Power Politics. *AlRaida Journal*, pp 3343.

Morris, B. & Bailis, S. (2004). Circumcision rate too low? *ANZ J Surg*, 74 (5), pp. 386389. Morris, B. J.; Bailis, S. A.; Castellsague, X.; Wiswell, T. E. & Halperin, D. T. (2006). RACP's policy statement on infant male circumcision is illconceived. *Australian and New Zealand Journal of Public Health*, 30, pp. 1622.

Morris, B. J.; Wamai, R.G.; Henebeng, E. B. & et al. (2016). Estimation of countryspecific and global prevalence of male circumcision. *Popul Health Metrics*, 14 (4). <https://doi.org/10.1186/s1296301600735> .

Morris BJ, Hankins CA, Lumbers ER, Mindel A, Klausner JD, Krieger JN, et al. (2019). Sex and male circumcision: Women's preferences across different cultures and countries: A systematic review. *Sex Med*, 7(2), pp. 145161.

Morten, Frisch & Simonsen, Jacob (2015 Jul). Ritual circumcision and risk of autism spectrum disorder in 0 to 9yearold boys: national cohort study in Denmark. *J R Soc Med.*, 108 (7), pp. 266279. doi:10.1177/0141076814565942.

Moyo, S.; Mhloyi, M.; Chevo, T. & Rusinga, O. (2015). Men's attitudes: A hindrance to the demand for voluntary medical male circumcision—A qualitative study in rural MhondoroNgezi, Zimbabwe. *Glob Public Health*, pp. 113. (aheadofprint.)

Mshana, G.; Wambura, M.; Mwangi, J.; Moshia, J.; Moshia, F. & Chagalucha, J. (2011). Traditional male circumcision practices among the Kurya of Northeastern Tanzania and implications for national programmes. *AIDS Care: Psychological and Sociomedical Aspects of AIDS/ HIV*, 23 (9), pp. 11111116.

National Organization of Restoring Men (NORM). (19972006). Men speak about foreskin restoration. In National Organization of Restoring Men. Retrieved October 2, 2009 from <http://www.norm.org/menspeak.html>.

Ngalande, R. C. & et al. (2006). Acceptability of male circumcision for prevention of HIV infection in Malawi. *AIDS Behav.*, 10 (4), pp. 377385.

Nnko, S. & et al. (2001). Dynamics of male circumcision practices in northwest Tanzania. *Sex Transm Dis*, 28 (4), pp. 214218 .

O'Donnell, H. (2004). Circumcision incidence in Australia. <http://www.cirp.org/library/statistics/Australia/>. Accessed 21 September 2006 .

O'Hara, K., & O'Hara, J. (1999). The effect of male circumcision on the sexual enjoyment of the female partner. *BJU Int*, 83(Suppl 1), 7984 .

Oh, S. J. & et al. (2004). Knowledge of and attitude towards circumcision of adult Korean males by age. *Acta Paediatr*, 93 (11), pp. 15301534.

OwusuDanso, O. (December 2006). Strategies and approaches for male circumcision programming. WHO meeting report: Strategies and Approaches for MC Programming, Geneva, 56.

Pang, M. G. & Kim, D. S. (2002). Extraordinarily high rates of male circumcision in South Korea: history and underlying causes. *BJU Int.*, 89 (1), 4854.

RainTalhaard, R. C. & et al. (2003). Potential for an intervention based on male circumcision in a South African town with high levels of HIV infection. *AIDS Care*, 15 (3), pp. 315327. Ryu, S. B. & et al. (2003). Study on consciousness of Korean adults for circumcision. *Korean J Urol*, 44 (6), pp. 561568.

Sahin F.; Beyazova U. & Aktürk A. (2003). Attitudes and practices regarding circumcision in Turkey. *Child Care Health Dev.*, 29 (4), pp. 275280.

Sardi, L. M. (2011). *The Male Neonatal Circumcision Debate: Social Movements, Sexual Citizenship, and Human Rights*. *Societies Without Borders*, Volume 6, Issue 3.

Schmitz, R. F. & et al. (2001). Results of groupcircumcision of Muslim boys in Malaysia with a new type of disposable clamp. *Trop Doct*, 31 (3), pp. 152154.

Scott, B. E.; Weiss, H. A. & Viljoen, J. I. (2005). The acceptability of male circumcision as an HIV intervention among a rural Zulu population, KwaZuluNatal. *South Africa AIDS Care*, 17 (3), pp. 304313.

Senkul, T., Iseri, C., Sen, B., Karademir, K., Saracoglu, F., & Erden, D. (2004). Circumcision in adults: Effect on sexual function. *Urology*, 63 (1), 155158.

Shen, Z., Chen, S., Zhu, C., Wan, Q., & Chen, Z. (2004). [Erectile function evaluation after adult circumcision]. *Zhonghua Nan Ke Xue [National Journal of Andrology]*, 10 (1), 1819.

Sorrells, M. L., Snyder, J. L., Reiss, M. D., Eden, C., Milos, M. F., Wilcox, N., & Van Howe, R. S. (2007). Finetouch pressure thresholds in the adult penis. *BJU Int*, 99 (4), 864869.

Tanggok, M Ikhsam. (2018). Circumcision Law in Christianity and Islam. *Ahkam: Jurnal Limu Syariah*, 18 (2), pp. 265285 .

Taves, D. (2002). The intromission function of the foreskin. *Med Hypotheses*, 59 (2), 180.

Taylor, J. R., Lockwood, A. P., & Taylor, A. J. (1996). The prepuce: Specialized mucosa of the penis and its loss to circumcision. *BJU Int*, 77, pp. 291295

Tierney, J. (2003). Circumcision. In: *The Catholic encyclopedia*. New York: Robert Appleton Company (Online edition: <http://www.newadvent.org/cathen/03777a.htm> ,accessed 9 June 2006.)

Turner, J. C. et al. (1987). *Rediscovering the Social Group: A SelfCategorization Theory*. Oxford & New York: Blackwell.

Turner, R. M. (1994). *Adaptive reasoning for realworld problems: A schemabased approach*. Lawrence Erlbaum Associates, Inc .

UNAIDS (2010). *Neonatal and Child Male Circumcision: a global review* .

Vincent L. (2008). Boys will be boys: Traditional Xhosa male circumcision, HIV and sexual socialisation in contemporary South Africa. *Culture, Health & Sexuality*, 10 (5), pp. 43146 (doi:10.1080/13691050701861447 .(

Violante, T. & Potts, M. D. (2004). Would Thai men want circumcision to reduce the risk of HIV/STIs? In: *XV International AIDS Conference*. Bangkok, Thailand (Abstract ThPeC7392.(

Washington post (2015). Americans Truly Are Exceptional — At Least When It Comes to Circumcision (Date of Access: 06/12/2020), Find it: <https://www.washingtonpost.com/news/wonk/wp/2015/05/26/americanstrulyare-exceptional-at-least-when-it-comes-to-circumcision/>

Westercamp, N. & Bailey, R. C. (2007). Acceptability of male circumcision for prevention of HIV/AIDS in subSaharan Africa: a review. *AIDS Behav.*, 11 (3), pp. 341355.

WHO (2007). Male Circumcision: Global Trend and Determinants of Prevalence, Safety and Acceptability.

WHO (World Health Organization) (April 1997). Fact sheet N153 .

Wirth, J. L. (1980). Current circumcision practices: Canada. *Pediatrics*, 66 (5), pp. 705708.

Wise, Gilbert & Shteynshlyuger, Alex (2006). How to diagnose and treat fungal infections in chronic prostatitis. *Current urology reports*. 7. 3208. 10.1007/s1193499600122.

World Health Organization & UNAIDS (2008). Male circumcision: global trends and determinants of prevalence, safety and acceptability. World Health Organization (<https://apps.who.int/iris/handle/10665/43749>).

Yavuz, M. & Akdeniz, B. (2018). The Effect of Circumcision on the Mental Health of Children Running Head: Circumcision and Mental Health, *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*, 4 (2), pp. 116.

Yuksel, E. (2008). Manifesto for Islamic Reform. Breinigsville, PA: Brainbow Press.

مالپه ره نه تنه رتیبیه کان

آفتاب یزد (1395) مرگ مشکوک کودک دوساله پس از ختنه (ریکه وتی دهسپتیراگه یشتن: 1399/04/20). پروانه:

<http://aftabeyazd.ir/?newsid=36673>.

احمدی، نعمت (1399). در برخی قوانین قضایی می توان تغییر ایجاد کرد (دیمانه) خبرگزاری سیناپرس (ریکه وتی دهسپتیراگه یشتن: 1399/04/03

<https://sinapress.ir/news/102704/%D8%AF%D8%B1%D8%A8%D8%B1%D8%AE%DB%8C%D9%82%D9%88%D8%A7%D9%86%DB%8C%D9%86%D9%82%D8%B6%D8%A7%DB%8C%DB%8C%D9%85%DB%8C%D8%AA%D9%88%D8%A7%D9%86%D8%AA%D8%BA%DB%8C%D8%B1%D8%A7%DB%8C%D8%AC%D8%A7%D8%AF%DA%A9%D8%B1%D8%AF>

امیری مقدم محمود (۱۳۹۵) ختنه پسران عملی بهداشتی یا کودک آزاری؟ رادیو زمانه

پروانه:

[./https://www.radiozamaneh.com/281321](https://www.radiozamaneh.com/281321)

بادلې، حمیدرضا (۱۳۹۷) تأثیر بیولوژیک ختنه در پیشگیری از ایدز پروانه:
پایگاه اطلاع رسانی آیت الله محمد حسین فضل الله. پروانه:
پیمایشهای دموگرافیک و سلامت در ایران (۲۰۰۶). پروانه:

<https://drhame.com>.

www.baynat.ir.

<https://dhsprogram.com/> Demographic and Health Survey: DHS.

خبر آنلاین (۱۳۸۹) جشن ختنه سوران الجزایریها در دهه آخر ماه رمضان پروانه:

<https://www.khabaronline.ir/news6> .

نیکبخت، داریوش (۱۴۰۰) نسبت جنسیتی در اتیسم پروانه:

نیک نهاد، رمضان (۱۳۹۴) فرهنگ یآوری در جوامع تالش پروانه:

<https://raseshrehab.com>.

<https://eaftavadi4.niloblog.com>.

نی نی بان (۱۳۹۶)، بعد از ختنه، کودک چرا افسرده شده؟ ریکهوتی دهستپراگه یشتن:

(۲۵/۰۴/۱۳۹۹)

پروانه:

<https://niniban.com/fa/news/118475/%D8%A8%D8%B9%D8%AF%D8%A7%D8%B2%D8%AE%D8%AA%D9%86%D9%87%DA%A9%D9%88%D8%AF%DA%A9%DA%86%D8%B1%D8%A7%D8%A7%D9%81.%D8%B3%D8%B1%D8%AF%D9%87%D8%B4%D8%AF%D9%87>

ویکی پدیا ادیب یوکسل (ریکهوتی دهستپراگه یشتن: ۰۶/۰۴/۱۳۹۹) پروانه:

https://en.wikipedia.org/wiki/Edip_Y%C3%BCksel

BBC, 2009. drsafarnejad.net

fa.wikipedia.org.

<http://bridgesforwomen.org/post/124>

<http://psychology.about.com>

<http://search.qajarwomen.com>search>

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=15421>.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=573373>.

<https://www.tribunezamaneh.com>.

khatneh.no .

The Joint United Nations Programme on HIV/AIDS [UNAIDS] AAP,2012.

www.circumcision.com/docs/farsi.pdf.

www.circumcision.com/docs/farsi.pdf.

www.circumcision.com/docs/farsi.pdf.

www.fegh/fa/book.58.htm.

www.fegh/fa/book.58.htm.

www.Hhealexapp.com.

www.sharifidoost.com/BookISLamic/makarem/08/20.htm.

THE BLADE OF TRADITION IN THE NAME OF RELIGION

A Phenomenological Research about Circumcision of Boys or Men in Iran
Kameel Ahmady

به پینی پیوه ره کانی مافی مروّف، مافی گه شه کردن، ژبان، مافی تهندروستی و مافی هه لَبْزاردنی نازاد و پاریزراوبوون له هه مبه ر ده ستریزیی دهروونی و جه سته یی له مافه کانی مندالانه. له سهر بنه مای نهم پیوه رانه هه موو مندالان مافی خویانه بر یار له سهر جه سته ی خویان بدن. خاوه ندار ییبی به سهر جه سته یه کیک له مافه کانی نازادی و ناسایشی تاکه و جگه له تاک، کهس مافی نه وه ی نیبه بر یار له سهر جه سته ی نه و منداله بدا و گور انکاری تیدا بکا، ته نانه ت نه گهر نه و کهسه مندالیش بیت. له روانگهی فه لسه فه ی نه خلاق و مافی مندالانه وه، ده سته یوه ردان له جه سته ی مندال و بر پینی به شیک له جه سته ی، له ژیر ههر هه ژموونیه کدا، له گه ل مافی منداله کدا ناکو که و نه گهر خه تهنه پیویست بوو، نه وه ده یی له گه وره سالییدا خوی بر یاری له سهر بدا و دایک و باو کی منداله که مافی نه وه یان نیبه گور انکاری به کی بنه رته ی له و شیوه له جه سته ییدا بکن. له سهر ده می نه مروّدا مندالان راپهر بنه رانیکی چالاکن که پیویسته دامه زراوه پیوه نندیداره کان به پینی که لتوور و شیوازی ژبانی خویان پلانیان بو دابنن. گه شه ی نهم به ره نویبه له سیبه ری به هیژ کردنی خواست و سهر به خویی و پیدانی ده سته لات و مافی هه لَبْزاردنیان له ناسوی ژبانی کومه لابه تی و جه سته و دهروونیا ندا به دی دیت.

Painter: SALVADOR DALI
Book cover designer: CHIA SARSPI